

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
Department of Thai Traditional and Alternative Medicine

สมุนไพรในตำรับยาแผนไทยที่ประกาศกำหนดให้เป็นตำรับยาเสพติด
ให้โทษประเภท ๕ ที่มีกัญชาปรุงผสมอยู่ ที่อนุญาตให้เสพเพื่อรักษาโรค
หรือการศึกษาวิจัยได้ ตามแนบท้ายประกาศกระทรวงสาธารณสุข
เรื่อง กำหนดตำรับยาเสพติดให้โทษในประเภท ๕ ที่มีกัญชาปรุงผสมอยู่
ที่ให้เสพเพื่อรักษาโรคหรือการศึกษาวิจัยได้ พ.ศ. ๒๕๖๒

สำนักงานจัดการกัญชาและกระท่อมทางการแพทย์แผนไทย
กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข

คำนำ

สำนักงานจัดการกัญชาและกระท่อมทางการแพทย์แผนไทย กรมการแพทย์แผนไทย และการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข เป็นศูนย์ดำเนินงานขับเคลื่อนจัดการกัญชาและกระท่อมทางการแพทย์แผนไทย การนำกัญชามาใช้ประโยชน์ทางการแพทย์แผนไทยประสาน ติดตาม ความก้าวหน้าการดำเนินงานและรวบรวมแผนการขับเคลื่อนงานจากคณะกรรมการทุกคณะ ทั้งด้านการ ปลูก ผลิตยา การฝึกอบรม การวิจัย และการใช้ยาตามประกาศกระทรวงสาธารณสุข

ตำรับยาแผนไทยที่ประกาศกำหนดให้เป็นตำรับยาเสพติดให้โทษประเภท 5 ที่มีกัญชาปรุงผสมอยู่ ที่อนุญาตให้เสพเพื่อรักษาโรคหรือการศึกษาวิจัยได้ ตามประกาศกระทรวงสาธารณสุข เรื่อง กำหนดตำรับ ยาเสพติดให้โทษในประเภท 5 ที่มีกัญชาปรุงผสมอยู่ ที่ให้เสพเพื่อรักษาโรคหรือการศึกษาวิจัยได้ พ.ศ. 2562 นั้น มีจำนวน 16 ตำรับ ในแต่ละตำรับ มีสมุนไพรหลายชนิดปรุงผสมอยู่ สำนักงานจัดการ กัญชาและกระท่อมทางการแพทย์แผนไทยได้ตระหนักถึงการนำตำรับยามาใช้การรักษาและการวิจัย มีการติดตามการใช้ยาและการประเมินตำรับยา ซึ่งต้องอาศัยการวิเคราะห์ตำรับยาตามองค์ความรู้ การแพทย์แผนไทยและข้อมูลสมุนไพรในตำรับด้วย จึงได้จัดทำข้อมูลสมุนไพรในตำรับยา ตามประกาศ กระทรวงสาธารณสุข เรื่องดังกล่าว เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการใช้ยา เพื่อป้องกันความเสี่ยงที่อาจจะเกิด อาการไม่พึงประสงค์หรือไม่เกิดผลในการรักษา และสามารถประเมินประสิทธิผลและความปลอดภัยจาก การตำรับยาได้

จึงหวังเป็นอย่างยิ่งว่าข้อมูลชุดนี้ จะเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานและผู้ที่เกี่ยวข้องได้ตามสมควร ท้ายสุดคณะผู้จัดทำต้องขอขอบคุณกรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข ที่ให้การสนับสนุนให้ข้อมูลชุดนี้สำเร็จลงได้ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะใช้ความระมัดระวังและรอบคอบในการ ตรวจสอบเนื้อหาของแต่ละเรื่องอย่างเต็มที่ แต่ก็อาจมีข้อผิดพลาดเกิดขึ้นได้ คณะผู้จัดทำยินดีรับฟัง คำติชม คำแนะนำ และความเห็นจากผู้อ่านทุกท่านด้วยความขอบคุณ เพื่อนำมาพิจารณาแก้ไขปรับปรุง ให้ข้อมูลชุดนี้มีความถูกต้องสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

สำนักงานจัดการกัญชาและกระท่อมทางการแพทย์แผนไทย
กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก

สารบัญ

หน้า

สมุนไพรในตำรับยาแผนไทยที่ประกาศกำหนดให้เป็นตำรับยาเสพติดให้โทษประเภท ๕
ที่มีกัญชาปรุงผสมอยู่ ที่อนุญาตให้เสพเพื่อรักษาโรคหรือการศึกษาวิจัยได้

กระชาย	1
กระเทียม	4
กระวาน	8
กะเพรา	12
กะเม็ง	17
กัญชา	22
กันเกรา	29
กานพลู	34
การบูร	39
กุ่มน้ำ	45
เกลือสมุทร	50
เกลือสินเธาว์	53
โกฐกระดูก	56
โกฐเขมา	59
โกฐจุฬาล้มพา	63
โกฐเชียง	67
โกฐน้ำเต้า	71
โกฐพุงปลา	78
โกฐสอ	82
โกฐหัวบัว	86
ขมิ้นชัน	90
ขอบชะนางขาว	94
ขอบชะนางแดง	97
ขิง	100
ขิงแห้ง	104
คนทีเขมา	109

	หน้า
คัดเค้า	112
คุณ	116
จันทน์ขาว	120
จันทน์แดง	124
จิงจ้อ	127
เจตมูลเพลิง	129
ชะเอมเทศ	131
ดอกจันทน์	133
ดองดึง	135
ดีป्ली	136
ตานหม่อน	138
เทียนขาว	141
เทียนข้าวเปลือก	143
เทียนดำ	146
เทียนแดง	148
เทียนตาตั๊กแตน	151
เทียนเยาพानी	153
น้ำตาลกรวด	155
น้ำมันงา	158
น้ำมันเมล็ดฝ้าย	162
บอระเพ็ด	165
บุงร่อ	167
บุนนาค	169
เบี้ยผู้	172
ใบกระวาน	174
ใบพิมเสน	176
เปล้าน้อย	180
เปล้าใหญ่	183
ผักแพวแดง	185
ผักเสี้ยนผี	188

	หน้า
พริกไทย	192
พาชไหนด	197
พืลังกาสา	198
มหาหิงค์	201
มะคำดีควาย	204
มะตูม - เปลือก	207
มะตูม - ผล	211
มะรุุม	215
แมงลัก	219
โหมกมัน	224
ยาดำ	227
ยิงสม (โสม)	229
ระย่อม	233
รางแดง	238
ลูกจันทน์	241
ลูกผักชี	245
ว่านน้ำ	250
ว่านเปราะ	254
สนเทศ	257
ส้มกุ่ม	262
สมอเทศ	265
สมอไทย	267
สมอพิเภก	272
สมุลแว้ง	275
สะค้าน	278
สะเดา	282
แสมทะเล	287
หญ้าชันกาด	289
หญ้าไทร	292
หอมแดง	295

	หน้า
หอยขม	298
หอยโข่ง	301
หอยแครง	303
หัสคูน	306
หัสคูนเทศ	309
แห้วหมู	310
อบเชย	314
อุตพิต	317
ประกาศกระทรวงสาธารณสุข เรื่อง กำหนดตำรับยาเสพติดให้โทษในประเภท ๕ ที่มีกัญชาปรุงผสมอยู่ ที่ให้เสพเพื่อรักษาโรคหรือการศึกษาวิจัยได้ พ.ศ. ๒๕๖๒	320
ประกาศกระทรวงสาธารณสุข เรื่อง กำหนดตำรับยาเสพติดให้โทษในประเภท ๕ ที่มีกัญชาปรุงผสมอยู่ ที่ให้เสพเพื่อรักษาโรคหรือการศึกษาวิจัยได้ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๖๒	353

สมุนไพรในตำรับยาแผนไทยที่ประกาศกำหนดให้เป็นตำรับยาเสพติด
ให้โทษประเภท ๕ ที่มีกัญชาปรุงผสมอยู่ ที่อนุญาตให้เสพเพื่อรักษาโรค
หรือการศึกษาวิจัยได้ ตามแนบท้ายประกาศกระทรวงสาธารณสุข
เรื่อง กำหนดตำรับยาเสพติดให้โทษในประเภท ๕ ที่มีกัญชาปรุงผสมอยู่
ที่ให้เสพเพื่อรักษาโรคหรือการศึกษาวิจัยได้ พ.ศ. ๒๕๖๒

สมุนไพรในตำรับยาแผนไทยที่ประกาศกำหนดให้เป็นตำรับยาเสพติด
ให้โทษประเภท 5 ที่มีัญชาปรุงผสมอยู่ ที่อนุญาตให้เสพเพื่อรักษาโรคหรือการศึกษาวิจัยได้

1. กระชาย

กระชาย

กระชายเป็นเหง้าหรือรากแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Boesenbergia rotunda* Mansf. ในวงศ์ Zingiberaceae

เหง้ากระชาย

เครื่องยา กระชาย

ใช้ในตำรับ ยาน้ำมันสนั่นไตรภพ

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา เหง้า หรือราก

ชื่อละติน *Rhizoma et Radix Boesenbergiae Rotundae*

ชื่อภาษาอังกฤษ Fingerroot

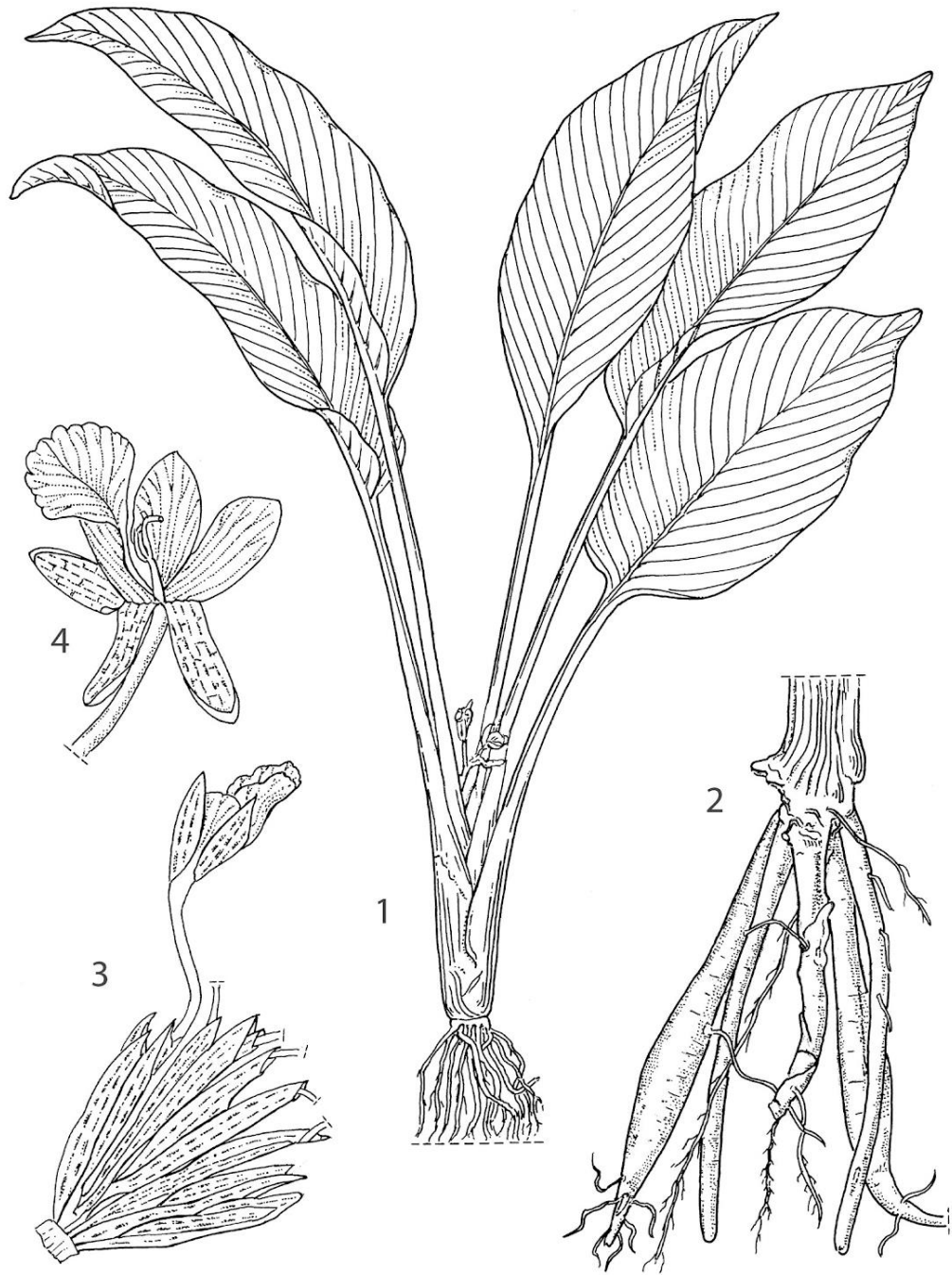
ชื่อพ้อง *Boesenbergia pandurata* (Roxb.) Schl., *Curcuma rotunda* L., *Kaempferia pandurata* Roxb.

ชื่ออื่น ชิงทราย, หัวกะแอน, หัวชาย, หัวละแอน

ลักษณะของพืช

ไม้ล้มลุกอายุหลายปี เหง้าสั้น รากอวบ รูปทรงกระบอกหรือรูปไข่ค่อนข้างยาว ปลายเรียว กว้าง 1-2 เซนติเมตร ยาว 4-10 เซนติเมตร ออกเป็นกระจุก ผิวสีน้ำตาลอ่อน เนื้อในสีเหลือง มีกลิ่นเฉพาะตัว ลำต้นเทียม มีใบ 2-7 ใบ

ใบ เป็นใบเดี่ยว เรียงสลับ รูปไข่กลับแกมรูปขอบขนาน หรือรูปรีแกมรูปใบหอก กว้าง 5-12 เซนติเมตร ยาว 12-50 เซนติเมตร ปลายเรียวแหลม โคนมนหรือแหลม ขอบเรียบ เส้นกลางใบ ก้านใบ และกาบใบด้านบนเป็นร่อง ด้านล่างนูนเป็นสัน ก้านใบเรียบ ยาว 7-25 เซนติเมตร กาบใบสีชมพู ยาว 7-25 เซนติเมตร ลิ้นใบยาวประมาณ 5 มิลลิเมตร ปลายเว้าตื้น

กระชาย *Boesenbergia rotunda* Mansf.

1. ต้น แสดงใบ เหง้า และราก 2. รากสะสมอาหาร 3. ช่อดอก 4. ดอก

ช่อดอก เป็นช่อแบบเชิงลด ออกที่ยอดระหว่างกาบใบคู่ในสุด ยาวประมาณ 5 เซนติเมตร ดอกสีขาวอมชมพูอ่อน โคนติดกันเป็นหลอด ยาว 1.5-2 เซนติเมตร ปลายแยกเป็น 3 แฉก กลีบดอกโคนติดกันเป็นหลอด ยาว 4.5-5.5 เซนติเมตร ปลายแยกเป็น 3 แฉก รูปขอบขนาน ขนาดไม่เท่ากัน แฉกใหญ่ 1 กลีบ กว้างประมาณ 7 มิลลิเมตร ยาวประมาณ 1.8 เซนติเมตร อีก 2 แฉก ขนาดเท่ากัน กว้างประมาณ 5 มิลลิเมตร ยาวประมาณ 1.5 เซนติเมตร กลีบข้าง (เกสรเพศผู้เป็นหมันคล้ายกลีบดอกอยู่ด้านข้าง) มี 2 กลีบ สีชมพูอ่อน รูปไข่กลับ ยาวประมาณ 1.5 เซนติเมตร ปากกลีบ (เกสรเพศผู้เป็นหมันคล้ายกลีบดอกอยู่ตรงกลาง) สีขาวหรือสีชมพู รูปไข่กลับหรือรูปขอบขนานกว้าง ยาว 2.5-3.5 (เกสรเพศผู้เป็นหมันคล้ายกลีบดอกอยู่ด้านข้าง) โค้งเว้าเข้าใน ขอบหยิกงอเล็กน้อย ปลายผาย มีสีชมพูหรือสีม่วงแดงเป็นเส้นๆ อยู่เกือบทั้งกลีบ เกสรเพศผู้มี 1 อัน ก้านชูอับเรณูพับกลับ ปลายเว้าตื้น รังไข่ใต้วงกลีบรูปขอบขนาน มี 3 ช่อง แต่ละช่องมีออวุลจำนวนมาก

ผล แบบผลแห้งแตก

เมล็ด สีดำ เยื่อหุ้มเมล็ดจืดจางเป็นครุย

องค์ประกอบทางเคมี

กระชายมีน้ำมันระเหยง่าย (volatile oil) เล็กน้อย มีองค์ประกอบเคมีเป็นสารโบเซนเบอร์จินเอ (boesenbergin A), โบเซนเบอร์จินบี (boesenbergin B), แพนดูราทินเอ (panduratin A), แพนดูราทินบี (panduratin B), คาร์ตามอนิน (cardamomin), 2',6'-ไดไฮดรอกซี-4'-เมทอกซีชัลโคน (2',6'-dihydroxy-4'-methoxychalcone), 5,7-ไดเมทอกซีเฟลโวน (5,7-dimethoxyflavone) ตลอดจนอนุพันธ์ของกลุ่มฟลาโวนอยด์ (flavonoids) กลุ่มชัลโคน (chalcones) และเฟลโวน (flavone) อื่นๆ อีกหลายชนิด

ข้อบ่งใช้

ตำราสรรพคุณไทยว่า กระชายมีรสเผ็ดร้อนขม แก้ปวดมวนในท้อง แก้ช้ำ แก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ บำรุงกำลัง บำรุงกำหนด เป็นต้น

ข้อมูลจากการศึกษาทางพรีคลินิกพบว่า สารสกัดกระชายแสดงฤทธิ์ต้านแบคทีเรีย และเชื้อราบางชนิด สาร 5,7-ไดเมทอกซีเฟลโวน แสดงฤทธิ์ต้านการอักเสบ และฤทธิ์ลดไข้

หมายเหตุ

1. ตำราบางเล่มเรียกส่วนเหง้าว่า “กระโปกกระชาย”
2. ผลการทดสอบความเป็นพิษในสัตว์ทดลองพบว่า กระชายและสาร 5,7-ไดเมทอกซีเฟลโวน ไม่ทำให้เกิดพิษในสัตว์ทดลอง

เอกสารอ้างอิง

1. คณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก. ตำราอ้างอิงยาสมุนไพรไทย. เล่ม 2. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง; 2558
2. ฐานข้อมูลเครื่องยาสมุนไพร คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. กระชาย [อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 3 ก.ค. 2563]. เข้าถึงได้จาก: <http://www.thaicruddrug.com/main.php?action=viewpage&pid=3>
3. Boesenbergia rotunda [Internet]. 2016 [cited 2020 Jul 3]. Available from: [https://uses.plantnet-project.org/en/Boesenbergia_rotunda_\(PROSEA\)](https://uses.plantnet-project.org/en/Boesenbergia_rotunda_(PROSEA))

2. กระเทียม

กระเทียม

กระเทียมเป็นหัวย่อย (bulblet) สดหรือแห้งที่ปอกเปลือกแล้วของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า

Allium sativum L. ในวงศ์ Alliaceae

เครื่องยา กระเทียม

ใช้ในตำรับ ยาแก้ลมขึ้นเบื้องสูง

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา หัวย่อย (bulblet)

ชื่อละติน Bulbletus Allii Sativi

ชื่อภาษาอังกฤษ Clove of Garlic

ชื่ออื่น กระเทียมขาว, เทียม, หัวเทียม, หอมเทียม

ลักษณะของพืช

ไม้ล้มลุก สูง 30-60 เซนติเมตร มีกลิ่นแรง

หัวใต้ดิน ลักษณะกลมแบน เส้นผ่านศูนย์กลาง 2-4(17) เซนติเมตร มีแผ่นเยื่อสีขาวหรือสีม่วงอมชมพูซึ่งลอกออกได้หุ้มอยู่ 3-4 ชั้น แต่ละหัวมี 6-10(-15) กลีบ กลีบเกิดจากตาซอกใบของใบอ่อน ลำต้นลดรูปลงไปมาก

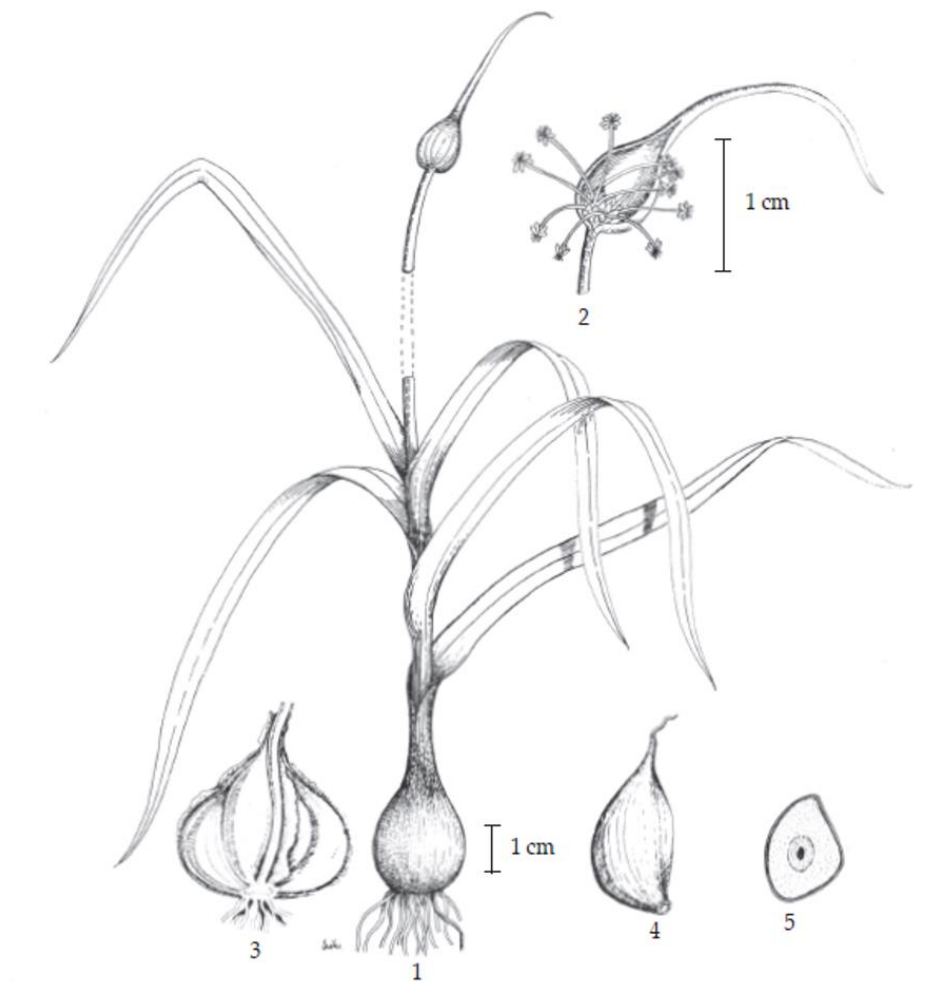
ใบ เป็นใบเดี่ยว เรียงซ้อนสลับ รูปแถบ แบน กว้าง 0.5-2.5 เซนติเมตร ยาว 30-60 เซนติเมตร ปลายแหลม โคนแผ่และเชื่อมติดกันเป็นหลอดหุ้มรอบโคนใบของใบที่อ่อนกว่าและก้านช่อดอก ทำให้เกิดเป็นลำต้นเทียม ขอบเรียบ ส่วนโคน ทางปลายใบสีเขียวและสีจะค่อยๆ จางลงจนกระทั่งถึงโคนใบ ส่วนที่หุ้มหัวย่อยมีสีขาวหรือสีขาวอมเขียว

ช่อดอก แบบช่อซี่ร่ม ก้านช่อดอกแบบก้านโดด ออกตรงกลางระหว่างใบชั้นในสุด รูปทรงกระบอก ต้น ยาว (25-)40-60 เซนติเมตร มีโคนใบที่เชื่อมต่อกันเป็นหลอดหุ้มก้านช่อดอกไว้ประมาณครึ่งของความยาวก้าน แต่ละช่อดอกประกอบด้วยดอกเล็กๆ หลายดอกอยู่ปะปนกับหัวย่อยรูปไข่ขนาดเล็กจำนวนมาก มีใบประดับใหญ่ 1 ใบ ยาว 7-10(-20) เซนติเมตร ลักษณะบางใส แห้งง่าย หุ้มช่อดอกขณะที่ยังตูมอยู่ แต่เมื่อช่อดอกบานใบประดับจะเปิดอ้าออกด้านหนึ่ง ปลายเป็นจะงอยแหลม และมักห้อยลง

ดอก เล็ก สีขาวหรือขาวอมชมพูแกมเขียวถึงสีออกม่วง กลีบรวม 6 กลีบ แยกกันหรือติดกันที่โคน รูปใบหอกแกมรูปไข่ ปลายแหลม กว้างประมาณ 1.4 มิลลิเมตร ยาว 3-6 มิลลิเมตร เกสรเพศผู้ 6 อัน

อับเรณูและยอดเกสรเพศเมียยาวยื่นพ้นส่วนอื่นๆ ของดอก รังไข่เหนือวงกลีบมี 3 ช่อง แต่ละช่องมีออวุล 1-2 เม็ด

ผล แบบผลแห้งแตก ขนาดเล็ก เป็นกระเปาะสั้นๆ รูปไข่หรือรูปค่อนข้างกลม มี 3 พู เมล็ด เล็ก สีดำ หรือผลมักฝ่อไม่มีเมล็ด

กระเทียม *Allium sativum* L.

1.ต้นกระเทียม 2.ช่อดอก 3.หัวกระเทียม 4.กลีบกระเทียม 5.กลีบกระเทียม (ภาพตัดขวาง)

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

พืชชนิดนี้มีถิ่นกำเนิดทางตอนใต้ของทวีปยุโรปถึงตอนกลางของทวีปเอเชีย และแพร่กระจายไปยังประเทศต่างๆ เกือบทั่วโลก ในประเทศไทยนำมาปลูกมากทางภาคเหนือและภาคตะวันออกเพื่อใช้เป็นอาหารและเครื่องเทศ

ลักษณะเครื่องยา

หัวย่อยหรือกลีบสด รูปไข่ มีขอบเหลี่ยม 3-4 เหลี่ยม ลักษณะกลีบโค้ง ด้านนอกด้านอื่นๆ ค่อนข้างตรง กลีบที่อยู่กลางหัวจะค่อนข้างตรง ผิวและเนื้อด้านในสีนวลถึงสีเหลืองอ่อน กลิ่นฉุนเฉพาะ รสเผ็ดร้อน

หัวย่อยหรือกลีบแห้ง รูปไข่ มีขอบเป็นเหลี่ยม 3-4 เหลี่ยม หรือลักษณะกลีบโค้งด้านนอก ด้านอื่นๆ ค่อนข้างตรง กลีบที่อยู่กลางหัวจะค่อนข้างตรง ผิวสีน้ำตาลอ่อนถึงน้ำตาลเข้ม ย่นเล็กน้อย รอยแผลบริเวณที่กาบใบติดกับลำต้น รูปกลม สีออกขาวถึงสีขาวอมเหลือง กลิ่นฉุนเฉพาะ รสเผ็ดร้อน

องค์ประกอบทางเคมี

หัวย้อยหรือกลีบสดมีน้ำมันระเหยง่าย (volatile oil) ร้อยละ 0.6-1(-1.5) ซึ่งประกอบด้วยสารที่มีกำมะถันเป็นองค์ประกอบหลายชนิด เช่น อัลลิซิน (allicin), อัลลิโนน (alliin), อะโจอิน (ajoene), อัลลิลโพรพิลไดซัลไฟด์ (allyl propyl disulfide), ไดอัลลิลไทซัลไฟด์ (diallyl disulfide), ไดอัลลิลไทรซัลไฟด์ (diallyl trisulfide), ไดเมทิลซัลไฟด์ (dimethyl sulfide), ไดเมทิลไดซัลไฟด์ (dimethyl disulfide), ไดเมทิลไทรซัลไฟด์ (dimethyl trisulfide), อัลลิลเมทิลซัลไฟด์ (allyl methyl sulfide) นอกจากนี้ยังมี โปรตีน แร่ธาตุ วิตามิน ไขมัน กรดอะมิโน และเอนไซม์อัลลิเนส (alliinase) หัวย้อยแห้งพบอัลลิซินน้อยกว่าเนื่องจากอัลลิซินสลายตัวง่าย

ข้อบ่งใช้

ใช้ภายในสำหรับขับลมในลำไส้ แก้อืดท้องเฟ้อ ใช้ภายนอกแก้กลากเกลื้อน ใช้ร่วมกับการควบคุมอาหารในกรณีมีไขมันในเลือดสูง และช่วยป้องกันการเปลี่ยนแปลงของหลอดเลือดตามวัย

ตำราสรรพคุณไทยว่า กระเทียมมีรสร้อน เป็นยาแก้ไข้ ขับปัสสาวะ ขับโลหิตระดู เป็นยาระบาย แก้ไอ แก้อืดท้องเฟ้อ แก้โรคผิวหนังบางอย่าง เปียาขับลมในลำไส้ ขับเนื้อร้าย บำรุงธาตุ ใช้เป็นยาแก้โรคเส้นประสาท ใช้ภายนอกคั้นเอาน้ำจากหัวกระเทียมเป็นยาหยอดหู แก้ปวดหูและหูอื้อ แก้อึดขัดตะปัดตะโรค แก้ปวดมวนในท้อง แก้เสมหะ แก้ฟกช้ำ แก้สะอึก ขับพยาธิในท้อง แก้โรคในปากในคอ แก้หืด แก้ลมพิษ แก้ลมเข้าข้อ แก้ขัดปัสสาวะ บำรุงปอด แก้ปอดพิการ แก้ น้ำลายเหนียว บ้วนปากฆ่าเชื้อโรคในปาก

ข้อมูลการวิจัยพรีคลินิกพบว่า กระเทียมสดสามารถยับยั้งการเจริญของเชื้อแบคทีเรียและเชื้อรา มีฤทธิ์ในการขับพยาธิ ลดปริมาณไขมันในเลือด ลดความดันโลหิตสูง ต้านการจับตัวของเกล็ดเลือด สลายไฟบริน (fibrin) ลดน้ำตาลในเลือด ยับยั้งเซลล์มะเร็ง

ข้อมูลจากการศึกษาวิจัยในคนพบว่า กระเทียมและ/หรือผลิตภัณฑ์ จากกระเทียมมีฤทธิ์ลดการจับตัวของเกล็ดเลือด เพิ่มความสามารถในการสลายไฟบริน มีฤทธิ์อ่อนๆในการลดไขมันในเลือดและลดความดันโลหิต ช่วยลดการเกิดออกซิเดชันของไลโปโปรตีน จึงอาจช่วยลดความเสี่ยงของการเกิดไขมันอุดตันในหลอดเลือด ดังนั้น จึงมีการใช้กระเทียมเป็นผลิตภัณฑ์เสริมอาหารเพื่อช่วยบรรเทาภาวะไขมันในเลือดสูง ป้องกันโรคหลอดเลือดแดงแข็งตัว และช่วยลดความดันโลหิตในผู้ป่วยความดันโลหิตสูงเล็กน้อย (mild hypertension)

ข้อห้ามใช้

ห้ามใช้ในผู้ที่มีประวัติแพ้กระเทียม

คำเตือน

1. การรับประทานกระเทียมในปริมาณมากๆ จะเพิ่มความเสี่ยงต่อการมีเลือดออกหลังผ่าตัดได้ง่าย
2. ควรระมัดระวังความผิดปกติเกี่ยวกับการแข็งตัวของเลือด หรือผู้ที่กำลังใช้ยาที่ทำให้เลือดใส (blood thinning medication) เช่น ยาต้านเลือดเป็นลิ่ม (anticoagulant) แอสไพรินหรือยาต้านเกล็ดเลือดอื่น (anti-platelet agent) และยาต้านอักเสบกลุ้มที่ไม่ใช่สเตียรอยด์
3. หากผู้ป่วยกินยาไซโคลสปอริน (cyclosporin) หรือยาซาควินาเวียร์ (saquinavir) อยู่ไม่ควรกินกระเทียมร่วมด้วย เพราะกระเทียมจะทำให้ร่างกายเปลี่ยนแปลงยาเหล่านั้นให้หมดฤทธิ์ได้มากขึ้นและเร็วขึ้น ทำให้ระดับยาในเลือดและประสิทธิภาพในการรักษาของยาลดลงจนอาจใช้ยาไม่ได้ผล
4. กระเทียมทำให้เกิดการระคายเคืองต่อผิวหนัง จึงควรระมัดระวังการใช้กระเทียมทาผิวหนังเด็ก และทารก ถ้าสัมผัสในความเข้มข้นสูงอาจทำให้เลือดออกได้

ข้อระมัดระวัง

ผู้ที่กินกระเทียมสดหรือผลิตภัณฑ์กระเทียมในขนาดที่ใช้เป็นยาติดต่อกันเป็นเวลานาน หากจะต้องได้รับการผ่าตัดหรือทำฟันควรหยุดใช้กระเทียมล่วงหน้าอย่างน้อย 7 วัน เพื่อลดความเสี่ยงจากการเสียเลือดมาก เนื่องจากเลือดไม่แข็งตัว

ขนาดและวิธีใช้

ถ้าไม่ได้มีการระบุไว้ ให้กินกระเทียมในรูปแบบต่างๆกันพร้อมอาหาร เพื่อป้องกันการรบกวนต่อ กระเพาะและลำไส้ โดยให้กินเฉลี่ยต่อวันในขนาดต่างๆกัน ดังนี้

กระเทียมสด	2-5	กรัม
ผงกระเทียมแห้ง	0.4-1.2	กรัม
น้ำมันกระเทียม	2-5	มิลลิกรัม
สารสกัด	0.3-1	กรัม

ถ้าเป็นยาเตรียมในรูปแบบให้คำนวณเป็นอัลลิอิน 4-12 มิลลิกรัม หรือคำนวณเป็นอัลลิซิน 2-5 มิลลิกรัม

หมายเหตุ

1. กระเทียมสดมีองค์ประกอบหลักเป็นสารอัลลิอิน (alliin) ซึ่งไม่มีกลิ่น แต่เมื่อปอกหรือสับ กระเทียมจะทำให้เซลล์แตก และมีเอนไซม์อัลลิเนส (allinase) เปลี่ยนอัลลิอินให้เป็นอัลลิซิน (allicin) และอนุพันธ์ที่มีกำมะถันเป็นองค์ประกอบอื่นๆทำให้กระเทียมมีกลิ่นฉุนเฉพาะ
2. งานวิจัยฤทธิ์ลดไขมันในเลือดของกระเทียมสดและผลิตภัณฑ์ต่างๆ จากกระเทียมในผู้ที่มีไขมันในเลือดสูงมีหลายรายงาน และผลที่ได้ขัดแย้งกันคือ มีทั้งที่ลดไขมันและคอเลสเตอรอลได้เล็กน้อย หรือใช้ไม่ได้ผล

อภิธานคำศัพท์

1. **ลักษณะนิสัย (Habit)** ของพืช หมายถึง รูปร่างลักษณะของพันธุ์ไม้ที่มองเห็นในสภาพธรรมชาติ เช่น เป็นพุ่ม เป็นต้นสูงใหญ่ หรือเลื้อยพาดพันอยู่บนต้นไม้อื่น เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

1. คณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก. ตำราอ้างอิงยาสมุนไพรไทย. เล่ม 2. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง; 2558
2. ฐานข้อมูลเครื่องยาสมุนไพร คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. กระเทียม [อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 3 ก.ค. 2563]. เข้าถึงได้จาก: <http://www.thaicrudedrug.com/main.php?action=viewpage&pid=8>
3. Department of Medical Sciences. Krathiam. In: Thai herbal pharmacopoeia 2019. Bangkok: The Agricultural Co-operative Federation of Thailand; 2019.

3. กระวาน

กระวาน

กระวานเป็นผลแก่แห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Amomum testaceum* Ridl. ในวงศ์ Zingiberaceae

ผลกระวาน

ใช้ในตำรับ ยาอัคคีนิวคณะ, ยาน้ำมันสนันไตรภพ, ยาไฟอาวุธ, ยาอัมฤตย์โอสถ, ยาอโภยสาลี, ยาไพสาลี และยาทำลายพระสุเมรุ

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา ผล

ชื่อละติน Fructus Amomi

ชื่อภาษาอังกฤษ Camphor Seed

ชื่อพ้อง *Amomum krevanh* Pierre ex Gagnep.

ชื่ออื่น กระวานขาว, กระวานจันท์, กระวานดำ, กระวานแดง, กระวานโพธิสัตว์, best cardamom, clustered cardamom, round Siam cardamom, Siam cardamom

ลักษณะของพืช

ไม้ล้มลุก มีเหง้าทอดไปตามพื้นดิน กาบใบหุ้มซ้อนกันเป็นลำต้นเทียม สูง 1.5-2 (-3) เมตร มีลิ้นใบ

ใบ เป็นใบเดี่ยว เรียงสลับระนาบเดียวกัน รูปใบหอกแกมรูปขอบขนาน กว้าง 6-12 เซนติเมตร ยาว 15-25 (-60) เซนติเมตร ปลายแหลมหรือเป็นติ่งแหลม โคนมน ขอบเรียบ ผิวใบเกลี้ยง

ช่อดอก แบบช่อเชิงลด ออกจากเหง้าชูขึ้นมาเหนือพื้นดิน รูปทรงกระบอก หรือรูปไข่กลับ ยาว 6-15 เซนติเมตร ก้านช่อดอกยาว 5-16 เซนติเมตร ใบประดับบาง สีน้ำตาลอ่อน มีขนคาย รูปขอบขนาน หรือรูปไข่ ยาวประมาณ 4 เซนติเมตร ปลายแหลม เรียงซ้อนสลับกันตลอดช่อ ในช่อใบประดับมีดอก 1-3 ดอก

ดอก สีเหลือง กลีบเลี้ยงโคนเชื่อมติดกันเป็นหลอดยาวประมาณ 2 เซนติเมตร ปลายแยกเป็น 3 แฉก แฉกยาวประมาณ 2 มิลลิเมตร มีขนนุ่มคล้ายไหม กลีบดอกโคนเชื่อมติดกันเป็นหลอดแคบและยาวกว่าหลอดกลีบเลี้ยงเล็กน้อย ปลายแยกเป็น 3 แฉก รูปขอบขนานแกมรูปแถบ ยาวประมาณ 1.2 เซนติเมตร เกสรเพศผู้ที่สมบูรณ์มี 1 อัน ก้านชูอับเรณูยาวประมาณ 8 มิลลิเมตร อับเรณูรูปสี่เหลี่ยม กว้างประมาณ 4 มิลลิเมตร ยาวประมาณ 5 มิลลิเมตร ปลายอับเรณูมีรยางค์คล้ายปีก 3 ปีก ปีกข้างรูปสี่เหลี่ยม

ปลายมนหรือตัด กว้างประมาณ 3 มิลลิเมตร ยาวประมาณ 5 มิลลิเมตร ปีกกลางรูปสี่เหลี่ยมปลายตัด ยาวประมาณ 5 มิลลิเมตร รางไข่ใต้วงกลีบมี 3 ช่อง แต่ละช่องมีอวุลจำนวนมาก

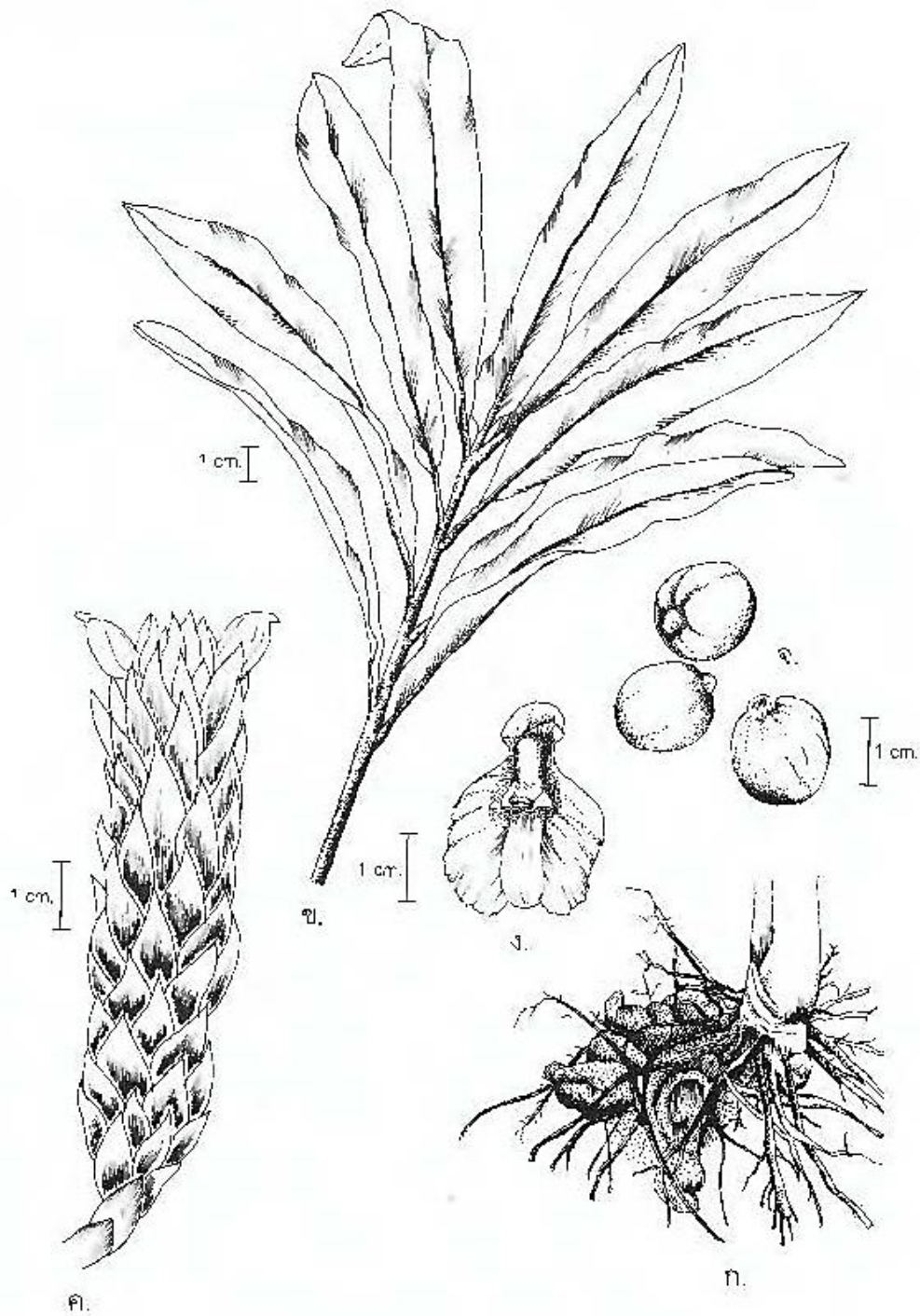
ผล แบบผลแห้งแตกรูปร่างค่อนข้างกลม อาจเป็นสันเล็กน้อย เส้นผ่านศูนย์กลาง 1-1.5 เซนติเมตร สีน้ำตาล มี 3 พู ผลอ่อนมีขน ผลแก่เกลี้ยง เมล็ด เล็ก มีจำนวนมาก เมื่ออ่อนสีขาว แก่น้ำตาลดำ มีเยื่อหุ้ม

ใบกระวาน

ช่อดอก และช่อผล กระวาน

กระวาน *Amomum testaceum* Ridl.

ก.โคนต้น แสดงเหง้าและราก ข.พุ่มใบลำต้นเทียม ค.ช่อดอก ง.ดอก (ด้านบน) จ. ผล

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

พืชชนิดนี้มีเขตการกระจายพันธุ์ในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (จีนตอนใต้ ลาว กัมพูชา เวียดนาม ไทย) ชอบขึ้นในที่ร่มที่มีความชื้นสูง มีต้นไม้อายุแก่ปกคลุม ในประเทศไทยพบในป่าแถบเขาสอยดาว จังหวัดจันทบุรี ทางใต้ของอำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก ลงไปทางภาคใต้ที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ถึงจังหวัดนราธิวาส

ลักษณะเครื่องยา

กระวานเป็นผลรูปค่อนข้างกลม มี 3 พู อาจเป็นสันเล็กน้อย เส้นผ่านศูนย์กลาง 0.8-1.5 เซนติเมตร สีน้ำตาลหรือสีน้ำตาลอ่อน ปลายผลเป็นติ่งแหลมหรือเป็นรยางค์ยาวได้ถึง 8 มิลลิเมตร มีขนอยู่ทั่วทั้ง 2 ข้าง เปลือกผลบาง เปราะ มักแตกกลางพูเป็น 3 ส่วน แต่ละส่วนมีผนังกัน แต่ละพูมีเมล็ดประมาณ 10 เมล็ดเปียดติดกัน เมล็ดเล็ก รูปร่างหลายเหลี่ยมไม่แน่นอน กว้างและยาว 3-4 มิลลิเมตร สีน้ำตาล กลิ่นหอมคล้ายการบูร รสเผ็ดร้อน

องค์ประกอบทางเคมี

กระวานมีน้ำมันระเหยง่าย (volatile oil) ประมาณร้อยละ 5 ซึ่งประกอบด้วยพิมเสน (borneol) และการบูร (camphor) ที่มีปริมาณใกล้เคียงกันเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้มีสารในกลุ่มเทอร์พีน (terpenes) เช่น ไพนีน (pinene), แคริโอฟิลลีน (caryophyllene) และไดเทอร์เพินเพอร์ออกไซด์ (diterpeneperoxide)

ข้อบ่งใช้

ขับลม แก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ

ตำราสรรพคุณยาไทยว่ากระวานมีรสเผ็ดร้อน เป็นยาขับลม และขับเสมหะ บำรุงธาตุ ผสมกับยาระบายกันใช้ท้อง แก้คลื่นเหียนอาเจียน ขับโลหิต กระจายเลือดและลมให้ซ่าน

ข้อมูลจากการศึกษาวิจัยพรีคลินิกพบว่า กระวานสามารถเสริมฤทธิ์ของยาสเตรปโตมัยซิน (streptomycin) ในการรักษาโรค และสารไดเทอร์เพินเพอร์ออกไซด์ซึ่งเป็นสารชนิดใหม่ที่แยกได้จากกระวาน มีฤทธิ์ต้านเชื้อมาลาเลีย

ขนาดและวิธีใช้

3-6 กรัม เมื่อใช้เป็นยาต้มและให้ใส่ในช่วงท้ายๆของการต้ม เพื่อป้องกันไม่ให้น้ำมันระเหยที่เป็นสารออกฤทธิ์ระเหยไป ซึ่งจะทำให้ฤทธิ์ขับลมและกลิ่นหอมลดลง แต่ที่นิยมกันมากกว่าคือกินกระวานผงในขนาด 1.5-4.5 กรัม

หมายเหตุ นิยมใช้กระวานผสมกับยาถ่ายหรือยาระบาย เช่น ใบมะขามแขก เพื่อบรรเทาอาการใช้ท้อง

เอกสารอ้างอิง

1. กระวาน [อินเทอร์เน็ต]. 2016 [เข้าถึงเมื่อ 3 ก.ค. 2563]. เข้าถึงได้จาก: <http://www.samunpri.com/กระวาน/>
2. คณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก. ตำราอ้างอิงยาสมุนไพรไทย. เล่ม 1. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง; 2552
3. ฐานข้อมูลเครื่องยาสมุนไพร คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. กระวาน [อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 3 ก.ค. 2563]. เข้าถึงได้จาก: <http://www.thaicrudedrug.com/main.php?action=viewpage&pid=11>

4. กะเพรา

กะเพรา

กะเพราเป็นใบแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Ocimum tenuiflorum* L. ในวงศ์ Lamiaceae (Labiatae)

ใช้ในตำรับ ยาน้ำมันสนันไตรภพ

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา ใบแห้ง

ชื่อละติน Folium Ocimi Tenuiflori

ชื่อภาษาอังกฤษ Holy Basil Leaf

ชื่อพ้อง *Moschosma tenui* (L.) Heynh *Ocimum flexuosum* Blanco, *O.monachorum* L., *O.sanctum* L.

ชื่ออื่น ใบกอมก้อ, ใบกอมก้อขาว, ใบกอมก้อดำ, ใบกะเพราขน, ใบกะเพราขาว, ใบกะเพราแดง sacred basil leaf, tulsi leaf

ลักษณะของพืช

ไม้ล้มลุก มีขน ลำต้นและกิ่งก้านเป็นสี่เหลี่ยม มีกลิ่น

ใบ เป็นใบเดี่ยว เรียงตรงข้าม รูปไข่ รูปรีแกมรูปขอบขนานกว้าง 1-2.5 เซนติเมตร ยาว 1.5-6 เซนติเมตร ปลายแหลมหรือมน โคนมนหรือแหลม ขอบหยักหรือเป็นคลื่น สีเขียว สีม่วงแดงแกมเขียวถึงสีม่วงแดง มีขนและต่อมน้ำมันก้านใบยาว 0.5-3 เซนติเมตร

ช่อดอก แบบช่อฉัตร มักแยกแขนง โคนช่อย่อย มีใบประดับขนาดเล็ก รูปไข่หรือรูปเกือบกลม ก้านดอกยาว 2-4 มิลลิเมตร มีขน กลีบเกลี้ยงโคนติดกันเป็นรูปประฆัง ยาวประมาณ 2 มิลลิเมตร ปลายแยกเป็นแฉกไม่เท่ากัน 5 แฉก แฉกบนค่อนข้างแบนกลม แฉกอื่น ๆ เรียวแหลม กลีบดอกสีขาว สีขาวแกมม่วงหรือสีม่วงอ่อน โคนติดกันเป็นหลอด ปลายแยก เป็นรูปปากเปิด กลีบปากบนขอบหยัก 4 กลีบ กลีบปากล่าง มีขนาดใหญ่กว่าและมีเพียงกลีบเดียว รูปไข่แกมรูปขอบขนาน เกสรเพศผู้มี 2 คู่ ยาวไม่เท่ากัน ปลายก้านชูอับเรณูยาวพ้นปากหลอด กลีบดอก รั้งไขเหนียววงกลีบ มีอวูล 4 เม็ด ก้านเกสรเพศเมียปลายแยกเป็นแฉกสั้น 2 แฉก

ผล แบบผลแห้งไม่แตก มีกลีบเลี้ยงติดทนและขยายใหญ่โอบรอบผล เมล็ด รูปรี ยาว 1-1.5 มิลลิเมตร พองและเป็นเมือกเมื่อถูกน้ำ

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

พืชชนิดนี้มีเขตการกระจายพันธุ์ในเขตร้อนทั่วโลก พบได้ตามพื้นที่ราบต่ำ ไปจนถึงที่สูง 1,200 เมตร ในประเทศไทยเป็นพืชปลูกทั่วไปทุกภาค

ลักษณะเครื่องยา

ใบแห้ง พบทั้งที่เป็นใบสมบูรณ์และใบหัก มีรอยยับย่นสีน้ำตาลอมสีเขียว ใบที่สมบูรณ์กว้าง 1-3 เซนติเมตร ยาว 2-5 เซนติเมตร รูปขอบขนานแกมรูปรี อาจพบมีก้านใบยาว 1-3 เซนติเมตร กลิ่นหอม รสเผ็ดร้อน

องค์ประกอบทางเคมี

ใบกะเพรา มีองค์ประกอบหลักเป็นน้ำมันระเหยง่าย (volatile oil) ซึ่งอาจพบได้ถึงร้อยละ 2 น้ำมันระเหยง่ายนี้ประกอบด้วยกลุ่มสารเทอร์พีนอยด์ (terpenoids) ที่สำคัญ เช่น ยูจีนอล (eugenol), เมทิลยูจีนอล (methyl eugenol), แอลฟา-แคร์โอฟิลลีน (α -careyophyllene), บีตา-แคร์โอฟิลลีน (β -caryophyllene) ซึ่งชนิดของสารและปริมาณขึ้นอยู่กับแหล่งที่ปลูก นอกจากนี้ยังพบสารกลุ่มแทนนิน (tannins), เมทิลชาวิคอล (methyl chavicol) เป็นต้น

ข้อบ่งใช้

ขับลม แก้อืดท้องเฟ้อ

ตำราสรรพคุณยาไทยว่า ใบกะเพรา มีรสเผ็ดร้อน สรรพคุณแก้ปวดท้อง ท้องขึ้น แก้มลม ตานซาง ขับผายลม ทำให้เรอ แก้อืดท้องเฟ้อในท้อง เหมาะสำหรับเด็ก

ข้อมูลจากการศึกษาวิจัยพรีคลินิกพบว่า ใบกะเพรา มีฤทธิ์ต้านการหดเกร็งของลำไส้ ต้านออกซิเจน ลดไขมันและคอเลสเตอรอล ต้านเชื้อแบคทีเรีย ต้านการเกิดแผลเปื่อยกระเพาะอาหาร ป้องกันพิษจากการฉายรังสี สมานแผล ลดระดับน้ำตาลในเลือด

ขนาดและวิธีใช้

4 กรัม ชงน้ำดื่ม เมื่อมีอาการ เหมาะสำหรับเด็ก

หมายเหตุ

กะเพรา มี 2 พันธุ์ คือ กะเพราขาว มีลำต้นและใบสีเขียว กลีบดอกสีขาว และกะเพราแดง มีลำต้นและใบสีม่วงแดง ดอกสีขาวหรือสีขาวยปนสีม่วงแดง ตำรายาไทยว่า กะเพราแดง มีรสเผ็ดร้อนแรงกว่า กะเพราขาว

กะเพรา *Ocimum tenuiflorum* L.
ก. กิ่ง แสดงใบและช่อดอก ข. ช่อดอก

กะเพรา *Ocimum tenuiflorum* L.
กระเพราขาว กระเพราแดง ช่อดอก ใบและต้น

เอกสารอ้างอิง

1. Thai herbal Pharmacopoeia. Vol. 1. Nonthaburi. Department of Medical Sciences, Ministry of Public Health. 1995. P. 32-7.
2. de Guzman CC, Siemonsma JS. Editor. Plant Resources of South-East Asia No.13, Spices: Indonesia Prosea Foundation. 1995. P. 258-9.
3. Keng H. Labiatae. In CGGJ van Steenis, editor. Flora Malasiana. Vol. 8, Pt. 3. The Netherland. Sijthoff & Noordhoff International Publishers, 1978. P. 378-9.
4. สวนพฤกษศาสตร์ป่าไม้ สำนักวิชาการป่าไม้ กรมป่าไม้. ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย เต็ม สมิตินันทน์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม. กรุงเทพฯ. บริษัทประชาชน จำกัด, 2544. หน้า 382.
5. โสภิตบรรณลักษณ์, ชุน. คัมภีร์แพทย์ไทยแผนโบราณ เล่ม 1. กรุงเทพฯ. โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2513. หน้า 67.
6. เสี่ยม พงษ์บุญรอด. ไม้เทศเมืองไทย สรรพคุณยาเทศและนาไทย. กรุงเทพฯ. โรงพิมพ์กรุงธน, 2522” หน้า 37

5. กะเม็ง

กะเม็ง

กะเม็งเป็นส่วนทั้งต้นแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Eclipta prostrate* (L.) L. ในวงศ์ Asteraceae (Compositae)

เครื่องยากะเม็ง

ใช้ในตำรับ ยาแก้แก้ส้นขมาตกล่อนแห้ง ยาทัพยาธิคุณ

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา ทั้งต้น

ชื่อละติน Herba Ecliptae

ชื่อภาษาอังกฤษ Eclipta Herb

ชื่อพ้อง *Eclipta alba* (L.) Hassk., *E. erecta* L., *E. punctata* L., *Verbesina alba* L., *V. prostrata* L.

ชื่ออื่น กะเม็งตัวเมีย, คัดเม็ง, false-daisy herb, trailing eclipta herb, white-head herb

ลักษณะของพืช

ไม้ล้มลุก ลำต้นแตกกิ่งทอดไปตามพื้นหรือตั้งขึ้น อาจสูงได้ถึง 60 เซนติเมตร มีขน

ใบ เป็นใบเดี่ยว เรียงตรงข้าม รูปใบหอก กว้าง 0.6-2.5 เซนติเมตร ยาว 3-10 เซนติเมตร ปลายเรียวแหลม โคนแหลม ขอบเรียบหรือจักห่าง ๆ 2-3 จักช่วงปลายใบ แผ่นใบทั้ง 2 ด้านมีขนสั้นสาก ไม่มีก้านใบหรือก้านสั้น

ช่อดอก แบบช่อกระจุกแน่น ออกเป็นช่อเดี่ยวที่ปลายกิ่ง หรือออก 1-3 ช่อตามซอกใบ ก้านช่อดอกยาว 0.5-7 เซนติเมตร มีขนสั้นสาก วงใบประดับ 5-6 ใบ สีเขียว รูปไข่ ยาวประมาณ 5 มิลลิเมตร ปลายแหลม และมีขนตามขอบส่วนปลาย

ดอก สีขาว ดอกวงนอกรูปเส้น เป็นดอกเพศเมีย มี 3-5 ดอก กลีบดอกกว้างประมาณ 1 มิลลิเมตร ยาวประมาณ 3 มิลลิเมตร ยอดเกสรเพศเมียแยกเป็น 2 แฉก ดอกวงในเป็นดอกสมบูรณ์เพศ กลีบดอก

โคนเชื่อมติดกันเป็นหลอด ปลายแยกเป็น 4-5 แฉก เกสรเพศผู้ 4 อัน รังไข่ได้วงกลีบ มี 1 ช่อง มีออวุล 1 เม็ด ก้านเกสรเพศเมียมี 2 แฉก

ผล แบบผลแห้งเมล็ดล่อน ผลของดอกวงนอกรูปสามเหลี่ยมสั้นมน ส่วนผลของดอกวงในรูปสี่เหลี่ยมสั้นมนยาว 2-8 มิลลิเมตร

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

พืชชนิดนี้มีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทยทั่วทุกภาค ตามที่ดอนและที่ลุ่มชื้นทั่วไป ในต่างประเทศพบตามเขตร้อนและเขตอบอุ่นทั่วโลก

ลักษณะเครื่องยา

กะเม็งเป็นส่วนทั้งต้นแห้ง สีเขียวซีม้ำถึงน้ำตาลอ่อน ประกอบด้วยชิ้นส่วนของราก ลำต้น ใบ และดอก รากเป็นเส้นฝอยขนาดเล็กบริเวณโคนต้น ลำต้นเป็นเหลี่ยมมีร่องตามยาว สีเขียวถึงสีน้ำตาล เส้นผ่านศูนย์กลาง 1-3 มิลลิเมตร ใบสีเขียวซีม้ำ มีทั้งใบสมบูรณ์และชิ้นส่วนของใบดอกเป็นช่อกระจุกแน่น พบทั้งดอกตูมและดอกบาน วงในประดับสีเขียวซีม้ำ ดอกตูมสีเขียวซีม้ำ ดอกบานอาจมีทั้งดอกวงนอกและดอกวงใน สีขาวถึงสีขาวอมสีน้ำตาลอ่อน เส้นผ่านศูนย์กลาง 3-6 มิลลิเมตร มีกลิ่นเฉพาะ รสฝืดเหนียว

องค์ประกอบทางเคมี

กะเม็งมีสารกลุ่มคูเมสแทน (coumestans) เช่น วิดีโลเล็กโทน (wedelolactone) ดีเมทิลวีดีโลเล็กโทน (demethylwedelolactone) กลุ่มแอลคาลอยด์ เช่น เวอราซีน (verazine) และอนุพันธ์, อีคลิปทัลบิน (ecliptalbine) น้ำมันระเหยง่าย (volatile oil) ประกอบด้วย เฮปทาเดเคน (heptadecane), 6, 10, 14-ไตรเมทิล-2-เพนทาเดคาโนน (6,10,14-trimethyl-2-pentadecanon) เป็นต้น กลุ่มฟลาวอนอยด์ (flavonoids) เช่น ไดออสมีทิน (diosmetin), 3-ไฮดรอกซีไบโอซานินเอ

(3-hydroxybiochanin A), 3-โอ-เมทิลโอโรบอล (3-O-methylorobol) และสารกลุ่มไตรเทอร์พีนอยด์ (triterpenoids) เช่น กรดเอคิโนซิสติก (echinocystic acid) และอีคลาลบาแซโปนินทู (eclalbsaponin II)

ข้อบ่งใช้

ตำราสรรพคุณยาไทยว่า กะเม็งมีรสขมฝืดเคืองเย็น สรรพคุณกระจายลม แก้จุกเสียดแน่นเพื่อแก้โลหิตซึ่งทำให้ร้อน ห้ามเลือด แก้โลหิตจาง แก้อาเจียนเป็นเลือด อุจจาระเป็นเลือด แก้ไอกรน แก้ริดสีดวงทวาร แก้เจ็บตา เจ็บคอ แก้ผื่นคัน แก้ฝีพุพอง เป็นต้น

ข้อมูลการศึกษาวิจัยพรีคลินิกพบว่า วิดีโลแล็กโทน และดีเมทิลวิดีโอแล็กโทน มีฤทธิ์ป้องกันตัวจากสารพิษ ยับยั้งเอนไซม์ทริปซิน (trypsin) เอนไซม์เอชไอวี-1 อินทิเกรส (HIV-1 integrase) และต้านพิษงูหลายชนิด, น้ำมันระเหยง่าย สารกลุ่มฟเลโวนอยด์มีฤทธิ์ต้านการสร้างพังผืดที่ตัด นอกจากนี้สารสกัดกะเม็งมีฤทธิ์เร่งการเจริญของขนในสัตว์ทดลอง ลดไขมันในเลือด ลดน้ำตาลในเลือดในหนูที่ถูกเหนี่ยวนำให้เป็นเบาหวาน แก้ปวด เป็นต้น

ข้อมูลการศึกษาวิจัยทางคลินิกพบว่า กะเม็งมีฤทธิ์ลดความดันโลหิต ขับปัสสาวะ และลดไขมันในเลือดในผู้ป่วยความดันโลหิตสูงที่ไม่รุนแรง และบรรเทาอาการในผู้ป่วยโรคตับอักเสบ

หมายเหตุ

1. ชาวบ้านใช้กะเม็งผสมกับลูกมะเกลือดิบ โขลกให้ละเอียด ผสมน้ำย้อมผ้าให้เป็นสีดำ
 2. ในประเทศอินเดีย ใช้น้ำคั้นจากต้นสดในการสักร์ เพื่อให้รอยสักเป็นสีเขียวคราม ใช้น้ำมันผสมให้ผสมดำ ใบสดโขลกพอกแผลสดเพื่อห้ามเลือด ส่วนในประเทศอินโดนีเซีย ใช้น้ำคั้นจากต้นสด ทาแก้กลาก
- ### เอกสารอ้างอิง

1. ราชบัณฑิตยสถาน. อนุกรมวิธานพืช อักษร ก. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : หจก. อรุณการพิมพ์. 2547. หน้า 207.
2. สำนักงานหอพรรณไม้ สำนักวิจัยการอนุรักษ์ป่าไม้และพันธุ์พืช กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม 2557. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. 2557. หน้า 223.
3. United States Department of Agriculture, Agricultural Research Service, National Genetic Resources Program. Germplasm Resources Information Network – (GRIN). Beltsville (MD): National Germplasm Resources Laboratory. [cited 2010 Nov 18]. Available from: <http://www.ars-grin.gov/cgi-bin/npgs/html/taxon.pl?104200>.
4. Backer CA, Bakhuizen van den Brick RC. Asteraceae. Flora of Java. Vol. 2. Groningen (Netherlands): N.V.P. Noordhoff. 1995. p. 402.
1. Grierson AJ.C. Composotae. In Dassanayake MD. (ed). A revised handbook to the flora of Ceylon. Vol. 1. Rotterdam (Netherlands): AA Balkema. 1980. p.211-2.

2. Billore K, Yelne MB, Dennis MB, Chaudhari BG Database on medicinal plants used in Ayurveda. Vol. 2. New Delhi: Central council for research in Ayurveda and Siddha (Department for AYUSH, Ministry of Health and Family Welfare). 2005. p.112-5.
3. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol. I. English edition. Beijing: Chemical Industry Press. 2000. p.132-3.
4. Wagner H, Geyer B, Kiso Y, Hikino H, Rao GS. Coumestans as the main active principles of the liver drugs *Eclipta alba* and *Wedelia calendulacea*. *Planta Med.* 1986;(5):370-4.
5. PubChem Compound. Bethesda (MD): National Center for Biotechnology Information. [cited 2010 Dec 31]. Available from: <http://pubchem.ncbi.nlm.nih.gov/summary/summary.cgi?cid=5281813>.
6. Abdel-Kader MS, Bahler BD, Malone S, Werkhoven MC, van Troon F, David. Wisse JH, Bursuker I, Neddermann KM, Mamber SW, Kingston DG. DNA-damaging steroidal alkaloids from *Eclipta alba* from the suriname rainforest1. *J Nat Prod.* 1998;61(10):1202-8.
7. Lin XH, Wu YB, Lin S, Zeng JW, Zeng PY, Wu JZ. Effects of volatile components and ethanolic extract from *Eclipta prostrata* on proliferation and differentiation of primary osteoblasts. *Molecules.* 2010;15(1):241-50.
8. Lee MK, Ha NR, Yang H, Sung SH, Kim YC. Stimulatory constituents of *Eclipta prostrata* on mouse osteoblast differentiation *Phytother Res.* 2009;23(1):129-31.
9. Lee MK, HA NR, Yang H, Sung SH, Kim GM, Kim YC Antiproliferative activity of triterpenoids from *Eclipta prostrata* on hepatic stellate cells. *Phytomedicine.* 2008;15(9):775-80.
10. วุฒิ วุฒิธรรมเวช. เครื่องยาไทย 1. กรุงเทพฯ : บริษัท ศิลป์สยามบรรรจภัณฑ์และการพิมพ์ จำกัด. 2552. หน้า 64.
11. เสี่ยม พงษ์บุญรอด. ไม้เทศเมืองไทย สรรพคุณของยาเทศและยาไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เฟื่องอักษร. 2514. หน้า 41.
12. Saxena AK, Singh B, Anand KK. Hepatoprotective effects of *Eclipta alba* on subcellular levels in rats. *J Ethnopharmacol/* 1993;40(3):155-61.
13. Singh B, Saxena AK, Chandan BK, Agarwa; SG. Anand KK. In vivo hepatoprotective activity of active fraction from ethanolic extract of *Eclipta alba* leaves. *Indian J Phamacol.* 2001;45(4):435-41.
14. Syed SD. Deepak M, Yogisha S, Chandrashekar AP, Muddarachappa KA, D'Souza P, Agarwal A, Venkataraman BV. Trypsin inhibitory effect of wedelolactone and demethylwedelolactone. *Phytother Res.* 2003;17(4):420-1.

15. Tewtrakul S, Subhadhirasakul S, Cheenpracha S, Karalai C. HIV-1 protease and HIV-1 integrase inhibitory substances from *Eclipta prostrata*. *Phytother Res*. 2007;21(11):1092-5.
16. Mors WB, do Nascimento MC, Parente JP, da Silva MH, Melo PA, Siarez-Kurtz G. Neutralization of lethal and myotoxic activities of South American rattlesnake venom by extracts and constituents of the plant *Eclipta prostrata* (Asteraceae). *Toxicon*. 1989;27(9):1003-9.
17. Melo PA, do Nascimento MC, Mors WB, Suarez-Kurtz G. Inhibition of the myotoxic and hemorrhagic activities of crotalid venoms by *Eclipta prostrata* (Asteraceae) extracts and constituents. *Toxicon* 1994;32(5):595-603.
18. Pithayanukul P, Laovachirasuwan S, Bavovada R, Pakmanee N, Suttisri R. Anti-venom potential of butanolic extract of *Eclipta prostrata* against Malayan pit viper venom. *J Ethnopharmacol*. 2004;90(2-3):347-52.
19. Roy RK, Thakur M, Dixit VK. Developments and evaluation of polyherbal formulation from hair growth-promoting activity. *J Cosmet Dermatol*. 2007;6(2):108-12.
20. Roy RK, Thakur M, Dixit VK. Hair growth promoting activity of *Eclipta alba* in male albino rats. *Arch Dermatol Res*. 2008;300(7):357-64.
21. Datta K, Singh AT, Mukherjee A, Bhat B, Ramesh B, Burman AC. *Eclipta alba* extract with potential for hair growth promoting activity. *J Ethnopharmacol*. 2009;124(3):450-6.
22. Kumari CS, Govindasamy S, Sukumar E. Lipid lowering activity of *Eclipta prostrata* in experimental hyperlipidemia. *J Ethnopharmacol*. 2006;105(3):332-5.
23. Dhandapani R. Hypolipidemic activity of *Eclipta prostrata* (L.) L. leaf extract in atherogenic diet induced hyperlipidemic rats. *Indian J Exp Biol*. 2007;45(7):617-9.
24. Ananthi J, Prakasam A, pugalendi KV. Antihyperglycemic activity of *Eclipta alb* leaf on alloxan-induced diabetic rats. *Yale J Biol Med*. 2003;76(3):97-102.
25. Bapna S, Adsule S, Shirshat Mahendra S, Jadhav S, Patil LS, Deshmukh RA. Anti-malarial activity of *Eclipta alba* against *Plasmodium berghei* infection in mice. *J Commun Dis*. 2007;39(2):91-4.
26. Sawant M, Isaac JC, Narayanan S. Analgesic studies on total alkaloids and alcohol extracts of *Eclipta alba* (Linn.) Hassk. *Phytother Res*. 2004;18(2):111-3.
27. Rangineni V, Sharada D, Saxena S, Diuretic, hypotensive, and hypocholesterolemic effects of *Eclipta alba* in mild hypertensive subjects: a pilot study. *J Med Food*. 2007;10(1):143-8.

6. กัญชา

กัญชา

กัญชาเป็นใบ ก้านใบ หรือช่อดอกของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Cannabis sativa* L.

ในวงศ์ Cannabaceae

ใช้ในตำรับ ยาอัคคีนี้วคณะ ยาคุชไสยาศน์ ยาแก้ลมเนาวนารีวาโย ยาน้ำมันสนั่นไตรภพ ยาแก้ลมขึ้นเบื้องสูง ยาไฟอาวุธ ยาแก้ร้อนไม่หลับ/แก้ไข้ผอมเหลือง ยาแก้สันทฆาต กล่อนแห้ง ยาอัมฤตย์โอสถ ยาอโถย สาลี ยาแก้ลมแก้เส้น ยาแก้โรคจิต ยาไพสาลี ยาทาริตสีดวงทวารหนักและโรคผิวหนัง ยาทำลายพระสุเมรุ และยาทัพยาธิคุณ

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา ใบ, ช่อดอก

ชื่อละติน *Cannabidis Sativae Flos*

ชื่อภาษาอังกฤษ cannabis, Marijuana, Ganja

ชื่อพ้อง *Cannabis sativa* subsp. *indica* (Lam.) E.Small & Cronquist, *Cannabis indica* Lam.)

ชื่ออื่น กัญชาจีน, ปาง (เจี้ยว-แม่ฮ่องสอน), ยานอ (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน), คุณเช่า คุณเช่า (จีน), ต้าหมา (จีนกลาง)

ลักษณะของพืช

ไม้ล้มลุกฤดูเดียว มีความสูงประมาณ 1 - 3 เมตร ลำต้นมีขนาดเล็ก ตั้งตรง ลักษณะของลำต้นเป็นเหลี่ยม มีขนสีเขียวยาวและไม่ค่อยแตกสาขา ขยายพันธุ์โดยใช้เมล็ด ขึ้นได้ในดินทุกชนิด ถ้าปลูกในดินร่วนซุย และมีอาหารอุดมสมบูรณ์จะงอกงามดีมาก

ใบ เป็นใบเดี่ยว รูปฝ่ามือ ออกเรียงตรงข้าม ลักษณะของใบแตกออกเป็นแฉก ๆ ประมาณ 5-8 แฉก แต่ละแฉกเป็นรูปยาวรี ปลายและโคนสอบ ส่วนขอบใบทุกแฉกเป็นหยักแบบฟันเลื่อย มีขนาดกว้างประมาณ 0.3-1.5 เซนติเมตร และยาวประมาณ 6-10 เซนติเมตร ลักษณะของใบโดยรวมจะคล้าย ๆ กับใบละหู่ ใบผิวด้านบนและใบด้านล่างเป็นสีเขียวเข้ม ส่วนด้านล่างท้องใบมีสีเทาอ่อนเล็กน้อย มีขนต่อมกระจายทั่วผิวใบด้านบน ส่วนด้านล่างมีขนอ่อนนุ่มไปกับแผ่นใบ ก้านใบยาวประมาณ 4-15 เซนติเมตร ในก้านหนึ่งจะมีใบเดี่ยว 3-11 ใบ มีกลิ่นเหม็นเขียว

ดอก ออกดอกเป็นช่อที่ง่ามใบหรือปลายกิ่ง ดอกเป็นสีเหลืองหรือสีเขียว ดอกเป็นแบบแยกเพศ มีทั้งดอกช่อเพศผู้และดอกช่อเพศเมีย ดอกเพศผู้และดอกเพศเมียจะแยกกันอยู่คนละต้น โดยช่อดอกและใบของต้นเพศผู้จะจัดเรียงตัวกันแบบห่าง ๆ ซึ่งต่างจากต้นดอกเพศเมียที่จะเรียงชิดกัน ดอกเล็ก และดอกเพศเมียจะมีกลีบเลี้ยงหุ้มอยู่

ผล ผลแห้งขนาดเล็ก เมล็ดอ่อน ไม่แตก ลักษณะผลเป็นรูปไข่กว้าง ผิวผลเรียบเป็นมัน สีนํ้าตาลแกมเทาหรือสีเทาเข้ม มีใบประดับหุ้ม ในผลจะมีเมล็ดขนาดเล็ก เมล็ดมีลักษณะกลม

กัญชา *Cannabis sativa* L.
1. ต้น 2. ช่อดอกเพศเมีย 3. ดอกเพศผู้

กัญชา *Cannabis sativa* L.

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

พืชชนิดนี้มีถิ่นกำเนิดในทวีปเอเชีย มีเขตการกระจายพันธุ์ในอัฟกานิสถาน ทวีปแอฟริกาเขตร้อน ทวีปยุโรป ทวีปอเมริกาเหนือและใต้ และฮาวาย พบปลูกมากในยุโรป ประเทศบราซิล อเมริกากลางตะวันออก และปลูกมากตามแนวเขาทางภาคเหนือของประเทศไทย

องค์ประกอบทางเคมี

กัญชามีส่วนประกอบของสารหลายชนิด คือ เทอร์ปีน (terpenes), คาร์โบไฮเดรต (carbohydrates), กรดไขมัน (fatty acids), เอไมด์ (amides), เอมีน (amines), ไฟโตสเตอรอล

(phytosterols), สารประกอบฟีนอลิก (phenolic compounds), และสารกลุ่มแคนนาบินอยด์ (cannabinoids)

สารออกฤทธิ์ (bioactive compounds) ที่สำคัญของพืชกัญชา คือสารกลุ่มแคนนาบินอยด์ (cannabinoids) สารแคนนาบินอยด์ที่ได้จากพืชมีชื่อเรียกว่า สารไฟโตแคนนาบินอยด์ (phytocannabinoids) สารไฟโตแคนนาบินอยด์หลักและเป็นชนิดที่รู้จักกันมากที่สุด ได้แก่ เตลต้า-9 ไฮโดรแคนนาบินอยด์ (delta-9 tetrahydrocannabinol; THC) และแคนนาบิไดอัล (cannabidiol; CBD)

THC เป็นสารออกฤทธิ์ต่อจิตประสาท ซึ่งมีรูปร่างและส่วนประกอบคล้ายกับสารสื่อประสาท anandamin ที่เซลล์สมองใช้ในการสื่อสารระหว่างเซลล์สมองในระบบประสาท เมื่อร่างกายได้รับสาร THC เข้าสู่สมองส่วนต่าง ๆ THC จะจับกับ endocannabinoid receptor (CB) ส่งผลทำให้เซลล์สมองส่วนนั้นทำงานผิดปกติหรือผิดปกติ เช่น เมื่อ THC จับกับ CB ที่สมองส่วนฮิปโปแคมปัส (hippocampus) และ ออร์บิฟรอนทัลคอร์เท็กซ์ (orbitofrontal cortex) จะส่งผลรบกวนความสามารถในการคิดและเรียนรู้ เมื่อ THC จับกับ CB ในสมองส่วนซีรีเบลลัม (cerebellum) จะส่งผลต่อการทรงตัว ทำให้เสียสมดุลในการประสานการทำงานของร่างกาย และลดความเร็วของปฏิกิริยาตอบสนองต่อสิ่งเร้า ผู้ใช้สาร THC อาจทำให้เกิดการเสพติด และเกิดอาการไม่พึงประสงค์ได้ เมื่อรับในปริมาณมากจะทำให้เกิดภาวะโรคประสาทเฉียบพลัน เกิดภาพหลอนหรือประสาทหลอน และสูญเสียความรู้สึกเป็นตัวตนของตัวเอง นอกจากนี้ THC ยังกระตุ้นการหลั่งสาร โดพามีน (dopamine) มากกว่าปกติ จนทำให้เกิดความสนุกสนานมากเกินไป จนเกิดอาการเมาเคลิ้ม หรือที่เรียกว่า “high”

CBD ออกฤทธิ์ตรงข้ามกับ THC ไม่ก่อให้เกิดการเสพติด และอาการมึนเมา ในบางรายช่วยทำให้นอนหลับดี เพิ่มความอยากอาหาร และทำให้อารมณ์ดี ซึ่งทางการแพทย์พบว่าสารสกัด CBD ใช้ต้านอาการไม่พึงประสงค์จากสาร THC ได้

สารเทอร์ปีน (terpenes) เป็นสารประกอบหลักอีกประเภทหนึ่งในกัญชา ซึ่งเป็นสารประกอบอะโรมาติก สารเทอร์ปีนอาจมีฤทธิ์บำบัดโรคเพิ่มเติม โดยอาจทำงานร่วมกับสารแคนนาบินอยด์ ในการเพิ่มฤทธิ์ทางยา โดยสารเทอร์ปีนแตกต่างจากสารแคนนาบินอยด์ เนื่องจากสารเทอร์ปีนทั้งหมดที่พบในกัญชา เช่น Myrcene, Alpha-Pinene และ BetaCaryophyllene สามารถพบได้ในธรรมชาติเป็นจำนวนมาก สารแคนนาบินอยด์และเทอร์ปีนถูกผลิตขึ้นในต่อมเรซินของกัญชา ซึ่งเรียกว่า “ไตรโคม (Trichomes)” หรือ เซลล์ขนของพืช ซึ่งสามารถใช้บอกระยะที่เหมาะสมต่อการเก็บเกี่ยวของช่อดอกตัวเมียซึ่งสร้างสารสำคัญในปริมาณสูง ไตรโคมเมื่อมองผ่านกล้องจุลทรรศน์จะมีรูปร่างคล้ายเห็ดที่มีคริสตัลใสอยู่บนหัว ซึ่งเป็นส่วนที่สะสมสาร cannabinoids พบอยู่หนาแน่นที่สุดบริเวณช่อดอกเพศเมียที่ยังไม่ได้ผสมพันธุ์

ไตรโคม (Trichomes)

ข้อบ่งใช้

ตำราไทยจะใช้เม็ดกินเป็นยาชูกำลัง ช่วยเจริญอาหาร แต่ถ้ากินมากจะมีอาการหวาดกลัวและหมดสติ (เมล็ด)

ดอกใช้เป็นยาแก้โรคเส้นประสาท เช่น นอนไม่หลับ คิดมาก หรือใช้กับผู้ป่วยที่เบื่ออาหาร โดยนำมาปรุงเป็นอาหารให้กิน (ดอก)

ใบใช้เป็นยาแก้ไข้พอมเหลือง ไม่มีกำลัง ตัวสั่น เสียงสั่น (ใบ)

ทั้งต้น ช่วยแก้ประจำเดือนไม่ปกติของสตรี และใช้ภายนอกเป็นยาแก้โรคผิวหนังกลากเกลื้อน (ทั้งต้น)

ยอดอ่อนเมื่อนำมาสกัดด้วยแอลกอฮอล์ จะได้สารที่เรียกว่า “ทีงเจอร์แคนเนบิสอินดิคา” ซึ่งเป็นน้ำยาสีเขียว เมื่อกินเข้าไปประมาณ 5-15 หยด จะมีสรรพคุณเป็นยาช่วยรักษาโรคที่เกี่ยวกับระบบประสาท เป็นยาสงบเส้นประสาท ทำให้นอนหลับ เคลิ้มฝัน แก้โรคสมองพิการ เป็นยาระงับปวด และเป็นยาแก้ไออีกเสบ นอกจากนี้ยังพบว่ามีการนำไปใช้เพื่อรักษาโรคบิด แก้ปวดท้อง และโรคท้องร่วง (ยอดอ่อน)

การใช้กัญชาทางการแพทย์แผนปัจจุบัน มีหลักฐานทางวิชาการที่มีคุณภาพสนับสนุนชัดเจนในการใช้ผลิตภัณฑ์กัญชาในโรคหรือภาวะ ต่อไปนี้

1. ภาวะคลื่นไส้อาเจียนจากเคมีบำบัด (chemotherapy induced nausea and vomiting)
2. โรคลมชักที่รักษายาก/โรคลมชักที่ดื้อต่อยารักษา (intractable epilepsy)
3. ภาวะกล้ามเนื้อหดเกร็ง (spasticity) ในผู้ป่วยโรคปลอกประสาทเสื่อมแข็ง (multiple sclerosis)
4. ภาวะปวดประสาท (neuropathic pain)
5. ภาวะเบื่ออาหารในผู้ป่วย AIDS ที่มีน้ำหนักตัวน้อย
6. การเพิ่มคุณภาพชีวิตในผู้ป่วยที่ได้รับการดูแลแบบประคับประคอง หรือผู้ป่วยระยะสุดท้ายของชีวิต (end of life)

นอกจากนี้ยังมีหลักฐานทางวิชาการในการใช้กัญชาในผู้ป่วยโรคพาร์กินสัน โรคอัลไซเมอร์ โรควิตกกังวลทั่วไป (generalized anxiety disorders) และโรคปลอกประสาทอักเสบ (demyelinating diseases) อื่นๆ อาทิ neuromyelitis optica และ autoimmune encephalitis แต่ทั้งนี้ หลักฐานจำนวนจำกัด ยังต้องการข้อมูลการศึกษาวิจัยเพื่อสนับสนุนต่อไป

ข้อห้ามใช้

1. ห้ามใช้ในสตรีตั้งครรภ์ หรือสตรีที่วางแผนจะตั้งครรภ์ สตรีให้นมบุตร ผู้ที่มีไข้ และผู้ที่มีอายุต่ำกว่า 18 ปี
2. ห้ามใช้ร่วมกับยาที่มีฤทธิ์กดระบบประสาทส่วนกลาง เช่น ยานอนหลับ และยาต้านการชัก รวมทั้งแอลกอฮอล์ หรือสิ่งที่มี แอลกอฮอล์ผสมอยู่

ข้อควรระวัง

1. ควรระวังการรับประทานร่วมกับยาในกลุ่มสารกันเลือดเป็นลิ่ม (anticoagulant) และยาต้านการจับตัวของเกล็ดเลือด (antiplatelets)
2. ควรระวังการใช้ในผู้สูงอายุ เนื่องจาก กระบวนการ metabolism ของผู้สูงอายุจะช้ากว่า จึงดูเหมือนว่ามีการตอบสนองต่อกัญชาได้สูงกว่า ดังนั้นการใช้จึงควรเริ่มต้นในปริมาณที่น้อยและปรับเพิ่มขึ้นช้าๆ

ขนาดและวิธีใช้

ไม่มีขนาดยาเริ่มต้นที่แน่นอน ขนาดยาที่เหมาะสมขึ้นกับลักษณะของผู้ป่วยแต่ละคนและปรับตามแต่ละผลิตภัณฑ์ โดยเริ่มต้นขนาดต่ำและปรับเพิ่มขนาดช้าๆ จนได้ขนาดยาเหมาะสม ที่ให้ผลการรักษาสูงสุด และเกิดผลข้างเคียงต่ำสุด ขนาดยาในระดับต่ำมีโอกาสเกิดผลข้างเคียงน้อย

ผู้ที่เริ่มต้นรักษา และได้รับผลิตภัณฑ์กัญชาเป็นครั้งแรกควรเริ่มต้นที่ขนาดต่ำมากๆ และควรให้ยากัญชาครั้งแรกในเวลาก่อนนอนและมีผู้ดูแลใกล้ชิด หากเกิดผลข้างเคียง ควรปรับลดขนาดยา เมื่อพบอาการ มีเวียนศีรษะ (dizziness) เสียความสมดุล (loss of co-ordination) หัวใจเต้นช้า (bradycardia) และความดันโลหิตผิดปกติ (abnormal pressure) หรือหยุดใช้ยาทันที เมื่อพบอาการสับสน (disorientation) กระวนกระวาย (agitation) วิตกกังวล (anxiety) ประสาทหลอน (hallucination) และโรคจิต (psychosis)

หมายเหตุ

กัญชง มีชื่อทางวิทยาศาสตร์ว่า *Cannabis sativa* L. subsp. *sativa* อันเป็นชนิดย่อยของพืชกัญชา ซึ่งลักษณะภายนอกของพืชทั้งสองชนิดจะมีความแตกต่างกันเพียงเล็กน้อยจนยากแก่การจำแนก กัญชงมีเส้นใยให้ปริมาณมากกว่ากัญชา และเป็นเส้นใยคุณภาพสูง ดังนั้น จึงนิยมเก็บเกี่ยวต้นเพื่อใช้ประโยชน์จากเส้นใยทำเป็นวัสดุสิ่งทอ กระดาษ เชือก หรือ เก็บเกี่ยวเมล็ดเพื่อสกัดน้ำมันสำหรับอุตสาหกรรมอาหารและเครื่องสำอาง (Industrial Hemp)

เอกสารอ้างอิง

1. กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข. คำแนะนำการใช้กัญชาทางการแพทย์ (Guidance on cannabis for medical use) ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 3/2563 [อินเทอร์เน็ต]. 2563 [เข้าถึงเมื่อ 3 ก.ค. 2563]. เข้าถึงได้จาก:
<https://drive.google.com/drive/folders/17hpzEQAPGTEZlr47QDpBUidvKRdy7y87>
2. คณะกรรมการขับเคลื่อนประชาสัมพันธ์การใช้กัญชาเพื่อการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข. กัญชาและกัญชง ต่างกันอย่างไร [อินเทอร์เน็ต]. 2562 [เข้าถึงเมื่อ 3 ก.ค. 2563]. เข้าถึงได้จาก:
<http://www.medcannabis.go.th/blog/>
3. คณะอนุกรรมการพิจารณาข้อมูลเกี่ยวกับการใช้กัญชาทางการแพทย์. การใช้กัญชาทางการแพทย์ [อินเทอร์เน็ต]. 2562 [เข้าถึงเมื่อ 3 ก.ค. 2563]. เข้าถึงได้จาก: <https://tmc.or.th/cannabis.php>

4. ผกาทิพย์ รื่นระเริงศักดิ์. กัญชากับการรักษาโรค [อินเทอร์เน็ต]. 2562 [เข้าถึงเมื่อ 3 ก.ค. 2563]. เข้าถึงได้จาก: <https://pharmacy.mahidol.ac.th/th/knowledge/article/กัญชา>
5. พระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษ 2552. ประกาศกระทรวงสาธารณสุข เรื่อง ระบุชื่อยาเสพติดให้โทษในประเภท 5 พ.ศ.2562, ราชกิจจานุเบกษาเล่มที่ 136, ตอนพิเศษ 218 ง. (ลงวันที่ 30 สิงหาคม 2562).
6. แพทย์สภา. สารสกัดกัญชาในทางการแพทย์ (cannabis base medicine) [อินเทอร์เน็ต]. 2562 [เข้าถึงเมื่อ 3 ก.ค. 2563]. เข้าถึงได้จาก: https://tmc.or.th/pdf/fact/Info_cannabis_for_doctor.pdf
7. มาร์ติน วูดบริด. ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับกัญชาทางการแพทย์: หนังสือแนะนำการใช้กัญชาเพื่อการรักษาโรค. 2562.
8. ราชวิทยาลัยจิตแพทย์แห่งประเทศไทย. ข้อความเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับการใช้กัญชาทางการแพทย์ [อินเทอร์เน็ต]. 2562 [เข้าถึงเมื่อ 3 ก.ค. 2563]. เข้าถึงได้จาก: <https://tmc.or.th/pdf/fact/C01-141062.pdf>
9. สภาภรณ์ ปิติพร. กัญชาเพื่อประโยชน์ทางการแพทย์ [อินเทอร์เน็ต]. 2562 [เข้าถึงเมื่อ 3 ก.ค. 2563]. เข้าถึงได้จาก: http://dmsic.moph.go.th/dmsic/admin/files/userfiles/files/D2S1_Supaporn1.pdf
10. Cannabis sativa L. [Internet]. [cited 2020 Jul 3]. Available from: <https://www.alamy.com/293-cannabis-sativa-l-image211299483.html>
11. Cannabis trichomes. [Internet]. [cited 2020 Jul 3]. Available from: <https://www.philosopherseeds.com/blog/en/cannabis-trichomes/>
12. MacCallum CA, Russo EB. Practical considerations in medical cannabis administration and dosing. European journal of internal medicine. 2018;49:12-9.
13. Queensland Health. Clinical guidance: for the use of medicinal cannabis products in Queensland 2018. Available from: https://www.health.qld.gov.au/__data/assets/pdf_file/0023/634163/med-cannabis-clinical-guide.pdf.

7. กันเกรา

กันเกรา

กันเกราเป็นเปลือกของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Fagraea fragrans* Roxb. ในวงศ์

Gentianaceae

ใช้ในตำรับ ยาแก้ลมชื้นเบื้องสูง

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา เปลือกต้น

ชื่อภาษาอังกฤษ Common tembusu

ชื่ออื่น มั่นปลา (ตะวันออกเฉียงเหนือ เหนือ); ตราเตตรา (เขมร); ปันปลา (กบิงห์); ตำเสา ทำเสา (ใต้)

ลักษณะของพืช

ไม้ยืนต้นขนาดกลางถึงขนาดใหญ่ ต้นสูงประมาณ 15-20 เมตร เปลือกต้นสีน้ำตาล ผิวเรียบ เมื่อลำต้นแก่จะแตกเป็นร่องลึกตามยาว แก่นมีความแข็งแรง คงทน แตกกิ่งก้านมาก

ใบเดี่ยวเรียงตรงข้าม ออกหนาแน่นที่ปลายยอด ใบรูปวงรี ปลายใบแหลม กว้าง 4-6 เซนติเมตร ยาว 8-12 เซนติเมตร ขอบใบขนาน แผ่นใบเป็นคลื่นเล็กน้อย เรียบเป็นมัน สีเขียวเข้ม ฐานใบมน ปลายใบแหลม ท้องใบและขอบใบเรียบ เส้นกลางใบสีเขียวอ่อน หนูนเล็กน้อย ผิวใบด้านบนลื่น เป็นมันสีเขียวเข้ม เนื้อใบค่อนข้างเหนียว หูใบยาว 0.1-0.2 เซนติเมตร เส้นแขนงใบ 5-9 คู่ เห็นไม่ชัดเจน ด้านบน เส้นกลางใบด้านบนหนูนเล็กน้อย ด้านล่างเป็นสันนูนชัดเจน

ดอกออกเป็นช่อ แบบช่อกระจุก ออกตามซอกใบที่ปลายกิ่ง ยาว 4-12 เซนติเมตร ก้านช่อยาว 2-6.5 เซนติเมตร ก้านดอกย่อยยาว 0.3-0.6 เซนติเมตร มีกลิ่นหอม กลีบดอกสีขาวและเหลืองอ่อนจำนวน 5 กลีบ ม้วนงอเข้าหากันดอก โคนกลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอดสั้นๆ ปลายกลีบดอกแหลม กลีบดอก รูปปากแตรแคบๆ ยาวได้ประมาณ 2 เซนติเมตร หลอดกลีบดอกยาว 0.7-1.2 เซนติเมตร กลีบรูปขอบขนาน ยาว 0.5-0.8 เซนติเมตร พับงอกลับ ดอกเริ่มบานมีสีขาวเมื่อบานเต็มที่สีเหลืองอมส้ม มีก้านเกสร ยาวออกมา เกสรตัวผู้ยาวและติดกับกลีบดอกมี 5 อัน ยื่นพ้นเลยปากหลอดกลีบดอก ก้านเกสรเพศผู้แผ่กว้าง ยาว 1.5-2 เซนติเมตร อับเรณูรูปรีหรือขอบขนาน ยาวได้ประมาณ 0.2 ซม เกสรตัวเมียยาวมี 1 อัน รังไข่ยาว 1.7-2.4 เซนติเมตร รวมก้านเกสรเพศเมีย ยอดเกสรรูปโล่หรือแยกเป็น 2 พู กลีบเลี้ยง 5 กลีบ กลีบเลี้ยงรูปประฆัง ยาว 0.2-0.3 เซนติเมตร กลีบยาวได้ประมาณ 0.2 เซนติเมตร ปลายกลีบกลม A

ผลอ่อนทรงกลมสีเขียว สุกสีเหลือง ส้ม หรือแดง เป็นแบบผลสดมีหลายเมล็ด ผลกลม เส้นผ่านศูนย์กลาง 0.5-0.8 เซนติเมตร เมล็ดมีขนาด 0.1-0.2 เซนติเมตรมีเหลี่ยม ผิวเรียบเป็นมัน ฉ่ำน้ำ มีติ่งแหลมสั้นติดอยู่ที่ปลาย เมล็ดมีขนาดเล็กสีน้ำตาลไหม้ มีหลายเมล็ด ออกดอกช่วงเดือนพฤษภาคมถึงมิถุนายน จัดเป็นพรรณไม้มงคล และเป็นพรรณไม้สัญลักษณ์ประจำมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี พบตามป่าเบญจพรรณ ป่าดิบแล้ง ป่าเต็งรัง ยอดอ่อนและใบอ่อนใช้กินเป็นผักสดได้

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

พบมากใน พม่า ลาว กัมพูชา เวียดนาม มาเลเซีย และนิวกินี ในประเทศไทยพบทั่วทุกภาค และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ลักษณะเครื่องยา

เปลือกก้นเกราเป็นเปลือกต้นแห้ง เปลือกต้นหยาบหนา มีสีน้ำตาลเข้มหรือน้ำตาลปนเทา ภายนอกลักษณะแตกเป็นร่องลึกไม่เป็นระเบียบ เปลือกชั้นในมีสีเหลือง เป็นเส้น

องค์ประกอบทางเคมี

พบ tannin และมีสารกลุ่มแอลคาลอยด์ มีฤทธิ์ยับยั้งการหดตัวของลำไส้เล็ก และสาร Pinoresinol ในเปลือกที่มีฤทธิ์ต้านเชื้อมาลาเรีย และวัณโรคได้

ข้อบ่งใช้

เปลือก ใช้เข้ายาบำรุงโลหิต แก้ผิวน้ำพุพอง ปวดแสบปวดร้อน

ขนาดและวิธีใช้

นำเปลือกมาต้มน้ำใช้อาบหรือนำเปลือกมาบดหรือฝนใช้ทาแผล รักษาแผล แผลพุพอง แผลติดเชื้อ รักษาโรคผิวน้ำ และนำเปลือกมาต้มน้ำดื่มบำรุงโลหิต แก้ท้องเสีย

หมายเหตุ

ต้นก้นเกราเป็นต้นไม้ประจำจังหวัดนครพนม

www.thaiherbarium.com
by Sudarat Homhual

FLORA OF THAILAND
HERBARIUM OF UBON RATCHATHANI
UNIVERSITY UBUPH no. 00227

Family	Gentianaceae	
Scientific Name	<i>Fagraea fragrans</i> Roxb.	
Locality	Herbal garden of Faculty of Pharmacy	
Date	19 July 2011	Altitude msl
Local name	ก้านใบ ไบ (ก้านใบ ไบ)	
Notes		
Collector	Sudarat Homhual	

ก้นเถรา *Fagraea fragrans* Roxb.

ก้านใบ ไบ และช่อดอก

กันเกรา *Fagraea fragrans* Roxb. ดอก ผล ใบ เปลือก และต้นกันเกรา

เอกสารอ้างอิง

1. คณะกรรมการวิชาการดำเนินงานสวนสมุนไพรพืชสวนโลก. 2549. สวนสมุนไพรในงานมหกรรมพืชสวนโลก 2549. Herbal Garden in Royal Flora Expo 2006. บริษัท สามเจริญพาณิชย์(กรุงเทพฯ) จำกัด.
2. มุลินธิสวนหลวง ร. ๙. 2547. ไม้ নামตามถิ่น. พิมพ์ครั้งที่ 1. อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด. กรุงเทพมหานคร.
3. เอื้อมพร วิสมหมาย และปณิธาน แก้วดวงเทียน. 2552. ไม้ป่ายืนต้นของไทย 1. พิมพ์ครั้งที่ 2. เอช เอ็น กรุป จำกัด. กรุงเทพมหานคร.
4. ต้นไม้และดอกไม้ประจำจังหวัด. “กันเกรา”. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <http://www.panmai.com>. [28 พ.ค. 2020].
5. ฐานข้อมูลพรรณไม้, องค์การสวนพฤกษศาสตร์ BGO Plant Database, The Botanical Garden Organization
6. ฐานข้อมูลสมุนไพร, คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. “กันเกรา”. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <http://www.phargarden.com>. [28 พ.ค. 2020].
7. กันเกรา/ดอกกันเกรา และสรรพคุณกันเกรา. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <https://puechkaset.com/กันเกรา/>. [28 พ.ค. 2020].

8. กานพลู

กานพลู

กานพลูเป็นดอกตูมแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Syzygium aromaticum* (L.) Merr.&L.M. Perry ในวงศ์ Myrtaceae

เครื่องยา กานพลู

ใช้ในตำรับ ยาอัคคีนิวคณณะ, ยาแก้ลมเนาวนาริวาโย, ยาน้ำมันสนั่นไตรภพ, ยาไฟอาวุธ, ยาอัมฤตย์โอสถ, ยาอโกลยาสาลี, ยาไพสาลี และยาทำลายพระสุเมรุ

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา ดอก

ชื่อละติน *Flos Caryophylli*

ชื่อภาษาอังกฤษ Clove

ชื่อพ้อง *Caryophyllus aromaticus* L., *Eugenia aromatica* (L.) Baill., *E. caryophyllus* (Spreng.) Bullock

ชื่ออื่น กรานพลู, กรามพลู, กรานพลู, กรามพลู

ลักษณะของพืช

ไม้ต้น สูง 9-20 เมตร กิ่งก้านรูปทรงกระบอก แตกกิ่งต่ำ ลำต้นตั้งตรง เลือกรียบ ที่เทออกขาว

ใบ เป็นใบเดี่ยว เรียงตรงข้าม รูปใบหอก รูปรีแคบ หรือรูปไข่กลับแคบ กว้าง 2.5-5.5 เซนติเมตร ยาว 6-13.5 เซนติเมตร ปลายแหลมหรือเรียวแหลม โคนสอบแคบยาว ขอบเรียบ แผ่นใบด้านบนเป็นมัน มีต่อมน้ำมันมาก เส้นแขนงใบข้างละ 15-20 เส้น ปลายเส้นโค้งจดกับเส้นถัดไปก่อนถึงขอบใบ ก้านใบเรียวเล็ก ยาว 1-2.5 เซนติเมตร

ช่อดอก เป็นช่อกระจุกแยกแขนง ออกที่ปลายกิ่ง ยาวได้ถึง 5 เซนติเมตร ช่อย่อยแบบช่อเชิงหลั่น แต่ละช่อมี 3 ดอก ก้านช่อดอกสั้นมากหรือยาวได้ถึง 1 เซนติเมตร ใบประดับและใบประดับย่อยรูปสามเหลี่ยม ยาว 2-3 เซนติเมตร

ช่อดอก แสดงดอกตูม และดอกบาน

ดอก สีขาวอมเขียว สีเหลืองอ่อน หรือสีเหลืองอมเขียว ก้านดอกยาว 3-7 มิลลิเมตร ฐานดอกรูปทรงกระบอกแคบ ยาวประมาณ 1 เซนติเมตร เป็นสัน โคนค่อนข้างแคบ กลีบเลี้ยงสีเขียวและเปลี่ยนเป็นสีแดงเมื่อดอกบาน โคนเชื่อมติดกันเป็นหลอดยาว 5-7 มิลลิเมตร ปลายแยก 4 แฉก รูปไข่ยาว 3-4 มิลลิเมตร ปลายแหลม ขอบเรียบ ใส กลีบดอกมี 4 กลีบ รูปขอบขนานหรือกลม ยาว 7-8 มิลลิเมตร ขอบเรียบ ใส มีต่อมน้ำมันมาก ร่วงง่าย เกสรเพศผู้มีจำนวนมาก ร่วงง่าย ก้านชูอับเรณูยาว 7.1-7.4 มิลลิเมตร อับเรณูรูปไข่หรือรูปขนานแกมรูปไข่ ยาวประมาณ 0.5 มิลลิเมตร รั้งไข่กึ่งใต้วงกลีบ มี 2 ช่อง แต่ละช่องมีอวูลจำนวนมาก ก้านเกสรเพศเมียยาวประมาณ 4 มิลลิเมตร

ผล แบบผลมีเนื้อหนึ่งถึงหลายเมล็ด รูปขอบขนานแกมรูปไข่กลับ กว้างประมาณ 1.5 เซนติเมตร ยาว 2-2.5 เซนติเมตร มักมีกลีบเลี้ยงติดทนที่ปลายผล แก่จัดสีแดง

เมล็ด มี 1 เมล็ด รูปขอบขนาน ยาวประมาณ 1.5 เซนติเมตร มีร่องด้านเดียว

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

พืชชนิดนี้เป็นพืชพื้นเมืองของหมู่เกาะโมลุกกะ (Molucca) ประเทศอินโดนีเซีย นำไปปลูกในเขตร้อนทั่วโลก ในประเทศไทยนำมาปลูกบ้างแต่ไม่แพร่หลาย มีปลูกมากใจจังหวัดจันทบุรีและชุมพร ชอบขึ้นในที่ดินร่วนซุย การระบายน้ำดี ความชื้นสูง ผนตกชุก ขึ้นได้ดีบนพื้นราบตั้งแต่ระดับน้ำทะเลจนถึงประมาณ 900 เมตร

กานพลู *Syzygium aromaticum* (L.) Merr.&L.M. Perry

ลักษณะเครื่องยา

กานพลูรูปคล้ายลูกโกร่งบดยาว 1-2 เซนติเมตร สีน้ำตาลแกมสีแดง หรือสีน้ำตาลเข้ม ส่วนล่างเป็นฐานดอกรูปถ้วยลักษณะคล้ายกำน รูปทรงกระบอกค่อนข้างแบนหรือเป็นสันสี่เหลี่ยม ด้านกว้างประมาณ 4 มิลลิเมตร ยาว 1-1.3 เซนติเมตร หนาประมาณ 2 มิลลิเมตร มีต่อมน้ำมันกระจายอยู่ทั่วไป ส่วนบนมีกลีบเลี้ยง 4 กลีบ รูปสามเหลี่ยม ยาวประมาณ 3 มิลลิเมตร กางออก ถัดเข้าไปเป็นกลีบดอก 4 กลีบ บาง ซ้อนเหลื่อมและโค้งเข้าหากันหุ้มรอบเกสรเพศผู้ซึ่งมีจำนวนมากและเกสรเพศเมียไว้ทำให้มีลักษณะเป็นก้อนกลม เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 5 มิลลิเมตร สีจางกว่าส่วนโคน กลิ่นหอมเฉพาะรสเผ็ดร้อน และชา

องค์ประกอบทางเคมี

กานพลูมีองค์ประกอบหลักเป็นน้ำมันระเหยง่าย (volatile oil) ร้อยละ 14-23 และกรดгалโลแทนนิก (gallotannic acid) ร้อยละ 10-30 น้ำมันกานพลูประกอบด้วยสารกลุ่มเทอร์พีนอยด์ (terpenoids) หลายชนิด ที่สำคัญคือ ยูจีนอล (eugenol) ซึ่งมีมากถึงร้อยละ 60-90 นอกจากนั้น ยังมีแอลฟา-แคโรฟิลลีน (α -caryophyllene), บีตา-แคโรฟิลลีน (β -caryophyllene), อะเซทิลยูจีนอล (acetyl eugenol), เมทิลเอมิลคีโตน (methylamyl ketone), แชวิกอล (chavicol) เป็นต้น

ข้อบ่งใช้

ตำราสรรพคุณยาไทยว่ากานพลูมีรสเผ็ดร้อนปรา่ สรรพคุณกระจายเสมหะ แก้เสมหะเหนียว แก้เลือดออกตาไรพิน แก้หืด ทำให้อาหารงวด แก้ปวดฟัน แก้รำมะนาด แก้ปวดท้อง แก้ลม แก้เหน็บชา แก้พิษโลหิต พิษน้ำเหลือง ขับน้ำคาวปลา ทำอุจจาระให้ปรกติ แก้ธาตุทั้ง 4 พิการ แก้ท้องเสีย กดลมให้ลงสู่เบื้องต่ำ น้ำมันกานพลูใช้แก้ปวดฟัน

ข้อมูลจากการวิจัยพรีคลินิกพบว่าสารยูจีนอลที่มีในน้ำมันกานพลูมีฤทธิ์ยับยั้งการเจริญของเชื้อแบคทีเรียทั้งชนิดแกรมบวกและแกรมลบ และเชื้อรา และยังมีฤทธิ์แก้ปวดและทำให้ชา จึงมีการนำน้ำมันกานพลูมาใช้ประโยชน์ในทางทันตกรรม ช่วยบรรเทาอาการปวดฟัน รักษาเหงือกอักเสบหลังถอนฟัน (postextractive alveolitis)

หมายเหตุ

1. กานพลูที่ดีควรเก็บก่อนดอกบาน คือเก็บในช่วงที่ดอกตูมเริ่มเปลี่ยนจากสีเขียวเป็นสีแดง แล้วตากให้แห้งทันที เพราะเมื่อดอกบานแล้ว ปริมาณของน้ำมันระเหยง่ายจะลดลง ทำให้คุณภาพของกานพลูด้อยลง
1. กานพลูที่มีคุณภาพดีเมื่อให้ชิมมีอึบจะรู้สึกเหนียวเพราะมีน้ำมันมาก กานพลูที่มีขายในท้องตลาดอาจเป็นกานพลูที่ถูกสกัดน้ำมันระเหยง่ายออกไปแล้วบางส่วน ทำให้คุณภาพด้อยลง
2. ในงานสาธารณสุขมูลฐานแนะนำให้ใช้กานพลูแก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ จุกแน่น โดยให้ใช้ 5-8 ดอก (0.1-0.6 กรัม) ต้มน้ำดื่ม หากใช้ในเด็ก ให้ใช้ 1-3 ดอก ทูบพอแตก แช่ในกระติกน้ำร้อนที่ใช้สำหรับชงนม นอกจากนั้น น้ำมันกานพลูยังใช้แก้ปวดฟัน โดยใช้ใส่ซี่ที่ปวด หรือเคี้ยวดอกตูมแห้งทั้งดอก แล้วอมไว้บริเวณฟันที่ปวด
3. สารยูจีนอลซึ่งเป็นองค์ประกอบหลักในน้ำมันกานพลู อาจเพิ่มความเสี่ยงต่อการทำให้เลือดออกง่าย จึงควรระวังการใช้ในคนไข้ที่มีปัญหาเลือดออกง่าย และผู้ป่วยที่ใช้ยากกลุ่มที่ทำให้เลือดออกง่าย ได้แก่ แอสไพริน (aspirin) สารกันเลือดเป็นลิ่ม (anticoagulant) ยาต้านเกล็ดเลือด (anti-platelet drug) และยากลุ่มลดการอักเสบที่ไม่ใช่สเตียรอยด์ (non-steroidal anti-inflammatory drug)

4. มีรายงานว่าเด็กทารกที่กินน้ำมันการพลูแล้ว อาจทำให้ระดับน้ำตาลในเลือดลดลง จึงควรระวังการใช้ในผู้ป่วยโรคเบาหวาน นอกจากนั้นน้ำมันกานพลูทำให้เกิดการระคายเคืองต่อผิวหนังและเยื่อเมือก ดังนั้น ก่อนใช้ควรเจือจางก่อน เพราะอาจทำให้เกิดผื่นคันและเป็นรอยไหม้ได้

เอกสารอ้างอิง

1. คณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก. ตำราอ้างอิงยาสมุนไพรไทย. เล่ม 1. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง; 2552
2. สมุนไพรไทย กานพลู [อินเทอร์เน็ต]. 2016 [เข้าถึงเมื่อ 3 ก.ค. 2563]. เข้าถึงได้จาก: http://samonprithaitai.blogspot.com/2016/02/blog-post_12.html
3. Clove [Internet]. [cited 2020 Jul 3]. Available from: <https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Clove>

9. การบูร

การบูร

เครื่องยา การบูร

การบูร (ธรรมชาติ)

การบูร (ธรรมชาติ) ได้จากแก่นของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Cinnamomum camphora* (L.) J. Presl วงศ์ Lauraceae

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา แก่น

ใช้ในตำรับ ยาคุขุไสยาสน์, ยาน้ำมันสนันไตรภพ, ยาไพสาลี และยาทำลายพระสุเมรุ

ชื่อละติน Camphora

ชื่อภาษาอังกฤษ Natural Camphora

ชื่อพ้อง *Cinnamomum camphora* (L.) Ness & Eberm., *C. camphora* (L.) Sieb., *Laurus camphora* L.

ชื่ออื่น camphor tree, Japanese camphor tree

ลักษณะของพืช

ไม้ต้น สูง 10-15 เมตร อาจสูงได้ถึง 30 เซนติเมตร ลำต้นและกิ่งเรียบ ทุกส่วนมีกลิ่นหอมของการบูร โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่รากและโคนต้นจะมีกลิ่นหอมมากกว่าส่วนอื่นๆ

ใบ เป็นใบเดี่ยว เรียงสลับ รูปไข่ รูปไข่กว้าง หรือรูปรี กว้าง 2-7 เซนติเมตร ยาว 5-11 เซนติเมตร ปลายเรียวแหลม โคนสอบ ขอบเรียบ แผ่นใบค่อนข้างเหนียว ด้านบนเป็นมัน ด้านล่างมีนวล เส้นแขนงใบข้างละ 2-3 เส้น คู่ล่างออกใกล้โคนใบและเกินขีดกว่าคู่บน มีต่อม 2 ต่อมที่ซอกใบคู่ล่าง ก้านใบยาว 1.5-2.5 เซนติเมตร ตามีเกล็ดซ้อนเหลื่อมหุ้ม เกล็ดชั้นนอกเล็กกว่าเกล็ดชั้นในตามลำดับ

ช่อดอก แบบช่อแยกแขนง ออกตามซอกใบ ยาวประมาณ 7 เซนติเมตร ใบประดับเรียงยาว ร่วงง่าย มีขนอ่อนนุ่ม

ดอก เล็ก สีเหลืองอ่อน ก้านดอกสั้นมาก กลีบรวม 6 กลีบ รูปรีปลายมน ยาวประมาณ 2 มิลลิเมตร โคนเชื่อมติดกันเป็นหลอดสั้นๆ ด้านในมีขนนุ่ม เกสรเพศผู้ 9 อัน เรียงเป็น 3 วง วงนอกและ

วงกลางแยกกัน มีขนนุ่มประปราย วงในมีขนและต่อม ไม่มีก้าน รูปหัวใจ รั้งไข่เหนียววงกลีบ มี 1 ช่อง มีออวุล 1 เม็ด ก้านเกสรเพศเมียยาวประมาณ 2 มิลลิเมตร

ผล แบบผลผนังชั้นในแข็ง ค่อนข้างกลม เส้นผ่านศูนย์กลาง 0.7-1.2 เซนติเมตร สีเขียวเข้ม ผลสุกสีดำ

เมล็ด มี 1 เมล็ด

การบูร *Cinnamomum camphora* (L.) J. Presl

1.แสดงกิ่งและผล 2.ผล 3.ดอก

การบูร *Cinnamomum camphora* (L.) J. Presl

แสดงต้น ดอก และใบ

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

พืชชนิดนี้เป็นพรรณไม้พื้นเมืองของสาธารณรัฐประชาชนจีน ญี่ปุ่น และไต้หวัน ต่อมาได้นำไปปลูกในแถบทะเลเมดิเตอร์เรเนียน อียิปต์ แอฟริกาใต้ บราซิล จาเมกา สหรัฐอเมริกา อินเดีย และอินโดนีเซีย

ลักษณะเครื่องยา

การบูรมีลักษณะเป็นผลึกเล็กๆ ใส โปร่งแสง หรือสีขาว เมื่อทิ้งไว้บางส่วนอาจจับเป็นก้อน เรียกว่า flowers of camphor มีกลิ่นหอมฉุนเฉพาะตัว มีรสขมเล็กน้อย ร้อนปร่า แล้วตามด้วยความรู้สึกเย็น

สมบัติทางเคมี

การบูรธรรมชาติ เป็นสารประกอบอินทรีย์ ประเภทมอนเทอร์พีนคีโตน (monoterpene ketone) เลขทะเบียน CAS 464-49-3 มีสูตรโมเลกุล $C_{10}H_{16}O_6$ น้ำหนักโมเลกุล 152.23 ความถ่วงจำเพาะ 0.992 จุดหลอมเหลว 174-181 องศาเซลเซียส มีค่าการหมุนเชิงแสงจำเพาะ (specific rotation) ของสารละลายความเข้มข้น 10% ในเอทานอล (ethanol) 96% เป็น +40 องศา ถึง +43 องศา ที่อุณหภูมิ 20 องศาเซลเซียส เมื่อทิ้งไว้ในอากาศจะระเหิดได้ช้าๆ ที่อุณหภูมิห้อง ระเหยง่ายเมื่อ

สัมผัสไอน้ำ ละลายในน้ำได้ยาก ไม่ละลายในกลีเซอริน (glycerin) แต่การบูร 1 ส่วน ละลายได้ในน้ำมันมะกอก (olive oil) 4 ส่วน ในน้ำมันสน (turpentine oil) 1.5 ส่วน ในเอทานอล หรืออีเทอร์ (ether) 1 ส่วน และในคลอโรฟอร์ม (chloroform) 0.5 ส่วน ละลายได้ดีในน้ำมันระเหยยาก (fixed oil) และน้ำมันระเหยง่าย (volatile oil) เมื่อผสมการบูรกับคลอรัลไฮเดรต (chloral hydrate) เกลีสสะระแห่น (menthol) หรือฟีนอล (phenol) จะกลายเป็นของเหลวหรืออ่อนตัวลง สามารถบดการบูรให้เป็นผงได้ถ้าเติมเอทานอล 96% อีเทอร์ หรือคลอโรฟอร์มเล็กน้อย

วิธีการเตรียม

การบูร (ธรรมชาติ) ได้จากการตกเส้นเนื้อไม้ของต้นการบูร *Cinnamomum camphora* (L.) J. Presl ที่มีอายุตั้งแต่ 30 ปีขึ้นไป ด้วยไอน้ำ จะได้การบูรดิบ 1 ส่วน แล้วนำการบูรดิบไปแยกน้ำมันออก และทำให้บริสุทธิ์โดยการระเหิดซ้ำหลายครั้ง

ข้อบ่งใช้

แก้ระคาย (counter-irritant) แก้คัน และสารปรุงแต่งทางเภสัชกรรม

ตำราสรรพคุณยาไทยว่า การบูรมีสรรพคุณบำรุงธาตุ ทำให้อาหารงวด ขับลม ขับเสมหะ แก้ธาตุพิการ แน่นจุกเสียด ปวดท้อง ขับลมในลำไส้ กระจายลมทั้งปวง แก้คัน แก้ปวดตามเส้น แก้เคล็ดขัดยอก บวม แก้ปวดข้อ แก้ปวดเส้นประสาท แก้พิษแมลงกัดต่อย กระตุ้นหัวใจ แก้อาการหน้ามืด

ข้อมูลการใช้ทางคลินิก การบูรมีฤทธิ์แก้ระคาย ทำให้ผิวร้อนแดง (rubefecient) แก้ปวดอย่างอ่อน บรรเทาอาการไฟโบรไซติส (fibrositis-อาการปวดกล้ามเนื้อ กล้ามเนื้อแข็งเกร็ง และอ่อนเปลี้ยง่าย) บรรเทาอาการปวดประสาท (neuralgia) บรรเทาอาการคัน (antipruritic) ต้านการติดเชื้อ (anti-infective) ระงับเชื้อ (antiseptic)

คำเตือน

1. สาธารณรัฐอเมริกากำหนดว่าขนาดของการบูรที่ใช้เป็นยาใช้ภายนอกต้องมีความเข้มข้นไม่เกิน 11%
2. คณะกรรมการพิจารณาของราชอาณาจักร (The UK Committee on the Review of Medicines) แนะนำว่า ไม่ควรนำการบูรไปผสมในตำรับที่ใช้เพื่อการรักษาโรคตับและถุงน้ำดี นิ้วในถุงน้ำดี อาการปวดท้อง (colic) โรคไต การติดเชื้อในทางเดินปัสสาวะ
3. เนื่องจากการบูรมีฤทธิ์กระตุ้นระบบประสาทส่วนกลาง ปัจจุบันจึงไม่แนะนำให้ใช้เป็นยาภายใน

ข้อควรระวัง

1. ไม่ควรทาหรือถูการบูรหรือผลิตภัณฑ์ที่มีส่วนผสมของการบูรที่บริเวณจมูกทารกเนื่องจากอาจทำให้ทารกหมดสติได้
2. ไม่ควรใช้การบูรหรือผลิตภัณฑ์ที่มีส่วนผสมของการบูร ทาหรือถูบนผิวหนังที่แตกหรือบวม บริเวณเยื่อเมือก หรือบริเวณใกล้ตา เพราะอาจทำให้เกิดอาการระคายเคืองได้

ขนาดและวิธีใช้

การบูรที่ผสมในตำรับยาใช้ภายนอก มีทั้งที่เป็นส่วนผสมในตำรับยาแก้คัน แก้ปวด แก้ระคาย ยาทาถูสำหรับสูดดมแก้หวัด (vapour rub) ในความเข้มข้นที่แตกต่างกันออกไป

หมายเหตุ

1. ควรเก็บการบูรไว้ในภาชนะปิดสนิท อยู่ในที่เย็น (อุณหภูมิไม่เกิน 25 องศาเซลเซียส)

2. หากกินการบูรในขนาด 0.5-1 กรัม จะทำให้มีมึนงง ปวดศีรษะ ร้อน กระสับกระส่าย ขนาดสูงกว่า 2 กรัม มีผลทำให้สงบระงับชั่วคราว ตามด้วยการกระตุ้นเปลือกสมอง การหดเกร็งของกล้ามเนื้อ และอาจทำให้หยุดหายใจ ขนาด 7-15 กรัม อาจทำให้ถึงแก่ชีวิต
3. การใช้การบูรเป็นยาภายในยังปรากฏในตำรายาต่างประเทศ เช่น ตำราเครื่องยาจีนระบุให้ใช้ขนาด 30-60 มิลลิกรัม ส่วนตำรับยาตะวันตกให้ใช้ในขนาด 120-300 มิลลิกรัม

การบูร (สังเคราะห์)

การบูรสังเคราะห์ ได้จากการสังเคราะห์ทางเคมี มักเริ่มต้นจากสารแอลฟาไพนีน (α -pinene) จากน้ำมันสน (turpentine oil) ได้เป็นการบูร (*dl*-Camphor) ซึ่งเป็นของผสมเรซีมิก (racemic mixture)

ชื่อละติน Camphora Syntheticum

ชื่อภาษาอังกฤษ Synthetic Camphor

ชื่อเคมี (1*RS*, 4*RS*)-1,7,7-trimethylbicyclo [2.2.1] heptan-2-one, (\pm)-camphor, *dl*-camphor, 2-bornanone, 2-camphanone

สมบัติทางเคมี

การบูรสังเคราะห์เป็นสารประกอบอินทรีย์ ประเภทมอโนเทอร์พีนคีโตน (monoterpene ketone) เลขทะเบียน CAS 76-22-2 มีสูตรโมเลกุล $C_{10}H_{16}O$ น้ำหนักโมเลกุล 152.23 ความถ่วงจำเพาะ 0.992 จุดหลอมเหลว 174-181 องศาเซลเซียส เมื่อทิ้งไว้ในอากาศจะระเหิดได้ช้าๆ ที่อุณหภูมิห้อง ระเหยง่ายเมื่อสัมผัสไอน้ำ ละลายน้ำได้ยาก ไม่ละลายในกลีเซอริน (glycerin) แต่การบูร 1 ส่วนละลายได้ ละลายได้ในน้ำมันมะกอก (olive oil) 4 ส่วน ในน้ำมันสน (turpentine oil) 1.5 ส่วน ในเอทานอล หรืออีเทอร์ (ether) 1 ส่วน และในคลอโรฟอร์ม (chloroform) 0.5 ส่วน ละลายได้ดีในน้ำมันระเหยยาก (fixed oil) และน้ำมันระเหยง่าย (volatile oil) เมื่อผสมการบูรกับคลอรัลไฮเดรต (chloral hydrate) เกล็ดสะระแห่น (menthol) หรือฟีนอล (phenol) จะกลายเป็นของเหลวหรืออ่อนตัวลง สามารถบดการบูรให้เป็นผงได้ถ้าเติมเอทานอล 96% อีเทอร์ หรือคลอโรฟอร์มเล็กน้อย

ลักษณะเครื่องยา การบูรมีลักษณะเป็นผลึกเล็กๆ ใส โปร่งแสง หรือสีขาว เมื่อทิ้งไว้บางส่วนอาจจับเป็นก้อน เรียกว่า flowers of camphor มีกลิ่นหอมฉุนเฉพาะตัว มีรสขมเล็กน้อย ร้อนปร่า แล้วตามด้วยความรู้สึกเย็น

วิธีการเตรียม

ในอุตสาหกรรมมักเริ่มต้นจากสารแอลฟาไพนีน อันเป็นสารหลักที่พบในน้ำมันสน โดยอาจผ่านปฏิกิริยาเคมี 3 ขั้นตอน คือ เปลี่ยนสารแอลฟาไพนีนให้เป็นสารบอร์นิลเอสเทอร์ (bornyl ester) ซึ่งเมื่อถูกไฮโดรไลซ์ (hydrolyzed) จะได้สารไอโซบอร์นีออล (isoborneol) เมื่อนำสารนี้ไปออกซิไดซ์ (oxidized) จะให้การบูร

ข้อบ่งใช้

แก้ระคาย (counter-irritant) แก้คัน และสารปรุงแต่งทางเภสัชกรรม

ตำราสรรพคุณยาไทยว่า การบูรมีสรรพคุณบำรุงธาตุ ทำให้อาหารงวด ขับลม ขับเสมหะ แก้ธาตุพิการ แน่นจุกเสียด ปวดท้อง ขับลมในลำไส้ กระจายลมทั้งปวง แก้คัน แก้ปวดตามเส้น แก้เคล็ดขัดยอก บวม แก้ปวดข้อ แก้ปวดเส้นประสาท แก้พิษแมลงกัดต่อย กระตุ้นหัวใจ แก้อาการหน้ามืด

ข้อมูลการใช้ทางคลินิก การบูรมีฤทธิ์แก้ระคาย ทำให้ผิวหนังแดง (rubefecient) แก้ปวดอย่างอ่อน บรรเทาอาการไฟโบรไซติส (fibrositis-อาการปวดกล้ามเนื้อ กล้ามเนื้อแข็งเกร็ง และอ่อนเปลี้ยง่าย) บรรเทาอาการปวดประสาท (neuralgia) บรรเทาอาการคัน (antipruritic) ด้านการติดเชื้อ (anti-infective) ระวังเชื้อ (antiseptic)

คำเตือน

1. สาธารณรัฐอเมริกากำหนดว่าขนาดของการบูรที่ใช้เป็นยาใช้ภายนอกต้องมีความเข้มข้นไม่เกิน 11%
2. คณะกรรมการพิจารณาของราชอาณาจักร (The UK Committee on the Review of Medicines) แนะนำว่า ไม่ควรนำการบูรไปผสมในตำรับที่ใช้เพื่อการรักษาโรคตับและถุงน้ำดี นิ้วในถุงน้ำดี อาการปวดท้อง (colic) โรคไต การติดเชื้อในทางเดินปัสสาวะ
3. เนื่องจากการบูรมีฤทธิ์กระตุ้นระบบประสาทส่วนกลาง ปัจจุบันจึงไม่แนะนำให้ใช้เป็นยาภายใน

ข้อควรระวัง

1. ไม่ควรทาหรือถูการบูรหรือผลิตภัณฑ์ที่มีส่วนผสมของการบูรที่บริเวณจมูกทารกเนื่องจากอาจทำให้ทารกหมดสติได้
2. ไม่ควรใช้การบูรหรือผลิตภัณฑ์ที่มีส่วนผสมของการบูร ทาหรือถูบนผิวหนังที่แตกหรือบวม บริเวณเยื่อเมือก หรือบริเวณใกล้ตา เพราะอาจทำให้เกิดอาการระคายเคืองได้

ขนาดและวิธีใช้

การบูรที่ผสมในตำรับยาใช้ภายนอก มีทั้งที่เป็นส่วนผสมในตำรับยาแก้คัน แก้ปวด แก้ระคาย ยาทาสำหรับสูดดมแก้หวัด (vapour rub) ในความเข้มข้นที่แตกต่างกันออกไป

หมายเหตุ

1. ควรเก็บการบูรไว้ในภาชนะปิดสนิท อยู่ในที่เย็น (อุณหภูมิไม่เกิน 25 องศาเซลเซียส)
2. หากกินการบูรในขนาด 0.5-1 กรัม จะทำให้มีมึนงง ปวดศีรษะ ร้อน กระสับกระส่าย ขนาดสูงกว่า 2 กรัม มีผลทำให้สงบระงับชั่วคราว ตามด้วยการกระตุ้นเปลือกสมอง การหดเกร็งของกล้ามเนื้อ และอาจทำให้หยุดหายใจ ขนาด 7-15 กรัม อาจทำให้ถึงแก่ชีวิต
3. การใช้การบูรเป็นยาภายในยังปรากฏในตำรายาต่างประเทศ เช่น ตำราเครื่องยาจีนระบุให้ใช้ขนาด 30-60 มิลลิกรัม ส่วนตำรายาตะวันตกให้ใช้ในขนาด 120-300 มิลลิกรัม

เอกสารอ้างอิง

1. คณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก. ตำราอ้างอิงยาสมุนไพรไทย. เล่ม 1. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง; 2552
2. ฐานข้อมูลเครื่องยาสมุนไพร คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. การบูร [อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 3 ก.ค. 2563]. เข้าถึงได้จาก:
<http://www.thaicrudedrug.com/main.php?action=viewpage&pid=19>
3. Cinnamomum camphor [Internet]. [cited 2020 Jul 3]. Available from:
http://kheartasia-crcc.mnhn.fr/en/content_en/cinnamomum-camphora-l-j-presl
4. Cinnamomum camphor [Internet]. [cited 2020 Jul 3]. Available from:
<https://www.pinterest.co.uk/pin/537335799284053851/>

10. กุ่มน้ำ

กุ่มน้ำ

กุ่มน้ำเป็นเปลือกต้นแห้งของพืชชนิดใดชนิดหนึ่งใน 2 ชนิด คือ ชนิดที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Crateva magna* (Lour.) DC. หรือชนิด *C. religiosa* G. Forst. ในวงศ์ Capparaceae

ใช้ในตำรับ ยาแก้โรครจิต

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา เปลือกต้น

ชื่อละติน *Cortex Cratevae Magnae*

ชื่อภาษาอังกฤษ -

ชื่อพ้อง *Capparis magna* Lour. *Crateva lophosperma* Kurz, *C. nurvala* Buch-Hum.

ชื่ออื่น เปลือกกุ่ม, เปลือกกรอตะ, เปลือกเหาะเถาะ, เปลือกอำเภอ

ลักษณะของพืช

กุ่มน้ำชนิด *Crateva magna* (Lour.) DC. เป็นไม้ต้น สูง 4-15 เมตร ตามกิ่งก้านมีช่องอากาศ ใบ เป็นใบประกอบแบบฝ่ามือ เรียงสลับ ก้านใบยาว 5-10 เซนติเมตร มีใบย่อย 3 ใบ รูปรีหรือรูปใบหอก กว้าง 1.5-6.5 เซนติเมตร ยาว 4.8-18 เซนติเมตร ปลายเรียวแหลม มีส่วนยอดแหลมยาวถึง 2.5 เซนติเมตร โคนแหลมหรือสอบแคบ ใบย่อยด้านข้างโคนเบี้ยว ขอบเรียบ เนื้อใบค่อนข้างหนาคล้ายแผ่นหนังเกลี้ยง ด้านล่างสีอ่อนกว่าด้านบน เส้นแขนงใบข้างละ 9-20 เส้น เห็นชัดทางด้านล่าง ก้านใบย่อยยาว 5-7 มิลลิเมตร

ช่อดอก แบบช่อกระจุก ออกตามปลายยอด มีดอกจำนวนมาก ดอกสมบูรณ์เพศ ก้านดอกยาว 4-5 เซนติเมตร เมื่อดอกเริ่มที่จะทิ้งรอยแผลไว้ตามแกนกลางช่อดอก ฐานดอกรูปจานโค้งขึ้น กลีบเลี้ยงและกลีบดอกติดอยู่ที่ขอบ กลีบเลี้ยง 4 กลีบ รูปไข่ กว้าง 1.5-2 มิลลิเมตร ยาว 2-3.5 มิลลิเมตร ปลายแหลม กลีบดอก 4 กลีบ สีขาวแล้วเปลี่ยนเป็นสีเหลืองเมื่อแก่ รูปค่อนข้างกลมหรือรูปรี กว้าง 1.2-5 เซนติเมตร

ยาว 2-3 เซนติเมตร มีก้านกลีบยาว 0.5-1 เซนติเมตร เกสรเพศผู้มีจำนวนมาก สีม่วง ก้านชูอับเรณูยาว 3.5-6.5 เซนติเมตร อับเรณูขอบขนาน ก้านชูเกสรเพศเมียเล็กเรียว ยาว 3.5-8 เซนติเมตร รังไข่เหนียว กลีบ ค่อนข้างเป็นรูปรีหรือรูปทรงกระบอก กว้าง 1-2 มิลลิเมตร ยาว 4-6 มิลลิเมตร มี 1 ช่อง มีออวุล 1-3 เม็ด ก้านเกสรเพศเมียสั้นมาก ยอดเกสรเพศเมียคล้ายตุ่ม

ผล แบบผลมีเนื้อ มีหนึ่งถึงหลายเมล็ด รูปรี กว้าง 1.5-4.5 เซนติเมตร ยาว 2-6 เซนติเมตร สีออกขาว ผิวหยาบมีตุ่ม ก้านผลใหญ่แข็ง ยาว 0.8-1.3 เซนติเมตร เมล็ด กลม เส้นผ่านศูนย์กลาง 0.6-1 เซนติเมตร สีน้ำตาลเข้มชุน มีเนื้อแน่น (3-5)

กุ่มน้ำชนิด *C. religiosa* G. Forst. เป็นไม้ต้นสูงถึง 20 เมตร ตามกิ่งก้านมีช่องอากาศ

ใบ เป็นใบประกอบแบบฝ่ามือ เรียงสลับ ก้านใบยาว 6.5-13 เซนติเมตร มีใบย่อย 3 ใบ รูปรีหรือรูปไข่ กว้าง 2.5-7 เซนติเมตร ยาว 5.5-16 เซนติเมตร ปลายแหลมหรือค่อนข้างแหลมสั้น โคนแหลม ขอบเรียบ เนื้อใบค่อนข้างบาง เกลี้ยง เส้นแขนงใบข้างละ 5-9 เส้น อยู่ห่างกัน โค้ง เส้นร่างแหเห็นไม่ชัด ก้านใบย่อย ค่อนข้างสั้นหรือยาวไม่เกิน 3 มิลลิเมตร

ช่อดอก แบบช่อกระจุกออกตามปลายยอด มีดอกจำนวนมาก ดอกสมบูรณ์เพศ ก้านดอกยาว 4-7 เซนติเมตร เมื่อดอกร่วงมักจะทิ้งรอยแผลไว้ตามแกนกลางช่อดอก ฐานดอกรูปจานโค้งขึ้น กลีบเลี้ยงและกลีบดอกติดอยู่ที่ขอบ กลีบเลี้ยง 4 กลีบ รูปรีหรือรูปไข่ กว้าง 2-3 มิลลิเมตร ยาว 5-6 มิลลิเมตร ปลายมนหรือแหลมเล็กน้อย กลีบดอก 4 กลีบ สีขาวแล้วเปลี่ยนเป็นสีเหลืองเมื่อแก่ รูปรี กว้าง 0.5-2 เซนติเมตร ยาว 1.5-3.5 เซนติเมตร ปลายแหลมหรือมน ก้านกลีบยาว 0.3-1 เซนติเมตร เกสรเพศผู้มีจำนวนมาก สีออกแดงหรือสีม่วง ก้านชูอับเรณูยาว 1.5-5 เซนติเมตร อับเรณูรูปขอบขนาน ก้านชูเกสรเพศเมียเล็กเรียว ยาวถึง 5.5 เซนติเมตร รังไข่เหนียวกลีบ รูปรีหรือรูปไข่ กว้าง 1-3 มิลลิเมตร ยาว 3-5 มิลลิเมตร มี 1 ช่อง มีออวุล 1-3 เม็ด ก้านเกสรเพศเมียสั้นมาก ยอดเกสรเพศเมียคล้ายตุ่ม

ผล แบบผลมีเนื้อ มีหนึ่งหรือหลายเมล็ด รูปกึ่งกลม ค่อนข้างยาว กว้าง 3-9.5 เซนติเมตร ยาว 2-20 เซนติเมตร สีส้มเทาเมื่อแก่ ผิวหยาบมีตุ่มแบน ก้านผลใหญ่แข็ง ยาว 0.8-1.3 เซนติเมตร เมล็ด กลม เส้นผ่านศูนย์กลาง 0.5-1.2 เซนติเมตร สีน้ำตาลเข้มชุน มีเนื้อแน่น (3-5)

กุ่มน้ำ *Crateva magna* (Lour.) DC.

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

พืชชนิดนี้มีเขตกระจายพันธุ์ในอินเดีย เมียนมา ภูมิภาคอินโดจีน ภูมิภาคมาเลเซีย และหมู่เกาะในมหาสมุทรแปซิฟิก ในประเทศไทยพบขึ้นตามริมน้ำ ที่ความสูงถึง 50 เมตร (3-5)

ลักษณะเครื่องยา

เปลือกกุ่มน้ำเป็นเปลือกตันแห้ง รูปและขนาดไม่แน่นอน ผิวนอกสีน้ำตาลอมสีเทา ขรุขระ มีรอยแตกตามขวางหรือแตกเป็นเกล็ด ผิวด้านในค่อนข้างเรียบ มีเส้นตามยาว สีเหลืองอ่อน รอยตัดขรุขระ สีเหลืองอ่อน กลิ่นเฉพาะรสขมเล็กน้อย

องค์ประกอบทางเคมี

เปลือกกุ่มน้ำมีสารกลุ่มไตรเทอร์พีนอยด์ (Triterpenoids) ที่สำคัญคือ ลูปีออล (lupeol) นอกจากนี้ยังพบสารอื่น เช่น ลูปีออลแอซีเตต (lupeol acetate) ลูปีโนน (lupenone) คาตาบิซิน (cadabicine) คาตาบิซินไดแอซีเตต (cadabiine diacetate) คาทีชิน (catechin)

ข้อบ่งชี้ -

ตำราสรรพคุณยาไทยว่า เปลือกกลุ่มน้ำมีรสร้อน สรรพคุณแก้สะอึก ขับลม ขับเหงื่อ ขับผายลม แก่ริดสีดวงทวาร แก้กระษัย แก้ปวดท้อง แก้ท้องอืด บำรุงธาตุ เป็นต้น

ข้อมูลจากการศึกษาวิจัยพรีคลินิกพบว่า สารสกัดเปลือกกลุ่มน้ำด้วยน้ำและสารลูทีโอล สามารถป้องกันการเกิดนิ่วได้ โดยลูทีโอลขนาด 10-50 มิลลิกรัม ต่อน้ำหนักตัว 1 กิโลกรัม สามารถลดขนาดก้อนนิ่วลงได้ร้อยละ 20-95 นอกจากนี้ ยังมีรายงานว่าหนูที่ได้รับน้ำต้มเปลือกกลุ่มน้ำในปริมาณเทียบเท่ากับผงเปลือก 8 มิลลิกรัมต่อวัน นาน 10 วัน มีผลลดระดับเอนไซม์โซเดียม-โพแทสเซียม แอดิโนซีน ไทรฟอสฟาเทส (Na+K+ adenosine triphosphatase: Na+K+ ATPase) ที่เยื่อหุ้มลำไส้เล็ก เป็นผลให้การดูดซึมโซเดียมและน้ำกลับจากลำไส้ลดลง จึงทำให้อุจจาระเหลวและระบายได้ง่ายขึ้น

เอกสารอ้างอิง

1. สำนักงานหอพรรณไม้ สำนักวิจัยการอนุรักษ์ป่าไม้และพันธุ์พืช กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม 2557. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. 2557. หน้า 158
2. Chayamarit K. Capparaceae. In: Smitinand T. Larsen K, editors. Flora of Thailand Vol.5. Part 3. The Forest Herbarium. Royal Forest Department. 1991. p.269-71.
3. นันทวัน บุญยะประภัศร และ อรุณช โขชัยเจริญพร บรรณาธิการ สมุนไพร ไม้พื้นบ้าน (1). กรุงเทพฯ : บริษัท ประชาชน จำกัด. 2539. หน้า 277-8.
4. ราชบัณฑิตยสถาน. อนุกรมฐานพืช อักษร ก. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : หจก. อรุณการพิมพ์. 2547
หน้า 315-6.
5. ก่องกานดา ชยามฤต. สมุนไพรไทย ตอนที่ 4 กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ชูติมาการพิมพ์. 2528 หน้า 307.
6. Lakshmi V, Chauhan JS. Triterpenoids and related compounds from *Crateva nurvala*. *Planta Med.* 1975;27:254-6.
7. Suthar AC, Banavaliker MM, Biyani MK, Priyadarsini IK, Sudarsan V, Mohan H. A high performance thin layer chromatography method for quantitative estimation of lupeol in *Crateva nurvala*. *Indian Drugs.* 2001;38(9):474-8.
8. Anand R, Patnaik K, Kulshreshtha DK, Dhawan BN. Antiolithiatic activity of lupeol, the active constituent isolated from *Crateva nurvala*. *Phytother Res.* 1994; 8:417-21.
9. Ahmad UV, Fizza K, Amber Ar, Arif S. Cadabicine and cadabicine diacetate from *Crateva nurvala* and *Cadaba farinosa*. *J Nat Prod.* 1987;50(6):1186.
10. เสรียม พงษ์บุญรอด. ไม้เทศ เมืองไทย สรรพคุณยาเทศและยาไทย. กรุงเทพฯ : เกษมบรรณกิจ. 2522 หน้า 79-80.

11. Varalakshmi P, Shamila Y, Latha E. Effect of Crataeva nurvala in experimental urolithiasis. J Ethnopharmacol. 1990;28:313-21.
12. Varalakshmi P, Latha E, Shamila Y, Jayanthi S. Effect of Crataeva nurvala on the biochemistry of the small intestine tract of normal and stone-forming rats. J Ethnopharmacol. 1991;31:67-73.

11. เกลือสมุทร

เกลือสมุทร

เกลือสมุทรเป็นธาตุวัตถุที่ได้จากน้ำทะเล มีสูตรโมเลกุล NaCl

เครื่องยา เกลือสมุทร

ใช้ในตำรับ ยาน้ำมันสนันไตรภพ

ชื่อละติน Natrii Chloridum

ชื่อภาษาอังกฤษ Sea Salt

ชื่ออื่น เกลือทะเล, เกลือแกง, เกลือสมุทร, common salt, saline, salt, table salt

ชื่อเคมี sodium chloride

สมบัติทางเคมี

เกลือสมุทรเป็นผลึกรูปลูกบาศก์ ไม่มีสี หรือเป็นผงสีขาว เลขทะเบียน CAS 7647-14-5 มีสูตรโมเลกุล NaCl น้ำหนักโมเลกุล 58.44 จุดหลอมเหลว 804 องศาเซลเซียส ละลายได้ดีในน้ำ ละลายได้เล็กน้อยในแอลกอฮอล์

ลักษณะเครื่องยา

เกลือสมุทรเป็นผลึกรูปลูกบาศก์ไม่มีสี หรือเป็นผงสีขาว ไม่มีกลิ่น รสเค็ม

วิธีการเตรียม

เกลือสมุทรได้จากการทำนาเกลือ ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้

1. สูบหรือปล่อยให้ น้ำทะเลไหลเข้ามาในอ่างขังตื้นๆขนาดใหญ่ แล้วปล่อยให้ น้ำระเหยไปด้วยความร้อนจากแสงแดดและกระแสลมช่วยพัดพาไอน้ำไป ในขั้นตอนนี้โคลน ดิน ทราย จะตกตะกอน

2. สบน้ำเกลือที่ได้เข้าไปยังอ่างที่ 2 ในชั้นนี้น้ำจะค่อยๆระเหยไป จนน้ำเกลือที่เหลือมีความหนาแน่น 1.04 สารประกอบพวกแคลเซียมคาร์บอเนตและแคลเซียมซัลเฟตจะตกตะกอน
3. น้ำเกลือจะถูกสูบเข้าไปในอ่างที่ 3 แล้วปล่อยให้ น้ำระเหยออกไปอีกจนความหนาแน่นเพิ่มขึ้นถึง 1.15 เกลือสมุทรจะเริ่มตกผลึก
4. เกลือที่ได้จะถูกไถตากให้มารวมกันเป็นกองเพื่อตากแดดให้แห้ง ก่อนที่จะขนเข้าโรงเก็บเพื่อนำไปทำให้บริสุทธิ์อีกครั้งหนึ่ง
5. นำเกลือที่ได้มาทำให้บริสุทธิ์โดยการต้มกับน้ำในกระโถนขนาดใหญ่ กรอง แล้วนำน้ำเกลือที่ได้ไปเคี่ยวจนเกลือสมุทรตกตะกอนออกมา ทำซ้ำหลายๆครั้ง จนได้เกลือสมุทรที่บริสุทธิ์ตามต้องการ

ข้อบ่งใช้

ใช้รักษาอาการขาดอิเล็กโทรไลต์ (electrolyte deficiency) ใช้เตรียมสารละลายไอโซโทนิก (isotonic solution) ความเข้มข้นร้อยละ 0.9 สำหรับเป็นสารชะล้างปลอดเชื้อ (sterile irrigation) ใช้กับตา กระเพาะปัสสาวะ ทำความสะอาดแผล และใช้เตรียมเป็นยาเตรียมหยอดจุกสำหรับบรรเทาอาการคัดจมูก

ตำราสรรพคุณไทยว่า เกลือสมุทรมีรสเค็ม สรรพคุณบำรุงธาตุทั้ง 4 แก้น้ำดีพิการ แก้โรคท้องมาน เป็นต้น

คำเตือน

1. ควรระวังการใช้ในผู้สูงอายุ ผู้ป่วยหลังผ่าตัด ผู้ป่วยโรคความดันโลหิตสูง หัวใจล้มเหลว บวม น้ำมีภาวะคั่งของโซเดียม เช่น โรคไตบกพร่องรุนแรง ตับแข็ง ผู้ป่วยที่ได้รับยาคอร์ติโคสเตียรอยด์ (corticosteroid) หรือคอร์ติโคโทรฟิน (corticotrophin) และภาวะเลือดมีโปรตีนน้อย (hypoproteinemia)
2. การใช้เกลือสมุทรมากเกินไปอาจระคายเคืองเยื่อของกระเพาะและลำไส้ ทำให้เกิดอาการคลื่นไส้ อาเจียน ท้องเสีย บวม มีเสียงในหู ไวต่อความร้อนที่ริมฝีปาก ลิ้น และลำตัว มีภาวะโซเดียมในเลือดเกิน (hypernatremia) ซึ่งเป็นหากรุนแรงจะทำให้ขาดน้ำในสมอง มีอาการชัก หัวใจล้มเหลว และเสียชีวิต

ขนาดและวิธีใช้

สำหรับผู้สูญเสียอิเล็กโทรไลต์ขนาดใช้จะขึ้นกับอายุ น้ำหนัก และสภาพร่างกายของผู้ป่วย สำหรับผู้ป่วยภาวะสูญเสียเกลือเรื้อรัง (chronic salt-losing condition) โดยปกติจะให้กิน 1-2 กรัม วันละ 3 ครั้ง ไม่เกินวันละ 4.8 กรัม

หมายเหตุ

1. เกลือสมุทรที่ใช้ในตำรายาไทย ตำราอาจระบุให้ใช้ “เกลือสะอาด” หรือ “เกลือประสะ” ซึ่งเตรียมได้โดยเอาเกลือสมุทรคั่วในหม้อดินหรือในกระทะร้อนๆ จนเป็นผงละเอียด ตำราสรรพคุณไทยว่า มีรสหวาน ย่อยอาหารให้พลิ้นเหล็ก แก้อ่อน ผายธาตุ แก้อิษ แก้กัมมา แก้มลจุกเสียด
2. เกลือที่ใช้ในตำรายาไทยหลายขนาน หากไม่มีการระบุว่าเป็นเกลือชนิดใด ให้ถือว่าเป็นเกลือสมุทร
3. ตำราสรรพคุณยาไทยมีการกำหนดเกลือไว้เป็นจุดพิกัตเรียก “เกลือทั้ง 2” ได้แก่ เกลือตัวผู้และเกลือตัวเมีย ซึ่งมีรสเค็ม แก้อ่อนคั่ง ขับเมือกมันในลำไส้ เป็นต้น เกลือตัวผู้เป็เกลือสมุทรที่เป็นผลึกรูปยาว ส่วนเกลือตัวเมียเป็นเกลือสมุทรที่ผลึกเป็นเม็ด นอกจากนี้ ยังมีการกำหนดเกลือซึ่งแปรรูปโดยวิธีการต่างๆ รวมกันไว้เป็นพิกัตยาเรียก “เกลือทั้ง 5” ได้แก่ เกลือสินเทา เกลือกวิก เกลือพิก เกลือฝ่อ และเกลือสมุทร การทำเกลือทั้ง 5 ทำได้โดยการนำเกลือสมุทรมาบดเป็นผง ใส่

ในหม้อดินใหม่ เติมน้ำท่าพอควร นำไปต้มให้แห้ง ปิดฝาหม้อ แล้วนำไปสุ่มด้วยไฟแกลบจนหม้อแดง ทิ้งไว้ให้เย็น แล้วแบ่งเกลือที่ได้เป็น 5 ส่วนเท่าๆกัน นำแต่ละส่วนมาเตรียมเป็นเกลือแต่ละชนิด เอาเกลือมาส่วนหนึ่งแบ่งออกเป็น 2 ส่วน เอาน้ำนมโคเท่ากับเกลือ 1 ส่วน กวน 3 วันให้แห้ง เกลือที่ได้เรียก “เกลือสินเทา” เอาเกลืออีกส่วนหนึ่งแบ่งออกเป็น 2 ส่วน เอาสุราเท่ากับเกลือ 1 ส่วน กวน 3 วันให้แห้ง (หมายถึงวันแรกกวนให้ปริมาตรลดลงจากเดิม 1 ใน 3, วันที่ 2 กวนต่อให้ปริมาตรลดลงจากเดิม 1 ใน 3 และในวันที่ 3 กวนต่อจนแห้ง) เกลือที่ได้เรียก “เกลือวิก” เอาเกลืออีกส่วนหนึ่งแบ่งออกเป็น 2 ส่วน เอาน้ำผึ้งเท่ากับเกลือ 1 ส่วน กวน 3 วันให้แห้ง เกลือที่ได้เรียก “เกลือพิก” เอาเกลืออีกส่วนหนึ่งแบ่งออกเป็น 2 ส่วน เอาน้ำมันงาและน้ำมันเปรี๊ยะเท่ากับเกลือสี่ละ 1 ส่วน กวน 3 วันให้แห้ง เกลือที่ได้เรียก “เกลือฝ่อ” และเอาเกลืออีกส่วนหนึ่งแบ่งออกเป็น 2 ส่วน เอาน้ำมูครโคเท่ากับเกลือ 1 ส่วน กวน 3 วันให้แห้ง เกลือที่ได้เรียก “เกลือสมุทร”

4. เกลือใช้ปรุงแต่งอาการให้มีรสเค็ม ใช้เป็นสารกันบูดเน่า ทำปลาเค็ม เนื้อเค็ม ใช้ในอุตสาหกรรมทำเครื่องดองต่างๆ สารละลายเกลือที่มีความเข้มข้นมากกว่าเท่ากับร้อยละ 6 สามารถป้องกันไม่ให้เชื้อ clostridium botulinum และเชื้อก่อโรคอื่นๆ เจริญเติบโตได้ ใช้ถนอมหนังสือก่อนฟอก เป็นสารตั้งต้นสำหรับผลิตเคมีภัณฑ์บางชนิด เช่น โซดาซักผ้า (โซเดียมคาร์บอเนต) โซดาไฟ (โซเดียมไฮดรอกไซด์) ใช้ในอุตสาหกรรมทำสบู่ อุตสาหกรรมผลิตโซดาไฟ ใช้เป็นส่วนประกอบในยาออกฤทธิ์เนิ่น ให้ตัวยาค่อยๆปลดปล่อยออกมา
5. เกลือสมุทรเมื่ออยู่ในสภาพบริสุทธิ์ไม่น้อยกว่าร้อยละ 99 ใช้เตรียมน้ำเกลือในสภาพปลอดเชื้อโดยอาจผสมเดกซ์โทรส (dextrose) หรือส่วนผสมอื่นๆ สำหรับให้ผู้ป่วยทางเส้นเลือด

เอกสารอ้างอิง

1. คณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก. ตำราอ้างอิงยาสมุนไพรไทย. เล่ม 3. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย; 2560
2. เกลือสมุทร [อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 3 ก.ค. 2563]. เข้าถึงได้จาก: <https://www.koi2u.com/wp-content/uploads/2014/08/11.jpg>

12. เกลือสินเธาว์

เกลือสินเธาว์

เกลือสินเธาว์เป็นธาตุวัตถุที่ได้จากดินเค็ม มีสูตรเคมีเป็น NaCl

เครื่องยา เกลือสินเธาว์

ใช้ในตำรับ ยาไพสาลี และยาทำลายพระสุเมรุ

ชื่อละติน Natrii Chloridum

ชื่อภาษาอังกฤษ Rock salt

ชื่ออื่น เกลือแกง, เกลือหิน, เกลือบก, เกลือสินเทา, เกลือสินเธาว์, common salt, hopper salt, saline, table salt

สมบัติทางเคมี

เกลือสินเธาว์เป็นผลึกรูปลูกบาศก์ ไม่มีสี หรือเป็นผงสีขาว เลขทะเบียน CAS 7647-14-5 มีสูตรเคมี NaCl น้ำหนักโมเลกุล 58.44 จุดหลอมเหลว 804 องศาเซลเซียส ละลายได้ดีในน้ำ ละลายได้เล็กน้อยในแอลกอฮอล์

ลักษณะเครื่องยา

เกลือสมุทรเป็นผลึกรูปลูกบาศก์ ไม่มีสี หรือเป็นผงสีขาว ไม่มีกลิ่น รสเค็ม

วิธีการเตรียม

เกลือชนิดนี้ทำกันมากในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เช่น จังหวัดนครราชสีมา อุตรดิตถ์ มันทำกันในฤดูแล้ว พื้นที่ที่จะมีดินโป้วหรือเอือดนั้น มักเป็นที่ชายเนิน ชายหนอง ชายบึง ชายทุ่ง หรือชายดง โดยขุดดินจากบริเวณที่เลือกไว้มาใส่ไว้ในที่สำหรับกรอง เมื่อกรองได้เป็นน้ำเกลือแล้ว จึงเอาน้ำเกลือนั้นไปเคี่ยวให้เป็นเกลืออีกทีหนึ่ง วิธีนี้เรียก วิธีหุงเกลือสินเธาว์ ซึ่งเป็นวิธีที่ทำกันในครัวเรือน แต่ถ้าทำเป็นอุตสาหกรรมก็ให้วิธีเจาะบ่อ แล้วฝังท่อสูบน้ำหรือไขน้ำลงไปละลายเกลือที่อยู่ใต้พื้นดิน แล้วสูบน้ำออกมาอีกทางหนึ่ง เอาน้ำที่สูบน้ำออกมาขึ้นไปกรองให้สะอาด แล้วทำให้น้ำระเหยจนได้เกลือตกผลึกออกมา โดยใช้ความร้อนหรือแสงแดดตามแต่สะดวก

การทำเกลือสินเธาว์ มี 2 วิธี ทำให้ได้เกลือสินเธาว์ 2 ประเภท คือ

1. เกลือตาก ทำได้โดยการฉีดน้ำเข้าไปในหลุมที่ขุดถึงชั้นที่มีเกลือสินเธาว์ หรือ “เอือด” แล้วฉีดน้ำให้เกลือละลาย จากนั้นจึงสูบน้ำมาตากแดดไว้จนเกลือตกผลึกลงมา
2. เกลือต้ม ทำได้โดยการใช้ไฟเคี่ยวน้ำเกลือให้งวดจนเกลือตกผลึกออกมา

ข้อบ่งใช้

ใช้รักษาอาการขาดอิเล็กโทรไลต์ (electrolyte deficiency) ใช้เตรียมสารละลายไอโซโทนิก (isotonic solution) ความเข้มข้นร้อยละ 0.9 สำหรับเป็นสารชะล้างปลอดเชื้อ (sterile irrigation) ใช้กับตา กระเพาะปัสสาวะ ทำความสะอาดแผล และใช้เตรียมเป็นยาเตรียมหยอดจุ่มสำหรับบรรเทาอาการคัดจมูก

ตำราสรรพคุณไทยว่า เกลือสมุทรมีรสเค็ม แก้กฐิทำลายพรตัก แก้กฐิสำระสาย แก้กฐิสมุฐิฐานตรีโทษ แก้กฐิ ฆัพบยาธิภายในท้อง ล้างเมือกมันภายใน

คำเตือน

1. ควรระวังการใช้ในผู้สูงอายุ ผู้ป่วยหลังผ่าตัด ผู้ป่วยโรคความดันโลหิตสูง หัวใจล้มเหลว บวม น้ำมีภาวะคั่งของโซเดียม เช่น โรคไตบกพร่องรุนแรง ตับแข็ง ผู้ป่วยที่ได้รับยาคอร์ติโคสเตียรอยด์ (corticosteroid) หรือคอร์ติโคโทรฟิน (corticotrophin) และภาวะเลือดมีโปรตีนน้อย (hypoproteinemia)
2. การใช้เกลือสมุทรมากเกินไปอาจระคายเคืองเยื่อของกระเพาะและลำไส้ ทำให้เกิดอาการคลื่นไส้ อาเจียน ท้องเสีย บวม มีเสียงในหู ไวต่อความร้อนที่ริมฝีปาก ลิ้น และลำตัว มีภาวะโซเดียมในเลือดเกิน (hypernatremia) ซึ่งเป็นหากรุนแรงจะทำให้ขาดน้ำในสมอง มีอาการชัก หัวใจล้มเหลว และเสียชีวิต

ขนาดและวิธีใช้

สำหรับผู้สูญเสียอิเล็กโทรไลต์ขนาดใช้จะขึ้นกับอายุ น้ำหนัก และสภาพร่างกายของผู้ป่วย สำหรับผู้ป่วยภาวะสูญเสียเกลือเรื้อรัง (chronic salt-losing condition) โดยปกติจะให้กิน 1-2 กรัม วันละ 3 ครั้ง ไม่เกินวันละ 4.8 กรัม

หมายเหตุ

1. เกลือสินเธาว์ใช้ประโยชน์เหมือนกับเกลือสมุทร แต่เกลือสินเธาว์ไม่มีธาตุไอโอดีน ผู้บริโภคเกลือสินเธาว์เป็นประจำอาจขาดไอโอดีน ซึ่งเป็นสาเหตุของโรคคอหอยพอก และโรคเอื้อ (congenital hypothyroidism)
2. เกลือสินเธาว์ใช้ในตำรายาไทย ตำราอาจระบุให้ใช้ “เกลือสะอาด” หรือ “เกลือประสะ” ซึ่งเตรียมได้โดยเอาเกลือสมุทรคั่วในหม้อดินหรือในกระทะร้อนๆ จนเป็นผงละเอียด ตำราสรรพคุณไทยว่ามีรสหวาน ย่อยอาหารให้พลันแตก แก้กฐิร้อน ผายธาตุ แก้กฐิพิษ แก้กฐิกำเดา แก้กฐิลมจุกเสียด
3. ตำราสรรพคุณยาไทยมีการกำหนดเกลือไว้เป็นจุลพิกัตต์เรียก “เกลือทั้ง 2” ได้แก่ เกลือตัวผู้และเกลือตัวเมีย ซึ่งมีรสเค็ม แก้กฐิพรตัก ฆับเมือกมันในลำไส้ เป็นต้น เกลือตัวผู้เป็เกลือสมุทรที่เป็นผลึกรูปยาว ส่วนเกลือตัวเมียเป็นเกลือสมุทรที่ผลึกเป็นเม็ด นอกจากนี้ ยังมีการกำหนดเกลือซึ่งแปรรูปโดยวิธีการต่างๆ รวมกันไว้เป็นพิกัตต์ยาเรียก “เกลือทั้ง 5” ได้แก่ เกลือสินเทา เกลือกวิก เกลือพิก เกลือฝ่อ และเกลือสมุทร การทำเกลือทั้ง 5 ทำได้โดยการนำเกลือสมุทรมาต้มเป็นผง ใส่ในหม้อดินใหม่ เติมน้ำท่าพอควร นำไปต้มให้แห้ง ปิดฝาหม้อ แล้วนำไปสุ่มด้วยไฟกลบจนหม้อแดง ทิ้งไว้ให้เย็น แล้วแบ่งเกลือที่ได้เป็น 5 ส่วนเท่าๆกัน นำแต่ละส่วนมาเตรียมเป็นเกลือแต่ละ

ชนิด เอาเกลือมาส่วนหนึ่งแบ่งออกเป็น 2 ส่วน เอาน้ำนมโคเท่ากับเกลือ 1 ส่วน กวน 3 วันให้แห้ง เกลือที่ได้เรียก “เกลือสินเทา” เอาเกลืออีกส่วนหนึ่งแบ่งออกเป็น 2 ส่วน เอาสุราเท่ากับเกลือ 1 ส่วน กวน 3 วันให้แห้ง (หมายถึงวันแรกกวนให้ปริมาตรลดลงจากเดิม 1 ใน 3, วันที่ 2 กวนต่อให้ปริมาตรลดลงจากเดิม 1 ใน 3 และในวันที่ 3 กวนต่อจนแห้ง) เกลือที่ได้เรียก “เกลือวิก” เอาเกลืออีกส่วนหนึ่งแบ่งออกเป็น 2 ส่วน เอาน้ำผึ้งเท่ากับเกลือ 1 ส่วน กวน 3 วันให้แห้ง เกลือที่ได้เรียก “เกลือพิก” เอาเกลืออีกส่วนหนึ่งแบ่งออกเป็น 2 ส่วน เอาน้ำมันงาและน้ำมันเปรี๊ยะเท่ากับเกลือสี่ละ 1 ส่วน กวน 3 วันให้แห้ง เกลือที่ได้เรียก “เกลือฝ่อ” และเอาเกลืออีกส่วนหนึ่งแบ่งออกเป็น 2 ส่วน เอาน้ำมูครโคเท่ากับเกลือ 1 ส่วน กวน 3 วันให้แห้ง เกลือที่ได้เรียก “เกลือสมุทร”

4. เกลือใช้ปรูวแต่งอาการให้มีรสเค็ม ใช้เป็นสารกันบูดเน่า ทำปลาเค็ม เนื้อเค็ม ใช้ในอุตสาหกรรมทำเครื่องดองต่างๆ สารละลายเกลือที่มีความเข้มข้นมากกว่าเท่ากับร้อยละ 6 สามารถป้องกันไม่ให้เชื้อ clostridium botulinum และเชื้อก่อโรคอื่นๆ เจริญเติบโตได้ ใช้ถนอมหนังสือก่อนพอก เป็นสารตั้งต้นสำหรับผลิตเคมีภัณฑ์บางชนิด เช่น โซดาซักผ้า (โซเดียมคาร์บอเนต) โซดาไฟ (โซเดียมไฮดรอกไซด์) ใช้ในอุตสาหกรรมทำสบู่ อุตสาหกรรมผลิตโซดาไฟ ใช้เป็นส่วนประกอบในยาออกฤทธิ์เนิ่น ให้ตัวยาค่อยๆปลดปล่อยออกมา
5. บริเวณที่มีดินเอือดและดินโป่งคือพื้นดินที่มีเกลือปนอยู่ ดินเอือดพบมากในภาคอีสานบริเวณแอ่งโคราชและแอ่งสกลนคร ลักษณะดินเป็นดินเหนียวสีน้ำตาลไหม้ ชุ่มชื้น และพบคราบเกลือเป็นขุยสีขาวปนสีเทาตามผิวดิน เมื่อขุดดินผิวนอกแล้วจะเห็นดินดาน แข็ง สีน้ำตาลเข้ม เรียก ดินขี้กระทาเกลือ หรือ ดินขี้เทา (ดินที่มีเกลือตกกระค้างอยู่บนผิว) เกลือที่พบบนใหญ่เป็นเกลือคโลไรด์ของโซเดียม มักพบพรรณไม้ที่ทนดินเค็มขึ้นอยู่ เช่น สะแกนา ขลุ่ พุงดอ กระถินท่ง ส่วนดินโป่งพบเป็นหย่อมเล็กๆทั่วทุกภาคของประเทศไทย ลักษณะดินร่วนสีน้ำตาลแดง เกลือที่พบ ได้แก่ เกลือซัลเฟตของโซเดียม เกลือแคลเซียม และเกลือแมกนีเซียม พบพรรณไม้ทั่วไปและวัชพืชขึ้นอยู่หนาแน่น

เอกสารอ้างอิง

1. คณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก. ตำราอ้างอิงยาสมุนไพรไทย. เล่ม 3. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย; 2560
2. ฐานข้อมูลเครื่องยาสมุนไพร คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. เกลือสินเทา [อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 3 ก.ค. 2563]. เข้าถึงได้จาก:
<http://www.thaicrudedrug.com/main.php?action=viewpage&pid=179>

13. โกฎกระดูก

โกฎกระดูก

โกฎกระดูกเป็นรากแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Saussurea lappa* C.B. Clarke ในวงศ์ Asteraceae (Compositae)

www.thaicrudedrug.com
by Sudarat Homhual

เครื่องยา โกฎกระดูก

ใช้ในตำรับ ยาสุขไสยาสน์

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา ราก

ชื่อละติน *Radix Saussureae Lappae*

ชื่อภาษาอังกฤษ Costus Root

ชื่อพ้อง *Aucklandia costus* Falc., *A. lappa* Decne, *Saussurea costus* (Falc.) Lipsch.

ชื่ออื่น มู่เซียง, บักเซียง, aucklandia, costus, kut, kut root, kuth, kuth root, saussurea

ลักษณะของพืช

ไม้ล้มลุกอายุหลายปี สูง 1-2 เมตร

ราก ใหญ่ แข็ง แตกกิ่งมาก ยาวได้ถึง 60 เซนติเมตร เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 5 เซนติเมตร มีกลิ่นหอมฉุน

ลำต้น ตั้งตรง แข็ง แตกกิ่งน้อย ตอนบนมีขนนุ่มสีน้ำตาล

ใบ เป็นใบเดี่ยว เรียงเวียน ใบที่โคนต้นออกเป็นกระจุกรูปสามเหลี่ยม ขนาดใหญ่ ยาว 0.6-1.2 เซนติเมตร ขอบใบหยักไม่สม่ำเสมอและเป็นคลื่น แฉกปลายกว้างประมาณ 30 เซนติเมตร โคนใบแผ่เป็นปีกยาว ใบตามต้นมีขนาดเล็ก รูปสามเหลี่ยมแกมรูปขอบขนาน กว้าง 17-30 เซนติเมตร ยาว 20-30 เซนติเมตร อาจมีโคนใบแผ่เป็นแผ่นบางห่อลำต้นไว้บางส่วน ด้านบนมีขนสาก ด้านล่างเกลี้ยง

ช่อดอก แบบช่อกระจุกแน่น มี 2-3 ช่อ ออกตามปลายกิ่งหรือตามซอกใบ ไม่มีก้านช่อ ช่อย่อยค่อนข้างกลม เส้นผ่านศูนย์กลาง 2.5-3.7 เซนติเมตร มีวงใบประดับรูปใบหอกแกมรูปไข่ แข็ง เรียบ ปลายแหลม โค้งลง กลีบเลี้ยงเป็นขน กลีบดอกยาวประมาณ 2 เซนติเมตร สีม่วงแกมสีฟ้า โคนเชื่อมติดกัน เป็นหลอด ปลายแยกเป็น 5 แฉก เกสรเพศผู้มี 5 อัน อับเรณูติดกัน ยื่นพ้นหลอดดอก โคนมีรยางค์เป็นพู่รังไข่ใต้วงกลีบ มี 1 ช่อง แต่ละช่องมีอวุล 1 เม็ด

ผล แบบผลแห้งเมล็ดล่อน แบนโค้ง ยาวประมาณ 8 มิลลิเมตร ขอบหนา มีสันตามยาว 2 สัน ปลายแคบลง แพน้ำตาล ยาวประมาณ 1.6 เซนติเมตร

โกฐกระดูก *Saussurea lappa* C.B. Clarke

1. ราก 2. ใบและกลุ่มดอก

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

พืชชนิดนี้เป็นพืชเฉพาะถิ่นในหุบเขาของแคว้นกัษมีระ (แคชเมียร์) ของประเทศอินเดีย พบขึ้นตามหุบเขาชั้น ที่สูงจากระดับน้ำทะเล 2,500-5,000 เมตร ออกดอกระหว่างเดือนกรกฎาคมถึงสิงหาคม เป็นผลระหว่างเดือนสิงหาคมถึงตุลาคม ปัจจุบันเป็นพืชปลูกในประเทศอินเดีย เนปาล ภูฏาน สาธารณรัฐประชาชนจีน ญี่ปุ่น เกาหลี และเวียดนาม

ลักษณะเครื่องยา

โกฐกระดูกเป็นรากแห้งรูปทรงกระบอกหรือกึ่งทรงกระบอก ยาว 5-10 เซนติเมตร เส้นผ่านศูนย์กลาง 0.5-5 เซนติเมตร ผิวนอกสีน้ำตาลแกมสีเหลืองถึงสีน้ำตาลแกมเทา มีรอยย่นเห็นชัดเจน มีร่องตามยาว ด้านข้างมีรอยแผลราก เนื้อแข็ง หักยาก รอยหักสีน้ำตาลแกมสีเทาถึงสีน้ำตาลเข้ม ชั้นนอกสีเหลืองแกมสีเทาถึงสีเหลืองแกมสีน้ำตาล วงแคมเปียมสีน้ำตาล มีเส้นตามแนวรัศมี และท่อน้ำมันเป็นจุดสีน้ำตาลกระจายทั่วไป กลิ่นหอมเฉพาะ รสขมเล็กน้อย

องค์ประกอบทางเคมี

โกฐกระดูกมีองค์ประกอบเป็นน้ำมันระเหยง่าย (volatile oil) ร้อยละ 0.3-3 น้ำมันนี้มีองค์ประกอบหลักเป็นสารอะโพลทาซีน (aplotaxene) รวร้อยละ 20, สารไดไฮโดรคอสทัสแล็กโทน (dihydrocostuslactone) รวร้อยละ 15, กรดคอสติก (costic acid) รวร้อยละ 14,

สารคออสท์สแล็กโทน (costus lactone) ราวร้อยละ 10, สารคออสทอล (castol) ราวร้อยละ 7 เป็นต้น โกลฐกระดูกมีน้ำตาลอินนูลิน (inulin) อยู่ราวร้อยละ 18 ของน้ำหนักแห้ง นอกนั้นเป็นสารองค์ประกอบอื่นๆ รวมทั้งแอลคาลอยด์ซอสซูรีน (saussurine)

ข้อบ่งใช้

ตำราสรรพคุณไทยว่าโกลฐกระดูกมีรสขม หวาน มัน สรรพคุณแก้เสมหะและลม แก้หืด หอบ บำรุงหัวใจให้ชุ่มชื้น บำรุงกระดูก โกลฐนี้จัดอยู่ในโกลฐทั้ง 7 (สัตตโกลฐ) และ โกลฐทั้ง 9 (เนาโกลฐ)

ข้อมูลจากการศึกษาวิจัยพรีคลินิกพบว่า สารสกัดน้ำและสารสกัดแอลกอฮอล์ของโกลฐกระดูกมีฤทธิ์ขยายหลอดเลือดในสัตว์ทดลองที่เหนียวทำให้เกิดการหดตัวของหลอดเลือด และพบว่าผลนี้เกิดจากน้ำมันระเหยง่าย เช่น สารคออสท์สแล็กโทน และแอลคาลอยด์ซอสซูรีน

หมายเหตุ

1. ชื่อ “โกลฐกระดูก” หมายถึงโกลฐซึ่งมีรูปลักษณะคล้ายกระดูกมนุษย์
2. โกลฐกระดูกที่มีขายในท้องตลาดส่วนใหญ่มาจากมณฑลยูนนานของสาธารณรัฐประชาชนจีน เก็บในฤดูหนาวและฤดูใบไม้ผลิ ล้างน้ำให้สะอาด ตัดรากย่อยออก แล้วหันเป็นท่อนๆ ท่อนที่มีขนาดใหญ่จะถูกฝานตามยาวเป็นชิ้นๆ ตากในที่ร่มจนแห้งสนิท
3. โกลฐกระดูกเป็นเครื่องยาที่รับรองในตำรายาของประเทศจีน ในชื่อมอโนกราฟ “Redix Aucklandiae” ระบุข้อบ่งใช้แก้อาการเจ็บหน้าอก แก่โรคบิดที่มีอาการปวดเบ่ง และอาหารไม่ย่อยที่มีอาการเบื่ออาหารร่วมด้วย และยังรับรอง “Redix Aucklandiae (roasted)” ซึ่งเป็นโกลฐกระดูกที่ทำให้ปราศจากน้ำมันหอมระเหยด้วยการปิ้ง สำหรับแก้อาการท้องเสียที่มีอาการปวดท้องร่วมด้วย โดยระบุขนาดที่ใช้ 1.5-6 กรัม
4. ผงโกลฐกระดูกนอกจากจะใช้เป็นเครื่องเทศ เป็นยาฆ่าเชื้อ ยาฝาดสมาน เป็นยาหลักสำหรับทำขี้ผึ้ง ฝาดสมานสหรับเรียกเนื้อในแผลเรื้อรังและแผลกลายแล้ว ยังใช้เป็นยาชูกำลังในผู้ป่วยที่เป็นอหิวาตกโรค ใช้สระผมช่วยทำให้ผมสีดอกเลากลับดำได้ นอกจากนี้ ยังใช้เป็นยาปราบหนอนที่กินหญ้า หนอนที่ขืนสัตว์ ใช้ผสมทำเทียนบอบ ทำรูปหอม ใช้ผสมกับชะมดเชียงเป็นยาแก้ปวดฟัน ชาวฮินดูใช้โกลฐกระดูกเป็นยาชูกำลัง แก้อาการท้องเสีย แก่โรคผิวหนัง และเป็นยากระตุ้นความกำหนัด หมอพื้นบ้านชาวมุสลิมใช้เป็นยาขับปัสสาวะ ขับพยาธิ แก่ไข้จับสั่น แก่ไอกรณ และแก่วิโรคไขข้อ

เอกสารอ้างอิง

1. คณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก. ตำราอ้างอิงยาสมุนไพรไทย. เล่ม 1. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง; 2552.
2. ฐานข้อมูลเครื่องยาสมุนไพร คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. โกลฐกระดูก [อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 3 ก.ค. 2563]. เข้าถึงได้จาก:
<http://www.thaicrudedrug.com/main.php?action=viewpage&pid=25>
3. Department of Medical Sciences. Kot Kruduk. In: Thai herbal pharmacopoeia 2019. Bangkok: The Agricultural Co-operative Federation of Thailand; 2019.

14. โกงฐเขมา

โกงฐเขมา

โกงฐเขมาเป็นเหง้าแห่งหนึ่งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ *Atractylodes lancea* (Thunb.) DC.

ในวงศ์ Asteraceae

เครื่องยา โกงฐเขมา

ใช้ในตำรับ ยาไฟอาวุธ, ยาอัมฤตย์โอสถ, ยาอโภยสาลี, ยาไพศาลี และยาทำลายพระสุเมรุ

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา เหง้า

ชื่อละติน *Rhizoma Atractylodes*

ชื่อภาษาอังกฤษ *Atractylodes Rhizome*

ชื่อพ้อง *Atractylis lancea* Thunb.; *Acama chinensis* Bunge; *Atractylis chinensis* (Bunge) DC.; *A. chinensis* var. *liaotugensis* Kitag.; *A. chinensis* var. *quiueloba* Blalanov & Sk., *A. chinensis* var. *simplicifolia* (Loesen) Chu, *A. ovata* Thunb., *A. ovata* var. *simplicifolia* Loesen, *A. separate* Bailey; *Atractylodes chinensis* (Bunge) Koidz., *A. chinensis* var. *simplicifolia* (Loesen) Kitag., *A. erossodentata* Koidz., *A. lancea* (Thunb.) DC. var. *simplicifolia* (Loesen) Kitam., *A. lyrata* Sieb. & Zucc., *A. ovata* (thunb.) DC.; *Giraldia stapfii* Baroni

ชื่ออื่น โกงฐหอม, ชังตุ้ม, ชางจู้, *attractylodes black rhizome*, *attractylodes*

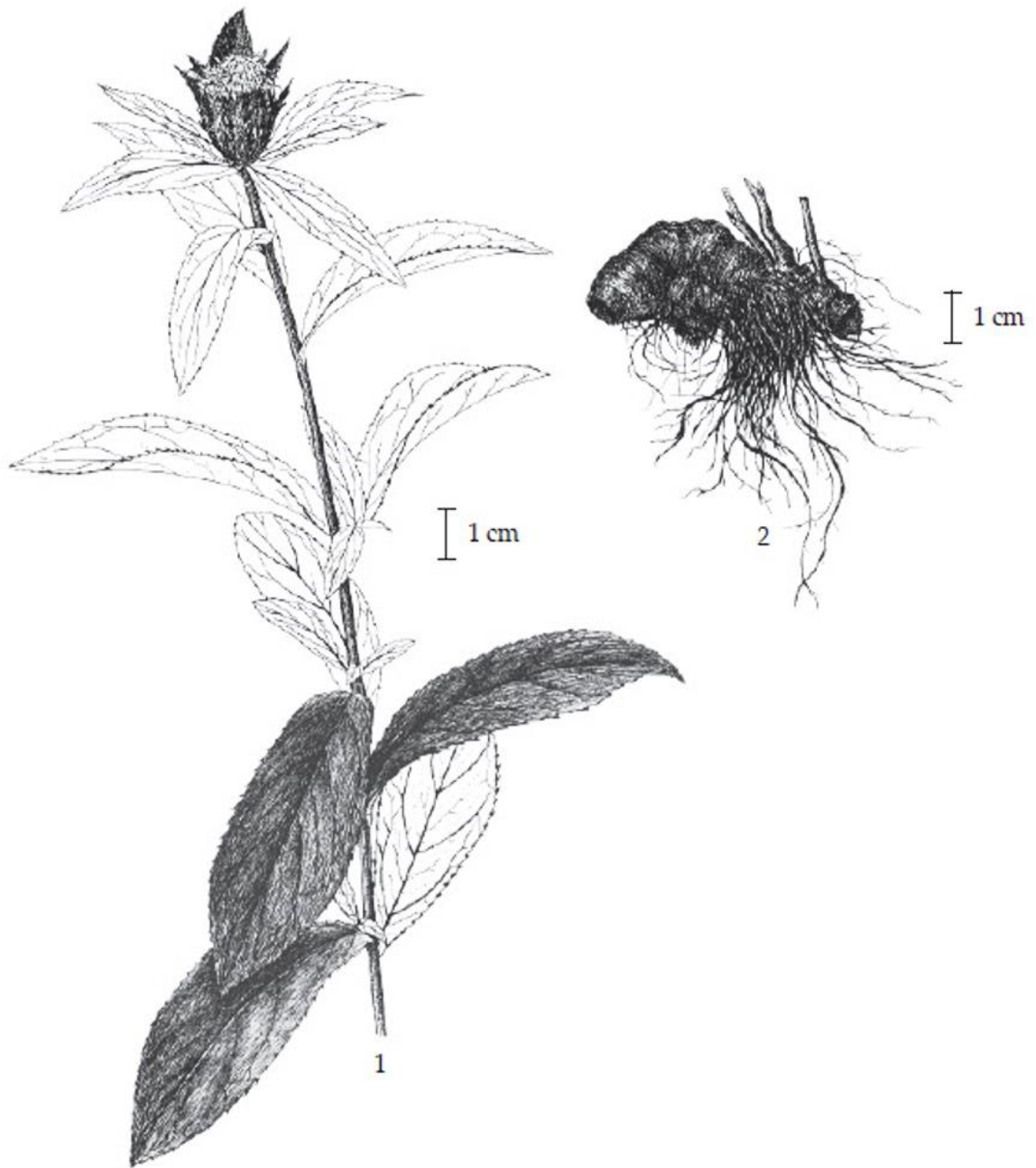
ลักษณะพืช

ไม้ล้มลุกอายุหลายปี สูง 30-100 เซนติเมตร

เหง้า ทอดนอนหรือตั้งขึ้น มีรากพิเศษขนาดเท่าๆกันจำนวนมาก

ลำต้น ขึ้นเดี่ยวหรือเป็นกระจุก ไม่แตกกิ่งหรือแตกกิ่งเฉพาะตอนบน มีขนคล้ายใยแมงมุมเล็กน้อยหรือเกลี้ยง

ใบ เป็นใบเดี่ยว เรียงเวียน แผ่นใบบางคล้ายกระดาษ มีหลายรูปแบบ ขอบมีขนครุยหรือหยักซี่ฟัน ใบใกล้โคนต้นรูปไข่ กว้าง 5-8 เซนติเมตร ยาว 8-12 เซนติเมตร ขอบเรียบหรือหยักแบบขนนก 3-5(-9) แฉก แฉกข้างรูปรี หรือรูปไข่กลับแกมรูปรี แฉกปลายรูปกลม รูปไข่กลับรูปไข่ หรือรูปรี ก้านใบสั้นหรืออาจยาวได้ถึง 3.5 เซนติเมตร ใบบริเวณกลางต้นรูปไข่กลับ รูปไข่กลับแกมรูปรี รูปรีแคบ หรือรูปใบหอกกลับ โคนรูปลิ้มแกมสอบเรียว ขอบเรียบหรือหยักเป็นรูปสามเหลี่ยมปลายแหลม 1-2 แฉกใกล้โคนใบ ใบบริเวณปลายอาจมีขอบหยักแหลม 1-2 แฉก ก้านใบยาว 0.5-2.5 เซนติเมตร

โกฐเขมา *Atractylodes lancea* (Thunb.) DC.

1. ก้านและดอก 2. เหง้าและราก

ช่อดอก แบบช่อกระจุกแน่น มี 1 ถึงหลายช่อ ออกที่ปลายกิ่ง วงใบประดับซ้อนกันแน่น รูปประฆัง เส้นผ่านศูนย์กลาง 1-1.5 เซนติเมตร ใบประดับมี 5-7 วง ขอบมีขนคล้ายใยแมงมุมเล็กน้อย ปลายมน ใบประดับวงนอกรูปไข่ถึงรูปไข่แกมรูปใบหอก กว้าง 3-4 เซนติเมตร ยาว 3-6 มิลลิเมตร ใบประดับวงกลางรูปไข่ถึงรูปไข่แกมรูปรีหรือรูปรี กว้าง 3-4 มิลลิเมตร ยาว 0.6-1 เซนติเมตร ใบประดับวงในรูปรีถึงรูปแถบกว้าง 2-3 มิลลิเมตร ยาว 1.1-1.2 เซนติเมตร ใบประดับวงในสุดอาจมีสีแดง ด้านบนของฐานดอกรวมแบน ดอกสีขาว เป็นดอกสมบูรณ์เพศ หรือดอกเพศเมียที่มีเกสรเพศผู้ลดรูป กลีบเลี้ยงเป็นขน สีน้ำตาลถึงขาวหม่น มี 1 แถว โคนติดกันเป็นวง ยาว 7-8 มิลลิเมตร กลีบดอกยาวประมาณ 9 มิลลิเมตร ปลายเป็น 5 หยัก เกสรเพศผู้ 5 อัน ติดที่หลอดกลีบดอก รังไข่ใต้วงกลีบ มี 1 ช่อง มีอวุล 1 เม็ด ก้านเกสรเพศเมีย ยืดเกสรเพศเมียรูปสามเหลี่ยม มีขนนุ่ม

ผล แบบผลแห้งเมล็ดล่อน รูปไข่กลับ

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

พืชชนิดนี้มีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศรัสเซีย สาธารณรัฐประชาชนจีน ญี่ปุ่น และเกาหลี ขึ้นตามทุ่งหญ้าในป่า และตามซอกหิน ที่สูงจากระดับน้ำทะเล 700-2,500 เมตร ออกดอกและเป็นผล ตั้งแต่เดือนมิถุนายนถึงตุลาคม

ลักษณะเครื่องยา

โกฎิเขมามีลักษณะเป็นก้อนค่อนข้างกลมหรือยาว เส้นผ่านศูนย์กลาง 1-2 เซนติเมตร อาจมีแฉ่ง ยาว 3-10 เซนติเมตร ผิวเป็นปุ่มปม สีน้ำตาลแกมเทา หรือเกือบสีดำ มีรอยย่น และรอยบิดตามขวาง มีกลิ่นหอม เนื้อแน่น เมื่อฝานห้วออกใหม่ๆ จะมีสีขาวมอมที่ด้านใน ผิวสีเหลือง เนื้อในมีแต่มีสีแดงของชั้น น้ำมันอยู่ประปรายทั่วไป

องค์ประกอบทางเคมี

โกฎิเขมามีน้ำมันระเหยง่าย (volatile oil) ร้อยละ 3.5-5.6 น้ำมันนี้มีสารอนุพันธ์เซสควิเทอร์พีน (sesquiterpene derivatives) หลายชนิด เช่น อะแตรักทิลอดิน (atractylodin), อะแตรักทิลอน (atractylon), บีต้า-ยูเดสมอล (β -eudesmol), เอลิมอล (elemol) นอกจากนี้ยังมีไฮนีสอล (hinesol) ไฮดรอกซีอะแตรักทิลอน (hydroxyatractylon), อะเซทอกซีอะแตรักทิลอน (acetoxylatractylon)

ข้อบ่งใช้

ขับลม บำรุงธาตุ

ตำราสรรพคุณของไทยว่าโกฎิเขมามีกลิ่นหอม รสร้อน ใช้เป็นยาบำรุงธาตุ เป็นยาบำรุง ใช้แก้โรคเข้าข้อ เป็นยาเจริญอาหาร ยาขับปัสสาวะ แก้โรคในปากและคอ ระงับอาการหอบ แก้หวัด คัดจมูก แก้ไข้ แก้ลมตะกั่ง แก้เหงื่อออกมาก แก้ไข้รากสาดเรื้อรัง โกฎิเขมาจัดเป็นโกฎิชนิดหนึ่งในพิภักโกฎิทั้ง 5 (เบญจโกฎิ) โกฎิทั้ง 7 (สัตตโกฎิ) และโกฎิทั้ง 9 (เนาโกฎิ)

ข้อมูลจากการศึกษาวิจัยพรีคลินิกพบว่าสารอะแตรักทิลอนในโกฎิเขมามีฤทธิ์ป้องกันตับจากสารพิษ นอกจากนี้ พบว่าโกฎิเขมาไม่มีฤทธิ์ขับปัสสาวะ แต่เพิ่มการขับเกลือ

ข้อควรระวัง

ควรใช้ด้วยความระมัดระวังในผู้ป่วยอาการท้องเสียที่มีอุจจาระเหลวเป็นน้ำ

ขนาดและวิธีใช้

กินครั้งละ 3-9 กรัม หรือใช้เป็นเครื่องยาตามตำรับ

หมายเหตุ

- ชื่อ “โกฎิเขมา” หมายถึงโกฎิที่มีสีดำ เนื่องจากโกฎิชนิดนี้มีสีน้ำตาลแกมสีเทา หรือเกือบสีดำ คำ เขมา อ่านว่า ขะเหมา เป็นคำในภาษาเขมร แปลว่า ดำ และเนื่องจากโกฎิชนิดนี้มีกลิ่นหอม เฉพาะ บางตำราจึงเรียกว่า “โกฎิหอม” หรือ “โกฎิหอม” โกฎิเขมาที่มีคุณภาพดีควรมีขนาดใหญ่ผิวสีเข้ม เนื้อแน่น แข็ง มีกลิ่นหอมมากเมื่อฝานออกเห็นจุดสีแดงเข้ม (cinnabar)
- แหล่งผลิตโกฎิเขมาในเชิงการค้า ได้แก่ มณฑลเจียงซู หูเป่ย์ เทอหนาน อานฮุย และเจ้อเจียง ในสาธารณรัฐประชาชนจีน เหง้าของต้นโกฎิเขมาจะเก็บกันในฤดูใบไม้ร่วง หรือฤดูใบไม้ผลิ นำมาล้างน้ำให้สะอาด ตัดเอารากแขนงออก แล้วตากแดดให้แห้ง
- ตำรายาของสาธารณรัฐประชาชนจีน มีมอโนกราฟโกฎิเขมา โดยระบุข้อบ่งใช้ว่าแก้ท้องเสีย อาการบวม ปวดตามข้อ บรรเทาอาการไข้หวัด และแก้โรคตาบอดตอนกลางคืน โดยอาจใช้โกฎิ

เขมาที่ฝารเป็นขึ้นบางๆ ตากแดดให้แห้ง หรือโกฐเขมาที่ฝานเป็นขึ้นบางๆแล้วคั่วกับรำข้าว โดยการใช้อำข้าวหนัก 1 ส่วน 10 กิโลกรัม สำหรับเครื่องยาหนัก 10 ส่วน 100 กิโลกรัม โดยการเอา รำข้าวขึ้นตั้งไฟในกระทะร้อนๆ จนควันขึ้น แล้วเอาแผ่นโกฐเขมาคั่วกับรำข้าวจนผิวนอกเป็นสี เหลืองเข้ม ร่อนเอารำข้าวออก แล้วทำให้เย็น

เอกสารอ้างอิง

1. คณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก. ตำราอ้างอิงยาสมุนไพรไทย. เล่ม 1. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง; 2552.
2. ฐานข้อมูลเครื่องยาสมุนไพร คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. โกฐเขมา [อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 3 ก.ค. 2563]. เข้าถึงได้จาก: <http://www.thaicrudedrug.com/main.php?action=viewpage&pid=27>
3. Department of Medical Sciences. Kot Khamao. In: Thai herbal pharmacopoeia 2019. Bangkok: The Agricultural Co-operative Federation of Thailand; 2019.

15. โกรฐจุฬาลัมพา

โกรฐจุฬาลัมพา

โกรฐจุฬาลัมพาเป็นส่วนเหนือดินแห่งที่เก็บในระยะออกดอกของพืชดอกที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า

Artemisia annua L. ในวงศ์ Asteraceae (Compositae)

www.thaicrudedrug.com
by Sudarat Homhual

เครื่องยา โกรฐจุฬาลัมพา

ใช้ในตำรับ ยาไฟอาวุธ, ยาแก้แก้สัณทฆาต กล่อนแห้ง และยาทัพยาธิคุณ

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา ทั้งต้น ยกเว้นราก

ชื่อละติน *Herba Artemisia Annuae*

ชื่อภาษาอังกฤษ Sweet Wormwood Herb

ชื่อพ้อง *Artemisia chamomilla* C.G.A. Winkl., *A. stewartii* C.B. Clarke, *A. wadei* Edgew.

ชื่ออื่น โกรฐจุลา, โกรฐจุลาลำภา, โกรฐจุฬาลำพา, โกรฐจุฬาลำพาจีน, โกรฐจุฬาลัมภา, ชิงฮาว, แซเฮา

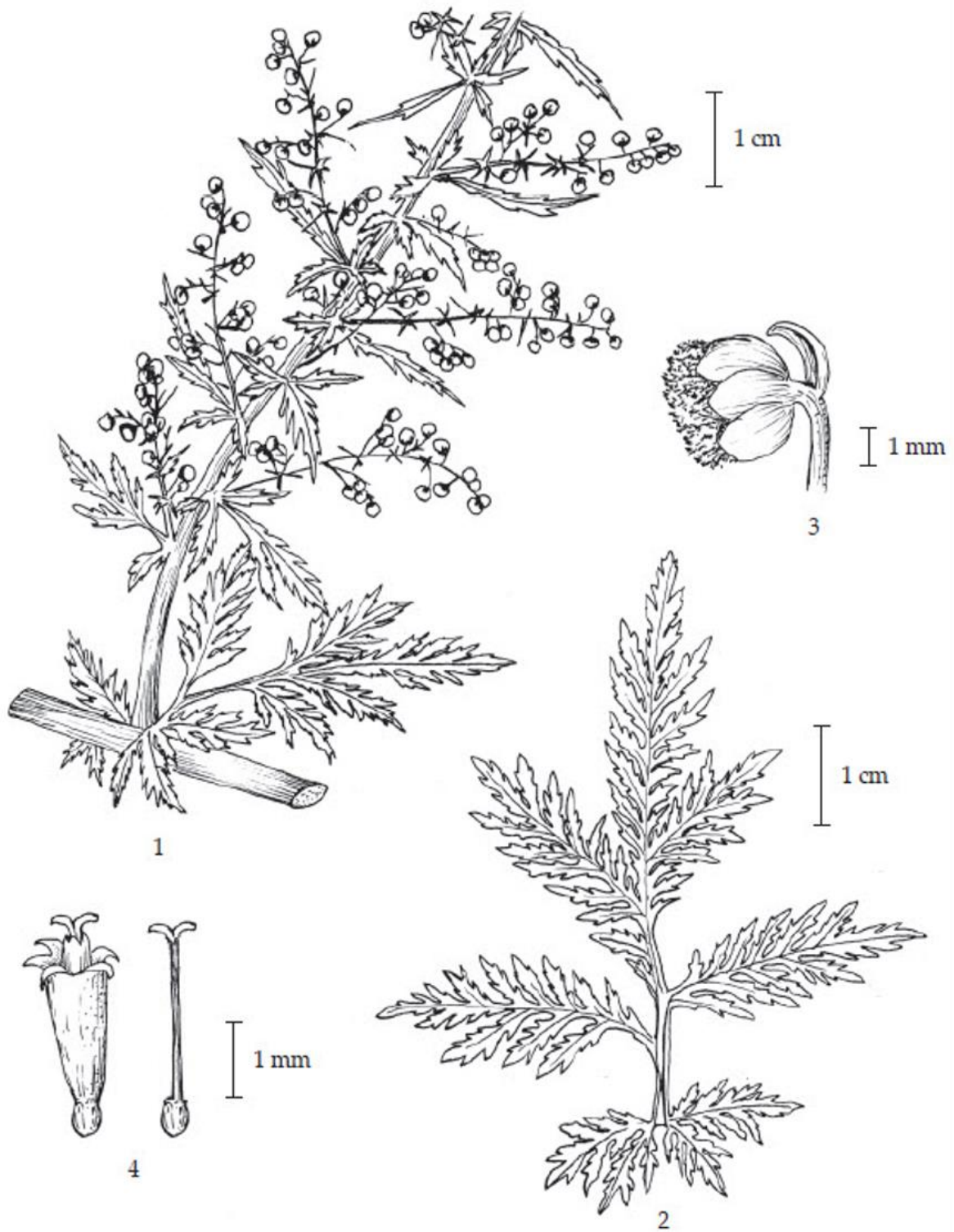
ลักษณะพืช

ไม้ล้มลุกอายุปีเดียว สูง 0.7-1.6 (-2) เมตร แตกกิ่งมาก ทั้งต้นมีกลิ่นแรง มีขนประปราย หลุดร่วงง่าย

ใบ เป็นใบเดี่ยว เรียงเวียน มีต่อมโปร่งแสง ใบบริเวณโคนต้นรูปไข่หรือรูปสามเหลี่ยมแกมรูปไข่ กว้าง 2-6 เซนติเมตร ยาว 3-7 เซนติเมตร ขอบใบหยักลึกแบบขนนก 3 หรือ 4 ชั้น เป็น 5-8(-10) คู่ แฉกใบจักฟันเลื่อยลึกรูปสามเหลี่ยม กว้างประมาณ 0.5 มิลลิเมตร ยาวประมาณ 1.2 มิลลิเมตร เส้นกลางใบเด่นชัดทางด้านบน แกนกลางใบมีปีกแคบ อาจจักฟันเลื่อยเล็กน้อยหรือเรียบ ใบบริเวณกลางต้นหยักลึกแบบขนนก 2 หรือ 3 ชั้น ใบใกล้ยอดรวมทั้งใบประดับหยักลึกแบบขนนก 1 หรือ 2 ชั้น ก้านใบสั้นมาก

ช่อดอก แบบช่อแยกแขนง รูปพีระมิดกว้าง ช่อย่อยแบบช่อกระจุกแน่น รูปกลม มีจำนวนมาก เส้นผ่านศูนย์กลาง 1.4-2.5 มิลลิเมตร สีเหลืองถึงสีเหลืองเข้ม ก้านช่อย่อยสั้น ดอกไม่มีแพปพิส วงนอกเป็นดอกเพศเมีย มี 10-18 ดอก โคนกลีบเชื่อมติดกันเป็นหลอด ปลายจักเป็นซี่ฟัน 2-(3-4) ซี่ ยอดเกสรเพศเมียแหลม ดอกย่อยตรงกลางเป็นดอกสมบูรณ์เพศ มี 10-30 ดอก โคนกลีบเชื่อมติดกันเป็นหลอดปลายจักซี่ฟัน 5 ซี่ เกสรเพศผู้มี 5 อัน อับเรณูเชื่อมติดกัน แต่ละอันมีรยางค์ด้านบน 1 อัน รูปสามเหลี่ยมปลายแหลม และมีรยางค์ปลายมนที่โคน 2 อัน

ผล เป็นผลแบบแห้งเมล็ดล่อนรูปไข่แกมรูปรี ยาวประมาณ 0.5 มิลลิเมตร

โกฐจุฬาลัมพา *Artemisia annua* L.

1. ก้านดอก 2. ใบ 3. ช่อดอก (capitulum) 4. ดอกย่อยชั้นใน และเกสรเพศเมีย

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

พืชชนิดนี้มีเขตการกระจายพันธุ์ในทวีปอเมริกาเหนือ ทวีปยุโรป ภาคเหนือของทวีปแอฟริกา และในทวีปเอเชีย ในสาธารณรัฐประชาชนจีนมักพบขึ้นทั่วไปตามเนินเขา ข้างทาง ที่รกร้าง หรือตามชายป่า ที่

สูงจากระดับน้ำทะเลตั้งแต่ 200-3,650 เมตร มีผู้นำมาทดลองปลูกในประเทศไทยและพบว่าขึ้นได้ดี ออกดอกและเป็นผลได้ตั้งแต่เดือนสิงหาคมถึงเดือนพฤศจิกายน
ลักษณะเครื่องยา

โถงจุฬาลัมพาประกอบด้วยส่วนลำต้นแห้งรูปทรงกระบอก เส้นผ่านศูนย์กลาง 2-6 มิลลิเมตร ยาว 30-80 เซนติเมตร มักแตกกิ่งที่ตอนบนของลำต้น มีสีเขียวแกมสีเหลืองหรือสีเหลืองแกมน้ำตาล มีสันตามยาว เนื้อแน่นเล็กน้อย หักง่าย ส่วนใบมักพบเรียงสลับมีว่นหรือหย่น หักง่าย สีเขียวเข้มหรือสีเขียวแกมน้ำตาล อาจพบใบหยักลึกสามชั้น แฉกรูปขอบขนานหรือรูปรียาว ผิวทั้ง 2 ด้านมีขนนุ่ม ช่อดอกเป็นช่อแยกแขนง ช่อย่อยเป็นช่อกระจุกแน่น สีเหลืองอ่อนถึงสีขาวแกมสีเหลือง เส้นผ่านศูนย์กลางไม่เกิน 2.5 มิลลิเมตร มีกลิ่นหอมเฉพาะ รสขมเล็กน้อย

องค์ประกอบทางเคมี

โถงจุฬาลัมพามีสารอนุพันธ์เซสควิเทอร์พีนแล็กโทน (sesquiterpenelactones) หลายชนิด แต่ที่สำคัญคือ ชิงฮาวซู (qinghaosu) หรืออาร์เทอานูอิน (artemisinin) หรืออาร์เทมิซินิน (artemisinin) ร้อยละ 0.3-0.6 นอกจากนั้น ยังพบสารกลุ่มฟเลโวนอยด์ (flavonoids) อีกหลายชนิด เช่น คาสติซิน (casticin), เซอร์ซิลินีออล (cirsilineol), คริโซพลินอดดี (chrysoplennol-D), คริโซพลีเนทิน (crysoplennetin)

ข้อบ่งใช้

แก้ไข้ แก้ไข้จับสั่น (ไข้ป่า)

ตำราสรรพคุณยาไทยว่าโถงจุฬาลัมพามีสรรพคุณแก้ไข้เจ็ดยี่สิบ (ไข้จับวันเว้นวัน-เป็นไข้จับสั่นประเภทหนึ่ง) แก้ไข้ ลดเสมหะ แก้หืด แก้ไอ ใช้เป็นยาขับเหงื่อ โถงจุฬาลัมพาจัดเป็นโถงชนิดหนึ่งในพิภักตโถงทั้ง 5 (เบญจโถง) โถงทั้ง 7 (สัตตโถง) และโถงทั้ง 9 (เนาโถง)

ข้อมูลจากการศึกษาวิจัยพรีคลินิกพบว่า สารชิงฮาวซู (อาร์เทอานูอินหรืออาร์เทมิซินิน) แสดงฤทธิ์ต้านเชื้อไข้จับสั่นชนิดพลาสโมเดียม (*plasmodium falciparum*) และชนิดไวแวกซ์ (*plasmodium vivax*) โดยเฉพาะสายพันธุ์ที่ดื้อยา ปัจจุบันสารชนิดนี้กับอนุพันธ์กึ่งเคมีสังเคราะห์ของสารชนิดนี้ถูกนำมาใช้เป็นยาแก้ไข้จับสั่นในประเทศไทย และอีกหลายประเทศ

ขนาดและวิธีใช้

ครั้งละ 6-12 กรัม โดยเติมลงในยาต้มเมื่อต้มยาอื่นเกือบเสร็จแล้ว หรือใช้เป็นเครื่องยาตามตำรับยา

หมายเหตุ

1. โถงจุฬาลัมพาที่มีขายในท้องตลาดได้จากพืชปลูกในมณฑลเหอเป่ย์ ซานตง เจียงซู หูเป่ย์ และฝูเจี้ยน ของสาธารณรัฐประชาชนจีน โดยเก็บส่วนที่อยู่เหนือดินของต้นโถงจุฬาลัมพาในฤดูใบไม้ร่วงเมื่อดอกไม้บานเต็มที่ ตัดส่วนต้นและกิ่งแก่ออก แล้วผึ่งให้แห้งในที่ร่ม
2. ตำรับยาของสาธารณรัฐประชาชนจีน มีมอโนกราฟโถงจุฬาลัมพา โดยระบุข้อบ่งใช้แก้ไข้อันเกิดจากความร้อนในฤดูร้อน แก้ไข้ต่างๆ ที่ไม่มีเหงื่อ แก้ไข้อันเนื่องจากวัณโรค และแก้ไข้จับสั่น
3. เครื่องยาที่เรียก “โถงจุฬาไทย” หรือ “โถงจุฬาลัมพาไทย” เป็นส่วนเหนือดินแห้งของพืชสกุล *Artemisia* ชนิดอื่น เช่น *A. pallens* Wall. ex Besser, *A. vulgaris* L. var. *indica* Maxim.
4. สมุนไพรจีนที่เรียกว่า “อ้าย” หรือ “เหี้ย” ที่ใช้สำหรับการมยา (moxobusion) ได้จากใบของพืชสกุลเดียวกับโถงจุฬาลัมพา แต่ต่างชนิดกัน คือชนิด *Artemisia argyi* Levl. & Vant. มักมีผู้เรียกสมุนไพรนี้ผิดเป็นโถงจุฬาลัมพา

เอกสารอ้างอิง

1. คณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก. ตำราอ้างอิงยาสมุนไพรไทย. เล่ม 1. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง; 2552.
2. ฐานข้อมูลเครื่องยาสมุนไพร คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. โภชจูปาลัมพา [อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 3 ก.ค. 2563]. เข้าถึงได้จาก:
<http://www.thaicrudedrug.com/main.php?action=viewpage&pid=28>
3. Department of Medical Sciences. Kot Chula Lampha. In: Thai herbal pharmacopoeia 2019. Bangkok: The Agricultural Co-operative Federation of Thailand; 2019.

16. โกงฐเชียง

โกงฐเชียง

โกงฐเชียงเป็นรากแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Angelica sinensis* (Oliv.) Diels ในวงศ์ Apiaceae (Umbelliferae)

www.thaicrudedrug.com

by Sudarat Homhual

เครื่องยา โกงฐเชียง

ใช้ในตำรับ ยาไฟอาวุธ

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา ราก

ชื่อละติน *Radix Angelicae Sinensis*

ชื่อภาษาอังกฤษ Chinese Angelica Branching Root

ชื่อพ้อง *Amgelica polymorpha* Maxim. var. *sinensis* Oliv., *A. wilsonii* H. Wolff

ชื่ออื่น กุ้ยบัววน, กุ้ยเหว่ย, guiwei

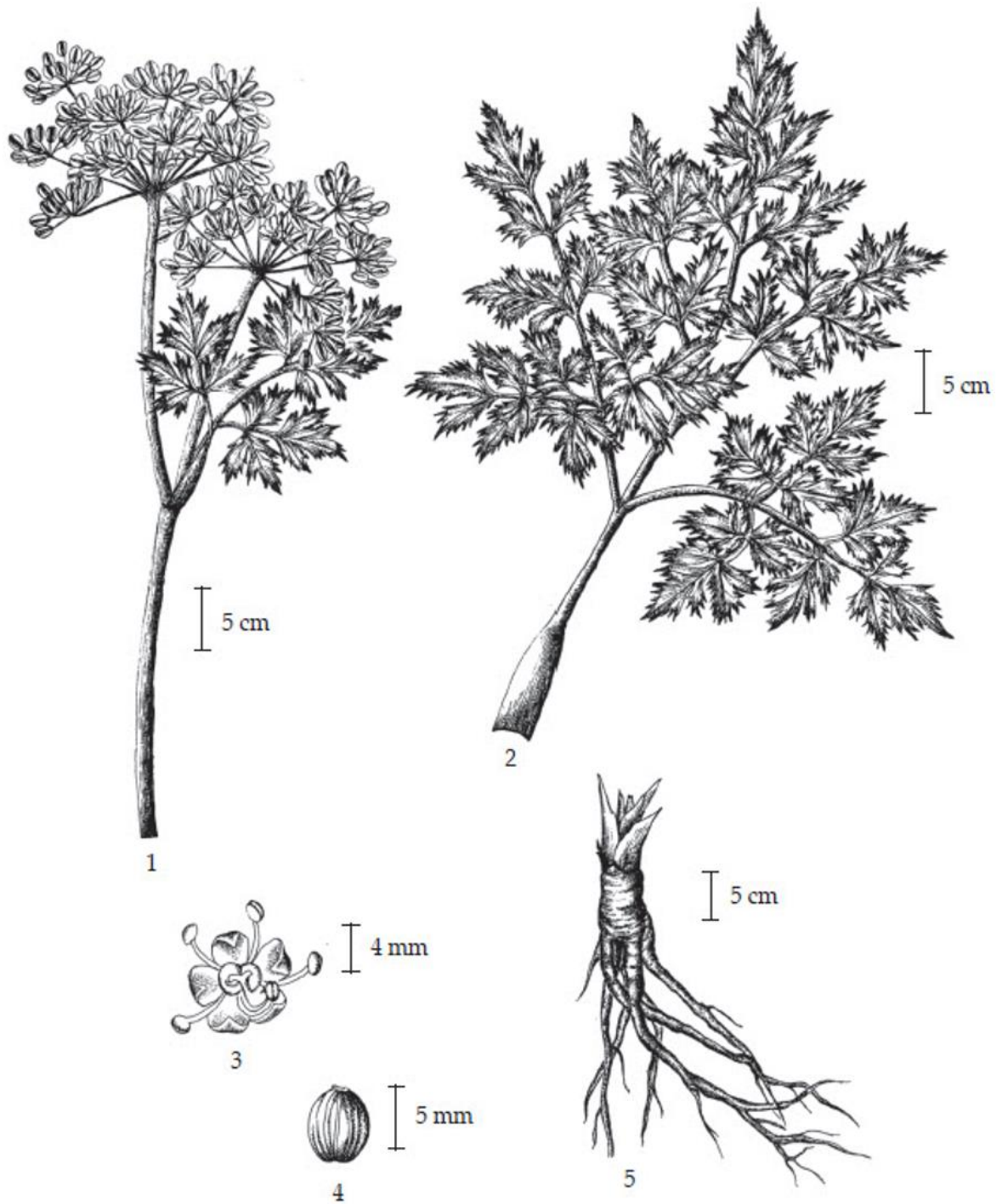
ลักษณะพืช ไม้ล้มลุกอายุหลายปี ลำต้นตั้งตรง สีเขียวอมม่วง สูง 0.5-1 เมตร

ราก อวบน้ำ รูปทรงกระบอก แยกเป็นรากแขนงหลายราก มีกลิ่นหอมมาก

ลำต้น สีเขียวแกมสีม่วง มีร่องตามยาว แตกกิ่งตอนบน

ใบ หยักลึก แบบขนนก 2-3 ชั้น รูปไข่ กว้าง 12-25 เซนติเมตร ยาว 10-30 เซนติเมตร แฉกใบมีก้านเห็นได้ชัดเจน รูปไข่ถึงรูปใบหอกแกมรูปไข่ กว้าง 0.8-2.5 เซนติเมตร ยาว 2-3.5 เซนติเมตร มักแยกเป็นแฉกย่อย 2-3 แฉก ขอบใบจักฟันเลื่อยแบบไม่สม่ำเสมอ ก้านใบยาว 5-20 เซนติเมตร โคนแผ่เป็ครีบแคบๆ สีเขียวแกมสีม่วง

ช่อดอก แบบช่อซี่ร่มเชิงประกอบ ออกตามปลายกิ่งหรือซอกใบ มีช่อย่อยขนาดไม่เท่ากัน 10-30 ช่อ ก้านช่อดอกยาว 8-20 เซนติเมตร มีขนหรือเกือบเกลี้ยง ใบประดับมี 2 ใบ หรืออาจไม่มี รูปแถบขนาดไม่เท่ากัน มีใบประดับย่อย 2-4 ใบ รูปแถบ ยาว 3-5 มิลลิเมตร มีดอก 13-36 ดอก

โกฐเชียง *Angelica sinensis* (Oliv.) Diels

1. พุ่มใบ 2. ใบ 3. ดอก 4. ผล (schizocarp) 5. ราก

ดอก สีขาวหรือสีแดงแกมสีม่วง ก้านดอกเรียว ยาว 1-3 เซนติเมตร(เมื่อเป็นผล) กลีบเลี้ยงลดรูป กลีบดอก 5 กลีบ รูปไข่กลับ ปลายเว้าตื้น เกสรเพศผู้ 5 อัน รังไข่ใต้วงกลีบ มี 2 ช่อง แต่ละช่องมีออวูล 1 เม็ด โคนก้านเกสรเพศเมียกลมแบน ขอบแผ่เป็นปีกยื่นออก

ผล แบบผงแห้งแยกแล้วแตก รูปรี รูปไข่ รูปไข่กลับหรือรูปเกือบกลม กว้าง 3-4 มิลลิเมตร ยาว 4-6 มิลลิเมตร สันด้านล่างหนาแคบ ด้านข้างมีปีกบาง กว้างเท่ากับความกว้างของผล อาจมีหรือไม่มีท่อน้ำมันตามร่อง

พืชชนิดนี้มี 2 พันธุ์ (variety) คือ *Angelica sinensis* (Oliv.) Diels var. *sinensis* ซึ่งมีผลรูปรีหรือรูปไข่ ตามร่องมีท่อน้ำมัน 1-2 ท่อ กับ *Angelica sinensis* (Oliv.) Diels var. *wilsonii* (H. Wolff) Z.H. Pan & M.F. Watson ซึ่งมีผลรูปไข่กลับหรือเกือบกลม ตามร่องไม่มีท่อน้ำมัน

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

พืชชนิดนี้มีเขตการกระจายพันธุ์ทางภาคกลางของสาธารณรัฐประชาชนจีน ขึ้นตามป่าดิบเขา ที่สูงจากระดับน้ำทะเล 2,500-3,000 เมตร ออกดอกเดือนมิถุนายนถึงเดือนกรกฎาคม เป็นผลระหว่างเดือนกรกฎาคมถึงกันยายน มีการพัฒนาสายพันธุ์เป็นพืชปลูกในสาธารณรัฐประชาชนจีนมานานนับพันปีแล้ว ปัจจุบันปลูกเป็นพืชเศรษฐกิจในสาธารณรัฐประชาชนจีน ญี่ปุ่น เกาหลี และเวียดนาม

ลักษณะเครื่องยา

โสมเซียงเป็นรากแขนงย่อยรูปทรงกระบอก ส่นโคนโตกว่าส่วนปลาย เส้นผ่านศูนย์กลาง 0.3-1 เซนติเมตร ผิวสีขาวนวลถึงสีน้ำตาล เนื้อหยาบเหนียว รอยหักสีขาวแกมเหลือง เปลือกหนา มีร่องและท่อนค้ำหลังเห็นเป็นจุดสีน้ำตาลจำนวนมาก เมื่อรากสีอ่อนกว่า วงแฉกเปียกสีน้ำตาลแกมสีเหลือง กลิ่นหอมเฉพาะ รสหวาน เผ็ด และขมเล็กน้อย

องค์ประกอบทางเคมี

โสมเซียงมีน้ำมันระเหยง่าย (volatile oil) ร้อยละ 0.2-0.65 ในน้ำมันระเหยง่ายนี้มีสารซี-ลิกัสติไลด์ (Z-ligustilide) รวร้อยละ 45-65 และมีการเอ็น-บิวทิลิดีนทาไลด์ (n-butylidene phthalide) อันเป็นสารที่ทำให้โสมเซียงมีกลิ่นหอมเฉพาะ นอกจากนั้น ยังมีสารอื่นๆ อีกหลายชนิด เช่น กรดเฟรูลิก (ferulic acid), กรดเอ็น-วาเลอโรฟีโนน-โอ-คาร์บอกซิลิก (n-valerophenone-O-carboxylic acid) และพอลิแซ็กคาไรด์ (polysaccharides) ในโสมเซียงยังมีวิตามินหลายชนิด เช่น กรดนิโคตินิก (nicotinic acid), วิตามินบี 12 (vitamin B12), วิตามินบี 1 (vitamin B1), วิตามินเอ (vitamin A), วิตามินอี (vitamin E), ไบโอติน (biotin) และมีธาตุเหล็กมากกว่าส่วนเหง้า (กุยโถว) และรากแก้ว (กุยเซิน)

ข้อบ่งใช้

บำรุงเลือด บำรุงร่างกาย

ตำราสรรพคุณยาไทยว่าโสมเซียงมีกลิ่นหอม รสหวานขม มีสรรพคุณแก้ไข้ แก้สะอึก แก้เสียดแทง รวข้าง โสมเซียงจัดเป็นโสมชนิดหนึ่งในพิภักโสมทั้ง 5 (เบญจโสม) โสมทั้ง 7 (สัตตโสม) และโสมทั้ง 9 (เนาโสม)

ข้อมูลจากการศึกษาวิจัยพรีคลินิกพบว่า โสมเซียงมีฤทธิ์ทางเภสัชวิทยาที่กว้างขวางมาก มีรายงานผลการศึกษามากมาย ทั้งการศึกษาพรีคลินิกและการทดสอบทางคลินิกเกี่ยวกับผลของโสมเซียงต่อระบบต่างๆ ของร่างกาย แต่ผลการศึกษาเหล่านี้ยังมีอาจสรุปเพื่อยืนยันสรรพคุณของโสมเซียงได้อย่างชัดเจนตามหลักฐานการศึกษาทางวิทยาศาสตร์ อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษารายงานว่าโสมเซียงอาจมีฤทธิ์ลดความดันเลือดที่ปอดและตับ ฤทธิ์ต้านการจับก้อนของเลือด บำรุงเลือด คลายกล้ามเนื้อเรียบ (รวมทั้งกล้ามเนื้อมดลูก) กระตุ้นมดลูก และแก้ปวด

ข้อห้ามใช้

ห้ามใช้โสมเซียงก่อนการผ่าตัดทุกชนิด เนื่องจากอาจทำให้มีเลือดออกมากและหยุดยาก ตำราแพทย์แผนจีนยังระบุว่า ห้ามใช้โสมเซียงกับโรคหรือไข้ที่มีเลือดออกอันเกิดจากร้อนในและการติดเชื้อไวรัส เช่น ไข้หวัด ไข้หวัดใหญ่

คำเตือน

1. โกลฐเซียงอาจมีผลต่อการจับก้อนของเลือด จึงควรหลีกเลี่ยงการใช้ร่วมกับยาต้านการจับก้อนของเลือดที่ต้องใช้ติดต่อกันเป็นเวลานาน เช่น วอร์ฟาริน (warfarin)
2. การใช้โกลฐเซียงในระหว่างตั้งครรภ์อาจทำให้แท้งได้
3. หากจำเป็นต้องใช้โกลฐเซียงในผู้ป่วยที่มีปัญหาความผิดปกติเหตุเลือดออกบางประเภท หรือในระหว่างการได้รับยาต้านการจับก้อนของเลือด หรือต้องใช้ในระหว่างมีระดู หรือต้องการใช้ในระหว่างไตรมาสแรกของการตั้งครรภ์ ควรปรึกษาแพทย์เฉพาะทาง
4. การใช้โกลฐเซียงในระหว่างการให้นมบุตร อาจทำให้เด็กทารกมีอาการผื่นแพ้ได้

ข้อควรระวัง

การใช้โกลฐเซียงในระหว่างมีระดูอาจทำให้มีเลือดออกมากกว่าปกติ และในระหว่างการใช้โกลฐเซียงหากมีภาวะเลือดออก อาจทำให้เลือดจับตัวเป็นก้อนช้ากว่าปกติ

หมายเหตุ

1. ชื่อ “โกลฐเซียง” หมายถึง โกลฐที่ได้จากพืชที่ขึ้นหรือปลูกในที่สูง คำ “เซียง” ในภาษาไทยอาจมีความหมายหลายอย่าง เช่น เมืองที่อยู่ริมน้ำ แต่ในที่นี้หมายถึง “ที่สูง”
2. โกลฐเซียงที่มีคุณภาพดีจะต้องเป็นโกลฐเซียงที่ผลิตในมณฑลกานซูของสาธารณรัฐประชาชนจีน และหากเก็บโกลฐเซียงไว้นานกว่า 1 ปี สารลิคัสทีไลด์ (ligustilide) และกรดเฟอร์ลิก (ferulic acid) จะมีปริมาณลดลง
3. นิยมเก็บเกี่ยวต้นโกลฐเซียงเมื่ออายุ 2-3 ปี ในช่วงปลายฤดูใบไม้ร่วง โดยการขุดรากอย่างระมัดระวัง จากนั้นสไลด์เบาๆ เพื่อเอาเศษดินออก แล้วตากในที่ร่ม 2-3 วัน โดยไม่ล้างน้ำ แล้วจึงนำมารวมกันห้อยไว้เหนือเตาไฟหรืออังไฟอ่อนๆ ทิ้งไว้ 1-3 เดือน หรือตลอดฤดูหนาว
4. คนจีนเรียกรากของ *Angelica sinensis* (Oliv.) Diels ว่า “ตั้งกวย” (danggui) โดยเรียกส่วนของรากแตกต่างกัน รือ ส่วนเหง้าอบสั่นที่อยู่ตอนบนสุดเรียก “กวยโถว” มักใช้เป็นยาบำรุงกำลัง ส่วนรากแก้วเรียก “กวยเซิน” (แต่ปัจจุบันนี้ทั้งกวยโถวและกวยเซินมันไม่แยกจากกัน และเรียกรวมกันว่า “กวยโถว”) และส่วนรากแขนงเรียก “กวยเหวย” ใช้เป็นยาขับฤดู แพทย์จีนนิยมใช้ตั้งกวยในตำรับยาเกี่ยวกับโรคทางนารีเวช เช่น เป็นยาขับระดู แก้กตืขึ้น ขับรก และแก้ไข้ในเรื้อนไฟ ยาเกี่ยวกับอาการเลือดออกทุกชนิด แก่หวัด แก่ท้อขึ้น ท้องเฟ้อ ตกมูกเลือด

เอกสารอ้างอิง

1. คณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก. ตำราอ้างอิงยาสมุนไพรไทย. เล่ม 1. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง; 2552.
2. ฐานข้อมูลเครื่องยาสมุนไพร คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. โกลฐเซียง [อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 3 ก.ค. 2563]. เข้าถึงได้จาก: <http://www.thaicrudedrug.com/main.php?action=viewpage&pid=30>
3. Department of Medical Sciences. Kot Chiang. In: Thai herbal pharmacopoeia 2019. Bangkok: The Agricultural Co-operative Federation of Thailand; 2019.

17. โกงฐน้ำเต้า

โกงฐน้ำเต้า

โกงฐน้ำเต้าเป็นเหง้าและรากแห้งของพืชชนิดใดชนิดหนึ่งใน 3 ชนิด คือ ชนิดที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Rheum officinale* Baill., หรือ *R. palmatum* L. หรือชนิด *R. tanguticum* (Maxim. ex Regel) Maxim. ex Balf. ในวงศ์ Polygomaceae หรือ เหง้าและรากแห้งของพืช 2 หรือ 3 ชนิดข้างต้นปนกัน

เครื่องยา โกงฐน้ำเต้า

ใช้ในตำรับ ยาแก้ลมขึ้นเบื้องสูง

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา เหง้าหรือราก

ชื่อละติน Rhizoma et Radix Rhei

ชื่อภาษาอังกฤษ Medicinal Rhubarb

ชื่อพ้อง 1. *Rheum potaninii* Losinsk. เป็นชื่อพ้องของ *R. palmatum* L.

2. *Rheum palmatum* L. var. *tanguticum* Maxim. ex Regel, *R. palmatum* subsp. *dissectum* Stapf; *R. tanguticum* (Maxim. ex Regel) var. *viridiflorum* Y.K. Yang & D.K. Zhang.

เป็นชื่อพ้องของ *R. tanguticum* (Maxim. ex Regel) Maxim. ex Balf.

ชื่ออื่น ตำหวง, ตัวอึ้ง, rhubarb

ลักษณะพืช

1. ต้นโกงฐน้ำเต้าชนิด *R. officinale* Baill. เป็นไม้ล้มลุกอายุหลายปี สูง 1.5-2 เมตร ราก เหง้า และลำต้น อ้วนสั้น ลำต้นกลวง เปลือกเปราะตามยาว มีขนสีขาว โดยเฉพาะตรงข้อป่องออก

ใบ เป็นใบเดี่ยว เรียงเวียน ที่โคนต้นอาจมีน้อย หนาแน่น หรือออกเป็นกระจุก ใบค่อนข้างกลม หรืออาจพบรูปไข่กว้าง เส้นผ่านศูนย์กลาง 30-50 เซนติเมตร ปลายแฉก แหลม โคนกึ่งรูปหัวใจ ขอบหยัก เป็นแฉกแบบนิ้วมือ มีขนสั้นนุ่มด้านล่าง เส้นโคนใบ 5-7 เส้น ใบที่อยู่เหนือโคนต้นขึ้นมาขนาดค่อยๆ เล็ก ลงและเรียงสลับห่างๆ หรือไม่มี ก้านใบที่โคนต้นคล้ายทรงกระบอก ยาวเกือบเท่าแผ่นใบ มีขนสั้นนุ่ม หูใบ เป็นปลอกขนาดใหญ่ กว้างได้ถึง 15 เซนติเมตร ด้านนอกมีขนหนาแน่น

ช่อดอก แบบช่อแยกแขนง แผ่กระจาย ช่อย่อยแบบช่อกระจุก กระจุกละ 4-5 ดอก

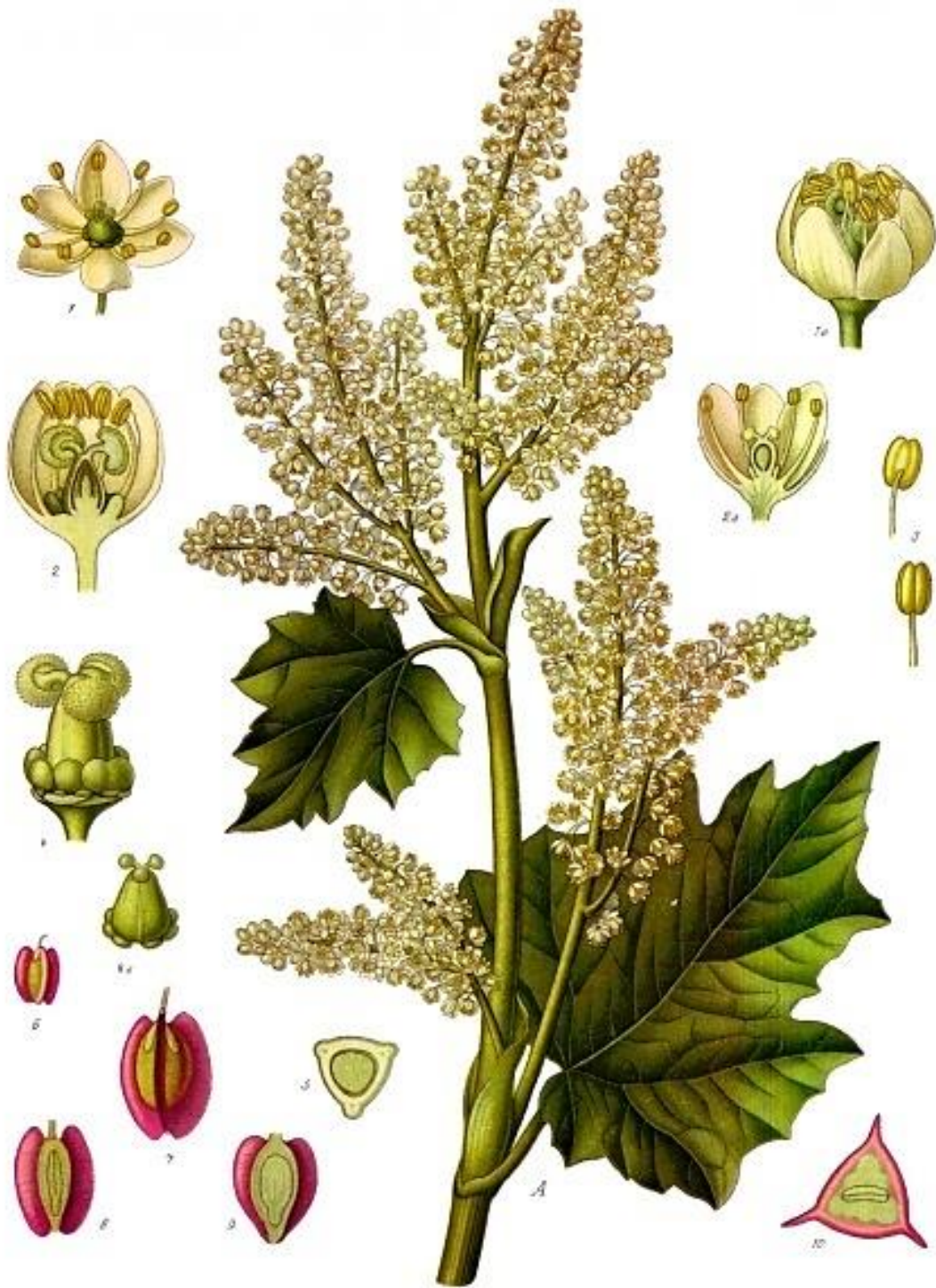
ดอก สีเขียวถึงสีขาวอมเหลือง ก้านดอกยาว 3-3.5 เซนติเมตร กลีบรวม 6 กลีบ วงนอก 3 กลีบ
วงใน 3 กลีบ รูปรี กว้าง 1.2-1.5 เซนติเมตร ยาว 2-2.5 เซนติเมตร เกสรเพศผู้ 9 อัน สั้นกว่ากลีบรวมรัง
ไข่เหนือวงกลีบ มี 3 ช่อง แต่ละช่องมีอูฐ 1 เม็ด ก้านเกสรเพศเมียโค้งพับลง ยอดเกสรเพศเมียมี 3 แฉก
แฉกมีกพองกลม

ต้นโกรฐน้ำเต้า

ช่อดอก

โกฐน้ำเต้า *Rheum officinale* Baill.

ผล แบบผลเมล็ดล่อน รูปขอบขนานแกมรูปรีกว้าง 7-9 มิลลิเมตร ยาว 0.8-1 เซนติเมตร เป็นสามมุม มีปีกกว้างประมาณ 3 มิลลิเมตร โกล้ขอบมีเส้นตามยาว

เมล็ด รูปไข่กว้าง

2. ต้นโกฐน้ำเต้าชนิด *R. palmatum* L. เป็นไม้ล้มลุกอายุหลายปี สูง 1.5-2 เมตร ราก เหง้า และลำต้นอ้วนสั้น ลำต้นกลาง เปลือกเป็นร่องตามยาว มีขนสีขาว ข้อพองออก เกือบเรียบหรือมีขนคาย

ใบ เป็นใบเดี่ยว เรียงเวียน ที่โคนต้นอาจมีน้อย หนาแน่น หรือออกเป็นกระจุก ใบค่อนข้างกลม ขนาดใหญ่ เส้นผ่านศูนย์กลาง 40-60 เซนติเมตร ปลายแฉกเรียวแหลม โคนรูปหัวใจ ขอบหยักเป็นแฉกแบบนิ้วมือกรือ อแบบขนนก มีขนสั้นนุ่มด้านล่าง ด้านบนมีขนสีขาวถึงมีปุมเล็กๆ มีเส้นโคนใบ 5 เส้น ใบที่อยู่เหนือโคนต้น ขึ้นมาขนาดค่อยๆ เล็กลง และเรียงสลับห่างๆ หรือไม่มี ก้านใบที่โคนต้นคล้ายทรงกระบอก ยาวเกือบเท่า แผ่นใบมีปุมเล็กๆ อยู่หนาแน่น หูใบเป็นปลอกขนาดใหญ่ อาจกว้างถึง 15 เซนติเมตร ด้านนอกมีขน หนาแน่น

ช่อดอก แบบช่อแยงแขนง แขนงชิดกัน มีขนสั้นนุ่มหนาแน่น ก้านดอกเรียวยาว 2-2.5 เซนติเมตร

ดอก สีแดงแกมม่วง หรืออาจเป็นสีขาวแกมเหลือง กลีบรวม 6 กลีบ วงนอก 3 กลีบ รูปรีถึงรูป เกือบกลม ขนาดเล็กกว่า 2 มิลลิเมตร เกสรเพศผู้ 9 อัน สั้นกว่ากลีบรวม รั้งไขเหนียววงกลีบ รูปคล้าย สีเหลี่ยมข้าวหลามตัด มี 3 ช่อง แต่ละช่องมีอวูด 1 เม็ด ก้านเกสรเพศเมียพับลงเล็กน้อย ยอดเกสรเพศ เมียมี่ 3 แฉก แฉกมีกะอองกลม

ผล แบบผลแห้งเมล็ดล่อน รูปขอบขนานแกมรูปรี กว้าง 7-8 มิลลิเมตร ยาว 8-9 มิลลิเมตร ปลาย ทั้ง 2 ข้างเว้าบวมเป็นสามมุม มีปีกกว้างประมาณ 3 มิลลิเมตร มีเส้นตามยาวใกล้ขอบ

เมล็ด รูปไข่กว้าง สีน้ำตาลดำ

3. ต้นโกฐน้ำเต้าชนิด *R. tanguticum* (Maxim. ex Regel) Maxim. ex Balf. เป็นไม้ล้มลุกอายุหลายปี สูง (0.6-)1.5-2 เมตร รากและเหง้าอ้วนสั้น สีเหลือง ลำต้นอ้วนสั้น กลวง เปลือกเป็นร่องตามยาว ไม่มีขน หรือมีขนสั้นนุ่ม ช่อดอกออก

ใบ เป็นใบเดี่ยว ใบที่โคนต้นเรียงเวียนอาจมีน้อย หนาแน่น หรือเป็นกระจุก ใบรูปค่อนข้างกลม หรือรูปไข่กว้าง ยาว 30-60 เซนติเมตร ปลายแฉกแหลม โคนรูปกึ่งหัวใจ ขอบหยักเป็นแฉกแบบนิ้วมือ 5 แฉก 3 แฉกกลางหยักลึกแบบขนนก มีขนสั้นนุ่มทางด้านล่าง ด้านบนมีปุมเล็กๆ หรือมีขนสีขาว เส้นโคน ใบ 3-5 เส้น ใบที่อยู่เหนือโคนต้นขึ้นมาเรียงสลับ มีขนาดค่อยๆ เล็กลง หยักแฉกมาก ก้านใบที่โคนต้นคล้าย ทรงกระบอก ยาวเกือบเท่าแผ่นใบ มีปุมเล็กๆ หนาแน่น หูใบเป็นปลอกขนาดใหญ่หุ้มลำต้น มีขนสั้นนุ่มด้าน นอก

ช่อดอก แบบช่อแยงแขนง แขนงชิดกัน

ดอก สีแดงอมม่วง อาจพบมีสีแดงอ่อน ก้านดอกเรียวยาว 2-3 เซนติเมตร กลีบรวม 6 กลีบ รูป เกือบกลม วงนอก 3 กลีบ วงใบ 3 กลีบ โตกว่าวงนอกประมาณ 2 มิลลิเมตร เกสรเพศผู้มักมี 9 อัน รั้งไข เหนียววงกลีบ รูปไข่กว้าง มี 3 ช่อง แต่ละช่องมีอวูด 1 เม็ด ก้านเกสรเพศเมียสั้น ยอดเกสรเพศเมีย มี 3 แฉก แฉกมีกะอองกลม

ผล แบบผลแห้งเมล็ดล่อน รูปขอบขนานแกมรูปรีถึงรูปขอบขนาน กว้าง 7-8 มิลลิเมตร ยาว 0.8- 1 เซนติเมตร เป็นสามมุม มีปีกกว้าง 2-3 มิลลิเมตร มีเส้นตามยาวใกล้ขอบ

เมล็ด รูปไข่ สีดำ

พืชชนิดนี้มี 2 พันธุ์ คือ พันธุ์ *R. tanguticum* (Maxim. ex Regel) Maxim. ex Balf. var. *tanguticum* ซึ่งต้นสูง 1.5-2 เมตร เกลี้ยง หรือมีขนแข็งเอนบริเวณข้อตามส่วนบนของต้น ช่อดอกแตกกิ่งมากกว่า และ พันธุ์ *R. tanguticum* (Maxim. ex Regel) Maxim. ex Balf. var. *liupanshanense* C.Y. Cheng & T.C. Kao ซึ่งมีลำต้นสูง 0.6-1 เมตร มีขนนุ่มหนาแน่น ช่อดอกแตกกิ่งน้อยกว่า

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

1. ต้นโกฐน้ำเต้าชนิด *R. officinale* Baill. มีเขตการกระจายพันธุ์ในสาธารณรัฐประชาชนจีน พบที่ มณฑลฝูเจี้ยน กุ้ยโจว เหอหนาน หูเป่ย์ ฉ่านซี ซื่อชวน และหยุนหนาน ขึ้นตามเนินเขาหรือในป่า

- ดิบเขา ที่สูงจากระดับน้ำทะเล 1,200-4,000 เมตร ปลูกกันทั่วไปในสาธารณรัฐประชาชนจีนเพื่อใช้เป็นยา ออกดอกระหว่างเดือนพฤษภาคมถึงมิถุนายน เป็นผลระหว่างเดือนสิงหาคมถึงกันยายน
2. ต้นโกฐน้ำเต้าชนิด *R. palmatum* L. โกฐน้ำเต้าชนิดนี้มีเขตการกระจายพันธุ์ในสาธารณรัฐประชาชนจีน พบที่มณฑลกานซู หูเป่ย์ ชิงไห่ ฉ่านซี เสฉวน หยุนหนาน เขตปกครองตนเองมองโกเลียใน และเขตปกครองตนเองทิเบต จามเนินเขาหรือในหุบเขาที่สูงจากระดับน้ำทะเล 1,500-4,400 เมตร เป็นพืชปลูกเพื่อใช้ประโยชน์ทางยาในสาธารณรัฐประชาชนจีนและสหพันธรัฐรัสเซีย ออกดอกเดือนมิถุนายน เป็นผลเดือนสิงหาคม
 3. ต้นโกฐน้ำเต้าชนิด *R. tanguticum* (Maxim. ex Regel) Maxim. ex Balf. มีเขตการกระจายพันธุ์ในสาธารณรัฐประชาชนจีนที่มณฑลกานซู ชิงไห่ และเขตการปกครองตนเองทิเบต พบขึ้นบริเวณที่สูงจากระดับน้ำทะเล 1,600-3,000 เมตร ออกดอกเดือนมิถุนายน เป็นผลเดือนกรกฎาคมถึงสิงหาคม

ลักษณะเครื่องยา

โกฐน้ำเต้ามีลักษณะเป็นก้อน รูปกึ่งทรงกระบอก รูปกรวย รูปไข่ หรือเป็นชิ้นที่มีรูปร่างไม่แน่นอน ยาว 3-17 เซนติเมตร เส้นผ่านศูนย์กลาง 3-10 เซนติเมตร ผิวนอกสีน้ำตาลแกมสีเหลือง หรือสีน้ำตาลแกมสีแดง เมื่อลอกผิวออก เนื้อแน่น แต่อาจมีเนื้อนุ่มตรงกลาง รอยหักสีน้ำตาลแกมสีแดง หรือสีน้ำตาลแกมสีเหลือง ส่วนแห้งมักมีไส้เนื้อไม้กว้าง มีจุดรูปดาวซึ่งเป็นมัดท่อลำเลียงที่ผิดปกติ เรียงเป็นวงหรือกระจายไม่สม่ำเสมอ ส่วนที่เป็นรากมักมีเนื้อไม้ มีเส้นตามแนวรัศมี วงแคมเปียมเห็นได้ชัดเจน ไม่มีจุดรูปดาว มีกลิ่นเฉพาะ รสขม ฝาดเล็กน้อย เมื่อเคี้ยวจะเหนียวและรู้สึกราวเป็นเม็ดหยาบๆ

องค์ประกอบทางเคมี

โกฐน้ำเต้ามีสารสำคัญ กลุ่มแอนทราควิโนน (anthraquinones) ซึ่งเป็นอนุพันธ์ของสารไฮดรอกซีแอนทราซีน (hydroxyanthracene) แบ่งเป็น 3 กลุ่มย่อย คือ

กลุ่มย่อยแอนทราควิโนนเสรี (free anthraquinones) เช่น คริโซฟานอล (chrysophanol), อิโมดิน (emodin), เรออิน (rhein)

กลุ่มย่อยแอนทราควิโนนไกลโคไซด์ (anthraquinone glycosides) เช่น เรอโนไซด์เอ (rheinose A), เรอโนไซด์บี (rheinose B), เรอโนไซด์ซี (rheinose C), เรอโนไซด์ดี (rheinose D), คริโซฟานอนิน (chrysophanein), กลูโคอิโมดิน (glucoemodin), พาลเมทิน (palmatin),

กลุ่มย่อยไบแอนทรอน (bianthrone) เช่น เซนโนไซด์เอ (sennoside A), เซนโนไซด์บี (sennoside B), เซนโนไซด์ซี (sennoside C), เซนโนไซด์ดี (sennoside D), เซนโนไซด์อี (sennoside E), เซนโนไซด์เอฟ (sennoside F), เรอิดินเอ (rheidin A), เรอิดินบี (rheidin B), เรอิดินซี (rheidin C) นอกจากนี้ในโกฐน้ำเต้ายังมีสารกลุ่มแทนนิน (tannins) ด้วย

ข้อบ่งใช้

ใช้เป็นยาถ่าย ยาระบายสำหรับบำบัดอาการท้องผูกเป็นครั้งคราว

ตำราสรรพคุณยาไทยว่าโกฐน้ำเต้ามีสรรพคุณขับลมลงสู่อุทวาร ทำให้อุจจาระ ปัสสาวะเดินสะดวก เป็นยาระบายชนิด “รู้เปิดรู้ปิด” แพทย์ตามชนบทนำโกฐน้ำเต้ามาต้มให้สุก แล้วตากแดดให้แห้ง ผสมเป็นยาระบาย ใช้แก้อาการท้องผูก โรคริดสีดวงทวาร โกฐน้ำเต้าเป็นโกฐชนิดหนึ่งใน 3 ชนิดที่ตำราแพทย์แผนไทยจัดอยู่ใน “พิกัดโกฐพิเศษ” ร่วมกับโกฐกะกั้งและโกฐกักรา

ข้อมูลการศึกษาวิจัยพรีคลินิกพบว่าสารสำคัญในโกฐน้ำเต้า โดยเฉพาะสารเซนโนไซด์ ทั้ง 6 ชนิด (sennoside A-F) และสารเรอโนไซด์ทั้ง 4 ชนิด (rheinoses A-D) ออกฤทธิ์กระตุ้นการบีบตัวของลำไส้

ใหญ่ ช่วยเร่งการขับกากอาหารออกจากลำไส้ใหญ่ และเพิ่มการซึมผ่านของหลอดเลือดเยื่อเมือกลำไส้ใหญ่ ทำให้มีปริมาณน้ำในลำไส้ใหญ่มากขึ้น จึงแสดงฤทธิ์เป็นยาถ่าย โดยจะมีฤทธิ์ฝาดสมานตามมาหลังการถ่ายอุจจาระอันเนื่องจากฤทธิ์ของแทนนินในโถงน้ำเต้า

ข้อห้ามใช้

ห้ามใช้โถงน้ำเต้าในผู้ป่วยที่มีอาการปวดเกร็งหรือปวดเฉียบในช่องท้อง ไตอักเสบหรือมีอาการปวดท้อง คลื่นไส้อาเจียนโดยไม่ทราบสาเหตุ

คำเตือน

1. ควรใช้โถงน้ำเต้าเฉพาะเมื่อไม่สามารถแก้อาการท้องผูกได้ด้วยการปรับเปลี่ยนโภชนาการหรือใช้ยาระบายชนิดเพิ่มกาก เมื่อใช้โถงน้ำเต้าแล้วมีเลือดออกทางทวารหนัก หรือเมื่อใช้ในขนาดสูงสุดที่แนะนำแล้ว ลำไส้ยังไม่มีอาการเคลื่อนไหว อาจบ่งถึงภาวะรุนแรงที่อาจเกิดอันตรายได้ การใช้ติดต่อกันเป็นเวลานานกว่ากำหนด อาจทำให้ลำไส้เกิดการเคยชินได้
2. ไม่ควรใช้ในผู้ป่วยโรคลำไส้อุดตันหรือขาดความตึงตัว หรืออยู่ในภาวะขาดน้ำและสารอิเล็กโทรไลต์อย่างรุนแรง
3. ไม่ควรใช้ในผู้ป่วยที่มีอาการท้องผูกเรื้อรัง หรือลำไส้อักเสบ เช่น ไส้ติ่งอักเสบ ลำไส้ใหญ่อักเสบมีแผล กลุ่มอาการลำไส้ระคายเคือง (irritable bowel syndrome) หรือในเด็กอายุต่ำกว่า 10 ขวบ
4. ไม่ควรใช้ในสตรีระหว่างตั้งครรภ์หรือให้นมบุตร เว้นแต่จะอยู่ภายใต้การควบคุมของแพทย์
5. การใช้โถงน้ำเต้าในขนาดแรกอาจทำให้เกิด/มีอาการปวดมวนไม่สบายในท้องได้ หากมีอาการนี้ ควรลดขนาดยาลง
6. การใช้โถงน้ำเต้าเกินขนาดอาจทำให้เกิดอาการปวดเฉียบและมวนเกร็งในลำไส้ใหญ่ และอุจจาระเหลวเหมือนน้ำ

ข้อควรระวัง

1. ไม่ควรใช้โถงน้ำเต้าติดต่อกันนานเกิน 1-2 สัปดาห์ เนื่องจากอาจทำให้เกิดภาวะเสียสมดุลของสารอิเล็กโทรไลต์ เช่น การเพิ่มการสูญเสียโพแทสเซียม ซึ่งอาจไปมีผลเพิ่มฤทธิ์ของไกลโคไซด์ที่แสดงฤทธิ์ต่อหัวใจ (cardiac glycoside) และยาแก้ภาวะหัวใจเสียจังหวะ หากใช้ยาเหล่านี้ร่วมกับโถงน้ำเต้า
2. การใช้โถงน้ำเต้าร่วมกับยาขับปัสสาวะกลุ่มไทอะไซด์ (thiazide diuretics) ยากลุ่มคอร์ติโคสเตียรอยด์ (corticosteroids) หรืออะเซตามิโนเฟน จะทำให้ร่างกายสูญเสียโพแทสเซียมมากขึ้น

ขนาดและวิธีใช้

ยาเตรียมที่มีอนุพันธ์ของสารไฮดรอกซีแอนทราซิน 10-30 มิลลิกรัม กินวันละ 1 ครั้ง ก่อนนอน หรือใช้โถงน้ำเต้า 3-30 กรัม ต้มน้ำดื่ม โดยไม่ควรต้มนานหากต้องการใช้เป็นยาถ่าย หรือใช้เป็นเครื่องยาผสมตามตำรับยา

หมายเหตุ

1. โถงน้ำเต้าเป็นเครื่องยาที่รับรองในตำรับยาของสาธารณสุขประชาชนจีนในชื่อ Radix & Rhizoma Rhei มีข้อบ่งใช้สำหรับแก้อาการไข้ที่มีอาการท้องผูกร่วมด้วย แก้อาการปวดท้องเนื่องจากมีอุจจาระค้างในลำไส้ใหญ่มาก แก้อาการเลือดออกในทางเดินอาหารส่วนต้น นอกจากนี้ โถงน้ำเต้ายังใช้เป็นยาภายนอกแก้แผลไฟไหม้น้ำร้อนลวก โดยบดให้เป็นผงละเอียดผสมเหล้าข้าวเล็กน้อย แล้วทาบางๆ หรือพอกบริเวณแผล

2. โกงฐน้ำเต้าที่นำเข้าจากประเทศอินเดียส่วนใหญ่เป็นเหง้าและรากแห้งของ *Rheumemodi Waii*. ที่พบในประเทศอินเดีย เครื่องยาที่ได้จากพืชชนิดนี้ใช้กันมากในอินเดียและประเทศใกล้เคียง เช่น เนปาล ปากีสถาน ตำราอายุรเวชของอินเดียมีรายละเอียดเกี่ยวกับเครื่องยานี้ อย่างไรก็ตาม โกงฐน้ำเต้าที่ได้จากพืชชนิดนี้มีคุณภาพด้อยกว่าโกงฐน้ำเต้าที่ได้จากพืช 3 ชนิด ที่มีแหล่งกำเนิดจากประเทศจีน

เอกสารอ้างอิง

1. คณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก. ตำราอ้างอิงยาสมุนไพรไทย. เล่ม 1. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง; 2552.
2. โกงฐน้ำเต้า [อินเทอร์เน็ต]. 2560 [เข้าถึงเมื่อ 3 ก.ค. 2563]. เข้าถึงได้จาก: <https://medthai.com/โกงฐน้ำเต้า/>
3. Rheum officinaler [Internet]. 2007 [cited 2020 Jul 3]. Available from: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Rheum_officinale_-_K%C3%B6hler%E2%80%93s_Medizinal-Pflanzen-256.jpg

18. โกรฐพุงปลา

โกรฐพุงปลา

โกรฐพุงปลาเป็นปุ่มหูด (gall) เกิดจากใบหรือกิ่งอ่อนของต้นสมอไทยที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Terminalia chebula* Retz. ในวงศ์ Combretaceae

เครื่องยา โกรฐพุงปลา

ใช้ในตำรับ แก้มขี้ผึ้งสูง ยาแก้แก้ส้นทฆมาต กล่อนแห้ง และยาทพิษยาคิณ

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา ปุ่มหูด (gall)

ชื่อละติน *Rhizoma et Radix Rhei*

ชื่อภาษาอังกฤษ Medicinal Rhubarb

ชื่อพ้อง *Terminalia tomentella* Kurz

ชื่ออื่น ปุดกกส้มมอ, myrobalan gall

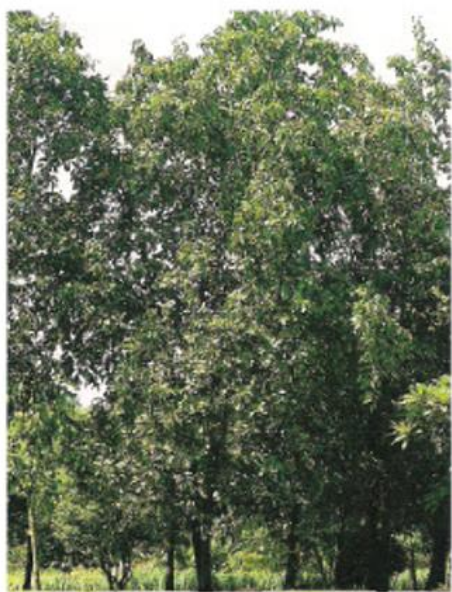
ลักษณะพืช

ไม้ต้น ผลัดใบ สูง 15-25 เมตร ลำต้นค่อนข้างเปลา ไม่มีพุ่มพอน หรืออาจมีบ้างเล็กน้อยช่วงโคนต้น เปลือกหนา ขรุขระ สีน้ำตาลแก่ค่อนข้างดำ แตกปรีเป็นร่องลึกตามยาว เปลือกในสีน้ำตาลแดง เรือนยอดเป็นพุ่มรูปไข่ ค่อนข้างโปร่ง กิ่งอ่อนและยอดอ่อนมีขนสีน้ำตาลแดง

ใบ เป็นใบเดี่ยว เรียงตรงข้าม หรือเยื้องกันเล็กน้อย รูปรี รูปไข่ หรือรูปไข่แกมรูปขอบขนาน กว้าง 10-13 เซนติเมตร ยาว 18-28 เซนติเมตร ปลายเป็นติ่งแหลม โคนมนและมักเบี้ยวเล็กน้อย ขอบใบใกล้โคนใบมีปุ่มหูด 1 คู่ แผ่นค่อนข้างหนา ด้านบนสีเขียวเข้ม มีขนสีขาว ด้านล่างสีอ่อนกว่า มีขนนุ่มสีน้ำตาลอ่อน และจะหลุดร่วงไปหมด หรือเกือบหมดเมื่อใบแก่จัด ขอบใบเรียบ ก้านใบยาว 2-2.5 เซนติเมตร

ช่อดอก แบบช่อเชิงลด ไม่แยกแขนง ออกเป็นช่อยาวบริเวณรอยแผลใบใกล้ปลายกิ่ง

ดอก เป็นดอกสมบูรณ์เพศ กลีบเลี้ยงมี 5 กลีบ โคนเชื่อมติดกันเป็นรูปถ้วย ด้านในมีขนแน่น เมื่อดอกบานเต็มทีกว้าง 3-4 มิลลิเมตร ไม่มีกลีบดอก เกสรเพศผู้มี 10 อัน เรียงเป็น 2 แถวรอบรังไข่ รังไข่ใต้วงกลีบ รูปไข่แกมรี ภายในมี 1 ช่อง มีอวุล 2 เม็ด

1

2

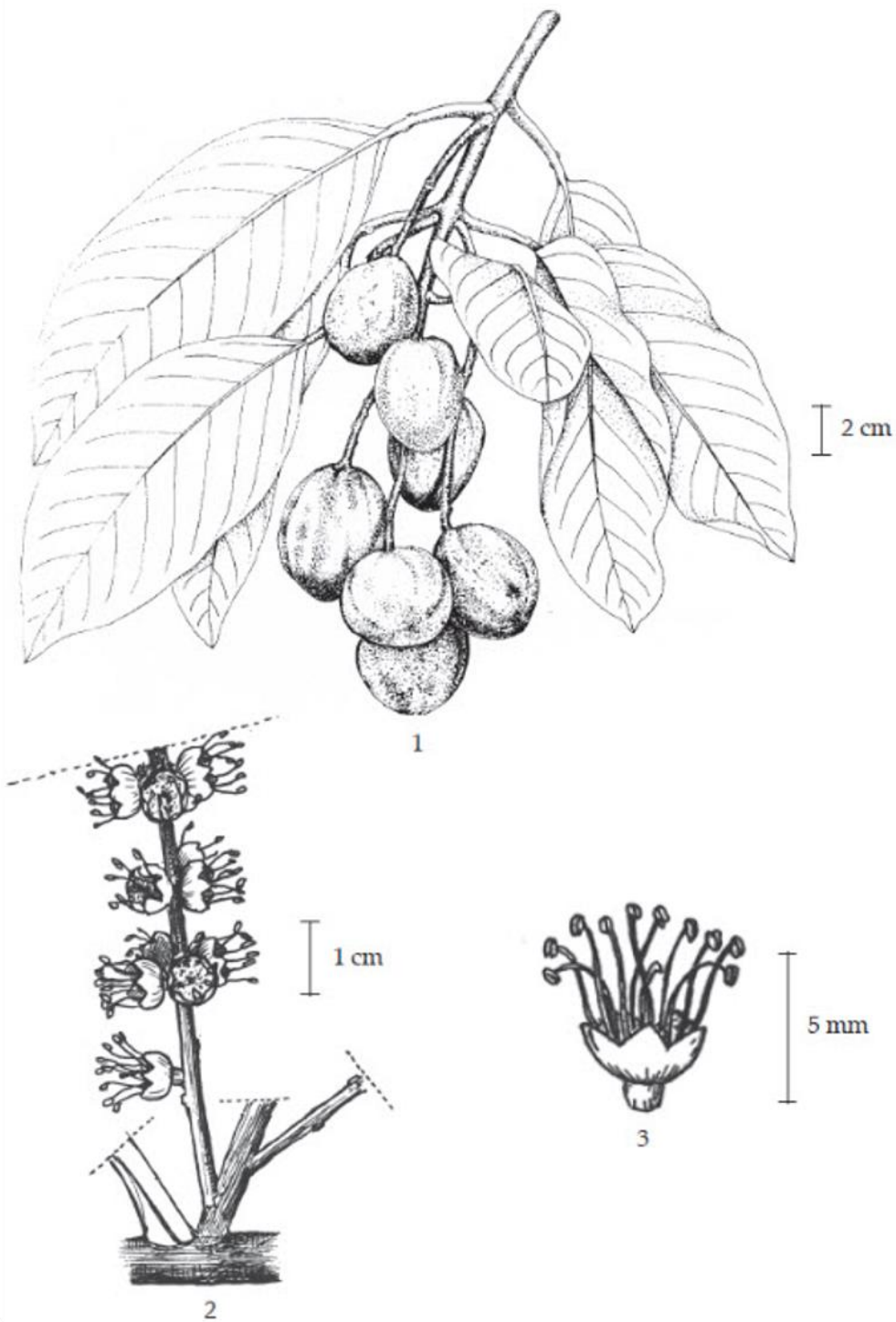
3

1 cm

4

โกฐพุงปลา *Terminalia chebula* Retz.
1.ลักษณะวิสัย 2.กิ่งและดอก 3.กิ่งและผล 4.เครื่องยา

โกฐพุงปลา *Terminalia chebula* Retz.

1. ใบและผล 2. ช่อดอก 3. ดอก

ผล รูปกลมป้อมหรือรูปกระสวย กว้าง 2-3 เซนติเมตรอาจมีพูหรือสันตามความยาวได้ถึง 5 สัน หรือไม่มีสัน เนื้อหนา ผลแก่สีเขียวอมเหลือง เมื่อแห้งจะเปลี่ยนเป็นสีดำ

เมล็ด มี 1 เมล็ด รูปรี ผิวขรุขระ กว้าง 5-7 มิลลิเมตร ยาว 1.5-2 เซนติเมตร

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

พืชชนิดนี้พบขึ้นตามป่าเบญจพรรณแล้งและชื้น ตั้งแต่ระดับน้ำทะเลจนถึงสูงประมาณ 800 เมตร พบตามภาคต่างๆของประเทศทุกภาค ยกเว้นภาคใต้

ลักษณะเครื่องยา

โถงฟูงปลา มีลักษณะเป็นเถา แบน กลวง คล้ายฟูงปลา ก้านและยาว 1-3 เซนติเมตร มีขี้ ส่วนขี้ที่พับกลับหรือยื่นออกมา มีสีน้ำตาลเข้ม ผิวสีน้ำตาลปนสีนวล ชรุขระ มีรอยย่นจากบริเวณขี้เป็นริ้วลงมาตามยาว มักพบมีรูขนาดเล็ก 1-2 รู หรือไม่มี มีกลิ่นเฉพาะ รสฝาด ขมเล็กน้อย

องค์ประกอบทางเคมี

โถงฟูงปลา มีสารสำคัญเป็นกลุ่มแทนนินประเภทสลายได้ (hydrolyzable tannins) รวมทั้งกรดแทนนิก (tannic acid), กรดแกลลิก (gallic acid), และอนุพันธ์ของกรดทั้ง 2 ชนิด

ข้อบ่งใช้

ตำราสรรพคุณของไทยว่า โถงฟูงปลา มีรสฝาดจัด สรรพคุณแก้อุจจาระธาตุพิการ แก้อติสาร แก้บิดมูกเลือด คุมธาตุ แก้ไข้จากไส้อักเสบ แก้ไข้พิษ แก้พิษทำให้ร้อน แก้อาเจียน แก้เสมหะพิการ แก้เมื่อยอดภายใน สมานแผล โถงฟูงปลา จัดเป็นโถงชนิดหนึ่งในพิกัตโถงทั้ง 9 (เนาวโถง)

หมายเหตุ

1. โถงฟูงปลา เกิดจากแมลงเจาะกิ่งอ่อนและใบอ่อนต้นสมอไทย แล้ววางไข่ ต้นสมอไทยจะสร้างปุ่มหูดขึ้นมาเพื่อห่อหุ้มไข่ของแมลงเหล่านั้นไว้ เมื่อตัวอ่อนแมลงโตจะเจาะปุ่มหูดนี้ออกมา ทำให้เห็นเป็นรูบนปุ่มหูดนั้น เมื่อปุ่มหูดนี้แห้งแข็ง จึงมีรูปคล้ายเถาแบนกลวง
2. พืชชนิดหนึ่งที่ชาวบ้านเรียก “เถาฟูงปลา” “ฟูงปลาช่อน” หรือ “บวบลม” มีชื่อพฤกษศาสตร์ว่า *Dischidia major* (Vahl) Merr. ชื่อพืช *Dischidia rafflesiana* Wall. จัดอยู่ในวงศ์ Asclepiadaceae มีผู้เรียกเป็น “โถงฟูงปลา” เช่นกัน แต่พืชชนิดนี้ไม่ใช่ “โถงฟูงปลา” ที่ใช้เป็นเครื่องยา หรือที่จัดอยู่ในพิกัตโถงทั้ง 9

เอกสารอ้างอิง

1. คณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก. ตำราอ้างอิงยาสมุนไพรไทย. เล่ม 1. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง; 2552.
2. ฐานข้อมูลเครื่องยาสมุนไพร คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. โถงฟูงปลา [อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 3 ก.ค. 2563]. เข้าถึงได้จาก: <http://www.thaicruedrug.com/main.php?action=viewpage&pid=31>
3. Department of Medical Sciences. Kot Phung Pla. In: Thai herbal pharmacopoeia 2019. Bangkok: The Agricultural Co-operative Federation of Thailand; 2019.

19. โกรฐสอ

โกรฐสอ

โกรฐสอเป็นรากแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Angelica dahurica* (Fisch. ex Hoffm.) Benth. & Hook. f. ex Franch. & Sav. ในวงศ์ Apiaceae (Umbelliferae) ซึ่งมี 2 พันธุ์ คือ *A. dahurica* (Fisch. ex Hoffm.) Benth. & Hook. f. ex Franch. & Sav. var. *dahurica* กับ *A. dahurica* (Fisch. ex Hoffm.) Benth. & Hook. f. ex Franch. & Sav. var. *formisana* (H. Boiddieu) Yen

เครื่องยา โกรฐสอ

ใช้ในตำรับ ยาไฟอาวุธ, ยาแก้แก้สัณฑฆาต กล่อนแห้ง, ยาอโภยสาลี, โกรฐสอ, ยาไฟสาลี, ยาทำลายพระสุเมรุ และยาทัพยาธิคุณ

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา ราก

ชื่อละติน *Radix Angelicae Dahuricae*

ชื่อภาษาอังกฤษ Dahurian Angelica Root

ชื่อพ้อง *Angelica formosama* H. Boissieu, *A. macrocarpa* H. Wolff, *A. porphyrocaulis* Nakai & Kitag., *A. porphyrocaulis* Nakai & Kitag. var. *albiflora* (Maxim.) Makino, *A. tschiliensis* H. Woff; *Calisace dahurica* Fidch. ex Hoffm.

ชื่ออื่น โกรฐสอจีน, ป้ายจื่อ, แป๊ะจี้, baizhi

ลักษณะพืช

ไม้ล้มลุกอายุหลายปี สูง 1-2.5 เมตร

ราก อวบใหญ่ เนื้อแข็ง รูปกรวยยาวเส้นผ่านศูนย์กลาง 3-5 เซนติเมตร อาจยาวได้ถึง 30 เซนติเมตร หรือมากกว่า อาจแยกแขนงที่ปลาย มีกลิ่นหอมจัด ลำต้นตั้งตรง เป็นร่องตามแนวยาว สีเขียวแกมสีม่วง โคนต้นเส้นผ่านศูนย์กลาง 2-5 (-7-8) เซนติเมตร

ใบ เป็นใบประกอบแบบขนนก 2-3 ชั้น เรียงเวียน รูปไข่แกมรูปสามเหลี่ยม กว้างได้ถึง 40 เซนติเมตร ยาวได้ถึง 50 เซนติเมตร ก้านใบยาว โคนแผ่เป็นกาบ ใบอ่อนไม่มีก้าน รูปรีแคบถึงรูปใบหอกแกมรูปขอบขนาน กว้าง 1-4 เซนติเมตร ยาว 4-10 เซนติเมตร ปลายแหลม โคนเป็นครีบเล็กน้อย ขอบจักฟันเลื่อยต่างๆ ใบตอนบนลดรูปเป็นกาบ

ช่อดอก แบบช่อซี่ร่มเชิงประกอบ ออกตามข้อใบและปลายกิ่ง เส้นผ่านศูนย์กลาง 10-30 เซนติเมตร สีขาว ใบประดับไม่มีหรือมีไม่เกิน 2 ใบ คล้ายกาบ หุ้มช่อดอกเมื่อยังอ่อนอยู่ มีช่อย่อย 18-40(-70) ช่อ มีขนสั้นๆ ใบประดับย่อยรูปใบหอกแกมรูปแถบ กลีบเลี้ยงลดรูป กลีบดอก 5 กลีบ รูปไข่กลับ ขนาดเล็ก ปลายเว้าตื้น เกสรเพศผู้ 5 อัน รังไข่เหนือวงกลีบ มี 2 ช่อง แต่ละช่องมีออวูล 1 เม็ด โคนก้านเกสรเพศเมียเป็นรูปกรวยสั้น

ผล แบบผลแห้งแยกแล้วแตก รูปรีกว้างถึงรูปเกือบกลม ด้านล่างแบนราบ กว้าง 4-6 เซนติเมตร ยาว 4-7 เซนติเมตร สันด้านล่างหนากว่าร่อง สันด้านข้างแผ่เป็นปีกกว้าง ตามร่องมีท่อน้ำมัน 1 ท่อ ตามสันมีท่อน้ำมัน 2 ท่อ

พืชชนิดนี้มี 2 พันธุ์ (variety) คือ *A. dahurica* (Fisch. ex Hoffm.) Benth. & Hook. f. ex Franch. & Sav. var. *dahurica* มีรังไข่และผลเกลี้ยง พบขึ้นทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของสาธารณรัฐประชาชนจีน และ *A. dahurica* (Fisch. ex Hoffm.) Benth. & Hook. f. ex Franch. & Sav. var. *formisana* (H. Boiddieu) Yen ซึ่งรังไข่และผลมีขนนุ่ม พบขึ้นที่ไต้หวัน นอกจากนี้ยังพบได้ในประเทศญี่ปุ่น เกาหลี และไซบีเรียของสหพันธรัฐรัสเซีย

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

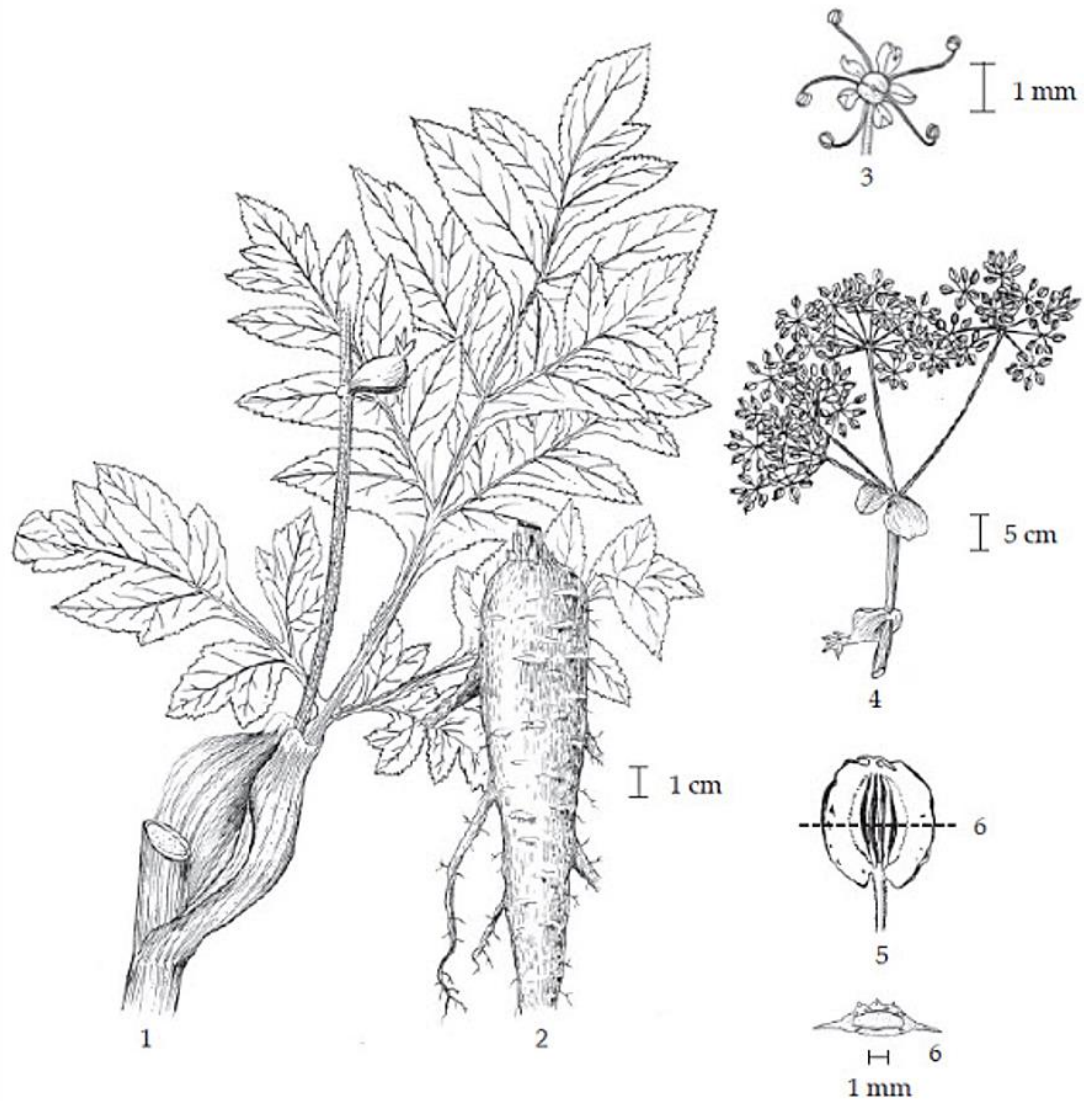
พืชชนิดนี้มีเขตการกระจายพันธุ์ในสาธารณรัฐประชาชนจีน ประเทศญี่ปุ่น เกาหลี และสหพันธรัฐรัสเซีย(ไซบีเรีย) พบขึ้นตามภูเขาสูงและชื้น ในหุบเขาริมน้ำ และชายป่า ออกดอกระหว่างเดือนกรกฎาคมถึงสิงหาคม เป็นผลระหว่างเดือนสิงหาคมถึงกันยายน พันธุ์ปลูก (cultivar) ที่นิยมปลูกใช้กันมีหลายพันธุ์ ปลูก เช่น *Angelica dahurica* cv. Qibaizhi, *Angelica dahurica* cv. Yubaizhi, *Angelica dahurica* cv. Hangbaizhi และ *Angelica dahurica* cv. Chuanbaizhi

ลักษณะเครื่องยา

โถงสอมีลักษณะเป็นรากแห้งรูปกรวยยาว ยาว 10-25 เซนติเมตร (อาจยาวได้ถึง 30 เซนติเมตร) เส้นผ่านศูนย์กลาง 1.5-2.5 เซนติเมตร ผิวนอกสีน้ำตาลแกมสีเทาหรือสีน้ำตาลแกมสีเหลือง มีรอยย่นตามยาว รอยแผลจากรากแขนง และรอยแผลตามขวางคล้ายช่องหายใจ รอยแผลเหล่านี้อาจพบเรียงเป็นแถวตามยาว 4 แถว ส่วนโคนเป็นเป็นรอยบวมจากลำต้น เนื้อแข็ง รอยหักสีขาวหรือสีขาวแกมสีเทา เนื้อมีแป้ง วงแคมเปียมสีน้ำตาลกึ่งสีเหลืองหรือเกือบกลม มีจุดน้ำมันสีน้ำตาลจำนวนมากกระจายทั่วไปใน ส่วนเปลือกกราก กินหอม รสเผ็ดและขม

องค์ประกอบทางเคมี

โถงสอมีสารองค์ประกอบหลักเป็นคูมาริน (coumarin) และอนุพันธ์ของคูมาริน เช่น สโกโปเลทิน (scopoletin), ซีเตรลอปซิน (cedrelopsin), 7-ดีเมทิลชูเบอโรซิน (7-demethylduberosin) และอนุพันธ์ของฟูโรคูมาริน (furocoumarin) หลายชนิด เช่น อิมเพอราโทริน (imperatorin), โซราเลน (psoralen), แองเจลิซิน (angelicin), เบอ์แกปเตน (bergapten), ไบแอกแองเจลิซิน (byakangelicin), ไบแอกแองเจลิคอลล (by-akangelicol)

โกฐสอ *Angelica dahurica* (Hoffm.) Benth. & Hook.f. ex Franch. & Sav. *dahurica*

1. ต้นและใบ 2. ราก 3. ดอก 4. ช่อดอก 5. ผล(mericarp) 6. ผล (ตัดตามขวาง)

ข้อบ่งใช้

ตำราสรรพคุณยาไทยว่าโกฐสอมีกลิ่นหอม รสขมมัน มีสรรพคุณแก้ไข้ แก้หืด แก้ไอ ทำให้หัวใจชุ่มชื้น จัดเป็นโกฐชนิดหนึ่งในพิภตโกฐทั้ง 5 (เบญจโกฐ) โกฐทั้ง 7 (สัตตโกฐ) และโกฐทั้ง 9 (เนาวโกฐ)

ข้อมูลจากการวิจัยพรีคลินิกแบบนอกร่างกายพบว่าโกฐสอมีฤทธิ์ต้านเชื้อแบคทีเรียก่อโรคหลายชนิด รวมทั้งเชื้อบิดและไข้

ขนาดและวิธีใช้

3-9 กรัม ต้มน้ำดื่มหรือใช้เป็นเครื่องยาตามตำรับยา

หมายเหตุ

- ชื่อ “โกฐสอ” หมายถึงโกฐซึ่งมีสีขาว ตรงกันข้ามกับ “โกฐเขมา” ซึ่งหมายถึงโกฐที่มีสีดำ คำว่า “สอ” เทียบจากภาษาเขมร แปลว่า ขาว

2. โกรฐสอที่มีขายในท้องตลาด มักจะได้จากพืชปลูกในมณฑลชื้อชวน (เสฉวน) และมณฑลเจ้อเจียงของประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน โดยจะเก็บรากของต้นโกรฐสอในช่วงระหว่างฤดูร้อนและฤดูใบไม้ร่วง เมื่อใบเริ่มเฉาและเปลี่ยนเป็นสีเหลือง แล้วนำมาตากแดดหรืออบแห้งที่อุณหภูมิไม่เกิน 60 องศาเซลเซียส
3. ตำรับยาของสาธารณรัฐประชาชนจีนมีมโนกราฟโกรฐสอ โดยระบุข้อบ่งใช้ว่าใช้แก้ปวดศีรษะ โดยเฉพาะอาการปวดศีรษะด้านหน้า แก้ปวดฟัน ลดอาการคัดจมูกจากไข้หวัดหรือโรคโพรงอากาศอักเสบ เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

1. คณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก. ตำราอ้างอิงยาสมุนไพรไทย. เล่ม 1. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง; 2552.
2. ฐานข้อมูลเครื่องยาสมุนไพร คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. โกรฐสอ [อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 3 ก.ค. 2563]. เข้าถึงได้จาก:
<http://www.thaicrudedrug.com/main.php?action=viewpage&pid=32>
3. Department of Medical Sciences. Kot So. In: Thai herbal pharmacopoeia 2019. Bangkok: The Agricultural Co-operative Federation of Thailand; 2019.

20. โกรฐหัวบัว

โกรฐหัวบัว

โกรฐหัวบัวเป็นเหง้าแห่งหนึ่งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Ligusticum sinense* Oliv. cv. *chuanxiong* ในวงศ์ Apiaceae (Umbelliferae)

เครื่องยา โกรฐหัวบัว

ใช้ในตำรับ ยาไฟอาวุธ

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา เหง้า

ชื่อละติน *Rhizoma Chuanxiong*

ชื่อภาษาอังกฤษ Szechwan Lovage Rhizome

ชื่อพ้อง *L. chuanxiong* Hort. ex Y.Q. Qiu, Y.Q. Zhong, K.Y. Pan, Y.C. Tang & J.M. Xu

ชื่ออื่น โกรฐหัวบัวน้อย, โกรฐหัวบัวใหญ่, ชวนชวอง, ชวนเกียง, Sichuan lovage, Sichuan lovage rhizome, Szechwan lovage rhizome, Szechwan lovage

ลักษณะพืช

ไม้ล้มลุกอายุหลายปี

เหง้า ค่อนข้างกลม ผิวเป็นปุ่มปม มีข้อป่องและปล้องสั้น ลำต้น ตั้งตรง อาจสูงได้ถึง 1 เมตร

ใบ เรียงเวียน ใบใกล้โคนต้นรูปไข่แกมรูปสามเหลี่ยมกว้าง 10-15 เซนติเมตร ยาว 15-20 เซนติเมตร ก้านใบยาว 10-20 เซนติเมตร โคนก้านแผ่เป็นกาบ ขอบใบหยักลึกแบบขนนก 1-3 ชั้น แฉกปลายสุดรูปไข่แกมรูปขอบขนาน กว้าง 1-2 เซนติเมตร ยาว 2-3 เซนติเมตร ขอบจักฟันเลื่อยไม่สม่ำเสมอ ส่วนใบบนต้นรูปคล้ายใบใกล้โคนต้น แต่ลดรูป ไม่มีก้านใบ ขอบใบหยักแบบขนนกชั้นเดียว พืชนี้เป็นพันธุ์ปลูก ไม่พบดอก

1

4

5

2

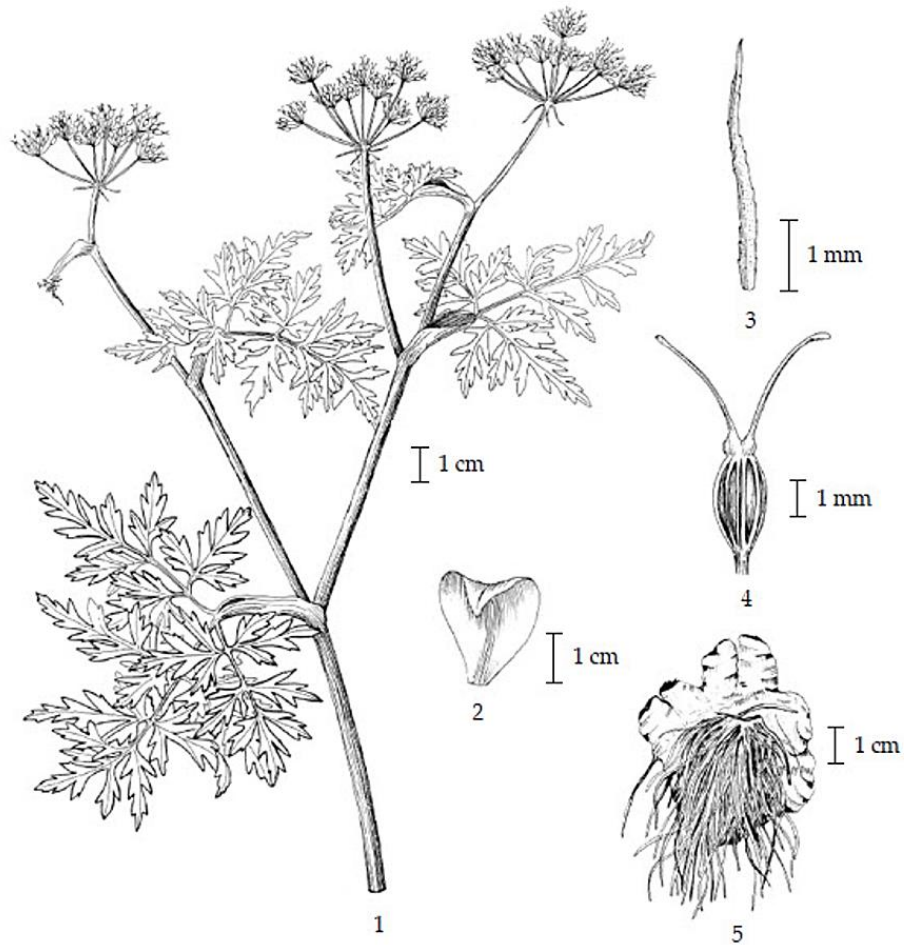
3

6

2 cm

โกฐหัวบัว *Ligusticum sinense* Oliv. cv. *chuanxiong*
1. และ 2. ลักษณะวิสัยพืช 3. แสดงข้อป่อง 4. ใบ 5. ช่อดอก 6. เครื่องยา

โกฐหัวบัว *Ligusticum sinense* Oliv. cv. *chuanxiong*

1.พุ่มใบ แสดงใบ ช่อดอก และผล 2.ใบประดับ 3.ใบประดับย่อย 4.ผล 5.เหง้า และราก

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

พืชชนิดนี้เป็นพืชถิ่นเดียวของสาธารณรัฐประชาชนจีนผ่านการพัฒนาและปรับปรุงพันธุ์มานาน นับพันปีจนมีเหง้าใหญ่เป็นพิเศษ ปลูกกันมากในมณฑลซื่อชวน และบริเวณที่ราบทางภาคใต้ของแม่น้ำหวงเหอ (ฮวงโห) และเขตการปกครองตนเองมองโกเลียในของประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน ขยายพันธุ์โดยการแยกต้น

ลักษณะเครื่องยา

โกฐหัวบัวมีลักษณะเป็นก้อนคล้ายกำปั้น ผิวเป็นปุ่มปมขนาดไม่เท่ากัน เส้นผ่านศูนย์กลาง 2-7 เซนติเมตร ผิวนอกสีน้ำตาลแกมสีเหลือง สากและเย็น มีวงนูนขึ้นตามแนวขนานมากมาย มีรอยเป็นแอ่งปุ่มรูปเกือบกลมบริเวณปลายยอดซึ่งเกิดจากรอยแผลเป็นของลำต้น และมีรอยปุ่มปมอันเกิดจากรากย่อยกระจายอยู่ทั่วไป เนื้อแน่น ทึบยาก รอยหักสีขาวแกมสีเหลืองหรือสีเหลืองแกมเทา มีท่อน้ำมันสีน้ำตาลแกมสีเหลืองกระจายทั่วไป แคมเบียมอยู่ในวงที่เป็นคลื่น กลิ่นหอมจืด รสขม เผ็ดชาเล็กน้อย ตามด้วยออกรสหวาน

องค์ประกอบทางเคมี

โกฐหัวบัวมีสารองค์ประกอบทางเคมีหลายกลุ่ม ที่สำคัญได้แก่ สารกลุ่มอัลคิลทาไลด์ (alkylphthalides) เช่น ซิลิกัสทิลไลด์ (Z-ligustilide) ราวร้อยละ 0.42, ชวนซิงกอล (chuanxingol),

เซนควินโนไลด์เอ (senkynolide A), บิวทิลทาไลด์ (butylphthalide), ซีซบิวทิลิดินทาไลด์ (Z-butylidenephthalide), นีโอนิติไลด์ (neochidilide), นิติไลด์ (cnidilide), สารกลุ่มทาไลด์ไดเมอร์ (phthalide dimers) เช่น วอลลิชิไลด์ (wallichilide), เลวิสโทไลด์เอ (levistolide A), โทคิโนไลด์บี (tokinolide B), สารกลุ่มฟีนอลิก (phenolics) เช่น กรดเฟรูลิก (ferulic acid) ราวร้อยละ 0.02 และกลุ่มพอลิอะเซทิลีน (polyacetylenes) เช่น ฟัลคาร์อินดิโอล (falcarindiol) รวมทั้งชั้นที่มีรสเปรี้ยว

ข้อบ่งใช้

ตำราสรรพคุณยาไทยว่าโกฐหัวบัวมีกลิ่นหอม รสมัน มีสรรพคุณแก้ลมในกอง ริดสีดวง และกระจายลมทั้งปวง ยาไทยมักไม่ใช้โกฐหัวบัวเปียกเดี่ยว แต่มักใช้ร่วมกับเครื่องยาอื่นในตำรับยา โกฐหัวบัวจัดเป็นโกฐชนิดหนึ่งในพิภักต์โกฐทั้ง 5 (เบญจโกฐ) โกฐทั้ง 7 (สัตตโกฐ) และโกฐทั้ง 9 (เนาโกฐ)

ข้อมูลจากการศึกษาวิจัยพรีคลินิกพบว่า สารสกัดโกฐหัวบัวสามารถลดรอยจากโรคท่อเลือดแดงและหลอดเลือดแดงแข็งในกระต่าย และลดระดับคอเลสเตอรอลในเลือดและไลโปโปรตีนความหนาแน่นต่ำได้อย่างมีนัยสำคัญ ยาต้มโกฐหัวบัวมีผลสงบประสาทในหนูทดลองเมื่อให้กินในขนาด 25-50 กรัม/กิโลกรัม สารสกัดด้วยน้ำของโกฐหัวบัวมีฤทธิ์ลดความดันโลหิตในสัตว์ทดลอง โกฐหัวบัวขนาดต่างๆ มีฤทธิ์กระตุ้นมดลูกของกระต่าย แต่เมื่อให้ในขนาดสูงจะยับยั้งการบีบตัวอย่างสมบูรณ์ และหากฉีดเข้าหลอดเลือดในขนาดที่สูงขึ้นก็จะทำให้ตัวอ่อนตายได้

ข้อควรระวัง

หากใช้ขนาดสูงเกินไปอาจทำให้เกิดอาการคลื่นไส้อาเจียนได้

ขนาดและวิธีใช้

3-9 กรัม ต้มน้ำดื่ม หรือใช้เป็นเครื่องยาตามตำรับยา

หมายเหตุ

1. ตำรายาไทยบางเล่มเรียกโกฐหัวบัวที่มีขนาดเล็กกว่า “โกฐหัวบัวน้อย” และเรียกโกฐหัวบัวที่มีขนาดใหญ่กว่า “โกฐหัวบัวใหญ่”
2. โกฐหัวบัวที่มีขายตามท้องตลาดมักได้จากพืชปลูกในมณฑลชื้อชวน (เสฉวน) ของสาธารณรัฐประชาชนจีน (จึงเรียกว่า ชวนชวอง หรือ ชวนเกียง ในภาษาจีน คำ ชวน มาจากชื่อมณฑลชื้อชวน) โดยจะเก็บเหง้าของต้นโกฐหัวบัวในช่วงฤดูร้อน เมื่อซื้อตามต้นเริ่มโปงพองออกและมีสีเขียวแกมม่วง นำเหง้าที่ได้มาล้างน้ำให้สะอาด ตัดรากแขนงออกแล้วนำมาตากแดด และอบจนแห้งสนิท
3. ตำรับยาของสาธารณรัฐประชาชนจีนมีมอโนกราฟโกฐหัวบัว โดยระบุข้อบ่งใช้ว่าใช้แก้ความผิดปกติของระดู เช่น อาการปวดระดู ภาวะขาดระดู นอกจากนั้นยังใช้แก้อาการปวดต่างๆ เช่น แก้ปวดหัว แก้ปวดบาดแผล แก้ปวดข้อ

เอกสารอ้างอิง

1. คณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก. ตำราอ้างอิงยาสมุนไพรไทย. เล่ม 1. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง; 2552.
2. Department of Medical Sciences. Kot Hua Bua. In: Thai herbal pharmacopoeia 2019. Bangkok: The Agricultural Co-operative Federation of Thailand; 2019.

21. ขมิ้นชัน

ขมิ้นชัน

ขมิ้นชันเป็นเหง้าแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Curcuma longa* L. ในวงศ์ Zingiberaceae

เครื่องยา ขมิ้นชัน

ใช้ในตำรับ ยาทาริดสีดวงทวารหนักและโรคผิวหนัง

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา เหง้า

ชื่อละติน *Rhizoma Curcumae Longae*

ชื่อภาษาอังกฤษ Turmeric

ชื่อพ้อง *Amomum curcuma* Jacq., *Curcuma domestica* Valetton, *C. rotunda* L.

ชื่ออื่น ขมิ้น, ขมิ้นแกง, ขมิ้นหยวก, ขมิ้นหัว, ขี้ขมิ้น, หมิ้น, common turmeric, tumeric, yellow root

ลักษณะพืช

ไม้ล้มลุกอายุหลายปี เหง้าหลักรูปไข่ หรือรูปแอมรูบริ (บางครั้งเรียกเหง้าหลักว่า หัว) แตกแขนงในแนวระนาบ แต่ละแขนงมักแตกย่อยต่อไปได้อีก 1-2 ครั้ง เหง้าแขนงรูปคล้ายทรงกระบอกหรือคล้ายนิ้วมือ ตรงหรือโค้งเล็กน้อย (บางครั้งเรียกเหง้าแขนงว่า แง่ง) เนื้อเหง้าสีส้มและมีกลิ่นเฉพาะ ลำต้นเหนือดินเป็นลำต้นเทียมที่มีกาบใบเรียงซ้อนอัดแน่นสูงได้ถึง 1 เมตร หรือมากกว่า มีใบ 6-10 ใบต่อต้น

ใบ เป็นใบเดี่ยว เรียงสลับถี่ กาบใบยาว 40-60 เซนติเมตร รูปรีหรือรูปรีแกมรูปขอบขนาน กว้าง 10-20 เซนติเมตร ยาว 30-70 เซนติเมตร ปลายแหลมเรียวถึงเรียวแหลม โคนใบสอบแคบหรือมนขอบเรียบ

ช่อดอก แบบช่อดอกเชิงลด ออกจากปลายต้นหรือระหว่างกาบใบ ก้านดอกรูปทรงกระบอกกว้าง 5-9 เซนติเมตร ยาว 10-20 ซม. มีใบประดับเป็นจำนวนมาก รูปรีแกมรูปขอบขนานเรียงเวียนถี่รอบแกนช่อดอก ใบประดับที่อยู่บริเวณโคนช่อดอกสีเขียวอ่อนหรือสีขาวยาว 2-3 เซนติเมตร ยาว 5-6 เซนติเมตร ขอบโคนใบประดับประกบติดกับใบประดับที่อยู่ใกล้เคียงและติดกับแกนช่อดอกเกิดเป็นซอกคล้ายกระเปาะ ใบประดับที่อยู่บริเวณปลายช่อดอกสีขาวแกมสีเขียวอ่อน ปลายมีแถบสีเขียวอ่อน โคนไม่ประกบติดกันเป็นกระเปาะ

ขมิ้นชัน *Curcuma longa* L.

1.ลักษณะวิสัย 2.ช่อดอก 3.เหง้า

ดอก ออกในซอกกระเปาะใบประดับช่อละ 3-5 ดอก ดอกทยอยบาน กลีบเลี้ยงสีขาวใส โคนเชื่อมติดกันเป็นหลอดยาว 0.8-1.2 เซนติเมตร ปลายหยักเป็น 3 ซี่ ไม่เท่ากัน กลีบดอกสีขาวโคนติดกันเป็นหลอดยาวได้ถึง 3 เซนติเมตร ปลายผายและแยกเป็น 3 แฉก รูปสามเหลี่ยมยาว 1-1.5 เซนติเมตร แฉกกลางใหญ่กว่าปลายเป็นติ่ง เกสรเพศผู้เป็นหมันคล้ายกลีบดอกมี 3 กลีบ กลีบข้างขนาดเล็กกว่ากลีบปาก รูปรีแกมรูปขอบขนาน สีเหลืองอ่อน กลีบปากรูปไข่กลับ ยาว 1.2-2 เซนติเมตร สีเหลืองอ่อน มีแถบ

สีเหลืองเข้มบริเวณกลางกลีบ เกสรเพศผู้สมบูรณ์มี 1 อัน ก้านสั้นมาก อับเรณูเล็กเรียวยาว มีจะงอยโอบรอบ ก้านเกสรเพศเมียที่โคน รังไข่ได้วงกลีบมี 3 ช่อง

ผล กลมหรือรี แต่มักไม่ติดผล

เมล็ด มีเยื่อหุ้ม

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

พืชชนิดนี้มีถิ่นกำเนิดในประเทศแถบเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจนเกี่ยวกับแหล่งธรรมชาติในสภาพพืชป่า ปัจจุบันมีเขตการกระจายพันธุ์ทั่วไปในภูมิภาคที่มีอากาศร้อนหรือร้อนชื้นทั่วโลก แหล่งที่ปลูกขมิ้นชันเป็นการค้าขนาดใหญ่ของโลกคือ อินเดีย มีแหล่งอื่นบ้างแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ลักษณะเครื่องยา

ขมิ้นชันเป็นเหง้าหลัก (หัว) รูปไข่ รูปขอบขนาน หรือรูปรี เหง้าแขนง (แงง) รูปทรงกระบอก สั้น แตกแขนง ยาว 2-5 เซนติเมตร หนา 1-2 เซนติเมตร ภายนอกสีเหลืองถึงสีน้ำตาลตามแกมสีเหลือง มีวงรอบตามขวาง ผิวมักมีรอยย่นตามยาว มักมีแขนงเป็นปุ่มเล็กสั้น หรือมีรอยแผลเป็นรูปร่างกลมที่เกิดจากปุ่มนั้นหักหรือหลุดไป เนื้อในสีเหลืองส้มถึงสีส้ม เป็นมัน ด้านตัดขวางมีรอยวงแหวนแยกชั้นสตีล (stele) ออกจากชั้นคอร์เทกซ์ (cortex)

องค์ประกอบทางเคมี

ขมิ้นชันมีน้ำมันระเหยง่าย (volatile oil) ซึ่งส่วนใหญ่ประกอบด้วยสารกลุ่มมอโนเทอร์พีน (monoterpenes) และเซสควิเทอร์พีน (sesquiterpenes) เช่น เทอร์เมอโรน (turmerone), อาร์เทอร์เมอโรน (ar-turmerone), ซิงจิเบอร์ิน (zingiberene), เคอโลน (curlone) มีสารสีเหลืองในกลุ่มเคอร์คิวมินอยด์ (curcuminoids) เช่น เคอร์คิวมิน (curcumin), เดสเมทอกซีเคอร์คิวมิน (desmethoxycurcumin), บิสเดสเมทอกซีเคอร์คิวมิน (bisdesmethoxycurcumin)

ข้อบ่งใช้

แก้จุกเสียด แน่นท้อง อาหารไม่ย่อย

ตำรับยาสรรพคุณไทยว่าขมิ้นชันมีรสเผ็ดร้อน บำรุงธาตุ ฟอกโลหิต แก้พิษ โลหิตแลลม แก้เสมหะ แก้ไข้ทั้งปวง แก้ผดผื่นคัน แก้โรคผิวหนัง แก้บาดแผลและทำให้อาการฟกบวมยุบลง

ข้อมูลจากการศึกษาวิจัยพรีคลินิกพบว่าขมิ้นชันมีฤทธิ์ลดคอเลสเตอรอลในเลือด ลดอาการบีบตัวของลำไส้ ต้านฮีสตามีน ต้านแบคทีเรีย ต้านเชื้อรา ยับยั้งการเป็นพิษต่อตับ ต้านมะเร็ง ขับน้ำดี ใช้ภายนอกรักษาบาดแผล

ข้อมูลจากการศึกษาทางคลินิกในคนพบว่าขมิ้นชันมีฤทธิ์ลดอาการจุกเสียด แน่นท้อง ลดอาการอักเสบ รักษาอาการท้องเสีย ลดความเครียดออกซิเดชัน (oxidative stress) ในผู้ป่วยทาลัสซีเมีย รักษาสิ่ว ข้อห้ามใช้

ห้ามใช้ในผู้ป่วยที่มีการอุดตันของท่อน้ำดี หรือผู้ที่แพ้ขมิ้นชัน

ข้อควรระวัง

ควรใช้ด้วยความระมัดระวังในผู้ป่วยที่เป็นหนึ่งในถุงน้ำดี สตรีระหว่างตั้งครรภ์ หรือสตรีที่ให้นมบุตร หากจะใช้ขมิ้นชันต้องอยู่ในความดูแลของแพทย์

ขนาดและวิธีใช้

ผงขมิ้นชันขนาด 1.5-4 กรัมต่อวัน โดยแบ่งให้วันละ 3-4 ครั้ง หลังอาหารและก่อนนอน

หมายเหตุ

1. มีรายงานการวิจัยว่าไขมันชั้นมีฤทธิ์ในการรักษาแผลในกระเพาะอาหารได้ แต่มีรายงานว่าการใช้ไขมันชั้นหรือสารเคอร์คิวมินในขนาดสูงในสัตว์ทดลองอาจทำให้เกิดแผลในกระเพาะอาหารได้
2. ควรเก็บไขมันชั้นในภาชนะปิดสนิทป้องกันแสงและความชื้น และให้นำออกมาผึ่งลมให้แห้งทุก 2-3 เดือน

เอกสารอ้างอิง

1. คณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก. ตำราอ้างอิงยาสมุนไพรไทย. เล่ม 1. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง; 2552.
2. ฐานข้อมูลเครื่องยาสมุนไพร คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. ไขมันชั้น [อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 3 ก.ค. 2563]. เข้าถึงได้จาก: <http://www.thaicrudedrug.com/main.php?action=viewpage&pid=34>
3. Department of Medical Sciences. Khamin Chan. In: Thai herbal pharmacopoeia 2019. Bangkok: The Agricultural Co-operative Federation of Thailand; 2019.

22. ขอบชะนางขาว

ขอบชะนางขาว

ขอบชะนางขาวเป็นทั้งต้นของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Pouzolzia pentandra* Benn. อยู่ในวงศ์ Urticaceae

ใช้ในตำรับ ยาแก้ลมเนาวนารีวาโย

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา ทั้งต้น

ชื่อละติน Pouzolziae Zeylanicea Folium

ชื่อภาษาอังกฤษ -

ชื่ออื่น หญ้ามูกมาย (สระบุรี) ขอบชะนางขาว หนอนตายอยากขาว หนอนขาว

ลักษณะของพืช

เป็นไม้ล้มลุกขนาดเล็กเนื้ออ่อน เลื้อยแผ่ไปตามดินแต่ยอดจะตั้งขึ้น ลำต้นมีขนาดใหญ่กว่าก้านไม้ขีดเพียงเล็กน้อย ลำต้นอยู่เหนือดิน ตั้งตรงได้ ลำต้นเรียบมีความสูงได้ประมาณ 2 – 3 ฟุต

ใบ ใบเดี่ยว ออกเรียงสลับกัน โดยใบขอบชะนางขาวลักษณะของใบเป็นรูปค่อนข้างมนและกลมหรือเป็นรูปไข่ ใบมีขนาดกว้างประมาณ 1 – 1.5 เซนติเมตร และยาวประมาณ 2 – 3 เซนติเมตร เส้นใบสามารถมองเห็นได้เด่นชัดเป็นเส้น 3 เส้น ใบมีขนาดใหญ่ประมาณ 2 กระเป๋าดินนี้ ยาวประมาณ 1 นิ้วครึ่ง – 1 นิ้วฟุต สีของใบจะเป็นสีเขียวอ่อน ๆ มีขนเล็กน้อยอยู่ทั้งบนแผ่นใบและตามลำต้น

ดอก เป็นช่อกระจุกตามระหว่งซอกใบและตามกิ่ง ดอกมีขนาดเล็ก เป็นแบบแยกเพศ อยู่บนต้นเดียวกัน เป็นดอกเพศผู้กับเพศเมีย โดยดอกเป็นสีเขียวอมเหลืองหรือสีนวล

ผล ผลแห้งไม่แตกแบบ achene ผลเป็นสีน้ำตาลออกเป็นกระจุกตามซอกใบมีขนาดเล็กประมาณ 2 – 3 มิลลิเมตร เมื่อแห้งแล้วจะร่วงหล่นลงบนดินหรือปลิวไปตามลม ภายในผลมีเมล็ดประมาณ 1 – 2 เมล็ด เมล็ดมีลักษณะกลมรีสีน้ำตาลและมีขนาดเล็ก

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์ มีเขตการกระจายพันธุ์อยู่ทั่วทุกภาคของประเทศ พบทุกภาคในประเทศไทย

ลักษณะเครื่องยา ต้นสมบูรณ์ลำต้นเรียบมีความสูงได้ประมาณ 2 - 3 ฟุต ใบสีเขียวอ่อน ๆ มีขนเล็กน้อยอยู่ทั้งบนแผ่นใบและตามลำต้น รสเบื่อเมา

องค์ประกอบทางเคมี

ในเมล็ดของขอบชะนางพบว่ามีสาร l'-acetoxychavicol acetate และสาร l'-acetoxyeugenol acetate ซึ่งเป็นสารที่มีฤทธิ์ในการรักษาแผลเรื้อรังที่กระเพาะอาหารและลำไส้ สารที่สกัดด้วยปิโตรเลียมอีเทอร์จากเหง้าขอบชะนางจะมีฤทธิ์ที่สามารถช่วยขับเสมหะในกระต่ายได้ค่อนข้างดี และยังทำให้มีเมือกในหลอดลมเพิ่มมากขึ้น และส่วนที่ระเหยจะไปช่วยในการกระตุ้นต่อมขับน้ำเมือกที่หลอดลม และส่วนที่ไม่ระเหยนั่นจะซึมผ่านเยื่อที่กระเพาะอาหาร มีผลทำให้ขับเสมหะ โดยน้ำระเหยของขอบชะนางนี้จะมีฤทธิ์ระคายเคืองต่อผิวหนังและเยื่อเมือก การรับประทานเข้าไปจะมีฤทธิ์ในการขับลมและลดการบีบตัวของลำไส้ที่บีบตัวแรงผิดปกติ นอกจากนี้ยังสามารถนำมาใช้ทำเป็นยาพ่นที่มีฤทธิ์ในการฆ่าแมลงวันได้เป็นอย่างดี

ข้อบ่งใช้

ทั้งต้นนำมาต้มกับน้ำดื่มเป็นยาขับปัสสาวะ ใช้เป็นยารักษาโรคหนองใน ขับโลหิตประจำเดือนและระดูขาวของสตรี ขับน้ำนมของสตรี ขับพยาธิในเด็ก

ขนาดและวิธีใช้

ทั้งต้นนำมาปรุงเป็นยาขับโลหิตประจำเดือนของสตรี ตำรายาไทยใช้ทั้งต้นนำมาต้มกับน้ำดื่มเป็นยาขับประจำเดือนของสตรี เปลือกของต้น ช่วยดับพิษในกระดูกและในเส้นเอ็น รักษาพยาธิผิวหนัง เช่น หุงน้ำมัน ทาริตสีดวง หรือจะใช้ต้มผสมเกลือให้เค็มนำมารักษาโรครำมะนาด

รากนำมาตำให้ละเอียดแช่กับน้ำ ตำใส่น้ำมันพืชให้ใส่ผสมจะช่วยฆ่าเหาได้

ใบนำมาตำใช้พอกรักษาฝีและแก้อาการปวดอักเสบ

หมายเหตุ

ขอบชะนางมี 2 ชนิด ได้แก่ ขอบชะนางแดงเฉพาะแผ่นใบนั้นสีจะเด่นชัด คือ หลังใบจะเป็นสีเขียวเข้มอมสีแดง และท้องใบจะเป็นสีแดงคล้ำ ขอบชะนางขาว สีของใบจะเป็นสีเขียวอ่อน ๆ และทั้งสองชนิดจะมีขนเล็กน้อยอยู่ทั้งบนแผ่นใบและตามลำต้น

ขอบชะนางขาว *Pouzolzia pentandra* Benn.

ใบ ดอก ช่อดอก

ขอบชะนางขาว *Pouzolzia pentandra* Benn. ต้น

เอกสารอ้างอิง

1. หนังสือพจนานุกรมสมุนไพรไทย, ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 5. “ขอบชะนาง”. (ดร.วิทย์ เทียงบุญธรรม). หน้า 95-97.
2. หนังสือสมุนไพรสวนสิริรุกชาติ. “ขอบชะนาง”. (คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล). หน้า 171.
3. ไทยเกษตรศาสตร์. “ประโยชน์ของขอบชะนาง”. อ้างอิงใน: ศาสตราจารย์ ดร.พเยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: www.thaikasetsart.com. [22 มิ.ย 20๒๐].
4. ศูนย์สมุนไพรทักษิณ, คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. “รายชื่อสมุนไพรแบ่งตามสรรพคุณเภสัช”. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: herbal.pharmacy.psu.ac.th. [22 มิ.ย 20๒๐].
5. ฐานข้อมูลพันธุ์ไม้, มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์. “หญ้าหนอนตายหยาก”. อ้างอิงใน: หนังสือสมุนไพรไม้พื้นบ้าน (นันทวัน บุญยะประภัศร). [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: www.sbg.uru.ac.th/page/database.php. [22 มิ.ย 20๒๐].
6. กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก “ขอบชะนางขาว”. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: https://abdul.dtam.moph.go.th/thaiherbs/herb_pdf/0134.pdf. [22 มิ.ย 20๒๐].
7. สรรพคุณและประโยชน์ของขอบชะนางขาว. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก : <https://medthai.com>. [22 มิ.ย 20๒๐].
8. ต้นขอบชะนางขาว. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก : www.สมุนไพร.ไทย. [22 มิ.ย 20๒๐].

23. ขอบชะนางแดง

ขอบชะนางแดง

ขอบชะนางแดงเป็นทั้งต้นของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Gonostegia pentandra* (Roxb.)

Miq. อยู่ในวงศ์ Urticaceae

ใช้ในตำรับ ยาแก้ลมเนาวนารีวาโย

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา ทั้งต้น

ชื่อละติน *Gonostegiae Pentandrae Folium*

ชื่อภาษาอังกฤษ -

ชื่ออื่น หญ้าหนอนตายชน หญ้าก้านเพียง

ลักษณะพืช

เป็นไม้ล้มลุกจำพวกหญ้า และเลื้อยแผ่ไปตามดินแต่ยอดจะตั้งขึ้น ลำต้นมีขนาดใหญ่กว่าก้านไม้ขีดเพียงเล็กน้อย ลำต้นเรียบสูงได้ประมาณ 2 - 3 ฟุต เป็นพรรณไม้ที่มักขึ้นตามริบสวนริมร่อง และขึ้นตามพื้นที่ร่มเย็นที่มีอิฐปูนเก่า ๆ หรือตามที่ผุพัง

ใบ เป็นใบเดี่ยว ออกเรียงสลับกันโดยใบของขอบชะนางแดงจะมีลักษณะเป็นรูปใบหอก ใบมีขนาดกว้างประมาณ 1.5 - 2.5 เซนติเมตร และยาวประมาณ 5 - 8 เซนติเมตร เส้นใบสามารถมองเห็นได้เด่นชัด เป็นเส้น 3 เส้น ใบจะมีขนาดใหญ่ประมาณ 2 กระเบียดนิ้ว ยาวประมาณ 1 นิ้วครึ่ง ถึง 1 นิ้วฟุต สีของใบและต้นจะเป็นสีม่วงอมสีแดงคล้ำ มีขนเล็กน้อยอยู่ทั้งบนแผ่นใบและตามลำต้น

ดอก ออกดอกเป็นช่อกระจุกตามระหว่างซอกใบและตามกิ่ง ดอกมีขนาดเล็ก เป็นแบบแยกเพศ อยู่บนต้นเดียวกัน เป็นดอกเพศผู้กับดอกเพศเมีย โดยดอกเป็นสีแดง

ผล ผลเป็นผลแห้งไม่แตกแบบ achene ลเป็นสีน้ำตาลออกเป็นกระจุกตามซอกใบ มีขนาดประมาณ 2-3 มิลลิเมตร เมื่อแห้งแล้วจะร่วงหล่นลงบนดินหรือปลิวไปตามลม ภายในผลมีเมล็ดประมาณ 1 - 2 เมล็ด เมล็ดมีลักษณะกลมรีสีน้ำตาลและมีขนาดเล็ก

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

มีเขตการกระจายพันธุ์อยู่ทั่วทุกภาคของประเทศไทย พบทุกภาคของประเทศไทย

ลักษณะเครื่องยา

ทั้งต้น ต้นสมบูรณ์ลำต้นเรียบมีความสูงได้ประมาณ 2 - 3 ฟุต ใบสีม่วงอมสีแดงคล้ำ มีขนเล็กน้อยอยู่ทั้งบนแผ่นใบและตามลำต้น รสเบื่อเมา

องค์ประกอบทางเคมี

ในเมล็ดของขอบชะนางพบว่ามีสาร l'-acetoxychavicol acetate และสาร l'-acetoxyeugenol acetate ซึ่งเป็นสารที่มีฤทธิ์ในการรักษาแผลเรื้อรังที่กระเพาะอาหารและลำไส้ สารที่สกัดด้วยปิโตรเลียมอีเทอร์จากเหง้าขอบชะนางจะมีฤทธิ์ที่สามารถช่วยขับเสมหะในกระต่ายได้ค่อนข้างดี และยังทำให้มีเมือกในหลอดลมเพิ่มมากขึ้น และส่วนที่ระเหยจะไปช่วยในการกระตุ้นต่อมขับน้ำเมือกที่หลอดลม และส่วนที่ไม่ระเหยนั่นจะซึมผ่านเยื่อที่กระเพาะอาหาร มีผลทำให้ขับเสมหะ โดยน้ำระเหยของขอบชะนางนี้จะมีฤทธิ์

ระคายเคืองต่อผิวหนังและเยื่อเมือก การรับประทานเข้าไปจะมีฤทธิ์ในการขับลมและลดการบีบตัวของลำไส้ที่บีบตัวแรงผิดปกติ นอกจากนี้ยังสามารถนำมาใช้ทำเป็นยาพ่นที่มีฤทธิ์ในการฆ่าแมลงวันได้เป็นอย่างดี

ข้อบ่งใช้

ข้อมูลจากศูนย์สมุนไพรทุกชนิดระบุว่าขอบชะนางทั้งสองมีสารที่ช่วยแก้โรคมะเร็งได้

ทั้งต้น : ขับประจำเดือน ขับปัสสาวะ

ใบ : แก้ฝี แก้ปวดอักเสบ

ดอกและใบ: ฆ่าหนอนและแมลงได้

ขนาดและวิธีใช้

ทั้งต้นนำมาต้มกับน้ำดื่มเป็นยาขับปัสสาวะ และนำมาปรุงเป็นยาขับโลหิตประจำเดือนของสตรี ในตำรายาไทยใช้ทั้งต้นนำมาต้มกับน้ำดื่มเป็นยาขับประจำเดือนและขับระดูขาวของสตรี

ใบนำมาใช้ต้มกับน้ำอาบหลังคลอดของสตรี และใช้เป็นยาทารักษากลาก

หมายเหตุ

ขอบชะนางมี 2 ชนิด ได้แก่ ขอบชะนางแดงเฉพาะแผ่นใบนั้นสีจะเด่นชัด คือ หลังใบจะเป็นสีเขียวเข้มอมสีแดง และท้องใบจะเป็นสีแดงคล้ำ ขอบชะนางขาว สีของใบจะเป็นสีเขียวอ่อน ๆ และทั้งสองชนิดจะมีขนเล็กน้อยอยู่ทั้งบนแผ่นใบและตามลำต้น

เอกสารอ้างอิง

1. วุฒิ วุฒิธรรมเวช, ร่วมอนุรักษ์มรดกไทย สารานุกรมสมุนไพร รวมหลักเภสัชกรรมไทย, พ.ศ. 2540
2. หนังสือพจนานุกรมสมุนไพรไทย, ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 5. “ขอบชะนาง”. (ดร.วิทย์ เทียงบูรณธรรม). หน้า 95-97.
3. หนังสือสมุนไพรสวนสิริรุกชาติ. “ขอบชะนาง”. (คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล). หน้า 171.
4. ไทยเกษตรศาสตร์. “ประโยชน์ของขอบชะนาง”. อ้างอิงใน: ศาสตราจารย์ ดร.เพียว เหมือนวงษ์ ญาติ. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: www.thaikasetsart.com. [20 มิ.ย 20๒๐].
5. ศูนย์สมุนไพรทักษิณ, คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. “รายชื่อสมุนไพรแบ่งตามสรรพคุณเภสัช”. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: herbal.pharmacy.psu.ac.th. [20 มิ.ย 20๒๐].
6. ฐานข้อมูลพันธุ์ไม้, มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์. “หญ้าหนอนตายหยาก”. อ้างอิงใน: หนังสือสมุนไพรไม้พื้นบ้าน (นันทวัน บุญยะประภัสร์). [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: www.sbg.uru.ac.th/page/database.php. [20 มิ.ย 20๒๐].
7. ต้นขอบชะนางแดง. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก : www.สมุนไพรไทย. [22 มิ.ย 20๒๐].
8. สรรพคุณและประโยชน์ของขอบชะนางแดง. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก : <https://medthai.com>. [22 มิ.ย 20๒๐].

24. ขิง

ขิง

ขิงเป็นเหง้าแห่งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Zingiber officinale* Rosc. ในวงศ์ Zingiberaceae

เครื่องยา ขิง

ใช้ในตำรับ ยาแก้ลมแก้เส้น

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา เหง้า

ชื่อละติน *Rhizoma Zingiberis*

ชื่อภาษาอังกฤษ Ginger

ชื่อพ้อง *Amomum zingiberis* L., *Curcuma longifolia* Wall.

ชื่ออื่น กังเกีย, กานเจียง, dried ginger, shoga

ลักษณะของพืช

ไม่ล้มลุกอายุหลายปี เหง้าอวบหนา ผิวนอกสีน้ำตาลอ่อน เนื้อในสีเหลืองอ่อน กาบใบเรียงสลับ โอบกั้นแน่นชูเหนือดินเป็นลำต้นเทียม สูง 1.5-1 เมตร แตกกอ

ใบ เป็นใบเดี่ยวเรียงสลับ รูปแถบ กว้าง 1.5-2.5 เซนติเมตร ยาว 15-23 เซนติเมตร ปลายเป็นติ่ง ยาว โคนสอบ ผิวใบด้านล่างมีขน ก้านใบยาวประมาณ 3 มิลลิเมตร ลิ้นใบเป็น 2 แฉกตั้ง ยาว 3-5 มิลลิเมตร ผิวเกลี้ยง ปลายตัด

ช่อดอก แบบช่อเชิงลด ออกจากเหง้า ก้านช่อดอกตั้งตรงขึ้นเหนือดินยาว 15-20(-30) เซนติเมตร รูปรีหรือรูปทรงกระบอก กว้าง 1.5-2 เซนติเมตร ยาว 4-5 เซนติเมตร ใบประดับเรียงซ้อนกันแน่น สีเขียวอ่อน รูปไข่กลับ กว้าง 1.5-2 เซนติเมตร ยาว 2-3 เซนติเมตร ผิวเกลี้ยง ปลายมีติ่งหนาม ขอบโค้งเข้า ใบประดับย่อยรูปรี กว้างประมาณ 1.3 เซนติเมตร ยาวประมาณ 2.5 เซนติเมตร กลีบเลี้ยงโคนติดกันเป็นหลอดสีขาว ยาวประมาณ 1 เซนติเมตร ปลายแยกออกเป็น 2 แฉกและแยกกลีบลงด้านเดียว กลีบดอกสีเหลืองอ่อน โทนติดกันเป็นหลอดยาว 2-2.5 เซนติเมตร แลยแยกเป็น 3 แฉก แฉกบนรูปใบหอก กว้างประมาณ 8 มิลลิเมตร ยาวประมาณ 1.8 เซนติเมตร แฉกข้าง 2 แฉกเหมือนกัน รูปแถบ ยาวเท่ากับแฉกบน แต่แคบกว่าประมาณครึ่งหนึ่ง เกสรเพศผู้เป็นหมันที่เปลี่ยนไปเป็นกลีบปากรูปไข่กลับ สีม่วงและมีแต้มสีเหลืองตรงกลาง เกสรเพศผู้เป็นหมัน ที่เหลือรูปไข่ สีเดียวกับกลีบปาก ขนาด 2 ข้างของโคนกลีบปากและเชื่อมเป็นแผ่นเดียวกัน เกสรเพศผู้สมบูรณ์มี 1 อัน ก้านชูอับเรณูสั้นมาก อับเรณูสีนวล ยาวประมาณ 8 มิลลิเมตร

ปลายมีหอนยาวและโค้งหุ้มก้านเกสรเพศเมียที่ยาวขึ้นไปเหนืออับเรณู รั้งไข่ได้วงกลีบ ยาวประมาณ 2 มิลลิเมตร มี 3 ช่อง แต่ละช่องมีอวูล จำนวนมาก

ผล แบบผลแห้งแตก รูปค่อนข้างกลม สุกสีแดง

เมล็ด รูปรี สีน้ำตาลเข้ม โคนมีครีบเป็นถุงบางใส

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

พืชชนิดนี้มีเขตการกระจายพันธุ์ในแถบเอเชียเขตร้อน แหล่งกำเนิดยังไม่ทราบแน่ชัด อาจเป็นภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยหรือภาคใต้ของสาธารณรัฐประชาชนจีน ในประเทศไทยพบทั่วไป ปลูกเป็นพืชสวนครัวและเป็นพืชเศรษฐกิจทางภาคกลางและภาคเหนือของประเทศไทย

ลักษณะเครื่องยา

เหง้าแห้งรูปร่างไม่แน่นอน ค่อนข้างแบน แตกแขนงเป็นแงงคล้ายนิ้วมือ ยาว 3-7 เซนติเมตรหนา 1-2 เซนติเมตร ผิวนอกสีเหลืองแกมสีเทาหรือสีน้ำตาลอ่อนแกมสีเทา ไม่เรียบ มีรอยย่นตามยาว และมีข้อเห็นได้ชัดเจน แงงมักมีส่วนใบที่ลดรูปเป็เกล็ดเหลืออยู่ ส่วนบนอาจพบรอยแผลเป็นจากต้นหรือตา เนื้อแน่น รอยหักสีขาวแกมสีเหลือง หรือสีขาวแกมสีเทามีเม็ดละเอียด มีเนื้อเยื่อชั้นในสุดของคอร์เทกซ์เป็นวงชัดเจน มีมัดท่อลำเลียงและเซลล์น้ำมันสีเหลืองกระจายอยู่ทั่วไป

องค์ประกอบทางเคมี

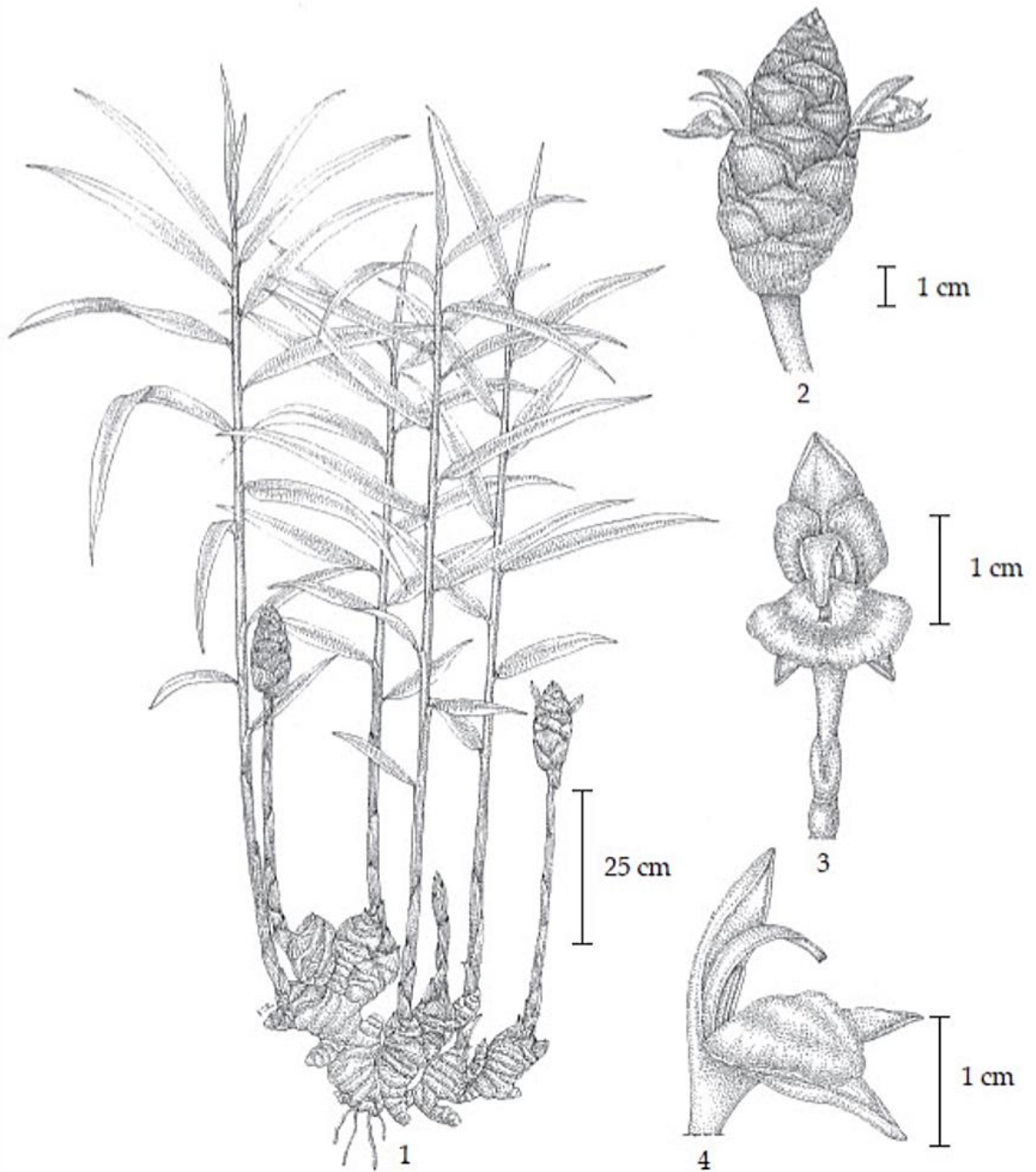
ขิงมีองค์ประกอบทางเคมีเป็นน้ำมันระเหยง่าย (volatile oil) ร้อยละ 2.5-3 โดยองค์ประกอบทางเคมีของน้ำมันระเหยง่ายอาจแตกต่างกันไปตามแหล่งที่มาของขิง แต่โดยทั่วไปมักมีสารกลุ่มเซสควิเทอร์พีน (sesquiterpenes) เป็นหลัก เช่น (-)-ซิงติเบอร์รีน [(-)-zingiberene], เออาร์-เคอร์คิวมิน (ar-curcumene), บีตา-บิซาโบลีน (β -bisabolene), (อี)-แอลฟา-ฟาร์เนซีน [(E)- α -farnesene], ซิงเจอโรน (zingiberone) นอกจากนี้ ขิงยังมีสารระเหยร้อนที่ไม่ระเหยในกลุ่มฟีนิลแอลคานอน (phenylalketones) หรือกลุ่มฟีนิลแอลคานอนอล (phenylalkanonols) ที่เรียกรวมๆ กันว่าสารกลุ่มจิงเจอร์โรล (gingerols) และกลุ่มโชกาออล (shogaols)

ข้อบ่งใช้

ขับลม แก้ท้องอืดท้องเฟ้อ ป้องกันและบรรเทาอาการคลื่นไส้ อาเจียนเหตุเมารถเมาเรือและหลังผ่าตัด

ตำราสรรพคุณยาไทยว่าขิงมีรสเผ็ดร้อน หวาน สรรพคุณขับลม แก้ท้องอืด จุกเสียด แน่นเพื่อคลื่นไส้ อาเจียน แก้หอบไอ ขับเสมหะ แก้บิด เจริญอากาศธาตุ

ข้อมูลจากการศึกษาพรีคลินิกพบว่า ขิงมีสรรพคุณในการป้องกันและบรรเทาอาการคลื่นไส้และอาเจียนเหตุเมารถเมาเรือ ป้องกันและบรรเทาอาการคลื่นไส้ในผู้ป่วยหลังผ่าตัด บรรเทาอาการคลื่นไส้ อาเจียนเหตุตั้งครรภ์ บรรเทาอาการคลื่นไส้ อาเจียนในผู้ป่วยที่ได้รับเคมีบำบัด ได้เฉพาะในช่วงท้ายของการบำบัด

ขิง *Zingiber officinale* Rosc.

1. ต้น แสดงเหง้า ลำต้นเทียม ใบ และช่อดอก 2. ช่อดอก (เชิงลด) 3. ดอก (มุมมองด้านหน้า) 4. ดอก (มุมมองเฉียง)

คำเตือน

ขิงอาจทำให้เกิดอาการเสบร้อนบริเวณทางเดินอาหารและอาการระคายเคืองบริเวณปากและคอ
ได้

ข้อควรระวัง

1. ผู้ป่วยที่มีปัญหาการแข็งตัวของเลือดหรือผู้ที่อยู่ระหว่างการใช้อย่างกันเลือดเป็นลิม (anticoagulant) ควรปรึกษาแพทย์ก่อนใช้ขิงร่วมด้วย

2. ผู้ป่วยโรคหัวใจในถุงน้ำดี ควรปรึกษาแพทย์ก่อนใช้ขิง
3. ไม่ควรใช้ขิงกับเด็กอายุต่ำกว่า 6 ขวบ

ขนาดและวิธีใช้

1. แก้วท้ออัดท้องเพื่อ กินผงขิงแห้ง ครั้งละ 2-4 กรัมต่อวัน
2. บรรเทาอาการคลื่นไส้ อาเจียนเหตุเมาเรือ กินผงขิงแห้งวันละ 1-2 กรัม แบ่งให้ครั้งละ 0.5 กรัม วันละ 2-4 ครั้ง
3. บรรเทาอาการคลื่นไส้ อาเจียนหลังการผ่าตัด กินผงขิงแห้งขนาด 1 กรัม ก่อนการผ่าตัด 1 ชั่วโมง

หมายเหตุ

แม้ว่าผลการวิจัยทางคลินิกจะชี้ให้เห็นว่าขิงสามารถบรรเทาอาการคลื่นไส้ อาเจียนในสตรีมีครรภ์ได้ แต่ไม่แนะนำให้ใช้ขิงในการบรรเทาอาการคลื่นไส้ อาเจียนในสตรีมีครรภ์ เนื่องจากเกรงว่าจะทำให้เกิดอันตรายต่อทารก เพราะมีรายงานว่า 6-จินเจอร์อล (6-gingerol) และโชกาออล (shogaol) ในขิงมีฤทธิ์ก่อกลายพันธุ์ (anti-mutagenicity) ของจินเจอร์อลและโชกาออล ทำให้ความเสี่ยงในการก่อกลายพันธุ์ของขิงลดลง ดังนั้น สตรีมีครรภ์สามารถบริโภคขิงในปริมาณที่มีอยู่ปกติในอาหาร (ไม่เกินวันละ 1 กรัม) ได้ โดยไม่ถือว่าทำให้เกิดความเสี่ยงในระหว่างการตั้งครรภ์

เอกสารอ้างอิง

1. คณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก. ตำราอ้างอิงยาสมุนไพรไทย. เล่ม 1. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง; 2552.
2. Department of Medical Sciences. Khing. In: Thai herbal pharmacopoeia 2019. Bangkok: The Agricultural Co-operative Federation of Thailand; 2019.

25. ขิงแห้ง

ขิงแห้ง

ขิงแห้งเป็นเหง้าแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Zingiber ligulatum* Roxb. ในวงศ์
Zingiberaceae

ใช้ในตำรับ ยาสุขไสยาสน์ ยาแก้ลมเนาวนาริวาโย ยาแก้ร้อนไม่หลับ/ยาแก้ไข้ผอมเหลือง ยาไฟอาวุธ
ยาแก้ลมขึ้นเบื้องสูง ยาไพสาลี ยาทำลายพระสุเมรุ ยาอัคคินิวคณษะ

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา เหง้า

ชื่อละติน *Zingiberis Officinalis Rhizoma*

ชื่อภาษาอังกฤษ Ginger

ชื่ออื่น -

ลักษณะของพืช

พืชยืนต้นสูง 2 เมตร ใบ เหง้าใต้ดินแตกแขนง, หนา, อ้วน ภายในสีเหลือง มีกลิ่นหอม ชื้นง่าย ใบ
เรียงสลับระนาบเดียวกัน รูปใบหอกหรือรูปใบหอกเชิงเส้น ยาว 10 - 30 เซนติเมตร กว้าง 1.5 - 3
เซนติเมตร ใบยอดแหลมฐานป้าน หุ้มด้วยส่วนของกาบใบที่งอกยื่นออกตรงรอยต่อระหว่างกาบใบกับแผ่น
ใบ ยาว 2 - 4 มิลลิเมตร มีสองแฉก

ช่อดอก ออกจากเหง้ารูปโคนกว้างหรือรูปกระสวย ยาว 4 - 9 เซนติเมตร กว้าง 2 - 3 เซนติเมตร
ก้านช่อดอก ก้านตั้งตรงสูงถึง 25 เซนติเมตร ห่อหุ้มด้วยเปลือกสีเขียว กาบดอกชั้นซ้อนกัน สีเขียว
ลักษณะโค้งผิวเกลี้ยงรูปไข่กลับ ยาว 2 - 3 เซนติเมตร กว้าง 2 - 2.5 เซนติเมตร ปลายป้านผิวเกลี้ยงทั้ง
สองด้าน ปลายขอบสีครีมถึงครีมเหลือง ปลายแหลมคม ใบประดับ รูปไข่ขอบขนาน ปลายใบป้าน
เปลี่ยนเป็นมือจับ ยาว 2.5 - 2.8 เซนติเมตร กว้าง 1 - 1.5 เซนติเมตร ผิวเกลี้ยง กลีบดอก 3 กลีบ
ยาว 2.2 - 2.5 เซนติเมตร ผิวเกลี้ยงสีขาว กลีบหลังยาว 1.7 - 1.8 เซนติเมตร กว้างประมาณ 8 มิลลิเมตร
กลีบด้านข้าง ยาว 1.6 - 1.7 เซนติเมตร กว้าง 1.3 - 1.4 เซนติเมตร กลีบปากปลายมักเว้าตื้น สีแดงเข้ม
กับสีเหลืองเป็นจ้ำที่ฐาน กลีบด้านข้างยาวประมาณ 7 มิลลิเมตร กว้าง 5 - 6 มิลลิเมตร ปลายแหลมสีแดง
เข้มกับจุดสีครีมกระจาย เกสรเพศผู้ ยาวประมาณ 1 เซนติเมตร กว้าง กว้างประมาณ 3 มิลลิเมตร
เส้นยาวประมาณ 3 มิลลิเมตร ผิวเรียบ รยางค์ยาวประมาณ 7 - 9 มิลลิเมตร ปลายแหลมสีแดงเข้ม
รังไข่ ผิวเกลี้ยง มี 3 ช่อง แต่ละช่องมีหลายอวูล

ผล ผลรูปรี ผลแห้งแตกเป็น 3 ซีก สีดำ มีเยื่อหุ้มเมล็ด

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

พืชชนิดนี้มีถิ่นกำเนิดในประเทศอินเดีย ส่วนมากพบในเขตเอเชียเขตร้อนหรือกึ่งเขตร้อน
ในประเทศไทยคาดว่ามีการปลูกขึ้นเมืองถึง 60 ชนิด

ลักษณะเครื่องยา

เหง้ามีลักษณะเป็นข้อ ๆ แบนในแนวนอน แตกแขนง รูปร่างเหมือนฝ่ามือประกอบด้วยแฉงเล็ก ๆ
ขนาดยาว 3-6 เซนติเมตร กว้าง 1-2 เซนติเมตร ผิวนอกสีน้ำตาลอ่อน ภายในมีสีขาวแกมม่วงอ่อน ๆ
เนื้อค่อนข้างเรียบ มีกลิ่นหอมเฉพาะ เหง้าขิงแห้งมีรสเย็นกว่าเหง้าขิง และมีกลิ่นฉุนน้อยกว่า

องค์ประกอบทางเคมี

ศึกษาองค์ประกอบทางเคมีของสารสกัดเอทานอลของเหง้าขิงแห้ง ด้วยเทคนิค $^1\text{H-NMR}$ (400 MHz) และ $^{13}\text{C-NMR}$ (100 MHz) spectroscopic data พบสารกลุ่ม flavonols ได้แก่ kaempferol 7,4'-dimethyl ether และ quercetin 7,4'-dimethyl ether อนุปันธ์ของ benzoic acid ได้แก่ n-propyl p-hydroxybenzoate ศึกษาปริมาณสารสำคัญโดยใช้เทคนิค gas chromatography/mass spectrometry พบสารกลุ่ม sesquiterpene ได้แก่ elemol, β -eudesmol, α -eudesmol สารกลุ่ม fatty acid ethyl esters ได้แก่ palmitic acid ethyl ester, magaric acid ethyl ester, linoleic acid ethyl ester, oleic acid ethyl ester, stearic acid ethyl ester ขิงแห้งจะมีรสเย็นกว่าขิง และกลิ่นฉุนน้อยกว่าขิง และไม่พบ 6-gingerol เหมือนที่พบในเหง้าขิง (Kidruangphokin, et al., 2017)

ข้อบ่งใช้

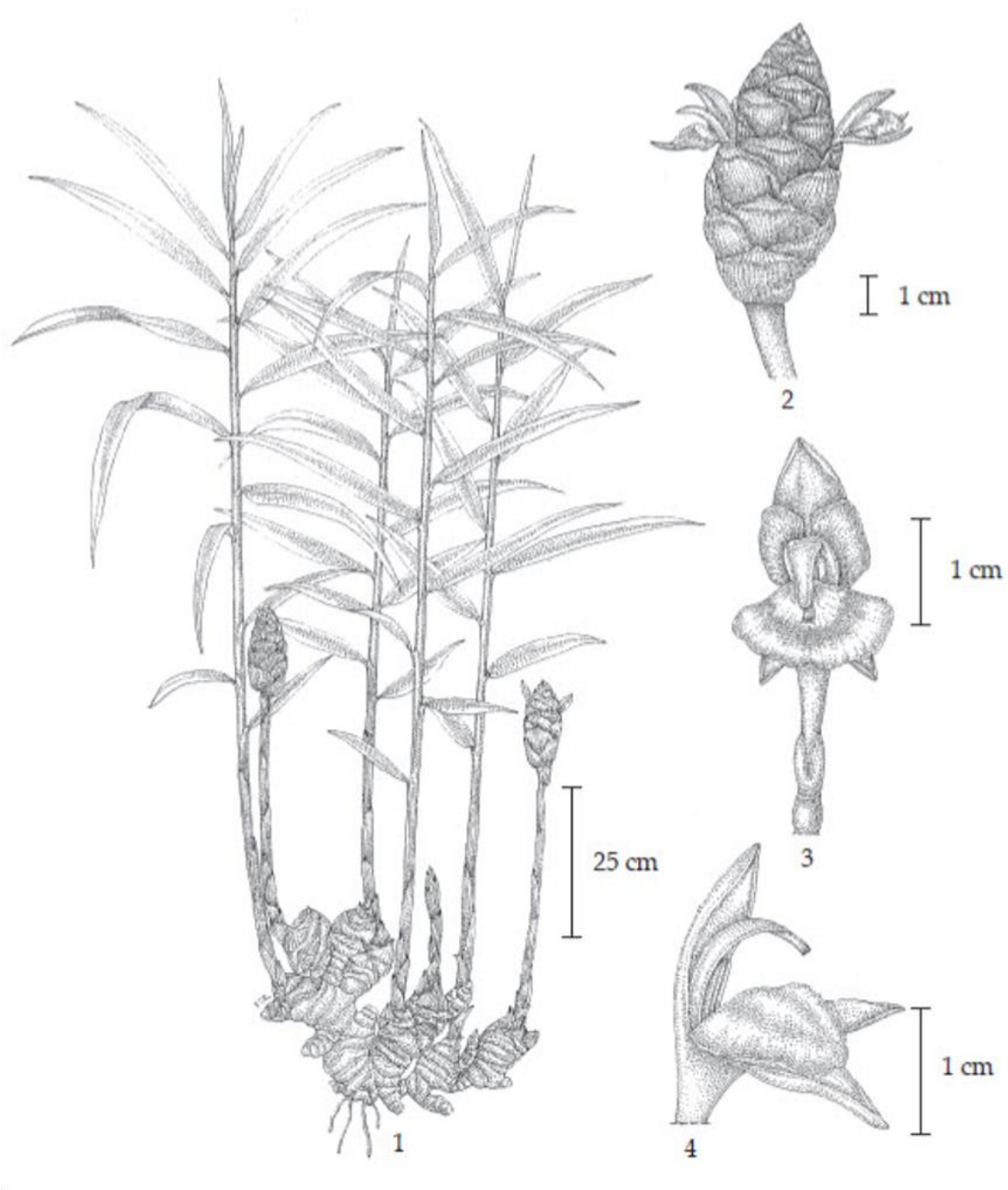
ตำราสรรพคุณยาไทยว่า เหง้าขิงมีรสหวาน ร้อน เผ็ด มีสรรพคุณ แก้พรรดึก แก้จุกเสียด แก้ลมเสียดแทง ขับลมในลำไส้และกระเพาะอาหาร แก้แน่นเฟ้อ แก้เสมหะ แก้เสมหะในทรวงอก เจริญไฟธาตุ

บัญชียาสามัญประจำบ้านแผนโบราณ ตามประกาศกระทรวงสาธารณสุข มีการใช้ขิงแห้งในหลายตำรับได้แก่ “ตำรับยาวิสมัพยาใหญ่” มีสรรพคุณ แก้ท้องขึ้น อืดเฟ้อ จุกเสียด “ตำรับยาประสะกานพลู” มีสรรพคุณ แก้ปวดท้องเนื่องจากธาตุไม่ปกติ “ตำรับยาหอมนวโกฐ” สรรพคุณ แก้ลมคลิ่นเหียนอาเจียน แก้ลมปลายไข้ เป็นต้น

บัญชียาจากสมุนไพร: ที่มีการใช้ตามองค์ความรู้ดั้งเดิม ตามประกาศคณะกรรมการพัฒนาระบบยาแห่งชาติ ในบัญชียาหลักแห่งชาติ ระบุการใช้ขิงแห้งในตำรับ “ยาเบญจกุล” มีส่วนประกอบของเหง้าขิงแห้งร่วมกับสมุนไพรชนิดอื่นๆ ในตำรับ มีสรรพคุณบรรเทาอาการท้องอืด ท้องเฟ้อ บำรุงธาตุ แก้ธาตุให้ปกติ

ขนาดและวิธีใช้ -

หมายเหตุ -

ขิงแห้ง *Zingiber ligulatum* Roxb.

เหง้า ลำต้น ใบ ช่อดอก ดอก(ด้านหน้า) และดอก(ด้านข้าง)

1

2

3

4

5
2 cm

6
1 cm

ขิงแห้ง *Zingiber ligulatum* Roxb.

เหง้า ใบ ดอก ช่อดอก เหง้าโตเต็มที่ และเครื่องยา

เอกสารอ้างอิง

1. Kidruangphokin M, Pranee U, Suphrom N, Boonphong S. Chemical constituents of *Zingiber ligulatum* Roxb. NU. International Journal of Science. 2017;14(2): 9-18.
2. Phuaklee P, Sakpakdeejaroen I, Itharat A. Cytotoxic and antioxidant activities of two species of ginger extracts. Thai J Pharmacol. 2010;32(1): 82-85.
3. สมุนไพรที่ใช้ในงานสาธารณสุขมูลฐาน. “จิง”. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก : www.medplant.mahidol.ac.th/pubhealth/index.asp. [28 พ.ค. 2020].
4. ฐานข้อมูลเครื่องยาสมุนไพร, คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. “จิงแห้ง”. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: www.thaicrudedrug.com. [28 พ.ค. 2020].

26. คนทีเขมา

คนทีเขมา

คนทีเขมาเป็นใบแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Vitex negundo* L. ในวงศ์ LABIACEAE

ใช้ในตำรับ ยาแก้ร้อนไม่หลับ / ยาแก้ไข้ผอมเหลือง

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา ใบ

ชื่อภาษาอังกฤษ Indian privet

ชื่ออื่น กุโนกามอ (มลายู-ปัตตานี); กุนิง (มลายู-นราธิวาส)

ลักษณะของพืช

คนทีเขมาเป็นไม้พุ่ม ลำต้นตั้งตรง มีความสูงได้ประมาณ 3 – 6 เมตร ผิวลำต้นเป็นสีเทาปนน้ำตาล กิ่ง ก้าน และใบมีกลิ่นหอม กิ่งอ่อนเป็นเหลี่ยม มีสีเทาและมีขนอ่อนขึ้นปกคลุม รากเป็นสีเหลือง เนื้อในรากเป็นสีขาว

ใบ ใบเป็นใบประกอบแบบนิ้วมือ ออกเรียงตรงข้าม มีใบย่อย 5 หรือ 3 ใบ โดย 3 ใบบนจะมีขนาดใหญ่กว่า 2 ใบล่าง ใบบนมีก้าน ส่วนใบล่างไม่มีก้าน ใบมีกลิ่น ลักษณะของใบเป็นรูปหอก ปลายใบยาวแหลม ส่วนขอบใบเรียบหรือหยัก ใบมีขนาดกว้างประมาณ 1 – 2.5 เซนติเมตร และยาวประมาณ 4 – 7 เซนติเมตร หลังใบเป็นสีเขียวเข้ม ท้องใบเป็นสีขาว ปกคลุมไปด้วยขนอ่อน

ดอก ออกดอกเป็นช่อที่ปลายกิ่งหรือตามซอกใบ ยาวประมาณ 15 เซนติเมตร ดอกย่อยมีขนาดเล็กและมีอยู่เป็นจำนวนมาก กลีบดอกเป็นสีขาวแกมม่วงอ่อน กลีบดอกแตกออกเป็น 5 แฉก ขนาดไม่เท่ากัน มีขนขึ้นปกคลุมเล็กน้อย เชื่อมติดกันที่โคน ปลายกลีบล่างแผ่โค้ง กลีบรองดอกเชื่อมกันเป็นถ้วย ปลายแยกเป็น 5 แฉก ดอกมีเกสรเพศผู้ 4 อัน ออกดอกในช่วงประมาณเดือนเมษายนถึงเดือนมิถุนายน

ผล ผลเป็นผลสด ลักษณะของผลเป็นรูปกลมแห้ง เปลือกแข็งเป็นสีน้ำตาล มีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 2.5 มิลลิเมตร ติดผลในช่วงประมาณเดือนกรกฎาคมถึงเดือนกันยายน

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

มีถิ่นกำเนิดในทวีปอเมริกา เป็นพันธุ์ไม้พื้นเมืองของอเมริกา และได้แพร่พันธุ์มายังเอเชียตอนใต้ ไปจนถึงญี่ปุ่นและต่อมายังเอเชีย ที่ระดับความสูงประมาณ 200 – 1,400 เมตร

ลักษณะเครื่องยา

ใบสดและใบแห้ง พบทั้งที่เป็นใบสมบูรณ์และใบหัก หลังใบเป็นสีเขียวเข้ม ส่วนท้องใบเป็นสีขาว ใบที่สมบูรณ์มีขนาดกว้างประมาณ 1-2.5 เซนติเมตร และยาวประมาณ 4-7 เซนติเมตร

องค์ประกอบทางเคมี

ใบ ผล และเมล็ดพบน้ำมันระเหย เช่น L-Sabine, Camphene, และยังมีพบสารจำพวก Alkaloid, Flavonoid glycoside, Nishindine, Cineole ใบ พบ Casticin, Luteolin-7- glucoside, Pinene สารสกัดที่ได้จากใบสามารถบรรเทาอาการปวดหรืออักเสบของหนูขาวทดลองที่เป็นโรคข้ออักเสบได้ และส่วนที่สกัดได้จากใบมีฤทธิ์ต้านเซลล์ในเนื้องอกชนิดเออร์ลิช แอสไซติส (Ehrlich ascites tumour cells)

ข้อบ่งใช้

ใบคนที่เขมา ขับเสมหะ บำรุงธาตุ รักษาโรคผิวหนัง

ขนาดและวิธีใช้

ใบสด บดพอกรักษาสิว ใช้น้ำต้มใบสดล้างแผล ต้มน้ำอาบรักษาผิวที่หมองคล้ำและแห้ง
ตำใบสดให้ละเอียด อุ่นให้ร้อนพอกแก้ปวดข้อ

ใบตากแห้งใส่ในหมอนหนุน ทำให้หลับสบาย

หมายเหตุ -

คนที่เขมา *Vitex negundo* L.

ดอก ใบ ลำต้น กิ่ง และเมล็ด

เอกสารอ้างอิง

1. หนังสือสมุนไพรสวนสิริรุกษชาติ. (คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล). “คนทีเขมา”. หน้า 207.
2. หนังสือพจนานุกรมสมุนไพรไทย, ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 5. (ดร.วิทย์ เทียงบุญธรรม). “คนทีเขมา”. หน้า 202-203.
3. หนังสือสารานุกรมสมุนไพรไทย-จีน ที่ใช้บ่อยในประเทศไทย. (วิทยา บุญวรพัฒน์). “คนทีเขมา”. หน้า 148.
4. อุทยานธรรมชาติวิทยาสิริรุกษชาติ, คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล. “คนทีเขมา”. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก : www.pharmacy.mahidol.ac.th/siri/. [05 ก.ค. 2020].
5. สวนพฤกษศาสตร์คลองไผ่, สำนักงานโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. “คนทีเขมา”. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก : www.rspg.or.th/plants_data/kp_bot_garden/kpb.htm. [05 ก.ค. 2020].
6. สรรพคุณและประโยชน์ของต้นคนทีเขมา. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก : <https://medthai.com>. [05 ก.ค. 2020].

27. คัดเค้า

คัดเค้า

คัดเค้าเป็นผลของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Oxyceros horridus* Lour. ในวงศ์ Rubiaceae

ใช้ในตำรับ ยาน้ำมันสนันไตรภพ

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา ผล

ชื่อภาษาอังกฤษ Siamese randia

ชื่อพ้อง *Gardenia horrida* (Lour.) Spreng., *Griffithia siamensis* Miq.

ชื่ออื่น คัดเค้าหนาม (ชัยภูมิ), คัดเค้าเครือ (นครราชสีมา), เค็ดเค้า (ภาคเหนือ), คัดเค้า คันเค้า (ภาคเหนือ, ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ), คัดเค้า คัดค้าว (ภาคกลาง), เขี้ยวกระจับ (ภาคใต้, ภาคตะวันออกเฉียงใต้)

ลักษณะของพืช

ไม้รอเลื้อยเนื้อแข็ง หรือไม้พุ่มขนาดกลาง สูง 3-6 เมตร เนื้อไม้เหนียวมาก มีหนามแหลม ยาว 1 เซนติเมตร ปลายโค้งแข็งเป็นคู่ตามข้อและโคนใบ เปลือกลำต้นเรียบสีน้ำตาล กิ่งอ่อนเป็นรูปสี่เหลี่ยม ปลายกิ่งก้านมีสีเขียว

ใบ เป็นใบเดี่ยว ออกตรงข้าม เนื้อใบหนาแข็ง แผ่นใบเรียบ หลังใบผิวใบเรียบเป็นมัน สีเขียวสด ด้านท้องใบสีอ่อนกว่า เรียบและลื่น เนื้อใบเหนียว ใบรูปรีแกมขอบขนาน กว้าง 4-5 เซนติเมตร ยาว 6-12 เซนติเมตร โคนใบสอบ ปลายใบแหลม ขอบใบเรียบ มีหูใบเล็กรูปสามเหลี่ยม อยู่ระหว่างก้านใบ

ดอก ออกเป็นช่อกระจุกตามซอกใบและปลายกิ่ง ดอกเป็นช่อใหญ่ แต่ละช่อมีขนาดตั้งแต่ 4-10 เซนติเมตร ดอกย่อย 10-25 ดอก มีลักษณะคล้ายดอกเข็ม บานพร้อมกันทั้งช่อ เมื่อแรกบานสีขาวแล้ว เปลี่ยนเป็นสีแกมเหลือง กลิ่นหอมแรงในตอนกลางคืน กลีบดอกส่วนโคนเชื่อมกันเป็นหลอดสั้น ปลายแยกเป็น 5 กลีบ เมื่อบานกลีบดอกจะบิด ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 1.5-2 เซนติเมตร เกสรเพศผู้ 5 อัน ยาวและยื่นพ้นกลีบดอก เกสรเพศเมียรูปกระสวย สีขาว กลีบเลี้ยง สีขาวอมเขียว โคนเชื่อมติดกันเป็นหลอด ปลายแยกเป็นแฉกแหลม

ผล ผลสดแบบผลกลุ่ม รูปกลมรี สีเขียวเข้ม เมื่อแก่สีดำ ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 1-1.5 เซนติเมตร ส่วนก้านนูนเป็นวง เมล็ดขนาดเล็กมีจำนวนมาก

คัดเค้า *Oxyceros horridus* Lour ต้น ดอก ผล

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

พืชชนิดนี้มีถิ่นกำเนิดอยู่ในแถบเมดิเตอร์เรเนียน และแพร่พันธุ์ไปทั่วในเขตอบอุ่นและกึ่งร้อน ในประเทศไทยปลูกได้ทุกภาค พบตามป่าดิบแล้ง ป่าเบญจพรรณ และตามป่าละเมาะตั้งแต่ระดับน้ำทะเล จนถึง 500 เมตร ออกดอกเดือนธันวาคมถึงมกราคม ติดผลราวเดือนเมษายน ดอกส่งกลิ่นหอมแรงเวลาเย็นถึงกลางคืนกระจายพันธุ์

ลักษณะเครืองยา

ลูกคัดเค้าเป็นผลรูปค่อนข้างกลม สีดำ ก้นลูกมีวงกลมเล็กๆ ขนาดประมาณ 1.5 เซนติเมตร เปลือกผลเรียบ มีรอยขรุขระเล็กน้อย มีขั้วผลติดบางลูก รสฝาด

องค์ประกอบเคมี

ลูกคัตเค้ามสารประกอบกลุ่มไตรเทอปีนอยด์ (Triterpenoids) และ ซาโปนิน (saponin)

ข้อบ่งใช้ -

ตำราสรรพคุณยาไทยว่า ลูกคัตเค้ามีสรสเผื่อนปราว่ ปรงเป็นยาต้มฟอกโลหิตระดูที่เน่าร้ายของสตรี เป็นยาขับประจำเดือน ฟอกเลือด บำรุงโลหิต ทั้งต้น มีรสฝาด แก้เสมหะ และโลหิต บำรุงโลหิต แก้ไข้ ใบ แก้โลหิตช่าน แขน้ำต้มแก้ไข้ ราก มีรสเย็นฝาดเล็กน้อย แก้ไข้ และเลือดออกตามไรฟัน แก้เสมหะ ดอก รสขมหอม แก้โลหิตในกองกำเดา แก้เลือดออกตามไรฟัน

ข้อห้ามใช้ -

คำเตือน -

ข้อควรระวัง -

ขนาดและวิธีใช้ -

เอกสารอ้างอิง

1. หนังสือสมุนไพรไทย เล่ม 1. “คัตเค้า (*Khut Khao*)”. (ดร.นิจศิริ เรืองรังษี, ธวัชชัย มังคละคุปต์). หน้า 77.
2. ส่วนพฤกษศาสตร์ป่าไม้ สำนักวิชาการป่าไม้ กรมป่าไม้. ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย เต็ม สมิตินันท์ (ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544). กรุงเทพฯ : บริษัทประชาชน จำกัด. 2544.
3. The Plant List. *Oxyceros horridus* Lour. Available from : <http://www.theplantlist.org/tpl1.1/record/kew-145029>
4. สำนักงานโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. “คัตเค้า (คัตเค้าเครือ)”. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: www.rspg.or.th. [17 พฤษภาคม 2563].
5. Aukkanibutra A. Steroids from *Typha Elephantina* and Triterpenoids from *Randia Siamensis*. Ph. D. Thesis, Department of Pharmacognosy, Faculty of Pharmaceutical Sciences, Chulalongkorn University, Bangkok, Thailand. 1985.
6. วุฒิ วุฒิธรรมเวช. สารานุกรมสมุนไพร. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์. 2540.

28. คุณ

คุณ

ฝักคุณเป็นฝักแก่แห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Cassia fistula* L. ในวงศ์ Leguminosae (Fabaceae) วงศ์ย่อย Caesalpinioideae

www.thaicrudedrug.com
by Sudarat Homhual

เนื้อในฝักคุณ

ใช้ในตำรับ ยาแก้สันตฆาตกร่อนแห้ง ยาทัพยาธิคุณ

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา เนื้อในฝักคุณ

ชื่อละติน *Fructus Cassiae Fistulae*

ชื่อภาษาอังกฤษ cassia pod, purging fistula pod

ชื่อพ้อง *Cathartocarpus fistula* (L.) Pers.

ชื่ออื่น ฝักกลมแล้ง

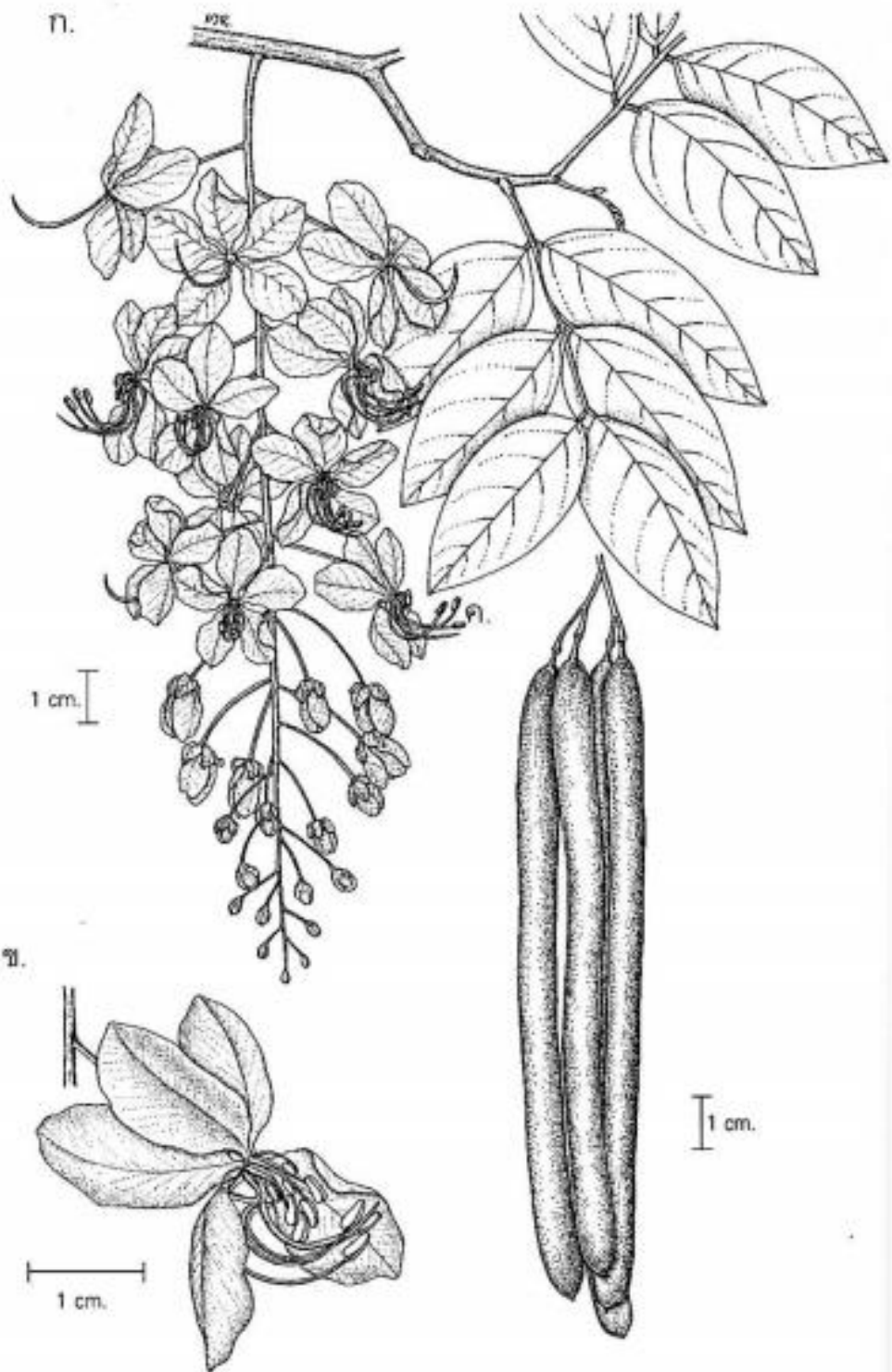
ลักษณะพืช ไม้ต้น ผลัดใบ สูง 5-15 เมตร ลำต้นค่อนข้างตรง เปลือกนอกสีเทาอมน้ำตาล สีเทาอมขาว หรือสีนวล เรียบหรือแตกลอนเป็นสะเก็ด เปลือกในสีเหลือง เรือนยอดรูปไข่ แตกกิ่งต่ำ แผ่กว้าง ใบ เป็นใบประกอบแบบขนนกปลายคู่ เรียงเวียน ก้านใบ ยาว 7-10 เซนติเมตร แกนกลางใบยาว 15-25 เซนติเมตร ใบย่อยรูปไข่แกมรูปขอบขนาน มี 3-6 คู่ ใบย่อยกว้าง 4-8 เซนติเมตร ยาว 7-20 เซนติเมตร ปลายแหลม โคนโค้งกว้างหรือมน ขอบเรียบ แผ่นใบเกลี้ยง ค่อนข้างบาง ช่อดอก แบบช่อกระจุก ออกตามซอกใบ ห้อยลง ขนาดใหญ่ ค่อนข้างโปร่ง ยาว 20-45 เซนติเมตร ส่วนใหญ่ออกดอกดกมากขณะทิ้งใบ ใบประดับ ยาว 0.8-1 เซนติเมตร ร่วงง่าย ดอก มีก้านยาว 1.5-3.5 เซนติเมตร กลีบเลี้ยง 5 กลีบ รูปไข่แกมรูปรี ยาว 0.7-1 เซนติเมตร กลีบดอกสีเหลือง 5 กลีบ ขนาดเกือบเท่ากัน รูปไข่ กว้าง 1-1.5 เซนติเมตร ยาว 3-3.5 เซนติเมตร เกสรเพศผู้ 10 อัน แบ่งเป็น 3 กลุ่ม กลุ่มแรกมี 3 อัน ก้านชูอับเรณูยาวประมาณ 3 เซนติเมตร อับเรณูยาวราว 5 มิลลิเมตร กลุ่มที่สองมี 4 อัน ก้านชูอับเรณูยาว 0.8-1 เซนติเมตร และกลุ่ม

ที่สาม มี 3 อัน ก้านชูอับเรณูยาวประมาณ 0.5 เซนติเมตร อับเรณูขนาดเล็กมาก รังไข่และก้านยอดเกสรเพศเมียมีขน ผล เป็นฝัก ห้อยลง รูปทรงกระบอก เส้นผ่านศูนย์กลาง 1.5-2.5 เซนติเมตร ยาว 20-60 เซนติเมตร ผิวเกลี้ยง ฝักอ่อนสีเขียว ฝักแก่สีดำ ภายในฝักมีเยื่อบางกั้นเป็นช่องตามขวาง แต่ละช่องมีเมล็ด 1 เมล็ด เมล็ด รูปรีแบน สีน้ำตาลเป็นมัน กว้างประมาณ 5 มิลลิเมตร ยาว 8-9 มิลลิเมตร

คุณ *Cassia fistula* L.

ก. กิ่ง แสดงใบและช่อดอก ข. ช่อดอก ค. ช่อดอกและผล

๑๙ Cassia fistula L.

ก. กิ่ง แสดงใบและช่อดอก ข. ดอก ค. ผล

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์ พืชชนิดนี้อาจเป็นพืชพื้นเมืองของประเทศอินเดีย พบได้ทั่วไปในประเทศเขตร้อน ในประเทศไทยพบตามป่าเบญจพรรณ และป่าเต็งรัง

ลักษณะเครื่องยา ฝักคูนมีลักษณะเป็นรูปทรงกระบอก เส้นผ่านศูนย์กลาง 1.5-2.5 เซนติเมตร ยาว 20-60 เซนติเมตร หรือเป็นส่วนของฝักที่หักเป็นท่อน สีน้ำตาลเข้มหรือดำ ผิวเป็นมัน เกลี้ยง ภายในมีเนื้อสีน้ำตาลลักษณะเหนียว รสหวานเอียน มีกลิ่นเฉพาะ มีเมล็ดรูปแบนมน จำนวนมาก

องค์ประกอบทางเคมี ฝักคูนมีสารอนุพันธ์แอนทราควิโนน (anthraquinone derivatives) หลายชนิด เช่น เรอิน (rhein), เซนโนไซด์เอ (sennoside A), เซนโนไซด์บี (sennoside B), บาบิโลอิน (barbaloin), อะโลอิน (aloin) นอกจากนี้ ยังมีน้ำตาลารวร้อยละ 50 และสารอื่น ๆ เช่น กรดพิสตุลิก (fistulic acid), เพกทิน (pectin), กรดซิตริก (citric acid), สารเมือก (mucilage), โปรตีน

ส่วนที่ใช้ เนื้อในฝักแก่

ข้อบ่งใช้ แก้อาการท้องผูก

ตำราสรรพคุณยาไทยว่า เนื้อในฝักกินเป็นยาระบาย ทำให้ถ่ายสะดวกไม่มวนท้อง ไม่ใช่ท้อง ใช้ได้ทั้งในเด็กและสตรีระหว่างตั้งครรภ์ แก้อาการท้องผูกเรื้อรัง

ข้อมูลจากการศึกษาวิจัยพรีคลินิก พบว่าเนื้อในฝักคูนมีฤทธิ์ทำให้ถ่ายเมื่อทดสอบในหนูทดลอง และสุนัข และยังมีรายงานว่าฝักคูนมีฤทธิ์ต้านแบคทีเรียได้อีกด้วย

ข้อห้ามใช้ ห้ามใช้ในผู้ที่มีอาการท้องผูกเนื่องจากลำไส้อุดตัน ท้องร่วง ท้องเสีย อุจจาระเหลว ปวดท้อง คลื่นไส้ อาเจียน

คำเตือน

1. ไม่ควรกินติดต่อกันเป็นเวลานาน เพราะอาจทำให้ร่างกายเคยชิน เมื่อหยุดยาลำไส้จะไม่ทำงานตามปกติ
2. ควรแยกเปลือกฝักและเมล็ดออกจากเนื้อในฝักคูนก่อนนำไปต้ม เนื่องจากเปลือกฝักและเมล็ดอาจทำให้อาเจียน

ขนาดและวิธีใช้ ใช้เนื้อในฝักคูน ละลายด้วยน้ำร้อน กรอง นำส่วนที่กรองได้มาเคี่ยวจนข้น กินครั้งละ 4-8 กรัม หรือใช้เป็นเครื่องยาชนิดหนึ่งในตำรับยาไทย

หมายเหตุ มักมีความสับสนว่า ราชพฤกษ์ ชัยพฤกษ์ เป็นพืชชนิดเดียวกับคูน แต่มีตำรายาและตำราอื่นๆ หลายเล่ม ระบุชัดเจนว่า คูน ชัยพฤกษ์ ราชพฤกษ์ เป็นพืชต่างชนิดกัน

เอกสารอ้างอิง

1. ส่วนพฤกษศาสตร์ป่าไม้ สำนักวิชาการป่าไม้ กรมป่าไม้. ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย เต็ม สมิตินันท์. ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม. กรุงเทพฯ : บริษัท ประชาชน จำกัด. 2544. หน้า 113.
2. Youngken HW. Textbook of pharmacognosy. 6th ed. Philadelphia: The Blakiston Company. 1950. p. 468-70.
3. Gupta AK, Tandon N, Sharma M, editors. Quality standards of Indian medicinal plants. Vol. II. New Delhi: Indian Council of Medicinal Research. 2005. p. 47-53.
4. ธงชัย เปาอินทร์, นิวัตร เปาอินทร์. ต้นไม้ยาน่ารู้. กรุงเทพฯ : บริษัท ออฟเซ็ท เพรส จำกัด. 2544. หน้า 278-9.
5. ชยันต์ พิเชียรสุนทร, แม้นมาส ชวลิต, วิเชียร จีรวงส์. คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์ ฉบับเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษา มหาราช 5 ธันวาคม พุทธศักราช 2542. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์ และมูลนิธิภูมิปัญญา. 2544. หน้า 289-93.
6. Larsen K, Larsen SS, Vidal JE. Leguminosae-Caesalpinioideae. In: Smitinand T, Larsen K, editors. Flora of Thailand. Vol. 4(1). Bangkok: The Royal Forest Department. 1984. p. 103-5.
7. Gritsanapan W. Anthraquinone compounds of Cassia species growing in Thailand. Mahidol J Pharm Sci. 1983;10(3): 90-6.
8. โครงการศูนย์ข้อมูลสมุนไพร คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล. ก้าวไปกับสมุนไพร เล่ม 1. กรุงเทพฯ : ไม่ปรากฏสำนักพิมพ์. 2512. หน้า 81-9.
9. เสงี่ยม พงษ์บุญรอด. ไม้เทศเมืองไทย สรรพคุณของยาเทศและยาไทย. กรุงเทพฯ : เกษมบรรณกิจ. 2522. หน้า 137-9.
10. Iyengar MA, Pendse GS, Narayana N. Bioassay of Cassia fistula L. (Aragvadha). Planta Med. 1966;14:289-301.
11. Lillykutty L, Santhakumari G. Antimicrobial activities of Cassia fistula L. J Res Indian Med. 1969;4:25-36.
12. McGuffin M, Hobbs C, Upton R, Goldberg A. American Herbal Products Association's botanical safety handbook. Boca Raton(FL): CRC Press. 1997. p. 176-9.
13. Evans WC. Trease and Evans' pharmacognosy. 14th ed. London: WB Saunders Company Ltd. 1996. p. 238-9.
14. พิศณุประสาทเวช, พระยา. เวชศึกษาแพทยศาสตร์สังเขป เล่ม 3. พระนคร : สมาคมแพทย์แผนโบราณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม. 2512. หน้า 108.
15. ฐานข้อมูลเครื่องยาสมุนไพร คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. คุณ [อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 3 ก.ค. 2563]. เข้าถึงได้จาก:
<http://www.thaicrudedrug.com/main.php?action=viewpage&pid=43>

29. จันทน์ขาว

จันทน์ขาว

จันทน์ขาวเป็นแก่นแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Santalum album* L. ในวงศ์ Santalaceae

www.thaicrudedrug.com
by Sudarat Homhual

เครื่องยา จันทน์ขาว

ใช้ในตำรับ ยาแก้ไออุ่นไม่หลับ/แก้ไอผอมเหลือง, ยาอภัยสาลี และยาแก้โรคจิต

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา แก่น

ชื่อละติน *Lignum Santiali Albi*

ชื่อภาษาอังกฤษ Sandalwood

ชื่อพ้อง *Santalum album* Rumph., *Santalum ovata* R. Br., *S. ovatum* Miq., *S. myrtifolium* Roxb., *Sirium myrtifolium* L.

ชื่ออื่น แก่นจันทร์, แก่นจันทน์เทศ, จันทน์เทศ, จันทน์ทิมาลัย, sandal wood, sweet chandan, white sandalwood, white sandal wood

ลักษณะของพืช

ไม้ต้น กิ่งเปียน สูง 6-10(-18) เมตร ลำต้นเมื่ออ่อนเกลี้ยง มีเหลี่ยม เมื่อแก่รูปคล้ายทรงกระบอก เปลือกขรุขระ แตกเป็นร่องตามแนวนอน

ใบ เป็นใบเดี่ยว เรียงตรงข้ามหรือเกือบตรงข้าม รูปรีหรือรูปไข่ กว้าง 2.2-3.1 เซนติเมตร ยาว 5-7 เซนติเมตร ปลายแหลมหรือเรียวแหลมเล็กน้อย โคนมนหรือสอบเรียว ขอบหยักเป็นคลื่น แผ่นใบคล้ายแผ่นหนังเปราะ เส้นแขนงใบชูขึ้นทั้ง 2 ด้าน เส้นใบย่อยมักไม่โค้งจรดกัน ก้านใบเรียว กว้างประมาณ 1 มิลลิเมตร ยาว 8-9 มิลลิเมตร

1

2

3

4

5

1 cm

จันทน์ขาว *Santalum album* L.

1.ลักษณะวิสัย 2.ลำต้น 3.กิ่ง แสดงดอก 4.กิ่ง แสดงผล 5.เครื่องยา

จันทน์ขาว *Santalum album* L.

1.กิ่ง แสดงช่อดอก 2.ดอก 3.ผล

ช่อดอก แบบช่อกระจุกแยกแขนง ออกตามลำต้นหรือกิ่งอ่อน มักพบตามปลายกิ่งหรือซอกใบ ก้านช่อดอกเรียว บิดไปมาร กว้างประมาณ 0.6 มิลลิเมตร ยาว 1-1.3 เซนติเมตร เป็นร่องตามยาว มีดอก 9-15 ดอก ดอกตูมรูปปลูกล่าง เมื่อบานสีขาวนวล แล้วจะเปลี่ยนเป็นสีแดงและสีม่วง มีกลิ่นหอม ก้านดอกเรียว กว้างประมาณ 0.5 มิลลิเมตร ยาว 1-1.5 มิลลิเมตร ฐานดอกกว้างประมาณ 2 มิลลิเมตร ยาว 1-1.5 มิลลิเมตร กลีบรวม 4-5 กลีบ รูปสามเหลี่ยมแคบ กว้าง 1-1.5 มิลลิเมตร ยาว 3-3.5 มิลลิเมตร โคนงับลง เกสรเพศผู้มีจำนวนเท่ากับกลีบรวมและเรียงตรงข้ามกับกลีบรวม ก้านชูอับเรณูกว้างประมาณ 0.3 มิลลิเมตร ยาวประมาณ 2.5 มิลลิเมตร โคนก้านป้องเล็กน้อย ติดด้านหลังอับเรณู ก้านเกสรเพศเมียเป็นเหลี่ยม ฐาน

ดอกรูปถ้วย กว้างประมาณ 0.3 มิลลิเมตร ยาวประมาณ 2.5 มิลลิเมตร ยอดเกสรเพศเมียมี 3 พู ยาวถึงประมาณ 1 มิลลิเมตร รังไข่กึ่งใต้วงกลีบ

ผล รูปกลมหรือเกือบกลม เส้นผ่านศูนย์กลาง 8 มิลลิเมตร ผิวเกลี้ยง

เมล็ด มี 1 เมล็ด รูปกลมหรือรูปไข่กลับ มีเนื้อ

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

พืชชนิดนี้เป็นพืชพื้นเมืองของเกาะติมอร์ พบขึ้นตามป่าโปร่งและป่าดิบแล้ว ปลูกมากทางตอนใต้ของประเทศอินเดีย มีปลูกในประเทศไทย

ลักษณะเครื่องยา

จันทน์ขาวเป็นแก่นไม้รูปทรงกระบอก ความยาวไม่แน่นอน บางชิ้นโค้งเล็กน้อย ขึ้นส่วนของแก่นที่ยังไม่ย่อยมักยาวประมาณ 1 เมตร เส้นผ่านศูนย์กลาง 10-30 เซนติเมตร ผิวนอกสีเหลืองอ่อนหรือสีน้ำตาลแกมสีเหลืองเนียนและเรียบ อาจพบรอยแผลหรือรอยแตกตามยาว รอยตัดสีเหลืองแกมสีน้ำตาล อาจเห็นวงปีชัดเจนหรือเห็นไม่ชัด รอยตัดตามยาวเป็นลายตรง เนื้อแน่น หักยาว กลิ่นหอม เมื่อเป่ากลิ่นจะหอมมากขึ้น รสเผ็ดเล็กน้อยเมื่อเคี้ยว

องค์ประกอบทางเคมี

จันทน์ขาวมีน้ำมันระเหยง่าย (volatile oil) ร้อยละ 3-5 น้ำมันนี้ประกอบด้วยสารหลายชนิด เช่น แอลฟา-แซนทานอล (α -santalol), บีตา-แซนทานอล (β -santalol), แซนทีน (santene), แอลฟา-แซนทาลีน (α -santalene), บีตา-แซนทาลีน (β -santalene), แซนทีโนน (santenone)

ข้อบ่งใช้

ตำราสรรพคุณของไทยว่าจันทน์ขาวมีรสเผ็ดหวาน สีสรรพคุณบำรุงประสาท บำรุงเนื้อหนังให้สดชื่น แก้อ่อนในกระหายน้ำ แก้ตับ ปอด และดีพิการ แก้เหงื่อตกหนัก ขับพยาธิ

ข้อมูลการศึกษาวิจัยพรีคลินิกพบว่าน้ำมันจันทน์ขาวมีฤทธิ์ฝาดสมาน ฆ่าเชื้อในทางเดินหายใจ ทางเดินปัสสาวะ ขับปัสสาวะ ละลายเสมหะ และต้านเชื้อรา นอกจากนี้ ยังมีผลต่อระบบประสาทส่วนกลาง

หมายเหตุ

1. จันทน์ขาวที่มีขายในท้องตลาดอาจได้จากพืชสกุลเดียวกัน แต่ต่างชนิดกันอีกหลายชนิด เช่น *Santalum acuminatum* (R. Br.) A. DC., *S. lanceolatum* R. Br., *S. obtusifolium* R. Br. พืชเหล่านี้ปลูกเป็นพืชเศรษฐกิจในประเทศออสเตรเลีย
2. จันทน์ขาวที่มีขายในท้องตลาดยังอาจเป็นกระพี้ของต้นจันทนา (*Tarenna hoensis* Pit. วงศ์ Rubiaceae) เนื้อไม้ของต้นจัน (*Diospyros decandra* Lour. วงศ์ Ebenaceae) ทั้งนี้ยังไม่มีรายงานว่ากระพี้ของต้นจันทนาและเนื้อไม้ของต้นจันมีสรรพคุณเช่นเดียวกับจันทน์ขาว
3. “จันทน์เทศ” ซึ่งเป็ชื่ออื่นของจันทน์ขาว อาจหมายถึงพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Myristica fragrans* Houtt. ในวงศ์ Myristicaceae พืชนี้เป็นพืชปลูก แพทย์แผนไทยใช้ส่วนของเยื่อหุ้ม (aril) เรียก “ดอกจันทน์ (mace)” และใช้ส่วนเมล็ด เรียก “ลูกจันทน์ (nutmeg)”

เอกสารอ้างอิง

1. คณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก. ตำราอ้างอิงยาสมุนไพรไทย. เล่ม 1. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง; 2552.

2. ฐานข้อมูลเครื่องยาสมุนไพร คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. จันทน์ขาว [อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 3 ก.ค. 2563]. เข้าถึงได้จาก: <http://www.thaicrudedrug.com/main.php?action=viewpage&pid=48>
3. Department of Medical Sciences. Chan Khao. In: Thai herbal pharmacopoeia 2019. Bangkok: The Agricultural Co-operative Federation of Thailand; 2019.

30. จันทน์แดง

จันทน์แดง

จันทน์แดงเป็นแก่นแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Pterocarpus santalinus* L.f. ในวงศ์ Leguminosae (Fabaceae) วงศ์ย่อย Caesalpinioideae

แก่นจันทน์แดง

ใช้ในตำรับ ยาแก่นอนไม่หลับ/ยาแก้ไข้ผอมเหลือง

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา แก่น

ชื่อละติน

ชื่อภาษาอังกฤษ Dragon's blood

ชื่อพ้อง *Aletris cochinchinensis* Lour., *Dracaena saposchnikowii* Regel., *Draco saposchnikowii* (Regel) Kuntze., *Pleomele cochinchinensis* Merr. ex Gagnep., *Dracaena cochinchinensis* (Lour.) S.C.Chen

ชื่ออื่น รักษัตจันทน์, รัตจันทน์, chandam, chandan, raktachandana, red sanders, red sandal wood, saunders wood, red saunders, red santal, rubywood

ลักษณะของพืช ไม้ต้น สูงได้ถึง 11 เมตร วัตรอบโคนต้นได้ถึง 1.5 เมตร เปลือกต้นสีน้ำตาลดำ แตกเป็นแผ่นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า เมื่อมีแผลจะมียางสีแดงเข้มไหลออกมา ใบ เป็นใบประกอบแบบขนนก มีใบย่อย 3 ใบ ไม่มีหูใบ ก้านใบมีขนนุ่ม คู่ล่างมักออกสลับหรือเกือบตรงข้าม รูปไข่กว้างหรือเกือบกลม กว้างและยาว 5-15 เซนติเมตร โคนโค้งกว้าง ปลายโค้งกว้างถึงหยักลึก เนื้อใบคล้ายแผ่นหนัง ด้านล่างมีขนนุ่มเล็กน้อย

ช่อดอก แบบช่อกระจ่างโปร่ง สีเหลือง ออกที่ปลายกิ่งหรือตามซอกใบ ก้านช่อดอกและก้านดอกย่อยมีขนนุ่ม ดอกย่อยสมมาตรด้านข้าง สมบูรณ์เพศ ใบประดับเล็กมาก ร่วงง่าย กลีบเลี้ยงเป็นรูปหลอดแกมรูประฆังหงาย ปลายจักเป็นฟันที่สั้นๆ 5 ซี่ มีขนสั้น กลีบดอกมี 5 กลีบ เกือบเท่ากัน โคนกลีบเรียวยาวคล้ายก้านกลีบ ซ้อนเหลื่อมกัน ขอบกลีบเป็นคลื่น กลีบกลางแคบ โค้งลง กลีบคู่ข้างแยกกัน กลีบคู่ล่างติดกับด้านหน้าและโค้งขึ้น เกสรเพศผู้มี 10 อัน ก้านเกสรเพศผู้เชื่อมติดกันสองกลุ่ม กลุ่มละ 5 อัน อับเรณูขนาดเล็ก รังไข่เหนือวงกลีบ ขนาดเล็กมีก้าน มีขนปกคลุม ภายในมี 1 ช่อง มีอวุล 2 เม็ด พลาเซนตาแนวเดียว ผลค่อนข้างกลมแบน ขอบมีปีกโดยรอบ เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 5 เซนติเมตร เมื่อแก่ไม่แตก ก้านมีขนนุ่ม เมล็ด มี 2 เมล็ด สีน้ำตาลแดง กลี้ยง

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์ พืชชนิดนี้เป็นพืชถิ่นเดียวของประเทศอินเดีย พบขึ้นในเฉพาะบางพื้นที่ของแคว้นอันตรประเทศ โดยเฉพาะในเขตคัตตาพาห์และบริเวณใกล้เคียงเมืองมัทราสและไมเซอร์ บริเวณเชิงเขาที่มีลักษณะเป็นหินและแห้งแล้ง ที่ความสูงจากระดับน้ำทะเล 150-900 เมตร ปัจจุบันเป็นพืชปลูกในหลาย ๆ ประเทศ เช่น ประเทศศรีลังกา ฟิลิปปินส์

ลักษณะเครื่องยา จันทน์แดงเป็นชิ้นส่วนของแก่นที่ไม่มีกระพี้ เนื้อแน่นและหนัก แต่ปรังาย สีแดงเข้มถึงสีม่วงดำ อาจมีร่องตามยาว รอยตัดสีแดงเข้ม เห็นจุดเวสเซลท่อลำเลียง อาจเห็นลายหรือเส้นขนาดเล็ก สีส่อนกว่า กลิ่นหอม รสฝาดเล็กน้อย

องค์ประกอบทางเคมี

จันทน์แดงมีสารรงควัตถุสีแดง (red pigment) อันเป็นอนุพันธ์ของเบนโซแซนทีโนน (benzoxanthenones) ที่สำคัญได้แก่ แซนทาลินเอ (santalin A) และแซนทาลินบี (santalin B) นอกจากนี้ยังมีน้ำมันระเหยง่ายเล็กน้อยซึ่งมีสารซีดรัล (cedral), เทอโรคาร์พอล (pterocarpol), ไอโซเทอโรคาร์โปโลน (isoptercarpolone), ไอโซเทอโรคาร์พอน (isoptercarphone), เทอโรคาร์ปทริโอล (pterocarpriol), เทอโรคาร์ปไดโอลลอน (pterocarpdiolone), สารกลุ่มไตรเทอร์เพน (triterpenes) เช่น เทอโรสติบิน (pterostibine), กรดอะเซทิลโอลีแอโนลิก (acetyl oleanolic acid), สารกลุ่มสเตอรอล (sterols) เช่น เทอโรคาร์แพน (pterocarpan) และสารกลุ่มไอโซฟลาโวน (isoflavones) เช่น อนุพันธ์ของสติลบิน (stilbene derivatives)

ข้อบ่งใช้ ตำราสรรพคุณยาไทยว่าแก่นจันทน์แดงมีรสขมเย็น ฝาดเล็กน้อย ใช้แก้พิษไข้ ทั้งภายในและภายนอก บำรุงหัวใจ แก้พิษไข้ที่มีอาการอักเสบ อาการปวดบวม

ข้อมูลการศึกษาวิจัยพรีคลินิกพบว่าสารสกัดจันทน์แดงด้วยเอทานอลร้อยละ 90 แสดงฤทธิ์กดระบบประสาทส่วนกลาง กล่อมประสาท กั้นชัก สารแซวินิน (savinin) ในจันทน์แดงมีฤทธิ์ยับยั้งเซลล์มะเร็ง และสารสกัดจันทน์แดงมีฤทธิ์สมานแผลในสัตว์ทดลอง

หมายเหตุ

1. ตำราอายุรเวทของอินเดียว่า จันทน์แดงมีสรรพคุณแก้ไข้ป่า แก้ไข้ กระตุ้นกำหนด ฝาดสมาน เป็นยาขมเจริญอาหาร ขับเหงื่อ ขับพยาธิ มีรายงานว่าสารสกัดจันทน์แดงมีฤทธิ์ลดอาการเกร็งที่ลำไส้เล็กของสัตว์ทดลอง ในประเทศอินเดียมีการใช้ในรูปแบบของสารสกัดสำหรับฤทธิ์ฝาดสมาน เป็นยาขมเจริญอาหาร ใช้บำบัดโรคบิดเรื้อรัง ในรูปแบบของยาผง สำหรับรักษาโรคริดสีดวงทวารหนัก โรคเกี่ยวกับน้ำดี โรคมิวหนัง และใช้เป็นยาขับเหงื่อ และยังมีการใช้ในรูปแบบของครีมสำหรับทาเพื่อรักษาผิวหนังที่โดนความร้อน เช่น น้ำร้อนลวก นอกจากนี้ยังมีการใช้สำหรับอาการอักเสบที่ผิวหนัง อาการบวมที่แขนขา ใช้เป็นยาป้ายตา ลดอาการเจ็บตา และแก้ปวดหัว แก่นจันทน์แดงเคยใช้เป็นสารแต่งสีในยาเตรียมต่าง ๆ หลายชนิด

2. ตำรายาพื้นบ้านของประเทศเยอรมนีว่า จันทน์แดงมีสรรพคุณแก้โรคที่เกี่ยวกับทางระบบทางเดินอาหาร ขับปัสสาวะ และท้องร่วง และเคยใช้แต่งสีขนแกะ
3. เนื่องจากจันทน์แดงหายาก ราคาแพง และต้องนำเข้าจากประเทศอินเดีย แพทย์แผนไทยจึงได้นำจันทน์ผาหรือลักจั่น [*Dracaena cochinchinensis* (Lour.) S.C.] มาใช้แทนจันทน์แดง (*Pterocarpus santalinus* L.f.) ตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจนถึงปัจจุบัน จนเป็นที่เข้าใจโดยทั่วไปว่าจันทน์ผา หรือลักจั่น คือจันทน์แดงในตำราแพทย์และเภสัชกรรมแผนไทย

เอกสารอ้างอิง

1. คณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย. ตำราอ้างอิงสมุนไพร เล่ม 1 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในมหามงคลสมัยที่ทรงครองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: บริษัทอัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน). 2551.
2. .ฐานข้อมูลเครื่องยาสมุนไพร คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. จันทน์แดง [อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 3 ก.ค. 2563]. เข้าถึงได้จาก:
<http://www.thaicrudedrug.com/main.php?action=viewpage&pid=49>

31. จิงจ้อ

จิงจ้อ

จิงจ้อเป็นรากของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Merremia vitifolia* (Burm.f) Hall.f. ในวงศ์ CONVULVULACEAE

ดอกจิงจ้อ

รากจิงจ้อ

ใช้ในตำรับ ยาไฟอาวุธ

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา ราก

ชื่อละติน *Convolvulus vitifolius* Burm f.; *Ipomoea vitifolia* Bl.

ชื่อภาษาอังกฤษ

ชื่อพ้อง *Camonea vitifolia* (Burm.fil.) A.R.Simões & Staples

ชื่ออื่น จิงจ้อขาว, จิงจ้อใหญ่, จิงจ้อหลวง, จิงจ้อกลม, จิงจ้อ

ลักษณะของพืช ไม้เถา ขนาดเล็ก ลำต้นกลม เกลี้ยง หรือตามกิ่งก้านมีขนแข็งสีขาว หรือสีน้ำตาลปน เหลืองกระจายทั่ว ใบรูปกลม กว้าง ยาว โคนใบรูปหัวใจ ขอบใบจักเป็นแฉกรูปพัด 5-7 แฉก เป็นรูปสามเหลี่ยมกว้าง หรือรูปหอกปลายแหลมหรือมน มีติ่งสั้น ขอบแฉกจักเป็นซี่ฟันหยาบ ๆ หรือเว้าตื้น ๆ หรือค่อนข้างเรียบ มีขนกระจายหนาแน่นทั้ง 2 ด้าน ก้านใบยาว 2-15 เซนติเมตร มีขนกระจายหรือเกลี้ยง ดอกออกเป็นช่อตามง่ามใบมี 1-3 หรือหลายดอก ก้านช่อดอกยาว 1-15 เซนติเมตร หรือยาวกว่านี้ ก้านดอกยาว 8-20 มิลลิเมตร เมื่อเป็นผลจะใหญ่ขึ้นเป็นรูปกระบอกใบประดับแหลมเรียว ยาว 1.5-2 มิลลิเมตร กลีบรองดอกรูปขอบขนาน หรือแหลม มีติ่งสั้น กลีบที่อยู่ด้านนอกมีขนแข็งหรือเกลี้ยงกลีบอยู่ด้านใน ผลแห้ง กิ่งกลม เนื้อคล้ายกระดาษ สีคล้ายฟาง สีดำชุ่น หรือน้ำตาลดำ เกลี้ยง

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์ ชอบขึ้นตามที่แห้งแล้ง ทุ่งหญ้าโล่งแจ้ง นาข้าว นาไร่ ป่าเบญจพรรณ ริมฝั่งแม่น้ำและสองข้างทาง ออกดอกตุลาคม-มีนาคม

ลักษณะเครื่องยา ไม่มีข้อมูล

องค์ประกอบทางเคมี ไม่มีข้อมูล

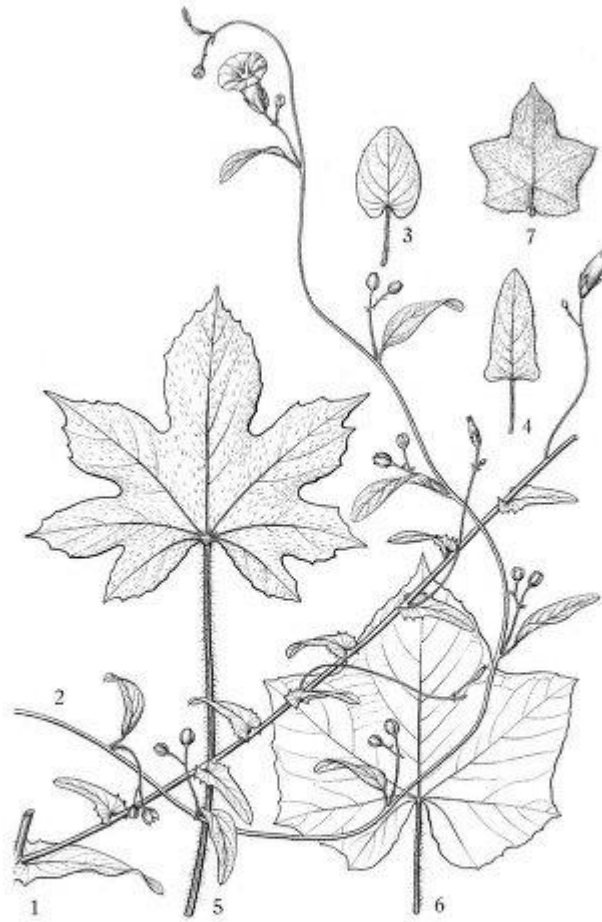

Figure 302. 1. *Xenostegia tridentata* (Linnaeus) D. F. Austin & Staples, 地旋花 *di xuan hua* (*Merremia tridentata* (Linnaeus) H. Hallier subsp. *hastata* (H. Hallier) van Ooststroom). —1. Flowering branch. 2–4. *Merremia hirta* (Linnaeus) Merrill, 毛山猪菜 *mao shan zhu cai*. —2. Flowering branch. —3, 4. Leaf. 5–7. *M. vitifolia* (N. L. Burman) H. Hallier, 掌叶鱼黄草 *zhang ye yu huang cao*. —5, 6, 7. Leaf. (FOC 294, 295, 300; FRPS 64(1): 67, pl. 14. 1979. —吴锡麟 Wu Xilin).

ข้อบ่งชี้

คัมภีร์สรรพคุณ (แลมहाพิกัต) ว่า จิงจ้อ มีรสร้อน แก้ฟกบวม แก้ลมพรดิกและย่อยอาหาร แก้เสมหะ แก้โลหิต แก้กำเดาหมายเหตุ

ทั้งต้น แก้อาการปวดเมื่อปัสสาวะ และทางเดินปัสสาวะอักเสบ น้ำคั้นเป็นยาเย็น ขับปัสสาวะ ใช้หยอดแก้ตาอักเสบ ราก รับประทานดิบ ๆ เป็นยาเจริญอาหาร ช่วยย่อยอาหารแก้เสมหะและลมธาตุไฟกล้า ฟกซ้ำ เลือดกำเดาออก

เอกสารอ้างอิง

1. กมลทิพย์ ประเทศ และคณะ. การสำรวจพรรณไม้ในอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร. พิษณุโลก. มหาวิทยาลัยนเรศวร. 2543.

2. คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ : ภูมิปัญญาทางการแพทย์และมรดกทางวรรณกรรมของชาติ. กรุงเทพฯ: สถาบันภาษาไทย กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2542 หน้า 375
3. เสี่ยม พงษ์บุตร. ไม้เทศเมืองไทย สรรพคุณของยาเทศและยาไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เพื่ออักษร. 2514. หน้า 168-169
4. <https://www.gbif.org/species/5548890>; retrieved July 10, 2020.
5. http://www.hear.org/pier/species/merremia_vitifolia.htm; retrieved July 10, 2020.

32. เจตมูลเพลิง

เจตมูลเพลิงแดง

เจตมูลเพลิงแดงเป็นรากแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Plumbago indica* L. ในวงศ์ Plumbaginaceae

ต้นเจตมูลเพลิงแดง

ดอกเจตมูลเพลิงแดง

รากเจตมูลเพลิงแดง

ใช้ในตำรับ ยาแก้ลมแก้เส้น ยาอัคคินิวคณะ ยาอโกลยสาลี ยาทำลายพระสุเมรุ ยาไพสาลี ยาไฟอาวุธ ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา ราก

ชื่อละติน *Plumbaginis indicæ Radix*

ชื่อภาษาอังกฤษ Indian Leadwort, Rose-colored Leadwort, Rosy Leadwort, Fire Plant, Official Leadwort

ชื่อพ้อง *Plumbago rosea* L., *Thela coccinea* Lour.

ชื่ออื่น ฮากปิดปิวแดง, ฮากปิดปีแดง, รากไฟใต้ดิน, fire plant root, officinal leadwort root, rose-coloured leadwort root, rosy leadwort root, whorled plantain root

ลักษณะพืช ไม้พุ่ม ไม่ผลัดใบ สูง 0.5-2 เมตร ลำต้นอ่อน มักจะเอนลู่ลงคลุมดิน แตกกิ่งก้านจากโคนใบ เป็นใบเดี่ยว เรียงสลับ รูปไข่แคบถึงรูปไข่แกมรูปรี กว้าง (0.8-)3-4(-6) เซนติเมตร ยาว (3-)7-9.5(-13) เซนติเมตร แผ่นใบคล้ายกระดาษ ปลายแหลม โคนมนถึงโค้งกว้าง โคนก้านใบไม่แผ่โอบรอบข้อ ข้อดอกแบบช่อกระจุกจะเชิงลด ออกที่ปลายกิ่ง มีดอก (20-)35-90 ดอก ก้านช่อดอกยาว 1-3 เซนติเมตร ไม่มีต่อมแกนกลางยาว (8-)10-40(-50) เซนติเมตร ไม่มีต่อม ใบประดับรูปไข่ กว้าง 2-3 มิลลิเมตร ยาว 1.5-2 มิลลิเมตร ปลายแหลม ใบประดับย่อยรูปรีแกมรูปไข่กลับถึงรูปไข่ กว้าง 1.5-2 มิลลิเมตร ยาว 2-2.5

มิลลิเมตร ปลายแหลม กลีบเลี้ยงเชื่อมกันเป็นหลอดยาว 7.5-9.5 มิลลิเมตร เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 2 มิลลิเมตร สีแดง มีสันหลายสัน บนสันมีต่อมแบบมีก้าน ภายในมีน้ำเหนียว ดอกรูปดอกเข็ม สีแดงเข้ม โคนกลีบดอกเชื่อมกันเป็นหลอด ยาว 2-2.5 เซนติเมตร เส้นผ่านศูนย์กลางที่ปากแตรประมาณ 2 เซนติเมตร ปลายแยกเป็น 5 กลีบ กลีบรูปไข่กลับ กว้างประมาณ 7 มิลลิเมตร ยาวประมาณ 1.2 เซนติเมตร ปลายมน และเป็นติ่ง เกสรเพศผู้มี 5 อัน ยาวเท่าหลอดกลีบดอก เรียงตรงกับแฉกกลีบดอก โคนก้านชูอับเรณูขยาย ออก อับเรณูรูปแถบ สีฟ้า ยาว 1.5-2 มิลลิเมตร รังไข่เหนือวงกลีบ รูปไข่แกมรูปรี เห็นพูไม่ชัดเจน ก้านยอดเกสรเพศเมียมี 2 แบบ มีขนสั้นประปรายที่โคน ก้านยอดเกสรเพศเมียชนิดสั้นยื่นพ้นหลอดดอก บางส่วน และต่อมที่ยอดเกสรเพศเมียส่วนปลายไม่ขยายออก ส่วนก้านยอดเกสรเพศเมียชนิดยาวจะยื่นออกมาพ้นหลอดดอก ยอดเกสรเพศเมียมีต่อม ยังไม่เคยพบติดผล

ลักษณะเครื่องยา เจตมูลเพลิงแดงมีลักษณะเป็นเส้นหึ่งงอ รูปร่างไม่แน่นอน มักไม่มีรากแขนง หรืออาจเป็นท่อน เส้นผ่านศูนย์กลาง 2-10 มิลลิเมตร ยาว 4-10 เซนติเมตร หรือยาวกว่า ผิวสีน้ำตาลเข้ม มีรอยย่นตามยาวโดยรอบ มีปุ่มปมเล็ก ๆ อยู่ทั่วไป รอยตัดมีสีเดียวกันหรือสีอ่อนกว่าเล็กน้อย มีกลิ่นเฉพาะตัว รสเผ็ดร้อน

องค์ประกอบทางเคมี เจตมูลเพลิงแดงมีสาร 1,4-แนฟโทควิโนน (1,4-naphthoquinone), พลัมเบจิน (plumbagin) 6-ไฮดรอกซีพลัมเบจิน (6-hydroxy plumbagin) พลัมเบจिनอล (plumbaginol)

ข้อบ่งใช้ ตำราสรรพคุณยาไทย เจตมูลเพลิงแดงมีสรรพคุณเป็นยาบำรุงไฟธาตุ กระตุ้นลำไส้และกระเพาะอาหารให้ย่อยอาหารดีขึ้น และขับน้ำย่อยอาหาร ทำให้ร่างกายอบอุ่น บำรุงโลหิต ขับลมในลำไส้และกระเพาะอาหารให้ผายเร็ว ใช้ผสมในยาบำรุงสำหรับสตรีหลังคลอดเพื่อขับโลหิตระดู ขับน้ำคาวปลาในเรือนไฟ ช่วยให้มีมดลูกเข้าอู่ บำรุงโลหิต แก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ ปวดเสียด แน่นหน้าอก และแก้ริดสีดวงทวาร ใช้ภายนอกใช้ผงปิดพอกฝี ทำให้เกิดความร้อนเกลื่อนฝีได้ดี

เจตมูลเพลิงแดงเป็นเครื่องยาในพิภคยาหลายพิภค เช่น พิภคตรีสาร พิภคตรีปีตตะผล พิภคจตุกาลธาตุ พิภคเบญจกุล นอกจากนี้ยังเป็นเครื่องยาที่ใช้มากในตำรับยาแผนโบราณที่ใช้ปรับธาตุและแก้ลม เช่น ยามันธาตุ ยาธรณีสันชะฆาต ยาหอมอินทจักร์ ยาหอมนวโกฐ ยาบำรุงโลหิต ยาไฟห่ากอง ยาไฟประลัยกัลป์ และยาแก้โลหิตหลายตำรับในคัมภีร์มหาโชตรัตน์

เอกสารอ้างอิง

1. คณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย. ตำราอ้างอิงสมุนไพร เล่ม 1 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในมหามงคลสมัยที่ทรงครองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: บริษัทอัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน). 2551. หน้า 157-161
2. นพพล เกตุประสาท ศูนย์ปฏิบัติการวิจัยและเรือนปลูกพืชทดลอง. เจตมูลเพลิงแดง [อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 3 ก.ค. 2563]. เข้าถึงได้จาก:
<http://clgc.agri.kps.ku.ac.th/resources/herb/plumbago.html>
3. ฐานข้อมูลเครื่องยาสมุนไพร คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. เจตมูลเพลิงแดง [อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 3 ก.ค. 2563]. เข้าถึงได้จาก:
<http://www.thaicrudedrug.com/main.php?action=viewpage&pid=174>

33. ชะเอมเทศ

ชะเอมเทศ

ชะเอมเทศเป็นรากและเหง้าแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Glycyrrhiza glabra* L. ในวงศ์ Leguminosae (Fabaceae) วงศ์ย่อย Papilionoideae ซึ่งมีหลายพันธุ์ (variety) ที่สำคัญ ได้แก่ ชะเอมสเปน (*G. glabra* L. var. *typica* Regel & Herder) และ ชะเอมรัสเซีย (*G. glabra* L. var. *glandulifera* Waldst. & Kit.)

เครื่องยาชะเอมเทศ

ใช้ในตำรับ ยาแก้ลมขึ้นเบื้องสูง ยาแก้สันชมาต กล่อนแห้ง ยาไฟอาวุธ ยาทัพยาธิคุณ

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา รากและเหง้าแห้ง

ชื่อละติน *Radix Glycyrrhizae*

ชื่อภาษาอังกฤษ Licorice

ชื่อพ้อง *Glycyrrhiza brachycarpa* Boiss., *G. glandulifera* Waldst. & Kit., *G. hirsuta* Pall., *G. pallida* Boiss. & Noe, *G. pallida* Boiss., *G. violacea* Boiss. & Noe

ชื่ออื่น ฝอยเอม, licorice root, liquiritiae radix, liquorice, liquorice root, Russian licorice, Spanish licorice, sweet root, sweet wood

ลักษณะพืช ไม้ล้มลุกอายุหลายปี สูง 50-150 เซนติเมตร ลำต้นค่อนข้างตรง แตกกิ่งมาก ราก เหง้า และโคนต้นแข็ง ผิวมีขนสีขาวและจุดต่อมโปร่งแสงกระจายอยู่หนาแน่น ใบ เป็นใบประกอบแบบขนนกปลายคี่ ยาว 5-14 เซนติเมตร เรียงเวียน หูใบรูปแถบ ยาว 1-2 มิลลิเมตร หลุดร่วงง่าย ก้านใบมีต่อมขนสีเหลืองแกมสีน้ำตาลปกคลุมหนาแน่น ใบย่อยมี 11-17 ใบ รูปไข่ รูปไข่กว้าง รูปไข่กลับ หรือรูปรี กว้าง 0.8-2 เซนติเมตร ยาว 1.7-4 เซนติเมตร ปลายโค้งกว้างหรือเว้าบวม มีหนามแข็ง โคนเกือบกลม ขอบเรียบหรือจักฟันเลื่อยถี่ แผ่นใบเกือบเกลี้ยงหรือมีขนยาวห่างด้านบน ด้านล่างแกนมีจุดต่อมโปร่งแสงกระจายหนาแน่น และมีขนนุ่มปกคลุมตามเส้นใบ ช่อดอก แบบช่อกระจุก ออกตามซอกใบ ตั้งขึ้น มีดอกย่อยมากและแน่น แกนช่อดอกมีจุดต่อมโปร่งแสงสีน้ำตาล มีขนสั้นสีขาวกระจายอยู่หนาแน่น ใบประดับบางคล้าย รูปใบหอก ยาวประมาณ 2 มิลลิเมตร ดอก มีกลีบเลี้ยงเชื่อมติดกันเป็นรูปประฆังหงาย ยาว 5-7 มิลลิเมตร ปลายจักเป็นซี่ฟัน 5 ซี่ สองซี่บนมักเชื่อมติดกัน มีขนหรือจุดต่อมโปร่งแสงห่างๆ กลีบดอกมี 5 กลีบ ยาว 0.9-1.2

เซนติเมตร สีม่วงหรือสีม่วงอ่อน กลีบกลางรูปไข่หรือรูปขอบขนานยาว 1.0-1.1 เซนติเมตร โคนเรียวคอด คล้ายก้าน ปลายเว้าบวม กลีบคู่ข้างยาว 8-9 มิลลิเมตร กลีบคู่ล่างเหยียดตรง ยาว 8-9 มิลลิเมตร รั้งไข่ เกลี้ยง ไม่มีก้าน ผล เป็นฝัก แบน รูปขอบขนาน กว้าง 4.5-7 มิลลิเมตร ยาว 1.7-3.5 เซนติเมตร มักไม่ค่อยระหว่างเมล็ด เกลี้ยงหรือมีขนห่าง ๆ มักไม่พบขนต่อม เมล็ด รูปไต มี 2-8 เมล็ด สีเขียวเข้ม เรียบ เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 2 มิลลิเมตร ต้นชะเอมเทศพันธุ์ *G. glabra* L. var. *glandulifera* Waldst. & Kit. แตกต่างจากพันธุ์ *G. glabra* L. var. *typica* Regel & Herder ตรงที่มีรากรูปกระสวย ใหญ่และยาวกว่า และส่วนต้นและใบมีขนต่อมกระจายอยู่ทั่วไป

ลักษณะเครื่องยา ชะเอมสเปนเป็นรากหรือลำต้นใต้ดินแห้ง รูปคล้ายทรงกระบอก ที่มีขายในท้องตลาดตัด เป็นท่อนขนาดยาว 14-20 เซนติเมตร หรือยาวกว่า และมีเส้นผ่านศูนย์กลาง 5-20 มิลลิเมตร มีวงแคมเบีย มแยกเปลือกออกจากเนื้อไม้สีเหลืองอย่างชัดเจน พบทั้งแบบมีเปลือกและที่ลอกเปลือกออกแล้ว เปลือกสี น้ำตาลอ่อนถึงน้ำตาลเข้ม มีรอยย่นตามยาว อาจพบตาขนาดเล็กสีคล้ำในส่วนลำต้นใต้ดินและรอยแผลของ รากแขนงในส่วนราก แบบที่ลอกเปลือกออกมีเนื้อไม้สีเหลือง เส้นใยเรียบ ตรง มีกลิ่นเฉพาะตัว รสหวาน ชุ่มคอ

ชะเอมรัสเซียเป็นรากแห้ง รูปคล้ายทรงกระบอก ยาว 15-30 เซนติเมตร เส้นผ่านศูนย์กลาง 1-5 เซนติเมตร เปลือกนอกสีน้ำตาล เนื้อไม้สีเหลือง พบได้ทั้งแบบมีเปลือกและแบบที่ลอกเปลือกออก แต่พบ แบบลอกเปลือกออกมากกว่า เนื่องจากเปลือกมีรสขมมาก มีกลิ่นเฉพาะตัว รสหวานชุ่มคอ

องค์ประกอบทางเคมี ชะเอมเทศมีสารประกอบสำคัญที่พบมาก ได้แก่ สารกลุ่มเทอร์พินอยด์ แอโซนิน (terpenoid saponins) ร้อยละ 2-15 โดยมีกลีไซรัไรซิน (glycyrrhizin) ซึ่งเป็นสารที่ให้รสหวาน เป็นหลัก สารนี้มักอยู่ในรูปเกลือแอมโมเนียมและแคลเซียมของกรดกลีไซรัไรซินิก (ammonium and calcium salt of glycyrrhizic acid) กับสาร 24-ไฮดรอกซีกลีไซรัไรซิน (24-hydroxyglycyrrhizin) นอกจากนี้ ยังพบสารกลุ่มฟลาโวนอยด์ (flavonoids) เช่น ลิโคฟลาโวนอล (licoflavonol), ลิโคริโคน (licoricone), ลิโคไอโซฟลาโวนอน (licoisoflavonone), ลิโคซาลโคเนเอ (licochalcone A), ลิโคซาลโคเน บี (licochalcone B), ลิโคซาลโคเน ซี (licochalcone C), 4-ไฮดรอกซีซาลโคเน (4-hydroxychalcone) และสารกลุ่มคูมาริน (coumarins) เช่น อัมเบลลิเฟอรอน (umbelliferone), ลิกคูมาริน (licoumarin) รวมทั้งสารกลุ่มอื่น ๆ อีกหลายกลุ่ม

ข้อบ่งใช้ แก้ไอ ขับเสมหะ แก้เจ็บคอ ท้องอืดท้องเฟ้อ อาหารไม่ย่อย ป้องกันและรักษาแผลในกระเพาะ อาหารและลำไส้ เยื่อเมือกของระบบทางเดินหายใจส่วนต้นอักเสบ ใช้สำหรับปรุงแต่งรสหวาน ตำราสรรพคุณยาไทยว่า ชะเอมเทศมีรสหวาน ทำให้ชุ่มคอ แก้ไอ ขับเสมหะ เป็นยาระบายอ่อนๆ แก้กำเดาให้เป็นปกติ แก้โลหิตเน่าในอุทร และเจริญซึ่งหทัยวาตะให้สดชื่น

ข้อห้ามใช้ ห้ามใช้กับผู้ป่วยโรคความดันโลหิตสูง ผู้ที่มีความผิดปกติของน้ำดี ถุงน้ำดีอุดตัน ตับแข็ง ไตวาย เรื้อรัง ภาวะโพแทสเซียมในเลือดต่ำ ภาวะกล้ามเนื้อตึงตัวมาก และในระหว่างการตั้งครรภ์

คำเตือน

1. การใช้ในขนาดสูง (มากกว่า 50 กรัมต่อวัน) หรือใช้ติดต่อกันนานกว่า 6 สัปดาห์ อาจทำให้มือและเท้า บวม ความดันโลหิตสูงและน้ำหนักเพิ่ม เนื่องจากการขับถ่ายโซเดียมน้อยลงและขับโพแทสเซียมออกมาก ขึ้น

2. ไม่ควรใช้ร่วมกับยากลุ่มคอร์ทีโคสเตียรอยด์ (corticosteroid) ยาขับปัสสาวะกลุ่มไทอาไซด์ (thiazide diuretics) และไกลโคไซด์แสดงฤทธิ์ต่อหัวใจ (cardiac glycosides) เป็นเวลานาน

ขนาดและวิธีใช้ รากแห้ง 5-15 กรัมต่อวัน (เทียบเท่ากับสารกลีไซรโรซิน 200-800 มิลลิกรัม) ในรูปของ ยามง ยาชง ยาต้ม หรือสารสกัด โดยเตรียมเป็นยาเตรียมรูปแบบต่าง ๆ สำหรับกิน

หมายเหตุ แต่เดิม ‘ชะเอมเทศ’ จะหมายถึง ชะเอมที่ได้จากพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Glycyrrhiza glabra* L. ที่นำเข้ามาจากยุโรป แต่ปัจจุบันชะเอมเทศที่ขายในท้องตลาด ส่วนใหญ่เป็น ‘ชะเอมจีน’ ที่ได้จากพืช 3 ชนิด คือ *G. uralensis* Fisch., *G. inflata* Bat. และ *G. glabra* L. ที่ปลูกและนำเข้าจากประเทศจีน

เอกสารอ้างอิง

1. คณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย. ตำราอ้างอิงสมุนไพร เล่ม 1 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในมหามงคลสมัยที่ทรงครองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: บริษัทอัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน). 2551. หน้า 175-179
2. ฐานข้อมูลเครื่องยาสมุนไพร คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. ชะเอมเทศ [อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 3 ก.ค. 2563]. เข้าถึงได้จาก: <http://www.thaicruddrug.com/main.php?action=viewpage&pid=196>
3. เมดไทย (Medthai). ชะเอมเทศ. [อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 3 ก.ค. 2563]. เข้าถึงได้จาก: <https://medthai.com/%E0%B8%8A%E0%B8%B0%E0%B9%80%E0%B8%AD%E0%B8%A1%E0%B9%80%E0%B8%97%E0%B8%A8/>

34. ดอกจันทน์

ดอกจันทน์

ดอกจันทน์เป็นเยื่อหุ้มเมล็ดแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Myristica fragrans* Houtt.

ในวงศ์ Myristicaceae

ใช้ในตำรับ ยาแก้ลมเนาวนาริวิโย ยาไฟอวรุช ยาอัมฤตย์โอสถ ยาอโภยสาลี ยาไฟสาลี ยาทำลายพระสุเมรุ

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา เยื่อหุ้มเมล็ดแห้งของลูกจันทน์

ชื่อละติน *Myristicae Macis*

ชื่อภาษาอังกฤษ Mace

ชื่อพ้อง *Aruana silvestris* Burm.f., *Myristica aromatica* Sw., *Myristica moschata* Thunb., *Myristica officinalis* L.f., *Palala fragrans* (Houtt.) Kuntze

ชื่ออื่น ดอกจันทน์, รกจันทน์, true mace

ลักษณะพืช ไม้ต้น ใบ เป็นใบเดี่ยว เรียงเวียน รูปไข่ รูปรี หรือรูปขอบขนาน กว้าง 4-7 เซนติเมตร ยาว 5-15 เซนติเมตร ปลายแหลม โคนสอบ ขอบเรียบ เส้นกลางใบเห็นชัดทางด้านบน เส้นแขนงใบข้างละ 6-12 เส้น ก้านใบยาวประมาณ 1 เซนติเมตร ดอก แยกเพศ ส่วนมากมักอยู่ต่างต้น สีเหลืองอ่อน กลิ่นหอม ดอกเพศผู้ออกเป็นช่อ แบบช่อเชิงหลั่นออกตามกิ่งหรือซอกใบ อาจมีได้ถึง 20 ดอก ก้านช่อยาวได้ถึง 2 เซนติเมตร ก้านดอกยาวประมาณ 1 เซนติเมตร

กลีบเลี้ยงโคนติดกันเป็นรูปคล้ายคนโท ยาว 7-9 มิลลิเมตร ปลายแยกเป็นแฉกเล็ก ไม่มีกลีบดอก มีเกสรเพศผู้ 8-12 อัน เชื่อมติดกัน ดอกเพศเมียออกกระจายตามกิ่ง เป็นดอกเดี่ยวหรือเป็นกระจุก ก้านดอกยาว 1-1.5 เซนติเมตร กลีบเลี้ยงโคนติดกันเป็นรูปคนโท ยาวประมาณ 1 เซนติเมตร ปลายแยกเป็นแฉกเล็ก ไม่มีกลีบดอก รังไข่เหนือวงกลีบ มี 1 ช่อง ออวูล 1 เม็ด ยอดเกสรเพศเมียแยกเป็นแฉกสั้น 2 แฉก ผลแบบผลผนังชั้นในแข็ง รูปไข่ค่อนข้างกลม เส้นผ่านศูนย์กลาง 5-8 เซนติเมตร สีเขียวอมเหลือง แก่แตก 2 ซีก มี 1 เมล็ด เยื่อหุ้มเมล็ดเป็นริ้วสีแดง เปลือกเมล็ดแข็งสีน้ำตาลดำ

ลักษณะเครื่องยา ดอกจันทน์เป็นเยื่อหุ้มเมล็ด ปลายเป็นริ้วโปร่ง ลักษณะคล้ายแผ่นหนัง กว้างประมาณ 2 เซนติเมตร ยาวประมาณ 5 เซนติเมตร สีน้ำตาลแดง กลิ่นหอม รสเผ็ดร้อน

ข้อบ่งใช้ ตำราสรรพคุณยาไทยว่าดอกจันทน์มีกลิ่นหอมฉุน มีรสเผ็ดร้อน มีสรรพคุณบำรุงโลหิต บำรุงผิวเนื้อให้เจริญ บำรุงธาตุ ขับลม

ข้อมูลจากการศึกษาวิจัยพรีคลินิกพบว่าดอกจันทน์มีฤทธิ์ยับยั้งการเจริญเติบโตของเชื้อแบคทีเรีย *Helicobacter pylori* เพิ่มระดับเอนไซม์กลูตาไธโอน เพอออกซิเดส (glutathione peroxidase) และกลูตาไธโอน เอส-ทรานสเฟอเรส (glutathione S-transferase) ในตับ และต้านการอักเสบ

อ้างอิง

1. คณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผน. ตำราอ้างอิงสมุนไพรไทย เล่ม 2 เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เนื่องในโอกาสสมหามงคลเฉลิมพระชนมายุ 60 พรรษา. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2558.

หน้า 100-104

2. ฐานข้อมูลเครื่องยาสมุนไพร คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. ดอกจันทน์ [อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 3 ก.ค. 2563]. เข้าถึงได้จาก:

<http://www.thaicrudedrug.com/main.php?action=viewpage&pid=55>

3. เมดไทย (Medthai). จันทน์เทศ [อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 3 ก.ค. 2563]. เข้าถึงได้จาก:

<https://medthai.com/%E0%B8%88%E0%B8%B1%E0%B8%99%E0%B8%97%E0%B8%99%E0%B9%8C%E0%B9%80%E0%B8%97%E0%B8%A8/>

35. ดองดึง

ดองดึง

ดองดึงเป็นหัว (เหง้า) ของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Gloriosa superba* L. ในวงศ์ Colchicaceae (เดิมวงศ์ Liliaceae)

ลักษณะวิสัย

รากดองดึง

เครื่องยาดองดึง

ใช้ในตำรับ ยาแก้ลมขึ้นเบื้องสูง ยาแก้สันชมาตกล่อนแห้ง ยาทัพยาธิคุณ

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา หัว (เหง้า)

ชื่อละติน *Gloriosae Superbae Radix*

ชื่อภาษาอังกฤษ Flame lily, Climbing lily, Turk's cap, Superb lily, Gloriosa lily

ชื่อพ้อง -

ชื่ออื่น ก้ามปู คมขวาน ดองดึง ดองดึงหัวขวาน ดาวดึงส์ ป่องขวาน พันมหา มะขาไ้แก้ง ว่านก้ามปู หมอยที่ ยา หัวขวาน

ลักษณะพืช ไม้เลื้อย มีลำต้นไต่ดินเป็นหัว ลำต้นมีข้อปล้อง ใบ เป็นใบเดี่ยว เรียงเวียน อาจพบบ้างที่เวียนเยื้องเกือบตรงข้าม รูปไข่แกมรูปใบหอก กว้าง 2-4 เซนติเมตร ยาว 8-20 เซนติเมตร ปลายแหลมหรือเรียวแหลม โดยเฉพาะใบที่อยู่บริเวณใกล้ยอดมักมีปลายเรียวยื่นยาวโค้งมนงอหรือเป็นมือเกาะ โคนมน ขอบเรียบหรือเป็นคลื่น แผ่นใบเกลี้ยง สีเขียวเป็นมัน ก้านใบสั้นมาก ดอกเดี่ยว ออกตามซอกใบ หรือเหนือซอกใบ สีเหลืองแซมสีแดงถึงสีส้ม หรือสีแดง ก้านดอกยาว 4-15 เซนติเมตร ก้านค่อนข้างตรงและแข็ง ปลายก้านงอโค้ง กลีบรวม 6 กลีบ รูปรีแคบ รูปไข่แกมรูปแถบ กว้าง 0.5-1.5 เซนติเมตร ยาว 5-9 เซนติเมตร ปลายเรียวแหลม โคนสอบ ขอบเป็นคลื่นพลิ้ว สีของกลีบแตกต่างกันพันธุ์ (โคนกลีบและขอบกลีบสีเขียวอมเหลืองหรือสีเหลือง กลางกลีบถึงปลายกลีบสีส้มถึงสีแดง หรือมีสีแดงตามเส้นกลางกลีบ) เมื่อดอกบาน กลีบโค้งกลับไปในทิศตรงข้ามกับเกสรเพศผู้และเพศเมียและมีสีเข้มขึ้น เกสรเพศผู้ 6 อัน ก้านชูอับเรณูยาว 3-5 เซนติเมตร อับเรณูยาว 0.7-1 เซนติเมตร แกว่งไหว รังไข่เหนือวงกลีบ มี 3 ช่อง แต่ละช่องมีออวุลจำนวนมาก ก้านเกสรเพศเมียยาว 4-5.5 เซนติเมตร ยอดเกสรเพศเมียแยกเป็น 3 แฉก ผล แบบผลแห้งแตก รูปขอบขนานหรือรูปไข่กลับแกมรูปขอบขนาน กว้าง 1.5-2 เซนติเมตร ยาว 3-10 เซนติเมตร เมล็ด ค่อนข้างกลมหรือรูปรี ขนาดเล็ก สีแดง

ลักษณะเครื่องยา ดองดึงเป็นหัวแห้ง แข็ง เปราะ ต้นหรือกลางขึ้นอยู่กับอายุ รูปทรงกระบอกแบน ถึงรูปแถบ เกือบตรงหรือโค้งงอเล็กน้อย กว้างประมาณ 0.6-1.5 เซนติเมตร อาจยาวได้ถึง 15 เซนติเมตรหนา 3-8 มิลลิเมตร อาจพบเหง้าเดี่ยว หรือ 2 เหง้าติดกัน ซึ่งจะทำมุมกันคล้ายหัวผาล และเหง้าหนึ่งจะ

สั้นกว่าอีกแห่งหนึ่ง ปลายแหลมมน ผิวนอกสีน้ำตาลอ่อนถึงสีน้ำตาลเข้ม นอกจากนั้น ยังพบชิ้นส่วนของเหง้าซึ่งมีรอยหัก เนื้อในสีน้ำตาลแกมสีเหลือง ใสคล้ายขมิ้นแห้ง มีกลิ่นอ่อน ๆ

องค์ประกอบทางเคมี ต้องดั่งมีแอลคาลอยด์คอลชิซิน (colchicine) และกลอริโอซิน (gloriosine)

ข้อบ่งใช้ ตำราสรรพคุณยาไทยว่า ต้องดั่งมีรสเฝื่อน สรรพคุณแก้ปวดตามข้อ แก้โรคเรื้อน แก้คุดทะราด แก้เสมหะ บาดแผล และขับผายลม ฝนน้ำทาแก้พิษแมลงกัดต่อย ให้สัตว์พาหนะกินเพื่อขับพยาธิ

เอกสารอ้างอิง

1. คณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย. ตำราอ้างอิงสมุนไพร เล่ม 3 เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2560. หน้า 169-170
2. สรรพคุณสมุนไพร 200 ชนิด. ต้องดั่ง [อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 3 ก.ค. 2563]. เข้าถึงได้จาก: http://www.rspg.or.th/plants_data/herbs/herbs_21_1.htm

36. ดีปลี

ดีปลี

ดีปลีเป็นช่อดอกแก่จัดและแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Piper retrofractum* Vahl ในวงศ์ Piperaceae

ต้นดีปลี

ช่อดอกแก่จัด

ดีปลีแห้ง

ใช้ในตำรับ ยาอัคคินิวคณะ ยาสุขไสยาสน์ ยาแก้ลมเนาวนารีวาโย ยาแก้สันตฆาตกล่อนแห้ง ยาแก่นอนไม้หลับ/ยาแก้ไข้ผอมเหลือง ยาไฟอาวุธ ยาอัมฤตย์ไอศถ ยาไพสาลี ยาทำลายพระสุเมรุ ยาทัพยาคูณ

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา ผล

ชื่อละติน Piperis Retrofracti Fructus

ชื่อภาษาอังกฤษ long pepper, Indian long pepper, Javanese long pepper

ชื่อพ้อง *Piper chaba* Hunter., *P. officinarum* (Miq.) C. DC.

ชื่ออื่น ดีปลีเชือก

ลักษณะพืช ไม้เถาอายุหลายปี มักเลื้อยพันไม้อื่น ลำต้นรูปทรงกระบอก อวบ เกลี้ยง มีข้อป่องออกเป็นช่วง ๆ อาจมีรากออกตามข้อสำหรับยึดเกาะ ทั้งต้นมีกลิ่น ใบ เป็นใบเดี่ยว เรียงสลับ กว้าง 3-6.8 เซนติเมตร ยาว 9-13.5 เซนติเมตร ใบใกล้โคนต้นรูปไข่หรือรูปใบหอก โคนรูปหัวใจ ใบถัดขึ้นมาถึงปลายยอดรูปไข่แกมรูปขอบขนานถึงรูปขอบขนาน โคนเบี้ยว มน รูปหัวใจ หรือรูปลิ้ม ปลายแหลมหรือเรียวแหลม ขอบเรียบ เส้นใบมี 3-6 คู่ ผิวใบเกลี้ยงทั้งสองด้าน ก้านใบใกล้โคนต้นยาว 1.5-3 เซนติเมตร ก้านใบที่อยู่เหนือขึ้นมาสั้นกว่า ยาว 0.5-1.5 เซนติเมตร หูใบบางเป็นเยื่อ รูปใบหอก ยาว 1-1.5 เซนติเมตร ปลายมน ห่อตาไว้ หลุดร่วงง่าย ดอก ออกเป็นช่อแบบช่อเชิงลด ตั้งขึ้นหรือกางออก มีช่อดอกเพศผู้และช่อดอกสมบูรณ์เพศ ใบประดับรูปไข่กว้างแกมรูปไข่ รูปเกือบกลม หรือรูปโล่ ยาว 1.5-2 มิลลิเมตร ช่อดอกเพศผู้กว้าง 1.5-2 มิลลิเมตร ยาว 1-2.5 เซนติเมตร สีขาวถึงสีขาวอมสีเหลือง ก้านช่อยาว 4-8 เซนติเมตร ดอกไม่มีกลีบเลี้ยงและกลีบดอก มีเกสรเพศผู้ 2 อัน น้อยมากที่มี 3 อัน ก้านชูอับเรณูยาว 5-7 มิลลิเมตร อับเรณูยาว 0.8-1 มิลลิเมตร ช่อดอกเพศเมียยาว 1.7-4.5 เซนติเมตร รังไข่ค่อนข้างกลม เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 1.7 มิลลิเมตร ก้านเกสรเพศเมียยาวประมาณ 0.2 มิลลิเมตร ยอดเกสรเพศเมียมี 3 แฉก ปลายมน ติดทน ผล เป็นช่ออวบ รูปทรงกระบอก ปลายมน ผลย่อยแบบผลมีเนื้อหลายเมล็ด รูปกลม กว้าง อัดกันแน่นและเชื่อมติดกัน ยอดเกสรเพศเมียติดทนที่ปลายผล เมื่ออ่อนแข็ง สีเขียวเข้ม แก่จัดสีส้มแดง เมื่อสุกนึ่ม สีแดงเข้ม เมล็ด เส้นผ่านศูนย์กลาง 2-2.5 มิลลิเมตร

ลักษณะเครื่องยา ช่อผลแห้ง สีน้ำตาลอมแดง รูปกรวยแกมรูปทรงกระบอก ยาว 2.5-4.3 เซนติเมตร เส้นผ่านศูนย์กลาง 5-8 มิลลิเมตร ผิวค่อนข้างขรุขระ ยอดเกสรเพศเมียติดทน อาจมีหรือไม่มีก้านช่อผล

องค์ประกอบทางเคมี ดีป्लीมีองค์ประกอบเคมีเป็นน้ำมันระเหยง่าย (volatile oil) และแอลคาลอยด์ (alkaloids) หลายชนิด เช่น พิเพอริน (piperine) พิเพอรานีน (piperanine) พิเพอร์โนนาลีน (piperonaline) ดีไฮโดรพิเพอร์โนนาลีน (dehydropiperonaline) พิเพอร์ลองกูมินีน (piperlonguminine) เมทิลพิเพอเรต (methyl piperate) นอกจากนั้น ยังมีสารเซซามิน (sesamin)

ข้อบ่งใช้ ตำราสรรพคุณยาไทยว่าดีป्लीมีรสเผ็ดร้อนขม สรรพคุณแก้ปฏิวาตูปิการ แก้ท้องร่วง ขับลมในลำไส้ แก้หืดไอ แก้ลมวิงเวียน ช่วยเจริญอาหาร

เอกสารอ้างอิง

1. คณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผน. ตำราอ้างอิงสมุนไพร เล่ม 2 เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เนื่องในโอกาสสมหามงคลเฉลิมพระชนมายุ 60 พรรษา. ไทย. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: บริษัทอัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน). 2558. หน้า 114-115
2. สรรพคุณสมุนไพร 200 ชนิด. ดีป्ली [อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 3 ก.ค. 2563]. เข้าถึงได้จาก: http://www.rspg.or.th/plants_data/herbs/herbs_06_3.htm

37. ตานหม่อน

ตานหม่อน

ตานหม่อนเป็นใบแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Vernonia elliptica* DC. ในวงศ์ Asteraceae (Compositae)

ใบตานหม่อน

ใช้ในตำรับ ยาคุชไสยาสน์

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา ใบ

ชื่อละติน Folium Vernoniae Ellipticae

ชื่อภาษาอังกฤษ -

ชื่อพ้อง *Vernonia elaeagnifolia* DC.

ชื่ออื่น ใบชำหมักหลอด, ใบตานค้อน, ใบตานหม่น, ใบตาลขึ้นก

ลักษณะพืช ไม้พุ่มรอเลื้อยหรือไม้เลื้อย กิ่งเล็กเรียวเป็นสันตามยาวมีขนสีเทาเงิน ใบเป็นใบเดี่ยว เรียงเวียน รูปรี รูปไข่กลับ รูปไข่ หรือรูปขอบขนาน กว้าง 2-4.5 เซนติเมตร ยาว 3-10 เซนติเมตร ปลายมน โคนมนหรือสอบแคบ ขอบเรียบหรือหยักซี่ฟัน แผ่นใบค่อนข้างหนา ด้านบนเกลี้ยง ด้านล่างมีขน

สีเทาเงิน เส้นแขนงใบข้างละ 5-9 เส้น ก้านใบยาว 0.2-1 เซนติเมตร มีขนสีเทาเงิน ช่อดอก แบบช่อแยก แขนงคล้ายช่อเชิงหลั่น ออกที่ยอดหรือตามซอกใบใกล้ยอด ช่อยาว 10-40 เซนติเมตร ช่อย่อยแบบช่อ กระจุกแน่น แต่ละช่อกระจุกแน่น มีวงรี้วประดับเรียงซ้อนหลายวง รี้วประดับรูปรี กว้าง 1-2 มิลลิเมตร ยาว 1-6 มิลลิเมตร ปลายมน มีขนสั้น ดอกสมบูรณ์เพศ ไม่มีก้านดอก กลีบเลี้ยงเป็นขน กลีบดอกสีขาว ยาว 4-9 มิลลิเมตร โคนเชื่อมติดกันเป็นหลอด ปลายแยกเป็น 5 แฉก รูปขอบขนาน เกสรเพศผู้ 5 อัน ติดในหลอดกลีบดอก อับเรณูรูปหัวลูกศร รางไข่ใต้วงกลีบ มี 1 ช่อง มีอวูล 1 เม็ด ก้านเกสรเพศเมียเรียวยาว ยอดเกสรเพศเมียมี 2 พู ผล แบบผลแห้งเมล็ดล่อน รูปทรงกระบอกแคบ ยาวประมาณ 4 มิลลิเมตร มีสันตามยาว 5 สัน มีต่อม และมียางค์คล้ายขนแข็ง สีขาว เมล็ด เล็ก ทรงรีแกมรูปไข่

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์ พืชชนิดนี้มีเขตการกระจายพันธุ์ในทุกภาคของประเทศไทย พบตามที่รกร้าง ป่าละเมาะ ชายป่าโปร่ง ในต่างประเทศพบที่อินเดีย พม่า ศรีลังกา เป็นต้น

ลักษณะเครื่องยา ตานหม่อนเป็นใบแห้งทั้งที่เป็นใบสมบูรณ์หรือชิ้นส่วนของใบ สีนํ้าตาลแกมเขียว ถึงสีนํ้าตาลอ่อน ใบสมบูรณ์รูปไข่ รูปไข่กลับ รูปรี หรือรูปขอบขนาน กว้าง 2-4.5 เซนติเมตร ยาว 3-10 เซนติเมตร ปลายแหลม โคนมน ขอบเรียบหรือจักฟันเลื่อย แผ่นใบค่อนข้างหนา ผิวใบด้านบนสีนํ้าตาลแกมสีเขียวจนถึงสีนํ้าตาลแกมสีเทา ด้านล่างสีจางกว่ามีขนปกคลุมหนากว่าด้านบน เส้นกลางใบชัดเจน ก้านใบโค้ง ยาวประมาณ 2 มิลลิเมตร

องค์ประกอบทางเคมี ตานหม่อนมีสารกลุ่มเซสควิเทอร์พีนแลกโตน (sesquiterpene lactones) เช่น กลลาโคไลด์เอ (glaucolide A) กลลาโคไลด์บี (glaucolide B), กลุ่มฟลาโวนอยด์ (flavonoids) เช่น เอพิจินิน-7-โอ-กลูโคไซด์ (apigenin-7-O-glucoside) ลูทีโอลิน (luteolin) ลูทีโอลิน-7-โอ-กลูโคไซด์ (luteolin-7-O-glucoside), กลุ่มไตรเทอร์พีนอยด์ (triterpenoids) เช่น ลูปีออล (lupeol), กลุ่มสเตอรอล (sterols) เช่น ทารากาสเตอรอล (taraxasterol) ซิโทสเตอรอล (sitosterol) สติกมาสเตอรอล (stigmasterol)

ข้อบ่งใช้ -

ตำรายาสรรพคุณยาไทยว่าตานหม่อนมีรสหวานเบื่อเย็น สรรพคุณแก้พิษตานทราย บำรุงเนื้อหนังให้ชุ่มชื้น คุมธาตุ ขับพยาธิไส้เดือน เป็นต้น

ข้อห้ามใช้ ไม่มีข้อมูล

คำเตือน ไม่มีข้อมูล

ข้อควรระวัง ไม่มีข้อมูล

ขนาดและวิธีใช้ ไม่มีข้อมูล

หมายเหตุ ไม่มี

เอกสารอ้างอิง

1. Thai Herbal Pharmacopoeia. Vol. I. Nonthaburi: Department of Medical Sciences, Ministry of Public Health. 1995. p. 71.
2. สมาคมโรงเรียนแพทย์แผนโบราณในประเทศไทย สำนักวัดพระเชตุพนฯ. ประมวลสรรพคุณยาไทย (ภาคสอง) ว่าด้วยพฤกษชาติ วัตถุธาตุ และ สัตว์วัตถุนานาชาติ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อำนวยการพิมพ์. 2510. หน้า 77.
3. ส่วนพฤกษศาสตร์ป่าไม้ สำนักวิชาการป่าไม้ กรมป่าไม้. ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย เต็ม สมิตินันท์ (ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544). กรุงเทพฯ : บริษัทประชาชน จำกัด. 2544. หน้า 548.
4. เสี่ยม พงษ์บุญรอด. ไม้เทศเมืองไทย สรรพคุณของยาเทศและยาไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เฟื่องอักษร. 2514. หน้า 248.
5. Backer CA, Bakhuizen van den Brink RC. Asteraceae. Flora of Java. Vol. 2. Groningen (The Netherlands): Wolters- Noordhoff N.V. 1965. p. 374-5.
6. Grierson AJC. Compositae. In: Dasanayake MD, Fosberg FR. (editors). A Revised Handbook to the Flora of Ceylon. Vol. 1. Rotterdam: AA Balkema. 1980. p. 135-6.
7. *Vernonia elliptica* in Digital Flora of Taiwan@efloras.org. [cited 2010 July 22]. Available from: http://www.efloras.org/florataxon.aspx?flora_id=1009&taxon...
8. Peng Ching-I, Chung Kuo-Fang, Leu Wen-Pen. Notes on three newly naturalized plants (Asteraceae) in Taiwan. *Taiwania*. 1998;43(4):320-9.
9. Ku Yoe-Ray, Chen Chi-Yuan, Ho Li-Kang, Liui Jer-Huei, Chang Yuan-Shiun. Analysis of flavonoids in *Vernonia paltula* by high-performance liquid chromatography. *J Food Drug Anal*. 2002;10(3):139-42.

38. เทียนขาว

เทียนขาว

เทียนขาวเป็นผลแก่แห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Cuminum cyminum* L. ในวงศ์ Apiaceae (Umbelliferae)

เครื่องยาเทียนขาว

ใช้ในตำรับ ยาน้ำมันสนั่นไตรภพ ยาไฟอาวุธ ยาอัมฤตย์โอสถ ยาอโภยสาลี ยาแก้ลมแก้เส้น ยาทำลายพระสุเมรุ

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา ผล

ชื่อละติน Cumini Cymini Fructus

ชื่อภาษาอังกฤษ cumin fruit, cumin seed

ชื่อพ้อง *Cuminia cyminum* J.F.Gmel., *Cuminum aegyptiacum* Mérat ex DC., *Cuminum hispanicum* Mérat ex DC., *Cuminum odorum* Salisb., *Cuminum sativum* J.Sm., *Cyminon longinvolucellatum* St.-Lag.

ชื่ออื่น ยี่หระ

ลักษณะพืช ไม้ล้มลุกอายุปีเดียว สูง 20-40 เซนติเมตร ลำต้นตั้งตรง รูปทรงกระบอก กลวง อาจแตกกิ่งบ้าง เกลี้ยง ทั้งต้นมีกลิ่นหอม ใบ เป็นใบเดี่ยว เรียงสลับ ใบที่โคนต้นและใบที่อยู่ตอนล่างของต้นมีเค้าโครงรูปไข่ ค่อย ๆ ลดรูปลงเมื่ออยู่สูงขึ้นจากโคนต้น ขอบใบเว้าลึกมาก แฉกปลายสุดรูปแถบถึงรูปเส้นยาว 1-5 เซนติเมตร ก้านใบบริเวณโคนต้นยาว 1-2 เซนติเมตร โคนแผ่เป็นกาบ ช่อดอก แบบช่อซี่ร่มเชิงประกอบ โปรง ออกตามซอกใบหรือที่ปลายกิ่ง ใบประดับ 5-7 ใบ ยาวไม่เท่ากัน รูปแถบ ยาว 1-5 มิลลิเมตร เรียงเป็นวง ก้านช่อดอกยาว 5-10 เซนติเมตร มีช่อซี่ร่มย่อย 2-6 ช่อ ช่อซี่ร่มย่อยแต่ละช่อขนาดไม่เท่ากัน ก้านช่อซี่ร่มย่อยยาวไม่เท่ากัน 0.5-2.5 มิลลิเมตร ช่อซี่ร่มย่อยมีดอก 1-3 ดอก ก้านดอกยาว 2-8 มิลลิเมตร ดอกขนาดเล็กมาก กลีบเลี้ยงมีขนาดเล็กมากหรือไม่มี กลีบดอกมี 5 กลีบ สีขาวหรือสีชมพู รูปขอบขนาน ปลายแฉกและโค้งเข้าหรือปลายเว้าตื้น เกสรเพศผู้มี 5 อัน ติดรอบจานเหนืองไข่ รังไข่ได้วง กลีบ มี 2 คาร์เพล แต่ละคาร์เพลมี 1 ช่อง แต่ละช่องมีออวูล 1 เม็ด ฐานก้านเกสรเพศเมียรูปกรวย ก้านเกสรเพศเมียสั้นและโค้งพับลง ผล แบบผลแห้งแยกสองซีก รูปไข่แกมรูปขอบขนาน กว้าง 1.1-1.8 มิลลิเมตร ยาว 4.5-7 มิลลิเมตร สีเขียวแกมเทาถึงสีน้ำตาล มี 2 คาร์โพเฟอร์ แยกถึงโคน ซีกผลด้านที่ประกบกันเว้าเล็กน้อย

ลักษณะเครื่องยา เทียนขามีทั้งที่เป็นผลและซีกผล ส่วนมากเป็นซีกผล สีเขียวแกมเทาถึงสีน้ำตาล ผลรูปไข่แกมรูปขอบขนาน กว้าง 1.1-1.8 มิลลิเมตร ยาว 4.5-7 มิลลิเมตร อาจพบผลติดอยู่ด้วย ซีกผลรูปรีกว้างถึงรูปไข่แกมรูปขอบขนาน โคนเล็กน้อย หนา 1.2-1.5 มิลลิเมตร ด้านนอกโค้งนูนมีสันตามยาวสีอ่อนกว่า 5 สัน รอยแยกโคนเล็กน้อย และเห็นคาร์โพเฟอร์เป็นเส้นสีอ่อน กลิ่นหอมเฉพาะ รสเผ็ดเล็กน้อย

ข้อบ่งใช้ ตำราสรรพคุณยาไทยว่าเทียนขาว มีกลิ่นหอม รสเผ็ดร้อนหอม ขมเล็กน้อย สรรพคุณแก้ลมและตีพิการ ขับเสมหะ แก้นิว ขับระดูขาว แก้ท้องขึ้นในเด็ก เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

1. ชยันต์ พิเชียรสุนทร, แม้นมาส ขวลิต, วิเชียร จีรวงส์. คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์ ฉบับเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษามหาราชา 5 ธันวาคม พุทธศักราช 2542. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์และมูลนิธิภูมิปัญญา. 2548. หน้า 402-403.
2. ชยันต์ พิเชียรสุนทร, วิเชียร จีรวงส์. คู่มือเภสัชกรรมแผนไทย เล่ม 5 ญาณเภสัช. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์. 2547. หน้า 159-161.
3. ประนอม เดชวิศิษฐ์สกุล, ไพริน ทองคุ่ม. เอกลักษณ์ของเทียนทั้ง 9. กรุงเทพฯ : บริษัทดวงตะวันพรีนติ้งจำกัด. 2546. หน้า 21-27.
4. ประนอม เดชวิศิษฐ์สกุล. การพิสูจน์เอกลักษณ์และการจัดทำข้อมูลจำเพาะทางเภสัชเวชของเทียนทั้ง 9. วิทยานิพนธ์ปริญญาเภสัชศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2537. หน้า 10-12.
5. <http://www.theplantlist.org/tpl/record/kew-2747364>; retrieved July 10, 2020..
6. She ML, Pu FD, Pan ZH, Watson M, Cannon JFM, Smith IH, et al. Apiaceae. In: Wu ZY, Raven PH, Hong DY, editors. Flora of China. Vol. 14. Beijing: Science Press. 2005. p. 75.
7. Thai Herbal Pharmacopoeia. Volume III. 2009. Nonthaburi: Department of Medical Sciences, Ministry of Public Health. p. 56-64.
8. เสงี่ยม พงษ์บุรอรอด. ไม้เทศเมืองไทย: สรรพคุณยาเทศและยาไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงธน. 2522. หน้า 277-278.
9. โรงเรียนแพทย์แผนโบราณ วัดพระเชตุพน ฯ. ประมวลสรรพคุณยาไทย (ภาคสอง) ว่าด้วยพฤกษชาติ วัตถุประสงค์ และสัตววัตถุนานาชาติ. กรุงเทพฯ : นำอักษรการพิมพ์. 2520. หน้า 113-4
10. Rebey IB, Zakhama N, Karoui IJ, Marzouk B. Polyphenol composition and antioxidant activity of cumin (*Cuminum cyminum* L.) seed extract under drought. J Food Sci. 2012;77(6):734-9.
11. Pai MB, Prashant GM, Murlikrishna KS, Shivakumar KM, Chandu GN. Antifungal efficacy of *Punica granatum*, *Acacia nilotica*, *Cuminum cyminum* and *Foeniculum vulgare* on *Candida albicans*: an in vitro study. Indian J Dent Res. 2010;21(3):334-6.
12. Lacobellis NS, Lo CP, Capasso F, Senatore F. Antibacterial activity of *Cuminum cyminum* L. and *Carum carvi* L. essential oil. J Agri Food Chem. 2005; 53(1):57-61.
13. O' Mahony R, Al Khtheeri H, Weerasekera D, Femando N, Vaira D, Holton J, et al. Bactericidal and anti-adhesive properties of culinary and medicinal plants against *Helicobacter pylori*. World J Gasstroenterol. 2005;11(47):7499-7507.

14. Nostro A, Cellini L, Di Bartolomeo S, Di Campli E, Grande R, Cannatelli MA, et al. . Antibacterial effect of plant extracts against Helicobacter pylori. *Phytother Res.* 2005;19(3):198-202.
15. ฐานข้อมูลเครื่องยาสมุนไพร คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. เทียนขาว [อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 3 ก .ค. 2563]. เข้าถึงได้จาก: <http://www.thaicruddrug.com/main.php?action=viewpage&pid=66>

39. เทียนขาวเปลือก

เทียนขาวเปลือก

เทียนขาวเปลือกเป็นผลแก่แห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Foeniculum vulgare* Mill. subsp. *vulgare* var. *dulce* (Mill.) Battandier et Trabut ในวงศ์ Apiaceae (Umbelliferae)

เครื่องยาเทียนขาว

ใช้ในตำรับ ยาไฟอวูธ ยาอโภยสาลี ยาแก้ลมแก้เส้น ยาไฟสาลี ยาทำลายพระสุเมรุ

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา ผล

ชื่อละติน *Foeniculi Dulcis Fluctus*

ชื่อภาษาอังกฤษ Sweet Fennel, fennel, fennel fruit, fennel seed

ชื่อพ้อง *Foeniculum dulce* (Miller.) Battandier et Trabut. *F.officinale* All. *F.capillaceum* Gilib, *Anethum foeniculum* L.

ชื่ออื่น เทียนขาวเปลือก

ลักษณะพืช ไม้ล้มลุกอายุปีเดียวหรือหลายปี สูง 0.4-2 เมตร ลำต้นตั้งตรง รูปทรงกระบอก กลวง อาจแตกกิ่งมาก เกลี้ยง ทั้งต้นมีกลิ่นหอม ใบ เป็นใบประกอบแบบขนนกหลายชั้น เรียงสลับ ใบที่โคนต้น และใบที่อยู่ตอนล่างของต้นมีเค้าโครงรูปสามเหลี่ยม กว้าง 5-40 เซนติเมตร ยาว 4-30 เซนติเมตร ค่อย ๆ ลดรูปลงเมื่ออยู่สูงขึ้นไปจากโคนต้น ใบย่อยขอบใบเว้าลึกมาก แฉกปลายสุดรูปแถบ กว้างประมาณ 0.1

มิลลิเมตร ยาว 1-6 มิลลิเมตร ก้านใบบริเวณโคนต้นยาว 5-15 เซนติเมตร โคนแผ่เป็นกาบ ขอบกาบใบ เป็นเยื่อบาง ช่อดอก แบบช่อซี่ร่มเชิงประกอบ ออกตามซอกใบหรือที่ปลายกิ่ง เส้นผ่านศูนย์กลาง 5-9 เซนติเมตร ไม่มีใบประดับ ก้านช่อดอกยาว 2-25 เซนติเมตร มีช่อซี่ร่มย่อยจำนวนมาก ช่อซี่ร่มย่อยแต่ละ ช่อขนาดไม่เท่ากัน ตั้งขึ้น ก้านช่อซี่ร่มย่อยยาวไม่เท่ากัน ไม่มีใบประดับย่อย ช่อซี่ร่มย่อยมีดอก 14-39 ดอก ก้านดอกยาว 0.2-1 เซนติเมตร ดอกขนาดเล็กมาก กลีบเลี้ยงมีขนาดเล็กมาก กลีบดอกมี 5 กลีบ สีเหลือง รูปไข่กลับ เห็นเส้นกลางกลีบชัดเจน เกสรเพศผู้มี 5 อัน ติดรอบจานเหนือรังไข่ รังไข่ใต้วงกลีบ มี 2 คาร์เพล แต่ละคาร์เพลมี 1 ช่อง แต่ละช่องมีอวุล 1 เม็ด ฐานก้านเกสรเพศเมียรูปกรวย ก้านเกสร เพศเมียสั้นและโค้งพับลง ผล แบบผลแห้งแยกสองซีก รูปขอบขนาน กว้าง 1.1-2.5 มิลลิเมตร ยาว 3.6- 8.4 มิลลิเมตร สีเขียวอ่อนถึงสีน้ำตาลอมสีเหลืองอ่อน มี 2 คาร์โพฟอร์ แยกถึงโคน ซีกผลด้านที่ประกบกัน แบนหรือเว้าเล็กน้อย

ลักษณะเครื่องยา เทียนข้าวเปลือกมีทั้งที่เป็นผลและซีกผล ส่วนมากเป็นซีกผล สีเขียวอ่อนถึงสีน้ำตาลอม เหลืองอ่อน ผลรูปขอบขนาน ซีกผลรูปรีกว้างถึงรูปขอบขนาน โค้งเล็กน้อย หนาประมาณ 1 มิลลิเมตร ด้านนอกโค้งนูนมีสันตามยาวสีอ่อนกว่า 5 สัน สันสองข้างแผ่เป็นปีกแคบ สีออกเหลือง รอยแยกแบน และเห็นคาร์โพฟอร์เป็นเส้นสีอ่อน กลิ่นหอมเฉพาะ รสหวานและเผ็ดเล็กน้อย

องค์ประกอบทางเคมี เทียนข้าวเปลือกมีน้ำมันระเหยง่ายร้อยละ 2-6 น้ำมันนี้เรียก “น้ำมันเทียน ข้าวเปลือก (fennel oil)” ซึ่งมีองค์ประกอบหลักเป็น *ทรานส์-แอนีโธล (trans-anethole)* ร้อยละ 50-70 และ (+)-เฟนโชน [(+)-fenchone] ประมาณร้อยละ 20 โดยมีเมทิลชาวิคอล (methylchavicol) แอนิซาลดีไฮด์ (anisaldehyde) *แอลฟา-ไพเนน (α -pinene)* *แอลฟา-เฟลแลนดรีน (α -phellandrene)* ลิโมนีน (limonene) เป็นต้น ในปริมาณเล็กน้อย นอกจากนั้นเทียนข้าวเปลือกยังมีกรดไขมัน โพรตีน กรดอินทรีย์ สารกลุ่มฟลาโวนอยด์ (flavonoids) เป็นต้น

ข้อบ่งใช้ ตำราสรรพคุณยาไทยว่าเทียนข้าวเปลือก มีกลิ่นหอม รสหวานเผ็ดหอม สรรพคุณบำรุงกำลัง ขับลมในลำไส้ แก้เส้นศูนย์กลางท้องพิการ แก้อหิวหรือท้องพิการ เป็นต้น

การศึกษาวิจัยทางฟิสิกส์คลินิกพบว่าเทียนข้าวเปลือกมีฤทธิ์กระตุ้นการเคลื่อนไหวของกระเพาะอาหารและ ลำไส้ น้ำมันเทียนข้าวเปลือกมีฤทธิ์ด้านการหดเกร็งของลำไส้

หมายเหตุ

1. เทียนข้าวเปลือกเป็นตัวยาอย่างหนึ่งในพิภักเทียนทั้ง 5 เทียนทั้ง 8 และเทียนทั้ง 9 ซึ่งเป็นพิภักตัวยาคือ ประกอบด้วยเทียน 5 อย่าง 7 อย่าง และ 9 อย่างตามลำดับ ในปริมาณเท่ากันโดยน้ำหนัก ได้แก่ เทียนตาตุ๊กแตน เทียนขาว เทียนข้าวเปลือก เทียนแดง เทียนดำ เทียนเยาวพาณี เทียนสัตตบุษย์ เทียน ตากบ และเทียนเกล็ดหอย

2. ในยุโรปใช้เทียนข้าวเปลือกบำบัดอาการปวดเกร็งในช่องท้อง คลื่นไส้ อาเจียน ขับลม แก้อหิวเพื่อ แก้วปวดประจำเดือน โดยใช้ในรูปของผงยาขนาด 400 มิลลิกรัม วันละ 3 ครั้ง หรือใช้ผงยาขนาด 1.5- 2.5 กรัม แช่น้ำเดือด 250 มิลลิลิตร เป็นเวลา 15 นาที ดื่มวันละ 3 ครั้ง

เอกสารอ้างอิง

1. ชยันต์ พิเชียรสุนทร, แม้นมาส ขวลิต, วิเชียร จีรวงส์. คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์ ฉบับเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษามหาราชา 5 ธันวาคม พุทธศักราช 2542. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์และมูลนิธิภูมิปัญญา. 2548. หน้า 403-5.
2. ชยันต์ พิเชียรสุนทร, วิเชียร จีรวงส์. คู่มือเภสัชกรรมแผนไทย เล่ม 5 คณาเภสัช. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์. 2547. หน้า 161.
3. ประนอม เดชวิศิษฐ์สกุล, ไพริน ทองคุ้ม. เอกลักษณ์ของเทียนทั้ง 9. กรุงเทพฯ : บริษัทดวงตะวันพรีนติ้งจำกัด. 2546. หน้า 29-35.
4. ประนอม เดชวิศิษฐ์สกุล. การพิสูจน์เอกลักษณ์และการจัดทำข้อมูลจำเพาะทางเภสัชเวชของเทียนทั้ง 9. วิทยานิพนธ์ปริญญาเภสัชศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2537.
5. She ML, Pu FD, Pan ZH, Watson M, Cannon JFM, Smith IH, et al. Apiaceae. In: Wu ZY, Raven PH, Hong DY, editors. Flora of China. Vol. 14. Beijing: Science Press. 2005. p. 134.
6. Thai Herbal Pharmacopoeia. Volume III. 2009. Nonthaburi: Department of Medical Sciences, Ministry of Public Health. p. 56-64.
7. คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ. ตำราเวชศาสตร์ฉบับหลวง รัชกาลที่ 5. เล่ม 1. กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พรีนติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน). 2542. หน้า 415.
8. Youngken HW. 1950. Textbook of Pharmacognosy. Sixth Edition. New York: McGraw-Hill Book Company, Inc. p. 614-7.
9. Bisset NG. editor. Max Wichtl Herbal Drugs and Phytopharmaceuticals – A handbook for practice on a scientific basis. London: CRC Press. 1994. p. 200-2.
10. เสี่ยม พงษ์บุญรอด. ไม้เทศเมืองไทย: สรรพคุณยาเทศและยาไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงธน. 2522. หน้า 278.
11. โรงเรียนแพทย์แผนโบราณ วัดพระเชตุพน ฯ. ประมวลสรรพคุณยาไทย (ภาคสอง) ว่าด้วยพฤกษชาติวัตถุธาตุ และสัตว์วัตถุนานาชาติ. กรุงเทพฯ : นำอักษรการพิมพ์ 2520. หน้า 114.

40. เทียนดำ

เทียนดำ

เทียนดำเป็นเมล็ดแก่และแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Nigella sativa* L. ในวงศ์ Ranunculaceae

เครื่องยาเทียนดำ

ใช้ในตำรับ ยาคุขไสยาสน์ ยาน้ำมันสนั่นไตรภพ ยาไฟอาวุธ ยาอัมฤตย์โอสถ ยาแก้ลมแก้เส้น ยาไพสาลี ยาทำลายพระสุเมรุ

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา

ชื่อละติน Semen Nigellae Sativae

ชื่อภาษาอังกฤษ Black Cumin

ชื่อพ้อง *Nigella cretica* Mill.

ชื่ออื่น black caraway, black seed

ลักษณะพืช ไม้ล้มลุกอายุปีเดียว สูง 30-60 เซนติเมตร ลำต้นตั้งตรง กลม สีเขียว มีขน เส้นผ่านศูนย์กลาง 2-5 มิลลิเมตร มีข้อ ปล้องยาว 2-5 เซนติเมตร แตกกิ่งบริเวณใกล้ยอด ใบ เป็นใบเดี่ยว เรียงเวียน ยาว 6-10 เซนติเมตร ขอบใบเว้าลึกเป็นแฉกแบบขนนก 1-3 ชั้น แฉกเป็นเส้น รูปแถบ หรือรูปแถบแกม รูปใบหอก ด้านบนเกลี้ยง ด้านล่างมีขน ใบบริเวณโคนต้นมีขนาดเล็ก ก้านใบยาว 1-2 เซนติเมตร ใบใกล้ยอดไม่มีก้านใบ ดอก เดี่ยว สมบูรณ์เพศ ออกตามซอกใบหรือที่ปลายกิ่ง สีขาว สีขาวอมเขียว หรือสีฟ้าอ่อน เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 3 เซนติเมตร ก้านดอกยาว 1.5-5.5 เซนติเมตร และจะยาวขึ้นเมื่อเป็นผล กลีบเลี้ยงมี 5 กลีบ ขนาดใหญ่กว่ากลีบดอก สีขาวอมเขียวถึงสีม่วงอ่อน หลุดร่วงง่าย รูปใบหอกหรือรูปไข่ กว้าง 4-5 มิลลิเมตร ยาว 1.2-1.5 เซนติเมตร กลีบดอกมี 8 กลีบ กว้างประมาณ 2.5 มิลลิเมตร ยาวประมาณ 5 มิลลิเมตร สีขาวถึงสีขาวอมเขียว มี 3 พู พูด้านหน้ารูปไข่ขนาดเล็กหรือเรียวยาวแหลม สีฟ้าอมเขียวถึงสีม่วง พูข้าง 2 พูรูปไข่ สีขาวอมเขียว ปลายกลีบเป็นติ่งสีฟ้าหรือสีฟ้าอมม่วง มีเส้นสีฟ้าหรือสีฟ้า

อมม่วงพาดตามขวาง เห็นเป็นเส้นวงกลมรอบดอกสีฟ้าหรือฟ้าอมม่วง บนโคนกลีบมีก้านสีเขียวเป็นมัน ขอบมีขนเล็กน้อย เกสรเพศผู้มีจำนวนมาก เกสรเพศผู้ด้านนอกยาวกว่าด้านใน ก้านชูอับเรณูเรียวยาว 2.5-5.2 มิลลิเมตร อับเรณูยาว 1.5-2 มิลลิเมตร รังไข่เหนือวงกลีบ ยาวประมาณ 5 มิลลิเมตร มี 2-4 คาร์เพล ก้านเกสรเพศเมียและยอดเกสรเพศเมียยาวประมาณ 7 มิลลิเมตร ผล แบบผลแห้งแตกแนวเดียว ปลายมีก้านเกสรเพศเมียติดทนรูปคล้ายเขา เมล็ด มีจำนวนมาก รูปไข่ถึงรูปใบหอก กว้าง 1.3-1.8 มิลลิเมตร ยาว 2-3.2 มิลลิเมตร มี 3-5 มุม สีดำ

ลักษณะเครื่องยา เทียนดำเป็นเมล็ดรูปไข่ถึงรูปใบหอก กว้าง 1.3-1.8 มิลลิเมตร ยาว 2-3.2 มิลลิเมตร มี 3-5 มุม ผิวสีดำ เกลี้ยง หยาบ ไม่มีกลิ่น รสขมและเฝื่อน

ข้อบ่งใช้ ตำราสรรพคุณยาไทยว่าเทียนดำมีรสเฝื่อนขม สรรพคุณขับเสมหะในร่างกายนำให้ลงสู่คูทวาร ขับลมในลำไส้ แก้อาเจียน บำรุงโลหิตให้สมบูรณ์

เอกสารอ้างอิง

1. ชยันต์ พิเชียรสุนทร, แม้นมาส ชวลิต, วิเชียร จีรวงส์. คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์ ฉบับเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษามหาราชชา 5 ธันวาคม พุทธศักราช 2542. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์และมูลนิธิภูมิปัญญา. 2548. หน้า 406-409.
2. ชยันต์ พิเชียรสุนทร, วิเชียร จีรวงส์. คู่มือเภสัชกรรมแผนไทย เล่ม 5 คณาเภสัช. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์. 2547. หน้า 168.
3. ประนอม เดววิศิษฐ์สกุล, ไพริน ทองคุ้ม. เอกลักษณ์ของเทียนทั้ง 9. กรุงเทพฯ : บริษัทดวงตะวันพรินต์ติ้งจำกัด. 2546. หน้า 4-11.
4. ประนอม เดววิศิษฐ์สกุล. การพิสูจน์เอกลักษณ์และการจัดทำข้อมูลจำเพาะทางเภสัชเวชของเทียนทั้ง 9. วิทยานิพนธ์ปริญญาเภสัชศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2537. หน้า 5-7 และ 64-76
5. Thai Herbal Pharmacopoeia. Vol. III. 2009. Nonthaburi: Department of Medical Sciences, Ministry of Public Health. p. 42-48.
6. เส็งี่ยม พงษ์บุญรอด. ไม้เทศเมืองไทย: สรรพคุณยาเทศและยาไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงธน. 2522. หน้า 276.
7. โรงเรียนแพทย์แผนโบราณ วัดพระเชตุพน ฯ. ประมวลสรรพคุณยาไทย (ภาคสอง) ว่าด้วยพฤกษชาติ วัตถุธาตุ และสัตว์วัตถุนานาชาติ. กรุงเทพฯ : นำอักษรการพิมพ์. 2520. หน้า 112-113.
8. วุฒิ วุฒิธรรมเวช. สารานุกรมสมุนไพร รวมหลักเภสัชกรรมไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์. 2540. หน้า 237.
9. ฐานข้อมูลเครื่องยาสมุนไพร คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. เทียนข้าวเปลือก [อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 3 ก.ค. 2563]. เข้าถึงได้จาก: <http://www.thaicrudedrug.com/main.php?action=viewpage&pid=67>

41. เทียนแดง

เทียนแดง

เทียนแดงเป็นเมล็ดแก่และแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Lepidium sativum* L. ในวงศ์ Brassicaceae (Cruciferae)

เครื่องยาเทียนแดง

ใช้ในตำรับ ยาไฟอาวุธ ยาอภัยสาลี ยาทำลายพระสุเมรุ

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา เมล็ด

ชื่อละติน *Lepidii Sativi Semen*

ชื่อภาษาอังกฤษ Garden Cress Seed

ชื่อพ้อง *Arabis chinensis* Rottler ex Wight, *Cardamon sativum* (L.) Fourn., *Crucifera nasturtium* E.H.L.Krause, *Lepia sativa* (L.) Desv., *Lepidium hortense* Forssk., *Lepidium spinescens* DC., *Nasturtium crispum* Medik., *Nasturtium sativum* (L.) Moench, *Nasturtium spinescens* (DC.) Kuntze, *Thlaspi sativum* (L.) Crantz, *Thlaspidium sativum* (L.) Spach

ชื่ออื่น cress seed, common cress seed

ลักษณะพืช ไม้ล้มลุกอายุปีเดียว สูง (10-)20-80(-100) เซนติเมตร ลำต้นตั้งตรง รูปทรงกระบอก กลี้ยงถึงเกือบเกลี้ยง ใบ เป็นใบเดี่ยว เรียงเวียน ใบโคนต้นกว้าง 1-5 เซนติเมตร ยาว 2-10 เซนติเมตร ขอบใบเว้าลึกเป็นแฉกแบบขนนกปลายคี่ แฉกปลายสุดใหญ่กว่าแฉกด้านข้าง รูปไข่หรือรูปขอบขนาน ขอบแฉกจักซี่ฟัน ปลายแหลม ก้านใบยาว 1-4 เซนติเมตร ใบตามลำต้นค่อย ๆ ลดขนาดลง ขอบใบเว้าเป็นแฉกน้อยลง มักมีแฉกแบบขนนกข้างละ 1-4 แฉก ใบใกล้ยอดรูปแถบ ขอบเรียบ ไม่มีก้านใบ ช่อดอก แบบช่อกระจุก ออกตามซอกใบหรือที่ปลายกิ่ง แต่ละช่อมีดอก 20-30 ดอก ไม่มีใบประดับ ดอก ขนาดเล็ก เส้นผ่านศูนย์กลาง 2-3 มิลลิเมตร ก้านดอกยาว 2-5 มิลลิเมตร กลีบเลี้ยงมี 4 กลีบ สีเขียว รูปขอบขนาน กว้าง 0.5-0.8 มิลลิเมตร ยาว 1-1.3 มิลลิเมตร เกสรตัวผู้หรือมีขนนุ่ม สันด้านล่าง กลีบดอกมี 4 กลีบ สีขาวหรือสีขาวอมชมพูม่วง รูปช้อนหรือไข่กลับ กว้าง 0.7-1.4 มิลลิเมตร ยาว 2.5-4 มิลลิเมตร เกสรเพศผู้มี 6 อัน ยาว 4 อัน สั้น 2 อัน ก้านชูอับเรณูยาว 1.5-2 มิลลิเมตร อับเรณูรูปขอบขนาน ยาว 0.4-0.5

มิลลิเมตร รังไข่เหนือวงกลีบ มี 2 คาร์เพล แต่ละคาร์เพลมี 1 ช่อง แต่ละช่องมีอวูล 1 เม็ด ก้านเกสรเพศเมียยาว 0.2-0.8 มิลลิเมตร ผล แบบผลแตกแบบฝักกาด รูปรีถึงรูปไข่แกมรูปขอบขนาน กว้าง 3-5 มิลลิเมตร ยาว 4-6 มิลลิเมตร ปลายโค้งกว้างถึงมน มีรอยบุ๋มตรงกลาง อาจมีหรือไม่มีติ่งหนาม ขอบและปลายผลมีปีก สีเขียวอ่อนถึงสีน้ำตาลอมเหลืองอ่อน แตกจากโคนตามแนวตะเข็บ 2 ด้าน ก้านผลยาวเกินครึ่งของความยาวผล เมล็ด รูปไข่ถึงรูปรี หรือรูปขอบขนาน เบี้ยว กว้าง 1-1.5 มิลลิเมตร ยาว 2-3 มิลลิเมตร สีแดงถึงสีน้ำตาลอมแดง

ลักษณะเครื่องยา เทียนแดงเป็นเมล็ดรูปไข่ถึงรูปรี หรือรูปขอบขนาน เบี้ยว กว้าง 1-1.5 มิลลิเมตร ยาว 2-3 มิลลิเมตร ผิวนอกเกลี้ยง เรียบ สีแดงถึงสีน้ำตาลอมแดง มีร่องตามยาวสั้น ๆ ที่ปลายด้านหนึ่ง เมื่อแช่น้ำเปลือกเมล็ดจะพองออก ไม่มีกลิ่น รสขมเล็กน้อย

องค์ประกอบทางเคมี เทียนแดงมีสารอาหารที่มีคุณค่าต่อร่างกายหลายชนิด เช่น โปรตีน ไขมัน เส้นใยอาหาร และโพแทสเซียม สารอาหารที่มีมากที่สุดคือกรดแอมิโนชนิดกรดกลูตามิก (glutamic acid) และลิวซีน (leucine) และกรดแอลฟา-ลิโนลินิก (α -linolenic acid) ส่วนที่พบในปริมาณน้อย มีกรดแอมิโนชนิดเมไทโอนีน (methionine) กรดอีรูจิก (erucic acid) เป็นต้น น้ำมันระเหยยากที่บีบได้จากเทียนแดงเรียก “น้ำมันเทียนแดง” (cress seed oil) นอกจากนั้น ยังมีกรดซินาพิก (sinapic acid) ซินาพีน (sinapine) และแอลคาลอยด์กลุ่มอิมิดาโซล (imidazole alkaloids) หลายชนิด และมีน้ำมันระเหยง่าย ไกลโคไซด์กลุ่มไอโซไทโอไซยาเนต (isothiocyanate glycosides) ในปริมาณน้อย เป็นต้น

ข้อบ่งใช้ ตำราสรรพคุณยาไทยว่าเทียนแดงมีรสเผ็ดร้อนขมหอม สรรพคุณแก้เสมหะ แก้กลม แก้น้ำดีพิการ แก้กลมเสียดแทงสองราวข้าง แก้กลิ้นไส้อาเจียน ขับน้ำนม แก้กักปิดลักเปิด ฟอกโลหิต เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

1. ชยันต์ พิเชียรสุนทร, แม้นมาศ ขวลิขิต, วิเชียร จีรวงส์. คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์ ฉบับเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษามหาราชา 5 ธันวาคม พุทธศักราช 2542. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์และมูลนิธิภูมิปัญญา. 2548. หน้า 410-411.
2. ชยันต์ พิเชียรสุนทร, วิเชียร จีรวงส์. คู่มือเภสัชกรรมแผนไทย เล่ม 4 คณาเภสัช. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์. 2547. หน้า 173-176.
3. ประนอม เดชวิศิษฐ์สกุล, ไพริน ทองคุ้ม. เอกลักษณะของเทียนทั้ง 9. กรุงเทพฯ : บริษัทดวงตะวันพรี้นติ้งจำกัด. 2546. หน้า 13-19.
4. ประนอม เดชวิศิษฐ์สกุล. การพิสูจน์เอกลักษณ์และการจัดทำข้อมูลจำเพาะทางเภสัชเวชของเทียนทั้ง 9. วิทยานิพนธ์ปริญญาเภสัชศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2537. หน้า 8-9, 77-79.
5. Mabberley DJ. Mabberley's Plant-Book. 3rd ed. Cambridge: Cambridge University Press. 2008. p. 228.
6. http://www.eflora.org/florataxon.aspx?flora_id=5&taxon_id=200009589; retrieved July 10, 2020.
7. http://www.eflora.org/florataxon.aspx?flora_id=2&taxon_id=200009589; retrieved February 5, 2013.
8. Thai Herbal Pharmacopoeia. Vol. III. 2009. Nonthaburi: Department of Medical Sciences, Ministry of Public Health. p. 34-41.

9. Gokavi SS, Malleshi NG, Guo M. Chemical composition of garden cress (*Lepidium sativum*) seeds and its fraction and use of bran as a functional ingredients. *Plant Foods Hum Nutr.* 2004;59(3):105-111.
- 10.เส่งี่ยม พงษ์บุญรอด. ไม้เทศเมืองไทย: สรรพคุณยาเทศและยาไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงธน. 2522. หน้า 277.
- 11.โรงเรียนแพทย์แผนโบราณ วัดพระเชตุพน ฯ. ประมวลสรรพคุณยาไทย (ภาคสอง) ว่าด้วยพฤกษชาติ วัตถุประสงค์ และสัตว์วัตถุานานา ชนิด. กรุงเทพฯ : นำอักษรการพิมพ์. 2520. หน้า 113.
- 12.วุฒิ วุฒิธรรมเวช. เครื่องยาไทย 1. กรุงเทพฯ : บริษัทศิลป์สยามบรรจภัณฑ์และการพิมพ์จำกัด. 2552. หน้า 217.
- 13.Juma AH. The effects of *Lepidium sativum* seeds on fracture-induced healing in rabbits. *MedGenMed.* 2007;9(2):23.
- 14.Mali R. Studies on bronchodilatory effect of *Lepidium sativum* against allergen-induced bronchospasm in guinea pigs. *Phcog Mag.* 2008; 4(15).
- 15.ฐานข้อมูลเครื่องยาสมุนไพร คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. เทียนแดง [อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 3 ก .ค. 2563]. เข้าถึงได้จาก:
<http://www.thaicrudedrug.com/main.php?action=viewpage&pid=69>

42. เทียนตาดักแตน

เทียนตาดักแตน

เทียนตาดักแตนเป็นผลแก่แห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Anethum graveolens* L. ในวงศ์ Apiaceae (Umbelliferae)

เครื่องยาเทียนตาดักแตน

ใช้ในตำรับ ยาไฟอาวุธ ยาอโภยสาลี ยาทำลายพระสุเมรุ

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา ผล

ชื่อละติน *Anethi Graveolens Fructus*

ชื่อภาษาอังกฤษ anethum, dill fruit

ชื่อพ้อง *Anethum sowa* Roxb. ex J. Fleming, *Peucedanum graveolens* (L.) Benth.

ชื่ออื่น เทียนตาดักแตน

ลักษณะพืช ไม้ล้มลุกอายุปีเดียวหรือสองปี รากแก้วรูปกิ่งรูปกระสวยถึงรูปกระสวย ลำต้นตั้งตรง รูปทรงกระบอก กลวง แตกกิ่งแบบแยกสองแฉก มี 5-8 กิ่ง ทั้งต้นมีกลิ่นหอม ใบ เป็นใบประกอบแบบขนนกสองชั้นหรือสามชั้น แฉกปลายสุดรูปแถบแกมรูปเส้น ยาว 0.4-2 เซนติเมตร ก้านใบยาว 1-3.5 เซนติเมตร โคนแผ่เป็นกาบ ใบที่อยู่ตอนบนของลำต้นจะลดรูปมาก ช่อดอก แบบช่อซี่ร่มเชิงประกอบ หลวม ๆ ออกตามซอกใบหรือปลายกิ่ง เส้นผ่านศูนย์กลาง 3-15 เซนติเมตร ก้านช่อดอกยาว 7-20 เซนติเมตร มีช่อซี่ร่มย่อย 10-45 ช่อ ก้านช่อซี่ร่มย่อยยาว 0.6-1.6 เซนติเมตร ดอกขนาดเล็กมาก เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 2 มิลลิเมตร กลีบเลี้ยงขนาดเล็กมากหรือไม่มี กลีบดอกมี 5 กลีบ สีเหลือง รูปเกือบกลม ปลายมน โคนงอเข้า เกสรเพศผู้มี 5 อัน ติดรอบจานเหนือรังไข่ รังไข่ใต้วงกลีบ มี 2 คาร์เพล แต่ละคาร์เพลมี 1 ช่อง แต่ละช่องมีออวูล 1 เม็ด ฐานก้านเกสรเพศเมียรูปกรวย ก้านเกสรเพศเมียสั้นและโค้งพับลง ผล แบบผลแห้งแยกสองซีก รูปไข่ กว้าง 2-3 มิลลิเมตร ยาวได้ถึง 5 มิลลิเมตร มี 2 คาร์โพเฟอร์ แยกถึงโคน ซีกผลด้านที่ประกบกันแบน

ลักษณะเครื่องยา มีทั้งที่เป็นผลและซีกผล ส่วนมากเป็นซีกผล สีสน้ำตาลถึงสีเหลืองแกมสีน้ำตาล ผลรูปไข่ กว้าง 2-3 มิลลิเมตร ยาวได้ถึง 5 มิลลิเมตร ซีกผลรูปไข่ เกือบ กว้าง 2-3 มิลลิเมตร ยาว 3-4 มิลลิเมตร หนาประมาณ 1 มิลลิเมตร ด้านนอกโค้งนูนมีสันตามยาวสีอ่อนกว่า 3 สัน สันสองข้างแผ่เป็นปีกแคบ ๆ สีออกเหลือง ด้านล่างตรงรอยแยกของซีกผลแบน และเห็นคาร์โพฟอร์เป็นเส้นสีอ่อน กลิ่นหอมเฉพาะ รสขม เผ็ดเล็กน้อย

องค์ประกอบทางเคมี เทียนตาตักแตนมึ้น้ำมันระเหยง่ายไม่น้อยกว่าร้อยละ 2 อันมีองค์ประกอบหลักเป็น (+)-คาร์โวน [(+)-carvone], (+)-ลิโมนีน [(+)-limonene] และแอลฟา-เฟลแลนดรีน(α -phellandrene) นอกจากนี้ยังมีสารกลุ่มคูมาริน (coumarins), ฟีนิลโพรพานอยด์ (phenylpropanoids), ฟลาโวนอยด์ (flavonoids) เป็นต้น

ข้อบ่งใช้ ตำราสรรพคุณยาไทยว่าเทียนตาตักแตนมึ้นมีรสขม เผ็ดเล็กน้อย กลิ่นหอม มีสรรพคุณบำรุงธาตุ แก้เสมหะพิการ แก้กำเดา

เอกสารอ้างอิง

1. คณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผน. ตำราอ้างอิงสมุนไพร เล่ม 2 เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เนื่องในโอกาสสมหามงคลเฉลิมพระชนมายุ 60 พรรษา. ไทย. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: บริษัทอัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน). 2558. หน้า 129-132

43. เทียนยาวพาดณี

เทียนยาวพาดณี

เทียนยาวพาดณีเป็นผลแก่แห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Trachyspermum ammi* (L.) Sprague ในวงศ์ Apiaceae (Umbelliferae)

เครื่องยาเทียนยาวพาดณี

ใช้ในตำรับ ยาไพสาลี

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา ผล

ชื่อละติน *Trachyspermi Ammi Fructus*

ชื่อภาษาอังกฤษ Ajowan fruit, Ajawain, King's caraway

ชื่อพ้อง *Carum copticum* Benth. & Hook.f., *Sison ammi* L., *Trachyspermum copticum* (L.)

Link

ชื่ออื่น เทียนยาวพาดณี, เทียนยาวพาดณี, เทียนยาวพาดณี, Ajowan fruit, Ajawain, King's caraway

ลักษณะพืช ไม้ล้มลุกอายุปีเดียว รากแก้วแคบยาว ลำต้นตั้งตรง รูปทรงกระบอก แตกกิ่งก้านมาก กลีบเลี้ยงมีกลิ่นหอมเฉพาะ ใบ รูปสามเหลี่ยมแกมรูปไข่ กว้าง 2-6 เซนติเมตร ยาว 2-8 เซนติเมตร แตกแบบขนนก 2-3 ชั้น หรือหยักลึกสุดแบบขนนก แฉกปลายสุดรูปแถบแกมรูปเส้น กว้าง 0.2-0.5 มิลลิเมตร ยาวได้ถึง 1.5 เซนติเมตร ก้านใบยาว 1-5 เซนติเมตร ช่อดอก แบบช่อซี่ร่มเชิงประกอบ ออกตามซอกใบหรือปลายกิ่ง เส้นผ่านศูนย์กลาง 2.5-5 เซนติเมตร มีใบประดับ 3-8 ใบ รูปแถบแกมรูปรีแคบ ยาว 5-7 มิลลิเมตร มีช่อซี่ร่มย่อย 6-20 ช่อ ยาว 1-3 เซนติเมตร ใบประดับย่อยมี 5-10 ใบ รูปแถบ ยาว 2-3 มิลลิเมตร ช่อซี่ร่มย่อยมีเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 1 เซนติเมตร มีดอกประมาณ 20 ดอก ก้านดอกยาวไม่เท่ากัน 0.5-4 มิลลิเมตร กลีบเลี้ยงจักเป็นซี่ฟัน ขนาดเล็กมาก รูปไข่ กลีบดอก มี 5 กลีบ สีขาว รูปไข่กลับถึงรูปหัวใจ กลีบ กว้างและยาวประมาณ 1.3 มิลลิเมตร ปลายโค้งเข้า เกสรเพศผู้มี 5 อัน ฐานก้านเกสรเพศเมียรูป

กรวย ก้านเกสรเพศเมียสั้นและถ่างออก ผล แบบผลแห้งแยกสองซีก รูปกลมแกมรูปไข่ กว้าง 1-1.8 มิลลิเมตร ยาว 1.2-3.1 มิลลิเมตร มี 2 คาร์โพฟอร์ แยกถึงโคน

ลักษณะเครื่องยา ผลแห้งแบบฝักซี่ รูปกลมแกมรูปไข่กว้าง กว้าง 1-1.8 มิลลิเมตร ยาว 1.2-3.1 มิลลิเมตร อาจมีฐานก้านเกสรเพศเมียรูปกรวยติดอยู่ที่ปลายผล มักพบแยกเป็นซีกผล 2 ซีก ซีกผลรูปจันทร์เสี้ยว หลังนูน สีน้ำตาล มีสันตามยาว 5 สัน สลับกับร่องตามยาว รอยประสานระหว่างซีกผลโค้งเข้า อาจมีคาร์โพฟอร์และก้านผลติดอยู่ด้วย กลิ่นเฉพาะ รสเผ็ดร้อน

องค์ประกอบทางเคมี เทียนยาวพาดินมีน้ำมันระเหยง่ายไม่น้อยกว่าร้อยละ อันมีองค์ประกอบหลักเป็นไฮมอล แกมมา-เทอร์พีนีน และพารา-ไซมิน

ข้อบ่งใช้ ตำราสรรพคุณยาไทยว่าเทียนยาวพาดินมีรสร้อนสุขุม มีกลิ่นหอม มีสรรพคุณกระจายเสมหะ ทำลายลมที่ล้นอยู่ในท้อง แก้คลื่นไส้อาเจียน จุกเสียด

เอกสารอ้างอิง

1. คณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผน. ตำราอ้างอิงสมุนไพร เล่ม 2 เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมายุ 60 พรรษา. ไทย. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: บริษัทอัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน). 2558. หน้า 135-8

44. น้ำตาลกรวด

น้ำตาลกรวด

น้ำตาลเป็นสารประกอบคาร์โบไฮเดรตประเภทโมโนแซ็กคาไรด์ (monosaccharide) และไดแซ็กคาไรด์ (disaccharide) มีรสหวาน โดยมากได้จากตาล อ้อย มะพร้าว เรียกชื่อตามสิ่งที่ทำ

น้ำตาลกรวดเป็นซูโครส (Sucrose) เหมือนน้ำตาลทราย ได้จากอ้อยหรือน้ำตาลทรายขาวบริสุทธิ์ มีสูตรเคมีทั่วไปคือ $C_{12}H_{22}O_{11}$

น้ำตาลกรวด

ใช้ในตำรับ ยาอัคคีนิวกณะ

ชื่อภาษาอังกฤษ Crystalline sugar

ชื่ออื่น -

วิธีเตรียมเครื่องยา น้ำตาลกรวด ผลิตจากน้ำเชื่อมจากอ้อยหรือใช้น้ำตาลทรายขาวบริสุทธิ์มาละลายโดยผ่านกระบวนการตกผลึกใหม่อย่างช้าๆ เป็นเวลาหลายวันให้ก้อนผลึกใหญ่ขึ้นและไม่ฟอกสี

คุณสมบัติทางกายภาพ

1. ความหวาน (Sweetness) เป็นคุณสมบัติเด่นและสำคัญของน้ำตาล น้ำตาลแต่ละชนิดให้ความหวานในระดับต่างๆ กัน ปัจจุบันใช้ซูโครสเป็นมาตรฐานของความหวานเพื่อเปรียบเทียบกับน้ำตาลชนิดอื่น ความหวานของซูโครสมีค่าเท่ากับ 1 ฟรุทโทสหวานมากที่สุด ซูโครสหวานรองลงมาและหวานน้อยที่สุดคือ แลกโทส ซึ่งความหวานของน้ำตาลขึ้นอยู่กับการรับรู้ที่ต่อมลิ้นของแต่ละคน ความเข้มข้นและอุณหภูมิของสารละลายหากอุณหภูมิสูงขึ้นจะรู้สึกหวานขึ้นตามไปด้วย

2. การละลาย (Solubility) น้ำตาลละลายน้ำได้ประมาณร้อยละ 65 ความเข้มข้นหรือปริมาณของสารที่ละลายในน้ำ (Soluble solid) สามารถวัดด้วยเครื่องมือที่เรียกว่ารีแฟรคโตมิเตอร์ (Refractometer) ใช้หลักการวัดการหักเหของแสง มีหน่วยวัดคือบริกซ์ (brx) หมายถึงร้อยละของของแข็งที่ละลายอยู่ในสารละลาย ตัวอย่างเช่น น้ำตาล 40 กรัม ละลายในน้ำ 60 กรัม เป็นสารละลาย 100 กรัม วัดความเข้มข้นได้ 400 บริกซ์
3. ความสามารถในการละลายน้ำของน้ำตาลแต่ละชนิดแตกต่างกัน ฟรุคโทสละลายได้ดีกว่าน้ำตาลชนิดอื่น รองมาคือซูโครส ส่วนกลูโคสและมอลโทสละลายได้ดีพอกัน แล็กโทสละลายได้น้อยที่สุด
4. การดูดและการเก็บรักษาความชื้น (Hygroscopicity) ผลึกน้ำตาลบริสุทธิ์มีสมบัติดูดความชื้นเพียงเล็กน้อยถ้าบรรยากาศมีความชื้นสัมพัทธ์ (Relative humidity) เกินกว่าร้อยละ 75 น้ำตาลทรายจะดูดความชื้นได้เร็วและจับตัวกันเป็นก้อน น้ำตาลแต่ละชนิดมีความสามารถในการดูดและเก็บรักษาความชื้นแตกต่างกันฟรุคโทสดูดความชื้นได้ดีมาก รองลงมาคือกลูโคส ซูโครส มอลโทสและแล็กโทสตามลำดับ
5. การตกผลึก (Crystallization) เมื่อเคี้ยวน้ำเชื่อมให้เข้มข้นอิมตัวจนน้ำตาลไม่สามารถละลายได้อีกเรียกว่าสารละลายน้ำเชื่อมที่อิมตัวหรือน้ำเชื่อมอิมตัว หากปล่อยให้เย็นลงอย่างระมัดระวังโดยไม่ให้ตกผลึกน้ำเชื่อมนี้จะมีน้ำตาลละลายอยู่มากกว่าที่ควรเป็น ณ อุณหภูมินั้นจะเกิดภาวะอิมตัววดยิ่งและอาจแข็งตัวเป็นแผ่นคล้ายกระจกได้โดยไม่ตกผลึกแต่น้ำตาลส่วนเกินจะตกผลึกเป็นผงละเอียดในภายหลังเห็นได้จากถั่วตัดถั่วกระจกใหม่ๆ มีลักษณะขุ่นไม่ใส

สมบัติทางเคมี

1. การหมัก (Fermentation) เป็นกระบวนการที่เกิดจากจุลินทรีย์ย่อยน้ำตาลภายใต้สภาพที่มีหรือไม่มีอากาศ
2. การย่อยสลาย (Hydrolysis) การย่อยสลายของน้ำตาลหลายชั้นให้เป็นน้ำตาลที่มีโมเลกุลเล็กลง เช่นการต้มเคี้ยวน้ำเชื่อมภายใต้สภาวะเป็นกรดหรือเอนไซม์ทำให้ซูโครสถูกย่อยสลายเป็นกลูโคสและฟรุคโทส เรียกกระบวนการนี้ว่าอินเวอร์ชัน (Inversion) น้ำตาลที่ได้เรียกว่า น้ำตาลอินเวอร์ท (Invert sugar) ปฏิกริยาการสลายตัวเร็วขึ้นเมื่อใช้อุณหภูมิสูงเบสช่วยในการสลายตัวของน้ำตาลชั้นเดียวบางครั้งทำให้เกิดผลเสียกับอาหาร เช่นทำให้สี รส และกลิ่นของอาหารเสียไป
3. จุดหลอมตัว (Melting point) ผลึกของน้ำตาลหลอมตัวเมื่อได้รับความร้อนที่อุณหภูมิสูง ซูโครสหลอมตัวที่อุณหภูมิ 160-180 องศาเซลเซียส ถ้าใช้อุณหภูมิสูงทำให้น้ำตาลเปลี่ยนเป็นน้ำตาลไหม้หรือคาราเมล (Caramel) เรียกกระบวนการนี้ว่าคาราเมลไลเซชัน (CarameliZation) ทำให้อาหารเปลี่ยนสีเป็นสีน้ำตาล น้ำตาลไหม้ใช้แต่งสีของอาหาร เช่น ซี้อ้วหวาน น้ำอัดลมประเภทโคล่า

ลักษณะเครื่องยา น้ำตาลกรวดมีลักษณะเป็นก้อนเหลี่ยม แข็ง สีขาวใส ละลายค่อนข้างยาก (Slow rate of dissolution) มีรสหวานกลมกล่อม แต่หวานน้อยกว่าน้ำตาลทรายชนิดอื่น

ข้อบ่งใช้ น้ำตาลกรวดมักใช้ในอาหารที่ต้องการความพิถีพิถันเป็นพิเศษในการปรุงรส เช่น เชื่อมผลไม้ ตุนรังนก ต้มยาจีน และทำขนมต่างๆ

เอกสารอ้างอิง

1. เกศรินทร์ เพ็ชรรัตน์, ดวงรัตน์ แซ่ตั้ง, ดวงกมล ตั้งสถิตพร และนพพร สกุณียนงสุข, 2555. การพัฒนาลูกอมสมุนไพรไทยพื้นบ้าน : ลดการอักเสบและดับกลิ่นปาก.
2. คลังความรู้ SciMath. น้ำตาลที่ทำจากอะโรหวานที่สุด [อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 3 ก.ค. 2563]. เข้าถึงได้จาก: <https://www.scimath.org/article-science/item/11338-2020-03-06-07-55-02>
3. siamchemi. น้ำตาล [อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 3 ก.ค. 2563]. เข้าถึงได้จาก: <https://www.siamchemi.com/%E0%B8%99%E0%B9%89%E0%B8%B3%E0%B8%95%E0%B8%B2%E0%B8%A5/>
4. เมดไทย (Medthai). น้ำตาล. [อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 3 มิ.ย. 2563]. เข้าถึงได้จาก: <https://medthai.com/%E0%B8%99%E0%B9%89%E0%B8%B3%E0%B8%95%E0%B8%B2%E0%B8%A5/>
5. บริษัท ตา เพชร กรุ๊ป จำกัด. น้ำตาลกรวด. [อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 3 มิ.ย. 2563]. เข้าถึงได้จาก: <http://www.tapetchgroup.com/th/%E0%B8%9C%E0%B8%A5%E0%B8%B4%E0%B8%95%E0%B8%A0%E0%B8%B1%E0%B8%93%E0%B8%91%E0%B9%8C/#rock-sugar-section>

45. น้ำมันงา

งา

งาได้จากเมล็ดของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Sesamum indicum* L.
ในวงศ์ Pedaliaceae

งาขาว

งาดำ

ใช้ในตำรับ ยาน้ำมันสนั่นไตรภพ

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา เมล็ด

ชื่อละติน *sesamum*

ชื่อภาษาอังกฤษ Simsim, sesame oli

ชื่อพ้อง *Sesamum orientale* L.

ชื่ออื่น งาขาว งาดำ

ลักษณะของพืช ต้นงาซึ่งเป็นไม้ล้มลุกขนาดเล็กสูงประมาณ 1 เมตรลำต้นเป็นเหลี่ยมมีขนใบเดี่ยวเรียงตรงข้ามหรือเรียงสลับรูปไข่หรือรูปใบหอกกว้าง 2 - 5 เซนติเมตร ยาวประมาณ 6 - 10 เซนติเมตร ผิวใบมีขน ดอกออกที่ซอกใบ กลีบดอกสีขาวอมม่วงผลยาวประมาณ 1 นิ้ว มีร่องตามยาว เมื่อแก่จัดแล้วแตก เมล็ดแบนรูปหยดน้ำ เมื่อเก็บจะถอนทั้งต้น ตากแห้งทั้งให้ผลแตก เมล็ดร่วง งามี 2 ชนิด คือ เมล็ดสีขาว เรียกว่า งาขาวและเมล็ดสีดำ เรียกว่า งาดำ

- น้ำมันงาที่ได้จากเมล็ดงามีกลิ่นเฉพาะตัวมีหลายเกรดขึ้นกับกรรมวิธีการผลิตดังนี้
- น้ำมันจากการบีบคั้น ในสมัยก่อนการคั้นเอาน้ำมันงาเรียกว่า เซยน้ำมันมัน และน้ำมันนั้นเรียกว่า น้ำมันงาเซย
- น้ำมันจากการสกัดด้วยตัวทำละลาย
- virgin sesame oil เป็นน้ำมันงาที่ผลิตโดยไม่ผ่านความร้อนไม่เหมาะสำหรับใช้เป็นตัวทำละลาย ในการสกัดสมุนไพร เนื่องจากการสกัดโดยการทอดทำให้ น้ำมันเสียสภาพ สูญเสียการกันหืนตามธรรมชาติที่ติดมาในน้ำมัน น้ำมันจะหืนเร็วกว่าปกติ

ลักษณะเครื่องยา เมล็ดแบน รูปไข่ สีดำ (งาดำ) และนวล (งาขาว) ผิวเป็นมัน เนื้อชุ่มน้ำมัน น้ำมันจากเมล็ดมีกลิ่นหอมชวนรับประทาน เมล็ดรสฝาด หวาน ขม น้ำมัน รสฝาดร้อน น้ำมันงา มี 2 ชนิด คือ ชนิดหนึ่งสกัดจากเมล็ดงาดิบ เรียกว่า น้ำมันงาดิบ อีกชนิดหนึ่งใช้เมล็ดงาดำและเคี้ยวเออน้ำมัน เรียกว่า น้ำมันงาสุก

น้ำมันงา

องค์ประกอบทางเคมี

เมล็ดมีน้ำมันอยู่ราว 45-55% ประกอบด้วยกรดไขมันเช่น oleic acid, linoleic acid, palmitic acid, stearic acid, นอกจากนี้ยังมี สารกลุ่ม lignan, ชื่อ sesamol, d-sesamin, sesamolin

ข้อบ่งใช้

ตำรายาไทย: ใช้น้ำมันระเหยยากที่บีบจากเมล็ด หุงเป็นน้ำมันใส่บาดแผล และผสมเป็นน้ำมันทาถูนวดแก้เคล็ดขัดยอก ฟกช้ำ ปวดบวม ลดการอักเสบ ใส่แผลรักษาอาการผื่นคัน ทำน้ำมันใส่ผม เป็นยาระบายอ่อนๆ ทาผิวหนังให้นุ่มและชุ่มชื้น หญิงไทยโบราณใช้ทาเพื่อประพินผิว สรรพคุณพื้นบ้านกล่าวว่า เมล็ด ทำให้เกิดกำลัง ให้ความอบอุ่นแก่ร่างกาย แต่ทำให้ตีกำเจ็บ น้ำมัน ทำน้ำมันใส่แผล ใส่แผลเน่าเปื่อย มักใช้ผสมยาทาสำหรับกระดูกหัก บำรุงเอ็น ไขข้อ ทานวดแก้เคล็ดยอก ปวดบวม หรือใช้ทาบำรุงรากผม

งามีรสฝาดหวานขมทำให้เกิดกำลังและให้ความอบอุ่นแก่ร่างกาย ทำให้น้ำตีกำเจ็บ น้ำมันงาใช้รักษาแผลไฟไหม้น้ำร้อนลวก หุงเป็นน้ำมันใส่บาดแผล การหุงน้ำมันต้องใช้สมุนไพรสดตำคั้นเอาน้ำ ได้แก่ ใบและเถา ตำลึง บอระเพ็ด ขมิ้นอ้อย ไพล เอาน้ำคั้นอย่างละ 1 ถ้วย ใส่น้ำมันงา 1 ถ้วย ตั้งไฟอ่อนๆ เคี้ยวให้เหลือเฉพาะน้ำมัน 1 ถ้วย ยกกลงเติมน้ำสะอาดและสีเสียดไทย แล้วหลอมตะกั่วนมให้ละลายในน้ำมันแล้วเอาขึ้นเออลงอีกจนครบ 3 ครั้ง แล้วทิ้งตะกั่วไว้ในน้ำมันใช้น้ำมันใส่แผล เพื่อสมานแผล

งาอีกชนิดหนึ่งในตำรายาไทยเรียกว่างาหม่น หมายถึง งาขี้ม่อน ซึ่งเป็นพืชต่างชนิดกันกับงาชนิดนั้นให้น้ำมันเรียกว่า perilla oil ภาคเหนือใช้เป็นอาหารที่ให้ความอบอุ่นในฤดูหนาว

ตำรับยาสมุนไพรล้านนา: ใช้รักษาโรคผิวหนัง กลาก เกลิอน น้ำร้อนลวก ไฟไหม้

ตำรับยาน้ำมันที่ระบุในตำราพระโอสถพระนารายณ์: มีรวม 3 ตำรับ ที่ใช้น้ำมันงาเป็นส่วนประกอบ ดังนี้ “น้ำมันทรงแก้พระเกศาหล่น (ผมร่วง) ให้คืนให้หงอก” ประกอบด้วยสมุนไพร 19 ชนิด นำมาต้มแล้วกรองกากออก เติมน้ำมันงา แล้วหุงให้เหลือแต่น้ำมันใช้แก้พระเกศาหล่น คั้น หงอก

“น้ำมันแก้เปื่อยพัง” มีสรรพคุณ แก้ขัดเบาหรือปัสสาวะไม่ออก แก้ปวดขบ แก้หนอง มีรวม 2 ตำรับ แต่ละตำรับ ประกอบด้วยสมุนไพรมะ 12 ชนิด และน้ำมันงาพอควร หุงให้เหลือแต่น้ำมัน ยานี้ใช้ ยอนเป่าเข้าไปในลำกล้อง (ทางเดินปัสสาวะในองคชาติ)

การศึกษาทางเภสัชวิทยา:

น้ำมันงามีคุณสมบัติในการเสริมฤทธิ์ของดอกไพรีธัม ให้มีฤทธิ์ในการเป็นยาฆ่าแมลงให้ดีขึ้นกว่าเดิม 2 เท่า (ไม่สลายตัวเร็ว อยู่คงทนกว่าเดิม เมื่อนำไปฉีดพ่นแมลง) ดังนั้น จึงมักใช้น้ำมันงาเป็นตัวละลายสิ่งสกัดที่ได้จากดอกไพรีธัม(ยาฆ่าแมลง ที่ค่อนข้างปลอดภัยต่อสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม)

การศึกษาทางคลินิก:

ใช้เป็นตำรับทำละลายในยาฉีดเข้ากล้ามเนื้อ

เอกสารอ้างอิง

1. สมภพ ประธานธรรักษ์. สมุนไพรและเครื่องยาไทยในยาสามัญประจำบ้าน. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: ภาควิชาเภสัชพฤกษศาสตร์ คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล. 2557: 408-409
2. ฐานข้อมูลเครื่องยาสมุนไพร คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. งา [อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 3 ก.ค. 2563]. เข้าถึงได้จาก:
<http://www.thaicrudedrug.com/main.php?action=viewpage&pid=45>
3. <https://www.istockphoto.com/photos/sesame-oil?mediatype=photography&phrase=sesame%20oil&sort=mostpopular>; retrieved July 10, 2020.
4. <https://pfaf.org/user/Plant.aspx?LatinName=Sesamum+indicum>; retrieved July 10, 2020.

46. น้ำมันเมล็ดฝ้าย

เมล็ดฝ้าย

เมล็ดฝ้ายเป็นเมล็ดแก่ของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Gossypium herbaceum* L.
ในวงศ์ Malvaceae

ใช้ในตำรับ ยาทาริดสีดวงทวารหนักและโรคผิวหนัง

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา น้ำมันจากเมล็ด

ชื่อละติน *Gossypii herbacii Semen*

ชื่อภาษาอังกฤษ Cotton seed

ชื่ออื่น ฝ้ายขาว

ลักษณะของพืช

ต้นฝ้ายขาว จัดเป็นพรรณไม้พุ่มหรือไม้ยืนต้นขนาดย่อม มีอายุได้หลายปี ลำต้นมีความสูงได้ประมาณ 1-3 เมตร แตกกิ่งก้านน้อย ลำต้นเป็นสีเขียวมีลักษณะตั้งตรง

ใบเป็นใบเดี่ยว ออกเรียงสลับ ลักษณะของใบเป็นรูปไข่กว้าง ใบแยกออกเป็นแฉก ปลายใบแหลม โคนใบเว้าเล็กน้อย ขอบใบเรียบและเว้าเป็นแฉก 3-5 แฉก ใบมีขนาดกว้างประมาณ 8-10 เซนติเมตร และยาวประมาณ 10-12 เซนติเมตร ก้านใบยาวประมาณ 2.5-8 เซนติเมตร

ดอก ออกเป็นดอกเดี่ยว โดยจะออกตามซอกใบและที่ปลายกิ่ง มีใบประดับหุ้ม ปลายใบประดับเป็นเส้นแหลมประมาณ 12 เส้น กลีบดอกบางมี 5 กลีบ กลีบดอกค่อนข้างกลมเป็นสีขาวอมเหลือง ออกเรียงซ้อนกัน แต่ละกลีบกว้างประมาณ 2.5-3 เซนติเมตร และยาวประมาณ 3-4 เซนติเมตร เมื่อดอกบานเต็มที่เปลี่ยนเป็นสีชมพู ใจกลางดอกเป็นสีม่วงอ่อน ๆ มีเกสรเพศผู้มากมายรวมอยู่ในดอก ดอกมีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 5-7 เซนติเมตร มีกลีบเลี้ยงรูปสามเหลี่ยม ยาวประมาณ 2-3 เซนติเมตร และขอบเป็นฟันเลื่อย 6-8 หยัก ออกดอกในช่วงประมาณเดือนกรกฎาคมถึงเดือนกันยายน

ผลมีลักษณะเป็นรูปกลม เป็นผลแห้ง แตกได้ตามพูเป็น 3-4 ซีก ภายในมีเมล็ดขนาดเล็กสีดำหรือสีน้ำตาลจำนวนมาก

เมล็ดมีลักษณะค่อนข้างกลมและแข็ง ยาวประมาณ 1 เซนติเมตร และมีขนปุยสีขาวหุ้มเมล็ดอยู่ จะออกผลเมื่อดอกแก่ร่วงไปแล้ว

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

พืชชนิดนี้มีถิ่นกำเนิดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนซุย จัดเป็นพรรณไม้พื้นเมืองที่ปลูกกันมากทางภาคเหนือของประเทศไทย

ลักษณะเครื่องยา

เมล็ดฝ้ายรูปทรงรี เปลือกสีน้ำตาลเข้ม ผิวเรียบ มีปุยสีขาวติดเล็กน้อย

องค์ประกอบทางเคมี

น้ำมันจากเมล็ดมีรสเผ็ดร้อน เป็นยาร้อน มีพิษเล็กน้อย ใช้เป็นยาแก้กลากเกลื้อน แก้ฝีหนองภายนอก ใช้เป็นยาแก้แผลมีหนองเรื้อรัง แก้โรคผิวหนัง รักษาผิวหนังให้ชุ่มชื้น รวมถึงช่วยบีบมดลูกเพื่อช่วยลมเบ่ง (3)

ข้อบ่งใช้ –

ตำราสรรพคุณยาไทยว่า น้ำมันจากเมล็ดมีรสเผ็ดร้อน เป็นยาร้อน มีพิษเล็กน้อย ใช้เป็นยาแก้กลากเกลื้อน แก้ฝีหนองภายนอก ใช้เป็นยาแก้แผลมีหนองเรื้อรัง แก้โรคผิวหนัง รักษาผิวหนังให้ชุ่มชื้น รวมถึงช่วยบีบมดลูกเพื่อช่วยลมเบ่ง (1,3)

ข้อห้ามใช้ ห้ามหญิงมีครรภ์รับประทานเนื่องจากรากลมฤทธิ์ขับระดูอย่างแรงและบีบมดลูก หากรับประทานอาจทำให้แท้งได้

คำเตือน -

ข้อควรระวัง ระวังการใช้ในหญิงมีครรภ์เนื่องจากกรากมีฤทธิ์ขับระดูอย่างแรงและบีบมดลูก หากรับประทานอาจทำให้แท้งได้

ขนาดและวิธีใช้ -

เอกสารอ้างอิง

1. สมาคมโรงเรียนแพทย์แผนโบราณในประเทศไทย สำนักวัดพระเชตุพนฯ. ประมวลสรรพคุณยาไทย (ภาคสอง) ว่าด้วยพฤกษชาติ วัตถุธาตุ และ สัตว์วัตถุนานาชาติ. กรุงเทพฯ : นำอักษรการพิมพ์. 2521. หน้า 214.
2. หนังสือสมุนไพรไทย เล่ม 1. (ดร.นิจศิริ เรืองรังษี, ธวัชชัย มังคละคุปต์). “ฝ้าย (*Fai*)”. หน้า 185.
3. วิทยา บุญวรพัฒน์. หนังสือสารานุกรมสมุนไพรไทย-จีน ที่ใช้บ่อยในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : สมาคมศาสตร์การแพทย์แผนจีนในประเทศไทย, 2554

47. บอระเพ็ด

บอระเพ็ด

บอระเพ็ดเป็นเถาแห่งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Tinospora crispa* (L.) Hook.f. & Thomson ในวงศ์ Menispermaceae

ลักษณะวิสัย

เถาบอระเพ็ด

เครื่องยาบอระเพ็ด

ใช้ในตำรับ ยาแก้โรคจิต

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา เถา

ชื่อละติน *Tinosporae Crispae Caulis*

ชื่อภาษาอังกฤษ Heart leaved moonseed

ชื่อพ้อง *Menispermum crispum* L., *Tinospora mastersii* Diels, *T. thorelii* Gagnep.

ชื่ออื่น บอระเพ็ดตัวเมีย เจตมูลย่าน เจตมูลหนาม จุ่งจิง เครือขอสอ เครือเขาห่อ

ลักษณะพืช ไม้เลื้อยเนื้อแข็ง ยาวถึง 15 เมตร ลำต้นหรือเถาเป็นตุ่ม มียางขาว รสขม มีรากอากาศยาว คล้ายเส้นด้าย ใบ เป็นใบเดี่ยว เรียงเวียน รูปหัวใจ รูปไข่กว้าง หรือรูปค่อนข้างกลม กว้าง 6-12(-24) เซนติเมตร ยาว 7-14(-25) เซนติเมตร ปลายเรียวแหลม โคนรูปหัวใจลึก หรือตื้น แผ่นใบคล้ายกระดาษ เส้นใบออกจากโคนใบรูปฝ่ามือมี 3-5 เส้น และมีเส้นแขนงใบอีก 1-3 คู่ ก้านใบยาว 5-15(-30) เซนติเมตร โคนป่องและงอ ช่อดอก คล้ายช่อกระจจะ ออกเป็นกระจุกตามกิ่งแก่เมื่อใบหลุดร่วงหมด ช่อดอกเพศผู้ยาว (5-)9-20 เซนติเมตร มี 1-3 ช่อ ดอกติดเป็นกระจุก ๆ ละ 1-3 ดอก เรียงบนแกนช่อ ก้านดอกเล็กเรียว ยาว 2-4 มิลลิเมตร กลีบเลี้ยงสีเขียวอ่อน วงนอกมี 3 กลีบ รูปไข่หนาที่โคน ยาว 1-1.5 มิลลิเมตร วงในมี 3 กลีบ รูปไข่กลับ ยาว 3-4 มิลลิเมตร มีก้านกลีบ หรือโคนแหลม กลีบดอกมี 3 กลีบ กลีบวงนอกเท่านั้นที่เจริญขึ้น รูปใบหอกกลับแคบแบน ไม่มีตุ่ม ยาวประมาณ 2 มิลลิเมตร ส่วนกลีบวงในลดรูป เกสรเพศผู้มี 6 อัน ยาวประมาณ 2 ช่อดอกเพศเมียออกตามซอกใบ ยาว 2-6 เซนติเมตร มักออกเป็นช่อเดี่ยว ดอกเพศเมียมีกลีบเลี้ยงและกลีบดอกคล้ายดอกเพศผู้ เกสรเพศผู้ที่เป็นหมันมี 6 อัน รูปลิ้มแคบ ยาวประมาณ 1 มิลลิเมตร เกสรเพศเมียมี 3 คาร์เพล รูปรีโค้ง ยาวประมาณ 2 มิลลิเมตร ยอดเกสรเพศเมียเป็นพู่สั้นมาก ผล แบบผลผนังชั้นในแข็ง ออกเป็นช่อ มีก้านช่อยาว 1.5-2 เซนติเมตร มีก้านผลเป็นรูปกึ่งพีระมิด ยาว 2-3 มิลลิเมตร ใต้ลงมาเป็นกลีบเลี้ยงที่ติดแน่น รูปไข่ ยาวประมาณ 2 มิลลิเมตร โค้งกลับ ผลแก่ สีส้มทองรี ยาวประมาณ 2 เซนติเมตร ผนังผลชั้นในสีขาว ทองรี กว้าง 7-9 มิลลิเมตร ยาว 11-13 มิลลิเมตร ผิวย่นเล็กน้อย หรือเกือบเรียบ มีสันที่ด้านบนชัด มีช่องเปิดรูปรีเล็กที่ด้านบน

ลักษณะเครื่องยา บอระเพ็ดเป็นชิ้นส่วนของเถาที่ตัดตามขวางในแนวตรงหรือเฉียง ภายนอกสีน้ำตาล มีรอยย่นตามยาวและช่องอากาศเป็นปุ่มโปนออก มีจำนวนมาก เปลือกเถาหนา เนื้อไม้สีน้ำตาลอ่อนแกมสีเทา มีแนวเส้นเป็นรัศมีออกจากจุดศูนย์กลางประมาณ 15-20 เส้น ระหว่างเส้นเป็นรูพรุน กลิ่นเฉพาะรสขมจัด

องค์ประกอบทางเคมี บอระเพ็ดประกอบด้วยสารไทโนสปอริน (tinosporine), ไทโนสปอริดีน (tinosporidine), พิคโรเรทิน (picroretin), เอ็น-ซิส-เฟรูลอยด์ไทรามิน (N-cis-feruloyltyramine), บอราเพโทไซด์เอ-เอช (borapetosides A-H), บอราเพทอลเอ (borapetol A), บอราเพทอลบี (borapetol B), ไฮโคลยูคาเลนอล (cycloeucalenol), ไฮโคลยูคาเลโนน (cyclocucalenone)

ข้อบ่งใช้ ตำรายาไทยว่าบอระเพ็ดมีรสขมมัน เถาแก้พิษฝีดาษ แก้ไข้เหนือ ไข้พิษ แก้ฝีกาฬ โรคแทรกของไข้ทรพิษ แก้ไข้ทุกชนิด บำรุงกำลัง เจริญไฟธาตุ แก้อ่อนใน แก้อะอืด

หมายเหตุ ในงานสาธารณสุขมูลฐานแนะนำให้ใช้บอระเพ็ดเป็นยาแก้ไข้ ช่วยเจริญอาหาร โดยใช้เถาหรือต้นสด ครั้งละ 2 คืบครึ่ง (30-40 กรัม) ตำคั้นเอาน้ำดื่ม หรือต้มกับน้ำ โดยใช้ น้ำ 3 ส่วน ต้มเคี่ยวให้เหลือ 1 ส่วน ดื่มน้ำก่อนอาหารวันละ 2 ครั้ง เช้าและเย็นหรือเวลามีอาการอย่างไรก็ตาม ไม่ควรรับประทานบอระเพ็ดติดต่อกันเป็นเวลานาน เนื่องจากอาจทำให้ตับอักเสบได้ในผู้ป่วยบางราย

เอกสารอ้างอิง

1. คณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย. ตำราอ้างอิงสมุนไพร เล่ม 1 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในมหามงคลสมัยที่ทรงครองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: บริษัทอัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน). 2551. หน้า 203-207
2. disthai. บอระเพ็ด [อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 3 ก.ค. 2563]. เข้าถึงได้จาก:
<https://www.disthai.com/16913475/%E0%B8%9A%E0%B8%AD%E0%B8%A3%E0%B8%B0%E0%B9%80%E0%B8%9E%E0%B9%87%E0%B8%94>

48. บุกโร

บุกโร

บุกโรเป็นหัวใต้ดินของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Amorphophallus saraburiensis* Gagnep. ในวงศ์ Araceae

ใช้ในตำรับ ยาไฟอาวุธ ยาอโภยสาลี ยาไพสาลี ยาทำลายพระสุเมรุ

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา หัว

ชื่อละติน *Amorphophalli Saraburiensis* Cormus

ชื่อภาษาอังกฤษ -

ชื่อพ้อง -

ชื่ออื่น -

ลักษณะพืช มีหัวอยู่ใต้ดิน ช่วงฤดูแล้งจะแห้งโทรมและแตกขึ้นมาใหม่ในฤดูฝน ก้านใบเป็นลำสูง มีเลนติเซลเป็นจุดนูนกระจาย ใบเดี่ยวแผ่กางออกขอบใบหยักเว้าเป็นแฉก ช่อดอกสีขาวแทงขึ้นมาจากพื้นดิน ดอกเมื่อบานมีกลิ่นแรง ติดเมล็ดจำนวนมาก

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์ ออกดอกช่วงกรกฎาคม - กันยายน พบตามเขาหินปูนในภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบครั้งแรกในประเทศไทยที่จังหวัดสระบุรี เมื่อ 2 มิถุนายน พ.ศ. 2466 โดย หมอคาร์ ชาวไอริช ชื่อสปีชีส์ตั้งตามจังหวัดสระบุรี

ส่วนที่ใช้ หัว

วิธีเตรียมเครื่องยา เอาหัวมาหั่นเป็นแว่นบาง ๆ อย่างมันแกว แล้วใส่ตะกร้าเอาไปแช่น้ำทิ้งไว้ทางน้ำไหลผ่านสัก 2-3 วัน จึงเอามาล้างเมื่อกออกให้หมดตากแดดจนแห้ง จึงจะนึ่งรับประทานได้

ลักษณะเครื่องยา -

องค์ประกอบทางเคมี -

ข้อบ่งใช้ แพทย์ตำบลงกล่าวว่ หัวรสเบื่อเมา กัดเถาดานกัดเสมหะและโลหิตก้อน ใช้หุงเป็นน้ำมันใส่บาดแผลกัดฝ้าหนองดี

ขนาดและวิธีใช้/ข้อห้ามใช้/ข้อควรระวัง -

คำเตือน รับประทานแล้วคันมาก คล้ายหัวกลอย จะรับประทานต้องหาวิธีทำให้หมดพิษเสียก่อน

เอกสารอ้างอิง

1. ปิยะ เฉลิมกลิ่น จิรพันธุ์ ศรีทองกุล และอนันต์ พิริยะภัทรกิจ. พรรณไม้ที่พบครั้งแรกในประเทศไทย. กรุงเทพฯ. โครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบายการจัดการทรัพยากรชีวภาพ. 2551
2. เสจี่ยม พงษ์บุญรอด. ไม้เทศเมืองไทย สรรพคุณของยาเทศและยาไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เฟื่องอักษร. 2514. หน้า 87, 313-314

49. บุนนาค

บุนนาค

บุนนาคเป็นดอกแห่งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Mesua ferrea* L. ในวงศ์ Clusiaceae (Guttiferae)

ดอกบุนนาค

ใช้ในตำรับ ยาสุขไสยาสน์

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา ดอก

ชื่อละติน *Mesua ferreae* flos

ชื่อภาษาอังกฤษ Iron wood

ชื่อพ้อง *Mesua nagassarium* (Burm. f.) Kosterm.

ชื่ออื่น (ของพืชที่ให้เครื่องยา) สารภีตอย (เชียงใหม่) นากบุตร (ใต้) ก้าก้อ ก้าก้อ (แม่ฮ่องสอน) ปะนาคอ (ปัตตานี)

ลักษณะพืช ไม้ต้น สูง 15–25 เมตร ไม้ผลัดใบ ลำต้นเปลว ตรง เรือนยอดทึบและแคบ กิ่งก้านเรียวเล็ก ห้อยลง มีพุ่มเล็กน้อยตามโคนต้น เปลือกสีน้ำตาลเข้ม สีนํ้าตาลอมเทา หรือสีนํ้าตาลอมสีแดง หลุดลอกง่าย มีรอยแตกตื้น เปลือกมียางสีขาวแต่จะเปลี่ยนเป็นสีเหลืองอ่อนเมื่อแห้งตัว ใบอ่อนสีชมพูอ่อน ห้อยลง จะออกพร้อมกันทั้งต้นในช่วงเวลาไม่กี่วันของปี ใบ เป็นใบเดี่ยว ออกตรงข้าม รูปขอบขนานแคบหรือรูป

ใบหอก กว้าง 1.2-4 เซนติเมตร ยาว 5-15 เซนติเมตร ปลายเรียวแหลม โคนสอบแคบ ขอบเรียบ ด้านบน สีเขียวเข้ม ด้านล่างมีวาลสีเทา ก้านใบยาว 0.8-1.2 เซนติเมตร เกือบ ดอก สีขาวถึงสีชมพู กลิ่นหอม ออกเดี่ยวหรือเป็นกระจุก ๆ ละ 2-3 ดอก ตามซอกใบ ห้อยลง ก้านดอกยาวไม่เกิน 1 เซนติเมตร เมื่อบานเต็มที่เส้นผ่านศูนย์กลาง 5-7.5 เซนติเมตร กลีบเลี้ยงมี 4 กลีบ เรียง 2 วง รูปช้อน งอเป็นกระพุ้ง กว้างและยาว 1-2 เซนติเมตร กลีบดอกมี 4 กลีบ ซ้อนกัน รูปไข่กลับกว้าง ปลายกลีบหยักเว้าเข้า โคนกลีบสอบ เกสรเพศผู้มีจำนวนมาก ก้านชูอับเรณูยาวประมาณ 8 มิลลิเมตร สีเหลือง อับเรณูสีส้ม รังไข่เหนือวงกลีบภายในมี 2 ช่อง ก้านเกสรเพศเมียสีขาว ผล รูปไข่ แก่ไม่แตก สีส้มแก่หรือสีม่วงแกมสีน้ำตาลเข้ม มีเปลือกเป็นเส้นใยแข็งหุ้ม ปลายเป็นติ่งแหลม แข็ง กว้างประมาณ 2 เซนติเมตร ยาว 2.5-3.5 เซนติเมตร มักมีหยดยางเหนียวอยู่ทั่วไป กลีบเลี้ยงติดทนและขยายเป็นกาบหุ้มผล เมล็ด มี 1-4 เมล็ด สีน้ำตาลเข้ม แบน

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์ พืชชนิดนี้มีถิ่นกำเนิดในประเทศไทย พบขึ้นตามป่าดิบชื้นในภาคเหนือและภาคใต้ ที่สูงจากระดับน้ำทะเล 20-700 เมตร ปัจจุบันมักปลูกเป็นไม้ประดับ

ลักษณะเครื่องยา ดอกแห้งหรือชิ้นส่วนของดอกแห้ง รูปร่างไม่แน่นอน ดอกแห้งที่สมบูรณ์สีน้ำตาลเป็นดอกสมบูรณ์เพศ เส้นผ่านศูนย์กลาง 2-3 เซนติเมตร อาจมีก้านดอกยาวไม่เกิน 5 มิลลิเมตร มีกลีบเลี้ยง 4 กลีบ เรียง 2 วง รูปช้อน งอเป็นกระพุ้ง กว้างยาว 1-2 เซนติเมตร กลีบดอกมี 4 กลีบ ซ้อนกัน รูปไข่กลับ กว้าง ปลายหยักเว้าเข้า โคนกลีบสอบ เกสรเพศผู้มีจำนวนมาก กลิ่นหอม รสขมเล็กน้อย

เครื่องยาดอกบุนนาค

เครื่องยาดอกบุนนาค

องค์ประกอบเคมี บุนนาคมีน้ำมันระเหยง่าย (volatile oil) และมีองค์ประกอบเคมีหลายชนิด ที่สำคัญได้แก่สารกลุ่มฟลาโวนอยด์ (flavonoids) เช่น มีซิวเฟอร์โรนบี (mesuaferone B), มีซูอีอิน (mesuein)

ข้อบ่งใช้

ตำราสรรพคุณยาไทยว่าบุนนาคมีรสขมหอมเย็น สรรพคุณบำรุงดวงจิตให้ชุ่มชื้น แก้ไข้กาฬ แก้อ่อนใน ดับกระหาย บำรุงโลหิต บำรุงหัวใจ แก้ลมกองละเอียด แก้วิงเวียน หน้ามืด ตาลาย

ข้อมูลการศึกษาวิจัยพรีคลินิกพบว่าสารสกัดบุนนาคมีฤทธิ์ต้านเชื้อแบคทีเรีย ฤทธิ์คลายกล้ามเนื้อเรียบหลอดลม เป็นต้น

ข้อห้ามใช้ -

คำเตือน -

ข้อควรระวัง -

ขนาดที่ใช้ -

หมายเหตุ ตำรายาโบราณไทยบางขนานเข้าเครื่องยาเรียก “เกษรบุณฑาค” (ปัจจุบันเขียนเป็น “เกสรบุณฑาค”) แต่แพทย์แผนไทยส่วนใหญ่อนุโลมใช้ทั้งดอก

เอกสารอ้างอิง

1. ชัยนต์ พิเชียรสุนทร, แม้นมาส ขวลิต, วิเชียร จีรวงส์. คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์ ฉบับเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษามหาราชา 5 ธันวาคม พุทธศักราช 2542. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์และมูลนิธิภูมิปัญญา. 2548. หน้า 434-6.
2. ชัยนต์ พิเชียรสุนทร, วิเชียร จีรวงส์. คู่มือเภสัชกรรมแผนไทย เล่ม 5 คณาเภสัช. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์. 2547. หน้า 50-4.
3. ก่องกานดา ชยามฤต. สมุนไพรไทย ตอนที่ 6. กรุงเทพฯ : บริษัทไทมอนด์พรีนติ้งจำกัด. 2540. หน้า 74-5.
4. Raju MS, Srimannarayana G, Subba Rao NV, Bala KR, Seshadri TR. Structure of mesuaferrone B: A new biflavanone from the stamens of *Mesua ferrea*. *Tetrahedron Lett.* 1976;45:4509.
5. Alam MS, Jain N, Kamil M, Ilyas M. Mesuein: a novel flavanone glycoside from *Mesua ferrea*. *Chem Ind (London)*. 1987;1987(16):565-6.
6. โรงเรียนแพทย์แผนโบราณวัดพระเชตุพนฯ (วัดโพธิ์). ประมวลสรรพคุณยาไทย (ภาค 3) ว่าด้วยพฤกษชาติ วัตถุประสงค์ และสัตววัตถุนานาชาติ. กรุงเทพฯ : นำอักษรการพิมพ์. 2520. หน้า 149-50.
7. วุฒิ วุฒิธรรมเวช. สารานุกรมสมุนไพร. กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส. พรีนติ้ง เฮาส์. 2540. หน้า 439.
8. Kakrani HK, Nair GV, Dennis TJ, Jagdale MH. Antimicrobial and anthelmintic activity of essential oil of *Mesua ferrea* Linn. *Indian Drugs*. 1984;21(6):261-2.
9. Ray PG, Majumdar SK. Antimicrobial activity of some Indian Plants. *Econ Bot.* 1976;30:317-20.
10. Bhide MB, Naik PY, Joshi RS. Studies on the antiasthmatic activity of *Mesua ferrea*. *Bull Haffkine Inst.* 1977;5:27.
11. ฐานข้อมูลสมุนไพร คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. บุณฑาค [อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 3 ก.ค. 2563]. เข้าถึงได้จาก: <http://www.phargarden.com/main.php?action=viewpage&pid=67>
12. ฐานข้อมูลเครื่องยาสมุนไพร คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. บุณฑาค [อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 3 ก.ค. 2563]. เข้าถึงได้จาก: <http://www.thaicrudedrug.com/main.php?action=viewpage&pid=80>

50. เบี้ยผู้

เบี้ยผู้

เบี้ยผู้เป็นเครื่องยาที่ได้จากเปลือกของหอยทะเลกาบเดี่ยว มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Cypraea obvelata* Lamarck ในสกุล *Cypraea* วงศ์ *Cypraeidae* ประเทศไทยเรียกหอยน้ำเค็มฝาเดียวหลายชนิดในวงศ์นี้ว่า “เบี้ย” หลายชนิดใช้เป็นเงินตราในสมัยโบราณ

ใช้ในตำรับ ยาอัมฤตย์โอสถ

ส่วนที่ใช้ทำเครื่องยา เปลือก

ชื่อละติน -

ชื่อภาษาอังกฤษ Walled Cowriea

ชื่อพ้อง -

ลักษณะ

เบี้ยผู้เป็นหอยที่มีเปลือกหนาและแน่น รูปรีหรือรูปคล้ายชมพู ท้องยื่น ผิวเป็นมัน ส่วนช่องปากยาว แคบ และไปสุดตอนปลายทั้ง 2 ข้าง เป็นลำรางสั้น ริมฝีปากทั้ง 2 ด้าน เป็นหยักหรือมีฟัน ไม่มีฝาปิด หอยพวกนี้เป็นหอยเคลื่อนไหวช้า เบี้ยผู้ที่ใช้ทางยานี้เป็นเปลือกหอยขนาดเล็ก รูปไข่หรือรูปไข่กลับ หัวท้ายมน ป่องกลาง ส่วนกว้างสุดราว 1 เซนติเมตรยาวได้ราว 2 เซนติเมตร ด้านหลังมีขอบยกสูงกว่าตรงกลาง จัดเป็นเบี้ยหายากที่ราคาค่อนข้างแพง

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

หอยชนิดนี้พบมากในทะเลในเขตอบอุ่น กินตัวอ่อนของกะรังเป็นอาหารพบได้ในท้องทะเลของประเทศไทย

ลักษณะเครื่องยา

เปลือกหอย รูปรีหรือรูปคล้ายชมพู ท้องยื่น ผิวเป็นมัน ส่วนช่องปากยาว แคบ และไปสุดตอนปลายทั้ง 2 ข้าง เป็นลำรางสั้น ริมฝีปากทั้ง 2 ด้าน เป็นหยักหรือมีฟัน ไม่มีฝาปิด

องค์ประกอบทางเคมี

เปลือกหอยประกอบด้วยสารจำพวกแคลเซียมคาร์บอเนตเป็นส่วนใหญ่

ข้อบ่งชี้

ตำราสรรพคุณยาไทยว่า เบี้ยผู้ มีรสเค็ม รับประทานภายในขับลมในลำไส้และเป็นยาขับปัสสาวะ แก้โรคไตพิการ ขับปัสสาวะ แก้ปวดเบา แก้เส้นกษัย

แพทย์แผนไทยเอาเบี้ยผู้มาเผาให้ชนผสมกับพิมเสนอย่างดีใช้โรยแผลกัดฝีารองหรือใช้กินเป็นยาขับลมในลำไส้ขับปัสสาวะแก้ไตพิการ

หมายเหตุ

วิธีเตรียมเครื่องยาเบี้ยผู้ในตำรับยาอัมฤตย์โอสถต้องนำเบี้ยผู้มาเผาก่อนแล้วบดผง

การเผาเปลือกหอยหรือที่เรียกว่าสะตุ การสะตุเปลือกหอย ให้นำเอาเปลือกหอยล้างให้สะอาดใส่หม้อดินที่ตั้งไฟจนร้อนแล้ว ตั้งทิ้งไว้แต่ต้องหมั่นคนให้หอยถูกความร้อนอย่างทั่วถึง กระทั่งเปลือกกรอบนำมาตำให้ละเอียดแล้วเอาผงมาทำยา

เอกสารอ้างอิง

1. ชยันต์ พิเชียรสุนทร, และ วิเชียร จีรวงส์. คู่มือเภสัชกรรมแผนไทย เล่ม 3 เครื่องยาสัตว์วัตถุ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : อมรินทร์ อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง. 2546. หน้า 28-30.
2. ชยันต์ พิเชียรสุนทร, แม้นมาศ ขวลิต, วิเชียร จีรวงส์. คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์ ฉบับเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษามหาราชา 5 ธันวาคม พุทธศักราช 2542. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์ และมูลนิธิภูมิปัญญา. 2548. หน้า 437.
3. พิศณุประสาทเวช, พระยา. แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ เล่ม 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ศุภการจำรูญ ถนนอัษฎางค์; ร.ศ. 126. หน้า 372.
4. สมาคมโรงเรียนแพทย์แผนโบราณในประเทศไทย สำนักวัดพระเชตุพนฯ. ประมวลสรรพคุณยาไทย (ภาคสอง) ว่าด้วยพฤกษชาติ วัตถุธาตุ และ สัตว์วัตถุนานาชาติ. กรุงเทพฯ : นำอักษรการพิมพ์. 2521. หน้า 164.

51. ใบกระวาน

ใบกระวาน

ใบกระวานเป็นใบแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Laurus nobilis* L. ในวงศ์ Lauraceae

เครื่องยาใบกระวาน

ใช้ในตำรับ ยาอัคคินิวคณะ

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา ใบ

ชื่อละติน Lauri Nobilidis Folium

ชื่อภาษาอังกฤษ Bay leaf, bay laurel

ชื่อพ้อง -

ชื่ออื่น ใบเบย์

ลักษณะพืช เป็นพืชยืนต้นขนาดเล็ก มีทรงพุ่ม ลำต้นเดี่ยว สูงประมาณ 12 เมตร มีลักษณะกลมๆ แตกกิ่งก้านสาขา มีสีน้ำตาล เป็นใบเดี่ยว ออกเรียงสลับกัน ใบมีลักษณะทรงรีรูปหอก ขอบใบเรียบ ใบมีสีเขียว ใบด้านบนสีเข้มกว่าใบด้านล่าง มีก้านใบยาว มีกลิ่นหอมเฉพาะตัว ดอกออกเป็นช่อ ก้านช่อดอกสั้น ออกบริเวณซอกใบและปลายกิ่ง ดอกย่อยมีลักษณะเล็ก ๆ กลีบดอกมีสีเหลือง ผลมีลักษณะทรงกลมเล็ก ๆ ผลจะมีเมล็ดเล็ก ๆ สีดำอยู่ อยู่ภายในผล ใช้ใบนำมาประกอบ

ลักษณะเครื่องยา ใบรูปหอกถึงรูปไข่ ขอบใบเรียบ ใบแห้งสีเขียวอ่อน กลิ่นเหมือนกระวาน ใบกระวานที่มีคุณภาพดีต้องไม่มีก้านใบติดมาด้วย กลิ่นเหมือนกระวาน แผ่นใบต้องมีสีเขียวอ่อน ถ้ามีสีน้ำตาลหรือเทา เป็นชนิดที่มีคุณภาพต่ำกว่า

องค์ประกอบทางเคมี ในใบกระวานมีน้ำมันระเหยง่ายอยู่ประมาณร้อยละ 0.3-3 และจะได้น้ำมันที่เรียกกันว่า “น้ำมันใบกระวาน” เมื่อกั่นด้วยไอน้ำ องค์ประกอบหลักในน้ำมันระเหยง่ายนี้จะเป็นซิเนอล (cineol) อยู่ประมาณร้อยละ 30-50 ส่วนที่เหลือจะเป็น l-linalool, geraniol เป็นต้น

ข้อบ่งใช้ ใบกระวาน รสเผ็ดร้อน แก้ลม ขับผายลม แก้ไข้เซื่องซึม และขับเสมหะ ใช้เป็นยาในการทำงานของธาตุลม

ตามตำรายาไทย มักใช้ใบกระวานเข้าตำรับยาต่าง ๆ เพื่อขับผายลม แก้ไข้เชื่อมซึ่ม และขับเสมหะ น้ำมันจากใบเบย์ ใช้เป็นยาขับประจำเดือน ขับเหงื่อ และรักษาโรคมะเร็ง แก้ไข้เซื่องซึม รักษาอาการปวดข้อ ปวดประสาท ช่วยให้กระเพาะอาหารทำงานเป็นปกติ

คัมภีร์สรรพคุณยา(แลมหพิกัต) ว่า ใบกระวาน แก้ไข้เพื่อวาโย โลหิตและอาโปธาตุกำเริบให้จุกเสียดเป็นก้อนในท้อง ให้นอนมิหลับให้มักโกรธ เอาตรีภูก 1 ขอนดอก 1 โกรฐหัวบัว 1 จันทน์ทั้ง 2 กฤษณาเสมอภาค ใบกระวานเท่ายาทั้งหลาย ทำผงละลายน้ำตาลกรวด น้ำตาลทรายกินหายแล

เอกสารอ้างอิง

1. สมภพ ประธานธูรารักษ์. สมุนไพรและเครื่องยาไทยในยาสามัญประจำบ้าน. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: ภาควิชาเภสัชพฤกษศาสตร์ คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล. 2557: 23
2. ชยันต์ พิเชียรสุนทร และคณะ. คำอธิบายตำราโอสถพระนารายณ์ ฉบับเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษามหาราช 5 ธันวาคม พุทธศักราช 2542. กรุงเทพฯ. อมรินทร์ และมูลนิธิภูมิปัญญา. 2548. หน้า 438-439
3. Wu, Z. Y., P. H. Raven & D. Y. Hong, eds. Flora of China. Vol. 7 (Menispermaceae through Capparaceae). Beijing: Science Press. 2008. p. 102.
4. คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ : ภูมิปัญญาทางการแพทย์และมรดกทางวรรณกรรมของชาติ. กรุงเทพฯ: สถาบันภาษาไทย กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2542 หน้า 393

52. ใบพิมเสน

พิมเสน-ใบ

ใบพิมเสนเป็นใบแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Pogostemon cablin* (Blanco) Benth.
ในวงศ์ Lamiaceae (Labiatae)

ใช้ในตำรับ ยาไฟอาวุธ

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา ใบ

ชื่อละติน Folium Pogostemonis

ชื่อภาษาอังกฤษ Patchouli Leaf

ชื่อพ้อง *Mentha cablin* Blanco, *Pogostemon comosus* Miquel, *P. Javanicus* Backer ex Adelb., *P. patchouli* Pellet., *P. heyneanus* Beth

ชื่ออื่น ใบพิมเสนต้น, ใบหอม, ใบอีหอม, ใบผักชีช้าง, ใบพญาสามร้อยยอด, cablin patchouli leaf, kblin leaf, patchouli leaf, กวางฮั่วเชียง

ลักษณะของพืช

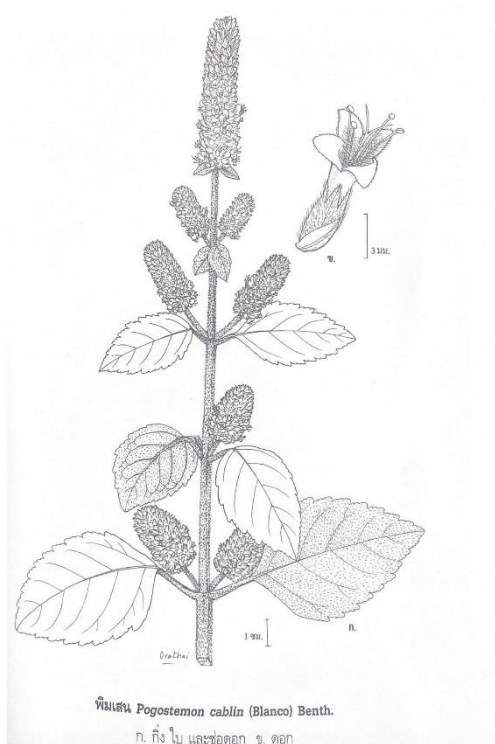
ไม้ล้มลุก สูง 0.5-1 เมตร มีกลิ่นหอม ลำต้นมักเป็นเหลี่ยม มีขนสั้นนุ่ม

ใบ เป็นใบเดี่ยว เรียงตรงข้ามสลับตั้งฉาก รูปไข่ กว้าง 3.5-6.5 เซนติเมตร ยาว 5-10 เซนติเมตร ปลายแหลมหรือมน โคนสอบหรือรูปไข่ ขอบจักฟันเลื่อย มีขนนุ่ม เส้นแขนงใบข้างละ 4-6 เส้น ก้านใบยาวได้ถึง 5 เซนติเมตร

ช่อดอก แบบช่อเชิงลดแยกแขนง ออกที่ยอดและตามง่ามใบใกล้ปลายกิ่ง ช่อยาว 4-6.5 เซนติเมตร ช่อที่ยอดอาจพบยาวได้ถึง 14 เซนติเมตร ก้านช่อยาว 0.5-2 เซนติเมตร ใบประดับรูปไข่ถึงรูปใบหอก กว้าง 0.7-4 มิลลิเมตร ยาว 4-9 มิลลิเมตร ขอบเรียบหรือจักซี่ฟัน ใบประดับย่อยเล็ก ก้านดอกสั้นมาก ดอกเล็ก กลีบเลี้ยงโคนเชื่อมติดกันเป็นหลอด ยาว 4-5 มิลลิเมตร ปลายเป็น 5 แฉก รูปใบหอก กว้างประมาณ 0.6 มิลลิเมตร ยาวประมาณ 1.9 มิลลิเมตร ด้านนอกมีขน มีเส้นตามยาว 5 เส้น กลีบดอกสีขาว หรือสีม่วงอ่อน โคนเชื่อมติดกันเป็นหลอดยาวได้ถึง 6.2 มิลลิเมตร ปลายแยกคล้ายรูปปากเปิด กลีบปากบนส่วนโคนแคบ กว้างประมาณ 1 มิลลิเมตร แล้วแผ่แยกเป็น 3 แฉก แฉกกลางใหญ่กว่าแฉกข้าง

กว้างประมาณ 0.4 มิลลิเมตร ยาวประมาณ 1.3 มิลลิเมตร กลีบปากล่างรูปไข่ กว้างประมาณ 0.9 มิลลิเมตร ยาวประมาณ 1.4 มิลลิเมตร เกสรเพศผู้ 2 คู่ ติดเหนือโคนหลอดกลีบดอกเล็กน้อย ก้านชูอับเรณูเรียว ยาวประมาณ 6 มิลลิเมตร ค่อนข้างตรงและยาวยื่นพ้นปากหลอดกลีบดอก มีขนนุ่ม รังไข่เหนือวงกลีบ รูปรี มี 4 พู แต่ละพูมีอวุล 1 เม็ด ก้านเกสรเพศเมียเรียวยาวยื่นพ้นปากหลอดกลีบดอก ยอดเกสรเพศเมียเป็น 2 แฉก

ผล แบบผลแห้งไม่แตก มีผลย่อย 4 ผล สีน้ำตาลเข้ม รูปรีแกมรูปสามเหลี่ยม กว้างประมาณ 0.6 มิลลิเมตร ยาวประมาณ 1 มิลลิเมตร เมล็ด เล็กมาก

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

พืชชนิดนี้มีเขตการกระจายพันธุ์ในเขตร้อนและกึ่งร้อน ในประเทศไทยปลูกทางภาคกลาง ในต่างประเทศพบที่อินเดีย สาธารณรัฐประชาชนจีน ภูมิภาคมาเลเซีย

ลักษณะเครื่องยา

ใบพืชมเสนมีลักษณะเป็นใบแห้งสีน้ำตาลอมเขียว หงิกงอหรือม้วน พบทั้งใบสมบูรณ์หรือชิ้นส่วนของใบ ใบสมบูรณ์รูปไข่หรือรูปรี กว้าง 3-7 เซนติเมตร ยาว 4-9 เซนติเมตร มีขนปกคลุมหนาแน่นทั้งด้านบนและด้านล่าง ปลายแหลมหรือมน โคนสอบหรือรูปลิ้น ขอบจักฟันเลื่อย มีขนนุ่ม อาจมีส่วนยอดอ่อน กิ่งหรือก้านติดอยู่ด้วยเล็กน้อย กลิ่นหอม รสขมเล็กน้อย

องค์ประกอบทางเคมี

ใบพืชมเสนมีน้ำมันระเหยง่าย (volatile oil) ร้อยละ 1.5-4 น้ำมันนี้มีองค์ประกอบหลักเป็นแพตชูลีแอลกอฮอล์ (patchouli alcohol) รวร้อยละ 40 และนอร์แพตชูลีนอล (norpatchoulenol) ซึ่งเป็นสารสำคัญ 2 ชนิดที่ทำให้เกิดกลิ่นหอมเฉพาะของใบพืชมเสน นอกจากนี้ ยังมีสารกลุ่มเซสควิเทอร์พีน (sesquiterpenes) อื่น ๆ เช่น โปโกสตอล (pogostol), บูลนีซอล (bulnesol), แอลฟา-กัวอีอิน (α -guaiane), แอลฟา-บูลนีซีน (α -bulnesene), บีตา-แพตชูลีน (β -patchoulene) ในน้ำมันระเหยง่ายยังพบสารไซโคลเซย์เซลลีน (cycloseychellene), ยูจีนอล (eugenol), ซินนามาลดีไฮด์ (cinnamaldehyde), เบนซาลดีไฮด์ (benzaldehyde), โปโกสโตน (pogostone), ฮูมูลีน (humulene) และสารกลุ่มเซสควิเทอร์พีนแอลคาลอยด์ (sesquiterpene alkaloids) เช่น แพตชูลีไพริดีน (patchouliptridine), เอพีกัวอีไพริดีน (epiguaipyridine), กัวอีไพริดีน (guaipyridine)

ข้อบ่งใช้ -

ตำราสรรพคุณยาไทยว่า ใบพืชมเสนมีรสหอมเย็น สรรพคุณดับพิษร้อน ถอนพิษไข้ แก้ไข้ทุกชนิด แก้ลม บำรุงหัวใจ เป็นต้น ผงใบใช้เป็นยานัตถุ์และเป็นยาทำให้จาม ข้อมูลจากการศึกษาวิจัยพรีคลินิกพบว่า สารสกัดแอลกอฮอล์ และสารสกัดน้ำของพืชใบพืชมเสนมีฤทธิ์ต้านเชื้อราที่เป็นสาเหตุของโรคผิวหนังหลายชนิดในหลอดทดลอง สารสกัดน้ำมีฤทธิ์ลดอาการเกร็งของกล้ามเนื้อเรียบของลำไส้กระต่าย ด้านอาเจียนในนกพิราบ ระงับปวดและช่วยให้การทำงานของระบบกระเพาะอาหารและลำไส้ของหนูถีบจักรดีขึ้น เมื่อให้สารสกัดน้ำทางปากแก่หนูถีบจักรในขนาดเทียบเท่าผงยา 14.58 กรัม/กิโลกรัม วันละ 2 ครั้ง พบว่าภายใน 7 วัน หนูถีบจักรทุกตัวมีการเคลื่อนไหวเป็นปรกติ และไม่พบหนูถีบจักรตัวใดตาย

หมายเหตุ

1. ใบพืชมเสนเป็นเครื่องยาชนิดหนึ่งในยาหอมแก้ลม ยาเย็นสำหรับดับพิษร้อนถอนพิษไข้ และยากษียาวสำหรับแก้ไข ยาชงกายอดแห้งและรากแห้ง (1:10) ต้มเป็นยาขับปัสสาวะ และขับลม ใบและยอดอ่อนใช้เป็นยาฆ่าแมลง กิ่งและใบแห้งใส่ตู้เสื้อผ้าทำให้เสื้อผ้ามีกลิ่นหอมและป้องกันแมลงต่าง ๆ ที่จะเข้ามากัดเสื้อผ้า
2. ตำรายาของสาธารณรัฐประชาชนจีน มีเอโนกราฟตันพืชมเสน (Herba Pogostemonis) โดยระบุข้อบ่งใช้สำหรับแก้อาเจียน เบื่ออาหาร แก้อ่อนใน แก้อ่อนใน แก้อ่อนใน และใช้หวัดจากความร้อนชื้น กินอาหารผิดสำแดง ทำให้มีไข้ จุกเสียด อาเจียน หรือท้องร่วง โดยใช้ขนาด 3-9 กรัม

3. สารานุกรมสมุนไพรจีนระบุว่าเครื่องยาที่เรียกว่า “ฮั่วเซียง [Agastache rugosus (F. ishch. Et. Mey.) OKize.]” มีสรรพคุณและวิธีใช้เหมือนกับใบพิมเสน [กว้างฮั่วเซียง, Pogostemon cablin (Blanco) Benth.] และใช้แทนกันได้ แต่ขนาดที่ใช้ต่างกันเล็กน้อย คือ ฮั่วเซียงใช้ขนาด 5-10 กรัม
4. สารโพโกสโตนในน้ำมันแปตชูลีมีฤทธิ์ต้านเชื้อรา และแบคทีเรีย สารยูจีนอบ ซินนามาลดีไฮด์ และเบนซาลดีไฮด์ มีฤทธิ์ฆ่าแมลงในยุงข้าว น้ำมันแปตชูลีเป็นส่วนประกอบที่ใช้มากที่สุดในการออกฤทธิ์ของน้ำหอม นอกจากนี้ ยังใช้แต่งกลิ่นในผลิตภัณฑ์อาหารและยา
5. ใบพิมเสนสดใช้ต้มน้ำดื่มแก้ปวดประจำเดือน และเป็นยาขับประจำเดือน

เอกสารอ้างอิง

1. สมาคมโรงเรียนแพทย์แผนโบราณในประเทศไทย สำนักวัดพระเชตุพนฯ. ประมวลสรรพคุณยาไทย (ภาคสอง) ว่าด้วยพฤกษชาติ วัตถุธาตุ และสัตว์วัตถุานาชนิด. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อัมพพิทยา. 2510. หน้า 239.
2. สำนักงานหอพรรณไม้ สำนักวิจัยการอนุรักษ์ป่าไม้และพันธุ์พืช กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม 2557. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. 2557. หน้า 453.
3. Ogen LPA, Dung NX, editors. Plant resources of south-east Asia No.19. Essential-oil plants. Leiden (Netherlands): Backhuys Publishers. 1999. p. 151-4.
4. ภาณุพงษ์ พงษ์ชีวิน. พืชเผ่า Satureineae (Lamiaceae) ในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ขอนแก่น. 2548. หน้า 30-1.
5. Backer CA, Bakhuizen van den Brink RC. Lamiaceae. Flora of Java. Vol. 2. Groningen (The Netherlands) Wolters- Noordhoff N.V. 1965. p.632-3.
6. Keng H. Malesian Labiatae. Gardens' Bulletin Singapore. Vol. 14. Pt. 2. Singapore: Government Printer 1969. p. 154-5
7. Keng H. Labiatae. In : In : CGGJ van Steenis, edior. Flora Malesiana. Vol. 8. Pt. 2. The Netherlands: Sijthoff & Noordhoff International Publishers. 1978. p. 353-4.
8. Xiwen L, Hedge IC. Lamiaceae. In : Zhengyi W, Raven PH, editors. Flora of China. Vol. 17. Beijing : Science Press. p. 260.
9. Leung AY. Encyclopedia of common natural ingredients used in food, drugs and cosmetics. 1st. ed. New York John Wiley & Sons. Inc. 1980. p.261-2.
10. วุฒิ วุฒิธรรมเวช. สารานุกรมสมุนไพร. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์. 2540 หน้า 318.
11. ชัยนัต พิเชียรสุนทร, แม้นมาส ขวลิขิต, วิเชียร จีรวงส์, คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์ ฉบับเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษามหาราชา 5 ธันวาคม พุทธศักราช 2542. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์ และมูลนิธิภูมิปัญญา 2548. หน้า 504.

12. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol. I. English edition. Beijing: People's Medical Publishing House. 2005. p.147.
13. Institute of Medicinal Plant Development and Institute of Material Medica. Chinese Academy of Medicinal Sciences. Chinese Material Medica. Vol. IV. 2nd ed. Beijing: Remin Weisheng Publishing House. 1988. p. 128-133.
14. Wang Y. Wang BX. Herba Pogostemonis: huo xiang. In: Wang BX, Ma JK, Zheng WL, Qu SY, Li R, Li YK (eds.). Modern study of pharmacology in traditional Chinese medicine. 2nd ed. Tianjin: Science & Technology Press. 1999. p. 523-5
15. Chen JK, Chen TT. Chinese medical herbology an pharmacology. 2nd ed. CA: Art of Medicine Press 2004. p.368-9.
16. Xiao PG, Li DL, Yang SL. Modern Chinese Material Medica. Vol. 3. 1st ed. Beijing: Huaxue Gongye Publishing House 2002. p. 16-22.

53. เปล้าน้อย

เปล้าน้อย

เปล้าน้อย เป็นราก ของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Croton fluiatilis* Esser ในวงศ์ Euphorbiaceae

รากเปล้าน้อย

ใช้ในตำรับ ยาไฟอาวุธ ยาแก้โรคจิต

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา ราก

ชื่อละติน *Crotonis Stellatopilosi Radix*

ชื่อภาษาอังกฤษ Thai croton

ชื่อพ้อง *Croton sublyratus* Kurz

ชื่ออื่น เปล้าท่าโพ (ตะวันออกเฉียงเหนือ)

ต้นเปล้าน้อย

ลักษณะพืช ไม้พุ่มหรือไม้ยืนต้นขนาดเล็ก ชอบขึ้นในธารน้ำไหลผ่าน สูงได้ถึง 5 เมตร บริเวณปลายยอดมีขนสั้นนุ่มชัดเจน บริเวณอื่นๆ มีขนสั้นนุ่มประปรายถึงเกือบเกลี้ยง พบขนจำนวนมาก 30-40 อัน สีน้ำตาลอ่อนรวมตัวกัน จนเกือบเชื่อมติดกัน เป็นขนรูปดาว ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 0.2-0.3(-0.5) มิลลิเมตร หูใบยาว 3-5 มิลลิเมตร มีขนสั้นนุ่ม ใบเรียงแบบสลับ เมื่อใบใกล้ร่วงจะเปลี่ยนเป็นสีส้มเหลือง ก้านใบยาว 1-3.5 มิลลิเมตร มีขนสั้นนุ่มประปราย แผ่นใบตรงแคบยาว กว้าง 1.5 -2.44 เซนติเมตร ยาว 10-17 เซนติเมตร แผ่นใบบางคล้ายกระดาษ ฐานใบแหลม ขอบใบจักฟันเลื่อยเป็นระยะๆ ขนาด 5-7 มิลลิเมตร ถึงเกือบเรียบ ปลายใบแหลมถึงเรียวแหลม ผิวใบด้านบนเกลี้ยง ด้านล่างมีขนกระจายบนเส้นกลางใบเล็กน้อย

หรือเกือบเกลี้ยง ไม่มีนวล มีต่อมที่ฐานของก้านใบ ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 0.7-1.0 มิลลิเมตร เส้นใบข้าง 11-16 คู่ ดอกช่อ เกิดช่อเดี่ยว ที่ปลายยอด ขนาดยาว 7-19 เซนติเมตร แกนช่อเกลี้ยงหรือเกือบเกลี้ยง ดอกเพศเมีย จำนวน 4-11 ดอก อาจมีหรือไม่มีดอกเพศผู้ ใบประดับของดอกเพศผู้รูปไข่ ขนาดยาว 2-3.5 มิลลิเมตร กว้าง 1.5-2 มิลลิเมตร บางคล้ายเยื่อ ดอกเพศผู้จำนวน 1-3-4 ดอกในหนึ่งใบประดับ ก้านดอก ย่อยยาว 4-5 มิลลิเมตร เกลี้ยง กีบเลี้ยง ขนาดกว้าง 1.5 มิลลิเมตร ยาว 2.5 มิลลิเมตร เชื่อมติดกัน เล็กน้อยที่ฐาน ปลายแหลมถึงเป็นติ่งแหลม ด้านนอกเกลี้ยง แต่พบขนครุยที่ปลายชัดเจน กีบดอก ลักษณะคล้ายกีบเลี้ยงแต่แคบกว่า ขนาดกว้าง 0.5 มิลลิเมตร ยาว 2.5 มิลลิเมตร เกสรเพศผู้ 10-12 อัน ก้านชูยาว 2.0-2.5 มิลลิเมตร อับเรณูยาว 0.6 มิลลิเมตร ดอกเพศเมีย ก้านดอกย่อยเกือบเกลี้ยง ขนาด ยาว 2 มิลลิเมตร กีบเลี้ยง ขนาดกว้าง 1 มิลลิเมตร ยาว 2 มิลลิเมตร ปลายแหลมถึงเป็นติ่งแหลม เกลี้ยง มองไม่เห็นกีบดอก รังไข่ยาว 1.5 มิลลิเมตร ขนสั้นนุ่มหนาแน่น ก้านชูเป็นอิสระ ขนาดยาว 3-5 มิลลิเมตร แบ่งเป็น 2 แฉก ผลแบบแคปซูล ขนาดกว้าง 8 มิลลิเมตร ยาว 5-7 มิลลิเมตร มีก้านผลยาว 4-8 มิลลิเมตร ผลมีร่องตามยาว แบ่งผลเป็นพู ผิวมีขนกระจาย หรือเกือบเกลี้ยง เมล็ดขนาดกว้าง 3-3.5 มิลลิเมตร ยาว 4-4.5 มิลลิเมตร

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์ พบในป่าดิบแล้ง ขึ้นตามริมลำธาร บริเวณดินทรายที่อยู่บนหินทราย ที่ ระดับความสูง 100-250 เมตร ในประเทศไทยพบที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือแถบ จ.สุรินทร์ จ. อุบลราชธานี ออกดอกเดือนกุมภาพันธ์ถึงมิถุนายน ติดผลเดือนมีนาคมถึงสิงหาคม

ลักษณะเครื่องยา รากเปล้าน้อย ความยาวไม่แน่นอน บางชิ้นโค้งเล็กน้อย ผิวนอกสีเหลืองอ่อนหรือสี น้ำตาลแกมสีเหลืองเป็นร่อง อาจพบรอยแผลหรือรอยแตกตามยาว รอยตัดสีเหลืองแกมสีน้ำตาล รอยตัด ตามยาวเป็นลายตรง เนื้อแน่น หักยาก

องค์ประกอบทางเคมี

ในรากไม่พบข้อมูล

ในใบมีสารสำคัญคือ “เปลาโนทอล” (plau-notol) ทำให้การหลั่งกรดในกระเพาะน้อยลง และกระตุ้น การสร้างเนื้อเยื่อทำให้แผลหายเร็วขึ้น มีฤทธิ์สมานแผลในกระเพาะอาหาร

ข้อบ่งใช้ ตำรายาไทย ราก รสร้อน แก้ลมขึ้นเบื้องบนให้เป็นปกติ แก่น รสร้อน ขับโลหิต แก้ไข้ใน ยาสมุนไพรพื้นบ้านจังหวัดอุบลราชธานี ใช้ ราก ต้มน้ำดื่มตอนอุ่น แก่โรคกระเพาะอาหาร

เอกสารอ้างอิง

1. ฐานข้อมูลสมุนไพร คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. เปล้าน้อย. [อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 3 มิ.ย. 2563]. เข้าถึงได้จาก:

<http://www.phargarden.com/main.php?action=viewpage&pid=73>

2. คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระ เกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ : ภูมิปัญญาทางการแพทย์และมรดกทาง วรรณกรรมของชาติ. กรุงเทพฯ: สถาบันภาษาไทย กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2542 หน้า 370

3. สรรพคุณสมุนไพร 200 ชนิด. เปล้าน้อย [อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 3 ก.ค. 2563]. เข้าถึงได้จาก:

http://www.rspg.or.th/plants_data/herbs/herbs_07_5.htm

54. เปล้าใหญ่

เปล้าใหญ่

เปล้าใหญ่ เป็นราก ของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Croton oblongifolius* Roxb ในวงศ์ Euphorbiaceae

รากเปล้าใหญ่

ใช้ในตำรับ ยาไฟอาวุธ ยาแก้โรคลจิต

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา ราก

ชื่อละติน *Crotonis Persimilidis Radix*

ชื่ออื่น เปล้าหลวง (เหนือ) เปาะ (กำแพงเพชร) ควะวู (กาญจนบุรี)

ชื่อพ้อง *Croton roxburghii* Roxb.

ลักษณะพืช ไม้ยืนต้นขนาดเล็ก ผลัดใบ สูงประมาณ 8 เมตร เปลือกลำต้นเรียบ สีน้ำตาลเทา มีรอยแตก บ้างเล็กน้อย กิ่งก้านค่อนข้างใหญ่ ยอดอ่อน ใบอ่อน และช่อดอก มีเกล็ดสีเทาเป็นแผ่นเล็กๆปกคลุมทั่วไป ใบเดี่ยว เรียงสลับ รูปขอบขนาน รูปวงรีแกมขอบขนาน รูปไข่หรือรูปใบหอก ใบลู่ลง ใบรียาว กว้าง 5-10 เซนติเมตร ยาว 9-30 เซนติเมตร ใบอ่อนสีน้ำตาล โคนใบและปลายใบแหลมหรือมน ขอบใบจักเป็นซี่ฟัน ไม่สม่ำเสมอ ใบแก่ค่อนข้างเกลี้ยง ก้านใบยาว 1.3-6 เซนติเมตร ฐานใบมีต่อม 2 ต่อม หลังใบเรียบสีเขียวเข้ม ท้องใบมีขนไม่มาก ใบแก่สีเปลี่ยนเป็นสีส้มก่อนร่วงหล่น ดอกช่อออกที่ปลายกิ่ง หลายช่อ ช่อดอกยาว 12-22 เซนติเมตร ตั้งตรง ดอกแยกเพศอยู่บนต้นเดียวกัน หรือแยกต้น ดอกย่อยมีขนาดเล็ก กลีบดอกสีเหลืองแกมเขียว ห้อยย่นจากโคนช่อไปหาปลาย ดอกตัวผู้สีขาวใส กลีบดอกสั้นมี 5 กลีบ โคนกลีบดอกติดกัน มีกลีบเลี้ยงรูปขอบขนานกว้างๆ 5 กลีบ หลังกลีบเลี้ยงมีเกล็ดสีน้ำตาล กลีบดอกยาวเท่ากับกลีบเลี้ยง มีขนหนาแน่น ที่ฐานดอกมีต่อมกลมๆ 5 ต่อม เกสรตัวผู้มี 12 อัน เกลี้ยง ดอกตัวเมียสีขาวเหลืองแกม

เขียว กลีบดอกมี 5 กลีบ กลีบดอกเล็กรูปยาวแคบ ขอบกลีบมีขน โคนกลีบดอกติดกัน ปลายกลีบดอก
แหลม กลีบเลี้ยงรูปขอบขนาน รั้งไขรูปขอบขนาน มีเกสรตัวผู้ 6 ผลแห้งแตก รูปทรงกลมแบน มี 3 พู ขนาด
เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1 เซนติเมตร ผิวเรียบ ด้านบนแบน มีเกสรตัวผู้เล็กๆห่างกัน ผลอ่อนสีเขียว ผลอ่อน
ใช้ย้อมผ้า ผลแก่รับประทานได้

ใบเปล้าใหญ่

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์ พบตามป่าเบญจพรรณ ป่าดิบแล้ง

ลักษณะเครื่องยา รากเปล้าใหญ่ ความยาวไม่แน่นอน ผิวนอกสีน้ำตาลแกมสีเข้ม เปลือกหนาสีน้ำตาลแกม
น้ำตาลดำ อาจพบรอยแผลหรือรอยแตกตามยาว รอยตัดสีน้ำตาล รอยตัดตามยาวเป็นลายตรง เนื้อแน่น

องค์ประกอบทางเคมี ไม่มีข้อมูล

ข้อบ่งใช้ ตำรายาไทย มักใช้ร่วมกับเปล้าน้อย เรียกว่าเปล้าทั้งสอง ใบ มีรสร้อน เมาเอียน เป็นยาบำรุง
ธาตุ แก้คันตามตัว แก้ลมจุกเสียด เป็นยาบำรุงกำลัง แก้กระหาย แก้เสมหะ และลม ดอก รสร้อน เป็นยา
ขับพยาธิ ผล รสร้อน เมาเอียน ดองสุราดื่มขับเลือดหลังคลอด ขับน้ำคาวปลา เปลือกต้นและกระพี้ รส
ร้อน เมาเอียน เป็นยาช่วยย่อยอาหาร แก้เลือดร้อน เปลือกต้น และใบ แก้ท้องเสีย บำรุงโลหิต น้ำต้มเปลือก
ต้น กินแก้ไข้ แก้ตับอักเสบ แก้ปวดข้อและปวดเมื่อยตามกล้ามเนื้อ แก่น รสร้อนเมาเอียน ขับพยาธิไส้เดือน
ขับเลือด ขับหนองให้ตก ราก รสร้อนเมาเอียน ขับลมและแก้โรคผิวหนังผื่นคัน น้ำเหลืองเสีย แก้โรคเรื้อน
มะเร็ง คุตทะราด กระจายลม ทำน้ำเหลืองให้แห้ง รากต้มน้ำกินแก้โรคเหน็บชา โรคทางเดินปัสสาวะ แก้
ปวดเมื่อย เจริญอาหาร และแก้ร้อนใน เนื้อไม้ รสร้อน แก้ริดสีดวงลำไส้และริดสีดวงทวารหนัก แก่น แก้
ลมอันผูกเป็นก้อนให้กระจาย เป็นยาขับพยาธิไส้เดือน เมล็ด กินเป็นยาถ่าย

ยาพื้นบ้าน ใช้ ต้น ผสมกับรากส้มลม ต้นเล็บแมวต้นตบเต่าโคก ต้นมะตูม ต้นมะเดื่ออุทุมพร ต้นกำกาย ต้นกำแพงเจ็ดชั้น และต้นกะเจียน ต้มน้ำดื่ม แก้ปวดเมื่อย ราก ต้มน้ำดื่ม แก้ปวดท้อง ถ่ายเป็น มูกเลือด ใบ ต้มน้ำอาบ แก้ผื่นคัน

เอกสารอ้างอิง

1. ฐานข้อมูลสมุนไพร คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. เปล้าใหญ่. [อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 3 มิ.ย. 2563]. เข้าถึงได้จาก:

<http://www.phargarden.com/main.php?action=viewpage&pid=74>

2. คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ : ภูมิปัญญาทางการแพทย์และมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ. กรุงเทพฯ: สถาบันภาษาไทย กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2542 หน้า 370

55. ผักแพวแดง

ผักแพวแดง

ผักแพวแดงเป็นรากแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Arnebia Euchroma* (Royle) I.M.Johnst . ในวงศ์ Boraginaceae

เครื่องยาผักแพวแดง

ใช้ในตำรับ ยาแก้สันทฆาตกร่อนแห้ง ยาทัพยาธิคุณ

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา ทั้งต้น

ชื่อละติน *Arnebia Euchromae Herba* .

ชื่อภาษาอังกฤษ -

ชื่อพ้อง -

ชื่ออื่น หงจื่อฉ่าว อั้งจี้เช่า

ลักษณะพืช ใบมีขนดกตั้งตรง รากหนามีสีแดงอมสีม่วง ลำต้นหลายต้นสูงถึง 40 เซนติเมตร โคนใบมีขนาด 3.5-12.5 x 5-11 มิลลิเมตร ส่วนบนสั้นกว่ารูปใบหอกรูปขนดก ดอกมีสีเหลืองถึงสีม่วงกลีบเลี้ยงยาว 13-17(-25) มิลลิเมตร

ลักษณะวิสัย

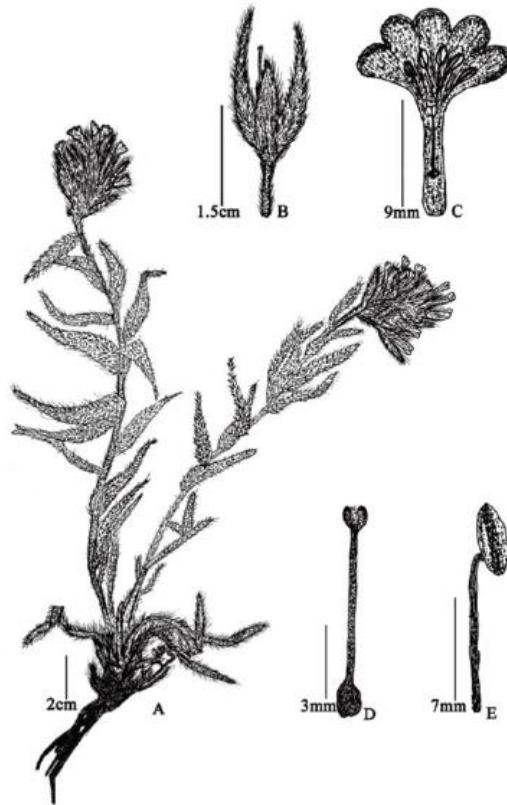

Fig. 1. *Arnebia euchroma* (Royle) I. M. Johnst. var. *grandis* (Bomm.) Kazmi.
A. Habit. B. Flower. C. Corolla. D. Pistil. E. Stamen.

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์ พบได้ในเอเชียตะวันตก อินเดีย และจีน ในจีนพบขึ้นในซินเกียง มองโกเลีย อินเดีย จัมมูและแคชเมียร์(Ladakh), อิหร่าน, ปากีสถาน.

ลักษณะเครื่องยา รากและใบแห้งกรอบแตกง่ายรูปร่างไม่แน่นอนสีน้ำตาลม่วง

องค์ประกอบทางเคมี ไม่มีข้อมูล

ข้อบ่งใช้ ราก รสร้อนเผ็ด แก้ลม แก้ธาตุพิการ แก้ริดสีดวง แก้หืด แก้ไอ แก้ปวดท้อง ท้องขึ้น อืด เพ้อ จุก เสียด ขับผายลม แก้ท้องมาน แก้กระเพาะอาหารพิการ แก้อุจจาระพิการ แก้เส้นประสาทพิการ แก้ปวดเมื่อยตามข้อกระดูก ยาขับลม แก้หืดไอ ปวดเมื่อยตามข้อ

ในยาจีนใช้เข้าในตำรับยาละลายลิ่มเลือด ช่วยให้เลือดไหลเวียนสะดวก เป็นต้น

ขนาดและวิธีใช้/ข้อห้ามใช้/ข้อควรระวัง/คำเตือน -

เอกสารอ้างอิง

1. อุทยานธรรมชาติวิทยาสิริรุกชาติ มหาวิทยาลัยมหิดล. ผักแพวแดง.เข้าถึงเมื่อ 7 พฤษภาคม 2563 เข้าถึงได้จาก:
https://www.pharmacy.mahidol.ac.th/siri/index.php?page=search_detail&medicinal_id=82
2. ร่วมอนุรักษ์มรดกไทย สารานุกรมสมุนไพร รวมหลักเภสัชกรรม. วุฒิ วุฒิธรรมเวช. โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์. กรุงเทพฯ. 2540.หน้า 297
3. ชยันต์ พิเชียรสุนทร.เข้าถึงเมื่อ 7 พฤษภาคม 2563 เข้าถึงได้จาก:
https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=468433180610405&id=100023311802139

56. ผักเสี้ยนผี

ผักเสี้ยนผี

ผักเสี้ยนผีเป็นทั้งต้นแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Cleome viscosa* L. ในวงศ์
Cleomaceae / Capparaceae

ใช้ในตำรับ ยาน้ำมันสนันไตรภพ

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา ทั้งต้น

ชื่อละติน Herba Cleomes Viscosae

ชื่อภาษาอังกฤษ Asian Spider Flower

ชื่อพ้อง *Arivela viscosa* (L.) Raf., *Polanisia icosandra* (L.) Wight et Arn., *P. microphylla*
Eichler, *P. viscosa* (L.) DC.

ชื่ออื่น ผักส้มเสี้ยนผี yellow cleome, tickweed

ลักษณะของพืช

ไม้ล้มลุก สูงได้ถึง 1 เมตร ทุกส่วนมีขนต่อมและมีเมือกเหนียว กลิ่นฉุน

ใบ เป็นใบประกอบแบบนิ้วมือที่มีใบย่อย 3 หรือ 5 ใบ เรียงเวียน ก้านใบยาว 0.5-6 เซนติเมตร ก้านใบย่อยสั้นมาก ใบย่อยรูปไข่ถึงรูปไข่กลับ กว้าง 0.5-2 เซนติเมตร ยาว 1.5-5 เซนติเมตร ใบย่อยใบกลางใหญ่กว่าใบย่อยด้านข้างที่มีขนาดเล็กกลดหล่นเป็นลำดับ ปลายแหลมหรือมน โคนรูปลิ้ม ขอบเรียบหรือเป็นคลื่น เส้นแขนงใบข้างละ 3-6 เส้น

ช่อดอก แบบช่อกระจุก ออกที่ยอดหรือตามปลายกิ่ง ใบประดับคล้ายใบประกอบขนาดเล็ก ยาว 1-2 เซนติเมตร ดอกสีเหลือง ก้านดอกยาวประมาณ 1 เซนติเมตร กลีบเลี้ยง 4 กลีบ รูปใบหอกหรือรูปขอบขนาน กว้าง 1-2 มิลลิเมตร ยาว 6-7 มิลลิเมตร ปลายแหลม กลีบดอก 4 กลีบ รูปช้อนหรือรูปขอบขนาน กว้าง 3-5 มิลลิเมตร ยาว 0.7-1.4 เซนติเมตร โคนสอบเรียวหรือเป็นก้านกลีบสั้น ๆ เกสรเพศผู้ 8-30 อัน ก้านชูอับเรณูยาว 5-7 มิลลิเมตร อับเรณูรูปขอบขนานแคบ ยาว 1-2 มิลลิเมตร สีออกน้ำเงิน ไม่มีก้านชูเกสรเพศเมีย รังไข่เหนือวงกลีบ รูปทรงกระบอกแคบ ยาวประมาณ 3 มิลลิเมตร มีขนต่อม มี 1 ช่อง มีออวุลจำนวนมาก ก้านเกสรเพศเมียเรียวยาว 0.5-2 มิลลิเมตร ยอดเกสรเพศเมียเป็นตุ่มเล็ก

ผล แบบผลแห้งแตก รูปทรงกระบอกแคบ กว้าง 2-4.5 มิลลิเมตร ยาว 1.5-10 เซนติเมตร มีสันตามยาว มีขนต่อม ปลายผลมีงอยเรียวแหลม ยาว 2.5-7 มิลลิเมตร

เมล็ด ค่อนข้างกลมแป้น เส้นผ่านศูนย์กลาง 1-1.5 มิลลิเมตร ผิวไม่เรียบมีสันแคบคล้ายเป็นลาย
ย่นตามขวาง สีน้ำตาลแดง

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

พืชชนิดนี้มีเขตการกระจายพันธุ์ในเขตร้อนและกึ่งร้อนของอเมริกา เอเชีย ในประเทศไทยพบทั่ว
ทุกภาค ตามที่โล่ง รกร้างริมทาง เป็นวัชพืชตามพื้นที่กสิกรรม ในต่างประเทศพบในญี่ปุ่น จีน ไต้หวัน
อินเดีย เนปาล ภูฏาน ภูมิภาคอินโดจีน ภูมิภาคมาเลเซีย

ลักษณะเครื่องยา

ผักเสี้ยนผีเป็นทั้งต้นแห้ง พบส่วนของลำต้น ชิ้นส่วนของใบ และผล ส่วนของลำต้นและกิ่งก้านสี
เหลืองถึงสีน้ำตาลอ่อน มีเส้นตามยาวและมีขน ชิ้นส่วนของใบรูปร่างไม่แน่นอน สีเขียวซีมัว มีขน ชิ้นส่วน
ของผลมักติดกับลำต้นหรือกิ่ง มักแตกตามยาว สีเหลืองอ่อนถึงสีน้ำตาลอ่อน มีก้านยาว-กลืนเฉพาะ รสขม

องค์ประกอบเคมี

ผักเสี้ยนผีมีน้ำมันระเหยง่าย (volatile oil) ซึ่งประกอบด้วยสารกลุ่มมอโนเทอร์พีน
(monoterpenes) เช่น เฮปแทน-4-โอน (heptan-4-one), ดีไฮโดรแซบินิน (dehydrosabinene),
6-เมทิลเฮปต์-5-เอน-2-โอน (6-methylhept-5-ene-2-one), ไมร์ซีน (myrcene), พารา-ไซมีน
(*p*-cymene), แอลฟา-ไพเนน (α -pinene) และบีตา-ไพเนน (β -pinene) ดอกมีสารกลุ่มฟลาโวนอยด์ไกล
โคไซด์ (flavonoid glycosides) เช่น เคอร์ซีทิน 3-โอ-(2''-แอสทิล)-กลูโคไซด์ [(quercetin 3-O-(2''-
acetyl)-glucoside] (9) เมล็ดมีสารกลุ่มคูมาริโนลิกนอยด์ (coumarinolignoids) เช่น คลีโอมิสโคซินเอ
(cleomiscosin A), คลีโอมิสโคซินบี (cleomiscosin B), คลีโอมิสโคซินซี (cleomiscosin C)

ข้อบ่งใช้ -

ตำราสรรพคุณยาไทยว่า ผักเสี้ยนผีมีรสร้อนขม สรรพคุณ ขับหนองในร่างกาย ทำให้หนองแห้ง ใช้ภายใน
แก้โรคไขข้ออักเสบ ขับพยาธิในลำไส้ แก้โรคผิวหนัง ทำให้อยากอาหาร บรรเทาอาการจุกเสียด แก้โรคบิด
แก้ปัสสาวะพิการ แก้โรคผอมแห้งของสตรี เนื่องจากคลอดบุตรแล้วอยู่ไฟไม่ได้

ข้อมูลจากการศึกษาวิจัยพรีคลินิก พบว่าสารสกัดเมทานอลของผักเสี้ยนผีทั้งต้นเมื่อทดสอบในสัตว์ทดลอง มีฤทธิ์ยับยั้งอาการท้องเสียจากการได้รับน้ำมันละหุ่ง แก้วปาด อดไข่ ส่วนสารสกัดเอทานอลของใบและดอกมีฤทธิ์ต้านเชื้อแบคทีเรีย *Escherichia coli*, *Proteus vulgaris*, *Pseudomonas aeruginosa* สารเคอร์ซีทิน 3-โอ-(2''-แอสทิล)-กลูโคไซด์ ที่สกัดจากดอกมีฤทธิ์ต้านเชื้อแบคทีเรีย *Staphylococcus aureus* และ *E. coli* และต้านอักเสบ ขณะที่สารสกัดเมทานอลของใบมีฤทธิ์ยับยั้งเชื้อแบคทีเรีย *Helicobacter pylori* นอกจากนี้ สารสกัดเอทานอลของใบมีฤทธิ์ปกป้องตับจากสารพิษต่าง ๆ โดยมีสารคลีโอไมสโคซินเอ บี และ ซี เป็นสารออกฤทธิ์ด้วยกลไกต้านการอักเสบ

หมายเหตุ

1. พืชในสกุล *Cleome* เคยจัดอยู่ในวงศ์ Capparaceae
2. ผักเสี้ยนผีเป็นตัวยาหนึ่งใน “ ยาแก้ลมอัมพฤกษ์ ” ซึ่งเป็นยาแผนไทยในเภสัชตำรับโรงพยาบาลขอนแก่นหนึ่งในกลุ่มยารักษากลุ่มอาการทางกล้ามเนื้อและกระดูก มีสรรพคุณบรรเทาอาการปวดตามเส้นเอ็นกล้ามเนื้อ มือ เท้า ตึงหรือชา ในบัญชียาจากสมุนไพร ในบัญชียาหลักแห่งชาติ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2554

เอกสารอ้างอิง

1. สมาคมโรงเรียนแพทย์แผนโบราณในประเทศไทย สำนักวัดพระเชตุพนฯ. ประมวลสรรพคุณยาไทย (ภาคสอง) ว่าด้วยพฤกษชาติ วัตถุธาตุ และ สัตว์วัตถุนานาชนิด. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อำนวยการพิทยา. 2520. หน้า 208.
2. ส่วนพฤกษศาสตร์ป่าไม้ สำนักวิชาการป่าไม้ กรมป่าไม้. ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย เต็ม สมิตินันท์ (ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544). กรุงเทพฯ : บริษัทประชาชน จำกัด. 2544. หน้า 137.
3. Zhang M, Tucker GC. Cleomaceae. In: Wu ZY, Raven PH, Hong DY, editors. Flora of China. Vol. 7. Beijing: Science Press. 2008. p. 431-2.
4. Chayamarit K. Capparaceae. In: Smitinand T, Larsen K, editors. Flora of Thailand. Vol.5, Pt. 3. Bangkok: Chutima Press. 1991. p. 265.
5. United States Department of Agriculture, Agricultural Research Service, National Genetic Resources Program. Germplasm Resources Information Network - (GRIN). Beltsville (MD): National Germplasm Resources Laboratory. [cited 2012 Jun 26]. Available from: <http://www.ars-grin.gov/cgi-bin/npgs/html/taxon.pl?461459>
6. Backer CA, Bakhuizen van den Brink RC. Capparaceae. Flora of Java. Vol. 1. Groningen (The Netherlands): N.V.P. Noordhoff. 1963. p. 182.
7. Jacops M. Capparidaceae. In: van Steenis CGGJ, editor. Flora Malesiana. Vol. 6, Pt.1. Groningen (The Netherlands): P. Noordhoff Ltd. 1960. p. 103-4.
8. Olatunji G, Weyerstahl P, Oguntoye S. Chemical investigation of the volatile constituents of *Cleome viscosa* from Nigeria. Bull Chem Soc Ethiop. 2005;19(1):139-43.
9. Senthamilselvi MM, Kesavan D, Sulochana N. An anti-inflammatory and anti-microbial flavone glycoside from flowers of *Cleome viscosa*. Org Med Chem Lett. 2012;21:19.

10. Bawankule DU, Chattopadhyay SK, Pal A, Saxena K, Yadav S, Faridi U, et al. Modulation of inflammatory mediators by coumarinolignoids from *Cleome viscosa* in female swiss albino mice. *Inflammopharmacology*. 2008 Dec;16(6):272-7.
11. ชัยนัต พิเชียรสุนทร, แม้นมาส ขวลิต, วิเชียร จีรวงส์. คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์ ฉบับเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษามหาราช 5 ธันวาคม พุทธศักราช 2542. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ อมรินทร์ และมูลนิธิภูมิปัญญา. 2544. หน้า 465-6.
12. เสรียม พงษ์บุญรอด. ไม้เทศเมืองไทย สรรพคุณของยาเทศและยาไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ เพ็ญอักษร. 2514. หน้า 352.
13. Devi BP, Boominathan R, Mandal SC. Evaluation of anti-diarrheal activity of *Cleome viscosa* L. extract in rats. *Phytomedicine*. 2002;9(8):739-42.
14. Parimaladevi B, Boominathan R, Mandal SC. Studies on analgesic activity of *Cleome viscosa* in mice. *Fitoterapia*. 2003;74(3):262-6.
15. Devi BP, Boominathan R, Mandal SC. Evaluation of antipyretic potential of *Cleome viscosa* Linn. (Capparidaceae) extract in rats. *J Ethnopharmacol*. 2003;87(1):11-3.
16. Sudhakar M, Rao CV, Rao PM, Raju DB. Evaluation of antimicrobial activity of *Cleome viscosa* and *Gmelina asiatica*. *Fitoterapia*. 2006;77(1):47-9.
17. Bhamarapravati S, Pendland SL, Mahady GB. Extracts of spice and food plants from Thai traditional medicine inhibit the growth of the human carcinogen *Helicobacter pylori*. *In Vivo*. 2003;17(6):541-4.
18. Gupta NK, Dixit VK. Evaluation of hepatoprotective activity of *Cleome viscosa* Linn. extract. *Indian J Pharmacol*. 2009;41(1):36-40.
19. Gupta NK, Dixit VK. Hepatoprotective activity of *Cleome viscosa* Linn. extract against thioacetamide-induced hepatotoxicity in rats. *Nat Prod Res*. 2009;23(14):1289-97.
20. Yadav NP, Chanda D, Chattopadhyay SK, Gupta AK, Pal A. Hepatoprotective effects and safety evaluation of coumarinolignoids isolated from *Cleome viscosa* Seeds. *Indian J Pharm Sci*. 2010;72(6):759-65.
21. Bawankule DU, Chattopadhyay SK, Pal A, Saxena K, Yadav S, Faridi U, et al. Modulation of inflammatory mediators by coumarinolignoids from *Cleome viscosa* in female Swiss albino mice. *Inflammopharmacology*. 2008;16(6):272-7.
22. Meena A, Yadav DK, Srivastava A, Khan F, Chanda D, Chattopadhyay SK. In silico exploration of anti-inflammatory activity of natural coumarinolignoids. *Chem Biol Drug Des*. 2011;78(4):567-79.
23. ประกาศคณะกรรมการพัฒนาระบบยาแห่งชาติ เรื่อง บัญชียาหลักแห่งชาติ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2554. บัญชียาจากสมุนไพร พ.ศ. 2554 แนบท้ายประกาศคณะกรรมการพัฒนาระบบยาแห่งชาติ เรื่อง บัญชียาหลักแห่งชาติ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2554. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 128 ตอนพิเศษ 72 ง 28 มิถุนายน 2554

57. พริกไทย

พริกไทย

พริกไทยเป็นผลแก่จัด (แต่ไม่สุก) และแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Piper nigrum* L. ในวงศ์ Piperaceae หากผ่านกรรมวิธีเอาเปลือกนอกออกจะเรียกว่าพริกไทยล่อน หรือ พริกไทยล่อน

พริกไทย

พริกไทยล่อน

ใช้ในตำรับ ยาสุขไสยาศน์ ยาแก้ลมเนาวนารีวาโย ยาน้ำมันสนั่นไตรภพ ยาแก้ลมขึ้นเบื้องสูง ยาไฟอาวุธ ยาแก่นอนไม่หลับ/ยาแก้ไข้หอมเหลือง(พริกไทยล่อน) ยาแก้แก้สัณฑฆาตกร่อนแห้ง ยาอัมฤตย์โอสถ ยาอโภยสาลีพริกไทยล่อน ยาแก้ลมแก้เส้น ยาไพสาลี(พริกไทยล่อน) ยาทำลายพระสุเมรุ(พริกไทยล่อน) ยาทัพบ ยาธิคุณ(พริกไทยล่อน)

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา ผล

ชื่อละติน Fructus Pipers Nigri

ชื่อภาษาอังกฤษ Pepper

ชื่ออื่น พริกไทย, พริกไทยดำ, black pepper, common pepper, pepper corn

ลักษณะของพืช

ไม้เถาเนื้อแข็ง ทั้งต้นมีกลิ่นหอม ลำต้นยาว มีข้อบริเวณข้อพองออกและมีรากมัดท้อลำเลียง
ชั้นนอกเรียงเป็นวง ชั้นในกระจายเป็น 1 หรือ 2 ชุด มีโพรงฟิลล์และมักเชื่อมติดกับก้านใบ ก้านใบหลุดร่วง
ง่าย ทำให้เกิดรอยแผลเป็นวงรอบข้อ

Fig. 1b *Piper nigrum* L.
1. twig 2. fruit

ใบ เป็นใบเดี่ยว เรียงสลับรูปไข่ถึงรูปไข่แกมรูปขอบขนาน กว้าง 5-9 เซนติเมตร ยาว 10-15 เซนติเมตร หนาหรือค่อนข้างหนียว เกือบ โคนใบโค้งกว่า มักเบี้ยวเล็กน้อย ปลายใบแหลม ขอบใบเรียบ ด้านล่างอาจมีนวล เส้นใบมี 5-7 (-9) เส้น เส้นใบ 2 เส้นบนเรียงสลับ เส้นใบอื่นออกจากโคนใบ เส้นใบย่อยแตกเป็นร่างแห เห็นได้ชัดเจน ก้านใบยาว 1.2-3.7 เซนติเมตร อวบน้ำ

ช่อดอก แบบช่อเชิงลด เรียงตรงข้ามใบ ยาวเกือบเท่าความยาวของใบ เกือบ มีดอกเพศเดี่ยวและดอกสมบูรณ์เพศร่วมต้น ส่วนใหญ่ดอกแยกเพศอยู่ร่วมต้น ใบประดับเป็นรูปช้อน แกมรูปขอบขนาน กว้างประมาณ 0.8 มิลลิเมตร ยาว 3-3.5 มิลลิเมตร โคนเชื่อมติดกับแกนกลางช่อดอก ปลายโค้งกว้างและบวม

เล็กน้อย เกสรเพศผู้มี 2 อัน อยู่สองข้างของรังไข่ ก้านชูอับเรณูสั้น อวบน้ำ อับเรณูรูปไต รังไข่กลม มีออวุล 1 เม็ด ยอดเกสรเพศเมียมี 3-4(-5) อัน

ผลแบบผลผนังชั้นในแข็ง ผิวเกลี้ยง ไม่มีก้าน ผลอ่อนสีเขียว ผลสุกสีแดง เมื่อแห้งจะเป็นสีดำ รูปกลม เส้นผ่านศูนย์กลาง 4-6 มิลลิเมตร

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

พืชชนิดนี้เป็นพืชประจำถิ่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ปัจจุบันปลูกเป็นพืชเศรษฐกิจทั่วไปในเขตร้อน รวมทั้งในประเทศไทย

ลักษณะเครื่องยา

พริกไทยเป็นเม็ดค่อนข้างกลม เส้นผ่านศูนย์กลาง 3.5-6 มิลลิเมตร สีน้ำตาลเทา ถึงสีดำแกมสีน้ำตาล ผิวมีรอยย่นแบบร่างแห มักพบรอยแผลตรงที่หลุดจากแกนช่อผล กลิ่นหอมฉุน รสเผ็ดร้อน

พริกไทยอ่อนได้จากผลสุกของพริกไทยเมื่อผลสุกแล้วจะเก็บเอามาใส่รวมกันไว้ในกระสอบแช่น้ำไว้ อาจใช้ไม้ทุบเบาๆจนเปลือกนอกที่มีสีสีแดงอ่อนและหลุดออกหมด แล้วจึงเอาไปตากแดดให้แห้ง จะได้พริกอ่อน เมล็ดมีสีค่อนข้างขาวนวล แข็ง ผิวเรียบ เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 4-5 มม. กลิ่นหอมน้อยกว่าพริกไทยดำเนื่องจากกลิ่นอยู่ที่ผิวหรือเปลือกที่อ่อน ผงพริกไทยอ่อนมีสีเทา กลิ่นหอมฉุน รสเผ็ดร้อน

องค์ประกอบทางเคมี พริกไทยมีน้ำมันระเหยง่าย (volatile oil) ที่ประกอบด้วยสารกลุ่มเทอร์ปีน (terpenes) เช่น (อี)-เบตา-แคโรโอฟิลลีน [(E)- β -caryophyllenel, ลิโมนีน (limonene), บีตา-ไพเนน (β -pinene), เดลตา 3-แครีน (Δ 3-carene), แซบีนีน (sabinene), แอลฟา-ไพเนน (α -pinene), ยูจีนอล (eugenol), เทอร์ปีเนน-4-อล (terpinen-4-ol) แอลคาลอยด์ (alkaloid) หลักได้แก่ พิเพอริน (piperine) และพิเพเรตติน (piperettine) แอลคาลอยด์อื่น เช่น แซวิซิน (chavicine), พิเพโรไลน (piperine) และพิเพโรเลอินเอ (piperoleine A), พิเพโรเลอินบี (piperoleine B), พิเพโรเลอินซี (piperoleine C), และพิเพอรานีน (piperanine) โดยแซวิซิน พิเพอริน และพิเพอรานีนเป็นส่วนประกอบที่มีรสขม

ข้อบ่งใช้

ขับลม ช่วยเจริญอาหาร

ตำราสรรพคุณยาไทยว่าพริกไทยมีรสเผ็ด แก้โรคในอก แก้ลมทั้งปวง เจริญไฟธาตุ และแก้เสมหะ แก้หืดไอ ข้อมูลจากการศึกษาวิจัยพรีคลินิกพบว่า พริกไทยมีฤทธิ์ต้านออกซิเดชัน (antioxidant) ต้านเชื้อแบคทีเรีย ลดการอักเสบ กระตุ้นการหลั่งกรดในกระเพาะอาหาร

การศึกษาวิจัยในคนพบว่าสารพิเพอรินในพริกไทยมีฤทธิ์ช่วยเพิ่มสภาพพร้อมใช้ทางชีวภาพ (bioavailability) ของยาอื่น ได้แก่ เคอร์คิวมิน (curcumin) ฟีนีโทอิน (phenytoin) โพรพรานอลอล (propranolol) ไรแฟมพิซิน (rifampicin) ทีโอฟิลลีน (theophylline)

คำเตือน

ไม่ควรใช้กับสตรีระหว่างตั้งครรภ์

ข้อควรระวัง

ควรระวังการใช้ร่วมกับยา phenytoin, propranolol, theophylline และ rifampicin

ขนาดและวิธีใช้

บรรเทาอาการท้องอืด ท้องเฟ้อ ขับลม นำผลแก่แห้งบดเป็นผงและปั้นเป็นลูกกลอน กินครั้งละ 0.5-1 กรัม (ประมาณ 15-20 ผล) หรือใช้วิธีบดเป็นผงและชงดื่มวันละ 3 ครั้ง

เอกสารอ้างอิง

1. Thai Herbal Pharmacopoeia. Vol. I. Nonthaburi: Department of Medical Sciences, Ministry of Public Health. 1998. p. 57-64
2. Selected Medicinal Plants of India. Bombay (India). Basic Chemical, Pharmaceuticals and Cosmetics Export Promotion Council 1992. p. 245-8
3. Youngken HW. Textbook of Pharmacognosy. 6th ed. Philadelphia: The Blakiston Company. 1948. p.247-53.
4. Tseng YC. Xia NH. Gilbert MG. Piperaceae. In: Wu ZY Raven PH, editors Flora of China Vol. 4. Beijing: Science Press. 1999. p. 115
5. Evans WC. Trease and Evan's Pharmacognosy. 14th ed. London: WB Saunders Company Ltd. 1996. p. 363-4
6. Orav A. Stulova L. Kailas T. Muurisepp M. Effect of storage on the essential oil composition of Piper nigrum L. fruits of different ripening states. J Agric Food Chem. 2004-52(9)-2582-6.
7. คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ตำราเวชศาสตร์ฉบับหลวงรัชกาลที่ 5 เล่ม 2. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน) 2542 หน้า 365
8. Karthikeyan J. Rani P. Enzymatic and non-enzymatic antioxidants in selected Piper species. Indian J Exp Biol. 2003-41(2): 135-40.
9. Vijayakuma RS, Surya D, Nalini N. Antioxidant efficacy of black pepper (Piper nigrum L.) and piperine in rats with high fat diet induced oxidative stresses. Redox Rep. 2004-9(2):105-10.
10. Kaleem M. Sheema. Sarmad H. Bano B. Protective effects of Pipernigrum and Vinca rosea in alloxan induced diabetic rats. Indian J Physiol Pharmacol. 2005;49(1):65-71
11. Nakatani N. Inatani R. Ohta H. Nishioka A. Chemical constituents of peppers (Pier spp.) and application to food preservation: naturally occurring antioxidative compounds. Environ Health Perspect. 1986;67:135-42.

12. Reddy SV, Srinivas PV, Praveen B, Kishore KH, Raju Bc, Murthy US, Roa JM. Antibacterial constituents from the berries of *Piper nigrum*. *Phytomedicine*. 2004;11(7-8):697-700.
13. Perez C, Anesini C. Antibacterial activity of alimentary plants against *Staphylococcus aureus* growth. *Am J Chin Med*. 1994;22(2):169-74.
14. Dorman HJ, Deans SG. Antimicrobial agents from plants: antibacterial activity of plant volatile oils. *J Appl Microbiol*. 2000;88(2):308-16.
15. Mujumdar AM, Dhuley JN, Deshmukh VK, Raman PH, Nail SR. Anti-inflammatory activity of piperine. *Jpn J Med Sci Biol*. 1990;43(3):95-100.
16. Ononiwu IM, Ibeneme CE, Ebong CO. Effect of Piperine on gastric acid secretion in albino rats. *Afr J Med Med Sci*. 2002;31(4):293-5.
17. Shoba G, Joy D, Joseph T, Majeed M, Rajendran R, Srinivas PS. Influence of piperine on the pharmacokinetics of curcumin in animals and human volunteers. *Planta Med*. 1998;64(4):353-6.
18. Bano G, Amla V, Raina RK, Zutshi U, Chopra CL. The effect of piperine on pharmacokinetics of phenytoin in healthy volunteers. *Planta Med*. 1987;53(6):568-9.
19. Bano G, Raina RK, Zutshi U, Bedi KL, Johri RK, Sharma SC. Effect of piperine on the bioavailability and pharmacokinetics of propranolol and theophylline in healthy volunteers. *Eur J Clin Pharmacol*. 1991;41(6):615-7.
20. Zutshi RK, Singh R, Zutshi U, Johri RK, Atal CK. Influence of piperine on rifampicin blood levels in patients with pulmonary tuberculosis. *J Assoc Physicians India*. 1985;33(3):223-4.
21. สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา กระทรวงสาธารณสุข. สมุนไพรในงานสาธารณสุขมูลฐาน (ฉบับปรับปรุง). พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก. 2542. หน้า 114-5.
22. กองวิจัยและพัฒนาสมุนไพร กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข. สมุนไพรพื้นบ้าน (ฉบับรวม). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: P.A. Living Co.,Ltd. 2537. หน้า 86-7.

58. พาชไหนด

ใช้ในตำรับ ยาไฟอาวุธ

ชื่อวิทยาศาสตร์ ไม่มีข้อมูล

วงศ์ ไม่พบข้อมูล

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา ราก

ชื่อละติน ไม่มีข้อมูล

ชื่อภาษาอังกฤษ ไม่มีข้อมูล

ชื่อพ้อง ไม่มีข้อมูล

ชื่ออื่น พาดไหนด อีลุ่ม พาดไหนดนุ่น

ลักษณะพืช เป็นไม้ยืนต้น ใบเดี่ยว รูปไข่ ปลายแหลม ดอกหนาหีบ สีเขียวสด เนื้อไม้สีขาว มีปุยแทรกคล้าย
ปุยนุ่น ขึ้นตามป่าทั่วไป

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์ มักขึ้นตามป่าราบโปร่งทั่วไป เคยพบทางจังหวัดสระบุรี
และสุราษฎร์ธานี

ลักษณะเครื่องยา ไม่พบข้อมูล

องค์ประกอบทางเคมี ไม่พบข้อมูล

ข้อบ่งใช้ ราก รสร้อน ถ้ายเสมหะและโลหิต ถ้ายพิษอุจจาระ แก้กพรตีก แก้กประดง ฆ่าพยาธิแก้โรคผิวหนัง
โรคเรื้อน คุดทะราด แก้หืดไอ แก้เสมหะพิการ แก้ลม ทำให้ผายเรือ

แพทย์ตามชนบทใช้ปรุงรับประทานแก้โรคพยาธิ เช่น ประดง, โรคผิวหนัง, โรคเรื้อนและคุดทะราด, แก้ไอ
หืด, แก้เสมหะพิการและลม, มีรสเผ็ดร้อนแก้ลมให้ผายและเรือ

เอกสารอ้างอิง

1. ร่วมอนุรักษ์มรดกไทย สารานุกรมสมุนไพร รวมหลักเภสัชกรรม. วุฒิ วุฒิธรรมเวช. โอ.เอส.พรีนติ้ง
เฮ้าส์. กรุงเทพฯ. 2540. หน้า 318
2. คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระ
เกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ : ภูมิปัญญาทางการแพทย์และมรดกทาง
วรรณกรรมของชาติ. กรุงเทพฯ: สถาบันภาษาไทย กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2542 หน้า 376
3. เสี่ยงม พงษ์บุญรอด. ไม้เทศเมืองไทย สรรพคุณของยาเทศและยาไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เฟื่องอักษร.
2514. หน้า 378-379

59. พิลังกาสา

พิลังกาสา

พิลังกาสาเป็นผลของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Ardisia elliptica* Thunb. ในวงศ์ Myrsinaceae

ใช้ในตำรับ ยาอัมฤตยโอสถ ยาอโภยสาลี ยาไพสาลี

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา ผล

ชื่อละติน *Ardisia elliptica* Fructus

ชื่อภาษาอังกฤษ -

ชื่ออื่น ชีทุลังกาสา รามใหญ่ ลังพิสา ป้อนา

ลักษณะพืช

ไม้พุ่มหรือไม้ยืนต้น ขนาดเล็ก สูง 1-4 เมตร แต่อาจสูงได้ถึง 10 เมตร ลำต้นตั้งตรง กิ่งก้านกลมหรือเป็นเหลี่ยม สีนํ้าตาลอมเทา กิ่งอ่อนสีนํ้าตาลแดง แตกกิ่งก้านสาขารอบๆ ต้นมาก

ใบเป็นใบเดี่ยว เรียงสลับกัน ออกหนาแน่นที่ปลายกิ่ง รูปรีถึงรูปไข่กลับแกมรูปขอบขนาน กว้าง 2.5-5 เซนติเมตร ยาว 6-12 เซนติเมตร ปลายแหลมถึงมน โคนใบรูปลิ้ม ผิวใบและขอบใบเรียบ แผ่นใบมีต่อม เห็นเป็นจุดๆ กระจายอยู่ทั่วไป ใบหนาแน่น ก้านใบสั้น สีแดง เส้นใบมองเห็นไม่ค่อยชัดเจน

ดอก ออกเป็นช่อจากซอกใบ และปลายกิ่ง ช่อละ 4-8 ดอก กลีบดอกสีขาวแกมชมพู ก้านช่อดอกยาว 1.5-2.5 เซนติเมตร ก้านดอกย่อยยาว 8-15 มิลลิเมตร ติดกันที่โคนเป็นหลอดสั้นๆ ปลายแยกเป็น 5 แฉก แต่ละแฉกรูปใบหอก ปลายกลีบดอกแหลม กลีบเลี้ยงสีเขียว โคนเชื่อมติดกัน ปลายแยกเป็น 5 แฉก ผลรูปทรงกลมแป้น ผิวเรียบ ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางราว 6 มิลลิเมตร

ผล อ่อนสีแดง เมื่อสุกมีสีม่วงเข้มถึงดำ เมล็ดเดี่ยว กลม ผิวมันวาว

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

ถิ่นกำเนิดของต้นพิลังกาสนั้นไม่ชัดเจน แต่สามารถพบได้ในประเทศทางทวีปเอเชีย ได้แก่ อินเดีย ศรีลังกา จีน ไต้หวัน ไทย เวียดนาม มาเลเซีย อินโดนีเซีย และฟิลิปปินส์ ในประเทศไทยพบตามป่าดงดิบเขาทั่วไป ขยายพันธุ์ด้วยเมล็ด

ลักษณะเครื่องยา

ลูกพิลังกาสาเป็นผลรูปค่อนข้างกลม สีนํ้าตาลเข้มจนถึงดำ กว้าง 4-6 มิลลิเมตร ข้างผลเรียบ มักมีขี้ผลติดอยู่

ลักษณะวิสัยพืลังกาสา ต้น ผล ใบ

องค์ประกอบเคมี

สารที่พบในผลสุกของพืลังกาสา ได้แก่สารจำพวก กรดฟีนอลิก (phenolic acid) เช่น syringic acid สารกลุ่มฟลาโวนอยด์ (flavonoids) เช่น isorhamnetin และ quercetin เป็นต้น นอกจากนี้มีรายงานว่าในเปลือกต้นพืลังกาสา พบสาร Rapanone

ข้อบ่งใช้ -

ตำราสรรพคุณยาไทยว่า ผล มีรสร้อน ฝาด สุขุม มีสรรพคุณแก้ไข้ แก้ท้องเสีย แก้ลมพิษ แก้ธาตุพิการ แก้ซาง ใบ มีรสเผื่อนร้อน แก้ดับพิษการ แก้ปวดพิษการ ดอก มีรสเผื่อนขมเมา ฆ่าเชื้อโรค รากมีรสเผื่อนเมา เปรี๊ยะเล็กน้อย มีสรรพคุณแก้กามโรค แก้โรคหนองใน ต่ำกับสุราเอาน้ำรับประทาน เอากากตำพอกปิดแผล ถอนพิษงู ตะขาบ แมงป่อง และแก้ลมเป็นพิษ ต้น มีรสเผื่อนเมา ประชุมสมกับสมุนไพรอื่นแก้โรคเรื้อน ฆ่าพยาธิที่ผิวหนัง

ข้อมูลการศึกษาวิจัยพรีคลินิก พบว่าสารสกัดเอทานอลของผลพืลังกาสา มีฤทธิ์ต้านอนุมูลอิสระจากการทดลองในหลอดทดลอง และ ในสัตว์ทดลองที่ถูกกระตุ้นให้ท้องเสียด้วยน้ำมันละหุ่ง สารสกัดลูกพืลังกาสาแสดงฤทธิ์ต้านอาการท้องเสียโดยสามารถลดปริมาณอุจจาระของสัตว์ทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

ข้อห้ามใช้ -

คำเตือน -

ข้อควรระวัง -

ขนาดและวิธีใช้ -

เอกสารอ้างอิง

1. ส่วนพฤกษศาสตร์ป่าไม้ สำนักวิชาการป่าไม้ กรมป่าไม้. ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย เต็ม สมิตินันทน์ (ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544). กรุงเทพฯ : บริษัทประชาชน จำกัด. 2544
2. วิทย์ เทียงบุญธรรม. หนังสือพจนานุกรมสมุนไพรไทย, ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: รวมสาส์น, 2538
3. Luanratana, O. 1988. Studies on the antimicrobial activity of chloroform extract from the fruits of *Ardisia colorata* Roxb. I. Mahidol Univ. J. Pharm. Sci. 15. : 81-84.
4. Phadungkit M. Free radical Scavenging and Anti-mutagenic activities of constituents from *Ardisia elliptica* Thunb. ripe fruits. Journal of Science and Technology Mahasarakham University. 2015 Nov 1;34(6):602-9.
5. Lim T.K. (2012) *Ardisia elliptica*. In: Edible Medicinal And Non-Medicinal Plants. Springer, Dordrecht
6. Phadungkit M, Luanratana O. Anti-Salmonella activity of constituents of *Ardisia elliptica* Thunb. Natural product research. 2006 Jun 1;20(7):693-6.
7. Jalil J, Jantan I, Shaari K. Chemical constituents of *Ardisia elliptica* Thunb. In 18. Seminar of the Malaysian Natural Products Society, 18, Kota Kinabalu, Sabah (Malaysia), 21-24 Oct 2002 2004. Universiti Malaysia Sabah.
8. วุฒิ วุฒิธรรมเวช. (2540). สารานุกรมสมุนไพร. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์. หน้า 320
9. Dey SK, Hira A, Howlader MS, Ahmed A, Hossain H, Jahan IA. Antioxidant and antidiarrheal activities of ethanol extract of *Ardisia elliptica* fruits. Pharmaceutical biology. 2014 Feb 1;52(2):213-20.

60. มหาหิงค์

มหาหิงค์

มหาหิงค์ เป็นยางที่ได้จากต้นไม้ ที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Ferula asafoetida* L. ในวงศ์ Umbelliferae (หรือเดิมคือ Apiaceae)

มหาหิงค์

ใช้ในตำรับ ยาแก้ลมขึ้นเบื้องสูง ยาแก้สันตฆาตกร่อนแห้ง ยาทัพยาธิคุณ

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา ยางจากต้น

ชื่อละติน Assafoetidae Gum

ชื่อภาษาอังกฤษ asafoetida.

ชื่อพ้อง *Ferula foetida* St.-Lag., *Narthex polakii* Stapf, *Narthex silphium* Oerst., *Peucedanum assa-foetida* (L.) Baill., *Peucedanum hooshee* (Lindl. ex Descourt.) Baill., *Scorodosma assa-foetida* (L.) H.Karst.

ชื่ออื่น หินแฉะ (เชียงใหม่), อาห่วย (จีนกลาง)

ลักษณะพืช เป็นพรรณไม้พุ่มขนาดเล็ก มีความสูงได้ประมาณ 2 เมตร มีหัวอยู่ใต้ดินและมีรากขนาดใหญ่ ลำต้นมีลักษณะตั้งตรง ผิวลำต้นแตกเป็นร่อง ๆ ที่โคนต้นจะมีใบแทงขึ้นมาจากรากใต้ดิน ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก 3-4 คู่ แต่ช่วงบนของลำต้นของใบจะเป็น 1-2 คู่ ใบหนาและร่วงได้ง่าย ลักษณะของใบย่อยเป็นรูปกลมรีหรือรูปไข่รียาว เป็นสีเขียวอมเทา ขอบใบมีฟันเลื่อยเล็ก ส่วนก้านใบยาวประมาณ 50 เซนติเมตร

ดอกมหาหิงค์ ออกดอกเป็นช่อคล้ายซี่ร่ม ช่อหนึ่งมีก้านดอกย่อยประมาณ 20-30 ก้านเล็ก ในแต่ละก้านจะแยกออกจากกัน ดอกเพศเมียเป็นสีเหลือง ส่วนดอกเพศผู้เป็นสีขาว มีกลีบ 5 กลีบและจะอยู่ต่างช่อกัน ดอกมีเกสรเพศผู้ 5 ก้าน มีรังไข่ 2 อัน และมีขนปกคลุมผลมหาหิงค์ ผลเป็นผลคู่แบบแบน ลักษณะเป็นรูปไข่ยาวรี

Ferula asafoetida L. ลักษณะวิสัย

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์ ต้นกำเนิดในประเทศแถบเอเชียกลาง ตั้งแต่แถบประเทศอิหร่านทางตะวันออกเฉียงใต้จนถึงอัฟกานิสถาน

วิธีเตรียมเครื่องยา ยางมหาหิงค์ได้จากการเจาะหรือตัดเอาน้ำเลี้ยงลำต้นและรากออกแล้วตากให้แห้งเป็นก้อน การเก็บยางเอามาใช้ ทำได้เมื่อต้นมหาหิงค์อายุประมาณ 4-5 ปี และส่วนลำต้นใต้ดิน มีขนาดเส้นรอบวงประมาณ 12.5 - 15 เซนติเมตร นี้อาจจะถูกตัดที่โคนและนำมาวางทิ้งไว้ ให้น้ำยางที่มีลักษณะคล้ายน้ำมันไหลออกมา บางครั้งจะถูกหั่นเป็นชิ้นๆ เพื่อให้ น้ำยางไหลออกมาจนหมด เมื่อยางแห้งลงจะมีสีน้ำตาลอมเหลือง และจะถูกเก็บรวบรวมให้เป็นก้อน เวลาจะใช้ต้องนำไปบดกระแทกให้แตกเสียก่อน แล้วจึงเข้าผสมในยาหรือผสมกับแป้งเพื่อโรยอาหาร

ลักษณะเครื่องยา มหาหิงค์คือชันน้ำมันหรือยางที่ได้จากหัวรากใต้ดิน หรือลำต้น นำมาตากให้แห้ง ลักษณะเป็นก้อนแข็ง สีเหลืองอมน้ำตาล มีกลิ่นฉุน

องค์ประกอบทางเคมี ยางจากต้นมหาหิงค์ประกอบด้วยยางเหนียว 40 - 65% ยางภายในเซลล์ 25% น้ำมันหอมระเหย 10-15% โดยมีเถ้า 1.5-10% ประกอบด้วยสารสำคัญเช่น อะซาเรซินแทนนอล (asaresinotannol) A และ B, กรดเฟรูลิก, อัมเบลลิเฟอโรน และสารอื่น ๆ

ข้อบ่งใช้ ตามตำรับบำบัดสรรพโรคกล่าวไว้ว่า มหาหิงค์ แก้กโรคเส้นประสาท แก้ปวดท้องไล่ลมในกระเพาะอาหารและลำไส้ ช่วยย่อยอาหาร แก้ปวดและชักกระตุก รับประทานน้อย ๆ เป็นยาบำรุงธาตุและให้ฝายลม ใช้เป็นยาทาท้องเด็กแก้ปวดท้อง ๆ ขึ้นเพื่อ

แพทย์ไทยโบราณใช้เป็นยาแก้ท้องเฟ้อ แก้สะท้านของเด็ก (ความอบอุ่นในร่างกายไม่พอ) แก้ปวดท้อง แก้จุกแน่นและระบาย ขับลมในลำไส้ ทำให้ฝายลมได้สะดวก

คัมภีร์สรรพคุณยา (แลมहाพิกัตยา) ว่า มหาหิงค์ ย่อยอาหาร เจริญไฟธาตุ แก้เสมหะ แก้ลมจุกเสียด แก้ลมเสียดแทง แก้อุจจาระคั่ง แก้อุจจาระคั่ง แก้อุจจาระคั่ง 4 ประการ กระทำให้ให้อาหารงวดเจริญธาตุอันเป็นมลทินให้ผ่องแผ้ว ชำระเสมหะแลลม

ในบางประเทศหมอฟันบ้านยังนิยมนำมหาหิงค์มาทำเป็นยาแก้พิษ ถอนพิษ (antidote) ของฝิ่น (opium) ได้ด้วย โดยจะใช้มหาหิงค์ในปริมาณที่เท่ากับปริมาณฝิ่นที่เสพเข้าไป กินเข้าไปเพื่อล้างพิษกัน

ฤทธิ์ทางเภสัชวิทยาของมหาหิงค์และการทดลองทางคลินิก

มหาหิงค์มีผลต่อทางเดินอาหาร โดยช่วยลดอาการปวดเกร็งในช่องท้อง (antispasmodic), ขับลม (carminative), ช่วยย่อย (digestive), ระบาย (laxative) และมีฤทธิ์ ถ่ายพยาธิบางชนิด (anthelmintic)

เอกสารอ้างอิง

1. เสี่ยงม พงษ์บุญรอด. ไม้เทศเมืองไทย สรรพคุณของยาเทศและยาไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เฟื่องอักษร. 2514. หน้า 436-437
2. วิทยา บุญวรพัฒน์. สารานุกรมสมุนไพรไทย-จีน ที่ใช้บ่อยในประเทศไทย. หน้า 418.
3. คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ : ภูมิปัญญาทางการแพทย์และมรดกทางวรรณกรรมของชาติ. กรุงเทพฯ: สถาบันภาษาไทย กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2542 หน้า 362 , 375
4. ญ.ดร.นิศารัตน์ ศิริวัฒนเมธานนท์ ภาควิชาเภสัชพฤกษศาสตร์ คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล. บทความเผยแพร่ความรู้สู่ประชาชน มหาหิงค์ ยาเก่าเอามาเล่าใหม่. เข้าถึงเมื่อ 7 พฤษภาคม 2563 เข้าถึงได้จาก:
<https://pharmacy.mahidol.ac.th/th/knowledge/article/247/%E0%B8%A1%E0%B8%AB%E0%B8%B2%E0%B8%AB%E0%B8%B4%E0%B8%87%E0%B8%84%E0%B8%B8%E0%B9%8C%E0%B9%81%E0%B8%81%E0%B9%89%E0%B9%80%E0%B8%94%E0%B9%87%E0%B8%81%E0%B8%9B%E0%B8%A7%E0%B8%94%E0%B8%97%E0%B9%89%E0%B8%AD%E0%B8%87/>
5. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3459456/>; retrieved May 10, 2020.
6. <http://www.emonocot.org/taxon/urn:lsid:ipni.org:names:842190-1>; retrieved May 10, 2020.
7. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0378874110008524> ; retrieved May 10, 2020.

61. มะคำดีควาย

มะคำดีควาย

มะคำดีควายเป็นผลแก่ของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Sapindus rarak* DC. ในวงศ์

Sapindaceae

ใช้ในตำรับ ยาแก้เส้นทมาตกร่อนแห้ง ยาทัพยาธิคุณ

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา ผล

ชื่อละติน *Sapindi Trifoliati Fructus*

ชื่อภาษาอังกฤษ Soapnut, Soapberry

ชื่อพ้อง - *Dittelasma rarak* (DC.) Benth. & Hook. f.)

ชื่ออื่น ประคำดีควาย, ประคำดีกระบือ, ส้มป่อยเทศ(เชียงใหม่), ซะแซ(กะเหรี่ยง แม่ฮ่องสอน), คำดีควาย (ใต้), มะซัก(เหนือ)

ลักษณะพืช ไม้ต้น สูง 10-30 เมตร เปลือกต้นสีน้ำตาลอ่อน แตกเป็นร่องลึกตามแนวยาว ใบ เป็นใบประกอบแบบขนนก มีใบย่อย 2-4 ใบ รูปรีแกมรูปขอบขนาน กว้าง 5-7 เซนติเมตร ยาว 10-14 เซนติเมตร ปลายใบและโคนใบมน ขอบใบเรียบ แผ่นใบเรียบ สีเขียว ดอก ดอกแยกเพศ อยู่ต้นเดียวกัน ออกเป็นช่อที่ปลายยอด ดอกสีขาวนวล กลีบดอกมี 5 กลีบ ก้านช่อดอกมีขนปกคลุม ผล รูปทรงกลม ผิวเรียบ หรือมีรอยย่นที่ผลบ้าง ผลสดสีเขียว เมล็ดเดี่ยว

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์ กระจายพันธุ์ในป่าเบญจพรรณและป่าดิบ ทุกภาคของประเทศไทย ที่ความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 150 - 1,600 เมตร ในต่างประเทศพบที่อินเดีย (อัสสัม) พม่า ภูมิภาคอินโดจีน ไต้หวัน มาเลเซีย อินโดนีเซีย

ส่วนที่ใช้ ผลแก่

ลักษณะเครื่องยา ผลแก่จะแห้ง ค่อนข้างกลม เส้นผ่าศูนย์กลางราว 1.5-2 เซนติเมตร ผิวของผลอ่อน เปลือกแห้งสีน้ำตาลเข้มเกือบดำ ผลมี 3 พู ส่วนใหญ่จะฝ่อไป 1 หรือ 2 พู เนื้อเหนียว ใส สีน้ำตาล เมล็ดกลมสีดำ เป็นมันเนื้อผลมีรสขมหวาน

เครื่องยามะคำตีควาย

องค์ประกอบทางเคมี Quercetin, Quercetin -3 - a - A- arabofuranoside, β - Sitosterol, Emarginatoside, O - Methyl-Saponin, Sapindus - Saponin

ข้อบ่งใช้ ตำรายาไทย: ใช้ ผล ต้มเอาน้ำชโลมผม แก้ชันนะตุ(โรคผิวหนังพุพองบนศรีษะเด็ก) แก้เชื้อรา แก้รังแค แต่ไม่ควรทิ้งไว้นานเกินไป ระวังอย่าให้เข้าตา จะทำให้แสบตา ตาอักเสบได้ ต้มเอาฟองสุ่มหัวเด็ก แก้หวัด คัดจมูก แขนง้ำล้างหน้า รักษาผิว ตำรายาแผนโบราณใช้ผล รสขม ดับพิษต่างๆ บำรุงน้ำดี แก้กาฬภายใน สุ่มเป็นถ่าน ทำยากินแก้ร้อนในกระหายน้ำ ปรงยาแก้พิษร้อน พิษไข้ แก้ไข้เซื่องซึม พิษตานซาง ใช้ร่วมกับเมล็ดมะกอกสุ่มไฟ กินแก้หอบเนื่องจากปอดชื้นปอดบวม แก้ไข้ แก้เสลด สุ่มฝี้อันเปื่อยพัง แก้จุดกาฬ

การศึกษาทางเภสัชวิทยา:

ยับยั้งเชื้อราโรครกลาก

การศึกษาทางพิษวิทยา:

การกินผลทำให้เกิดอาการคลื่นไส้อาเจียน ท้องร่วง ระคายเคืองระบบทางเดินอาหาร หากผงซึ่งมีสารซาโปนินอยู่ เข้าทางจมูก ทำให้เกิดอาการระคายเคือง จาม ถ้าฉีดเข้ากระแสโลหิตทำให้เม็ดเลือดแดงแตก เป็นพิษมากต่อสัตว์เลือดเย็น (ใช้เปื้อปลา) ใช้เป็นยาฆ่าแมลง แต่มีประโยชน์เป็นสารชะล้าง ใช้แทนสบู่ ใช้สระผมได้

ขนาดและวิธีใช้

1. รักษาชันตุ ใช้ผล 4-5 ผล แกะเอาแต่เนื้อ ต้มกับน้ำประมาณ 1 ถ้วย ใช้น้ำทาที่ศีรษะที่เป็นชันตุวันละ 2 ครั้ง เช้า เย็น หรือใช้เนื้อ 1 ผล ตีกับน้ำสะอาดจนเป็นฟอง ใช้สระผมที่เป็นชันตุวันละ 1 ครั้ง จนกว่าจะหาย
2. รักษาผิวหนังพุพอง น้ำเหลืองเสีย ใช้ผล 10-15 ผล ต้มกับน้ำพอประมาณ นำเฉพาะน้ำมาชะล้าง หรือแช่บริเวณที่เป็นแผลนาน 5 นาที ทั้งเวลาเช้าและเย็น

ข้อห้ามใช้/ข้อควรระวัง/คำเตือน (ถ้ามี)

เอกสารอ้างอิง

1. ร่วมอนุรักษ์มรดกไทย สารานุกรมสมุนไพร รวมหลักเภสัชกรรม. วุฒิ วุฒิธรรมเวช. โอ.เอส.พรี้นติ้ง เฮ้าส์. กรุงเทพฯ. 2540.หน้า 351
2. ฐานข้อมูลเครื่องยาสมุนไพร คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยบอบุบราธาณี. มะคำดีควาย. [อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 3 มิ.ย. 2563]. เข้าถึงได้จาก:
<http://www.thaicrudedrug.com/main.php?action=viewpage&pid=103>
3. กรมป่าไม้. 2542. พรรณไม้ต้นของประเทศไทย. กรุงเทพฯ. มะคำดีควาย. [อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 7 พ.ค. 2563]. เข้าถึงได้จาก:
<http://www.dnp.go.th/EPAC/Herb/22makhumdeekway.htm>
4. สรรพคุณสมุนไพร 200 ชนิด. มะคำดีควาย.[อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 7 พ.ค. 2563]. เข้าถึงได้จาก: http://www.rspg.or.th/plants_data/herbs/herbs_09_6.htm
5. Disthai.com. มะคำดีควาย.[อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 7 พ.ค. 2563].
<https://www.disthai.com/17064705/%E0%B8%A1%E0%B8%B0%E0%B8%84%E0%B8%B3%E0%B8%94%E0%B8%B5%E0%B8%84%E0%B8%A7%E0%B8%B2%E0%B8%A2>

62. มะตูม (เปลือก)

เปลือกมะตูม

มะตูมเป็นเปลือกต้นแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Angle marmelos* (L.) Corr. ในวงศ์

RUTACEAE

ใช้ในตำรับ ยาแก้โรคจิต

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา เปลือกต้น

ชื่อละติน *Aegles Marmelotis Cortex*

ชื่อภาษาอังกฤษ Bael

ชื่อพ้อง *Belou marmelos* (L.) Lyons, *Bilacus marmelos* (L.) Kuntze, *Crateva marmelos* L., *Feronia pellucida* Roth

ชื่ออื่น มะปิ่น(เหนือ), กะทันตาเถร (ปัตตานี), ตูม(ใต้), บักตูม(อีสาน), ตุ่มตัง (ปัตตานี), พะนองค์ (เขมร), มะตูม (กลาง), มะปี่ซ่า (กะเหรี่ยง แม่ฮ่องสอน)

ลักษณะของพืช

มะตูมเป็นต้นไม้สูง 6 – 15 เมตร โคนต้นและกิ่งก้านมีหนามยาวแข็งทั่วไป เปลือกภายนอกสีเทาอมขาว มักแตกเป็นแผ่น ๆ ห้อยย้อยลง เปลือกด้านใน สีเหลือง เรือนยอดรูปเจดีย์ต่ำหรือรูปไข่ ค่อนข้างโปร่ง กิ่งอ่อนเกลี้ยงแต่มีหนามยาว ๆ แข็งทั่วไป

ใบ ใบประกอบติดเรียงสลับ ยาวประมาณ 10 – 20 เซนติเมตร มีใบย่อยรูปไข่ 3 ใบ ด้านล่างมีสองใบ ขนาดเล็กอยู่ตรงข้ามกัน ส่วนใบปลายมีขนาดใหญ่ กว้าง 3 – 6 เซนติเมตร ยาว 4 – 12 เซนติเมตร ออกเป็นใบเดี่ยว โคนใบสอบมน ปลายใบแหลม เนื้อใบบางเกลี้ยง เส้นแขนงใบ มี 6 -10 คู่ ปลายเส้นจรดกันก่อนถึงขอบใบ เส้นใบย่อยเห็นไม่ชัดเจน หลังใบสีเขียวเข้มเป็นมัน อกใบสีจาง ก้านช่อใบ ยาว 3 – 5 เซนติเมตร ผิวเกลี้ยง ใบอ่อน สีเขียวใส ๆ ใบแก่ สีเขียวหม่น

ดอก ดอกมีขนาดเล็ก ด้านนอกสีเขียวอ่อน ด้านในสีขาวนวลมีกลิ่นหอม ออกรวมกันเป็นช่อสั้น ๆ บริเวณปุ่มปมตามกิ่ง เป็นดอกสมบูรณ์เพศ กลีบรองดอกวางแผ่เป็นรูปดาว มี 4 – 5 แฉก แหลม ๆ กลีบดอกมี 5 กลีบ ขอบกลีบจะเกยซ้อนกันบ้าง เกสรตัวผู้มีมาก ก้านอับเกสรตัวผู้สั้นมาก รั้งไข่ รูปไข่เกลี้ยง ภายในแบ่งเป็น 4 – 5 ช่อง แต่ละช่องมีออวุลจำนวนมาก

ผล มีลักษณะทรงรูปไข่หรือทรงรี ค่อนข้างกลม ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 8 – 10 เซนติเมตร ยาวประมาณ 12 – 18 เซนติเมตร เปลือกสีเขียวอ่อน และเมื่อผลแก่หรือสุกเต็มที่สีเปลือกจะเปลี่ยนเป็นสีเขียวมเหลืองถึงเหลือง พื้นผิวเปลือกเรียบเกลี้ยง มีลักษณะหนา และแข็งมาก ภายในผลจะมีเนื้อเป็นสีส้มปนเหลือง ลักษณะนิ่ม และมียางเหนียว ๆ เมล็ดรูปทรงรีและแบน จะฝังอยู่ในเนื้อของมัน และมีเมล็ดจำนวนมาก

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

สันนิษฐานว่าอยู่ในประเทศอินเดีย แล้วแพร่หลายไปยังประเทศต่าง ๆ โดยเฉพาะประเทศเนปาล ศรีลังกา พม่า ไทย มาเลเซีย และอินโดนีเซีย เป็นต้น ปัจจุบันปลูกทั่วไปในประเทศเขตร้อน เดิบโตได้ดี แต่ชอบดินร่วน น้ำไม่ท่วมขัง

ลักษณะเครื่องยา

เปลือกต้นสีน้ำตาลเข้ม ผิวขรุขระเล็กน้อย ขนาดและรูปร่างไม่แน่นอน

ใบสดและใบแห้ง พบทั้งที่เป็นใบสมบูรณ์และใบหัก มีรอยยับย่นสีน้ำตาลอมสีเขียว ใบที่สมบูรณ์ กว้าง 1 - 7 เซนติเมตร ยาว 4 - 13 เซนติเมตร รูปไข่ ขอบใบเรียบหรือมีหยักมน ๆ กลิ่นหอม

องค์ประกอบทางเคมี

ผล ใบ และเมล็ด พบน้ำมันระเหยง่าย และสารอื่นๆ ได้แก่ d-limonene, d-phyllandrene, pyrogallol, gallic acid สารอัลคาลอยด์ ได้แก่ O-methylhalfordinol, marmin, marmelide, aegeline, aegelinol

ข้อบ่งใช้

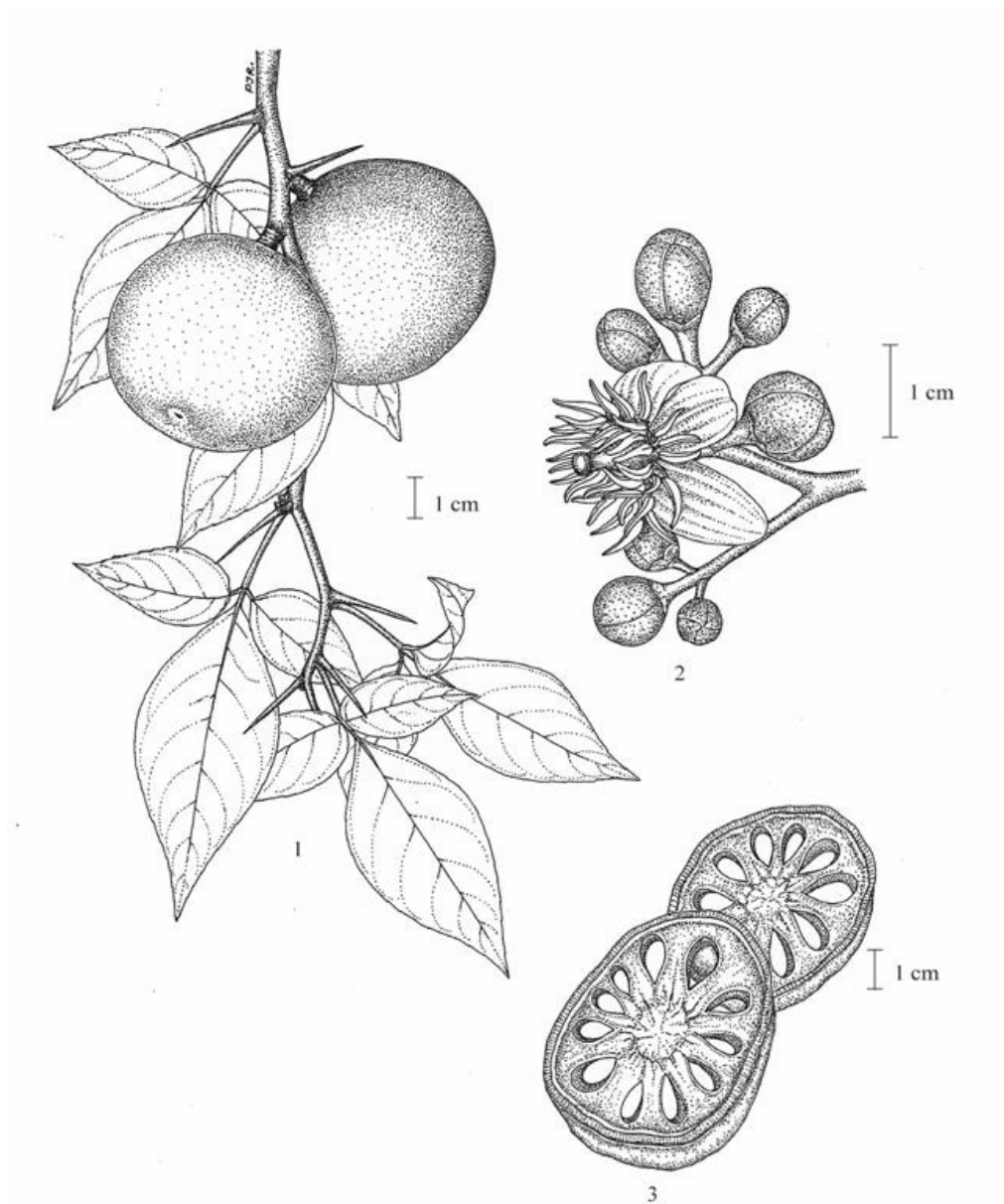
เปลือกกรากและลำต้น แก้ไข้จับสั่น ขับลมในลำไส้

ใบ รสฝาดปราศ่าขึ้นมัน แก้ตาเจ็บ แก้เหื่อตาอักเสบ แก้เสมหะเหนียว แก้บวม แก้ลงท้อง แก้กระหายน้ำ ทำให้เจริญอาหารใบอ่อนของมะตูม สรรพคุณ ช่วยขับลม รักษาอาการท้องเสีย ลดไข้ รักษาตาอักเสบ ลดอาการตาบวม

ขนาดและวิธีใช้ -

หมายเหตุ

สตรีมีครรภ์และสตรีหลังคลอดบุตร ควรปรึกษาแพทย์ก่อนนำมะตูมมาใช้รักษาอาการป่วย และการกินมะตูมมากเกินไป ทำให้ท้องผูกได้ เนื่องจากสรรพคุณด้านขับถ่ายที่เรื้อรัง

มะตูม *Angle marmelos* (L.) Corr.

1. ผล ใบและช่อดอก 2. ช่อดอก 3. ภาพตัดขวางขงแงผลอ่อน

1

2

3

4

1 cm

5

1 cm

มะตูม *Angle marmelos* (L.) Corr.
ต้น ช่อดอก ผลและผลแห้ง

เอกสารอ้างอิง

1. ฐานข้อมูลเครื่องยาสมุนไพร, คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. “มะตูม”. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: www.phargarden.com. [28 พ.ค. 2020].
2. ฐานข้อมูลเครื่องยาสมุนไพร, คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. “มะตูม”. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: www.thaicrudedrug.com. [28 พ.ค. 2020].

63. มะตูม (ผล)

มะตูม (ผล)

มะตูมเป็นผลไม้อ่อนไม้แก่และแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Aegle marmelos* (L.)
Correa ในวงศ์ Rutaceae

ใช้ในตำรับ ยาอัมฤตย์โอสถ

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา ผล

ชื่อละติน Fructus Aegle Marmelos

ชื่อภาษาอังกฤษ Bael Fruit

ชื่อพ้อง *Belou marmelos* (L.) A. Lyons, *Crataeva marmelos* L., *Feronia pellucide* Roth

ชื่ออื่น กะทันตาเถร, ตูม, บักตูม, มะปิ่น, bal, bel, Bengal quince, golden apple, Indian bael fruit, Indian quince

ลักษณะของพืช

ไม้ต้นขนาดเล็กถึงขนาดกลาง ผลัดใบ สูง 6-12 เมตร โคนต้นและกิ่งก้านมีหนามยาว แข็งหนามเดี่ยวหรือเป็นคู่ ยาว 1-2 (-4) เซนติเมตร

ใบ เป็นใบประกอบ เรียงสลับมีใบย่อย 3 ใบ ใบย่อยรูปรีหรือรูปไข่แกมรูปใบหอก ใบกลางกว้าง 2-7 เซนติเมตร ยาว 4-13 เซนติเมตร ปลายแหลม โคนมน ขอบหยักเป็นซี่ฟันละเอียดและเป็นคลื่น เกือบเรียบ เนื้อบาง เมื่อส่องดูจะเห็นจุดโปร่งแสงอยู่ทั่วไป ใบข้างรูปร่างคล้ายใบกลาง แต่ขนาดเล็กกว่า เรียงตรงข้าม

ดอก ออกเป็นกระจุก มี 2-3 ดอก หรือเป็นช่อแบบช่อกระจุก ตามกิ่งหรือซอกใบ ยาว 4-5 เซนติเมตร ดอกสมบูรณ์เพศ กลิ่นหอม กลีบเลี้ยง 4 กลีบ โคนเชื่อมติดกัน ปลายแยกเป็นแฉกรูปสามเหลี่ยม กว้างและยาวประมาณ 1.5 มิลลิเมตร ร่วงง่าย กลีบดอก 4 กลีบ รูปไข่กลับแกมรูปขอบขนาน เกือบเรียบ กว้างประมาณ 8 มิลลิเมตร ยาวประมาณ 1.4 เซนติเมตร สีขาวอมเขียว เกสรเพศผู้จำนวนมาก สีขาว ติดรอบ

จานฐานดอก ก้านชูอับเรณูรูปลิ้มแคบ อับเรณู รูปใบหอกแคบ โคนรูปเจี๊ยงลูกศร มีขน รั้งไข่เหนียวกลับ
เกลี้ยง มีหลายช่อง แต่ละช่องมีอวูล หลายเม็ดเรียงเป็น 2 แถว ก้านเกสรเพศเมียสั้นมาก

ผล แบบผลมีเนื้อหนึ่งถึงหลายเมล็ด รูปค่อนข้างกลม เส้นผ่านศูนย์กลาง 8-10 เซนติเมตร ผิวเรียบ
และแข็ง เนื้อผลมีลักษณะใส เหนียว ภายในแบ่งออกเป็น 8-16(-20) ช่องมี 6-10 เมล็ด

เมล็ด รูปขอบขนาน แบน ยาวประมาณ 1 เซนติเมตร มีขนอ่อนนุ่มปกคลุม อยู่ในช่องมีสารเมือก
ล้อมรอบ สารเมือกแข็งตัวเมื่อแห้ง เยื่อหุ้มเมล็ดสีขาว

ใบมะตูม

ดอกมะตูม

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

พืชชนิดนี้เป็นพืชที่พบได้ตามป่าที่มีสภาพแห้งแล้งในคาบสมุทรอินเดีย ศรีลังกา ปากีสถาน และ
บังคลาเทศ แพร่กระจายพันธุ์มาสู่ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อินโดจีน โดยเฉพาะประเทศไทยตอน
เหนือของมาเลเซีย ตะวันออกของอินโดนีเซีย และตอนเหนือของเกาะลูซอน ประเทศฟิลิปปินส์ ตลอดจน
พื้นที่ในเขตร้อนอื่นๆ

ลักษณะเครื่องยา

ชิ้นส่วนของผลหั่นตามขวางแห้งและแข็ง รูปค่อนข้างกลม มักโค้งงอ ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง
3-10 เซนติเมตร ขอบเป็นเปลือกแข็งสีน้ำตาลอ่อนหนา 0.5-1 เซนติเมตร เนื้อในหดรัดตัวและบางกว่าขอบ
สีส้มอมสีน้ำตาล ถึงสีน้ำตาลแดง ผิวบางส่วนเป็นมันวาว มีช่องรูปไข่ขนาดต่าง ๆ 8-20 ช่อง เรียงเป็นวง
ภายในกลวง อาจมีเมล็ดหรือชิ้นส่วนของเมล็ด และเมือกที่แข็งตัวแล้วติดอยู่ จุดใกล้ศูนย์กลางเป็นตุ่มนูน
ทั้ง 2 ด้าน กลิ่นหอมเฉพาะตัวรสขมฝืด

องค์ประกอบทางเคมี

มะตูมมีสารกลุ่มคูมาริน (coumarins) เช่น อิมเพอราโทริน (imperatorin) เช่น อิมเพอราโทริน
(imperatorin) เช่น อิมเพอราโทริน (imperatorin) ร้อยละ 0.02-0.27 ขึ้นอยู่กับระยะการเจริญของผล,
อัมเบลลิเฟอรอน (umbelliferone) นอกจากนี้ ยังมี บีตา-ซิโทสเตอรอล (β -sitosterol), สติกมาสเตอร์อล
(stigmasterol), แทนนิน (tannin), กัม (gum) เพกทิน (pectin) กรดไขมันปาล์มมิติก (palmitic acid)

ข้อบ่งชี้ -

ตำราสรรพคุณยาไทยว่า มะตูมมีรสฝาด ร้อนปรา้งขึ้น สรรพคุณบำรุงธาตุ แก้อาตพิการ แก้อท้องเสีย แก้บิด ขับลม บำรุงไฟธาตุ บำรุงกำลัง

ข้อมูลจากการศึกษาวิจัยพรีคลินิกพบว่าสารสกัดผลมะตูมอ่อนมีฤทธิ์ลดการท้องเดิน หรือการสะสมน้ำในลำไส้ของสัตว์ทดลองที่ได้รับน้ำมันละหุ่งเป็นยาถ่าย รวมทั้งมีฤทธิ์ยับยั้งการบีบตัวของลำไส้ นอกจากนี้ มีรายงานว่า สารสกัดด้วยน้ำของผลมะตูมยังแสดงฤทธิ์ลดน้ำตาลในเลือดของสัตว์ทดลอง และมีฤทธิ์ต้านออกซิเดชัน

หมายเหตุ

1. มะตูมที่ใช้ทำยา มักเป็นผลที่ไม่อ่อน ไม่แก่เกินไป นำมาหั่นเป็นชิ้น ๆ ตามขวาง แขน้ำล้างยางออก แล้วทำให้แห้ง
2. มะตูมอ่อนต้มหรือชงน้ำดื่มแก้ท้องเสีย แต่ผลสุกกินเป็นผลไม้ มีสรรพคุณเป็นยาระบาย
3. ต้นมะตูมเป็นไม้มุงคลประจำทิศอีสาน (ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ) ใบมะตูมใช้ตัดหูในพิธีมงคล และเป็นใบไม้ชนิดหนึ่งที่ใช้ในการประพรมน้ำมันต์
4. ในทางพฤกษศาสตร์พื้นบ้าน มะตูมอาจจำแนกตามลักษณะของผลได้ 3 ชนิด ได้แก่ มะตูมบ้าน เปลือกหนา เมื่อแก่เปลือกจะแข็ง, มะตูมไข่ ผลกลม เปลือกบาง และมะตูมนิม ผลกลมยาว เปลือกนิ่ม ทั้งอ่อนและแก่

เอกสารอ้างอิง

1. ชยันต์ พิเชียรสุนทร, แม้นมาส ชวลิต, วิเชียร จีรวงส์. คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์ ฉบับเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษามหาราชชา 5 ธันวาคม พุทธศักราช 2542. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์ และมูลนิธิภูมิปัญญา. 2548. หน้า 538-40.
2. ส่วนพฤกษศาสตร์ป่าไม้ สำนักวิชาการป่าไม้ กรมป่าไม้. ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย เต็ม สมิตินันท์. ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม กรุงเทพฯ : บริษัท ประชาชน จำกัด. 2544. หน้า 13.
3. United States Department of Agriculture, Agricultural Research Service, National Genetic Resources Program. Germplasm Resources Information Network – (GRIN). Beltsville (MD): National Germplasm Resources Laboratory. [cited 2007 Dec 19]. Available from: <http://www.ars-grin.gov/cgi-bin/npgs/html/taxon.pl?1560>.
4. Department of Horticulture and Landscape Architecture, Purdue University. West Lafayette (IN): Ceter for New Crops & Plant Products. [cited 2007 Dec 19]. Available from: http://www.hort.purdue.edu/newcrop/morton/bael_fruit.html.
5. สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (วว.) PROSEA ทรัพยากรพืชในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ 2. ไม้ผลและไม้ผลเคี้ยวมัน. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2001. หน้า 69-71.
6. Hassan-Ud-Din, Ghazanfar SA. Rutaceae. Flora of Pakistan. Vol. 132. Page 27. [cited 2007 Dec 19]. Available from: http://www.efloras.org/florataxon.aspx?flora_if=220000248.

7. Backer CA, Bakhuizen van den Brink RC. Flora of Java. Vol. I. Groningen (Netherlands): N.V.P. Noordhoff. 1963. p. 107.
8. ไฉน น้อยแสง. การศึกษาทางด้านพฤกษเคมีของผลมะตูม. วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยมหิดล สาขาวิชาเภสัชเคมีและพฤกษเคมี, 2541.
9. Ramesh B, Pugalendi KV. The effect of umbelliferone on tall tendon collagen and haemostatic function in streptozotocin-diabetic rats. Basic Clin Pharmacol Toxicol. 2007;101:73-7.
10. พยอม ตันติวัฒน์, สมุนไพรร. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สมาคมสมุนไพรแห่งประเทศไทย, หน้า 7-8.
11. รพีพล ภาโววาท, พิมพ์วรรณ พทยานุกุล. การศึกษาขางมะตูม สารเมือกจากธรรมชาติ (ตอนที่ 1) วิธีการสกัดและการทำให้บริสุทธิ์ การตรวจสอบคุณสมบัติทางเคมี-ฟิสิกส์ และการหาค่าประกอบทางเคมี. ไทยเภสัชสาร 2539ว11ซ77-84.
12. เสี่ยม พงษ์บุญรอด. ไม้เทศเมืองไทย สรรพคุณยาเทศและยาไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เพ็ญอักษร 2514. หน้า 416.
13. Dhuley JN. Investigation on the gastroprotective and antidiarrhoeal properties of Aegle marmelos unripe fruit extract. Hindustan Antibiot Bull. 2003;45-46:41-6.
14. Kamalakkannan N, Stanley Mainzen Prince P. Effect of Aegle marmelos Correa. Fruit extract of tissue antioxidations in streptozotocin diabetic rats. Indian J. Exp Biol. 2003;41(1):1285-8,
15. Kamalakkannan N, Prince PS. The effect of Aegle marmelos fruit extract in streptozotocin diabetes: a histological study. J Herb Pharmacother. 2005;5(3):87-96.

64. มะรุม

มะรุม

มะรุมเป็นเปลือกต้นแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Moringa oleifera* Lam. ในวงศ์

Moringaceae

ใช้ในตำรับ ยาแก้โรคจิต

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา เปลือกต้น

ชื่อละติน Cortex Moringae Oleiferae

ชื่อภาษาอังกฤษ Moringa Bark

ชื่ออื่น เปลือกฝักอีฮุม, เปลือกมะค้อมก้อม, ben-oil-tree bark, drumsticktree bark, horseradish-tree bark, west Indian ben bark

ลักษณะพืช

ไม้ต้น สูงได้ถึง 10 เมตร เปลือกต้นสีเทา ใบ เป็นใบประกอบแบบขนนก 2-4 ชั้น ยาว 20-70 เซนติเมตร เรียงเวียน ร่วงง่าย มักอยู่เป็นกลุ่มใกล้ปลายกิ่ง ใบย่อยรูปไข่ รูปไข่กลับหรือรูปไข่กลับแกมรูปขอบขนาน กว้าง 0.5-1.5 เซนติเมตร ยาว 0.8-2 เซนติเมตร ปลายมนหรือเว้าตื้น โคนมนหรือรูปลิ้ม ขอบเรียบ แผ่นใบบาง ค่อนข้างเกลี้ยงหรือมีขน เส้นแขนงใบข้างละ 3-6 เส้น ก้านใบย่อยสั้นมาก

ช่อดอก แบบช่อแยกแขนง ช่อย่อยแบบช่อกระจุก ยาวได้ถึง 30 เซนติเมตร ใบประดับและใบประดับย่อยรูปแถบ เล็ก ดอกสีขาวแกมสีเขียวย่อน ก้านดอกยาว 0.5-1 เซนติเมตร ฐานรองดอกรูปถ้วย ยาว 3-4 มิลลิเมตร กลีบเลี้ยง 5 กลีบขนาดไม่เท่ากัน รูปขอบขนานหรือรูปขอบขนานแกมรูปรี กว้าง 2.5-4 มิลลิเมตร ยาว 0.7-1.4 มิลลิเมตร กลีบดอก 5 กลีบ กลีบกลางใหญ่มากกว่ากลีบอื่น รูปขอบขนานแกมรูปช้อน กว้าง 3-8 มิลลิเมตร ยาว 1-2 เซนติเมตร มีขนที่โคนกลีบด้านใน เกสรเพศผู้ที่สมบูรณ์ 5 อัน ก้านชูอับเรณูยาว 5-8 มิลลิเมตร โคนก้านป้องและมีขน อับเรณูสี่เหลี่ยมสามเหลี่ยม เกสรเพศผู้เป็นหมัน 3-5 อัน ก้านชูเกสรเพศเมีย ยาว 2-3 มิลลิเมตร รังไข่เหนือวงกลีบ มี 1 ช่อง มีออวุลจำนวนมาก ก้านเกสรเพศเมียเรียวยาว 3-5 มิลลิเมตร ยอดเกสรเพศเมียเป็นตุ่มเล็กมาก

ผล แบบผลแห้งแตก ฝักทรงสามเหลี่ยมมน กว้าง 1.5-2.5 เซนติเมตร ยาว 15-50 เซนติเมตร ปลายแหลม ห้อยลู่ลง เปลือกฝักมักเป็นร่องต้นตามยาวประมาณ 9 ร่อง เมล็ด รูปทรงค่อนข้างกลมหรือเป็นสามเหลี่ยมมน กว้าง 5-8 มิลลิเมตร ยาว 6-9 มิลลิเมตร มีครีบตามยาวของเมล็ด 3 ครีบ กว้าง 3-7 มิลลิเมตร ยาว 0.5-2 เซนติเมตร

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

พืชชนิดนี้มีถิ่นกำเนิดในอินเดียและมีเขตการกระจายพันธุ์กว้างขวางในเขตร้อนชื้นทั่วโลก ในประเทศไทยพบทั่วทุกภาค ตามป่าละเมาะ ชายป่าโปร่งและเป็นพืชปลูกทั่วไป

ลักษณะเครื่องยา

เปลือกมะรุมเป็นเปลือกต้นแห้ง รูปร่างและขนาดไม่แน่นอน ผิวด้านนอกขรุขระมีรอยแยกที่เปลือก สีน้ำตาลเข้ม ผิวด้านในหนา สีเหลืองถึงสีน้ำตาลอ่อน รอยตัดไม่เรียบ รสจืด

องค์ประกอบทางเคมี

เปลือกมะรุมมีสารกลุ่มแอลคาลอยด์ (alkaloids) ได้แก่ มอริงินจีน (moringine) และมอริงินีน (moringinine) นอกจากนี้ยังพบสารกลุ่มกลูโคซิโนเลต (glucosinolates) เช่น 4-(แอลฟา-แอล-รามโนไพราโนซิลออกซี) เบนซิล กลูโคซิโนเลต [4- α -L-rhamnopyranosyloxy)benzyl glucosinolate] น้ำตาลรามโนส (rhamnose)

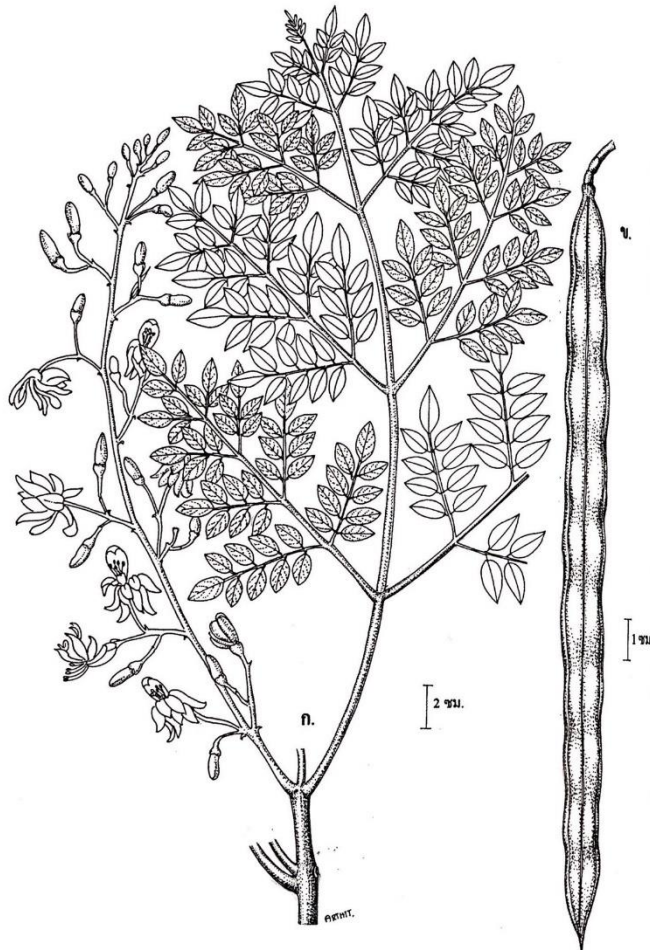
ข้อบ่งใช้ –

ตำราสรรพคุณยาไทยว่า เปลือกต้นมะรุมมีรสร้อน มีสรรพคุณขับลมในลำไส้ ทำให้หายหรือเรอ คุมธาตุ

ข้อมูลจากการศึกษาวิจัยพรีคลินิกพบว่า เปลือกมะรุมมีฤทธิ์ต้านออกซิเดชัน

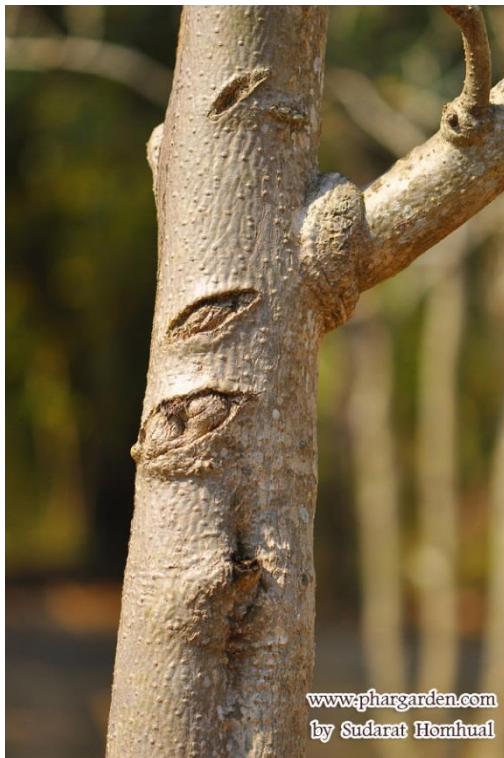
หมายเหตุ

ตำราไม้เทศเมืองไทยฯ ว่า เปลือกมะรุมสด ตำบุงพอแตก อมไว้ข้างแก้ม เมื่อกินเหล้าจะไม่เมา

มะรุม *Moringa oleifera* Lam.

ก. ลำต้น กิ่ง ใบ ช่ออ่อน และดอก ข. ฝัก

มะรุม *Moringa oleifera* Lam.

ดอก ใบ ลำต้น กิ่ง ฝักและเมล็ด

เอกสารอ้างอิง

1. สมาคมโรงเรียนแพทย์แผนโบราณในประเทศไทย สำนักวัดพระเชตุพนฯ. ประมวลสรรพคุณยาไทย (ภาคสาม) ว่าด้วยพฤกษชาติ วัตถุธาตุ และ สัตว์วัตถุนานาชนิด. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อำนวยการวิทยา. 2512. หน้า 37-8.
2. สำนักงานหอพรรณไม้ สำนักวิจัยการอนุรักษ์ป่าไม้และพันธุ์พืช กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย. เต็ม สมิตินันท์. ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม 2557. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. 2557. หน้า 388
3. de padua LS, Bunyaphatsara N, Lemmens RHMJ, editors. Plant resources of south-east Asia No.12(1). Medicinal and poisonous plants. Leiden (Netherlands): Backhuys publishers. 1999.
4. United States Department of Agriculture, Agriculture Research Service, National Genetic Resources Program. Germplasm Resources Information Network – (GRIN). Beltsville (MD): National Germplasm Resources Laboratory. [cited 2008 Mar 28]. Available from: <http://www.ars-grin.gov/cgi-bin/npgs/html/taxon.pl?447624>
5. Backer CA, Bakhuizen van den Brink RC. Euphorbiaceae. Flora of Java. Vol 1. Groningen (The Netherlands): Wolters- Noordhoff N.V. 1963.
6. Verdc. Moringaceae. In: van Steenis CGGJ, editor. Flora Malesiana. Vol 4, Pt, 2, The Netherlands: Sijthoff & Noordhoff International Publishers. 1949. P. 45.
7. ชยันต์ พิเชียรสุนทร, แม้นมาส ขวลิต, วิเชียร จีรวงส์. คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์ ฉบับเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษา มหาราชชา 5 ธันวาคม พุทธศักราช 2542. พิมพ์ครั้งที่ 1 กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์ประมวลนิติภูมิปัญญา. 2548. หน้า 546.
8. เสจี่ยม พงษ์บุญรอด. ไม้เทศเมืองไทย สรรพคุณของยาเทศและยาไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เฟื่องอักษร. 2514. หน้า 428-9.

65. แมงลัก

แมงลัก

แมงลักเป็นใบแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Ocimum x africanum* Lour. ในวงศ์ Lamiaceae (Labiatae)

ใช้ในตำรับ ยาน้ำมันสนันไตรภพ

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา ใบแห้ง

ชื่อภาษาอังกฤษ Lemon basil, Hoary basil, Hairy basil

ชื่อพ้อง *Ocimum americanum* var. *pilosum* (Willd.) A.J.Paton

ชื่ออื่น ใบกอมก้อ, ใบกอมก้อขาว, ใบกอมก้อดำ, ใบกะเพราขน, ใบกะเพราขาว, ใบกะเพราแดง sacred basil leaf, tulsi leaf

ลักษณะของพืช

ไม้ล้มลุกชนิดพืชปีเดียวหรือหลายปีขนาดเล็ก สูง 10-30 เซนติเมตร มีกลิ่นหอม ลำต้น กลมเป็นสี่เหลี่ยม ขนสั้น นุ่ม มีขนกางและหันลงยาวที่ข้อ

ใบเป็นใบเดี่ยวเรียงตรงข้าม รูปรีรูปใบหอก รูปใบหอกแกมรูปไข่ หรือรูปขอบขนานแกมรูปไข่ กว้าง 0.5-2 เซนติเมตรยาว 0.5 -3.5 เซนติเมตรปลายใบแหลม โคนใบรูปลิ้ม หรือรูปมนขอบใบเรียบหรือจักฟันเลื่อยแคบบ้าง มีต่อมแทรกขน ผิวด้านบนเกลี้ยง ผิวด้านล่างมีขนนุ่ม หรือมีขนทั้งสองด้าน มีขนยาวที่เส้นกลางใบ และเส้นแขนงใบ ก้านใบยาว 0.2-2 เซนติเมตร บางมีขนนุ่ม ซึ่งยาวกาง

ช่อดอกโปร่งเป็นวงรอบได้ถึง 1 เซนติเมตรแกนมีขนนุ่มหนาแน่นหันลง ใบประดับรูปไข่ยาวได้ถึง 0.5 เซนติเมตรปลายใบแหลมถึงเรียวแหลมโคนใบสอบเรียว ขอบใบมีขนยาวห่าง มีต่อมแทรกขน ก้านดอกย่อยโค้งลง ยาว 0.1-0.25 เซนติเมตรสั้นกว่าวงกลีบเลี้ยงที่ติดผล มีขนนุ่มกาง ละเอียดวงกลีบเลี้ยงรูปประฆัง ยาว 0.15-0.25 เซนติเมตรระหว่างอยู่ในระยะออกดอกจะยาว 0.4-0.55 เซนติเมตรเมื่อติดผล กลีบปากหลังกลม หลอดดอกเป็นครีบบขยายออกเล็กน้อยและคงอยู่เป็นติ่งแหลมอ่อนที่ปลาย กลีบปากหน้ามีสองแฉก รูปใบหอกหักแหลมยาวมากกว่ากลีบปากหลัง หักแหลมข้างรูปคล้ายสามเหลี่ยมกว้างปลายแหลม ขนาดเกือบเท่ากับกลีบปากหลัง คอหลอดดอกเป็นหลอด ดอกมีหรือไม่มีต่อมด้านนอก

มีวงแหวนของขนอุยหนาแน่นที่คอหลอดดอกและโคนกลีบเกลี้ยงด้านใน วงกลีบดอกสีขาวหรือสีม่วงอ่อน ยาว 0.4-0.55 เซนติเมตรแฉกเกลี้ยง มีขนอยู่ด้านหลังหลอดดอก มีหรือไม่มีต่อมด้านนอก กลีบปากหน้ามีสองแฉก รูปของขนานกลาง กลีบและรูปขอบขนานแกม รูปไข่กลับที่ขอบกลีบหลังรูปเรือ รูปขอบขนานหรือรูปขอบขนานแกมรูปไข่ที่ผิวด้านนอก หลอดดอกตรงและเกลี้ยงทั้งสองด้าน เกสรเพศผู้ ด้านหลังเกลี้ยงถึงเกือบโคน กลุ่มผลเปลือกแข็ง เมล็ดเดี่ยวสีดำ รูปขอบขนานแคบ ยาว 0.1-0.15 เซนติเมตร มีปุ่มเล็กน้อย มีเมือกเมื่อเปียก

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

พืชชนิดนี้มีเขตการกระจายพันธุ์ในเขตร้อนทั่วโลก พบได้ตามพื้นที่ราบต่ำ ไปจนถึงที่สูง 1,200 เมตร ในประเทศไทยเป็นพืชปลูกทั่วไปทุกภาค

ลักษณะเครื่องยา

ใบแห้ง พบทั้งที่เป็นใบสมบูรณ์และใบหัก มีรอยยับย่นสีน้ำตาลอมสีเขียว ใบที่สมบูรณ์กว้าง 1-3 เซนติเมตร ยาว 2-5 เซนติเมตร รูปขอบขนานแกมรูปรี อาจพบมีก้านใบยาว 1-3 เซนติเมตร กลิ่นหอม

องค์ประกอบทางเคมี

แมงลักมีรายงานพบสาร เช่น cirsilineol, cirsimaritin, isothymusin, isothymonin, apigenin, rosmarinic acid, eugenol ส่วนใบ พบสารน้ำมันหอมระเหย ซึ่งประกอบด้วย borneol L-B-cadinene, 1-8-cineol, B-caryophyllene, eugenol และยังพบสาร Limonene, Linalool, Camphene เมือก

จากเมล็ด พบสาร D-xylos, D-glucose, D-galactose, D-mannose, L-arabinose, L-rhamnose, uronic acid , oil, polysaccharide และ mucilage เป็นต้น

ข้อบ่งใช้

ตำราสรรพคุณยาไทยว่า ใบกะเพรามีรสเผ็ดร้อนหอม สรรพคุณโรคลำไส้พิการ ขับลมในลำไส้ แก้พิษตานซาง แก้กลมวิงเวียน บำรุงหัวใจ

ข้อมูลจากการศึกษาวิจัยพรีคลินิกพบว่า ใบแมงลักมีฤทธิ์ต้านการอักเสบ ต้านเชื้อแบคทีเรีย ต้านอนุมูลอิสระ ต้านการเกิดแผล

ข้อมูลการทดสอบความเป็นพิษพบว่า การทดสอบความเป็นพิษเฉียบพลัน โดยป้อนเมล็ดแมงลักให้หนูแรทในขนาด 5 กรัม/กิโลกรัม ครั้งเดียว ไม่พบว่ามีพิษใดๆหลังจากนั้น 7 วัน ในการทดสอบพิษกึ่งเรื้อรังโดยป้อนเมล็ดแมงลักให้หนู กระต่าย และแมว ในขนาด 1 กรัม/กิโลกรัม ติดต่อกันเป็นเวลา 10 วัน ไม่พบว่ามีพิษต่ออวัยวะต่างๆ และ การทดสอบพิษเรื้อรังโดยการป้อนเมล็ดแมงลักให้หนูแรท ขนาด 0.25, 0.5, 1 และ 2 กรัม/กิโลกรัม เป็นเวลา 12 สัปดาห์ ไม่พบการเปลี่ยนแปลงของตับ ลำไส้เล็ก และลำไส้ใหญ่ เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มควบคุม (6) การศึกษาความเป็นพิษแบบเฉียบพลัน พิษกึ่งเรื้อรัง และพิษเรื้อรังของเมล็ดแมงลัก โดยป้อนเมล็ดแมงลักที่ละลายน้ำให้พองตัว ในขนาด 0.3, 0.5 และ 1 กรัม/กิโลกรัม ให้หนูแรท เป็นเวลา 1 วัน 1 สัปดาห์ และ 1 ปี ก็ไม่พบความเป็นพิษใด ๆ เมื่อฉีดสารสกัดเมทานอล (80%) จากส่วนเหนือดินสด ขนาด 2 ก./กก.เข้าทางกระเพาะอาหารของหนูถีบจักร (23) หรือฉีดผงจากส่วนเหนือดินแห้ง ขนาด 6 ก./กก. เข้าทางกระเพาะอาหารหนูขาว (24) พบว่าสารสกัดและส่วนของพืชที่ใช้ทดสอบ ไม่มีพิษต่อสัตว์ทดลอง และ การศึกษาพิษต่อตัวอ่อน พบว่า เมื่อฉีดสารสกัดเอทานอล (100%) จากใบแห้ง ขนาด 200 มก./กก. เข้าทางกระเพาะอาหารหนูขาวท้อง พบว่าสารสกัดดังกล่าวไม่มีฤทธิ์ทำให้แท้ง และ เมื่อฉีดสารสกัดนี้ในขนาดเท่าเดิม เข้าทางกระเพาะอาหารหนูขาวเพศเมีย พบว่าสารสกัดนี้ไม่มีฤทธิ์ต้านการฝังตัวของตัวอ่อน นอกจากนี้มีการทดลองให้สารสกัดเอทานอล (50%) และสารสกัดปิโตรเลียมอีเทอร์ จากใบแห้ง โดยใช้ความเข้มข้น 150 และ 100 มก./กก. ตามลำดับ ทางกระเพาะอาหารหนูขาวที่ท้อง พบว่าสารสกัดทั้ง 2 ชนิด ไม่มีพิษต่อตัวอ่อน

ข้อห้ามใช้ -

คำเตือน -

ข้อควรระวัง -

ขนาดและวิธีใช้ -

หมายเหตุ -

เอกสารอ้างอิง

1. พร้อมจิต ศรีลัมพ์ รุ่งระวี เต็มศิริฤกษ์กุล วงศ์สถิต ฉั่วกุล และคณะ สมุนไพรไทย ใน:พร้อมจิต ศรีลัมพ์ รุ่งระวี เต็มศิริฤกษ์กุล วงศ์สถิต ฉั่วกุล และคณะ บรรณาธิการ สารานุกรมสมุนไพร เล่ม 1 กรุงเทพมหานคร.อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).2543.
2. วงศ์สถิต ฉั่วกุล.แมงลักและแมงกะแซง.จุลสารข้อมูลสมุนไพร.สำนักงานข้อมูลสมุนไพร คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ปีที่ 25 ฉบับที่1.ตุลาคม 2550.

3. สอนพฤกษศาสตร์ป่าไม้ สำนักวิชาการป่าไม้ กรมป่าไม้. ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย เต็ม สมิตินันทน์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม. กรุงเทพฯ. บริษัทประชาชน จำกัด, 2544. หน้า 382.
4. โสภิตบรรณลักษณ์, ชุน. คัมภีร์แพทย์ไทยแผนโบราณ เล่ม 1. กรุงเทพฯ. โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2513.
5. เสี่ยม พงษ์บุญรอด. ไม้เทศเมืองไทย สรรพคุณยาเทศและนาไทย. กรุงเทพฯ. โรงพิมพ์กรุงธน, 2522”
6. Singh S, Majumdar DK, Yadav MR. Chemical and pharmacological studies on fixed oil of *Ocimum sanctum*. *Indian J Exp Biol* 1996;34(12):1212-5.
7. Murakami A, Kondo A, Nakamura Y, Ohigashi H, Koshimizu K. Possible anti-tumor promoting properties of edible plants from Thailand, and identification of an active constituent, cardamonin, of *Boesenbergia pandurata*. *Biosci Biotech Biochem* 1993;57(11):1971-3.
8. Ross SA, El-Keltawi NE, Megalla SE. Antimicrobial activity of some Egyptian aromatic plants. *Fitoterapia* 1980;51:201-5.
9. Farouk A, Bashir AK, Salih AKM. Antimicrobial activity of certain Sudanese plants used in folkloric medicine. Screening for antibacterial activity (I). *Fitoterapia* 1983; 54(1):3-7.
10. Singh S. Mechanism of action of antiinflammatory effect of fixed oil of *Ocimum basilicum* Linn. *Indian J Exp Biol* 1999;37(3):248-52.
11. Runnebaum B, Rabe T, Kiesel L, Prakash AO. Biological evaluation of some medicinal plant extracts for contraceptive efficacy in females. *Future Aspects in Contraception. Part 2. Female Contraception*. Boston:MTP Press, Ltd., 1984:115-28.
12. Singh S. Evaluation of gastric anti-ulcer activity of fixed oil of *Ocimum basilicum* Linn. and its possible mechanism of action. *Indian J Exp Biol* 1999;36(3):253-7.
13. Ela MAA, El-Shaer NS, Ghanem NB. Antimicrobial evaluation and chromatographic analysis of some essential and fixed oils. *Pharmazie* 1996; 51(12):993-4.
14. Kim OK, Murakami A, Nakamura Y, Ohigashi H. Screening of edible Japanese plants for nitric oxide generation inhibitory activities in raw 264.7 cells. *Cancer Lett* 1998;125(1/2):199-207.
15. Okuyama T, Matsuda M, Masuda Y, et al. Studies on cancer bio-chemoprevention of natural resources. X. Inhibitory effect of spices on TPA-enhanced 3H-choline incorporation in phospholipid of C3h10t1/2cells and on TPA-induced ear edema. *Zhonghua Yaoxue Zazhi* 1995;47(5):421-30.

16. Muangman V, Siripraiwan S, Ratanaolarn K, Rojanaphanthu P, Shaipanich C. A clinical trial of *Ocimum canum* Sims seeds as a bulk laxative in elderly post-operative patients. *Ramathibodi Med J* 1985;8(4):154-8.
17. Prasad G, Kumar A, Singh AK, Bhattacharya AK, Singh K, Sharma VD. Antimicrobial activity of essential oils of some *Ocimum* species and clove oil. *Fitoterapia* 1986; 57(6):429-32.
18. Rockwell P, Raw I. A mutagenic screening of various herbs, spices, and food additives. *Nutr Cancer* 1979;1:10-5.
19. Ross SA, El-Keltawi NE, Megalla SE. Antimicrobial activity of some Egyptian aromatic plants. *Fitoterapia* 1980;51:201-5.
20. Caceres A, Figueroa L, Taracena AM, Samayoa B. Plants used in Guatemala for the treatment of respiratory diseases 2: evaluation of activity of 16 plants against gram-positive bacteria. *J Ethnopharmacol* 1993;39(1):77-82.
21. Ungsurungsie M, Suthienkul O, Paovalo C. Mutagenicity screening of popular Thai spices. *Food Chem Toxicol* 1982;20:527-30.
22. Yamasaki K, Nakano M, Kawathata T, et al. Anti-HIV-1 activity of herbs in Labiatae. *Biol Pharm Bull* 1998; 21(8):829-33.
23. Srinivasan D, Nathan S, Suresh T, Perumalsamy PL. Antimicrobial activity of certain Indian medicinal plants used in folkloric medicine. *J Ethnopharmacol* 2001;74:217-20.
24. Takatsuki S, Narui T, Ekimoto H, Abuki H, Nijima K, Okuyama T. Studies on cytotoxic activity of animal and plant crude drugs. *Natural Med* 1996;50(2):145-57.
25. Akhtar MS, Munir M. Evaluation of the gastric antilucrogenic effects of *Solanum nigrum*, *Brassica oleracea* and *Ocimum basilicum* in rats. *J Ethnopharmacol* 1989; 27(1/2): 163-76.
26. Kelm MA, Nair MG, Strasburg GM, Dewitt DL. Antioxidant and cyclooxygenase inhibitory phenolic compounds from *Ocimum sanctum* Linn. *Phytomedicine* 2000; 7(1):7-13.

66. โม่กมัน

โม่กมัน

โม่กมันเป็นเปลือกต้นแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Wrightia arborea* (Dennst.) Mabb. ในวงศ์ Apocynaceae

ใช้ในตำรับ ยาแก้โรคจิต

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา เปลือกต้น

ชื่อภาษาอังกฤษ Ivory Bark

ชื่อพ้อง *Wrightia tomentosa* Roem. & Schult.

ชื่ออื่น มุกน้อย มุกมัน (น่าน), โม่กมันเหลือง (สระบุรี), มักมัน (สุราษฎร์ธานี), โม่กน้อย

ลักษณะของพืช

ต้นโม่กมัน จัดเป็นไม้ยืนต้นขนาดเล็กผลัดใบ มีความสูงของต้นประมาณ 5-15 เมตร เปลือก ลำต้นเป็นสีขาหรือสีเทาอ่อน เปลือกต้นแตกเป็นร่องตื้น ๆ ตามยาว มีขนสีขาวตามกิ่งอ่อนและยอดอ่อน มีรูอากาศมาก ที่เปลือกด้านในมีน้ำยางสีขาว

ใบ ใบเป็นใบเดี่ยวออกเรียงตรงข้ามกันสลับตั้งฉาก ลักษณะของใบเป็นรูปรีหรือรูปไข่ ใบมีขนาดกว้างประมาณ 3-8 เซนติเมตรและยาวประมาณ 7-18 เซนติเมตร ปลายใบแหลมหรือเรียวแหลม โคนใบสอบ ส่วนขอบใบเรียบไม่มีหยัก พื้นผิวใบบางคล้ายแผ่นกระดาษ แผ่นใบมีขนนุ่มทั้งสองด้าน ด้านบนมีขนเฉพาะที่เส้นกลางใบหรือมีขนทั่วไป ส่วนด้านล่างมีขนที่เส้นกลางใบและเส้นแขนงใบอย่างทั่วถึง มีเส้นแขนงใบข้างละประมาณ 8-12 เส้น ก้านใบยาวประมาณ 2-7 มิลลิเมตร มีขนสั้นนุ่มประปราย

ดอก ดอกเป็นช่อกระจุกตามปลายกิ่ง ช่อหนึ่งยาวประมาณ 3-6 เซนติเมตร ดอกเป็นสีขาวอมเหลือง ดอกมีกลิ่นหอม ก้านช่อดอกและก้านดอกย่อยมีขนสั้นนุ่มขึ้นอยู่ประปรายถึงหนาแน่น กลีบดอกมี 5 กลีบ กลีบดอกบิด โคนกลีบเชื่อมติดกันเป็นหลอด ยาวประมาณ 4-5 มิลลิเมตร กลีบดอกเป็นรูปรี รูปรีแกมรูปไข่กลับ หรือเป็นรูปไข่กลับ ปลายมน มีขนาดกว้างประมาณ 4-6 มิลลิเมตรและยาวประมาณ 0.8-1.2 เซนติเมตร ปลายหลอดกลีบดอกก้านดอกมีขนสั้นนุ่ม ส่วนด้านในเกลี้ยงถึงมีขนละเอียด กระบังรอบที่ติดตรงข้ามกลีบดอกยาวประมาณ 3.5-5 มิลลิเมตร ติดแนบเกือบตลอดความยาว ปลายจักเป็นซี่ฟัน กระบังรอบที่ติดสลับกับกลีบดอกยาวประมาณ 1.5- มิลลิเมตร ลักษณะเป็นรูปแถบ ปลายแยกเป็นแฉก 2 แฉก ภายในหลอดดอกมีทั้งเกสรเพศผู้และเกสรเพศเมีย เกสรเพศผู้จะติดบนหลอดกลีบดอก โผล่พ้นมาจากปากหลอด อับเรณูเป็นรูปหัวลูกศร มีขนสั้นนุ่มที่ด้านนอก รังไข่จะอยู่เหนือวงกลีบ คาร์เพลเชื่อม 2 อัน ส่วนกลีบเลี้ยงดอกโคนเชื่อมติดกัน ปลายแยกเป็นแฉก 5 แฉก กลีบเลี้ยงมีลักษณะเป็นรูปไข่ ปลายมนถึงแหลม มีขนสั้นนุ่มอยู่ประปรายถึงหนาแน่น กลีบเลี้ยงกว้างประมาณ 2-3 มิลลิเมตร และยาว

ประมาณ 2.5-5 มิลลิเมตร ดอกแรกบานจะเป็นสีขาวอมเหลือง ข้างนอกเป็นสีเขียวอ่อน และเมื่อดอกบานเต็มที่จะมีขนาดกว้างประมาณ 1 นิ้ว และจะเปลี่ยนเป็นสีม่วงหรือสีแดงม่วง โดยจะออกดอกในช่วงเดือนเมษายนถึงเดือนสิงหาคม

ผล ออกผลเป็นฝักยาวคิคุกันและห้อยลง ลักษณะของฝักเป็นรูปทรงกระบอก เป็นร่อง 2 ร่อง มีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 8-11 มิลลิเมตร และยาวประมาณ 7-14 นิ้ว พื้นผิวฝักเกลี้ยงหรือขรุขระ ไม่มีรูอากาศ ฝักเมื่อแก่เต็มที่แล้วจะแตกออกได้ ภายในมีเมล็ดเป็นจำนวนมาก ลักษณะของเมล็ดเป็นรูปรีหรือรูปแถบ มีขนาดกว้างประมาณ 1.5-2.5 มิลลิเมตร และยาวประมาณ 12-16 มิลลิเมตร ที่ปลายด้านหนึ่งมีขนปุยสีขาวเป็นกระจุกติดอยู่ กระจุกขนยาวประมาณ 2-4 มิลลิเมตร ทำให้ปลิวไปตามลมได้ไกล โดยจะติดผลในช่วงประมาณเดือนสิงหาคมถึงเดือนธันวาคม

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

พืชชนิดนี้มีการกระจายพันธุ์ในประเทศไทยตามป่าเบญจพรรณ ป่าดิบแล้ง ป่าผลัดใบ และป่าโปร่งทั่วไปที่ระดับความสูงจากน้ำทะเลถึง 1,600 เมตร ขยายพันธุ์ด้วยวิธีการเพาะเมล็ดและวิธีการตอนกิ่ง เจริญเติบโตได้ดีในดินทุกประเภท ชอบความชื้นปานกลาง เป็นพรรณไม้กลางแจ้ง ทนต่อความร้อนและแสงแดดได้ดี

ลักษณะเครื่องยา

โมกมันเป็นเปลือกต้นแห้ง รูปร่างและขนาดไม่แน่นอน โดยทั่วไปหนา 0.3-1.1 เซนติเมตร เปลือกชั้นนอกสีเหลืองปนสีน้ำตาลอ่อน ขรุขระ มีรอยแตกเป็นช่วงๆ เปลือกชั้นในสีน้ำตาลถึงสีน้ำตาลแดง กลิ่นหอม รสขมเล็กน้อย

องค์ประกอบทางเคมี

เปลือกต้นและยางมีแอลคาลอยด์หลายชนิด รวมทั้ง Conessine นอกจากนี้พบสาร ได้แก่ benzoic acid, 2-hydroxy-6-methoxy, benzoic acid, 4-hydroxy, conessidine, conkurchin, ferulic acid, gentisic acid, hexacosane-3, 6-diol, 12-oic acid, hexacosan-3, 6-diol-12-oic acid, quercetin, kaempferol, kurchicine, kurchine, n-tritriacontan-16-one, sinapic acid, syringic acid, vanillic acid, wrightiadione เป็นต้น

ข้อบ่งใช้

ตำราสรรพคุณยาไทยว่าเปลือกต้นรสขมร้อน ฝาดเมา ช่วยเจริญอาหาร บำรุงธาตุ ทำให้ประจำเดือนปกติ แก้พิษแมลงสัตว์กัดต่อย แก้โรคไต ฆ่าเชื้อรามีขนาด เชื้อคุดทะราด แก้บิดมูกเลือด

ใบ รสเย็น เป็นยาขับน้ำเหลืองเสีย แก้ตับพิการ แก้ท้องมาน

ดอก รสจืด เป็นยาระบาย แก้พรรตึก(ท้องผูก) ผล รสเมา แก้พิษงู ฆ่าเชื้อราเมฆนาต

ราก รสร้อน รักษางูกัด แก้ลมที่เกิดเรื้อรัง เนื้อไม้หรือแก่น รสร้อนขม เป็นยาขับโลหิต

กระพี้ บำรุงธาตุ น้ำยาง รสเมาเบื่อ แก้บิด ใช้แก้ท้องร่วง แก้พิษงู แก้พิษแมลงกัดต่อย

หมอยาพื้นบ้านจังหวัดอุบลราชธานีใช้ รากและเนื้อไม้ ต้มน้ำดื่ม แก้บิด ถ่ายเป็นมูกเลือด

ประเทศจีนใช้สารสกัดจากรากและใบรักษาวัณโรคแรกเริ่มที่ต่อมน้ำเหลืองบริเวณคอ และอาการ

ปวดข้อจากโรคข้อรูมาติก เปลือกให้เส้นใยใช้ทำกระดาษ และใช้แทนเส้นใยจากฝ้าย

ข้อมูลจากการทดสอบความเป็นพิษ ด้วยการฉีดสารสกัดส่วนของพืชที่อยู่เหนือดินด้วยเอทานอล

และน้ำ (ในอัตราส่วน 1:1) เข้าที่ช่องท้องหนูถีบจักรทดลอง พบว่าในขนาดที่ทำให้หนูตายครึ่งหนึ่ง เท่ากับ

125.0 มิลลิกรัมต่อกิโลกรัม และถ้าฉีดสารสกัดจากเปลือกต้นเข้าใต้ผิวหนังของหนูถีบจักรทดลอง ในขนาด

ที่ทำให้หนูตายครึ่งหนึ่งเท่ากับ 8.065 มิลลิกรัมต่อกิโลกรัม

ข้อห้ามใช้ -

คำเตือน -

ข้อควรระวัง -

ขนาดและวิธีใช้ -

หมายเหตุ -

เอกสารอ้างอิง

1. พญ.เพ็ญภา ทวีทรัพย์เจริญ. หนังสือสมุนไพรในอุทยานแห่งชาติภาคเหนือ. นนทบุรี : ศูนย์พัฒนาตำราการแพทย์แผนไทย, 2549.
2. นิจศิริ เรืองรังษี, ธวัชชัย มังคละคุปต์. หนังสือสมุนไพรไทย เล่ม 1. กรุงเทพฯ : บี เฮลท์ตี้, 2547
3. วิทย์ เทียงบูรณธรรม. หนังสือพจนานุกรมสมุนไพรไทย, ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : บริษัท รวมสาส์น(1977) จำกัด, 2542
4. ฐานข้อมูลสมุนไพร คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. “โมกมัน”. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: www.phargarden.com. [20 พ.ค. 2020]. Li S, Li X, Li J, Huang P, Wei FN, Cui H, et al. Lauraceae. In: Wu ZY, Raven PH, editors. Flora of China. Vol. 7. Beijing: Science Press. 2008. p. 180.
5. ระบบฐานข้อมูลทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน, สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานชีวภาพ (องค์การมหาชน). “โมกมัน”. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: www.bedo.or.th. [20 พ.ค. 2020].

67. ยาดำ

ยาดำ

ยาดำได้จากพืชวงศ์ว่านหางจระเข้ 3 ชนิด ได้แก่ *Aloe barbadensis* Mill., *Aloe ferox* Mill. และ *Aloe perryi* Baker วงศ์ *Aloeaceae*

ใช้ในตำรับ ยาแก้ลมขึ้นเบื้องสูง ยาทัพยาธิคุณ

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา ยางของพืชพวกวานหางจระเข้ 3 ชนิด คือ *Aloe barbadensis* Mill., *Aloe ferox* Mill. และ *Aloe perryi* Baker วงศ์ *Aloeaceae*

ชื่อละติน

ชื่อสามัญ

Aloe ferox Mill. - Aalwyn (a), Bergaalwee (a), Bergaalwyn (a), Bitter Aloe (e), Bitteraalwyn (a), Cultivated Aloe (e), Hlaba (ss), Ikhala (x), Kanniedood (a), Kraalalwee (a), Kraalalwyn (a), Lekhala La Quthing (ss), Mak-aalwyn (a), Makalwee (a), Opregte Aalwyn (a), Regte Aalwee (a), Regte Aalwyn (a), Swellendam-aalwyn (a), Swellendamsaalwee (a), Tap Aloe (e), Tapaalwyn (a), Tap-aalwyn (a), Tapalwee (a), Tapalwyn (a), Uganda Aloes (e), Umhlaba (z), Umhlaba (x)

ชื่อพ้อง *Aloe barbadensis* Mill., *A. chinensis* Steud. ex Baker, *A. elongata* Murray, *A. flava* Pers., *A. indica* Royle, *A. lanzae* Tod., *A. perfoliata* var. *barbadensis* (Mill.) Aiton, *A. perfoliata* var. *vera* L., *A. rubescens* DC., *A. vulgaris* Lam

ชื่ออื่น ว่านหางตะเข้ ว่านไฟไหม้

ลักษณะพืช ว่านหางจระเข้เป็นไม้พุ่มขนาดเล็ก อายุหลายปี สูง 0.50-1 เมตร ลำต้นมีข้อและ ปลอกสั้น ๆ ใบเป็นใบเดี่ยวเรียงรอบต้น ขนาดกว้าง 5-12 เซนติเมตร ยาว 30-40 เซนติเมตร อวบน้ำ สีเขียวอ่อนหรือเขียวเข้ม ภายในมีวุ้นใส ใต้ผิวสีเขียวมียางสีเหลือง ใบอ่อนมีประสีขาว ช่อดอกแทงออก จากกลางต้น ดอกห้อยลง กลีบเชื่อมกันเป็นหลอดยาว สีสม บานจากด้านล่างไปยังด้านบน ผลเป็นผลแห้ง แตก

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์ มีถิ่นกำเนิดในทวีปแอฟริกา มักปลูกกริมทะเลโดยเฉพาะบริเวณชายฝั่งทวีปแอฟริกาและตามหมู่เกาะในบริเวณใกล้เคียง

ลักษณะเครื่องยา ยาดำเป็นยางที่แข็งปนก้อนสีดำหรือสีน้ำตาลเข้ม ทึบ เปราะ

การเตรียมเครื่องยา ยาดำได้จากการตัดใบว่านทางจรเข้บริเวณส่วนโคนใบที่อยู่ใกล้กับผิวดิน เมื่อกรีดใบว่านทางจรเข้จะมียางสีน้ำตาลลอมเหลืองไหลออก จากท่อน้ำยางที่ขอบใบ เมื่อเก็บน้ำยางนี้รวมกันโดมาก ๆ เอามาเคี้ยวบนไฟจนข้นเหนียว ผึ่งแดดให้แห้ง จะแข็ง ปนก้อนสีดำเรียก “ยาดำ” หรือ Jadam ในภาษาถิ่น ของมลายูและชวา ยาดำที่ไซในตำรับยาไทยสวนใหญ่เป็นยาดำที่นำเข้ามา จากแอฟริกา ตำราสรรพคุณยาโบราณว่า ยาดำมีรสเบื่อ และเหม็นขม ในทางการแพทย์แผนไทยจะมีการสตุยาดำก่อนนำมาใช้ปรุงยา ทำได้โดยการเอายาดำใส่กระทะที่สะอาด คั่วไฟจนกรอบ หรือเอายาดำใส่กระทะ ปีบนำมะนาวลงไปพอควร ตั้งบนเตาไป กวนให้แห้ง หรือเอาใบชาหรือใบบัว ห่อยาดำปิ้งไฟ จนใบที่ห่อเหลืองจวนจะไหม้ หรือโดยการเอายาดำใส่หม้อดิน เติมน้ำเล็กน้อย ยกขึ้นตั้งไฟจนยาดำกรอบดีแล้ว จึงนำไปใช้ปรุงยาได้

องค์ประกอบทางเคมี มีสารกลุ่มแอนทราควิโนน หลายชนิด เช่น aloin, barbaloin (aloe-emodin)

ข้อบ่งใช้ ยาดำมีรสเบื่อ และเหม็นขม สรรพคุณถ่ายลมเบื่องสูงไหลงต่ำ กัดฟอก เสมหะและโลหิต

ทำลายพรรคติก เป็นยาถ่าย ยาระบาย

การศึกษาทางพิษวิทยา

หากรับประทานมากเกินไป จะทำให้ท้องเสีย และปวดท้องอย่างรุนแรง เพราะลำไส้บีบเกร็งตัวอ่อนเพลีย ไตอักเสบ และมีอาการแทรกซ้อนอื่นๆได้

ขนาดและวิธีใช้ ใช้เป็นยาถ่าย ยาดำขนาด 0.25 กรัม เท่ากับ 250 มิลลิกรัม (ขนาดรับประทานเท่า 1 เมล็ดถั่วเขียว) ยานี้ทำให้เกิดอาการใช้ท้องได้ เพราะยาจะบีบลำไส้อย่างมาก

ข้อห้ามใช้ ห้ามรับประทานมากเกินไป จะทำให้ท้องเสีย และปวดท้องอย่างรุนแรง เพราะลำไส้บีบเกร็งตัวอ่อนเพลีย ไตอักเสบ และมีอาการแทรกซ้อนอื่นๆได้ หญิงมีครรภ์ห้ามรับประทานเพราะทำให้แท้งได้

อ้างอิง

1. ฐานข้อมูลเครื่องยาสมุนไพร คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. ยาดำ. [อินเทอร์เน็ต].

[เข้าถึงเมื่อ 3 มิ.ย. 2563]. เข้าถึงได้จาก:

<http://www.thaicrudedrug.com/main.php?action=viewpage&pid=112>

2. คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์ ฉบับเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษามหาราชา 5 ธันวาคม 2542 ชัยนต์ พิเชียรสุนทร, แม้นมาศ ขวลิต และ วิเชียร จีรวงส์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: อมรินทร์และมูลนิธิภูมิปัญญา. 2548. หน้า 562

3. การเตรียมเครื่องยาไทยบางชนิดก่อนใช้ปรุงยา (ประสะ-สตุ-ฆาฤทธิ) ชุดตำราภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย ฉบับอนุรักษ์. สำนักคุ้มครองภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก ในพระบรมราชูปถัมภ์. 2557. หน้า 24-25

4. <http://redlist.sanbi.org/species.php?species=2206-93>; retrieved July 10, 2020.

5. <http://www.plantsoftheworldonline.org/taxon/urn:lsid:ipni.org:names:529449-1>; retrieved July 10, 2020.

68. ยิงสม (โสม)

ยิงสม

โสมได้จากรากของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Panax ginseng* C.V Meyer ในวงศ์ Araliaceae

โสมมีหลายสายพันธุ์ แต่ละสายพันธุ์มีชื่อวิทยาศาสตร์จำแนกตามแหล่งเพาะปลูก ได้แก่ โสมเกาหลี *Panax ginseng* C.V Meyer , โสมแคนาดาและอเมริกา *P. quinquefolius*, โสมญี่ปุ่น *P. Japonicos*, โสมจีน *P. notoginseng*, โสมเนปาล *P.pseudoginseng* และโสมเวียดนาม *P. Veitnamensis*

เครื่องยาอิงโสม

ใช้ในตำรับ ยาอัคคินิวคณะ

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา ราก

ชื่อละติน Ginseng radix

ชื่อภาษาอังกฤษ Korean ginseng, ginseng

ชื่อพ้อง *Aralia ginseng* (C.A.Mey.) Baill., *Aralia quinquefolia* var. *ginseng* (C.A.Mey.) auct., *Panax chin-seng* Nees, *Panax quinquefolius* var. *ginseng* (C.A. Mey.) Regel & Maack, *Panax verus* Oken

ชื่ออื่น ginseng เหรินเซียม (จีนแทนตาริน) หยินเซียม (จีนแต้จิ๋ว)

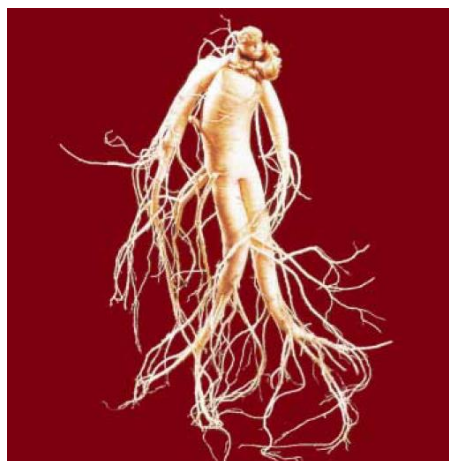
ลักษณะของพืช ยิงสมเป็นพืชขนาดเล็ก ลงหัว อายุหลายปี สูง 30-60 เซนติเมตร มีรากสะสมอาหาร อวบ สีขาวนวลถึงสีเหลืองอ่อน ใบเป็นใบประกอบแบบฝ่ามือ โดยทั่วไปต้นยิงสมที่มีอายุมากกว่า 5 ปี มักมีใบย่อย 5 ใบ ต้นที่มีอายุน้อยกว่านั้นอาจมีใบย่อย 3-4 ใบ ใบย่อยที่อยู่กลางจะมีขนาดใหญ่ที่สุด ใบถัดออกมา

จะมีขนาดเล็กถึง ใหญ่ที่อยู่นอกสุดจะมีขนาดเล็กที่สุด ใบบ่อยรูปรี ปลายใบและโคนใบแหลม ขอบใบหยัก ขนาดกว้าง 3-5 เซนติเมตร ยาว 8-12 เซนติเมตร มีขน ดอกออกเป็นช่อ แบบก้านค้ำร่ม ก้านช่อยาว ดอกย่อยมีขนาดเล็ก สีขาวอมเขียวถึงสีเหลืองอ่อน กลีบเลี้ยงเชื่อมติดกันเป็นรูปถ้วย ปลายแยกเป็น 5 แฉก กลีบดอกมี 5 กลีบ เกสรตัวผู้มี 5 อัน เกสรตัวเมียภายในมี 2 ช่อง ผลรูปกลมแบน สีเขียวเมื่อยังอ่อน จะเปลี่ยนเป็นสีแดงเมื่อแก่จัดและสุก

รากโสมที่เก็บขึ้นมา นำมาล้างให้สะอาด ตากแดดให้แห้ง จะมีสีน้ำตาลอ่อนถึงน้ำตาลเข้ม เรียกว่า “โสมขาว” แต่ถ้านำรากที่เก็บได้มาตัดรากข้างและรากฝอยออก แล้วปอกเปลือกรากออก นำไปนึ่งก่อนที่จะตากแดดให้แห้ง ก็จะได้รากโสมที่มีสีแดงอมน้ำตาล สีตั้งแต่แดงเข้มจนเกือบดำ เรียก “โสมแดง”

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์ ยิงสมมีถิ่นกำเนิดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน มีการนำไปศึกษาและทดลองปลูกในประเทศเกาหลีและญี่ปุ่นจนประสบความสำเร็จในเชิงการค้า โสมชนิดนี้ถ้าปลูกและส่งออกจากรประเทศจีนมักเรียกว่า “โสมจีน” ที่ปลูกและส่งออกจากรประเทศเกาหลี มักเรียก “โสมเกาหลี” โสมชนิดนี้เมื่อปลูกจนมีอายุครบ 6 ปี จึงจะมีตัวยาสาคัญสูงสุด เก็บเกี่ยวมาใช้ประโยชน์ได้

ลักษณะเครื่องยา รากมีขนาดใหญ่อ้วนกลม มีลักษณะอวบแตกเป็นแขนง 2 อัน ลักษณะคล้ายกับขาคน หากดูทั้งรากจะมีลักษณะคล้ายกับคน บางครั้งจึงเรียกว่า “โสมคน” โดยรากแก่ยาวประมาณ 8-20 เซนติเมตร "โสม" มาจากคำภาษาจีน "เหรินเฉิง" (rensheng) ซึ่งแปลว่า "มนุษย์" และคำว่า "Ginseng" นั้นเป็นภาษาจีน ที่แปลว่า man-root ซึ่งหมายถึง รากไม้ที่มีลักษณะคล้ายคน มองดูคล้ายมีหัวแขนและขา (บางตำรากล่าวว่ารากโสมยังมีลักษณะใกล้เคียงกับมนุษย์มากเท่าไร ก็ยิ่งแสดงว่าโสมนั้นมีคุณค่าและมีราคาแพง) เปลือกรากเป็นสีเหลือง มีเนื้อนิ่ม เนื้อในรากเป็นสีขาว แตกรากฝอยมาก การจะเก็บรากโสมจะต้องเก็บในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ก่อนการออกดอก ซึ่งจะเป็นช่วงที่โสมที่สารสำคัญอยู่มากที่สุด เมื่อเก็บมาแล้วก็ต้องทำให้แห้งโดยเร็ว ทั้งนี้ก็เพื่อป้องกันมิให้เอนไซม์ในรากโสมออกมาทำลาย saponin

องค์ประกอบทางเคมี รากโสมมีองค์ประกอบเคมีที่ซับซ้อน ที่สำคัญเป็นกลุ่มสารประกอบอินทรีย์ในกลุ่มซาโปนิน (saponin) ที่มีชื่อเรียกรวมๆ กันว่า “จินเซนโนไซด์” (ginsenosides)

ปัจจุบันนักวิทยาศาสตร์ได้ค้นพบแล้วกว่า 50 ชนิด โดยมี ginsenoside Rb1, ginsenoside Rb2, ginsenoside Rg1 และสารประกอบน้ำตาลเชิงซ้อน (polysaccharide) เป็นองค์ประกอบหลักที่แสดง

ฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา นอกจากนั้นในรากโสมยังมีวิตามินและเกลือแร่ โดยเฉพาะเยอซ์มาเนียม (germanium) และสารชนิดอื่นๆ อีกมาก

ข้อบ่งใช้ โสมแดงมีฤทธิ์ร้อนแรงกว่าโสมขาว จึงนิยมใช้ในการบำบัดโรคต่างๆ ส่วนโสมขาวนิยมใช้เดี่ยวๆ หรือแทรกในตำรับยา เพื่อต้องการสรรพคุณในการบำรุงร่างกายทั่วไป โดยเฉพาะกับผู้ป่วยโรคเรื้อรัง ผู้สูงอายุและเด็ก ตลอดจนคนปกติที่ต้องทำงานหนัก และอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เสี่ยงต่อปัญหาสุขภาพ

โสมใสรสรรพคุณที่เป็นประโยชน์ต่อร่างกายหลายอย่าง ที่สำคัญ ได้แก่

1. โสมช่วยเพิ่มสมรรถนะในการทำงานของร่างกายให้สูงขึ้น เนื่องจากโสมมีคุณสมบัติในการต้านความเมื่อยล้าอาจจะด้วยกลไกร่วมกันหลายๆ อย่าง เช่น การเพิ่มการดูดซึมออกซิเจนของผนังเซลล์เซลล์จึงสามารถสร้างพลังงานได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ของเสียที่เกิดจากการเผาผลาญร่างกายโดยเฉพาะกรดแลคติก (lactic acid) ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญของความอ่อนล้าจะลดลง ทำให้ร่างกายมีพลังงานสะสมมากขึ้น

นอกจากนั้นโสมยังช่วยปรับการเต้นของหัวใจ ให้กลับสู่ภาวะปกติแล้วขึ้น ร่างกายจะเหนื่อยช้าลง มีความอดทนต่อการทำงานมากขึ้น และสรรพคุณนี้เอง ที่ทำให้โสมช่วยให้ผู้สูงอายุมีสมรรถภาพการทำงานในร่างกายดีขึ้น ทั้งยังช่วยฟื้นฟูสมรรถภาพของผู้ป่วยในระหว่างการพักฟื้นให้หายเจ็บป่วยเป็นปกติได้เร็วขึ้นและเป็นสาเหตุที่ทำให้เชื่อกันว่าโสมมีผลกระตุ้นสมรรถภาพทางเพศด้วย

2. โสมมีคุณสมบัติต่อต้านความเครียด โดยจะช่วยปรับร่างกายและจิตใจให้ทนต่อความกดดันจากภายนอก โดยกระตุ้นการหลั่งฮอร์โมนที่มีผลป้องกันและลดความเครียดจากต่อมใต้สมอง ทั้งยังมีฤทธิ์ช่วยให้คลายความวิตกกังวลได้ด้วย

3. โสมมีฤทธิ์กระตุ้นระบบประสาทส่วนกลาง ทำให้ผู้บริโภครู้สึกคึกคักมีชีวิตชีวาและกระปรี้กระเปร่า โดยไม่ทำให้เกิดการอ่อนเพลียหรืออ่อนล้าตามมาเหมือนยาที่มีฤทธิ์กระตุ้นระบบประสาทส่วนกลางอื่นๆ เนื่องจากโสมมีกลไกในการแสดงฤทธิ์ที่แตกต่างออกไป

4. โสมมีฤทธิ์เพิ่มประสิทธิภาพของระบบภูมิคุ้มกันในร่างกาย โดยการเพิ่มภูมิคุ้มกันของร่างกายต่อเชื้อโรคและสิ่งแปลกปลอมที่เข้าสู่ร่างกาย ซึ่งเป็นผลจากการกระตุ้นระบบภูมิคุ้มกันของร่างกายแบบไม่จำเพาะเจาะจง มีรายงานว่าหลังกินโสมจะมีการเพิ่มของปริมาณนิวโทรฟิล (neutrophils) และเม็ดเลือดขาวบางชนิด ซึ่งผลนี้เกี่ยวข้องกับอย่างแยกไม่ออกกับสรรพคุณต้านมะเร็งของโสม

5. โสมมีฤทธิ์ลดระดับน้ำตาลในเลือด เฉพาะสำหรับคนที่มียกระดับน้ำตาลในเลือดสูงกว่าปกติ โดยมีฤทธิ์กระตุ้นต่อมในตับอ่อน ให้หลั่งฮอร์โมนอินซูลินออกมาควบคุมระดับน้ำตาลในเลือดให้เป็นปกติ ด้วยยาสำคัญในโสม คือ จินฉนซนไซต์ บางชนิด มีฤทธิ์เหมือนอินซูลิน จึงสามารถช่วยผู้ป่วยโรคเบาหวานได้ ตั้งแต่ทำให้สามารถลดขนาดการใช้อินซูลินจากภายนอก จนกระทั่งรักษาผู้ป่วยโรคเบาหวานบางคนให้หายขาดได้

6. โสมช่วยชะลอความแก่ โดยโสมแสดงฤทธิ์ทำลายอนุมูลเสรี (free radicals) ของออกซิเจนที่เกิดขึ้นในการเผาผลาญไขมันอนุมูลเสรีนี้มีอำนาจทำลายเนื้อเยื่อต่างๆ ให้เสื่อมสลายลงก่อนเวลาอันควร ซึ่งเชื่อว่าเป็นผลทำให้เกิดความแก่ (aging) และผลนี้เองเมื่อร่วมกับคุณสมบัติของโสมในการปรับสภาพร่างกายและจิตใจให้ทนต่อความกดดันเชื่อว่าจะช่วยเสริมฤทธิ์กัน ทำให้ทรงมีคุณสมบัติชะลอความแก่ได้

อาการไม่พึงประสงค์และความเป็นพิษ

การศึกษาความเป็นพิษเฉียบพลันของโสมแบบกึ่งเฉียบพลัน (subacute) ของ Park และคณะ (2013) โดยการกิน โดยให้โสมขนาด 0, 500, 1,000 และ 2,000 มิลลิกรัมต่อกิโลกรัมต่อวัน เป็น

ระยะเวลา 4 สัปดาห์ ไม่พบความผิดปกติของการเกิดพิษและผลการตรวจทางห้องปฏิบัติการ ได้แก่ การทำงานของตับ ไต ระบบโลหิต รวมถึงการวัดขนาดของอวัยวะภายในของหนูไม่พบความผิดปกติ

การศึกษาของ Garabin และคณะ (2000) ศึกษาการให้โสมโดยการรับประทานแล้วสังเกตการเกิดพิษ พบว่าการให้โสมในขนาด 2,000 มิลลิกรัมต่อกิโลกรัม เทียบเท่ากับ 80 มิลลิกรัมของ ginsengoside ต่อกิโลกรัมเป็นระยะเวลา 90 วัน ไม่พบความผิดปกติในหนูที่ได้รับโสมในขนาดดังกล่าว การศึกษานี้พบว่าโสมมีค่า LD50 มากกว่า 5000 มิลลิกรัมต่อกิโลกรัมหรือ ginsengoside 200 มิลลิกรัมต่อกิโลกรัม และการศึกษาในมนุษย์พบว่า โสมมีอาการไม่พึงประสงค์ค่อนข้างต่ำ รวมถึงการตรวจทางห้องปฏิบัติการก็ไม่พบความผิดปกติเมื่อเปรียบเทียบกับยาหลอก ยกเว้นการใช้โสมในขนาดมากกว่า 300 มิลลิกรัมต่อวัน

เอกสารอ้างอิง

1. ชัยนัต พิเชียรสุนทร, แม้นมาส ขวลิขิต, วิเชียร จีรวงส์. คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์ ฉบับเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษามหาราชา 5 ธันวาคม พุทธศักราช 2542. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์และมูลนิธิภูมิปัญญา. 2548. หน้า 567-575
2. วิระพล ภิบาลย์. หลักฐานเชิงประจักษ์สมุนไพรรดน้ำตาลในเลือด. มหาสารคาม. คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. 2561. หน้า 100-105
3. <http://www.theplantlist.org/tpl/record/kew-146697>; retrieved July 10, 2020.
4. https://www.researchgate.net/publication/319007330_An_Overview_on_Panax_ginseng; retrieved July 10, 2020.

69. ระย่อม

ระย่อม

ระย่อมเป็นรากแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Rauvolfia serpentina* (L.) Benth. Ex Kurz ในวงศ์ Apocynaceae

ใช้ในตำรับ ยาแก้โรคจิต

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา ราก

ชื่อละติน *Radix Rauvolfiae*

ชื่อภาษาอังกฤษ Indian Snake Root

ชื่อพ้อง *Ophioxylon obversum* Miq., *O. salutiferum* Salisb., *O. serpentinum* L., *Rauvolfia obversa* (Miq.) Baill., *R. trifoliata* (Gaertn.) Baill.

ชื่ออื่น รากกะย่อม, รากกระย่อม, รากย่อม, รากชะย่อม, รากชะย่อมแดง, รากย่อมตีนหมา, รากชะย่อม, ละย่อม, serpentine root, insanity herb

ลักษณะของพืช

ไม้พุ่ม สูงไม่เกิน 1 เมตร กิ่งก้านเกลี้ยง ทั้งต้นมียางสีขาว ใบ เป็นใบเดี่ยว เรียงเป็นวงรอบ 3 ใบ รูปไข่กลับ อาจพบรูปรีได้บ้าง กว้าง 1.5-9.9 เซนติเมตร ยาว 4.1-25 เซนติเมตร ปลายเรียวแหลมถึงมน โคนรูปกลมขอบเรียบ เนื้อบางคล้ายกระดาษ เกลี้ยงทั้ง 2 ด้าน เส้นแขนงใบข้างละ 7-16 เส้น โค้งขึ้นแบบ คั่นศร ก้านใบยาว 1-1.9 เซนติเมตร มักมีต่อมตรงซอกใบ

ช่อดอก แบบช่อกระจุกค่อนข้างแน่น มักเป็นช่อเดี่ยว ออกตามซอกใบ หรือที่ปลายกิ่ง ยาว 4.5-11.5 เซนติเมตร ปลายช่อตั้ง ก้านช่อยาว 3-7.8 เซนติเมตร เกลี้ยง ดอกสมบูรณ์เพศ ก้านดอก

ยาว 2.2-6.5 มิลลิเมตร กลีบเลี้ยงโคนเชื่อมติดกัน ปลายแยกเป็น 5 กลีบ รูปไข่หรือรูปใบหอก กว้าง 0.5-1.5 มิลลิเมตร ยาว 1.8-4.2 มิลลิเมตร ปลายแหลมถึงเรียวแหลม สีเขียวปลายอาจมีสีแดงเรื่อ ๆ กลีบดอกโคนเชื่อมติดกันเป็นหลอดยาว 1-2 เซนติเมตร ป่องกลาง สีขาว สีแดง สีชมพู หรือสีม่วง ปลายแยกเป็น 5 กลีบ สีขาว ซ้อนเหลื่อมกัน ด้านนอกเกลี้ยง ด้านในบริเวณปากหลอดจนถึงบริเวณใต้ เกสรเพศผู้มีขนนูน หรือบริเวณปากหลอดด้านในถึงรอบเกสรเพศผู้มีขนสั้นนุ่ม และมีแถบเกลี้ยง เกสรเพศ ผู้ 5 อัน ติดอยู่ที่ด้านในหลอดกลีบดอกจากโคนหลอดขึ้นมา 0.7-1.1 เซนติเมตร ก้านชูอับเรณูยาว 0.5-1 มิลลิเมตร อับเรณูรูปขอบขนาน กว้าง 0.5-1 มิลลิเมตร อับเรณูรูปขอบขนาน กว้าง 0.5-0.7 มิลลิเมตร ยาว 1.2-1.7 มิลลิเมตร รังไข่เหนือวงกลีบ มีจากรองกลมแบน สูง 0.3-0.8 มิลลิเมตร รังไข่ยาว 0.8-1.6 มิลลิเมตร มี 2 คาร์เพล เชื่อมติดกันที่โคน แต่ละคาร์เพลมีอวุล 2 เม็ด ก้านเกสรเพศเมียรวมยอดยาว 7.2-9.6 มิลลิเมตร เมื่อดอกยังอ่อนก้านดอกและกลีบเลี้ยงสีเขียว แต่เมื่อดอกยังอ่อนก้านดอก และกลีบ เลี้ยงสีเขียว แต่เมื่อดอกเริ่มโรย กลีบเลี้ยงและก้านดอกรวมทั้งช่อดอกจะเปลี่ยนเป็นสีแดง

ผล แบบรูปไข่ มักออกเป็นคู่ ติดกันที่โคน กว้าง 4.2-4.7 มิลลิเมตร ยาว 5.4-9 มิลลิเมตร เมื่ออ่อนสีเขียว สุกสีม่วงดำ ก้านผลและกลีบเลี้ยงที่ติดทนจะเปลี่ยนเป็นสีแดง

เมล็ด รูปไข่ แบนกว้างประมาณ 2.8 มิลลิเมตร ยาวประมาณ 4 มิลลิเมตร

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

พืชชนิดนี้เป็นพืชพื้นเมืองของอินเดีย เมียนมา ศรีลังกา เวียดนาม มาเลเซีย อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ (8) เนปาล ภูฏาน สาธารณรัฐประชาชนจีน และลาว กระจายพันธุ์ในทุกภาคของประเทศไทยตามป่าผลัด ใบหรือป่าดิบ พบขึ้นได้ตั้งแต่ระดับน้ำทะเลถึงที่สูงจากระดับน้ำทะเล 800 เมตร

ลักษณะเครื่องยา

ชิ้นส่วนของรากแห้ง รูปร่างและขนาดต่าง ๆ กัน ส่วนใหญ่รูปทรงกระบอกมีลักษณะคดงอ เปราะ เมื่อสดมียางสีขาว เมื่อหักจะเห็นด้านในตอนเปลือกมีสีชมพูเรื่อ ๆ กลิ่นเหม็นเขียว เมื่อแห้งมีกลิ่น เฉพาะ รสขมจัด

องค์ประกอบทางเคมี

ระย้อมมีสารแอลคาลอยด์ กลุ่มอินโดล (indole alkaloids) เป็นส่วนใหญ่ โดยมีปริมาณแอลคาลอยด์รวม (total alkaloids) ร้อยละ 0.7-2.4 โดยน้ำหนัก ที่สำคัญได้แก่ เรเซอร์พีน (reserpine), เรสซินนามีน (rescinnamine), อัจมาลีน (ajmaline) และ อัจมาลีซีน (ajmalicine)

ข้อบ่งใช้

ลดความดันโลหิตสูงชนิดที่ไม่ทราบสาเหตุที่มีอาการไม่รุนแรง

ตำราสรรพคุณยาไทยว่า ระย้อมมีรสขมแก้ไข้ แก้ไข้อันจับทำให้หนาว ช่วยย่อยอาหาร ช่วยให้เจริญอาหาร แก้ปวดศีรษะเนื่องจากความดันโลหิตสูง แก้บิด ขับปัสสาวะ ลดความดันโลหิต แก้บ้ำคั่งทำให้นอนหลับ ขับพยาธิ

ข้อมูลจากการศึกษาวิจัยพรีคลินิกพบว่า หลังฉีดสารสกัดจากรากระย้อมเข้าใต้ผิวหนังของสุนัข จะทำให้ความดันเลือดลดลง นอกจากนี้ยังมีผลต่อระบบหัวใจและหลอดเลือด ทำให้หัวใจเต้นช้าลง เมื่อให้สารสกัดหยาบในปริมาณสูงแก่สัตว์ทดลอง ทำให้สัตว์ทดลองนอนหลับได้นานขึ้น ฤทธิ์ของสารสกัดหยาบอื่น ๆ ได้แก่ กระตุ้นการทำงานของลำไส้ กดการทำงานของระบบหายใจ ทำให้รูม่านตาหดตัว หนึ่งตาตก เกิดอาการสั่น และท้องเสีย

ข้อมูลจากการศึกษาวิจัยในคนพบว่า สารสกัดจากระย้อมช่วยลดความดันโลหิต กดระบบประสาทส่วนกลาง มีฤทธิ์ต่อหัวใจ ช่วยรักษาโรคภาวะหัวใจเสียจังหวะ (cardiac arrhythmia) (ทำให้สงบระงับและทำให้นอนหลับ)

ข้อห้ามใช้

1. ห้ามใช้ระย้อมในผู้ป่วยที่มีประวัติแพ้ระย้อมหรือพืชอื่นที่อยู่ในสกุลเดียวกัน
2. ห้ามใช้ในผู้ป่วยที่มีประวัติอาการซึมเศร้า โดยเฉพาะที่มีแนวโน้มจะฆ่าตัวตาย หรือผู้ป่วยที่ใช้ยา ยับยั้งเอนไซม์โมโนแอมีนออกซิเดส (MAO inhibitors) ผู้ป่วยที่มีโรคแผลเปื่อยเพปติก (peptic ulcer) โรคลมชัก
3. ห้ามใช้ในผู้ป่วยที่อยู่ในระหว่างการรักษาด้วย electroconvulsive therapy

คำเตือน

การใช้ระย้อมเกินขนาดอาจทำให้เกิดอาการพิษจากระย้อมเรเซอร์พีน (reserpine) หรือเรสซินนามีน (rescinnamine) คืออาจมีผลกระตุ้นระบบประสาทซิมพาเทติก ทำให้ความดันเลือดลดลง เกิดอาการสั่น (Parkinsonism) และซึมเศร้า (depression)

ระย้อมหรือยาที่มีส่วนผสมของระย้อมอาจทำให้เกิดอาการคัดจมูก ง่วงนอน หน้าแดง

ข้อควรระวัง

เมื่อใช้เป็นยาลดความดันโลหิต ผู้ใช้ต้องหยุดยาทันทีหากมีอาการเวียนศีรษะ หน้ามืด ใจสั่น หรืออาการผิดปกติอื่นๆ

ขนาดและวิธีใช้

ผงระย้อม ไม่เกินวันละ 200 มิลลิกรัม แบ่งครั้งละไม่เกิน 50 มิลลิกรัม เป็นเวลานาน 1-3 สัปดาห์

หมายเหตุ

1. ตามมาตรฐานขององค์การอนามัยโลก รากระย่อมที่ใช้เป็นยาลดความดัน จะต้องมียาแอลคาลอยด์รวมไม่น้อยกว่าร้อยละ 1 และต้องมีแอลคาลอยด์ในกลุ่มเรเซอร์พิน-เรสซินนามีน (reserpine-rescinnamine) ไม่น้อยกว่าร้อยละ 0.1
2. มีรายงานผลการวิจัยที่แสดงให้เห็นว่าการใช้ระย่อมติดต่อกันเป็นระยะเวลาานาน อาจเพิ่มความเสี่ยงต่อการเป็นโรคมะเร็งเต้านม
3. วิธีการใช้ระย่อมตามตำรายาไทย ให้บดเป็นผง ปั้นเป็นเม็ดสำหรับกิน หรือคั่วให้กรอบสำหรับชงหรือต้มเอาน้ำดื่ม
4. แพทย์แผนไทยมีวิธีลดพิษของระย่อม โดยการแช่กับน้ำชาขาวจนพองตัวเต็มที่ นำไปนึ่ง แล้วทำให้แห้งก่อนนำไปใช้ หรืออาจใช้ร่วมกับใบพระจันทร์ครึ่งซีก (*Lobelia chinensis* Lour.) ในสัดส่วน 1:1 เพื่อลดอาการคัดจมูกที่อาจเกิดขึ้น
5. ตำรายาพื้นบ้านใช้รากระย่อมสดเป็นยาแก้หืด โดยใช้ราก 2-3 ราก ตำให้ละเอียดเติมน้ำมันพืชพอและ ใช้สำลีชุบน้ำมันที่ได้ทาบริเวณที่เป็นวันละ 2-3 ครั้งจนกว่าจะหาย

เอกสารอ้างอิง

1. นิจศิริ เรืองรังษี, ธวัชชัย มังคละคุปต์, สมุนไพรรไทย เล่ม 1 กรุงเทพฯ: พี เอสดีดี, 2547 หน้า 257.
2. นันทวัน บุญยะประภัศร, อรุณช โชคชัยเจริญพร, บรรณาธิการ. สมุนไพรไม้พื้นบ้าน เล่ม 4 พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: บริษัท ประชาชน จำกัด, 2541. หน้า 152-63.
3. พเยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ, ตำราวิทยาศาสตร์สมุนไพร กรุงเทพฯ: ศูนย์การพิมพ์พลชัย, 2529. หน้า 13-14.
4. พยอม ตันติวัฒน์. สมุนไพร. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สมาคมสมุนไพรแห่งประเทศไทย, 2521. หน้า 130-31.
5. พร้อมจิต ศรีถัมภ์, รุ่งระวี เต็มศิริฤกษ์กุล, วงศ์สถิตย์ ฉั่วกุล, อาทร ธีวไพบูลย์, สมภาพ ประธานสุรารักษ์, จุฑามณี จารุจินดา, เพชรรัตน์ พงษ์เจริญสุข, กองบรรณาธิการ. สมุนไพรสวนสิริรุกษชาติ กรุงเทพฯ: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, 2535. หน้า 177.
6. สอนพฤกษศาสตร์ป่าไม้ สำนักวิชาการป่าไม้ กรมป่าไม้ ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย เต็ม สมิตินันทน์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544. กรุงเทพฯ: บริษัท ประชาชน จำกัด, 2544. หน้า 447-8.
7. Middleton DJ. Apocynaceae. In: Santisuk T, Larsen K, editors. Flora of Thailand. Vol 7, Pt. 1. Bangkok: The Royal Forest Department . 1999. P.50-5.
8. Tyler VE, Brady LR, and Robbers JE. Pharmacognosy. 8th Edition. Philadelphia: Lea & Febiger. 1981. p.231-36.
9. Evans WC. Trease and Evans Pharmacognosy. 14th ed. London: WB Saunder Co.,Ltd. 1996. p.393-6.

10. Evans WC. Trease and Evns Pharmacognosy. 15th ed. China: Harcourt Publishers Limited, 2002. p. 33-6.
11. Itoh A, Kumashiro T, Yamaguchi M, Nagakura N, Mizushina Y, Nishi T, Tanahashi. Indole Alkaloids and Other Constituents of Rauwolfia serpentine. J Nat Prod. 2005;68:848-52.
12. Schlittler E. The Chemistry of Rauwolfia Alkaloids. Rauwolfia: Botany, Parmacognosy, chemistry & Pharmacology. 1st ed. Canada: Little Brown & Company Limited. 1957, p. 50-73.
13. WHO Monographs on Selected Medicinal Plants. Vol. I. Geneva: World Health Organization, 1999. p. 221-30
14. โสภิต บรรณลักษณ์, ชุน. คัมภีร์แพทย์ไทยแผนโบราณเล่ม 1, พระนคร: โรงพิมพ์อุตสาหกรรมการพิมพ์, 2504. หน้า 83.
15. วุฒิ วุฒิธรรมเวช. สารานุกรมสมุนไพร รวมหลักเภสัชกรรมไทย. กรุงเทพฯ: โอ.เอส. ปรินต์ติ้งเฮ้าส์, 2540. หน้า 386.

70. รางแดง

รางแดง

รางแดงเป็นเถาแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Ventilago denticulata* Willd.
ในวงศ์ Rhamnaceae

ใช้ในตำรับ ยาแก้โรคจิต

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา เถา

ชื่อละติน *Ventilae denticulae* Caulis

ชื่อภาษาอังกฤษ -

ชื่อพ้อง *Ventilago calyculata* Tul.

ชื่ออื่น ก้องแกบ เขาแกลบ เहांดำ ฮองหน้ง ฮ่องหน้ง (เลย) ปลอกแกลบ (บุรีรัมย์), เถามวกเหล็ก เถาวัลย์เหล็ก (สระบุรี), กะเลียงแดง (ชลบุรี-ศรีราชา), แสงอาทิตย์ แสงพระอาทิตย์ รางแดง (ประจวบคีรีขันธ์), ก้องแกบ ก้องแกบเครือ ก้องแกบแดง เครือก้องแกบ หนามหัน (ภาคเหนือ), เถาวัลย์เหล็ก เถามวกเหล็ก กะเลียงแดง รางแดง (ภาคกลาง), ทรงแดง (ภาคใต้)

ลักษณะของพืช

ไม้เถายืนต้นกิ่งพุ่ม มักเลื้อยตามต้นไม้และกิ่งไม้ เถาเป็นสีเทา ผิวของลำต้นหรือเถาเป็นรอยแตกกระแหว่งเป็นร่องสีแดงสลับตามกิ่งอ่อนมีขนสั้น ๆ

ใบ แผ่นใบเป็นสีเขียว ใบคล้ายกับใบเล็บมือนางหรือกะดังงาไทย ใบเป็นใบเดี่ยว ออกเรียงสลับ ลักษณะของใบเป็นรูปไข่ยาว รูปไข่แกมขอบขนาน หรือรูปวงรีแกมขอบขนาน ปลายใบแหลม ขอบใบเป็นจักตื้น ใบมีขนาดกว้างประมาณ 4-6 เซนติเมตร และยาวประมาณ 8-14 เซนติเมตร ส่วนก้านใบสั้น เมื่อนำใบมาฉีกไฟเพื่อทำยาจะมีกลิ่นคล้ายกับแกลบข้าว

ดอก ออกดอกเป็นช่อตามซอกใบใกล้กับปลายยอด ดอกย่อยมีจำนวนมาก กลีบดอกเป็นสีเขียวแกมเหลืองหรือสีเขียวอมขาวผลเป็นผลแห้งไม่แตก

ผล มีรูปร่างกลม ด้านปลายผลแผ่เป็นครีบคล้ายปีกแข็ง ภายในมีเมล็ดประมาณ 1-2 เมล็ด

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

พรรณไม้ชนิดนี้มักขึ้นตามป่าโปร่ง มีถิ่นกำเนิดอยู่ทางจังหวัดสระบุรี ในต่างประเทศพบมากในป่าเขตร้อนของประเทศอินเดีย

ลักษณะเครื่องยา

ชิ้นส่วนของเถาแห้ง รูปร่างและขนาดต่างกัน เปลือกเถาเป็นรอยแตกกระแหว่งเป็นร่องสีแดงสลับสีน้ำตาลเข้มหรือดำ ทำให้เกิดเป็นลวดลายที่สวยงาม เนื้อไม้เป็นสีน้ำตาลอ่อนเห็นวงชัดเจน มีใบแห้งติดมาเป็นบางส่วน มีกลิ่นหอม

องค์ประกอบทางเคมี

สารสกัดจากใบและเถาของต้นรางแดงมีสารกลุ่ม alkaloids, Terpenoids, carbohydrates, saponin, tannin, glycosides, steroidal glycosides และ phenolic compounds โดยในใบมีสารที่พบมากที่สุดคือ L-(+)ascorbic acid (วิตามินซี), Methyl hexadecanoate และ 1,2-benzenedicarboxylic acid ตามลำดับ

ข้อบ่งใช้ -

ตำราสรรพคุณยาไทยว่า เถามีรสร้อน แก้เส้นเอ็นตึง แก้กษัย แก้กร่อนลงฝัก และกร่อนทุกชนิด ขับปัสสาวะ

จากการศึกษาผลของสารสกัดรรางแดงที่ความเข้มข้น 0, 5000, 10000, 15000, และ 20000 ppm ต่อการเจริญของรา Colletotrichum gloeosporioides และ Fusarium oxysporum พบว่าสารสกัดที่มีความเข้มข้น 15000 และ 20000 ppm สามารถยับยั้งการเจริญของรา Colletotrichum

gloeosporioides และ *Fusarium oxysporum* ได้ดีที่สุด และเมื่อความเข้มข้นเพิ่มขึ้น จะทำให้ประสิทธิภาพของสารสกัดหยาบเพิ่มขึ้นตามไปด้วย

จากการทดสอบความเป็นพิษพบว่าเมื่อฉีดสารสกัดจากทั้งต้นรางแดงด้วยแอลกอฮอล์และน้ำ ในอัตราส่วน 1:1 เข้าที่ช่องท้องของหนูถีบจักรทดลอง พบว่าในขนาดที่ทำให้สัตว์ทดลองตายครั้งหนึ่งคือ 800 มิลลิกรัมต่อกิโลกรัม จึงเรียกได้ว่ามีความเป็นพิษน้อย

ข้อห้ามใช้ -

คำเตือน -

ข้อควรระวัง -

ขนาดและวิธีใช้ -

หมายเหตุ

1. ต้นบุกที่ลอกเปลือกออกแล้วใช้ปรุงเป็นอาหารได้
2. แป้งบุกใช้เตรียมเป็นอาหารสำหรับผู้ป่วยโรคเบาหวานเพื่อควบคุมระดับน้ำตาลในเลือด และใช้ทำอาหารผู้ป่วยระยะพักฟื้น ช่วยควบคุมน้ำหนัก ชาวญี่ปุ่นใช้แป้งบุกทำอาหาร (10)

เอกสารอ้างอิง

1. สำนักงานหอพรรณไม้ สำนักวิจัยการอนุรักษ์ป่าไม้และพันธุ์พืช กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย เต็ม สมิตินันท์ (ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2557). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. 2557.
2. The plant list. [cited 2020 June 6]. Available from: <http://www.theplantlist.org/tpl1.1/record/kew-2451809>
3. วงศ์สถิตย์ ฉั่วกุล, บรรณาธิการ. หนังสือสมุนไพรพื้นบ้านล้านนา. กรุงเทพฯ: ภาควิชาเภสัชพฤกษศาสตร์ คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล. 2539.
4. ฐานข้อมูลพรรณไม้ องค์การสวนพฤกษศาสตร์, กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. “*Ventilago denticulata* Willd.”. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: www.qsbg.org. [29 พ.ค. 2563].
5. Rani Ks. Phytochemical Screening And Gc-Ms Analysis Of N-Hexane/Ethyl Acetate Leaf Extract Of *Ventilago Denticulata* Willd. *Journal of Advanced Studies in Agricultural, Biological and Environmental Sciences*. 2017, 4(2); p. 14-23.
6. วุฒิ วุฒิธรรมเวช. (2540). สารานุกรมสมุนไพร. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
7. คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม กรุงเทพฯ. (รัฐพล ศรประเสริฐ, ภากร นอแสงศรี, อนงคนธ์ หัมพานนท์). “ผลของสารสกัดหยาบจากใบรางแดง (*Ventilago denticulata* Willd.) ต่อการเจริญของ *Colletotrichum gloeosporioides* และ *Fusarium oxysporum*”.
8. หน่วยบริการฐานข้อมูลสมุนไพร สำนักงานข้อมูลสมุนไพร คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล. “รางแดงรักษาเบาหวาน?”. อ้างอิงใน: หนังสือสมุนไพรพื้นบ้าน เล่ม 4 คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: www.medplant.mahidol.ac.th. [29 พ.ค. 2014].

71. ลูกจันทน์

ลูกจันทน์

ลูกจันทน์เป็นเมล็ดแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Myristica fragrans* Houtt.
ในวงศ์ Myristicaceae

ใช้ในตำรับ ยาคุชไสยาสน์ ยาแก้ลมเนาวนารีวาโย ยาน้ำมันสนั่นไตรภพ ยาอัมฤตย์โอสถ ยาอโภยสาลี ยาไพศาลี ยาทำลายพระสุเมรุ

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา เมล็ด

ชื่อละติน Semen Myristicae

ชื่อภาษาอังกฤษ Nutmeg

ชื่ออื่น ลูกจันทน์เทศ, ลูกจัน, Round nutmeg

ลักษณะของพืช

ไม้ต้น ใบ เป็นใบเดี่ยว เรียงเวียนรูปไข่ รูปรี หรือรูปขอบขนาน กว้าง 3-7 เซนติเมตร ยาว 5-15 เซนติเมตร ปลายแหลม โคนสอบ ขอบเรียบ เส้นกลางใบเห็นชัดทางด้านบน เส้นแขนงใบข้างละ 6-12 เส้น ก้านใบยาวประมาณ 1 เซนติเมตร

ดอก แยกเพศ ส่วนมากมักอยู่ต่างต้น สีเหลืองอ่อน กลิ่นหอม ดอกเพศผู้ออกเป็นช่อแบบช่อเชิงหลั่นตามกิ่งหรือซอกใบ อาจมีได้ถึง 20 ดอก ก้านช่อยาวได้ถึง 2 เซนติเมตร ก้านดอกยาวประมาณ 1 เซนติเมตร กลีบเลี้ยงโคนติดกันเป็นรูปคล้ายคนโท ยาว 7-9 มิลลิเมตร ปลายแยกเป็นแฉกเล็ก ไม่มีกลีบดอก เกสรเพศผู้ 8-12 อัน เชื่อมติดกัน ดอกเพศเมียออกกระจายตามกิ่ง เป็นดอกเดี่ยวหรือเป็นกระจุก ก้านดอกยาว 1-1.5 เซนติเมตร กลีบเลี้ยงโคนติดกันเป็นรูปคนโท ยาวประมาณ 1 เซนติเมตร ปลายแยกเป็นแฉกเล็ก ไม่มีกลีบดอก รังไข่เหนือวงกลีบมี 1 ช่อง ออวูล 1 เม็ด ยอดเกสรเพศเมียแยกเป็นแฉกสั้น 2 แฉก

ผล แบบผลผนังชั้นในแข็ง รูปไข่ค่อนข้างกลม เส้นผ่านศูนย์กลาง 5-8 เซนติเมตร สีเขียวอมเหลือง แก่แตก 2 ซีก เมล็ด 1 เมล็ด เยื่อหุ้มเมล็ดเป็นริ้วสีแดง เปลือกเมล็ดแข็งสีน้ำตาลดำ

ถิ่นกำเนิดการกระจายพันธุ์

พืชชนิดนี้มีการกระจายพันธุ์ในเอเชียเขตร้อน ในประเทศไทยมีปลูกทางภาคใต้และภาคตะวันออกเฉียง

ลักษณะเครื่องยา

ลูกจันทน์มีลักษณะค่อนข้างกลม รูปไข่หรือทรงรี เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 2 เซนติเมตร ยาวประมาณ 3 เซนติเมตร ผิวสีน้ำตาลอ่อน เป็นร่องแบบร่าแห ปลายด้านกว้างมีแผ่นนูนอยู่เยื้องศูนย์กลาง กว้างประมาณ 5 มิลลิเมตร และมีร่องโยงไปยึดติดกับฐานออวูลที่อยู่ปลายด้านที่แคบ ฐานออวูลมีลักษณะกลมแบน สีคล้ำ เนื้อในมีจุดและเส้นสีน้ำตาลเข้ม กลิ่นหอม รสเผ็ดร้อน ฝาดและขมเล็กน้อย

องค์ประกอบทางเคมี

ลูกจันทน์มีน้ำมันระเหยยาก (fixed oil) ประกอบด้วยกรดไมริสติก (myristic acid), กรดโอเลอิก (oleic acid), กรดไลโนเลอิก (linoleic acid), กรดลอริก (lauric acid), กรดปาล์มมิติก (palmitic acid) เป็นต้น น้ำมันระเหยง่าย (volatile oil) ประกอบด้วย สารกลุ่มเทอร์พีนอยด์ (terpenoids) เช่น แอลฟา-ไพเนน (α -pinene), บีตา-ไพเนน (β -pinene), แซบิเนน (sabinene) สารกลุ่มเฟนิลโพรพานอยด์ (phenypropanoids) เช่น ไมริสทิซิน (myristicin), อีเลมิซิน (elemicin), แซฟรอล (safrol), ยูจินอล (eugenol)

ข้อบ่งใช้ -

ตำราสรรพคุณยาไทยว่า ลูกจันทน์มีกลิ่นหอมฉุน รสเผ็ดร้อน ฝาดและขมเล็กน้อย มีสรรพคุณบำรุงกำลัง บำรุงธาตุ แก้อาตุพิการ ขับลม แก้อุจจาระแข็ง แก้อาเจียน แก้อท้องร่วง แก้อ่อนใน กระจายน้ำ แก้ปวดมดลูก และบำรุงโลหิต

ข้อมูลจากการศึกษาวิจัยพรีคลินิกพบว่า ลูกจันทน์มีฤทธิ์ต้านเชื้อแบคทีเรีย ต้านเชื้อไวรัส (rotavirus) รักษาแผลเปื่อยกระเพาะ เพิ่มความจำ ป้องกันตับจากสารพิษ ลดไขมันและคอเลสเตอรอล แก้อหิวเสียด

คำเตือน

หากได้รับในปริมาณมากอาจทำให้เกิดอาการคลื่นไส้ หรือกระวนกระวายได้

หมายเหตุ

ในตำราสมุนไพรพื้นบ้านแนะนำให้ใช้ลูกจันทน์เป็นยาแก้อาการคลื่นไส้อาเจียนที่เกิดจากธาตุไม่ปรกติ โดยใช้ลูกจันทน์ 1-2 เมล็ด หรือหนัก 7-15 กรัม ทบเอาเปลือกออกอย่างไฟพอเหลือง ต้มกับน้ำพอประมาณ เคี้ยวให้งวดเหลือ 1 ใน 3 เอน้ำดื่ม

เอกสารอ้างอิง

1. ราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพฯ: บริษัท นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์ จำกัด 2546. หน้า 300
2. สอนพฤกษศาสตร์ป่าไม้ สำนักวิชาการป่าไม้ กรมป่าไม้ ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544. กรุงเทพฯ: บริษัท ประชาชน จำกัด, 2544. หน้า 372.
3. Youngken HB. Texibook of Pharmacognosy, 6th ed. Philadelphia the blakiston Co. 1950. p.308-11.

4. de Wilde WJJO. Myristicaceae. In: Santisuk T, Larsen K, editors. Flora of Thailand Vol. 7. Pt. 4. Bangkok. The Royal Forest Department. 2002. p. 772.
5. Backer CA, Bakhuizen van den Brink RC Meristicaceae. Flora of JAVA. Vol. 1. Groningen (Netherlands): N.V.P. Noordhoff, 1963. p. 138-9.
6. ชยันต์ พิเชียรสุนทร, วิเชียร จีรวงส์. คู่มือเภสัชกรรมแผนไทย เล่ม 2 เครื่องยาพฤกษศาสตร์. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน) 2545. หน้า 114-6.
7. British Herbal Pharmacopoeia. Bournemouth. The British Herbal Medicine Association. 1983. p. 147-8.
8. Evans WC. Trase and Evans' Pharmacognosy. 14th ed. London: WB Saunders Co.,Ltd. 1996. p. 273-4
9. Robbers JE, Speedie MK, Tyler VE Pharmacognosy and Pharmacodiotechnology. Baltimore: Williams & Wilkins, 1996. p.97-8.
10. Gernot Katzer's Spice Pages [homepage on Internet]. Graz (Austria): Institut fr Chemie. [updated 2004 May 6; cited 2006 Mar 29]. Available from: http://www.uni-graz.at/katzer/engl/Myri_fra.htm.
11. ชยันต์ พิเชียรสุนทร, แม้นมาส ขวลิขิต, วิเชียร จีรวงส์. คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์ ฉบับเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษามหาราชชา 5 ธันวาคม พุทธศักราช 2542. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์ และมูลนิธิภูมิปัญญา. 2544. หน้า 364.
12. เสี่ยงม พงษ์บุญรอด. ไม้เทศเมืองไทย สรรพคุณยาเทศและยาไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงธน. 2522 หน้า 164-5.
13. Narasimhan B. Dhake AS. Antibacterial principles from *Myristica fragrans* seeds. J Med Food. 2006;9(3):395-9.
14. Mahady GB. Pendland SL, Stoia A. Hamill FA. Fabricant D. Dietz BM, Chadwick LR. In vitro susceptibility of *Helicobacter pylori* botanical extracts used traditionally for the treatment of gastrointestinal disorders. Phytother Res. 2005;19(11):988-91.
15. Goncalves JL, Lopes RC. Oliveira DB, Costa SS, Miranda MM, Romanos MT, Santos NS, Wigg MD. In vitro anti-rotavirus activity of some medicinal plants used in Brazil against diarrhea. J Ethnopharmacol. 2005;99(3):403-7.
16. Jan M. Faqir F, Hmida, Mughal MA. Comparison of effects of extract of *Myristica fragrans* and verapamil on the volume and acidity of carbachol induced gastric secretion in fasting rabbits. J Ayub Med Coll Abbottabad. 2005;17(2):69-71.
17. Capasso R, Pinto L, Vuotto ML, Di Carlo G. Preventive effect of eugenol on PAF and ethanol-induced gastric mucosal damage. Fitoterapia. 2000;71(suppl 1):S131-7.

72. ลูกผักชี

ลูกผักชี

ลูกผักชีเป็นผลของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Coriandrum sativum* L. ในวงศ์ Apiaceae (Umbelliferae)

ใช้ในตำรับ ยาแก้ลมขึ้นเบื้องสูง

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา ผล

ชื่อละติน Fructus Coriandri Sativi

ชื่อภาษาอังกฤษ Coriander

ชื่อพ้อง -

ชื่ออื่น ชีลา, ผลชีลา, ลูกชีลา, coriander fruit, cilantro fruit (1, 2)

ลักษณะของพืช

ไม้ล้มลุก มีกลิ่นเฉพาะ ใบ คล้ายเป็นใบประกอบ เรียงเวียน มักเวียนถี่มากคล้ายเป็นกระจุกตามบริเวณโคนต้น ก้านใบยาว 2-10 เซนติเมตร โคนก้านแผ่เป็นกาบ ใบมีรูปร่างแตกต่างกันมาก ใบใกล้โคนต้นมักมีแผ่นใบย่อยรูปรี รูปไข่กลับถึงรูปรี กว้างและยาว 1-2.5 เซนติเมตร ขอบหยักเว้าลึกแบบฝ่ามือ แต่ละหยักมักแยกเป็นแฉกเล็ก ๆ ปลายแหลม ใบตามต้นมักมีแผ่นใบย่อยหยักเว้าชันมากขึ้นคล้ายเป็นใบประกอบแบบขนนก แฉกย่อยสุดมักเรียวยาวหรือรูปคล้ายแถบ กว้าง 0.5-1.5 มิลลิเมตร ยาว 0.3-1 เซนติเมตร

ช่อดอก แบบช่อซี่ร่มแยกแขนง โปรง ออกที่ยอดและตามซอกใบใกล้ยอด ก้านช่อยาว 2-10 เซนติเมตร มีช่อแขนง 3-8 ช่อ ก้านช่อแขนงยาว 1-2.5 เซนติเมตร แต่ละช่อแขนงมีดอก 5-10 ดอก ก้านดอกยาว 2-5 มิลลิเมตร มักมีใบประดับ 1 ใบหรือไม่มี ใบประดับย่อย 3-5 ใบ รูปแถบ กว้างประมาณ 0.5 มิลลิเมตร ยาวได้ถึง 5 มิลลิเมตร ดอกเล็ก สีขาวหรือสีขาวอมชมพู กลีบเลี้ยงโคนเชื่อมติดกันเป็นรูปถ้วย ปลายหยักแหลม 5 หยัก รูปสามเหลี่ยมแกมรูปใบหอก ยาวประมาณ 1 มิลลิเมตร ติดทน กลีบดอก 5

กลีบ รูปไข่กลับ มีขนาดแตกต่างกัน กลีบที่ยาวมาก ๆ ยาวได้ถึง 4 มิลลิเมตร ปลายแยกเป็นแฉกลึก 2 แฉก เกสรเพศผู้ 5 อัน จานดอกรูปถ้วย รั้งไข่ได้วงกลีบ มี 2 ช่อง ติดกันเฉพาะส่วนบน แต่ละช่องมีอวุล 1 เม็ด ฐานก้านยอดเกสรเพศเมียโป่งรูปคล้ายกรวย ก้านเกสรเพศเมีย 2 อัน เรียวยาว ยอดเกสรเพศเมียเป็นตุ่มเล็ก

ผล แบบผลแห้งแยก 2 ซีก รูปค่อนข้างกลมถึงรูปไข่กลับ กว้าง 1.5-4 มิลลิเมตร ยาว 2-5 มิลลิเมตร ข้างผลเรียบไม่มีครีบบาง แต่ละซีกผลด้านนอกนูนโค้ง ด้านในที่แนบประกบกันแบน เมล็ด เล็กมาก

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

พืชชนิดนี้มีถิ่นกำเนิดอยู่ในแถบเมดิเตอร์เรเนียน และแพร่พันธุ์ไปทั่วในเขตอบอุ่นและกึ่งร้อน ในประเทศไทยปลูกได้ทุกภาค

ลักษณะเครื่องยา

ลูกผักชีเป็นผลรูปค่อนข้างกลม หรือรูปไข่กลับ สีเหลืองอ่อนถึงสีน้ำตาล กว้าง 1.5-4 มิลลิเมตร ยาว 2-5 มิลลิเมตร ข้างผลเรียบไม่มีครีบบาง แต่ละซีกผลด้านนอกนูนโค้ง ด้านในที่แนบประกบกันแบน อาจพบทั้งผลสมบูรณ์และซีกผล มักมีขี้ผลติดอยู่ กลิ่นหอม รสปร่า

องค์ประกอบเคมี

ลูกผักชีมีน้ำมันระเหยยาก (fixed oil) ประมาณร้อยละ 18 ซึ่งประกอบด้วยสารกลุ่มกรดไขมัน (fatty acids) เช่น กรดพิโตรซีลินิก (petroselinic acid) และกรดลิโนลีนิก (linoleic acid) ประมาณร้อยละ 80 และ 13 ของกรดไขมันทั้งหมดตามลำดับ และกลุ่มไตรกลีเซอไรด์ (triglycerides) และมีน้ำมันหอมระเหยที่เรียกว่า น้ำมันลูกผักชี (coriander oil) ร้อยละ 0.3-1.1 ซึ่งมีลินาโลอล (linalool) ประมาณร้อยละ

ละ 70 นอกจากนี้ ยังมีสารกลุ่มกรดฟีนอลิก (phenolic acids) และอนุพันธ์ เช่น แคมฟีโอยล์ เอ็น-ทริปโท แพน เฮกโซไซด์ (caffeyol *N*-tryptophan hexoside), กรดพารา-คูมาริก (*p*-coumaric acid)

ข้อบ่งใช้ -

ตำราสรรพคุณยาไทยว่า ลูกผักชีมีรสสุขุมสรรพคุณแก้พิษตานซาง แก้กระหายน้ำ แก้คลื่นเหียน อาเจียน ขับลมในลำไส้ แก้สะอึก แก้ตาเจ็บ แก้ลมวิงเวียน เป็นต้น แพทย์พื้นบ้านใช้ต้มเป็นยารมกระทั่ง พิษเหือดหืด อีสุกอีใส อีดำอีแดง กินเป็นยาบำรุงกระเพาะอาหาร เจริญอาหาร แก้บิด ถ่ายเป็นเลือด คั่วบด ผสมสุรากินเป็นยาแก้ริดสีดวงทวารที่มีเลือดออก ต้มเอาน้ำอมบ้วนปาก แก้ปวดฟัน แก้เจ็บในปากคอ

ข้อมูลการศึกษาวิจัยพรีคลินิก พบว่าสารสกัดลูกผักชีหรือน้ำมันลูกผักชี (coriander oil) มีฤทธิ์ทางเภสัชวิทยาในสัตว์ทดลองหลายอย่าง ที่สำคัญ เช่น ฤทธิ์เพิ่มการบีบตัวของกล้ามเนื้อลำไส้เล็ก เพิ่มการหลั่งกรดในกระเพาะอาหาร ป้องกันเยื่อบุกระเพาะอาหารจากการทำลายด้วยกรดในกระเพาะอาหาร แอลกอฮอล์ หรือยาอินโดเมทาซิน ป้องกันเซลล์เยื่อบุกระเพาะจากการทำลายของอนุมูลอิสระออกซิเจน (reactive oxygen species) จากเซลล์ที่ติดเชื้อเฮลิโคแบคเตอร์ ไพโลไร (*Helicobacter pylori*) นอกจากนี้ สารสกัดลูกผักชียังมีฤทธิ์ลดน้ำตาลในเลือด, ลดไขมัน, ปกป้องตับ, ต้านอักเสบ, ต้าน

ออกซิเดชัน

ข้อห้ามใช้ -

คำเตือน -

ข้อควรระวัง -

ขนาดและวิธีใช้ -

หมายเหตุ

1. ลูกผักชีเป็นตัวยาคู่ที่อยู่ในตำรับยาแผนไทยในบัญชียาหลักแห่งชาติหลายตำรับด้วยกัน สำหรับกลุ่มยารักษาอาการทางระบบไหลเวียนโลหิต (แก้ลม) ได้แก่ ยาหอมนวโกฐ และยาหอมอินทจักร์ กลุ่มยาขับลม บรรเทาอาการท้องอืด ท้องเฟ้อ ได้แก่ ยาธาตุบรรจบ ยาประสะกานพลู ยามันทธาตุ ยามหาจักรใหญ่ ยาวิสัมพยาใหญ่ กลุ่มยาบรรเทาอาการท้องเสีย ได้แก่ ยาธาตุบรรจบ ยาปลุกไฟธาตุ และกลุ่มยาแก้ไข้ ได้แก่ ยาเขียวหอม และยาอัมฤคชาติ

2. ประกาศกระทรวงสาธารณสุข เรื่องยาสามัญประจำบ้านแผนโบราณ พ.ศ. 2556 ให้ “ลูกผักชี” เป็นตัวยาคู่ในกลุ่มยาขับลม ยาถ่ายหรือยาระบาย ยากษัยเส้นหรือยาบรรเทาอาการปวดเมื่อย และยาบรรเทา ริดสีดวงทวาร

เอกสารอ้างอิง

1. สมาคมโรงเรียนแพทย์แผนโบราณในประเทศไทย สำนักวัดพระเชตุพน ฯ. ประมวลสรรพคุณยาไทย (ภาคสอง) ว่าด้วยพฤกษชาติ วัตถุธาตุ และสัตว์วัตถุานาชนิด. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อำพลพิทยา. 2520. หน้า 199.
2. ส่วนพฤกษศาสตร์ป่าไม้ สำนักวิชาการป่าไม้ กรมป่าไม้. ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย เต็ม สมิตินันท์ (ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544). กรุงเทพฯ : บริษัทประชาชน จำกัด. 2544. หน้า 150.
3. Backer CA, Bakhuizen van den Brink RC. Apiaceae. Flora of Java. Vol. 2. Groningen (The Netherlands): N.V.P. Noordhoff. 1965. p. 174.

4. Buwalda P. Umbelliferae. In: van Steenis CGGJ, editor. Flora Malesiana. Vol. 4. 1949. p. 128.
5. Krahulik JL, Theobald WL. Umbelliferae. In: Dassanayake MD, Fosberg FR, editors. A revised handbook to the Flora of Ceylon. Vol. 3. Rotterdam: AA Balkema 1981. p. 489.
6. She M, Pu F, Pan ZH, Watson M, Cannon JFM, Holmes-Smith I, et al. Umbelliferae. In: Wu ZY, Raven PH, editors. Flora of China. Vol. 14. Beijing: Science Press. 1994. p. 30.
7. Burdock GA, Carabin IG. Safety assessment of coriander (*Coriandrum sativum* L.) essential oil as a food ingredient. Food Chem Toxicol. 2009;47:22-34.
8. Msaada K, Hosni K, Taarit MB, Chahed T, Hammami M, Marzouk B. Changes in fatty acid composition of coriander (*Coriandrum sativum* L.) fruit during maturation. Ind Crop Prod. 2009;29:269-74.
9. Msaada K, Hosni K, Taarit MB, Chahed T, Kchouk ME, Marzouk B. Changes in essential oil composition of coriander (*Coriandrum sativum* L.) fruit during three stages of maturation. Food Chem. 2007;102:1131-4.
10. Barros L, Dueñas M, Dias MI, Sousa MJ, Santos-Buelga C, Ferreira ICFR. Phenolic profiles of in vivo and in vitro grown *Coriandrum sativum* L. Food Chem, 2012;132:841-8.
11. วุฒิ วุฒิธรรมเวช. คัมภีร์เภสัชรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : บริษัท ศิลป์สยามบรรณภัณฑ์และการพิมพ์ จำกัด. 2545. หน้า 290.
12. เสงี่ยม พงษ์บุญรอด. ไม้เทศเมืองไทย สรรพคุณของยาเทศและยาไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เฟื่องอักษร. 2514. หน้า 344.
13. Jabeen Q, Bashir S, Lyoussi B, Gilani AH. Coriander fruit exhibits gut modulatory, blood pressure lowering and diuretic activities. J Ethnopharmacol. 2009;122(1):123-30.
14. Vasudevan K, Vembar S, Veeraraghavan K, Haranath PS. Influence of intragastric perfusion of aqueous spice extracts on acid secretion in anesthetized albino rats. Indian J Gastroenterol. 2000;19(2):53-6.
15. Al-Mofleh IA, Alhaider AA, Mossa JS, Al-Sohaibani MO, Rafatullah S, Qureshi S. Protection of gastric mucosal damage by *Coriandrum sativum* L. pretreatment in Wistar albino rats. Environ Toxicol Pharmacol. 2006;22(1):64-9.

16. Zaidi SF, Muhammad JS, Shahryar S, Usmanghani K, Gilani AH, Jafri W, et al. Anti-inflammatory and cytoprotective effects of selected Pakistani medicinal plants in *Helicobacter pylori*-infected gastric epithelial cells. *J Ethnopharmacol.* 2012;141(1):403-10.
17. Gray AM, Flatt PR. Insulin-releasing and insulin-like activity of the traditional anti-diabetic plant *Coriandrum sativum* (coriander). *Br J Nutr.* 1999;81:203-9.
18. Dhanapakiam P, Joseph JM, Ramaswamy VK, Moorthi M, Kumar AS. The cholesterol lowering property of coriander seeds (*Coriandrum sativum*): mechanism of action. *J Environ Biol.* 2008;29(1):53-6.
19. Moustafa AH, Ali EM, Moselhy SS, Tousson E, El-Said KS. Effect of coriander on thioacetamide-induced hepatotoxicity in rats. *Toxicol Ind Health.* 2012 Oct 5. [Epub ahead of print]
20. Nair V, Singh S, Gupta YK. Evaluation of disease modifying activity of *Coriandrum sativum* in experimental models. *Indian J Med Res.* 2012;135:240-5.
21. Deepa B, Anuradha CV. Antioxidant potential of *Coriandrum sativum* L. seed extract. *Indian J Exp Biol.* 201;49(1):30-8.
22. ประกาศคณะกรรมการพัฒนาระบบยาแห่งชาติ เรื่อง บัญชียาหลักแห่งชาติ (ฉบับที่ 5) พ.ศ. 2555. บัญชียาจากสมุนไพร พ.ศ. 2555 แนบท้าย ประกาศคณะกรรมการพัฒนาระบบยาแห่งชาติ เรื่อง บัญชียาหลักแห่งชาติ (ฉบับที่ 5) พ.ศ. 2555. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 129 ตอนพิเศษ 85 ง 25 พฤษภาคม 2555.
23. ประกาศกระทรวงสาธารณสุข เรื่อง ยาสามัญประจำบ้านแผนโบราณ พ.ศ. 2556 ลงวันที่ 16 มกราคม พ.ศ. 2556. ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 130 ตอนพิเศษ 21 ง วันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2556.

73. ว่านน้ำ

ว่านน้ำ

ว่านน้ำเป็นเหง้าแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Acorus calamus* L. ในวงศ์
Acoraceae

ใช้ในตำรับ ยาแก้ลมขึ้นเบื้องสูง ยาแก้แก้สัณฆฆาต กร่อนแห้ง ยาอโภยสาลี ยาไพสาลี ยาทัพยาธิคุณ
ยาทำลายพระสุเมรุ

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา เหง้า

ชื่อละติน *Acori Calami Rhizoma*

ชื่อภาษาอังกฤษ Sweet Flag Rhizome

ชื่อพ้อง *Acorus terrestris* Spreng.

ชื่ออื่น หัวอ, ฮางคา, Flagroot, myrtle-flag, sweet calamus, sweet flag, sweet root

ลักษณะของพืช

ไม้ล้มลุกอายุหลายปี มีเหง้า แยกแขนง มักมีรากฝอยจำนวนมากอยู่ตามข้อ ส่วนเหนือดินเป็นลำ
ต้นสั้น ๆ ที่มีใบเรียงถี่ บางครั้งดูคล้ายเป็นกอ สูงได้ถึง 1.5 เมตร

ใบ เป็นใบเดี่ยว เรียงเวียนหรือเรียงสลับสองแถว รูปแถบ กว้าง 0.6-1.5 เซนติเมตร ยาว 50-80
เซนติเมตร ปลายแหลม หรือเรียวแหลม โคนแผ่เป็นกาบโอบข้อ ขอบเรียบ แผ่นใบแบน สีเขียวเข้ม เกลี้ยง
เป็นมัน เส้นกลางใบเห็นชัด เส้นแขนง ใบแบบเส้นขนาน จำนวนมากเห็นไม่ชัด ไม่มีก้านใบ

ช่อดอก แบบช่อเชิงลด รูปทรงกระบอก กว้าง 0.6-1 เซนติเมตร ยาว 3-7 เซนติเมตร ออกจากต้น เป็นช่อก้านโดดคล้ายใบยาว 20-25 เซนติเมตร และมีใบประดับรูปคล้ายใบแต่มีขนาดเล็กกว่า กว้าง 0.5-1 เซนติเมตร ยาว 20-40 เซนติเมตร ในช่อดอกมีดอกจำนวนมาก สีเหลืองอมเขียว ขนาดเล็กมาก เรียงแน่น รอบแกนช่อ กลีบรวม 6 กลีบ เรียง 2 ชั้น ชั้นละ 3 กลีบ รูปขอบขนาน ขนาดเล็กมาก ยาว 1-3 มิลลิเมตร โคนอาจเชื่อมติดกันเล็กน้อย เกสรเพศผู้ 6 อัน ก้านชูอับเรณูยาวประมาณ 2 มิลลิเมตร อับเรณูเล็กมาก รังไข่เหนือวงกลีบ มี 2-3 ช่อง แต่ละช่องมีอวุลจำนวนมาก ก้านเกสรเพศเมียสั้นมาก ยอดเกสรเพศเมีย เป็นตุ่มเล็กมาก

ผล แบบผลมีเนื้อหนึ่งถึงหลายเม็ด สีแดง รูปขอบขนาน เมล็ด รูปรี เล็กมาก

Fig. 1a *Acorus calamus* L.

1. habit 2. juvenile spadix 3. flowering spadix 4. fruiting spadix 5. crude drug

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

พืชชนิดนี้มีเขตการกระจายพันธุ์ในเขตอบอุ่นของซีกโลกเหนือ รวมถึงสาธารณรัฐประชาชนจีน ญี่ปุ่น ภูฏาน และอินเดีย สำหรับในภูมิภาคอินโดจีนและภูมิภาคมาเลเซียนั้นพบมีการแพร่กระจายพันธุ์ในแหล่งธรรมชาติ ตามน้ำตก ริมแหล่งน้ำ หรือพื้นที่ที่น้ำท่วมถึงในประเทศไทยส่วนมากเป็นพืชปลูก

ลักษณะเครื่องยา

ว่านน้ำมีลักษณะเป็นชิ้นส่วนของเหง้า รูปกึ่งทรงกระบอก โคนเล็กน้อย เส้นผ่านศูนย์กลาง 0.5-1.5 เซนติเมตร ยาว 5-20 เซนติเมตร หน้า 1.5 เซนติเมตร มีเปลือกคอร์กสีน้ำตาลปกคลุม มีร่องลึกตามแนวยาว พื้นผิวบนปรากฏรอยแผลรูปสามเหลี่ยมเกิดจากใบที่หลุดไป และเส้นใยยาวปกคลุมพื้นผิวด้านล่างพบรอยแผลขนาดเล็กเกิดจากการหลุดของราก เครื่องยาที่ปอกเปลือกแล้วมีสีครีมแถบสีเหลืองพบรอยแผลที่เกิดการหลุดของรากน้อยลง รอยตัดของเหง้ามีพื้นผิวภายในลักษณะคล้ายฟองน้ำเป็นตุ่มเล็ก ด้านตัดขวางมีเส้นวงแหวนสีเหลืองแยกชั้นสตีล (stele) ขนาดใหญ่ออกจากชั้นคอร์เทกซ์ (cortex)

องค์ประกอบทางเคมี

ว่านน้ำมีน้ำมันระเหยง่าย (volatile oil) ร้อยละ 1.5 ถึง 10 ประกอบด้วยสารกลุ่มเซสควิเทอร์พีน (sesquiterpenes) และเฟนิลโพรเพน (phenylpropanes) เช่น บีตา-แอสซาโรน (β -asarone), ยูจีนอล (eugenol), แอคอโรน (acorone), คาลามินอล (calamenol), ไฮโอบิวโนน (shyobunone) ปริมาณของ บีตา-แอสซาโรนแตกต่างกันตามชนิดทางพันธุศาสตร์ โดยพบมากถึงร้อยละ 96 ในชนิดของอินเดีย (Indian type) และไม่พบในชนิดของอเมริกาเหนือ (North American type)

ข้อบ่งใช้ -

ตำราสรรพคุณยาไทยว่า เหง้าว่านน้ำมีกลิ่นหอม มีรสร้อน ต้มน้ำดื่ม หรือบดกินเป็นยาแก้บิด แก้ปวดท้อง แก้ท้องขึ้น อืดเฟ้อ แน่นจุกเสียด ขับลมในกระเพาะอาหารและลำไส้ ขับเสมหะ แก้ไอระงับประสาท แก้ปวดตามข้อ แก้แผลมีหนอง ขับพยาธิ แก้ปวดฟัน เลือดออกตามไรฟัน ต้มน้ำชะล้างแก้คันตามซอกขาและกัน ผนกับเหล้าทาหน้าอกเด็ก แก้ปวดและหลอดลมอักเสบ ต้มน้ำดื่มแก้หอบหืด เป็นยาบำรุงหัวใจ

ข้อมูลการศึกษาวิจัยพรีคลินิกพบว่าว่านน้ำมีฤทธิ์ด้านการหดเกร็ง ฤทธิ์ด้านออกซิเดชัน ฤทธิ์ฆ่ายุง ระยะโตเต็มวัย

หมายเหตุ

บีตา-แอสซาโรน ซึ่งเป็นส่วนประกอบสำคัญในน้ำมันระเหยง่ายของว่านน้ำเป็นสารที่มีพิษสูง อาจก่อให้เกิดมะเร็งตับได้

เอกสารอ้างอิง

1. Thai Herbal Pharmacopoeia. Vol.II. Nonthaburi : Department of Medical Sciences. Ministry of Public Health 2000. p. 90-97.
2. สมาคมโรงเรียนแพทย์แผนโบราณในประเทศไทย สำนักวัดพระเชตุพนฯ. ประมวลสรรพคุณยาไทย (ภาคสาม) ว่าด้วยพฤกษชาติ วัตถุธาตุ และสัตว์วัตถุานาชนิด. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อำพลพิทยา. 2512. หน้า 157.

3. de Padua LS, Bunyaphratsara, Lemmens RHMJ, editors. Plant Resources of South-East Asia No 12(1), Medicinal and poisonous plants 1. Leiden (The Netherlands) : Backhuys Publishers. 1999. p. 81-5.
4. Backer CA. Bakhuizen van den Brink RC. Araceae. Flora of Java. Vol. 3. Groningen (The Netherlands): Wolters- Noordhoff N. V. 1968. p. 100-6.
5. สำนักงานหอพรรณไม้ สำนักวิจัยการอนุรักษ์ป่าไม้และพันธุ์พืช กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม 2557. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. 2557. หน้า 7
6. Nicolson DH. Araceae. In MD Dassanayake (ed.). A Revised Handbook to the Flora of Ceylon. Vol. 6. Rotterdam: AA Balkema. 1987. p. 193-5.
7. Ohwi J. Araceae. Flora of Japan. Washington DC: Smithsonian Institution. 1965. p. 264.
8. British Herbal Pharmacopoeia. 4th ed. London : British Herbal Medicine Association. 1996. p. 50-1.
9. Grainger NG, Wightl M, editors. Herbal drugs and phytopharmaceuticeals. Stuttgart : CRC Press. 1994. p. 115-7.
10. Barnes J, Anderson LA, David Phillipson J. Herbal Medicines. 3rd ed. London : Pharmaceutical Press. 2007. p.118-20.
11. ชยันต์ พิเชียรสุนทร, แม้นมาส ขวลิต, วิเชียร จีรวงส์. คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์ ฉบับเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษามหาราชา 5 ธันวาคม พุทธศักราช 2542. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์ และมูลนิธิภูมิปัญญา 2548. หน้า 660-2.
12. Gilani AU, Shah AJ, Ahmad M, Shaheen F. Antispasmodic effects of *Acorus calamus* Linn. Is mediated through calcium channel blockade. *Phytother Res.* 2006;20(12):1080-4.
13. Manikandan S, Srikumar R, Jeya Parthasarathy N, Sheela Devi R. Protective effects of *Acorus calamus* Linn. On free radical scavengers and lipid peroxidation in discrete regions of brain against noise stress exposed rat. *Biol Pharm Bull.* 2005;28(12):2327-30.
14. Hidayatulfathi O, Sallehuddin S, Ibrahim J. Adulticidal activity of some Malaysian plant extracts against *Aedes aegypti* Linnaeus. *Trop Biomed.* 2004;21(2):61-7.
15. McGuff in M, Hobbs C, Upton R, Goldberg A, editors. American herbal products association's botanical safety handbook. Florida : CRC Press LLC. 1997. p. 134

74. ว่านเปราะ

เปราะบ้าน (ว่านเปราะ)

เปราะบ้านเป็นเหง้าแห่งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Kaempferia galangal* L. ในวงศ์ Zingiberaceae

ใช้ในตำรับ ยาแก้ลมขึ้นเบื้องสูง

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา เหง้า

ชื่อละติน *Rhizoma Kaempferiae Galangae*

ชื่อภาษาอังกฤษ *Galanga Resurrectional Rhizome*

ชื่ออื่น เปราะหอม, เปราะหอมขาว, เปราะหอมแดง, ว่านตีนดิน, ว่านตีนเย็น, ว่านตูปหมูป, ว่านหอม, หอมเปราะ (1, 3, 4)

ลักษณะของพืช

ไม้ล้มลุกอายุหลายปี เหง้าอวบหนา มีกลิ่นเฉพาะ กาบใบเรียงสลับโอบกันแน่น ชูเหนือดินเป็นลำต้นเทียม สูง 2-5 เซนติเมตร แตกกอ

ใบ เป็นใบเดี่ยว ไม่มีก้านใบ ส่วนมากมี 2 ใบ แผ่นใบแบนราบติดกับพื้นดิน รูปรี รูปไข่ หรือรูปเกือบกลม กว้าง 8-10 เซนติเมตร ยาว 10-18 เซนติเมตร ปลายเป็นติ่งแหลม โคนมนหรือรูปปลีมน ขอบเรียบ ผิวด้านบนเกลี้ยง ด้านล่างมีขนสั้นนุ่ม กาบใบยาวประมาณ 5 เซนติเมตร ผิวเกลี้ยง ลิ้นใบบาง รูปสามเหลี่ยม ปลายมน ยาวประมาณ 3 มิลลิเมตร

ช่อดอก แบบช่อกระจุกแน่น อยู่ในกาบใบ มีหลายดอก ไม่มีก้านช่อ ใบประดับรูปใบหอก กว้าง 0.7-1.3 เซนติเมตร ยาว 2-3 เซนติเมตร ปลายเรียวแหลม ผิวเกลี้ยง ใบประดับย่อยรูปแถบ ตรงกลางมีรอยพับตามยาว กลีบเลี้ยงโคนเชื่อมติดกันเป็นหลอด สีขาว ยาวประมาณ 2 เซนติเมตร ปลายแยกเป็นซี่ฟันสองซี่ กลีบดอกโคนเชื่อมติดกันเป็นหลอด สีขาว ยาว 3-4 เซนติเมตร ปลายแยกเป็นสามแฉก แฉกบนรูปใบหอก กว้างประมาณ 4 มิลลิเมตร ยาว 1.5-2 เซนติเมตร ปลายคุ่ม ที่ยอดมีติ่งแหลม แฉกข้างรูปใบหอก กว้างประมาณ 4 มิลลิเมตร ยาว 1.4-1.8 เซนติเมตร ปลายทู่ เกสรเพศผู้เป็นหมัน

เปลี่ยนไปเป็นกลีบปากกว้างประมาณ 1.3 เซนติเมตร ยาวประมาณ 1.8 เซนติเมตร สีขาวถึงสีม่วงอ่อน โคนมีแต้มสีม่วงเข้ม ปลายแยกถึงโคนเป็น 2 แฉก แต่ละแฉกรูปไข่กลับ ปลายมนหรือหยักไม่สม่ำเสมอ เกสรเพศผู้เป็นหมันที่เหล็กรูปไข่กลับ ถึงรูปรี หรือรูปใบหอกกลับ กว้าง 0.7-1.2 เซนติเมตร ยาว 1.5-2 เซนติเมตร ปลายมนหรือหยักเล็กน้อย เกสรเพศผู้สมบูรณ์ 1 อัน ก้านชูอับเรณูยาวประมาณ 2 มิลลิเมตร ผิวเกลี้ยง อับเรณูกว้างประมาณ 2 มิลลิเมตร ยาว 3-4 มิลลิเมตร รยางค์อับเรณูกว้าง 2-3 มิลลิเมตร ยาว 4-5 มิลลิเมตร ปลายหยักเป็น 2 พู ลีกลึกประมาณ 3 มิลลิเมตร แต่ละพูรูปใบหอก ปลายมนหรือหยักเป็นซี่ฟัน รั้งไขได้วงกลีบ กว้างประมาณ 2.5 มิลลิเมตร ยาว 3-4 มิลลิเมตร ผิวเกลี้ยง ภายในมี 3 ช่อง แต่ละช่องมีอวุลจำนวนมาก ต่อมน้ำหวานยาว 3-5 มิลลิเมตร

ผล แบบผลแห้งแตก

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

พืชชนิดนี้มีเขตการกระจายพันธุ์ตั้งแต่ประเทศอินเดีย เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คาบสมุทรมลายู และชวา มักพบในป่าไผ่ ป่าดิบ และป่าผลัดใบ ในประเทศไทยพบได้ทุกภาค และมีปลูกทั่วไปเป็นอาหาร และเป็นยาสมุนไพร

ลักษณะเครื่องยา

ชิ้นส่วนของเหง้าแห้งหั่นตามขวาง รูปกลมหรือเกือบกลม เส้นผ่านศูนย์กลาง 2-3 เซนติเมตรหนา 3-4 มิลลิเมตร หรืออาจเป็นชิ้นส่วนของเหง้าแห้งรูปร่างไม่แน่นอน ผิวนอกสีน้ำตาลหรือสีน้ำตาลอมเหลือง อาจพบรอยแผลเป็นที่เกิดจากราก หรือมีส่วนของรากติดมาด้วย ผิวรอยตัดตามขวางสีออกขาวหรือ สีขาวแกมเหลือง มีแป้ง เนื้อเปราะ หักง่าย มีกลิ่นหอมเฉพาะ รสเผ็ด

องค์ประกอบทางเคมี

เปราะหอมมีองค์ประกอบเคมีเป็นน้ำมันระเหยง่าย (volatile oil) ร้อยละ 0.17-2 โดยองค์ประกอบเคมีของน้ำมันระเหยง่ายอาจแตกต่างกันไปตามแหล่งที่มา มีรายงานว่าน้ำมันเปราะหอมมีสารกลุ่มเอสเทอร์ (esters) ได้แก่ เอทิล-พารา-เมทอกซีซินนามेट (ethyl-p-methoxycinnamate) ร้อยละ 31.8, เมทิลซินนามेट (methyl cinnamate) ร้อยละ 23.2, คาร์วอน (carvone) ร้อยละ 11.1, ยูคาลิปทอล (eucalyptol) ร้อยละ 9.6, เพนทาเดเคน (pentadecane) ร้อยละ 6.4

ข้อบ่งใช้ -

ตำราสรรพคุณยาไทยว่า เปราะหอมมีรสเผ็ดขม สรรพคุณขับลมในลำไส้ แก้เสมหะ เจริญไฟธาตุ ข้อมูลจากการศึกษาวิจัยพรีคลินิกพบว่า สารเอทิล-พารา-เมทอกซีซินนามेटสกัดจากเปราะหอมแสดงฤทธิ์ขยายท่อหลอดเลือดแดง (aorta) ในหนูทดลอง

หมายเหตุ

เครื่องยานี้แพทย์แผนไทยเรียก “เปราะหอมขาว” หากได้จากพืชที่ด้านล่างของใบมีสีเขียวแกมเขียวถึงสีเขียวอ่อน และเรียก “เปราะหอมแดง” หากได้จากพืชที่ด้านล่างของใบมีสีแดงอมน้ำตาลถึงสีแดงเรื่อ ๆ และจัดไว้เป็นจุลพิภักดิ์เรียก “เปราะหอมทั้ง 2”

เอกสารอ้างอิง

1. ชัยนัต พิเชียรสุนทร, แม้นมาส ขวลิขิต, วิเชียร จีรวงส์. คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์ ฉบับเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษามหาราชชา 5 ธันวาคม พุทธศักราช 2542. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์ และมูลนิธิภูมิปัญญา. 2548. หน้า 446.
2. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol. 1. English edition. Beijing: Chemical Industry Press. 1997. p. 196.
3. วุฒิ วุฒิธรรมเวช. สารานุกรมสมุนไพร รวมหลักเภสัชกรรมไทย. กรุงเทพฯ: โอ.เอส. พรินติ้ง เฮ้าส์, 2540. หน้า 278.
4. เสรียม พงษ์บุญรอด. ไม้เทศเมืองไทย สรรพคุณยาเทศและยาไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เพ็ญอักษร 2514. หน้า 329-30.
5. Siriruga P. Taxonomy of the genus Kaempferia (Zingiberaceae) in Thailand. Thai For Bull. 1992;19:1-15.
6. Flora of China Editorial Committee, eds. Flora of China. Vol.24 (Flagellariaceae through Marantaceae). Beijing: Science Press. 2000. p. 369-70.
7. Institute of Thai Traditional Medicine (Department for Development of Thai Traditional and Alternative Medicine, Ministry of Public Health) and Institute of Health Research (Chulalongkorn University). Pharmacognostic Specification of Thai Crude Drugs. Bangkok: Printing Office of the War Veterans Organization of Thailand Under Royal Patronage of His Majesty the King, 2007. p. 25.

8. Tewtrakul S, Yuenyongsawad S, Kummee S, Atsawajaruwan L. Chemical components and biological activities of volatile oil of *Kaempferia galangal* Linn. *Songkhlanakarin J Sci Technol.* 2005;27(suppl. 2):503-7.
9. Othman R, Ibrahim H, Mohd MA, Awang K, Gilani AH, Mustafa Mr. Vasorelaxant effects of ethyl cinnamate isolated from *Kaempferia galangal* on smooth muscle of the rat aorta. *Planta Med.* 2002;68:655-7.
10. Othman R, Ibrahim H, Mohd MA, Mustafa Mr, Awang K. Bioassay-guided isolation of a vasorelaxant active compound from *Kaempferia galangal* L. *Phytomedicine.* 2006;13:51-6.
11. ชัยนัต พิเชียรสุนทร, วิเชียร จีรวงส์. คู่มือเภสัชกรรมแผนไทย เล่ม 5 คณะเภสัช. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์. 2547. หน้า 319.

75. สนเทศ

สนเทศ (สนทราย)

สนทรายเป็นต้นแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Baeckia frutescens* L. ในวงศ์ Myrtaceae

เครื่องยา

ใช้ในตำรับ ยาแก้โรคจิต

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา ทั้งต้น

ชื่อละติน *Baeckea frutescens*

ชื่อภาษาอังกฤษ dwarf mountain pine, false ru, Shrubby baeckea weeping coast myrtle

ชื่อพ้อง *Baeckea chinensis*, *Cedrela Rosmarinus*, *Baeckea cumingiana*, *Baeckea ericoides*, *Drosodendron Rosmarinus*, *Baeckea cochinchinensis*, *Baeckae sumatrana*, *Baeckea stenophylla* F. Muell

ชื่ออื่น ก้านดินแดง สน (พังงา) สนนา (สุราษฎร์ธานี) สนหอม (จันทบุรี); สนดง สนหิน (อุบลราชธานี); สนหางสิงห์ (เลย) สนขี้ไก่ (กาญจนบุรี); ปอเฮ้งรุห์ สนเล็ก สนสร้อย (นครศรีธรรมราช) ; ยุงสนเทศ

ลักษณะของพืช ไม้พุ่ม สูงประมาณ 5 เมตร แตกกิ่งก้านสาขาจำนวนมาก ลำต้นสีเทาอมน้ำตาล เนื้อไม้สีน้ำตาล แข็งแรงทนทาน กิ่งแตกเป็นเนื้อไม้ขนสีน้ำตาลแดง กิ่งมักงอโค้งมีน้ำตาลอ่อน เรียวยาว เปลือกแตกเป็นขุย ใบเดี่ยวเรียงตรงข้าม คล้ายรูปเข็มแบน หนา ยาวไม่เกิน 8 มิลลิเมตร กว้าง 1-2 มิลลิเมตร โคนเป็นครึ่ง มีกลิ่นหอม ไม่มีก้านใบ ดอกช่อ ออกเป็นกระจุกสั้นๆที่ซอกใบ ดอกเล็ก มีดอกย่อย 2-3 ดอก มีสมมาตรแนวรัศมี กลีบดอกสีขาว มี 5 กลีบ แต่ละกลีบยาวไม่เกิน 2 มิลลิเมตร เกสรเพศผู้มี 8-10 อัน มีรยางค์ ปลายเป็นต่อม ก้านเกสรเพศเมียยาวประมาณ 1-1.5 มิลลิเมตร ปลายเกสรกลม จานฐานดอกรูปถ้วย ยาวประมาณ 1 มิลลิเมตร กลีบเลี้ยงรูปถ้วย ยาวประมาณ 3 มิลลิเมตร ปลายกลีบมน ผลรูปถ้วย ขนาดประมาณ 1.5 มิลลิเมตร กลีบเลี้ยงและเกสรเพศเมียติดทน สีน้ำตาล เมื่อแห้งแล้วแตกกลางพู เมล็ดมีขนาดเล็กจำนวนมากเมล็ดรูปไตขนาดประมาณ 0.5 มิลลิเมตร

ใบ

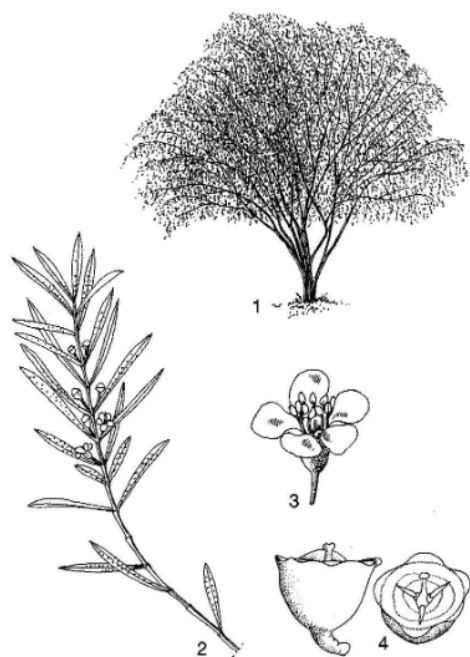
ดอก

ผล

ลักษณะวิสัย

Baeckea frutescens L. – 1, habit; 2, flowering twig; 3, flower; 4, fruit.

CHANGKOR PRODUCTIONS

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์ ออสเตรเลีย (นิวเซาท์เวลส์และควีนส์แลนด์), บอร์เนียว, กัมพูชา, จีน, ลาว, เมียนมาร์, คาบสมุทรมมาเลเซีย, ฟิลิปปินส์, สิงคโปร์, สุลาเวสีและสุมาตราตามชายฝั่งและภูเขาที่มีความสูงประมาณ 1,000 เมตร

ลักษณะเครื่องยา ลำต้นสีเทาอมน้ำตาล เนื้อไม้สีน้ำตาล แข็งแรงทนทาน กิ่งแตกเป็นเนื้อไม้ขนสีน้ำตาลแดง กิ่งมีน้ำตาลอ่อน เรียวยาว เปลือกแตกเป็นขุย ใบเดี่ยวเรียงตรงข้าม คล้ายรูปไข่มน หนา ยาวไม่เกิน 8 มิลลิเมตร กว้าง 1-2 มิลลิเมตร โคนเป็นครึ่งใบ ไม่มีก้านใบ ใบมีกลิ่นหอม รสหวานฝาดเย็น

องค์ประกอบทางเคมี ส่วนเหนือดินมีโครโมไซม (เช่น 5-hydroxy-7-methoxy-2-isopropyl-, 5-hydroxy-7-methoxy-2-isopropyl-8-methyl- และ 5-hydroxy-7-methoxy-2-isopropyl-6-methyl-, 5-hydroxy-7-methoxy-2-methyl- และ 5-hydroxy-7-methoxy-2,8-dimethylchromones), chromanones (เช่น 2,5-dihydroxy-7-เมทิล-2 ไอโซโพรพิล 2,5-dihydroxy-7-methoxy-2-isopropyl-8-methyl-, 2,5-dihydroxy-7-methoxy-2-isopropyl-6-methyl-, 2,5-dihydroxy-7-methoxy-2,8-dimethyl- และ 2,5-dihydroxy-7-methoxy-2,6-dimethylchromanones)

ใบของ *B. frutescens* มีรายงานว่ามีโครโมไซม C-glycosides (เช่น 6- β -C-glucopyranosyl-5,7-dihydroxy-2-isopropylchromone, 8- β -C-glucopyranosyl-5,7-dihydroxy-2-isopropylchromone, 6- β -C-glucopyranosyl-5,7-dihydroxy-2-methylchromone, 6- β -C-(2'-galloylglucopyranosyl)-5,7-dihydroxy-2-isopropylchromone และ 8- β -C-(2'-galloylglucopyranosyl)-5,7-dihydroxy-2-isopropylchromone.

ใบของ *B. frutescens* มีรายงานว่ามีสาร flavanones (เช่น BF-4, BF-5 และ BF-6)

ใบแห้งของ *B. frutescens* มีรายงานว่ามี phloroglucinols (เช่น BF-1, BF-2 และ baeckeol)

ข้อบ่งใช้ -

ตำรายาไทย: ใช้ ใบ รสหวานฝาดเย็น ต้มดื่มแก้ไข้ แก้อ่อนในกระหายน้ำ แก้ไข้หวัด แก้ไอ

ยาพื้นบ้านอีสาน: ใช้ ทั้งต้น ต้มน้ำดื่ม ขับปัสสาวะ ใบ ใช้ชงเป็นชาดื่มแก้ไข้ปวดเมื่อยร่างกาย

ยาสมุนไพรพื้นบ้านจังหวัดอุบลราชธานี: ใช้ ลำต้น ต้มน้ำดื่ม แก้หน้ามืด วิงเวียน แก้ปวดหลัง ปวดเอว ช่วยขับปัสสาวะ ใบ ต้มน้ำดื่ม ช่วยขับลม บำรุงธาตุ บำรุงหัวใจ

ในมาเลเซียและสุมาตรา: ใช้ในการอยู่ไฟในการคลอดบุตร น้ำมัน ที่ได้จากการกลั่นมีสีเหลืองอ่อน มีกลิ่นคล้าย lavender อาจใช้ทำน้ำหอมได้ ในเวียดนามใช้ต้นทำเป็นไม้กวาด

เอกสารอ้างอิง

1. ฐานข้อมูลเครื่องยาสมุนไพร คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. สนทราย. [อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 3 มิ.ย. 2563]. เข้าถึงได้จาก:
<http://www.thaicrudedrug.com/main.php?action=viewpage&pid=126>
2. ฐานข้อมูลสมุนไพร, คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. สนทราย. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <http://www.phargarden.com>. [28 พ.ค. 2020].
<http://www.phargarden.com/main.php?action=viewpage&pid=110>
3. <https://www.monaconatureencyclopedia.com/baekkea-frutescens-2/?lang=en>;
retrieved July 10, 2020.
4. https://www.globinmed.com/index.php?option=com_content&view=article&id=105828:baekkea-frutescens-l-105828&catid=286&Itemid=357#r1; retrieved July 10, 2020.

76. ส้มกุ่ม

ส้มกุ่ม

ส้มกุ่มเป็นรากแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Ampelocissus martini* Planch. ในวงศ์ Vitaceae

รากส้มกุ่ม

ใช้ในตำรับ ยาแก้ลมชื้นเบื้องสูง ไฟอาวุธ ยาอัมฤตย์โอสถ

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา ราก

ชื่อละติน *Ampelocissi martinii* Radix

ชื่อภาษาอังกฤษ -

ชื่อพ้อง *Vitis martinii* (Planch.) Ridl.

ลักษณะของพืช

ไม้เถาเลื้อย มักเกาะพันต้นไม้อื่น ไม่ผลัดใบ มีมือเกาะออกตามข้อมักออกตรงข้ามกับใบ เถาเป็นปล้อง กิ่งอ่อนยอดอ่อนมีขนสีน้ำตาลอ่อนปกคลุม เถาแก่สีน้ำตาลแดง มักมีร่องยาวตามแนวยาวของเถา เถาแก่แข็งมีเนื้อไม้

ใบ ใบเดี่ยวเรียงสลับ รูปหัวใจ หยักเว้า 3-5 แฉก กว้างประมาณ 10-13.5 เซนติเมตร ยาวประมาณ 12 เซนติเมตร โคนใบเว้ารูปหัวใจ ปลายใบแหลมหรือมน ขอบใบหยักซี่ฟันแหลม ขอบใบเว้าเป็น 3-5 แฉก ผิวใบด้านบนเกลี้ยง ผิวด้านล่างมีขนสั้นหนานุ่มสีแดงปกคลุม ก้านใบมีขน เส้นใบหลักออกมาจากจุดเดียวกันที่ฐานใบ

ดอกช่อ แบบช่อแยกแขนงขนาดใหญ่ ออกตรงข้ามกับใบและโคนเถา ยาวประมาณ 7.5 เซนติเมตร เถาที่ออกดอกและติดผล ใบจะร่วงหมด ดอกย่อยจำนวนมาก ขนาดเล็ก กลีบรวมสีชมพู กลางดอกสีแดงเข้ม เกสรเพศผู้มี 5 อัน เกสรเพศเมียอยู่เหนือวงกลีบ

ผลสด รูปทรงกลม เป็นพวงแน่นคล้ายพวงองุ่น เส้นผ่านศูนย์กลางผล 2-3 เซนติเมตร ผลอ่อนสีเขียว เมื่อสุกสีแดงคล้ำ เมล็ดมี 1-2 เมล็ด มีเปลือกหุ้มแข็ง

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

พืชชนิดนี้เป็นพืชพบตามป่าเต็งรัง ป่าเบญจพรรณ ป่าผลัดใบ ออกดอกราวเดือนเมษายนถึงพฤษภาคม ติดผลราวเดือนกรกฎาคมถึงสิงหาคม ยอดอ่อนและผลอ่อนรับประทานเป็นผัก

ลักษณะเครื่องยา

ชิ้นส่วนของรากแห้ง รูปร่างและขนาดต่าง ๆ กัน ส่วนใหญ่รูปทรงกระบอกมีลักษณะเป็นท่อนตรง เปลือกสีน้ำตาล เนื้อไม้ภายในเป็นสีน้ำตาลอ่อน หรือเหลืองอ่อน

องค์ประกอบทางเคมี

สารสำคัญที่พบในพืชสัมพันธ์ ได้แก่ คาร์ดิแอกไกลโคไซด์ แทนนิน เทอร์พีนอยด์ และซาโปนิน

ข้อบ่งใช้ -

ตำราสรรพคุณยาไทยว่า รากใช้เป็นยาถ่ายพรรดิกและใช้เป็นยาขับฟอกโลหิตระดู กัดฟอกเสมหะ ใบและเถาใช้เป็นยาแก้ไอ

ยาพื้นบ้านอีสานใช้ ราก ฝนนํ้าติ่ม แก้วไข่ ผสมลำต้นหรือรากรสสุคนธ์ เหง้าสับปะรด ลำต้นไผ่ป่า ลำต้นไผ่แดง งวงตาล เปลือกต้นสะแกแสง ลำต้นหรือรากเถาคั้นขาว ผลมะพร้าว ลำต้นรักดำ ลำต้นก้อม ลำต้นโพ หน้างวงช้างทั้งต้น รากกะตังใบ เปลือกต้นมะม่วง ลำต้นหนามพรม รากลำเจียก ลำต้นอ้อยแดง ลำต้นเครือพลูช้าง เหง้ายาห้ว และเปลือกต้นกุดลิ้น ตมนํ้าติ่ม แก้วฝี่ รักษาอาการบวม

คำเตือน -

ข้อควรระวัง -

เอกสารอ้างอิง

1. สำนักงานหอพรรณไม้ สำนักวิจัยการอนุรักษ์ป่าไม้และพันธุ์พืช กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย เต็ม สมิตินันท์ (ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2557). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. 2557.
2. The Plant List. *Ampelocissus martini*. [เข้าถึงเมื่อ 3 ก.ค. 2563] Available from : <http://www.theplantlist.org/tpl1.1/record/kew-2634389>
3. เกสัชกรหญิง จุไรรัตน์ เกิดดอนแฝก. สมุนไพรบำบัดเบาหวาน 150 ชนิด. กรุงเทพฯ : เซเว่น พรินต์ติ้ง กรุ๊ป. 2553. หน้า 152.
4. เฉลิมขวัญ จันดี. พฤษเคมี ฤทธิ์ต้านอนุมูลอิสระและต้านแบคทีเรียของสารสกัดงุ่นป่า (*AMPELOCISSUS MARTINI* PLANCH.) วิทยานิพนธ์หลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาเคมีศึกษาคณะวิทยาศาสตร์. มหาวิทยาลัยบูรพา กันยายน; 2559

77. สมอเทศ

สมอเทศ

สมอเทศเป็นผลแก่จัดและแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Terminalia arjuna* Wight and Arn. ในวงศ์ Combretaceae

ใช้ในตำรับ ยาอัมฤตย์โอสถ ยาโกลยสาลี ยาไพสาลี ยาทำลายพระสุเมรุ

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา ผล

ชื่อละติน Terminaliae arjunae Fructus

ชื่อภาษาอังกฤษ Chebulic Myrobalan

ชื่ออื่น สมอชิต

ลักษณะของพืช

ไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ สูงราว 25-30 เมตร โคนต้นมีพูพอน เปลือกเรียบ สีส้มชมพูหรือสีขาวอมเขียว กิ่งอ่อนมีขนละเอียด

ใบเป็นใบเดี่ยวเรียงตรงกันข้ามหรือเกือบตรงกันข้าม รูปขอบขนานหรือรูปขอบขนานแกมรูปไข่ กว้าง 4-7 เซนติเมตร ยาว 7.5-15 เซนติเมตร โคนใบและปลายใบมน ก้านใบสั้นมาก ยาว 6-10 มม. มีต่อม 1-2 ต่อมที่ปลายต่อกับแผ่นใบ

ดอกออกเป็นช่อตามซอกใบหรือที่ปลายกิ่ง สีเขียวอมขาว มีกลิ่นหอมเหมือนน้ำผึ้ง ดอกย่อยสมบูรณ์เพศ ไม่มีก้านดอก กลีบเลี้ยงมี 5 กลีบ เชื่อมติดกันเป็นหลอดติดกับรังไข่ กลีบดอกไม่มี เกสรตัวผู้มี 10 อัน มี 5 อันที่มักยาวกว่าและติดอยู่ด้านในหลอดกลีบเลี้ยง รังไข่เป็นชนิดอยู่ต่ำ มี 1 ช่อง

ผลเป็นแบบมีเมล็ดเดี่ยว เมื่อแก่จะไม่แตก ยาว 3.5-5 เซนติเมตร รูปไข่แกมรูปไข่กลับ มีครีบตามยาว 5 ครีบ สีน้ำตาลอ่อนถึงแก่

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

พืชชนิดนี้พบขึ้นตามป่าเบญจพรรณแล้งและชื้น ทั่วไปในประเทศอินเดียและศรีลังกา

ลักษณะเครื่องยา

ผลแห้งรูปยาวรี ปลายผลแหลม ผิวลูกตึงกว่าสมอไทย มีสันตามยาวชัดเจน สีน้ำตาล มีเมล็ดเดี่ยว มีรสเปรี้ยวฝาด

องค์ประกอบทางเคมี

สมอเทศมีรายงานสารสำคัญที่พบในผลเป็นสารกลุ่มไตรไตรเตอร์พีนอยด์ (Triterpenoids) และ ฟลาโวนอยด์ (flavonoids) เช่น Arjunic acid, Arjunone, Arachidic stearate, Cerasidin, Ellagic acid, Fridelin, Gallic acid, Hentriacontane, Methyl oleolate, Myristyl oleate, b-Sitosterol

ข้อบ่งใช้ -

ตำรายาว่า ผล มีรสเปรี้ยวฝาดจัดกว่าสมอไทย แก้เสมหะและลมอันพิการ เป็นยาระบายอ่อนๆ ระบายเสมหะ ระบายลม รู้ถ่ายเองปิดเอง

ข้อห้ามใช้ -

คำเตือน -

ข้อควรระวัง -

หมายเหตุ

สมอเทศเป็นส่วนหนึ่งของพิกัดตรีสมอ ซึ่งประกอบด้วย สมอเทศ สมอพิเภก และสมอไทย

เอกสารอ้างอิง

1. ชยันต์ พิเชียรสุนทร, แม้นมาส ขวลิต, วิเชียร จีรวงส์. คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์ ฉบับเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษามหาราชชา 5 ธันวาคม พุทธศักราช 2542. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์ และมูลนิธิภูมิปัญญา. 2548.
2. Kirtikar KR, Basu BD, An ICS. Indian medicinal plants. Vol.II. Dehra Dun (India): Bishen Singh Mahendra Pal Singh. 1993. P
3. Upadhyay RK, Pandey MB, Jha RN, Singh VP, Pandey VB. Triterpene glycoside from Terminalia arjuna. J Asian Nat Prod Res. 2001;3:207e212.
4. Rastogi RP, Mehrotra BN. Compendium of Indian Medicinal Plants. vol. 3. New Delhi: CSIR; 1993.
5. สมภพ ประธานธรรักษ์. สมุนไพรและเครื่องยาไทยในยาสามัญประจำบ้าน. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: ภาควิชาเภสัชพฤกษศาสตร์ คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล. 2557: 364
6. วุฒิ วุฒิธรรมเวช. รวมนุรักษ์มรดกไทย สารานุกรมสมุนไพร รวมหลักเภสัชกรรมไทย. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พรีนติ้งเฮ้าท์. 2540:416

78. สมอไทย

สมอไทย

สมอไทยเป็นผลแก่จัดและแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Terminalia chebula* Retz. var. *chebula* ในวงศ์ Combretaceae

ใช้ในตำรับ ยาอัมฤตย์โอสถ ยาโถยสาลี ยาไฟสาลี ยาทำลายพระสุเมรุ(เนื้อลูกสมอไทย)

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา ผล

ชื่อละติน Terminaliae Chebulae Fructus

ชื่อภาษาอังกฤษ Chebulic Myrobalan

ชื่ออื่น ส้มมอ, สมองพญา

ลักษณะของพืช

ไม้ต้น ผลัดใบ สูง 15-25 เมตร ลำต้นค่อนข้างเปลาตรง ไม่มีพูพอนหรืออาจมีบ้างเล็กน้อยช่วงโคนต้น เปลือกหนา ขรุขระ สีน้ำตาลแก่ค่อนข้างดำ แตกปรีเป็นร่องลึกตามยาว เปลือกในสีน้ำตาลแดง เรือนยอดเป็นพุ่มรูปไข่ ค่อนข้างโปร่ง กิ่งอ่อนและยอดอ่อนมีขนสีน้ำตาลแดง

ใบ เป็นใบเดี่ยว เรียงตรงข้ามหรือเยื้องกันเล็กน้อย รูปรี รูปไข่ หรือรูปไข่แกมรูปขอบขนานกว้าง 10-13 เซนติเมตร ยาว 18-28 เซนติเมตร ปลายเป็นติ่งแหลม โคนมนและมักเบี้ยวเล็กน้อย ขอบเรียบ มีตุ่มหูด 1 คู่บริเวณขอบใกล้โคนใบ แผ่นใบค่อนข้างหนา ด้านบนสีเขียวเข้ม มีขนสีขาว ด้านล่างสีอ่อนกว่า มีขนนุ่ม สีน้ำตาลอ่อน และจะหลุดร่วงไปหมดหรือเกือบหมดเมื่อใบแก่จัด ก้านใบยาว 2-2.5 เซนติเมตร

ช่อดอก แบบช่อเชิงลด ไม่แยกแขนง แต่ออกเป็นกระจุก กระจุกละ 4-7 ช่อ ปลายช่อห้อยลง มักออกเป็นช่อยาวตามรอยแผลใบใกล้ปลายกิ่งดอก เป็นดอกสมบูรณ์เพศ กลีบเลี้ยงมี 5 กลีบ โคนเชื่อมติดกันเป็นรูปถ้วย ด้านในมีขนแน่น เมื่อดอกบานเต็มที่กว้าง 3-4 มิลลิเมตร ไม่มีกลีบดอก เกสรเพศผู้ มี 10 อัน เรียงเป็น 2 แถว รอบรังไข่ รังไข่ใต้วงกลีบ รูปไข่ กลีบเลี้ยง มี 1 ช่อง มีออวุล 2 เม็ด

ผล แบบผลผนังชั้นในแข็ง รูปกลมป้อมหรือรูปกระสวย กว้าง 2-3 เซนติเมตร ยาว 3-4 เซนติเมตร อาจมีพูหรือสันตามยาวได้หลายเหลี่ยม หรืออาจไม่มีเหลี่ยม เนื้อหนา ผลแก่สีเขียวแกมเหลือง เมื่อแห้งจะเปลี่ยนเป็นสีดำ เมล็ด มี 1 เมล็ด รูปรีผิวขรุขระ กว้าง 5-7 มิลลิเมตร ยาว 1.5-2 เซนติเมตร

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

พืชชนิดนี้พบขึ้นตามป่าเบญจพรรณแล้งและชื้น ตั้งแต่ระดับน้ำทะเลจนถึงที่สูงจากระดับน้ำทะเล 800 เมตร พบตามภาคต่าง ๆ ของประเทศทุกภาค ยกเว้นภาคใต้ ผลัดใบตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ถึงมีนาคม ผลิใบอ่อนและตาดอกเดือนเมษายนถึงสิงหาคมเป็นผลเดือนตุลาคมถึงมกราคม

ลักษณะเครื่องยา

สมอไทยมีลักษณะเป็นผลแห้งรูปเกือบกลม รูปไข่ถึงรูปไข่แกมรูปรี กว้าง 1.5-2.5 เซนติเมตร ยาว 2.5-5 เซนติเมตร ผิวขรุขระ หยาดเล็กน้อย สีน้ำตาลแกมสีเหลือง ถึงสีน้ำตาลเข้ม อาจมีสันตามยาว 5-6 สัน ผิวระหว่างสันย่น โคนมีรอยแผลรูปกลม มีเมล็ดเดี่ยว เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 2 มิลลิเมตร เมื่อวัดตรงกลางประมาณ 6 มิลลิเมตร รสเปรี้ยว ขมและฝาดเล็กน้อย

องค์ประกอบทางเคมี

สมอไทยมีสารสำคัญเป็นสารกลุ่มแทนนิน (tannins) ได้แก่ กรดชิบูลินิก (chebulinic acid), กรดชิบูลิก (chebolic acid), กรดแทนนิก (tannic acid), กรดแกลลิก (gallic acid) เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีสารกลุ่มเซโปนิน (saponins) น้ำมันระเหยยาก (fixed oil) ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเอสเทอร์ (ester) ของกรดพาลมิติก (palmitic acid) และกรดลิโนลิก (linoleic acid) เป็นต้น

ข้อบ่งใช้ -

ตำราสรรพคุณยาไทยว่าสมอไทยมีสรรพคุณแก้อุจจาระธาตุพิการ แก้อติสาร แก่บิดมูกเลือด คุมธาตุ แก่ไข้พิษ แก่พิษทำให้ร้อน แก้อาเจียน แก่เสมหะพิการ แก่เมื่อยอดภายใน สมานแผล สมอไทยจัดเป็นเครื่องยาสมุนไพรชนิดหนึ่งในพิภักดิ์ตรีผลา

ข้อมูลจากการศึกษาวิจัยพรีคลินิกพบว่า สารกลุ่มแทนนินในพืชมีฤทธิ์ฝาดสมาน นอกจากนั้น ยังมีรายงานว่าสารสกัดสมอไทยมีฤทธิ์ลดระดับน้ำตาลกลูโคสในเลือด ฤทธิ์ต้านเซลล์มะเร็งบางชนิด

เอกสารอ้างอิง

1. ชยันต์ พิเชียรสุนทร, วิเชียร จีรวงส์. ที่มาของคำ “โกษฐ์” และโกษฐ์ที่ใช้มากในยาไทย. วารสารราชบัณฑิตยสถาน. 2546.28(1):113-9.
2. ชยันต์ พิเชียรสุนทร, วิเชียร จีรวงส์. คู่มือเภสัชกรรมแผนไทย เล่ม 5 คณะเภสัช. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์. 2547. หน้า 250-1.
3. ชยันต์ พิเชียรสุนทร, แม้นมาศ ขวลิต, วิเชียร จีรวงส์. คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์ ฉบับเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษามหาราชา 5 ธันวาคม พุทธศักราช 2542. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์ และมูลนิธิภูมิปัญญา. 2548. หน้า 617-21.
4. ส่วนพฤกษศาสตร์ป่าไม้ สำนักวิชาการป่าไม้ กรมป่าไม้. ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย เต็ม สมิตินันท์. ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม. กรุงเทพฯ : บริษัท ประชาชน จำกัด. 2544. หน้า 519.
5. Thai Herbal Pharmacopoeia. Vol.II. Nonthaburi: Department of Medical Sciences, Ministry of Public Health. 2000. p.80-1.
6. Kirtikar KR, Basu BD, An ICS. Indian medicinal plants. Vol.II. Dehra Dun (India): Bishen Singh Mahendra Pal Singh. 1993. P.1020-3.
7. ก่องกานดา ชยามฤต. สมุนไพรไทย ตอนที่ 4. กรุงเทพฯ : หจก.ชุดิมาการพิมพ์. 2528. หน้า 362-3.
8. Tyler VE Brady LR, Robbers JE. Pharmacognosy. 9th ed. Philadephia: Lea & Febiger. 1988. p.77-80.
9. Sabu MC. Ramadasan K. Anti-diabetic activity of medicinal plants and its relationship with their antioxidant property. J Ethnopharmacol. 2002;81:155-60.
10. Sandhya T. Lathika KM. Pandey BN, Mishra KP. Potential of traditional ayurvedic formation, Triphala, as a novel anticancer drug. Cancer Lett. 2006;231(2):206-14.

79. สมอพิเภก

สมอพิเภก(ลูกมะแหน)

สมอพิเภกเป็นผลแก่จัดและแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Terminalia bellirica* (Gaertn.) Roxb. ในวงศ์ Combretaceae

ใช้ในตำรับ ยาอัมฤตย์โอสถ ยาไพศาลี

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา

ชื่อละติน Fructus Terminaliae Bellieicae

ชื่อภาษาอังกฤษ Belleric Myrobalan

ชื่อพ้อง *Terminalia belerica* Roxb., *My-robalanus bellirica* Gaertn.

ชื่ออื่น สมอแหน ลูกมะแหน

ลักษณะของพืช

ไม้ต้น ผลัดใบ สูง 15-35 เมตร ลำต้นเปลา โคนต้นมักมีพูพอน เปลือกสีเทาแกมสีน้ำตาล อาจมีรอยสีดำกระจายอยู่ทั่วไป ค่อนข้างเรียบหรือแตกเป็นร่องเล็กๆ ตามความยาวของลำต้น เปลือกในสีเหลือง เรือนยอดแผ่กว้างค่อนข้างทึบ กิ่งอ่อนและยอดอ่อนมีขนประปราย

ใบ เป็นใบเดี่ยว เรียงเวียนเป็นกลุ่มตามปลายกิ่งรูปรีแกมรูปไข่กลับ กว้าง 9-15 เซนติเมตร ยาว 13-19 เซนติเมตร โคนสอบแคบ ปลายเรียวแหลมสั้น ขอบเรียบ เนื้อค่อนข้างหนา ด้านบนสีเขียวเข้ม ด้านล่างสีอ่อนกว่า มีขนสีน้ำตาลทั้ง 2 ด้าน ขนจะหลุดร่วงไปเมื่อใบแก่จุด ก้านใบยาว 4-6 เซนติเมตร ตรงกลางมีต่อมหรือตุ่มหูด 1 คู่

ช่อดอก แบบช่อหางกระรอก ออกบริเวณซอกใบหรือเหนือรอยแผลใบตามกิ่ง ไม่แยกแขนง แต่ออกเป็นกระจุก

ดอก มีทั้งดอกเพศผู้และดอกสมบูรณ์เพศ ดอกเพศผู้มักพบบริเวณปลายช่อ ส่วนดอกสมบูรณ์เพศมักพบบริเวณโคนช่อ กลีบเลี้ยงมี 5 กลีบ กว้างประมาณ 4 มิลลิเมตร ยาวประมาณ 1 มิลลิเมตร มีขนทั่วไป ไม่มีกลีบดอก เกสรเพศผู้มี 10 อัน ก้านชูอับเรณู ยาวประมาณ 3 มิลลิเมตร เรียงเป็น 2 แถว รอบรังไข่ รังไข่ใต้วงกลีบ ค่อนข้างแป้น ภายในมี 1 ช่อง มีออวุล 2 เม็ด

ผล แบบผล ผนังชั้นในแข็ง รูปเกือบกลมถึงรูปรีกว้าง กว้าง 1.5-3 เซนติเมตร ยาว 2-3.5 เซนติเมตร มีสันซึ่งอาจเห็นไม่ชัดเจน 5 เส้น ผิวมีขนละเอียด สีน้ำตาลปกคลุมหนาแน่น เปลือกนอกแข็ง เมล็ด รูปรี ผิวขรุขระ กว้างประมาณ 5 มิลลิเมตร ยาวประมาณ 1.5 เซนติเมตร

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

พืชชนิดนี้พบขึ้นตามป่าผลัดใบ ป่าเต็งรัง และป่าดงแล้งทางภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออก และภาคตะวันตก ที่สูงจากระดับน้ำทะเล 100-400 เมตร ทางภาคใต้ มักพบขึ้นตามที่ราบในป่าดิบแล้ง ก่อนออกดอกจะทิ้งใบ และผลิใบใหม่จนเต็มต้นจึงเริ่มออกดอกตั้งแต่เดือนมีนาคมถึงพฤษภาคม ผลจะแก่จัดระหว่างเดือนกันยายนถึงพฤศจิกายน

ลักษณะเครื่องยา

สมอพิเภกเป็นผลแห้งรูปเกือบกลมถึงรูปรีกว้าง กว้าง 1.5-3 เซนติเมตร ยาว 2-3.5 เซนติเมตร อาจเห็นสันตามยาว 5 สัน ผิวมีขนสีน้ำตาลแกมเหลืองถึงน้ำตาลเข้ม หนาแน่น แข็งมาก โคนเรียวเป็นก้านสั้น ๆ ภายในมีเมล็ดเดี่ยว กว้างประมาณ 1 เซนติเมตร ยาวประมาณ 1.5 เซนติเมตร ปลายด้านหนึ่งแหลมกว่าอีกด้านหนึ่ง รสขม เผื่อนและฝาด

Fig. 1b *Terminalia bellirica* (Gaertn.) Roxb.
 1. flowering twig 2. flower 3. fruits

องค์ประกอบทางเคมี

สมอพิเภกมีสารสำคัญเป็นกลุ่มแทนนิน (tannins) ได้แก่ กรดชิบูลาจิก (chebulagic acid) กรดเอลลาจิก (ellagic acid) กรดแกลลิก (gallic acid) เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีสารบีตา-ซิโทสเตอรอล (β -sito-sterol) น้ำมันระเหยยาก (fixed oil) เป็นต้น

ข้อบ่งใช้ -

ตำราสรรพคุณยาไทยว่าสมอพิเภกมีสรรพคุณแก้เสมหะจุกคอ ทำให้ชุ่มคอ แก้โรคตา แก้ธาตุกำเริบ บำรุงธาตุ แก้ไข้ เป็นต้น สมอพิเภกจัดเป็นเครื่องยาสมุนไพรชนิดหนึ่งในพิภักตริผลา

ข้อมูลจากการศึกษาวิจัยพรีคลินิกพบว่า สารกลุ่มแทนนินในพืชมีฤทธิ์ฝาดสมาน และยังมีรายงานว่าสารสกัดสมอพิเภก มีฤทธิ์ลดระดับน้ำตาลกลูโคสในเลือด ฤทธิ์ต้านเซลล์มะเร็งบางชนิด

เอกสารอ้างอิง

1. ชัยนต์ พิเชียรสุนทร, วิเชียร จีรวงส์. คู่มือเภสัชกรรมแผนไทย เล่ม 5 คณะเภสัช. พิมพ์ครั้งที่ 2. สำนักพิมพ์อมรินทร์ 2547. หน้า 247-9.
2. ชัยนต์ พิเชียรสุนทร, แม้นมาส ชวลิต, วิเชียร จีรวงส์. คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์ ฉบับเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษา มหาราชา 5 ธันวาคม พุทธศักราช 2542. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์ และมูลนิธิภูมิปัญญา. 2548. หน้า 622-4.
3. ส่วนพฤกษศาสตร์ป่าไม้ สำนักวิชาการป่าไม้ กรมป่าไม้. ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย เต็มสมิตินันท์. ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม. กรุงเทพฯ : บริษัท ประชาชน จำกัด. 2544. หน้า 519.
4. Billore KV, Yelne MB, Dennis MB, Chaudhari BG. Database on medicinal plants used in Ayurveda. Vol. 3. New Delhi. Central council for research in Ayurveda and Siddha (Department for AYUSH, Ministry of Health and Family Welfare). 2005. P.158
5. Thai Herbal Pharmacopoeia. Vol.II. Nanthaburi: Department of Medical Sciences, Ministry of Public Health. 2000. p.71-3.
6. Kirtikar KR, Basu BD, An ICS. Indian medicinal plants. Vol.II. Dehra Dun (India): Bishen Singh Mahendra Pal Singh. 1993. P.1017-20.
7. ก่องกานดา ชยามฤต. สมุนไพรไทย ตอนที่ 4. กรุงเทพฯ : หจก.ชุดิมาการพิมพ์. 2528. หน้า 356-7.
8. van Steenis CGG.. Flora Malesiana. Series 1. Vol.4. Djakarta:Noordhoff-Kolff. 1954. p.569.
9. Tyler VE Brady LR, Robbers JE. Pharmacognosy. 9th ed. Philadelphia: Lea & Febiger. 1988. p.77-80.
10. Sabu MC. Ramadasan K. Anti-diabetic activity of medicinal plants and its relationship with their antioxidant property. J Ethnopharmacol. 2002;81:155-60
11. Sandhya T. Lathika KM. Pandey BN, Mishra KP. Potential of traditional ayurvedic formation, Triphala, as a novel anticancer drug. Cancer Lett. 2006;231(2):206-14.

80. สมุลแว้ง

สมุลแว้ง

สมุลแว้งเป็นเปลือกต้นแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Cinnamomum bejolghota* (Buch.-Ham.) Sweet ในวงศ์ Lauraceae

ใช้ในตำรับ ยาสุขไสยาสน์ ยาแก้ลมเนาวนารีวาโย ยาไฟอาวุธ

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา เปลือกต้น

ชื่อละติน *Cinnamomi Bejolghotae Cortex*

ชื่อภาษาอังกฤษ Bejolghota Cinnamon Bark

ชื่อพ้อง *Cinnamomum obtusifolium* (Roxb.) Nees, *Laurus bejolghota* Buch.-Ham., *L. obtusifolia* Roxb.

ชื่ออื่น -

ลักษณะของพืช

ไม้ต้น สูงได้ถึง 40 เมตร เปลือกต้นสีเขียว กิ่งแตกตรงข้ามกัน กิ่งแขนงเล็กเรียวยาวหรือเป็นสี่มุม เมื่ออ่อนมีขนสั้นประปราย เมื่อแก่เกลี้ยง ตาใบเล็ก รูปไข่ เกือบตาเนื้อบางแห้ง

ใบ เป็นใบเดี่ยว เรียงตรงข้ามหรือกิ่งตรงข้าม รูปขอบขนาน หรือรูปขอบขนานแกมรูปรี กว้าง 4-9 เซนติเมตร ยาว 12-30 เซนติเมตร ปลายมน ทุ่แหลม หรือเรียวแหลม โคนค่อนข้างมนหรือสอบ ขอบเรียบ แผ่นใบคล้ายแผ่นหนังหนา ด้านบนเกลี้ยงและเป็นมัน ด้านล่างเกลี้ยง ค่อนข้างมีนวล มีรูบุม เส้นโคนใบมี 3 เส้น ออกจากโคนใบหรือเหนือโคนใบ เส้นข้าง 2 เส้นยาวไปถึงปลายใบ หนูนชัด ด้านล่าง เส้นใบย่อยเป็นร่างแห หนูนชัดด้านบน ก้านใบยาว 1-1.5 เซนติเมตร

ช่อดอก แบบช่อแยกแขนง ออกตามยอดหรือตามซอกใบใกล้ปลายกิ่ง ยาว 13-25 เซนติเมตร แตกแขนงจำนวนมาก แขนงยาวประมาณ 3 เซนติเมตร ก้านช่อดอกยาว 7-11 เซนติเมตร มีขนสั้นนุ่ม ดอก สมบูรณ์เพศ อาจพบดอกแยกเพศด้วย สีเหลืองอ่อน ก้านดอกยาว 2-6 มิลลิเมตร มีขนสั้นนุ่ม เส้นผ่านศูนย์กลางดอกประมาณ 6 มิลลิเมตร กลีบรวมโคนเชื่อมติดกันเป็นรูปกรวยคว่ำ ปลายแยกเป็น 6 แฉก ติดทน รูปขอบขนานแกมรูปไข่ กว้างประมาณ 2.5 มิลลิเมตร ยาวประมาณ

5 มิลลิเมตร ปลายแหลม มีขนประปรายทั้งสองด้าน เกสรเพศผู้สมบูรณ์มี 9 อัน ชั้นนอก 6 อัน ยาวประมาณ 3.5 มิลลิเมตร ชั้นใน 3 อัน ยาวประมาณ 3.7 มิลลิเมตร แต่ละอันมีต่อมรูปไตก้านยาว 1 คู่ ก้านชูอับเรณูแบน อับเรณูมี 4 ช่อง แตกโดยมีบานเปิด เกสรเพศผู้เป็นหมัน 3 อัน รูปสามเหลี่ยม โคนเป็นหัวลูกศร ยาวประมาณ 3 มิลลิเมตร รั้งไขเหนียววงกลีบ รูปขอบขนาน มี 1 ช่อง มีอวูล 1 เม็ด ก้านชูยอดเกสรเพศเมียเรียวยาวได้ถึง 3 มิลลิเมตร ยอดเกสรเพศเมียใหญ่

ผล แบบผลเมล็ดเดี่ยวแข็ง รูปรี กว้างประมาณ 8 มิลลิเมตร ยาวประมาณ 1.3 เซนติเมตร อยู่บนถ้วยกลีบรวมที่ขยายใหญ่ขึ้นเป็นรูปกรวยคว่ำ เมล็ด มี 1 เมล็ด

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

พืชชนิดนี้มีการกระจายพันธุ์ในประเทศไทยตามป่าดิบ ในต่างประเทศพบที่อินเดีย บังกลาเทศ ภูฐาน เนปาล สาธารณรัฐประชาชนจีน เมียนมา ลาว เวียดนาม เป็นต้น

ลักษณะเครื่องยา

สมุลแห้งเป็นเปลือกต้นแห้ง รูปร่างและขนาดไม่แน่นอน โดยทั่วไปหนา 0.3-1.1 เซนติเมตร เปลือกชั้นนอกสีเหลืองปนสีน้ำตาลอ่อน มีรอยแตกเป็นช่วงๆ เปลือกชั้นในสีน้ำตาลถึงสีน้ำตาลแดง กลิ่นหอม รสขมเล็กน้อย

องค์ประกอบทางเคมี

สมุลแห้งมีน้ำมันหอมระเหย ซึ่งมีองค์ประกอบเป็น 1,8-ซินีเออล (1,8-cineole), แอลฟา-เทอร์ปีนีเออล (α -terpineol), ลิโนโลเออล (linalool) และ (อี)-เนอร์โรลิดอล [(E)-nerolidol] เป็นต้น

ข้อบ่งใช้

ตำราสรรพคุณยาไทยว่าสมุลแห้งมีรสร้อนปร่า สรรพคุณแก้ลม วิงเวียน ใจสั่น แก้กษหวัต แก้กาเดา ขับลมในลำไส้ แก้อาตุพิการ เป็นต้น

ข้อมูลจากการศึกษาวิจัยพรีคลินิกพบว่า สารสกัดด้วยเมทานอลของสมุลแห้งมีฤทธิ์ลดระดับน้ำตาลในเลือด ต้านออกซิเดชัน ฆ่าพยาธิ เป็นต้น

ข้อห้ามใช้

คำเตือน

ข้อควรระวัง

ขนาดและวิธีใช้ -

หมายเหตุ -

เอกสารอ้างอิง

6. *The Plant List* (2013) . Version 1. 1. Published on the Internet; <http://www.theplantlist.org/> . [cited 2016 Aug 20] . Available from: <http://www.theplantlist.org/tpl1.1/record/kew-2721146>
7. Li S, Li X, Li J, Huang P, Wei FN, Cui H, et al. Lauraceae. In: Wu ZY, Raven PH, editors. *Flora of China*. Vol. 7. Beijing: Science Press. 2008. p. 180.
8. Choudhury S, Ahmed R, Barthel A, Leclercq PA. Composition of the bark and flower oils of *Cinnamomum bejolghota* (Buch. - Ham.) Sweet from two locations of Assam, India. *J. Essent. Oil Res.* 1998;10;245-50.
9. Baruah A, Nath SC, Hazarika AK, Sarma TC. Essential oils of the leaf, stem bark and panicle of *Cinnamomum bejolghota* (Buch.-Ham.) Sweet. *J Essent Oil Res.* 1997;9;243-5.
10. ชยันต์ พิเชียรสุนทร, แม้นมาส ขวลิต, วิเชียร จีรวงส์. คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์ ฉบับเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษามหาราช 5 ธันวาคม พุทธศักราช 2542. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์. 2548. หน้า 625.
11. Gogoi B, Kakoti BB, Borah S, Borah NS. Antihyperglycemic and *in vivo* antioxidative activity evaluation of *Cinnamomum bejolghota* (Buch.-Ham.) in streptozotocin induced diabetic rats: an ethnomedicinal plant in Assam. *Asian Pac J Trop Med.* 2014;7 Suppl 1;S427-34.
12. Gogoi B, Kakoti BB, Bora NS, Yadav P. *In vitro* antihelmintic activity of bark extract of *Cinnamomum bejolghota* (Buch.-Ham.) in Indian adult earthworm (*Pheretima posthuma*). *Asian Pac J Trop Dis.* 2014;4 Suppl 2;S924-7.

81. สะค้าน

สะค้าน

สะค้านเป็นเถาแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Piper wallichii* (Miq.) Hand.-Mazz.
ในวงศ์ Piperaceae

ใช้ในตำรับ ยาอัคคินิวคณะ ยาแก้ลมขึ้นเบื้องสูง ยาไฟอาวุธ ยาแก้แก้สัณฑฆาต กร่อนแห้ง ยาทัพยาธิคุณ
ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา เถา

ชื่อละติน *Piperis Wallichii* Caulis

ชื่อภาษาอังกฤษ *Piperis Wallichii* Stem

ชื่ออื่น จะค้าน, ตะค้าน, หนามแน่

ลักษณะของพืช

ไม้เถาเนื้อแข็ง แยกเพศ ลำต้นอวบอ้วน เปลือกไม้เรียบ มีตุ่มเล็กกระจายอยู่ทั่วไป
แตกกิ่งก้านสาขามาก ข้อโป่งนูนเห็นได้ชัดเจน

ใบ เป็นใบเดี่ยว เรียงสลับ รูปรีแกมขอบขนานหรือรูปไข่ กว้าง 4-10 เซนติเมตร ยาว 2-24
เซนติเมตร โคนเบี้ยว ปลายแหลม เรียวแหลม หรือเว้าเป็นรูปหัวใจ ขอบเป็นคลื่น เนื้อบางคล้ายกระดาษ
ด้านบนสีเขียวเข้ม ด้านล่างสีเขียวจาง มีขนประปราย เส้นใบกิ่งขนนก 2-3 คู่ ก้านใบยาว 0.8-1.1
เซนติเมตร หูใบรูปใบหอกแกมขอบขนาน มีขน

ช่อดอก แบบช่อเชิงลด ออกตรงข้ามกับใบที่อยู่บริเวณปลายยอด ห้อยลง รูปทรงกระบอก
สีเหลืองหรือสีเหลืองอมเขียว แกนช่อเส้นผ่านศูนย์กลาง 0.8-1 มิลลิเมตร มีขน ดอกย่อยอัดแน่น
ใบประดับกลม มีสีเหลืองหรือสีเหลืองอมเขียว มีก้านสั้นติดกันแบบก้นปิด ที่ก้านมีขน ไม่มีกลีบเลี้ยงและ
กลีบดอก ช่อดอกเพศผู้กว้าง 3-4 มิลลิเมตร ยาว 5.3-7.2 เซนติเมตร ก้านช่อดอกยาว 0.7-1.6 เซนติเมตร
เกสรเพศผู้ 2 อัน ก้านชูอับเรณูยาวประมาณ 0.4 มิลลิเมตร อับเรณูยาวประมาณ 0.5 มิลลิเมตร มี 2 พู
แตกตามยาว ซอร่วม ส่วนมากเป็นดอกสมบูรณ์เพศและมีดอกเพศผู้อยู่ปลายช่อ กว้าง 2-3 มิลลิเมตร ยาว

4-5 เซนติเมตร ก้านช่อดอกยาว 4-5 มิลลิเมตร มีขน เกสรเพศผู้เหมือนในดอกเพศผู้ รังไข่ค่อนข้างกลม
เส้นผ่านศูนย์กลาง 0.8-1 มิลลิเมตร ยอดเกสรเพศเมียแยกเป็น 3-4 แฉก มีขนบริเวณยอด

ช่อผล รูปทรงกระบอกคดงอ ห้อยลง กว้าง 0.9-1.2 เซนติเมตร ยาว 10.5-17 เซนติเมตร
ก้านยาว 1-4 เซนติเมตร มีขนประปราย

ผล แบบผลเมล็ดเดี่ยวแข็ง รูปกลม เส้นผ่านศูนย์กลาง 4-5 มิลลิเมตร ไม่มีก้าน เรียงตัวค่อนข้าง
แน่น ยอดเกสรเพศเมียและใบประดับติดทน เมื่อสุกสีส้มหรือสีแดง

1

2

3

4

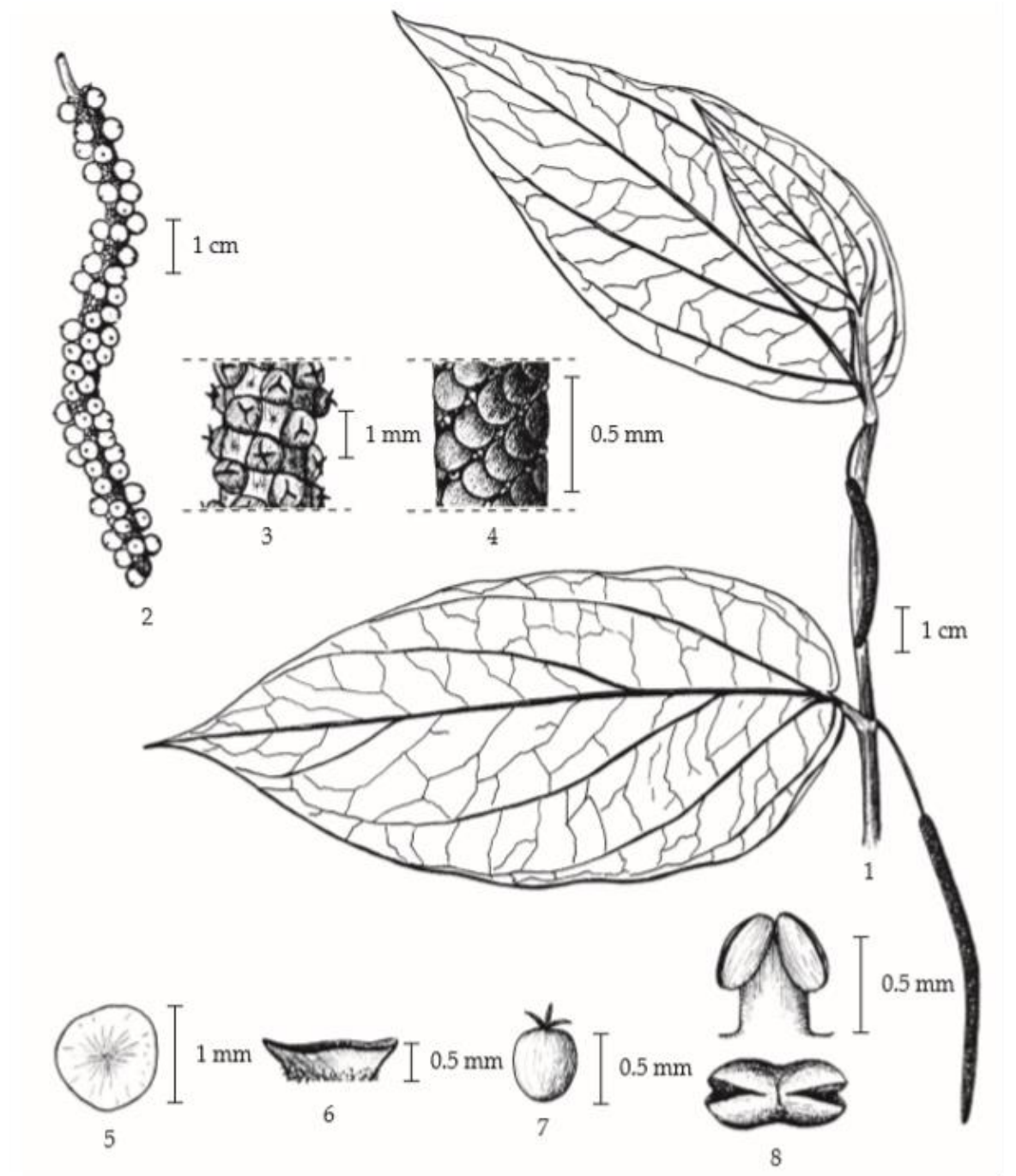

Fig. 1b *Piper wallichii* (Miq.) Hand.-Mazz.

1. twig showing leaves and male inflorescences 2. infructescence
 3. part of female inflorescence 4. part of male inflorescence 5. top view of bract
 6. side view of bract 7. ovary 8. side view of stamen and top view of anther sacs

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

พืชชนิดนี้มีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทยทางภาคเหนือ ในต่างประเทศพบในภูมิภาคอินโดจีนและเมียนมา

ลักษณะเครื่องยา

สะค้านเป็นชิ้นส่วนของลำต้นแห้ง อาจเป็นแผ่นรูปวงรีขนาด รูปร่าง และความหนาต่างกัน โดยทั่วไปมักพบกว้าง 1-2 เซนติเมตร ยาว 2-7 เซนติเมตร หนา 0.5-1 เซนติเมตร หรือเป็นท่อนเล็ก ขนาดแตกต่างกัน โดยทั่วไปเส้นผ่านศูนย์กลาง 0.5-1 เซนติเมตร ยาว 2-7 เซนติเมตร เปลือกสีน้ำตาลอม สีเทา มีรอยย่นและช่องอากาศเป็นตุ่มขนาดเล็ก สีน้ำตาลเข้ม กระจายอยู่ที่ผิวของเปลือก บางชิ้นอาจมี รากติดอยู่ รอยตัดตามขวางหรือรอยตัดเฉียงสีขาวนวลหรือสีขาวแกมสีน้ำตาล มีรอยแตกเป็นลายเส้นหรือ เป็นร่องตามแนวรัศมี เนื้อเหนียว หักไม่ขาด เปลือกเปราะ แตกหักได้ง่าย มีกลิ่นเฉพาะ รสเผ็ดร้อน

องค์ประกอบทางเคมี

สะค้านมีองค์ประกอบเป็นน้ำมันระเหยง่าย (volatile oil) รวมทั้งสารกลุ่มแอลคาลอยด์ เช่น ไพเพอรีน (piperine)

ข้อบ่งใช้ -

ตำราสรรพคุณยาไทยว่า สะค้านมีรสเผ็ดร้อน สรรพคุณแก้ลมอันบังเกิดจากกองธาตุ ขับลม บำรุงธาตุ ขับลมในลำไส้ ทำให้ผายลมหรือเรอ แก้แน่น แก้จุกเสียด

หมายเหตุ

1. สะค้านที่มีขายในท้องตลาด อาจได้จากพืชชนิดอื่น ในสกุลเดียวกันอีกหลายชนิด เช่น *Piper ribesoides* Wall. (สะค้านเล็ก, สะค้านหยวก, ตะค้านเล็ก, ตะค้านหยวก), *P. interruptum* Opiz (สะค้าน, ตะค้าน, จะค้าน) *P. aurantiacum* Miq. (สะค้านหนู, ตะค้านหนู)
2. ตามประกาศคณะกรรมการพัฒนาระบบยาแห่งชาติ ในบัญชียาหลักแห่งชาติ ระบุการใช้ สะค้านในตำรับ “ยาเบญจกูล” มีส่วนประกอบของเถาสะค้านร่วมกับสมุนไพรชนิดอื่นๆ ในตำรับ มีสรรพคุณบรรเทาอาการท้องอืด ท้องเฟ้อ บำรุงธาตุ แก้อาตุให้ปกติ

เอกสารอ้างอิง

1. ชยันต์ พิเชียรสุนทร, วิเชียร จีรวงส์. คู่มือเภสัชกรรมแผนไทย เล่ม 6 คณะเภสัช. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์ 2547.
2. ชยันต์ พิเชียรสุนทร, แม้นมาส ขวลิต, วิเชียร จีรวงส์. คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์ ฉบับเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษา มหาราชา 5 ธันวาคม พุทธศักราช 2542. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์ และมูลนิธิภูมิปัญญา. 2548. หน้า 608.
3. ภคมน ธนศักดิ์ดี, การศึกษาแหล่งพฤกษศาสตร์และข้อกำหนดมาตรฐานของเครื่องยาสมุนไพร “สะค้าน” [วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต]. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น; 2553.
4. เฉลิมพล สุวรรณภักดี, การศึกษาอนุกรมวิธานของพืชสกุลพริกไทย (*Piper* L.) ในประเทศไทย [วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต], กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์; 2548.
5. วุฒิ วุฒิธรรมเวช. คัมภีร์เภสัชรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : ศิลป์สยามบรรณกิจภัณฑ์และการพิมพ์ 2545.

82. สะเดา

สะเดา

ใบสะเดาเป็นใบที่โตเต็มที่และแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Azadirachta indica* A. Juss. วงศ์ Meliaceae

ใช้ในตำรับ ยาสุขไสยาสน์ ยาแก่นอนไม่หลับ /ยาแก้ไข้ผอมเหลือง

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา ใบ

ชื่อละติน *Folium Azadirachtae Indicae*

ชื่อภาษาอังกฤษ Neem Leaf

ชื่อพ้อง *Melia azadirachta* L.

ชื่ออื่น สะเดาอินเดีย ใบควินิน, ใบคินิน, margosa leaf, nim leaf, nimba leaf

ลักษณะของพืช

ไม้ต้น สูงถึง 16 เมตร เปลือกต้น สีน้ำตาลแดงหรือสีออกเทา เมื่อแก่แตกเป็นร่องหรือแผ่น เปลือกชั้นในสีน้ำตาลแดงหรือสีออกเทา เมื่อแก่แตกเป็นร่องหรือแผ่น เปลือกชั้นในสีน้ำตาลแดง มีน้ำเลี้ยงไม่มีสี เหนียว กลิ่นเหม็น กระพี้สีออกขาว

ใบ เป็นใบประกอบแบบขนนกปลายคี่หรือปลายคู่ยาว 15-35 เซนติเมตร มีใบย่อย 4-12 คู่ ก้านใบยาว 3-7 เซนติเมตร ค่อนข้างเกลี้ยง ใบย่อยเรียงตรงข้ามหรือกึ่งตรงข้าม รูปใบหอก แกมรูปเคียว

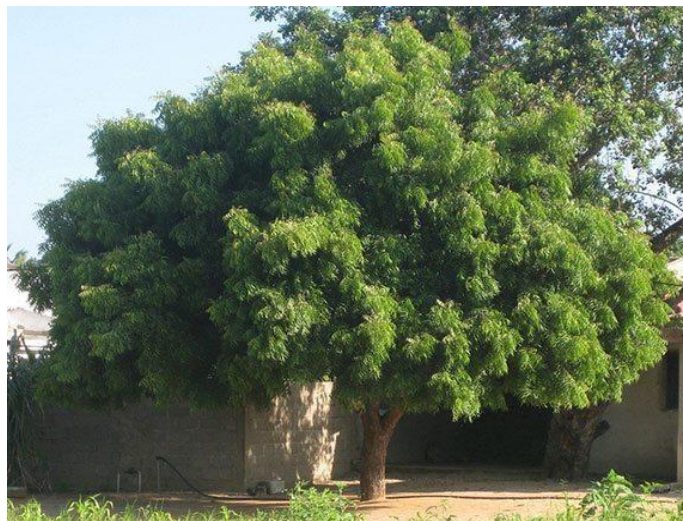
โค้ง กว้าง 1.5-3.5 เซนติเมตร ยาว 5-9 เซนติเมตร ใบที่ใกล้ปลายช่อจะใหญ่ที่สุด ปลายแหลมหรือเรียวแหลม โคนเบี้ยว เห็นชัดเจน ขอบจักเป็นฟันเลื่อย ค่อนข้างเกลี้ยง เส้นใบมีข้างละประมาณ 15 เส้น ก้านใบย่อยยาว 1-2 มิลลิเมตร ช่อดอก แบบช่อแยกแขนงขนาดใหญ่ ออกตามซอกใบ ช่อยาวได้ถึง 30 เซนติเมตร แกนกลางช่อมีเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 1.5 มิลลิเมตร ค่อนข้างเกลี้ยง ใบประดับและใบประดับย่อยรูปใบหอก ยาว 0.5-1 มิลลิเมตร มีขนนูนสั้น

ดอก สีขาว มีกลิ่นหอมมีขนคล้ายไหม ก้านดอกยาวประมาณ 2 มิลลิเมตร มีขนนูนสั้น กลีบเลี้ยงโคนเชื่อมติดกันเป็นรูปทรงแจกัน ยาวประมาณ 1 มิลลิเมตร ปลายเป็น 5 แฉก ปลายมน กลีบดอกมี 5 กลีบแยกจากกัน รูปช้อนแคบ ยาว 4-6 มิลลิเมตร มีขนนูนสั้นทั้ง 2 ด้าน เกสรเพศผู้มี 10 อัน ก้านชูอับเรณูเชื่อมติดกันเป็นหลอด เกลี้ยงหรือมีขนนุ่ม ปลายดหลอดแยกเป็น 10 แฉก อับเรณูมี 10 อัน ยาวประมาณ 0.8 มิลลิเมตร รูปรีแคบ รั้งไขเหนียววงกลีบ เกลี้ยงหรือมีขนนูนสั้น มี 3 ช่อง แต่ละช่องมีออวูล 1-2 เม็ด

ผล แบบผลผนังชั้นในแข็ง รูปรี ยาว 1-2 มิลลิเมตร สีเขียว แก่สีเหลือง เนื้อบาง นุ่ม

ดอกสะเดา

ลักษณะวิสัย

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

พืชชนิดนี้อาจเป็นพืชพื้นเมืองของรัฐอัสสัม ประเทศอินเดีย และพม่าตอนเหนือ พบกระจายพันธุ์ในทวีปเอเชียเขตร้อน และออสเตรเลีย ในประเทศไทยพบตามป่าดิบ เนินเขา และตามชายทะเล

ลักษณะเครื่องยา

ใบสะเดาอินเดียเป็นใบย่อยแห้ง ทั้งที่เป็นใบสมบูรณ์หรือชิ้นส่วนของใบ สีน้ำตาล แกมสีเหลือง อาจมีแกนกลางใบประกอบปนอยู่ด้วยเล็กน้อย ใบย่อยที่สมบูรณ์รูปใบหอก แกมรูปเคียว กว้าง 1.5-3.5 เซนติเมตร ยาว 5-9 เซนติเมตร ปลายแหลมหรือเรียวแหลม โคนเบี้ยว ขอบจักเป็นฟันเลื่อย ผิวเกลี้ยง มีรสขม

องค์ประกอบทางเคมี

ใบสะเดาอินเดียมีองค์ประกอบเคมีหลายกลุ่ม ที่สำคัญได้แก่ สารกลุ่มไตรเทอร์พีนอยด์ (triterpenoids) เช่น อะซาดีแรกแทนนิน (azadirachtannin) สารกลุ่มเตทรานอร์ไตรเทอร์พีนอยด์ (tetranortriterpenoids) เช่น นิมโบลิด (nimbolide) สารกลุ่มฟลาโวนอยด์ (flavonoids) เช่น นิмбаฟลาวอน (nimbaflavone), รุทีน (rutin), ไฮเพอโรไซด์ (hyperoside)

ข้อบ่งใช้ -

ตำราสรรพคุณยาไทยว่า ใบสะเดาอินเดียมีรสขมฝาดเย็น มีสรรพคุณบำรุงไฟธาตุ (ขับน้ำย่อยอาหาร) แก้ไข้จับสั่น เป็นยาเจริญอาหาร ขับลมในลำไส้ ขับเสมหะ ขับพยาธิ ระงับพิษ ป้องกันนิวซ์ประดู

ข้อมูลจากการศึกษาวิจัยพรีคลินิกพบว่า ใบสะเดาอินเดียมีฤทธิ์ป้องกันตับจากสารพิษ ต้านแบคทีเรีย ต้านการอักเสบ ลดไข้ ต้านมาลาเรีย รักษาแผลเปื่อยกระเพาะ ต้านออกซิเดชัน ป้องกันมะเร็ง

เอกสารอ้างอิง

1. ขวัญชัย สมบัติศิริ. สะเดา มิติใหม่ของการป้องกันและกำจัดแมลง. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ป. สัมพันธ์พาณิชย์. 2540. หน้า 13-4. 22
2. นันทวัน บุญยะประภัสร์, อรุณช โศกชัยเจริญพร, บรรณาธิการ. สมุนไพรไม้พื้นบ้าน (4). กรุงเทพฯ : บริษัท ประชาชน จำกัด 2543. หน้า 520-57.
3. Sombatsiri K, Ermel K, Schmutterer H. Other Meliaceae plants containing ingredients for integrated pest management and further purpose. IN: Schmutterer H. The neem tree *Azadirachta indica* A. Juss and other meliaceae plants. Weinheim: VCH. 1995. P.1-4
4. เสียม พงษ์บุญรอด. ไม้เทศเมืองไทย สรรพคุณของยาเทศและยาไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงธน. 2522. หน้า 504.
5. The Ayurvedic Pharmacopoeia of India. Pt. I Vol. II. New Delhi: Department of India Systems of Medicine & Homeopathy, Ministry of Health & Family Welfare. 1999. P.124-5.
6. ก่องกานดา ชยามฤต, ลีนา ผู้พัฒนาพงศ์. สมุนไพรไทย ตอนที่ 7. กรุงเทพฯ : บริษัท ประชาชน จำกัด. 2545. หน้า 134-6.
7. Maberley DJ, Pannell CM, Sing AM. Meliaceae. In: Kalkman C, Stevens PF, Kirkup DW, de Wilde WJJO. Flora Malesiana. Vol. 12. The Netherlands: Foundation Flora Malesiana. 1995. p. 341-2.
8. Nakov N, Labode O, Akahtaedzhiev K. Study of the flavonoid composition of *Azadirachta indica*. Farmatsiya (Sofia). 1982;32:24-8.
9. Gar HS, Bhakuni DS. An isoprenylated flavanone from leaves of *Azadirachta indica*. Phytochemistry. 1984;23(9):2115-8.
10. วุฒิ วุฒิธรรมเวช, ปรียากร วุฒิธรรมเวช, ธนศักดิ์ วุฒิธรรมเวช. คัมภีร์เภสัชรัตนโกสินทร์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : บริษัท ศิลป์สยามบรรจุกัญท์ การพิมพ์จำกัด. 2547. หน้า 594.
11. สุนทรี่ สิงหนุตตรา. สรรพคุณสมุนไพร 200 ชนิด. กรุงเทพฯ : บริษัท คุณ 39 จำกัด. 2535. หน้า 106

12. วุฒิ วุฒิธรรมเวช. เกษัชกรกรมไทยรวมสมุนไพร ฉบับปรับปรุงใหม่. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โอ. เอส. พริ้นติ้ง เฮ้าส์. 2540. หน้า 381.
13. Chattopadhyay RR. Possible mechanism of hepatoprotective activity of *Azadirachta indica* leaf extract: part II. *J Ethnopharmacol.* 2003;89:217-9.
14. Fabry W, Okemo PO, Ansorg R. Antibacterial activity of East African medicinal plants. *J Ethnopharmacol.* 1998;60(1):79-84.
15. Okpanyi SN, Ezeukwu GC. Anti-inflammatory and antipyretic activities of *Azadirachta indica*. *Planta Med.* 1981;41:34-9.
16. Khattak SG, Gilani SN, Ikram M. Antipyretic studies on some indigenous Pakistani medicinal plants. *J Ethnopharmacol.* 1985;14(1):45-51.
17. Abatan NO, Makinde MJ. Screening of *Azadirachta indica* and *Pisum sativum* of possible antimalarial activities. *J Ethnopharmacol.* 1986;17(1):85-93 .
18. Garg GP, Nigam SK, Oale CW. The gastric antiulcer effects of the leaves of the neem tree. *Planta Med.* 1993;59(3):215-7.
19. Balasenthil B, Arivazhagan S, Ramachandran CR, Ramachandran V, Nagini s. Chemopreventive potential of neem (*Azadirachta indica*) on 7, 12-dimethylbenz (a) anthracene (DMBA) induced hamster buccal pouch carcinogenesis. *J Ethnopharmacol.* 1999;67(2):189-95.

83. แสมทะเล

แสมทะเล

แสมทะเลเป็นแกนแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Avicennia marina* (Forssk.) Vierh. ในวงศ์ Acanthaceae วงศ์ย่อย Avicennioideae (เดิมจัดอยู่ในวงศ์ Avicenniaceae หรือ Verbenaceae)

ใช้ในตำรับ ยาแก้ลมขึ้นเบื้องสูง ยาไฟอาวุธ ยาแก้สันชมาตกล่อนแห้ง ยาอัมฤตย์โอสถ ยาทัพยาธิคุณ ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา แก่น

ชื่อละติน *Lignum Avicenniae Marinae*

ชื่อภาษาอังกฤษ Grey Mangrove

ชื่อพ้อง *Sceura marina* Forssk.

ชื่ออื่น ปีปดำ, ฟิฟดำ, แสมดำ, gray mangrove, olive mangrove

ลักษณะพืช ไม้ต้น สูง 3-8 เมตร รากหายใจรูปทรงกระบอกแคบ สูง 10-25 เซนติเมตร เปลือกต้นแก่สีเทาหรือเทาอมชมพู มักล่อนเป็นเกล็ดบางคล้ายแผ่น ใบ เป็นใบเดี่ยว เรียงตรงข้ามสลับตั้งฉาก รูปไข่ รูปรี ถึงรูปใบหอกแกมรูปรี กว้าง 1.5-5 เซนติเมตร ยาว 3-8 เซนติเมตร ปลายแหลมหรือมนมีติ่งแหลมสั้น โคนรูปกลม ขอบเรียบ แผ่นใบหนา ด้านบนสีเขียวเข้มเกลี้ยงและเป็นมัน ด้านล่างสีจางกว่าและมีนวล เส้นแขนงใบข้างละ 4-7 เส้น ก้านใบยาว 0.5-1.5 เซนติเมตร ด้านบนเป็นร่องตื้น ช่อดอก แบบช่อแยกแขนงที่มีช่อย่อยเป็นช่อกระจุก ออกตามปลายกิ่งหรือตามซอกใบใกล้ปลายกิ่ง ก้านช่อยาว 1-5 เซนติเมตร ดอกเล็ก สีเหลืองอ่อนถึงสีเหลืองอมส้ม กลิ่นหอมอ่อน ใบประดับรูปไข่ ไม่มีก้านดอก กลีบเลี้ยง 5 กลีบ รูปไข่ กว้าง 2-3 มิลลิเมตร ยาว 3-4 มิลลิเมตร ติดทน กลีบดอกยาว 5-6 มิลลิเมตร โคนเชื่อมติดกันเป็นหลอดสั้น ปลายแยก 4 แฉก รูปไข่ ยาว 2-3 มิลลิเมตร เกสรเพศผู้ 4 อัน ยาว 1.5-2 มิลลิเมตร ก้านชูอับเรณูสั้นมาก ติดใกล้ปากหลอดกลีบดอก อับเรณูโผล่พ้นหลอดกลีบดอกเล็กน้อย รังไข่เหนียววงกลีบ มีขน มี 4 ช่อง แต่ละช่องมีออวุล 1 เม็ด ก้านเกสรเพศเมียยาวประมาณ 1 มิลลิเมตร ยอดเกสรเพศเมียเป็น 2 แฉก ผล แบบผลแห้งแตก รูปไข่กว้างถึงค่อนข้างกลม มักเปี้ยว กว้าง 1.5-2 เซนติเมตร ยาว 1.5-2.5 เซนติเมตร ปลายแหลม มีขน สีเขียวอมเทาถึงสีเขียวอมเหลือง เมล็ด รูปไข่กว้าง

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์ พืชชนิดนี้มีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทยตามแนวชายฝั่งทะเลตามป่าชายเลน และป่าชายหาด ในต่างประเทศพบที่ชายฝั่งทะเลเขตร้อนหรือกึ่งเขตร้อนของทะเลจีนใต้ถึงมหาสมุทรอินเดีย ออสเตรเลีย และนิวซีแลนด์

ลักษณะเครื่องยา สมหะเลเป็นชิ้นส่วนของแก่นไม้ รูปร่างและขนาดไม่แน่นอน ผิวนอกสีน้ำตาล ขรุขระเล็กน้อย แตกเป็นแผ่น มีจุดสีน้ำตาลเข้มถึงสีดำกระจายอยู่ทั่วไป เนื้อในสีน้ำตาลอ่อน โปรงและเบา รอยตัดตามยาวไม่เรียบ เป็นเส้น รอยตัดตามขวางไม่เรียบ กลิ่นเฉพาะ รสขมฝื่อน

องค์ประกอบทางเคมี สมหะเลมีส่วนประกอบของสารกลุ่มพอลิแซ็กคาไรด์ที่มีคุณสมบัติเป็นกรด (acidic polysaccharides)

ข้อบ่งใช้

ตำราสรรพคุณยาไทยว่า สมหะเลมีส่วนเสริมฝื่อน สรรพคุณแก้ลมในกระดูก แก้กษัย ฟอกและขับโลหิต แก้ปวดเมื่อยตามเส้นเอ็น ถ้ายสมหะเล แก้ปัสสาวะพิการ เป็นต้น

ข้อมูลการศึกษาวิจัยพรีคลินิกพบว่าสมหะเลมีส่วนประกอบของสารกลุ่มพอลิแซ็กคาไรด์ที่มีคุณสมบัติเป็นกรด (acidic polysaccharides) ซึ่งมีฤทธิ์ยับยั้งโปรตีนคอมพลีเมนต์ (anti-complement activity) ของระบบภูมิคุ้มกัน สารสกัดสมหะเลด้วยเอทานอลมีฤทธิ์ต้านเชื้อแบคทีเรียชนิด *Streptococcus mutans* ที่ทำให้ฟันผุ

หมายเหตุ แก่นสมหะเลเป็นตัวยาหนึ่งในตำรับยา “ยาไฟประลัยกัลป์” ซึ่งเป็นยาไทยรายการหนึ่งในบัญชียาจากสมุนไพรในบัญชียาหลักแห่งชาติ พ.ศ. 2555 มีสรรพคุณขับน้ำคาวปลาในเรือนไฟ ช่วยให้มดลูกเข้าอู่ และตำรับ “ยาบำรุงโลหิต” ซึ่งมีสรรพคุณ บำรุงโลหิต

เอกสารอ้างอิง

1. สมาคมโรงเรียนแพทย์แผนโบราณในประเทศไทย สำนักวัดพระเชตุพนฯ. ประมวลสรรพคุณยาไทย (ภาคสอง) ว่าด้วยพฤกษชาติ วัตถุธาตุ และ สัตว์วัตถุนานาชาติ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อัมพพิทยา. 2520. หน้า 135-6.
2. ส่วนพฤกษศาสตร์ป่าไม้ สำนักวิชาการป่าไม้ กรมป่าไม้. ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย เต็ม สมิตินันท์ (ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544). กรุงเทพฯ : บริษัทประชาชน จำกัด. 2544. หน้า 62.
3. Moldenke HN, Moldenke AL. Avicenniaceae. In: Dassanayake MD, Fosberg FR, editors. A revised handbook to the Flora of Ceylon. Vol. 4. Rotterdam: AA Balkema. 1983. p. 127-30.
4. วุฒิ วุฒิธรรมเวช. สารานุกรมสมุนไพร รวมหลักเภสัชกรรมไทย. กรุงเทพฯ : โอ. เอส. พริ้นติ้ง เฮ้าส์. 2540. หน้า 446
5. Chua LSL. Avicennia. In : Sosef MSM, Hong LT, Prawirohatmodjo S, editer. Plant Resources of South-East Asia No. 5(3), Timber Trees : Lesses-know timbers. Leiden : Backhuys Publishers. 1998. p. 94.
6. Chen SL, Gilbert MG. Verbenaceae. In: Wu ZY, Raven PH, Hong DY, editors. Flora of China. Vol. 17. Beijing: Science Press. 1994. p. 49.
7. Backer CA, Bakhuizen van den Brink RC. Verbenaceae. Flora of Java. Vol. 2. Groningen (The Netherlands): N.V.P. Noordhoff. 1965. p. 613.
8. เสี่ยงม พงษ์บุญรอด. ไม้เทศเมืองไทย สรรพคุณของยาเทศและยาไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เพื่อองอักษร. 2514. หน้า 517.
9. Joycharat N, Limsuwan S, Subhadhirasakul S, Voravuthikunchai SP, Pratumwan S, Madahin I, et al. Anti-*Streptococcus mutans* efficacy of Thai herbal formula used as a remedy for dental caries. *Pharm Biol.* 2012;50(8):941-7.

10. ประกาศคณะกรรมการพัฒนาระบบยาแห่งชาติ เรื่อง บัญชียาหลักแห่งชาติ (ฉบับที่ 5) พ.ศ. 2555. บัญชียาจากสมุนไพร พ.ศ. 2555 แนบท้ายประกาศคณะกรรมการพัฒนาระบบยาแห่งชาติ เรื่องบัญชียาหลักแห่งชาติ (ฉบับที่ 5) พ.ศ. 2555. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 129 ตอนพิเศษ 85 ง 25 พฤษภาคม 2555.

84. หญ้าชันกาด

หญ้าชันกาด

หญ้าชันกาดเป็นส่วนหัวใต้ดินของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Panicum repens* Linn. ในวงศ์ Poaceae (Gramineae)

ใช้ในตำรับ ยาแก้โรคจิต

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา หัวใต้ดิน

ชื่อละติน Panici Repensi Rhizome

ชื่อภาษาอังกฤษ Torpedo grass

ชื่ออื่น หญ้าชันอากาศ, แคมมัน, หญ้าอ่อนน้อย, หญ้าชิง, หญ้าครุน, หญ้าไปไฟ

ลักษณะพืช

ไม้ล้มลุกจำพวกหญ้า สูง 50-100 เซนติเมตร หญ้าชันกาดมีลำต้น 2 ชนิด คือ ลำต้นใต้ดิน และลำต้นเหนือดิน

ใบ หญ้าชันกาดเป็นพืชใบเลี้ยงเดี่ยว แตกใบเดี่ยวๆสลับข้างกันเป็นคู่ๆบริเวณข้อ มีกาบใบหุ้มที่ข้อ และลำต้น ก้านใบสั้น แผ่นใบเล็ก และเรียวยาวแหลม มีสีเขียว ขนาดกว้าง 5-8 มิลลิเมตร ยาวประมาณ 15-25 เซนติเมตร โคนใบสอบ ปลายใบแหลม แผ่นใบมีขนปกคลุม

ดอก ออกดอกเป็นช่อแขนงที่ปลายยอด ยาวประมาณ 10-18 เซนติเมตร แต่ละแขนงจะมีดอกย่อยเรียงซ้อนกัน ดอกย่อยมีรูปไข่ ยาวประมาณ 2-3 มิลลิเมตร ดอกย่อยอ่อนสีขาว เมื่อแก่จะมีสีเหลืองซีด

ลำต้นใต้ดิน มีลักษณะเป็นไหลยาวเลื้อยแทงขนานกับหน้าดิน อยู่ลึกจากหน้าดินประมาณ 5-15 เซนติเมตร ไหลมีลักษณะกลม สีน้ำตาล มีข้อปล้องสั้นๆ เมื่ออายุมากจะเกิดเป็นปมหรือเป็นก้อนสีน้ำตาลที่ข้อ และข้อจะแตกลำต้นแทงตั้งตรงโผล่ขึ้นเป็นลำต้นเหนือดิน

ลำต้นเหนือดิน เป็นลำต้นที่เกิดบริเวณข้อของไหล และแทงขึ้นโผล่เหนือดิน ลำต้นมีขนาดเล็ก ทรงกลม มีความเหนียว และแข็งแรง สูงประมาณ 30-90 เซนติเมตร หากลำต้นสูงหรือยาวมากจะโน้มลงเลื้อยตามพื้นดิน

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

หญ้าชันกาด เป็นหญ้าที่พบแพร่กระจายในหลายประเทศ พบได้ในประเทศเขตร้อน และกึ่งเขตร้อน ตั้งแต่ละติจูด 35 องศาใต้ ถึง 43 องศาเหนือ โดยเฉพาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมถึงประเทศไทยด้วย เติบโตได้ดีในพื้นที่ชื้นแฉะหรือมีน้ำขัง หากพบในแหล่งไม่มีน้ำขัง ดินชั้นน้อยลำต้นจะเตี้ยแคระ ใบเล็กเหลือง และออกดอกน้อย

ลักษณะเครื่องยา

หญ้าชันกาดเป็นชิ้นส่วนของเหง้าแห้งรูปร่างไม่แน่นอน ลักษณะเป็นแท่ง ผิวเปลือกขรุขระ สีเหลืองจนถึงน้ำตาลอ่อนถึงสีน้ำตาลเข้ม มีรากฝอย

องค์ประกอบทางเคมี

หญ้าชันกาดมีสารกลุ่มฟลาโวนอยด์ (flavonoids) เช่น rutin, apigenin-7-glucoside and quercetin สารกลุ่มกรดฟีนอลิก (phenolic acids) เช่น gallic acid, chlorogenic acid, chicoric acid and primulic acid นอกจากนี้ยังพบ ซาโปนิน

ข้อบ่งใช้ -

ตำราสรรพคุณยาไทยว่า หัวปรุงเป็นประยารับประทานขับปัสสาวะ แก้นิว ชัดเบา แก้นองใน แก้ไตพิการ

ข้อมูลการศึกษาวิจัยพรีคลินิกพบว่าสารสกัดรากและเหง้าของหญ้าชันกาดมีฤทธิ์ขับปัสสาวะ โดยสามารถเพิ่มปริมาณปัสสาวะในสัตว์ทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติเมื่อให้สารสกัดทางปากในปริมาณ 500 มิลลิกรัม/กิโลกรัม เปรียบเทียบกับกลุ่มควบคุม (5) และมีฤทธิ์ลดไขมันในกระแสเลือดในหนูทดลอง

คำเตือน -

ข้อควรระวัง -

ขนาดและวิธีใช้ -

หมายเหตุ -

เอกสารอ้างอิง

1. สมาคมโรงเรียนแพทย์แผนโบราณในประเทศไทย สำนักวัดพระเชตุพนฯ. ประมวลสรรพคุณยาไทย (ภาคสอง) ว่าด้วยพฤกษชาติ วัตถุประสงค์ และ สัตว์ัตถุนานาชนิด. กรุงเทพฯ : นำอักษรการพิมพ์. 2521. หน้า 27.
2. *สันติไมตรี ก้อนคำดี, 2545, ผลของแอตจูแวนท์ รูปของสาร และความชื้นในดินต่อประสิทธิภาพของไกลฟอสเฟตในการควบคุมหญ้าชันกาด (Panicum repens L.).*
3. Holm, L. G., D. L. Plucknett, J. V. Pancho, and J. P. Herberger. 1977. The world's worst weeds: distribution and biology. University Press of Hawaii, Honolulu
4. El-Tantawy WH, Temraz A, Hozaien HE, El-Gindi OD, Taha KF. Anti-hyperlipidemic activity of an extract from roots and rhizomes of *Panicum repens* L. on high cholesterol diet-induced hyperlipidemia in rats. *Zeitschrift für Naturforschung C*. 2015 May 1;70(5-6):139-44.
5. Hozaien HE, El-Tantawy WH, Temraz A, El-Gindi OD, Taha KF. Diuretic activity of ethanolic extract of *Panicum repens* L. roots and rhizomes. *Natural product research*. 2019 Jun 18;33(12):1832-3.

85. หญ้าไทร

หญ้าไซ

หญ้าดอกขาวเป็นส่วนเหนือดินหรือทั้งต้นของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Leersia hexandra* Sw. ในวงศ์ Poaceae (Gramineae)

ใช้ในตำรับ ยาน้ำมันสนันไตรภพ
ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา ทั้งต้น
ชื่อละติน *Leersiae hexandrae* Herba
ชื่อภาษาอังกฤษ -
ชื่ออื่น หญ้าไทร หญ้าทราย
ลักษณะของพืช

ไม้ล้มลุกจำพวกหญ้า สูง 15-30 เซนติเมตร ลำต้นทอดนอนไปตามพื้นดินหรือลอยน้ำ แตกแขนงที่ข้อ ลำต้นตั้ง กาบใบเนื้อหยาบ ยาว 5-8 เซนติเมตร ใบ รูปขอบขนานกว้าง 1-1.5 เซนติเมตร ยาว 10-20 เซนติเมตร เส้นใบมีขนกระจาย ขอบหยาบระคายมือ

ดอก สีเหลืองอ่อน เป็นช่อดอกแบบแยกแขนงแคบ ช่อดอกย่อยรูปหอกแบนทางด้านข้าง กาบช่อดอกย่อยรูป เหลือเพียงกาบคลุมล่าง และกาบคลุมบน ผิวมีเนื้อหยาบ ที่เส้นสันมีขนแข็ง อับเรณู 3 อันสีขาวหรือสีเหลืองอ่อน ยอดเกสรเพศเมียสีขาว ขนาดเล็ก รูปขอบขนานสีเหลืองหรือสีน้ำตาล

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

หญ้าไซชอบขึ้นตามคูคลองและที่ชื้นแฉะน้ำขึ้นถึง โดยมากมีขึ้นตามชนบท ริมคลอง หนองบึง พบทั่วไปในประเทศไทย

ลักษณะเครื่องยา

หญ้าไซเป็นต้นแห้งประกอบด้วยส่วนลำต้น ใบ ดอก รากและผล ชิ้นส่วนของลำต้น รูปทรงกระบอก กลวง สีน้ำตาลอ่อน มีสันตามยาว บางชิ้นอาจมีข้อติดอยู่ด้วย ใบมีทั้งใบสมบูรณ์หรือชิ้นส่วนของใบ มีทั้งข้อดอกที่ไม่สมบูรณ์ ดอกและผล รสจืด

องค์ประกอบทางเคมี

หญ้าไซมีสารกลุ่มฟลาโวนอยด์ (flavonoids) กลุ่มฟีนอลิก (phenolic) นอกจากนี้ยังพบน้ำตาลกลูโคส

ข้อบ่งใช้ -

ตำราสรรพคุณยาไทยว่า ทั้งต้นใช้ต้มรับประทานเป็นยาขับปัสสาวะผสมอื่น ๆ รับประทานขับพอกโลหิตประจำเดือนของสตรี แก้โลหิตเป็นลิ่มเป็นก้อนดำเน่าเหม็น ให้เจ็บปวดท้องน้อย บั้นเอว แก้พิษโลหิตเป็นเม็ดผื่นคัน และเป็นยาบำรุงโลหิต

ข้อมูลการศึกษาวิจัยพรีคลินิกพบว่าสารสกัดหญ้าไซมีฤทธิ์ลดความดันโลหิตในหนูทดลองที่ถูกกระตุ้นให้ความดันโลหิตสูงด้วยเอทานอล

คำเตือน -

ข้อควรระวัง -

ขนาดและวิธีใช้ -

เอกสารอ้างอิง

1. สมาคมโรงเรียนแพทย์แผนโบราณในประเทศไทย สำนักวัดพระเชตุพนฯ. ประมวลสรรพคุณยาไทย (ภาคสอง) ว่าด้วยพฤกษชาติ วัตถุธาตุ และ สัตว์วัตถุนานาชาติ. กรุงเทพฯ : นำอักษรการพิมพ์. 2521. หน้า 36.
2. คุณหญิงหลง อรรถกระวีสุนทร สารานุกรมไทยรวมสมุนไพร รวมหลักเภสัชกรรมไทย รวมเวชกรรมไทย. พิมพ์ครั้งที่1 กรุงเทพฯ:โอ.เอ . โอเดียนสโตร์, 2540.
3. คุณวุฒิ วุฒิธรรมเวช. สารานุกรมสมุนไพร รวมหลักเภสัชกรรมไทย . กรุงเทพฯ:โอ.เอ . พรินต์ติ้งเฮ้าส์, 2540.
4. Bilanda, D.C., Tcheutchoua, Y.C., Djomeni Dzeufiet, P.D., Fokou, D.L.D., Fouda, Y.B., Dimo, T. and Kamtchouing, P., 2019. Antihypertensive activity of leersia hexandra Sw.(poaceae) Aqueous extract on Ethanol-Induced hypertension in wistar rat. Evidence-Based Complementary and Alternative Medicine, 2019.
5. Sombutphoothorn S, Konsue A. Phytochemical Screening, Antioxidant, and α -Glucosidase Inhibitory Activities of Different Solvent Extracts from Leersia hexandra and Elephantopus scaber.

86. หอมแดง

หอมแดง

หอมแดงเป็นหัวแห่งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Eleutherine bulbosa* (Mill.) Urb. ในวงศ์ Iridaceae

ใช้ในตำรับ ยาน้ำมันสนันไตรภพ

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา หัว

ชื่อละติน Bulbus Eleutherinae Americanae

ชื่อภาษาอังกฤษ -

ชื่อพ้อง *Eleutherine americana* (Aubl.) Merr. ex K. Heyne (2), *Eleutherine palmaefolia* (L.) Merr.

ชื่ออื่น ว่านไก่แดง ว่านข้าว ว่านหมาก ว่านเพลาะ ว่านหอมแดง

ลักษณะของพืช

ไม้ล้มลุกอายุหลายปี หัวรูปไข่ ยาว คล้ายหัวหอม สีแดง ลำต้นเหนือดินตั้งขึ้น โคน เอนนอน แต่ปลายโค้งขึ้น

ใบ แทงขึ้นจากพื้นดิน รูปใบหอกยาว จับซ้อนกันคล้ายพัด กว้าง 1-2.5 เซนติเมตร ยาว 20-65 เซนติเมตร ปลายแหลม โคนแคบ ขอบเรียบ ผิวใบทั้งสองด้านมีขนประปราย ใบที่ออกตามต้นมีขนาดเล็ก ช่อดอก แบบช่อกระจະ โปรง มี 4-10 ดอก ก้านช่อยาว 2.5-4 เซนติเมตร ตั้งตรงหรือกางออก มักโค้ง ใบประดับมี 2-10 อัน ซ้อนกันอยู่บริเวณซอกใบใกล้ยอดยาว 1.2-1.6 มิลลิเมตร สีเขียว

ดอก ดอก สีขาว ก้านดอกยาว 1-1.5 เซนติเมตร กลีบดอกมี 6 กลีบ กว้าง 1.5-3.5 เซนติเมตร รูปขอบขนาน รูปไข่กลับหรือรูปช้อน เรียงซ้อนกันเป็น 2 วงๆละ 3 กลีบ กลีบที่อยู่วงในมีขนาดเล็กกว่าที่อยู่

วงนอก เกสรเพศผู้มี 3 อัน สีเหลืองสด ติดอยู่ที่โคนกลีบดอก ก้านเกสรไม่ติดกัน อับเรณูตั้งขึ้น รั้งไข่ม้วน
วงกลีบ รูปรี มี 3 ช่อง ก้านเกสรเพศเมียสีเหลือง ยอดเกสรเพศเมียแยกเป็น 3 แฉก

ผล แบบผลแห้งแตก รูปขอบขนาน ปลายตัด เมล็ด รูปรี อยู่อัดกันแน่น

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

พืชชนิดนี้มีถิ่นกำเนิดจากทวีปอเมริกาเขตร้อน ขึ้นได้ดีในพื้นที่สูงกว่าระดับทะเล 600-2,000 เมตร และมักพบขึ้นในบริเวณที่มีธาตุกำมะถัน ปัจจุบันเป็นพืชปลูกในหลายประเทศ เช่น ประเทศอินโดนีเซีย สาธารณรัฐประชาชนจีน ในประเทศไทยพบปลูกทั่วไปโดยเฉพาะภาคอีสาน มีปลูกตามมูมคันทนาในภาคอีสานเพื่อบูชาเจ้าแม่โพสพ และปลูกทั่วไปตามบ้านหมอแผนโบราณเพื่อใช้ทำยา

ลักษณะเครื่องยา

หอมแดงมีลักษณะเป็นหัวคล้ายหัวหอม กว้างประมาณ 1.5 เซนติเมตร ยาวประมาณ 5.7 เซนติเมตร สีแดงเข้มถึงสีแดงเลือดหมู รูปไข่ ยาว มีรอยตัดเฉียงหรือตัดตามขวาง เป็นวงสีอ่อนกว่าหลายวงซ้อนกัน หรือเป็นชั้นส่วนผานตามยาวของหัว เป็นแผ่นบาง สีแดงเลือดหมูหรือสีแดงคล้ำ อาจซ้อนกันเป็นชั้นๆ หลายชั้น โดยมีคนติดกันที่ส่วนลำต้นใต้ดิน ซึ่งอาจมีรากติดอยู่ด้วย มีกลิ่นเฉพาะ รสมัน ขมและเผ็ดเล็กน้อย

องค์ประกอบทางเคมี

หอมแดงมีสารกลุ่มแนพทาซีน (naphthalenes) โดยมีสารอีลิวเทอร์อล (eleutherol) เป็นองค์ประกอบหลัก (ร้อยละ 0.1-0.2) สารอีลิวโทไซด์เอ (eleuthoside A) สารอีลิวโทไซด์บี (eleuthoside B) สารฮองโคนิน (hongconin) เป็นต้น นอกจากนี้ ยังพบสารกลุ่มแนพโทควิโนน (naphthoquinones) เช่น สารอีลิวเทอร์ิน (eleutherin) ไอโซอีลิวเทอร์ิน (isoeleutherin) อีลีคานาซิน (elecanacin) และสารกลุ่มแอนทราควิโนน (anthraquinones) เช่น 4,8-ไดไฮดรอกซี-3-เมทอกซี-1-เมทิลแอนทราควิโนน-2-คาร์บอกซิลิกแอซิด เมทิล เอสเทอร์ (4,8-dihydroxy-3-methoxy-1-methyl anthraquinone-2-carboxylic acid methyl ester), 8-ไฮดรอกซี-3,4-ไดเมทอกซี-1-เมทิลแอนทราควิโนน-2-คาร์บอกซิลิกแอซิด เมทิล เอสเทอร์ (8-hydroxy-3,4-dimethoxy-1-methyl anthraquinone-2-carboxylic acid methyl ester)

ข้อบ่งชี้ -

ตำราสรรพคุณยาไทยว่า หอมแดงมีรสร้อน มีสรรพคุณขับลมในกระเพาะอาหารและลำไส้ แพทย์ตามชนบทใช้หัวหอมแดงตำสุมกระหม่อมเด็กแก้หวัด และใช้ร่วมกับเปราะหอมแก้อาการหวัดคัดจมูกในเด็ก

ข้อมูลการศึกษาวิจัยพรีคลินิกพบว่า สารสกัดเอทานอลจากหอมแดงมีฤทธิ์ต้านเชื้อแบคทีเรียหลายชนิด เช่น *Staphylococcus aureus*, *Streptococcus mutans*, *S. pyogenes*

ข้อห้ามใช้ -

คำเตือน -

ข้อควรระวัง -

ขนาดและวิธีใช้ -

หมายเหตุ

1. ปัจจุบันมีการใช้สารสกัดจากหอมแดงเป็นสารกันบูดในอาหาร เช่น สลัด
2. ต้นหอมแดงมีเขตการกระจายพันธุ์กว้าง มีการใช้ประโยชน์เป็นยาพื้นบ้านในหลายประเทศ เช่น ขับลม เพิ่มน้ำนม แก้อาการผิดปกติของหลอดเลือด ขับปัสสาวะ

เอกสารอ้างอิง

1. ส่วนพฤกษศาสตร์ป่าไม้ สำนักวิชาการป่าไม้ กรมป่าไม้. ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย เต็ม สมิตินันท์. ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม. กรุงเทพฯ : บริษัทประชาชนจำกัด. 2557. หน้า 227.
2. The Plant List. 2013. Version 1.1. Published on the internet. [cited 2015 June 04]. Available from: <http://www.theplantlist.org/tpl1.1/record/kew-327971>
3. ชัยนต์ พิเชียรสุนทร และวิเชียร จีรวงส์. คู่มือเภสัชกรรมไทย เล่ม 2 เครื่องยาพฤกษวัตถุ. เล่ม 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์. 2545. หน้า 42-3.
4. ส่วนพฤกษศาสตร์ป่าไม้ สำนักวิชาการป่าไม้ กรมป่าไม้. สมุนไพรไทย ตอนที่ 6 ก่องกานดา ข้ามถูด. กรุงเทพฯ: บริษัทไดมอนด์ พรินติ้ง จำกัด. 2540. หน้า 89.
5. เสี่ยม พงษ์บุญรอด. ไม้เทศเมืองไทย. กรุงเทพฯ: เกษมบรรณกิจ. 2522. หน้า 562.
6. Paramapojn P, Ganzera M, Gritsanapan W, Stuppner H. Analysis of naphthoquinone derivatives in the Asian medicinal plant *Eleutherine americana* by RP-HPLC and LC-MS. J Pharm Biomed. 2008;47:990-3.
7. Insanu M, Kusmardiyani S, Hartati R. Recent studies on phytochemicals and pharmacological effects of *Eleutherine americana* Merr. Proocedia Chemistry. 2014;13:221-8.
8. นันทวัน บุญยะประภัศร. บรรณาธิการ. สมุนไพรพื้นบ้าน (5). กรุงเทพฯ: บริษัทประชาชน. 2543. หน้า 190.
9. Ieyama T, Gunawan-Puteri MDPT, Kawabata J. α -Glucosidase inhibitors from the bulb of *Eleutherine americana*. Food Chem. 2011;128:308-11.

87. หอยขม

หอยขม

หอยขมเป็นเปลือกของสัตว์ที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Filopaludina martensi martensi*

(Frauenfeld, 1865) ในวงศ์ Viviparidae

ใช้ในตำรับ ยาอัมฤตย์โอสถ

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา เปลือกหอย

ชื่อละติน -

ชื่อภาษาอังกฤษ Pond snail, River snail

ชื่อพ้อง -

ชื่ออื่น หอยขี้ขม หอยจวบ หอยจู้บ หอยจู้บแจง หอยดูต

ลักษณะทั่วไป หอยขมจัดเป็นหอยฝาเดียว มีเปลือกหนาปานกลาง แต่เปลือกแข็งแรงมาก ผิวเปลือกเรียบ แบ่งเป็น 3 ชั้น มีชั้นกลางที่เป็นหินปูนมีขนาดหนาที่สุด ส่วนสีของเปลือกด้านนอก หากอยู่ในน้ำหรือนำขึ้นจากน้ำใหม่ๆจะมีสีน้ำตาลอมดำจนถึงดำ ขึ้นอยู่กับสภาพแหล่งน้ำที่อาศัย แต่หากอยู่บนบกนาน ตะไคร่น้ำจะลอกออก ทำให้มองเห็นเป็นสีน้ำตาลอมเขียวหรือสีน้ำตาลดำ และเปลือกหอยจะมีลายเส้นขนาดเล็กพาดเป็นวงเรียงซ้อนกันในแนวขวางของเปลือกหอย เปลือกของหอยขมที่หุ้มลำตัวจะมีรูปร่างทรงแท่งที่ขดเป็นเกลียว เวียนขวาและมีขนาดเกลียวค่อยๆเล็กลงไปหาท้ายเปลือกที่มีลักษณะแหลม โดยส่วนหน้าจะมีขนาดใหญ่ และมีช่องเปิดที่เปิดปิดด้วยฝาหอย ซึ่งเรียกส่วนหน้านี้ว่า ปากเปลือก

ภายในเปลือกหอยจะเป็นส่วนลำตัวหอย ที่ประกอบด้วยส่วนหัวที่ประกอบด้วยตา 1 คู่ และหนวด 1 คู่ ปากหอย แผ่นเท้าหอย ถัดมาจะเป็นระบบทางเดินอาหาร และมดลูกที่ขดเป็นเกลียวตามรูปเปลือกหอย จนถึงทวารหนักบริเวณท้ายหอย

ระบบการย่อยอาหารหรือทางเดินอาหารของหอยขมแบ่งเป็น 3 ส่วน หลอดอาหารส่วนต้น หลอดอาหารส่วนกลาง และหลอดอาหารส่วนท้าย ซึ่งทางเดินอาหารจะบิดขดเป็นเกลียว

หลอดอาหารส่วนต้นจะเริ่มตั้งแต่จะงอยปาก ช่องปาก และหลอดกระเพาะอาหาร โดยจะงอยปากจะมีลักษณะเป็นกล้ามเนื้อที่มีหูรูด ส่วนช่องปากจะมีฟันเป็นแผ่นกระดูกอ่อนเป็นซี่เล็กๆที่ทำหน้าที่เป็นฟันสำหรับบดเคี้ยวอาหาร ถัดมาก่อนถึงหลอดกระเพาะอาหารจะมีแผ่นเนื้อคล้ายลิ้นที่ทำหน้าที่กั้น และกวาด

อาหารให้ออกหรือเข้าภายในประเพณีอาหาร ส่วนหลอดอาหารจะมีลักษณะเป็นกระเปาะสำหรับเป็นที่พักอาหาร และย่อยอาหาร ถัดมาจากหลอดกระเปาะอาหารจะเป็นลำไส้ที่บิดเป็นเกลียวขนาดเล็ก หลังจากนั้น ถัดจากลำไส้จะเป็นทวารหนักซึ่งจะมีขนาดใหญ่กว่าส่วนอื่นๆ

หัวใจหอยขมจะอยู่บริเวณข้างอุ้งปอด และไต โดยหัวใจจะมีเส้นเลือดใหญ่ และเส้นเลือดฝอยที่คอยส่งเลือดไปเลี้ยงตามส่วนต่างๆ

ระบบหายใจของหอยขมจะมี 2 ส่วน คือ ส่วนแรกจะเป็นแผงเหงือกที่มีลักษณะคล้ายใบไม้ขนาดเล็กอยู่บริเวณช่องรอบหัวใจ ส่วนอวัยวะอีกอันที่ใช้หายใจ คือ เยื่อบางๆบริเวณแมนเทิลที่มีเส้นเลือดมาเลี้ยงมากมาย และมีถุงเล็กๆที่ทำหน้าที่แทนปอดได้

ระบบประสาทของหอยขมจะประกอบด้วยเส้นประสาททั้งหมด 6 คู่ ที่แตกแขนงไปทั่วส่วนต่างๆของร่างกาย โดยมีอวัยวะที่มีเส้นประสาทรับความรู้สึกอยู่ ได้แก่ แผ่นเท้า หนวด จะงอยปาก และลูกตากลืนกำเนิดและการกระจายพันธุ์ หอยขม เป็นหอยที่พบมากในแหล่งน้ำนิ่ง ในทั่วทุกภาค สามารถพบได้ในระดับความลึกตั้งแต่ 0.1-2 เมตร พบมากในบ่อน้ำ สระน้ำ ลำคลอง และบึงต่างๆ และจะพบชุกชุมมากในแหล่งน้ำนิ่งที่มีดินโคลนมาก และมีซากใบไม้ทับถมกัน

หอยขมมักพบชุกชุมบริเวณริมตลิ่งที่มีโคลนหรือมีกิ่งไม้จับ ด้วยการอยู่รวมกันเป็นกลุ่มในระดับความลึกที่ผิวน้ำจนถึง 1 เมตร โดยในช่วงกลางวันจะพบได้มากบริเวณริมตลิ่ง ส่วนกลางวันที่มีแดดร้อนจัด หอยขมจะเคลื่อนตัวลงลึก หอยขมบริเวณที่มีกิ่งไม้ตามริมตลิ่งหรือกลางน้ำมักจะชอบจับตามกิ่งไม้เหล่านั้น ด้วยการใช้แผ่นเท้าที่แผ่ออกเกาะยึด และกินอาหารจากตะไคร่น้ำที่เกาะตามกิ่งไม้ แต่หากไม่มีกิ่งไม้ก็มักจะพบหอยขมฝังตัวอยู่ตามดินโคลนในระดับผิวดิน และเมื่อมีการลอยน้ำ หอยขมจะใช้เท้าเทียมที่ข้างหนวดพัดโบกไปมาเพื่อให้ลำตัวเคลื่อนที่ไปในทิศทางที่กำหนด

หอยขม เป็นหอยที่มีทั้ง เพศเมีย และเพศผู้อยู่ในตัวเดียวกัน จึงมีการผสมพันธุ์ได้ภายในตัวเอง หรืออาจใช้วิธีผสมพันธุ์ข้ามตัวก็ได้ หอยขม เป็นหอยที่ออกลูกเป็นตัวหรือเป็นตัวหอย เมื่อหอยขมผสมพันธุ์แล้วไข่ของหอยขมจะพัฒนาในท้องแม่ของเพศเมีย จนมีกระดองหุ้ม และมีอวัยวะเหมือนตัวเต็มวัย โดยลูกหอยขมจะถูกปล่อยออกมาจากตัวแม่เมื่อกระดองมีความแข็งแรงแล้ว และหลังปล่อยออกมา แม่หอยจะหวดเชียววันที่เกาะบนลูกหอยออกเพื่อให้ลูกหอยสามารถเคลื่อนที่ได้ ทั้งนี้ หอยขมตัวเต็มวัยหรือหอยขมที่พร้อมจะผสมพันธุ์จะมีอายุประมาณ 60 วัน หรือมีขนาดกว้าง 1.5 – 2 เซนติเมตร ยาว 2-3 เซนติเมตร โดยแม่หอย 1 ตัว จะออกลูกหอยได้ประมาณ 20-30 ตัว

วิธีเตรียมเครื่องยา การปรุงยาจากเปลือกหอย ต้องทำการ “สะตุหอย” โดยการนำเปลือกหอยที่ใช้เป็นยา มาใส่ในหม้อดินแล้วตั้งไฟ ตั้งไฟไปเรื่อยๆ จนเปลือกหอยสุกเป็นสีขาว เฝาจนเป็นผง หรือนำมาตำให้ละเอียด แล้วร่อนเอาผงที่ละเอียดมาปรุงเป็นยา

ลักษณะเครื่องยา เป็นหอยน้ำจืดชนิดฝาเดียวขนาดเล็ก ยาวประมาณ 2-4 เซนติเมตร รูปร่างเป็นกระเปาะเกือบเป็นทรงกลม มีเปลือกเกลียวกลมยอแหลม เปลือกหนาและแข็ง ผิวนอกเป็นสีเขียวแก่ ฝาปิดเปลือกเป็นแผ่นกลม ดินใหญ่ จงอยปากสั้นๆ ตามีสีดำอยู่ตรงกลางระหว่างโคนหนวด หอยขมมีอวัยวะเพศทั้งเพศผู้และเพศเมียอยู่ในตัวเดียวกัน ออกลูกเป็นตัว เปลือกที่เฝาลแล้วมีรสกร่อย

องค์ประกอบทางเคมี เปลือกมี Calcium carbonate (CaCO₃) เปลือกที่เฝาลแล้วจะเกิดเป็น แคลเซียมออกไซด์ (CaO)

ข้อบ่งใช้ เปลือก ขับลมในลำไส้ ล้างลำไส้ แก้กษะษัย ขับนิ่ว ขับปัสสาวะ แก้ไตพิการ บำรุงกระดูก

ตำรายาไทย: หอยขม จัดอยู่ใน “พิกัดเนาวหอย” คือการจำกัดจำนวนเปลือกหอย 9 ชนิดที่ใช้ในการปรุงยา คือ เปลือกหอยกาบ เปลือกหอยขม เปลือกหอยแครง เปลือกหอยนางรม เปลือกหอยพิมพการัง เปลือกหอยตาวิ้ว เปลือกหอยจู้บแจง เปลือกหอยมุก และเปลือกหอยสังข์หนาม สรรพคุณ หอยทั้งเก้า เอามาเผาไฟให้สุกดี จะได้ “ปูนหอย” ใช้เป็นยาแก้กรดในกระเพาะอาหาร ขับลมในลำไส้ แก้กษะเสียดแน่นท้อง ทำให้มีลมผายและลมเรอ ล้างลำไส้ แก้กษะษัย ขับนิ่ว ขับปัสสาวะ แก้ไตพิการ บำรุงกระดูก

ในคัมภีร์กษะษัย: กล่าวถึงโรคกษะษัยที่ทำให้เกิดความเสื่อมโทรมของร่างกาย คือ “กษะษัยลัน” เกิดเพราะน้ำเหลือง ให้ใช้กระดูกโคเผา หอยกาบเผา หอยแครงเผา หอยขมเผา หอยอิฐมเผา หอยมือเสือ หอยพิมพการังเผา หอยนมนางเผา เบญจกุล สิ่งละ 1 ส่วน พริกไทย 25 ส่วน ทำเป็นผง บดทำแท่งไว้ สรรพคุณแก้กษะษัยลัน ให้ธาตุปูน ลดกรดในกระเพาะอาหาร ขับลม แก้กษะเสียดแน่น บำรุงไฟธาตุ

ในคัมภีร์ธาตุวิงศ์: มียาแก้เส้นเอ็นกำเริบและพิการ ดังนี้ เอาเปลือกหอยโข่ง เปลือกหอยขม เปลือกหอยนางรม เปลือกหอยกาบ กาบหอยแครง กาบหอยตาวิ้ว กาบหอยพิมพการัง หอยสังข์ หอยมุก กระดุกวิ้ว กระดุกเสือ กระดุกแพะ กระดุกเลี้ยงผา ยาทั้งหมดนี้เผาให้ไหม้ เอาสิ่งละ 1 ส่วน

นอกจากนี้ยังมีการใช้เปลือกหอยขม ร่วมกับสมุนไพรชนิดอื่นๆในตำรับ อีกหลายขนาน เช่น รักษา “กษะษัยจุก” มีหอยขมเผา เป็นส่วนประกอบร่วมกับพืชวัตถุ สัตว์วัตถุ และหอยชนิดอื่นๆ อีก สรรพคุณ ขับลม ล้างลำไส้ ขับปัสสาวะ รักษา “กษะษัยไฟ” มีหอยขม เป็นส่วนประกอบร่วมกับพืชวัตถุ และหอยชนิดอื่นๆอีก มีสรรพคุณ แก้ใจ บำรุงกำลัง ขับลม ขับปัสสาวะ ล้างลำไส้ แก้กษะร่วน สมานลำไส้

ในคัมภีร์อติสารและยาแก้บิด: ว่าด้วยอาการไข้ และยาแก้ไข้ ชื่อ “ยามหานิลแห่งทอง” มีส่วนผสมของเปลือกหอยขม ร่วมกับ พืชวัตถุ สัตว์วัตถุอื่นๆ

ในคัมภีร์มูจนาปักขันทิกา: ยาแก้โทษสันทฆาตหรือภาวะอาการโลหิตจาง มีหอยขม ร่วมกับ ส่วนประกอบพืชวัตถุ ธาตุวัตถุอื่นๆ

ขนาดและวิธีใช้ การปรุงยาจากเปลือกหอย ต้องทำการ “สะตุหอย” โดยการนำเปลือกหอยที่ใช้เป็นยามา ใส่ในหม้อดินแล้วตั้งไฟ ตั้งไฟไปเรื่อยๆ จนเปลือกหอยสุกเป็นสีขาว เเผาจนเป็นผง หรือนำมาตำให้ละเอียด แล้วร่อนเอาผงที่ละเอียดมาปรุงเป็นยา

ข้อห้ามใช้/ข้อควรระวัง/คำเตือน -

เอกสารอ้างอิง

1. ฐานข้อมูลเครื่องยาสมุนไพร คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. หอยขม. [อินเทอร์เน็ต].

[เข้าถึงเมื่อ 3 มิ.ย. 2563]. เข้าถึงได้จาก:

<http://www.thaicrudedrug.com/main.php?action=viewpage&pid=146>

2. ปศุสัตว์.คอม. หอยขม. [อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 3 มิ.ย. 2563]. เข้าถึงได้จาก:

<https://pasusat.com/%E0%B8%AB%E0%B8%AD%E0%B8%A2%E0%B8%82%E0%B8%A1/>

3. สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานชีวภาพ (องค์การมหาชน). บัญชีรายการทรัพยากรชีวภาพมอลลัสกา

ในประเทศไทยหอยฝาเดียวน้ำจืด. กรุงเทพฯ. 2560 หน้า 24

88. หอยโข่ง

หอยโข่ง

หอยโข่งเป็นส่วนของเปลือกหอยที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Pila ampullacea* (Linnaeus, 1758) ในวงศ์ Ampullariidae

ใช้ในตำรับ ยาอำมฤตยโอสถ

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา เปลือกหอย

ชื่อละติน -

ชื่อภาษาอังกฤษ apple snail

ชื่อพ้อง -

ชื่ออื่น หอยโข่งใหญ่ หอยโข่ง หอยโข่งนา หอยโง่ หอยตาหวาน หอยนา

ลักษณะทั่วไป เป็นหอยฝาเดียว มีรูปร่างเปลือกเป็นทรงกลมขนาดใหญ่ (Globose shape) ส่วนปลายยอด (Spine) เตี้ยหรือเกือบแบนราบ วงสุดท้ายพองออกมา ผิวเรียบเป็นมัน มีสีเขียวอมน้ำตาลหรือสีเขียวมะกอกมีลายคาดยาว มีความกว้าง และความยาวอยู่ในช่วง 45-80 และ 55-86 มิลลิเมตร ช่องสะดือ(Umbilicus) กว้างและลึกเมื่อเทียบกับหอยชนิดอื่น แผ่นปิดเปลือก (Operculum) หนาและแข็ง สามารถปิดปากเปลือกได้สนิท ลายบนแผ่นปิดเปลือกเป็นแบบคอนเซนทริก (Concentric) ด้านในแผ่นปิดเปลือกมีสีขาวเป็นมันวาว ขอบปากเปลือกด้านใน (Inner lip) เป็นสีขาวและมีลายสีม่วงสลับขาว

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

หอยโข่งพบได้ทั่วไปในพื้นที่แหล่งน้ำจืดเขตร้อนทั่วโลก มีการกระจายตัวอยู่ในพื้นที่แหล่งน้ำความลึกประมาณ 30 เซนติเมตร ได้แก่ นาข้าว แหล่งน้ำตื้น บ่อน้ำ และแหล่งน้ำทางการชลประทาน มักพบเกาะอยู่กับพืชน้ำ และพบมากในช่วงฤดูฝน และพบได้น้อยลงในช่วงที่แห้งแล้ง (ฤดูหนาวและฤดูร้อน) อาจเนื่องจากหอยโข่งมีการจำศีลโดยฝังตัวอยู่ใต้ดินและปิดเปลือกแน่นจึงทำให้พบได้น้อยลง หอยโข่งเป็นสัตว์แยกเพศ (Dioecious animal) เพศผู้มีขนาดเล็กกว่าเพศเมีย มีการสืบพันธุ์ในน้ำที่ความลึกไม่เกิน

30 เซนติเมตร สามารถสืบพันธุ์ได้ตลอดทั้งปีพบการจับคู่ในฤดูฝน (พฤษภาคม-กันยายน) ใช้เวลาในการจับคู่ผสมพันธุ์ประมาณ 30-60 นาที อาจพบการขุดหลุมขนาดเล็กบริเวณริมฝั่งและจับคู่ด้านในหลุม

วิธีเตรียมเครื่องยา การปรุงยาจากเปลือกหอย ต้องทำการ “สะตุหอย” โดยการนำเปลือกหอยที่ใช้เป็นยามาใส่ในหม้อดินแล้วตั้งไฟ ตั้งไฟไปเรื่อยๆ จนเปลือกหอยสุกเป็นสีขาว เผาจนเป็นผง หรือนำมาตำให้ละเอียด แล้วร่อนเอาผงที่ละเอียดมาปรุงเป็นยา

ลักษณะเครื่องยา มีรูปร่างเปลือกเป็นทรงกลมขนาดใหญ่ (Globose shape) ส่วนปลายยอด (Spine) เตี้ยหรือเกือบแบนราบ วงสุดท้ายพองออกมา ผิวเรียบเป็นมัน มีสีเขียวม่น้ำตาลหรือสีเขียวมะกอกมีลายคาดยาว มีความกว้าง และความยาวอยู่ในช่วง 45-80 และ 55-86 มิลลิเมตร

องค์ประกอบทางเคมี ไม่พบข้อมูล

ข้อบ่งใช้

คัมภีร์ธาตุวิภังค์: มียาแก้เส้นเอ็นกำเริบและพิการ ดังนี้ เอาเปลือกหอยโข่ง เปลือกหอยขม เปลือกหอยนางรม เปลือกหอยกาบ กาบหอยแครง กาบหอยตาวิ้ว กาบหอยพิมพ์การัง หอยสังข์ หอยมุก กระจูดแก้ว กระจูดเสือ กระจูดแพะ กระจูดเลี้ยงผา ยาทั้งหมดนี้เผาให้ไหม้ เอาสิ่งละ 1 ส่วน

แพทย์ทางจังหวัดลำปาง ใช้หิวปรังนี้ฝนกับน้ำปูนใส หรือน้ำที่แช่หอยโข่ง (เพื่อเอาคาว) ผนทาแก้ไฟลามทุ่ง , งูสวัด, ลำลาบเพลิง, เริม, หาย และกล่าวว่าถ้าหาหิวปรังนี้ไม่ได้ก็ให้ใช้หิวปรังป่าแทน ก็หายเหมือนกัน

ขนาดและวิธีใช้/ข้อห้ามใช้/ข้อควรระวัง/คำเตือน -

เอกสารอ้างอิง

1. Brandt, R.A.M. 1974. “The non marine aquatic Mollusca of Thailand”. Archiv. Mollusken 105: 1-423.
2. Keawjam, R. S. 1987. “Guide for the identification of freshwater snail of the family Pilidae in Thailand”. Walkerana 2(8):173-186.
3. สมศักดิ์ ปัญหา. 2528. “กลไกการสืบพันธุ์ของหอยโข่ง *Pila ampullacea* (Linnaeus, 1758)”. ใน การประชุมวิชาการมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ครั้งที่ 23 ณ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ หน้า 280-292.
4. สุชาติ อุปถัมภ์ และคณะ. 2538. สังขวิทยากรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภากาการพิมพ์.
5. สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานชีวภาพ (องค์การมหาชน). บัญชีรายการทรัพยากรชีวภาพมอลลัสกาในประเทศไทยหอยฝาเดียวน้ำจืด. กรุงเทพฯ. 2560 หน้า 12
6. เสงี่ยม พงษ์บุญรอด. ไม้เทศเมืองไทย สรรพคุณของยาเทศและยาไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เฟื่องอักษร. 2514. หน้า 332

89. หอยแครง

หอยแครง

หอยแครงเป็นเปลือกของสัตว์ที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Anadara granosa* Schenk et Reinhart. ในวงศ์ Arcidae

ใช้ในตำรับ ยาอัมฤตย์โอสถ

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา เปลือกหอย

ชื่อละติน -

ชื่อภาษาอังกฤษ Cockle

ชื่อพ้อง -

ชื่ออื่น -

ลักษณะทั่วไป หอยแครง เป็นหอยสองฝา ที่มีขนาด และลักษณะของฝาทั้งด้านบน และด้านล่าง เหมือนกัน ลำตัวถูกหุ้มด้วยเปลือกหินปูนหนา และแข็ง เปลือกมีสีน้ำตาลอมดำ แต่หากอยู่ในน้ำตื้น จะมีสีเป็นสีขาว เปลือกหุ้มมีลักษณะค่อนข้างกลม แผ่นเปลือกโค้งเป็นรูปครึ่งวงกลม บนแผ่นเปลือกมีสันนูน ด้านละ 20 อัน ขนาดหอยใหญ่ได้ถึง 7 เซนติเมตร

ภายในเปลือกเป็นลำตัวของหอย ตัวหอยมีสีน้ำตาลแดง คล้ายเลือดมนุษย์เพราะมีสารฮีโมโกลบิน มีกล้ามเนื้อยึดเปลือกแน่น ส่วนหัวที่เห็นไม่ชัด มีเหงือกขนาดใหญ่ไว้สำหรับหายใจ และช่วยในการกรอง

อาหาร มีการผสมพันธุ์ภายนอกตัว เมื่อระยะตัวอ่อนจะเป็นแพลงตอนขนาดเล็ก และค่อยเติบโตสร้างเปลือกจนกลายเป็นรูปร่างหอย

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์ หอยแครงพบแพร่กระจาย และอาศัยมากบริเวณชายฝั่งที่มีโคลน ห่างจากฝั่งออกไปประมาณ 1-3 กม. อาศัยในระดับความลึกตั้งแต่ 1-3 เมตร โดยจะฝังตัวในโคลนลึกลงไป ประมาณ 1-25 เซนติเมตร ซึ่งขึ้นกับฤดูกาล และระดับน้ำขึ้นน้ำลง หากน้ำลดจะฝังตัวลงลึก เพื่อป้องกันแดด หากน้ำขึ้นจะฝังตัวตื้นๆ พบมากในจังหวัดเพชรบุรี ชลบุรี สุราษฎร์ธานี และปัตตานี

หอยแครงที่พบในประเทศไทย

1. หอยแครงเทศ (*Anadara grosa*) เป็นหอยแครงที่พบมาก และนิยมนำมารับประทาน มีขนาดเปลือก 3-7 เซนติเมตร พบมากตามชายฝั่งที่มีโคลนละเอียด พบมากในจังหวัด ตรัง จันทบุรี ชลบุรี สมุทรสาคร สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราชสตูล ปัตตานี ตรัง ระยอง
2. หอยแครงชู่/หอยแครงปากมูม (*Anadara nodifera*) เป็นหอยแครงที่มีลักษณะคล้ายกับหอยแครงเทศ แต่เปลือกมีรูปยาวรีกว่า เปลือกมีรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า พบมากในจังหวัดเดียวกับหอยแครงเทศ
3. หอยแครงมัน (*Anadara trocheli*) เป็นหอยแครงที่มีลักษณะฝารูปหัวใจ พบได้มาในทะเลฝั่งอันดามัน บริเวณจังหวัดพังงา สตูล
4. หอยแครงเปี้ยว (*Anadara antoqunta*) เป็นหอยแครงที่มีฝายาวรี ฝามีลักษณะคล้ายหอยแครงขน แต่ไม่มีขน พบมากที่จังหวัดชลบุรี เกาะปราบ สุราษฎร์ธานี
5. หอยแครงขน (*Scapharca inaevalvis*) เป็นหอยแครงที่มีฝาใหญ่ และขนาดฝาทั้งสองข้างไม่เท่ากัน ผิวเปลือกมีขน พบมากในระดับน้ำค่อนข้างลึก บริเวณจังหวัดตรัง เพชรบุรี ภูเก็ต สงขลา

หอยแครงเริ่มมีอวัยวะสืบพันธุ์ได้ตั้งแต่อายุ 1 เดือน หรือมีขนาดฝาประมาณ 1 เซนติเมตร และเริ่มสืบพันธุ์เมื่ออายุประมาณ 3 เดือน หรือมีขนาดฝาประมาณ 1.70 เซนติเมตร ขึ้นไป โดยสามารถวางไข่ได้ตลอดทั้งปี แต่จะวางไข่มากที่สุดในช่วงเดือนกรกฎาคม เนื่องจากมีน้ำฝนไหลลงชายฝั่ง ทำให้ระดับความเค็มลดลง ในระดับที่เหมาะสมกับการวางไข่ การสืบพันธุ์ของหอยแครงจะแยกเพศ แต่เพศจะมีอยู่ในหอยตัวเดียวกัน ซึ่งเมื่ออวัยวะเพศสมบูรณ์ หอยแครงจะฉีดน้ำเชื้อ และไข่เข้าผสมกันภายในตัวหอย แล้วจะปล่อยไข่ที่ผสมแล้วให้ลอยตามกระแสน้ำ และตกบริเวณริมชายฝั่งที่มีโคลน

วิธีเตรียมเครื่องยา การปรุงยาจากเปลือกหอย ต้องทำการ “สะตุหอย” โดยการนำเปลือกหอยที่ใช้เป็นยามาใส่ในหม้อดินแล้วตั้งไฟ ตั้งไฟไปเรื่อยๆ จนเปลือกหอยสุกเป็นสีขาว เผาจนเป็นผง หรือนำมาตำให้ละเอียด แล้วร่อนเอาผงที่ละเอียดมาปรุงเป็นยา

ลักษณะเครื่องยา เป็นหอยปากคู่ขนาดเล็ก ยาวประมาณ 6 เซนติเมตร ลักษณะค่อนข้างกลม เปลือกหนา ด้านนอกของเปลือกเป็นเส้นโค้งด้านละ 20 เส้น ด้านบนของสันจะสูงแล้วค่อนข้างลาดลงไปถึงฝาปิดเปิด โดยปกติเปลือกมีสีน้ำตาลอมดำ แต่ถ้าอยู่ที่น้ำตื้นและน้ำแห้ง ฝาด้านบนจะมีสีขาว เปลือกที่เผาแล้วมีรสเค็มกร่อย

องค์ประกอบทางเคมี ที่เปลือกมี Calcium carbonate (CaCO_3) เปลือกที่เผาแล้วจะเกิดเป็น แคลเซียมออกไซด์ (CaO)

ข้อบ่งใช้ เปลือก ขับลมในลำไส้ ล้างลำไส้ แก้กษัย ขับนิ่ว ขับปัสสาวะ แก้ไตพิการ บำรุงกระดูก เปลือกที่เผาแล้ว มีสรรพคุณ ช่วยลดกรดในกระเพาะอาหาร แก้อท้องอืดเพื่อ

ตำรายาไทย: หอยแครง จัดอยู่ใน “พิภคเนาวหอย” คือการจำกัดจำนวนเปลือกหอย 9 ชนิดที่ใช้ในการปรุงยา คือ เปลือกหอยกาบ เปลือกหอยขม เปลือกหอยแครง เปลือกหอยนางรม เปลือกหอยพิมพการัง เปลือกหอยตาวิ้ว เปลือกหอยจับแฉง เปลือกหอยมุก และเปลือกหอยสังข์หนาม สรรพคุณ

หอยทั้งเก้า เอามาเผาไฟให้สุกดี จะได้ “ปูนหอย” ใช้เป็นยาแก้กรดในกระเพาะอาหาร ขับลมในลำไส้ แก่จุกเสียดแน่นท้อง ทำให้มีลมผายและลมเรอ ล้างลำไส้ แก่กระษัย ขับนิ่ว ขับปัสสาวะ แก้ไตพิการ บำรุงกระดูก

ในคัมภีร์กระษัย: กล่าวถึงโรคกระษัยที่ทำให้เกิดความเสื่อมโทรมของร่างกาย คือ “กระษัยลัน” เกิดเพราะน้ำเหลือง ให้ใช้กระดูกโคเผา หอยกาบเผา หอยแครงเผา หอยขมเผา หอยอีรมเผา หอยมือเสือ หอยพิมพการังเผา หอยนมนางเผา เบญจกุล สิ่งละ 1 ส่วน พริกไทย 25 ส่วน ทำเป็นผง บดทำผงไว้สรรพคุณแก้กระษัยลัน ให้ธาตุปูน ลดกรดในกระเพาะอาหาร ขับลม แก่จุกเสียดแน่น บำรุงไฟธาตุ

ในคัมภีร์ธาตุวิภังค์: มียาแก้เส้นเอ็นกำเริบและพิการ ดังนี้ เอาเปลือกหอยโข่ง เปลือกหอยขม เปลือกหอยนางรม เปลือกหอยกาบ กาบหอยแครง กาบหอยตาวิ้ว กาบหอยพิมพการัง หอยสังข์ หอยมุก กระดุกวัว กระดุกเสื่อ กระดุกแพะ กระดุกเลี้ยงผา ยาทั้งหมดนี้เผาให้ไหม้ เอาสิ่งละ 1 ส่วน

นอกจากนี้ยังมีการใช้เปลือกหอยแครง ร่วมกับสมุนไพรรชนิดอื่นๆในตำรับ อีกหลายขนาน เช่น รักษา “กระษัยปุ” (ปวดท้องน้อยเป็นกำลั้ง) มีหอยแครงเป็นส่วนประกอบร่วมกับพืชวัตถุ และหอยชนิดอื่นๆอีก มีสรรพคุณขับพยาธิ ขับลม ผาตสมาน รักษา “กระษัยจุก” มีหอยแครงเป็นส่วนประกอบร่วมกับพืชวัตถุ สัตว์วัตถุ และหอยชนิดอื่นๆอีก สรรพคุณ ขับลม ล้างลำไส้ ขับปัสสาวะ รักษา “กระษัยไฟ” มีหอยแครงเป็นส่วนประกอบร่วมกับพืชวัตถุ และหอยชนิดอื่นๆอีก มีสรรพคุณ แก้ใจ บำรุงกำลั้ง ขับลม ขับปัสสาวะ ล้างลำไส้ แก่ท้องร่วง สมานลำไส้

ในคัมภีร์มูจฉापักขันทิกา: ยาแก้โทษสันทมาตหรือภาวะอาการโลหิตจาง มีหอยแครง หอยขม หอยจืดแจง ร่วมกับส่วนประกอบพืชวัตถุ ธาตุวัตถุอื่นๆ

ขนาดและวิธีใช้ การปรุงยาจากเปลือกหอย ต้องทำการ “สะตุหอย” โดยการนำเปลือกหอยที่ใช้เป็นยามาใส่ในหม้อดินแล้วตั้งไฟ ตั้งไฟไปเรื่อยๆ จนเปลือกหอยสุกเป็นสีขาว เมาจนเป็นผง หรือนำมาตำให้ละเอียด แล้วร่อนเอาผงที่ละเอียดมาปรุงเป็นยา

ข้อห้ามใช้/ข้อควรระวัง/คำเตือน (ถ้ามี)

เอกสารอ้างอิง

1. ฐานข้อมูลเครื่องยาสมุนไพรร คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. หอยแครง. [อินเทอร์เน็ต].

[เข้าถึงเมื่อ 3 มิ.ย. 2563]. เข้าถึงได้จาก:

<http://www.thaicrudedrug.com/main.php?action=viewpage&pid=147>

2. ปศุสัตว์.คอม. หอยแครง. [อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 3 มิ.ย. 2563]. เข้าถึงได้จาก:

<https://pasusat.com/%E0%B8%AB%E0%B8%AD%E0%B8%A2%E0%B9%81%E0%B8%84%E0%B8%A3%E0%B8%87/>

90. หัสศุณ

หัสศุณ

หัสศุณเป็นต้นของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Clausena exevata* Burm, f. ในวงศ์

Rutaceae

ใช้ในตำรับ ยาอัมฤตย์โอสถ

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา ต้น

ชื่อภาษาอังกฤษ -

ชื่ออื่น กะม่วง สมุยข้าง หมุยข้าง (ยะลา) กาจับลัก จี๊ปุกตัวผู้ จี๊ย้อย มองคอง หญ้าสาบอื่น (เหนือ) คอม
ขน สามโซก (เชียงใหม่) ฉี่ ลิ่นชี้ สาบแร้งสาบกา (จันทบุรี) ชะมุย (ชุมพร) ดอกสมัด สะแบก
(อุบลราชธานี) เพี้ยพานดง สมัดดง สมัดต้น สมัดใหญ่ (เลย) มรุษข้าง (ตรัง) มุยขาว (ประจวบคีรีขันธ์)
สมุย (สุราษฎร์ธานี) หมอน้อย (อุตรดิตถ์) หมุยขน (นครศรีธรรมราช) หวด (ลำปาง) หัสศุณ (สระบุรี) สมัด
สหัสศุณ หัสศุณไทย

ลักษณะพืช

ไม้ต้นขนาดเล็ก อาจสูงได้ถึง 10 เมตร กิ่งอ่อนมีขนสั้นๆสีเทา

ใบ เป็นใบประกอบแบบขนนก เรียงสลับกัน มีใบย่อย 7-15 ใบ ใบย่อย รูปไข่ กว้าง 2-4
เซนติเมตร ยาว 3-7 เซนติเมตร ปลายใบแหลมสีเขียวอ่อน เนื้อใบบาง มีต่อมน้ำมันเล็กๆ ผิวใบด้านบน
เกือบเรียบหรือมีขนสั้นๆ ด้านล่างมีขนบางๆ ใบมีกลิ่นหอมเหมือนการบูร รสหอมร้อน

ดอกออกเป็นช่อที่ปลายกิ่ง มีดอกย่อยจำนวนมาก ดอกย่อยมีกลีบดอกสีเขียวอ่อน หรือสีขาว
แกมเหลือง ผลเป็นแบบผลส้ม ผิวใส ฉ่ำน้ำ ออกเป็นพวงโต

ผลกลมสีเขียวอ่อน มีขนปกคลุม รูปกระสวย หรือรูปไข่ มีขนาดเล็ก เมื่อสุกมีสีแดง

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

พบตามป่าดงดิบเขา ป่าโปร่งทั่วไป ขยายพันธุ์ด้วยเมล็ด

ลักษณะเครื่องยา

หัสศคุณเป็นต้นแห้งประกอบด้วยส่วนลำต้น ชิ้นส่วนของลำต้นไม่แน่นอน เปลือกนอกสีน้ำตาลเข้มถึงดำ ข้างในสีเหลืองอ่อน มีใบปนมมาเล็กน้อยมีทั้งใบสมบูรณ์หรือชิ้นส่วนของใบ

องค์ประกอบทางเคมี

ไม่มีรายงาน

ข้อบ่งใช้ -

ตำราสรรพคุณยาไทยว่า ระบุว่าเป็นยารสเผ็ดร้อน แก้หืด ขับพยาธิ แก้เสมหะและลมทั้งปวง ขับลม เมื่อนำมาใช้ร่วมกันในพิภด “สหัสศคุณทั้ง 2” คือสหัสศคุณเทศ หรือสมัดใหญ่ โบราณว่า มีรสร้อน มีสรรพคุณขับลมในท้อง แก่ริดสีดวง ผอมแห้ง แก้หืดไอ ขับเลือด และขับหนองให้ตก ราก มีรสร้อน มีสรรพคุณแก้โลหิตอันข้นด้วยบุพโพ แก่ริดสีดวง ขับเลือดและหนอง พอกแผลริดสีดวงจุก และแผลคุดทะราด ต้น มีรสร้อน มีสรรพคุณแก้ลมภายในให้กระจาย แก่ไอ ขับพยาธิไส้เดือน เปลือกต้น มีรสร้อน มีสรรพคุณแก้โลหิตในลำคอ และลำไส้ให้กระจาย ใบ มีกลิ่นหอม รสเผ็ดร้อน มีสรรพคุณแก้ลมอันเสียดแทง ขับลม ยอกในข้อ แก่ไขอันผอมเหลือง และหืดไอ นำมาตำทาแก้คัน พอกประคบหรืออบไอน้ำ แก่ผื่นคันตามผิวหนัง กระจายเลือดลม ให้เดินสะดวก แก้ลมอัมพฤกษ์ อัมพาต ไบและเปลือก เป็นยารักษา ริดสีดวงจุก (เมื่อโดนละอองยาจะร้อนมากจนแสบจุก) กระจที่ มีรสร้อน แก้โลหิตในลำไส้ ดอก มีกลิ่นหอม รสร้อน ฆ่าเชื้อโรค ผลเรื่อรัง มีสรรพคุณแก้เสมหะให้ตก ขับเสมหะลงสู่คูทวาร ผล มีรสเผ็ดร้อน แก่คุณอันกระทำด้วยผมให้ตกเสีย เป็นยาถ่าย ทั้งต้น บำรุงน้ำดี

ยาพื้นบ้านล้านนา ใช้ ราก ผสมรากปลาไหลเผือกฝนน้า ชาวข้าวกิน รักษาเนื้องาน ๑
สารสกัดจากต้นมีฤทธิ์คล้ายกล้ามเนื้อเรียบในสัตว์ทดลอง

คำเตือน -

ข้อควรระวัง -

ขนาดและวิธีใช้ -

เอกสารอ้างอิง

1. สมาคมโรงเรียนแพทย์แผนโบราณในประเทศไทย สำนักวัดพระเชตุพนฯ. ประมวลสรรพคุณยาไทย (ภาคสาม) ว่าด้วยพฤกษชาติ วัตถุธาตุ และ สัตว์วัตถุนานาชาติ. กรุงเทพฯ : นำอักษรการพิมพ์. 2521. หน้า 189.
2. ฐานข้อมูลสมุนไพร คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. สมัดน้อย. (ออนไลน์). 20 เมษายน 2563. เข้าถึงได้จาก <http://www.phargarden.com/main.php?action=viewpage&pid=114>
3. คุณวุฒิ วุฒิธรรมเวช. สารานุกรมสมุนไพร รวมหลักเภสัชกรรมไทย . กรุงเทพฯ:โอ.เอ . ปริ้นติ้งเฮ้าส์, 2540.

91. หัสศุณเทศ

หัสศุณเทศ

หัสศุณเทศเป็นต้นของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Kleinhovia hospita* Linn. ในวงศ์ Rutaceae

ใช้ในตำรับ ยาสุขไสยาสน์ ยาไฟอาวุธ ยาไฟสาลี ยาทำลายพระสุเมรุ

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา ต้น

ชื่อภาษาอังกฤษ -

ชื่ออื่น ชมพูพวง ปอฝรั่ง

ลักษณะพืช

ไม้ยืนต้นขนาดเล็ก แตกกิ่งก้านเป็นพุ่มกว้าง เปลือกลำต้นเป็นสีเทาดำ แตกเป็นสะเก็ด
ใบ เป็นใบเดี่ยว ออกเรียงเวียนสลับ ลักษณะของใบเป็นรูปหัวใจ ปลายใบเรียวแหลม โคนใบมน
เว้า

ดอก เป็นช่อ โดยจะออกตามซอกใบ ดอกย่อยเป็นสีชมพูขนาดเล็ก กลีบดอกรูปขอบขนาน

ผล ออกเป็นช่อ ผลพองแบ่งออกเป็น 5 พู สีเขียวอ่อน ผลแห้งเป็นสีน้ำตาลแตกออกตามเส้นของ
พู เมล็ดเดี่ยว

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์

กระจายตามเบญจพรรณและป่าดิบทั่ว ๆ ไปในประเทศไทย

ลักษณะเครื่องยา

หัสศุณเทศเป็นต้นแห้งประกอบด้วยส่วนลำต้น และใบ ชิ้นส่วนของลำต้นไม่แน่นอน เปลือกนอกสี
น้ำตาลเข้มถึงดำ ข้างในสีเหลืองอ่อน ใบมีทั้งใบสมบูรณ์หรือชิ้นส่วนของใบ

องค์ประกอบทางเคมี

ไม่มีรายงาน

ข้อบ่งใช้ -

ตำราสรรพคุณยาไทยว่า น้ำคั้นจากใบใช้เป็นยาหยอดตา ใบและเปลือกใช้ทาแก้คัน ต้มขับลมอันเป็นลูกเป็นก้อนในท้องให้กระจาย ดอกฆ่าเชื้อโรคเรื้อรัง (ไส้ลาม ไส้दान) เปลือกแก้โลหิตในลำคอและลำไส้ให้กระจาย กระพี้แก้โลหิตในลำไส้ รากแก้ริดสีดวง

คำเตือน -

ข้อควรระวัง -

ขนาดและวิธีใช้ -

เอกสารอ้างอิง

1. สมาคมโรงเรียนแพทย์แผนโบราณในประเทศไทย สำนักวัดพระเชตุพนฯ. ประมวลสรรพคุณยาไทย (ภาคสาม) ว่าด้วยพฤกษชาติ วัตถุธาตุ และ สัตว์วัตถุนานาชาติ. กรุงเทพฯ : นำอักษรการพิมพ์. 2521. หน้า 189.
2. คุณวุฒิ วุฒิธรรมเวช. สารานุกรมสมุนไพร รวมหลักเภสัชกรรมไทย . กรุงเทพฯ:โอ.เอ . พรินต์ติ้งเฮ้าส์, 2540.

92. หัวหมู

หัวหมู

หัวหมูเป็นเหง้าแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Cyperus rotundus* L. ในวงศ์ Cyperaceae

ใช้ในตำรับ ยาแก้โรคจิต

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา เหง้า

ชื่อละติน *Cyperus Rhizoma*

ชื่อภาษาอังกฤษ Nut Grass Rhizome

ชื่ออื่น หัวหัวหมู, ซาเฉ่า, ซัวเซ่า เซียงฟู, เฮียงฟู, purple nut grass, purple nut sedge

ลักษณะของพืช

พืชล้มลุก อายุหลายปี มีไหลใต้ดินเป็นเส้นยาว เจริญต่อไปเป็นต้นใหม่ได้ เหง้ารูปกลม รูปไข่ หรือรูปรี แข็งสีดำ ต้นเล็กยาว 10-60 เซนติเมตร เป็นสามเหลี่ยม ผิวเรียบ เกลี้ยง ที่โคนมีลักษณะคล้ายหัว

ใบ ออกเป็นกอ แต่ละใบรูปแถบแบน กว้าง 2-5 มิลลิเมตร ยาวได้ถึง 60 เซนติเมตร ปลายเรียวแหลม กลางใบเป็นร่อง สีเขียวเข้ม เกลี้ยง กาบใบสีน้ำตาล ดอก ออกเป็นช่อขนาดเล็ก กว้าง 2-5(-10) เซนติเมตร ยาว 3-8 (-15) เซนติเมตร มีใบประดับรองรับช่อดอก 2-4 (-6) ใบ กางออก ใบประดับที่ยาวที่สุดเท่ากับช่อดอก หรือสั้นกว่า ยาว 2-3.5 เซนติเมตร

ช่อดอก แบบช่อเชิงลด รูปไข่ ยาว 1.5-5 เซนติเมตร แขนกลางยาว 2-8 มิลลิเมตร แต่ละช่อมีดอกย่อยอีก 3-10 ช่อ ค่อนข้างตั้งตรง หรือกางออก รูปขอบขนานแคบ หรือรูปแถบ กว้าง 1.5-3 มิลลิเมตร ยาว 1-3 เซนติเมตร แบน แขนกลางค่อนข้างตรงหรือมีปีก กาบช่อดอกย่อยมี 9 อัน หรือมากกว่า ช่อดอกย่อยที่ยาวที่สุด รูปไข่ หรือ รูปรี แขนรูปไข่ กว้าง 2 มิลลิเมตร ยาว 2-3.5 มิลลิเมตร ปลายมนและมีติ่งหนาม ค่อนข้างโค้งลง มีเส้นกลีบ 5-7 เส้น สีออกแดงหรือสีน้ำตาลแกมสีม่วงอ่อน ขอบใบใส ตรงสันสีออกเขียว ดอกสมบูรณ์เพศ เกสรเพศผู้มี 3 อัน อับเรณูยาวประมาณ 1 มิลลิเมตร รังไข่มี 1 ช่อง มีออวุล 1 เม็ด ก้านเกสรเพศเมียมี 1 อัน ยอดเกสรเพศเมียมี 3 แฉก

ผล รูปทรงกระบอก หรือรูปทรงกระบอกแกมรูปไข่กลับ กว้าง 0.5-0.7 มิลลิเมตร ยาว 1.3-1.5 มิลลิเมตร มีหน้าตัดเป็นรูปสามเหลี่ยม สีน้ำตาลหรือดำมีจุดโปร่งแสง

ถิ่นกำเนิดการกระจายพันธุ์

พืชชนิดนี้มีถิ่นกำเนิดในแอฟริกา ปัจจุบันมีการกระจายพันธุ์ทั่วไปในเขตร้อน และพบขึ้นอยู่ทั่วไปในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พบขึ้นตามข้างทาง ทุ่งนา ที่รกร้างและเป็นวัชพืชในสนามหญ้า พบทั่วไปในประเทศไทย

ลักษณะเครื่องยา

หัวหมามีลักษณะเป็นหัวรูปกลม รูปไข่ หรือรูปรี เส้นผ่านศูนย์กลาง 0.5-1 เซนติเมตร ยาว 1-3.5 เซนติเมตร ผิวนอกสีน้ำตาลเข้มหรือสีน้ำตาลดำ มีรอยย่นตามยาว ค่อนข้างชัดเจน 6-10 เส้น มีข้อเป็นวงหลายวง มีขนเส้นเล็ก ๆ สีน้ำตาลติดอยู่ มีรอยแผลจากรากหรืออาจพบผิวค่อนข้างเรียบ มีรอยแผลเป็นไม่ชัดเจน เนื้อแข็ง หักยาก รอยหักของเหง้าแห้งที่ผ่านการนึ่งแล้ว จะมีสีน้ำตาลปนสีเหลืองหรือสีน้ำตาลปนสีแดง ส่วนรอยหักของเหง้าแห้งที่ไม่ผ่านการนึ่งจะมีสีขาว เนื้อมีแป้ง ผิวชั้นในเห็นวงแหวนชัดเจน ตรงกลางสีเข้มกว่า มีจุดกระจายอยู่ทั่วไป มีกลิ่นเฉพาะตัว รสเผ็ด ขมเล็กน้อย

องค์ประกอบทางเคมี

หัวหมามีน้ำมันระเหยง่าย (volatile oil) ประมาณร้อยละ 1 น้ำมันระเหยง่ายนี้ประกอบด้วยแอลฟา-ไซเพอรีน (α -cyperene) และบีตา-ไซเพอรีน (β -cyperene) ร้อยละ 30-40, แอลฟา-ไซเพอรอล (α -cyperol) และ บีตา-ไซเพอรอล (β -cyperol) ร้อยละ 40-49, ไซเพโรน (cyperone) ร้อยละ 0.3 นอกจากนี้ ยังพบสารกลุ่มแอลคาลอยด์ (alkaloids) โกลโคไซด์ที่แสดงฤทธิ์ต่อหัวใจ (cardiac glycosides), ฟลโวนอยด์ (flavonoids) เป็นต้น

ข้อบ่งใช้ -

ตำราสรรพคุณยาไทยหัวหมีสรรพคุณ รสเผ็ด หอมปรา บำรุงหัวใจ ขับเหงื่อ ขับปัสสาวะ ขับลมในลำไส้ แก้ปวดท้อง ท้องอืด ท้องเฟ้อ บำรุงกำลัง บำรุงธาตุ บำรุงทารกในครรภ์ เป็นยาอายุวัฒนะ แก้ไข้ ลดความดันโลหิต ลดการอักเสบ แก้บิด ท้องเสีย แก้อาเจียน

ข้อมูลจากการศึกษาวิจัยพรีคลินิกพบว่า หัวหมามีฤทธิ์ขับปัสสาวะ ลดไข้ ลดความดันโลหิต และลดการอักเสบ ซึ่งเชื่อว่าเกิดจากแอลฟา-ไซเพโรน (α -cyperone) นอกจากนั้นยังแสดงฤทธิ์ยับยั้งการเจริญเติบโตของเชื้อมาลาเรียชนิดพลาสโมเดียมในหลอดทดลอง

หมายเหตุ

1. ตำราสมุนไพรไทยระบุให้ใช้หัวหมากแก้อาการท้องอืด ท้องเฟ้อ และปวดท้อง โดยใช้ครั้งละ 1 กำมือ (60-70 หัว หรือหนัก 15 กรัม) ทูบให้แตก ต้มเอาน้ำดื่ม หรือใช้หัวสดครั้งละ 5 หัว โขลกให้ละเอียด กินผสมกับน้ำผึ้ง
2. ตำราสรรพคุณยาจีนว่าหัวหมีสรรพคุณ ขมเล็กน้อย มีสรรพคุณแก้ปวดท้อง ปวดชายโครง แก้ประจำเดือนมาไม่ปกติ ปวดประจำเดือน ปวดคัดเต้านม หากนำไปฉีดด้วยน้ำส้มสายชู จะทำให้สรรพคุณแรงขึ้น

เอกสารอ้างอิง

1. ส่วนพฤกษศาสตร์ป่าไม้ สำนักวิชาการป่าไม้ กรมป่าไม้. ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย เต็ม สมิตินันท์. ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม กรุงเทพฯ : บริษัท ประชาชน จำกัด. 2544. หน้า 166.
2. พร้อมจิต ศรีลัมภ์, วงศ์สถิตย์ ฉั่วกุล, สมภพ ประธานธรรารักษ์. สารานุกรมสมุนไพร เล่ม 1 สมุนไพรสวนสิริรุกชาติ. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2543. หน้า 77
3. วุฒิ วุฒิธรรมเวช. สารานุกรมสมุนไพร. กรุงเทพฯ : โอ. เอส. พริ้นติ้ง เฮ้าส์ 2540. หน้า 471
4. กองวิจัยและพัฒนาสมุนไพร กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข สมุนไพรพื้นบ้าน ฉบับรวม. กรุงเทพฯ : บริษัท เท็กซ์ แอนด์ เจอร์นัล จำกัด. 2533 หน้า 187.
5. Ren RA. Chen RH. Identification of Chinese crude drug. Shanghai : Shanghai Science and Technology Press. 1986. p.203-4
6. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.I. English edition. Beijing: Chemical Industry Press. 2000. p.219.
7. สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย. ทรัพยากรพืชในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ 12(1): พืชสมุนไพรและพืชพิษ เล่ม 1. นนทบุรี : สหมิตรพริ้นติ้ง. 2546 หน้า 318-27.
8. ลีนา ผู้พัฒนาพงศ์. สมุนไพรไทย ตอนที่ 5 กรุงเทพฯ : หจก. ชูติมาการพิมพ์. 2530. หน้า 574.
9. Simpson DA, Koyama T. Cyperaceae. In : Santisuk T, Larsan K, editors. Flora of Thailand. Vol. 6, Pt. 4. Bangkok: The Royal Forest Department. 1998. p.353-4.
10. Faculty of Pharmacy, Mahidol University. Specification of Thai medicinal plants. Vol. 1. Bangkok: Aksornsampan Press. 1985. p.60-3.
11. Huang KC. The pharmacology of Chinese herbs. Washington DC: CRC Press. 1999. p.320-1.
12. กันทิมา สิทธิธัญกิจ, พรทิพย์ เต็มวิเศษ, บรรณาธิการ. คู่มือประชาชนในการดูแลสุขภาพด้วยการแพทย์แผนไทย. กรุงเทพฯ : สำนักงานกิจการโรงพยาบาลองค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก ในพระบรมราชูปถัมภ์. 2547. หน้า 219.
13. มานพ เลิศสุทธิรักษ์, ผจงจิต เลิศสุทธิรักษ์. ยาสมุนไพรจีน. เอกสารประกอบการฝึกอบรมหลักสูตร ยาและสมุนไพรจีน (12-24 มิถุนายน 2547). สถาบันแพทย์ไทย-จีน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก. กรุงเทพฯ : พุ่มทอง. 2547. หน้า 10.

93. อบเชย

อบเชย

อบเชยเป็นเปลือกของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Cinnamomum iners* Reinw. ex Blume
ในวงศ์ Lauraceae

ต้นอบเชย

ดอกอบเชย

ใช้ในตำรับ ยาแก้คลื่นไส้อาเจียน ยาแก้ลมเนาวนารีวาโย

ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา เปลือกต้น

ชื่อละติน *Cinnamomi Cortex*

ชื่อภาษาอังกฤษ Cinnamon

ชื่อพ้อง *Cinnamomum aromaticum* Zoll.

ชื่ออื่น เปลือกเชียด, เปลือกอบเชย, อบเชยไทย อบเชยต้น มหาปราบ เชียด ผักดาบ พญาปราบ
ฮักแกง สุรามริด โมง โมงหอม เคียด กะทั่งหัน

ลักษณะพืช ไม้ต้น สูง 10-25 เมตร เรือนยอดกลมหรือรูปทรงกระบอก เปลือกสีน้ำตาลอมเทาอ่อน เรียบ
มีช่องอากาศ เปลือกในสีออกชมพู มีกลิ่นหอมเฉพาะ เนื้อไม้สีออกขาว แตกกิ่งเล็กเรียวยาว กลี้ยง ใบ เป็นใบ
เดี่ยว เรียงตรงข้ามหรือกึ่งตรงข้าม พบน้อยที่เรียงสลับ รูปขอบขนานหรือรูปรี อาจพบรูปขอบขนานแกม
รูปใบหอก หรือรูปขอบขนานแกมรูปแถบ ขนาดกว้างแตกต่างกันมาก กว้าง 2.5-12 เซนติเมตร
ยาว 7.5-30 เซนติเมตร ปลายแหลมหรือเรียวแหลมสั้น โคนรูปกลม มนหรือกลม แผ่นใบคล้ายแผ่นหนัง
หรือกึ่งคล้ายแผ่นหนัง ด้านบนเกลี้ยงและเป็นมัน ด้านล่างมักมีนวลและขนสั้นนุ่ม เส้นใบออกจากโคนใบ
3 เส้น ยาวไปถึงปลายใบ เส้นกลางใบและเส้นใบขนานด้านล่าง เส้นใบย่อยคล้ายชั้นบันได ค่อนข้างชัด
ด้านล่าง ก้านใบยาว 1-1.5 เซนติเมตร หนา มีขนสั้นนุ่ม ช่อดอก แบบช่อแยกแขนง ออกตามซอกใบหรือ
ใกล้ปลายกิ่ง กางออก ยาว 10-20 เซนติเมตร มักโผล่พ้นกลุ่มใบ มีขนสั้นนุ่มคล้ายเส้นไหม ดอกสมบูรณ์
เพศ อาจพบดอกแยกเพศด้วย สีครีมหรือสีขาว กลิ่นหอม ก้านดอกยาว 4-5 มิลลิเมตร กลีบรวมโคนเชื่อม
ติดกันเป็นรูปถ้วย ปลายแยกเป็น 6 แฉก ติดทน รูปไข่ ยาว 2-3 มิลลิเมตร มีขนสั้นนุ่มคล้ายเส้นไหม
หนาแน่น ค่อนข้างบานออกเมื่อแห้ง เกสรเพศผู้ที่สมบูรณ์มี 9 อัน ชั้นนอก 6 อัน ไม่มีต่อม ชั้นใน 3 อัน
มีต่อมรูปไต 1 คู่ ต่อมมีก้าน ก้านชูอับเรณูมีขนกำมะหยี่ อับเรณูมี 4 ช่อง แตกโดยมีบานเปิด เกสรเพศผู้
เป็นหมัน 4 อัน รูปสามเหลี่ยม ยาวประมาณ 1.5 มิลลิเมตร มีขนกำมะหยี่ รังไข่เหนือวงกลีบ รูปไข่หรือ

กลม มี 1 ช่อง มีออวูล 1 เม็ด เกลี้ยง ก้านชูยอดเกสรเพศเมียเรียวย ยอดเกสรเพศเมียรูปคล้ายจาน
ผล แบบผลเมล็ดเดี่ยวแข็ง รูปขอบขนานหรือรูปรี

www.thaicruddrug.com
by Sudarat Homhual

เครื่องยาอบเชย

ลักษณะเครื่องยา อบเชยเป็นเครื่องยา และเครื่องเทศ เปลือกอบเชยที่ดีจะมีสีน้ำตาลอ่อน(สีสนิม)
มีความตรงและบางสม่ำเสมอ ยาวประมาณ 1 เมตร มีกลิ่นหอมเฉพาะ รสสุขุม เผ็ด หวานเล็กน้อย

วิธีเตรียมเครื่องยา ได้จากการชูดเอาเปลือกชั้นนอกออกให้หมด แล้วลอกเปลือกชั้นในออกจากแก่นลำ
ต้น โดยใช้มีดกรีดตามยาวของกิ่ง แล้วรวบรวมนำไปผึ่งที่ร่มสลับกับการนำออกตากแดดประมาณ 5 วัน
ขณะตากใช้มือหมุนขอบทั้งสองข้างเข้าหากัน จนเปลือกแห้งจึงมัดรวมกัน

องค์ประกอบทางเคมี น้ำมันหอมระเหยที่เป็นองค์ประกอบหลักคือ cinnamaldehyde ประมาณ 51-
76% พบ eugenol เล็กน้อยประมาณ 5-18%

ข้อบ่งใช้ ตำรายาไทย: น้ำต้มเปลือกต้น ต้มแก้ตับอักเสบ อาหารไม่ย่อย แก้ท้องเสีย ลำไส้เล็กทำงาน
ผิดปกติ ขับพยาธิ มีสรรพคุณบำรุงดวงจิต แก้อ่อนเพลีย ชูกำลัง ขับผายลม บำรุงธาตุ แก้บิด แก้ลมอัมพา
พฤษ์ แก้ไข้สันนิบาต ใช้ปรุงเป็นยานัตถ์แก้ปวดหัว รับประทานแก้เบื่ออาหาร แก้จุกเสียด แน่นท้อง
อาหารไม่ย่อย แก้ไอ แก้ไข้หวัด ลำไส้อักเสบ ท้องเสียในเด็ก อากาศหวัด ปวดประจำเดือน แก้อ่อนเพลีย
คลื่นไส้อาเจียน แก้ปวดประจำเดือน ห้ามเลือด บดเป็นผงโรยแผลกามโรค สมานแผล

อบเชยมีการนำมาใช้ในพิกัดยาไทย คือ “พิกัดตรีธาตุ” ประกอบด้วย กระจวาน ดอกจันทน์
และอบเชย เป็นยาแก้ธาตุพิการ แก้ลม แก้เสมหะ แก้ไข้ “พิกัดตรีทิพย์รส” คือการจำกัดจำนวนของที่มี
รสดี 3 อย่าง คือโกฐกระดูก เนื้อไม้ และอบเชยไทย มีสรรพคุณบำรุงธาตุ บำรุงกระดูก บำรุงตับปอดให้
เป็นปกติ แก้ลมในกองเสมหะ บำรุงโลหิต “พิกัดจตุวาตะผล” คือการจำกัดจำนวนตัวยาแก้ลม
ประกอบด้วยผล 4 อย่าง คือ เหง้าชิงแห้ง กระจาล้าพัก อบเชยเทศ และโกฐหัวบัว มีสรรพคุณแก้ไข้
แก้พรรดิก แก้กฐิสมุฏฐาน ขับผายลม บำรุงธาตุ แก้ลมกองริดสีดวง “พิกัดทศกฐาผล” คือการจำกัด
จำนวนตัวยาตระกูลเดียวกัน 10 อย่าง มีชะเอมทั้ง 2 (ชะเอมไทย ชะเอมเทศ) ลูกผักชีทั้ง 2 (ผักชีล้อม
ผักชีลา) อบเชยทั้ง 2 (อบเชยไทย อบเชยเทศ) ลำพันทั้ง 2 (ลำพันแดง ลำพันขาว) ลูกเร่วทั้ง 2 (เร่วน้อย
เร่วใหญ่) มีสรรพคุณ แก้ไข้เพื่อติและเสมหะ ขับลมในลำไส้ บำรุงธาตุ บำรุงปอด แก่ริดสีดวงคระโรค แก้ลม
อัมพฤษ์ อัมพาต บำรุงกำลัง บำรุงดวงจิตให้ชุ่มชื้น แก้ไข้

การศึกษาทางเภสัชวิทยา ด้านแบคทีเรียและเชื้อรา แก้ปวดและต้านอักเสบ ด้านออกซิเดชั่น ด้านมะเร็ง
เม็ดเลือดขาว ลดความดัน ลดการหดเกร็งของหลอดเลือด ลำไส้เล็ก ลำไส้ใหญ่ และกระเพาะอาหาร ช่วยให้
แผลหายเร็วขึ้นในหนู ลดน้ำตาลและไขมันในเลือดหนู มีฤทธิ์ต้านมะเร็ง

การศึกษาทางพิษวิทยา การทดสอบพิษเฉียบพลันของสารสกัดเปลือกอบเชยด้วยเอทานอล 50% โดยให้หนูกินในขนาด 10 กรัมต่อน้ำหนักตัว 1 กิโลกรัม (คิดเป็น 926 เท่า เปรียบเทียบกับขนาดรักษาในคน) และให้โดยการฉีดเข้าใต้ผิวหนังหนู ในขนาด 10 กรัมต่อน้ำหนักตัว 1 กิโลกรัม ตรวจไม่พบอาการเป็นพิษ

อ้างอิง

1. ชยันต์ พิเชียรสุนทร, แม้นมาส ชวลิตและวิเชียร จีรวงศ์. คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์ ฉบับเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษามหาราชา 5 ธันวาคม พุทธศักราช 2542. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : อมรินทร์และมูลนิธิปัญญา. 2548. หน้า 681-3
2. สำนักงานหอพรรณไม้ สำนักวิจัยการอนุรักษ์ป่าไม้และพันธุ์พืช กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย เต็ม สมิตินันท์. ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม 2557. กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. 2557 หน้า 135.
3. สมาคมโรงเรียนแพทย์แผนโบราณในประเทศไทย สำนักวัดพระเชตุพนฯ. ประมวลสรรพคุณยาไทย (ภาคสาม) ว่าด้วยพฤกษชาติ วัตถุธาตุ และ สัตว์วัตถุนานาชาติ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อำพลพิทยา. 2520. หน้า 191-2.
4. ฐานข้อมูลเครื่องยาสมุนไพร คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา. ออบเชย. [อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 3 มิ.ย. 2563]. เข้าถึงได้จาก:
<http://www.thaicrudedrug.com/main.php?action=viewpage&pid=149>
5. <http://www.theplantlist.org/tpl1.1/record/kew-2721123>; retrieved July 10, 2020.
6. เมดไทย (Medthai). ออบเชย. [อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 3 มิ.ย. 2563]. เข้าถึงได้จาก:
<https://medthai.com/%E0%B8%AD%E0%B8%9A%E0%B9%80%E0%B8%8A%E0%B8%A2/>

94. อุตพิต

อุตพิต

อุตพิตเป็นหัวใต้ดินของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Typhonium trilobatum* (L.) Schoot
ในวงศ์ Araceae.

ใช้ในตำรับ ยาแก้ลมขึ้นเบื้องสูง ยาไฟอาวุธ ยาแก้แก้สัณฆาตกล่อนแห้ง ยาทัพยาธิคุณ
ส่วนของพืชที่ใช้ทำเครื่องยา หัวใต้ดิน

ชื่อภาษาอังกฤษ Cuckoo-pint rhizome

ชื่อพ้อง -

ชื่ออื่น มะโหรา (จันทบุรี), บอนแก้ว (เชียงใหม่)

ลักษณะพืช

พืชล้มลุก มีลำต้นอยู่ใต้ดินมีลักษณะเป็นหัว ชูส่วนของก้านและใบเจริญขึ้นมาเป็นกอ ต้นสูงราว
10-45 เซนติเมตร ใบ มีขนาดใหญ่แผ่กว้างขอบ แบ่งออกเป็น 3 แฉก ย่นเป็นรอยเล็กน้อย ใบมีสีเขียว
ก้านใบยาวได้ถึง 40 เซนติเมตรสีเขียว มีลายหรือจุดประสีม่วง

ดอก เป็นชนิดช่อเชิงลดมีกาบ (spadix) คล้ายดอกหน้าวัว มีจานรองดอก ขนาดใหญ่ ด้านนอกมีสี
เขียวอ่อน หรือสีเขียวปนน้ำตาล ด้านในหรือด้านบนเป็นสีม่วงคล้ำ ปลีดอกมีกาบหุ้มสีแดง เมื่อบานจะเห็น
ดอกสีเหลืองอ่อนหรือสีขาว มีกลิ่นเหม็น ดอกบานแล้วติดเป็นผลรูปขอบขนาน ภายในมีเมล็ด 1 เมล็ด

ใบ

ดอก

ถิ่นกำเนิดการกระจายพันธุ์

พืชชนิดนี้มีถิ่นกำเนิดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ ในประเทศไทย พบกระจายพันธุ์ทั่วไปบริเวณที่มีร่มเงา มีความชุ่มชื้น

ลักษณะเครื่องยา

อุตพิดเป็นส่วนของหัวใต้ดินแห้ง ลักษณะเป็นหัวแห้ง ค่อนข้างกลม ขนาดแตกต่างกันตามอายุที่เก็บ ผิวนอกสีน้ำตาล ขรุขระ เนื้อในสีขาวอมเหลือง ชั้นส่วนของหัวที่หั่นเป็นแผ่นมีรูปร่างและขนาดไม่แน่นอน มีรากฝอยติดภายนอกบางชิ้น

องค์ประกอบทางเคมี

อุตพิดมีสารกลุ่มแอลคาลอยด์ (alkaloids), กลุ่มไกลโคไซด์ (glycosides), กลุ่มแทนนิน (tannins), กลุ่มซาโปนิน (saponins), กลุ่มฟลาโวนอยด์ (flavonoids) และ น้ำตาลรีดิวซ์ (reducing sugars) เป็นต้น

ข้อบ่งใช้ -

ตำราสรรพคุณยาไทยว่าหัวอุตพิดมีสรรพคุณในการกัดเถาดานในท้อง เช่น ดานเลือด ดานลม เป็นต้น และใช้ปรุงยาทาแก้แผลหนอง

ข้อมูลจากการศึกษาวิจัยพรีคลินิกพบว่า สารกลุ่มแทนนินในพืชมีฤทธิ์ฝาดสมาน

คำเตือน -

ข้อห้ามใช้ -

ข้อควรระวัง -

หมายเหตุ

เถาดาน (น.) หมายถึง โรคชนิดหนึ่ง มีลักษณะเป็นลำแข็งตั้งขึ้นที่ยอดดอก แล้วลามลงไปถึงท้องน้อย ทำให้เจ็บปวด จุกเสียด แน่น หน้าอก

เอกสารอ้างอิง

1. สำนักงานหอพรรณไม้ สำนักวิจัยการอนุรักษ์ป่าไม้และพันธุ์พืช กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม 2557. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. 2557. หน้า 570
2. พญ.เพ็ญภา ทรรศเจริญ, ดร.นิจศิริ เรืองรังษี, กัญจนา ติวีเศษ. หนังสือสมุนไพรในอุทยานแห่งชาติภาคกลาง. นนทบุรี : ศูนย์พัฒนาตำราการแพทย์แผนไทย, 2549. หน้า 153
3. M. Flach and F. Rumawas (Editors). Plant resources of South-East Asia. No. 9: Plants yielding non-seed carbohydrates. Leiden: Backhuys Publishers. 1996, P. 181-182.
4. Parvin T, Akhlas MB, Khatun F, Akter A, Al Amin M, Islam MT, Rouf R. Phytochemical screening and evaluation of pharmacological activities of aqueous extract of *Typhonium trilobatum* (L.) Schott. *Oriental Pharmacy and Experimental Medicine*. 2019 Dec 1;19(4):445-54.

5. Shafa F, Shahriar M, Dain FA, Opo M, Akhter R, Hossain MM, Choudhury N
Characterization of phytoconstituents, in vitro antioxidant activity and
pharmacological investigation of the root extract of *Typhonium trilobatum*. *Int J
Pharm Sci Res.* 2016, 7(4):1694–1704
6. โรงเรียนแพทย์แผนโบราณ วัดพระเชตุพลฯ (วัดโพธิ์). ประมวลสรรพคุณยาไทย (ภาคสาม).
กรุงเทพฯ: นำอักษรการพิมพ์
7. Tyler VE Brady LR, Robbers JE. *Pharmacognosy.* 9th ed. Philadelphia: Lea &
Febiger. 1988. p.77-80.
8. กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข. พจนานุกรมศัพท์แพทย์
และเภสัชกรรมแผนไทย ฉบับราชบัณฑิตยสภา พ.ศ.2559. 2559. นนทบุรี: กระทรวง
สาธารณสุข

ประกาศกระทรวงสาธารณสุข

เรื่อง กำหนดตำรับยาเสพติดให้โทษในประเภท ๕ ที่มีกัญชาปรุงผสมอยู่
ที่ให้เสพเพื่อรักษาโรคหรือการศึกษาวิจัยได้ พ.ศ. ๒๕๖๒

ประกาศกระทรวงสาธารณสุข

เรื่อง กำหนดตำรับยาเสพติดให้โทษในประเภท ๕ ที่มีกัญชาปรุงผสมอยู่
ที่ให้เสพเพื่อรักษาโรคหรือการศึกษาวิจัยได้

พ.ศ. ๒๕๖๒

โดยที่เป็นการสมควรกำหนดตำรับยาเสพติดให้โทษในประเภท ๕ ที่มีกัญชาปรุงผสมอยู่
ที่ให้เสพเพื่อการรักษาโรคหรือการศึกษาวิจัยได้ เพื่อให้เป็นไปตามหลักวิชาการ มีคุณภาพตามมาตรฐาน
ที่กำหนด และนำไปใช้ประโยชน์ในทางการแพทย์ของประเทศ

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๕๘ วรรคสอง แห่งพระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษ
พ.ศ. ๒๕๒๒ ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษ (ฉบับที่ ๗) พ.ศ. ๒๕๖๒
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุขออกประกาศไว้ ดังต่อไปนี้

ข้อ ๑ ตำรับยาที่ได้รับการรับรองจากสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา ซึ่งครอบคลุม
ทั้งตำรับยาแผนปัจจุบันและตำรับยาแผนไทย

ข้อ ๒ ตำรับยาแผนไทยที่มีกัญชาปรุงผสมอยู่ ในตำราการแพทย์แผนไทย โดยคำแนะนำ
ของกรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกและสภาการแพทย์แผนไทย ตามบัญชีรายชื่อ
แนบท้ายประกาศฉบับนี้

ข้อ ๓ ตำรับยาที่ได้รับอนุญาตให้ผลิตในประเทศ ภายใต้การรักษาโรครณีจำเป็นสำหรับ
ผู้ป่วยเฉพาะราย (Special Access Scheme)

ข้อ ๔ ตำรับยาที่ได้รับอนุญาตภายใต้โครงการศึกษาวิจัยที่ได้รับอนุญาตจากสำนักงาน
คณะกรรมการอาหารและยา

ข้อ ๕ ตำรับยาที่หมอฟันบ้านปรุงขึ้นจากองค์ความรู้และภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย
ที่ชัดเจน และได้รับการรับรองจากกรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก ทั้งนี้ วัตถุประสงค์จากกัญชา
ต้องไม่สามารถแยกเป็นช่อดอก ใบ เพื่อนำไปใช้ในทางที่ผิดได้

ข้อ ๖ ประกาศนี้ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นไป

ประกาศ ณ วันที่ ๒๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๒

ปิยะสกล สกลสัตยาทร

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุข

บัญชีรายชื่อตำราการแพทย์แผนไทยและตำรับยาแผนไทย
 ที่ประกาศกำหนดให้เป็นตำรับยาเสพติดให้โทษในประเภท ๕ ที่มีกัญชาปรุงผสมอยู่
 ที่อนุญาตให้เสพเพื่อรักษาโรคหรือการศึกษาวิจัยได้ แบบทำยประกาศกระทรวงสาธารณสุข
 เรื่อง กำหนดตำรับยาเสพติดให้โทษในประเภท ๕ ที่มีกัญชาปรุงผสมอยู่ ที่ให้เสพเพื่อรักษาโรค
 หรือการศึกษาวิจัยได้ พ.ศ. ๒๕๖๒

ตำรับยาที่มีประสิทธิผล มีความปลอดภัย วิธีการผลิตไม่ยุ่งยากซับซ้อน
 ด้วยหาไม่ยาก และมีสรรพคุณตำรับที่แก้ปัญหาสาธารณสุข

จำนวน ๑๖ ตำรับ

ชื่อตำรับยา	ที่มาของตำรับยา
๑. ยาอัคคินิวคณะ	คัมภีร์ธาตุพระนารายณ์
๒. ยาสุขไสยาสน์	คัมภีร์ธาตุพระนารายณ์
๓. ยาแก้ลมเนาวนาริว่าโย	ตำรายาศิลาจารึกในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
๔. ยาน้ำมันสนันไตรภพ	ตำรายาศิลาจารึกในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
๕. ยาแก้ลมขึ้นเบื้องสูง	ตำรายาศิลาจารึกในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
๖. ยาไฟอาวุธ	แพทยศาสตร์สงเคราะห์ เล่ม ๑ พระยาพิศณุประสาทเวช
๗. ยาแก้ลมไม่หลับ / ยาแก้ใช้หอมเหลือง	แพทยศาสตร์สงเคราะห์ เล่ม ๑ พระยาพิศณุประสาทเวช
๘. ยาแก้สันตฆาต กล่อนแห้ง	แพทยศาสตร์สงเคราะห์ เล่ม ๒ พระยาพิศณุประสาทเวช
๙. ยาอัมฤตไอสด	แพทยศาสตร์สงเคราะห์ เล่ม ๒ พระยาพิศณุประสาทเวช
๑๐. ยาอโกลยาสาลี	เวชศึกษา พระยาพิศณุประสาทเวช
๑๑. ยาแก้ลมแก้เส้น	เวชศาสตร์วิวัฒน์
๑๒. ยาแก้โรคจิต	อายุรเวทศึกษา (ขุนนิเทศสุขกิจ) เล่ม ๒
๑๓. ยาไฟสาลี	อายุรเวทศึกษา (ขุนนิเทศสุขกิจ) เล่ม ๒
๑๔. ยาหาริตสีดวงทวารหนักและโรคผิวหนัง	อายุรเวทศึกษา (ขุนนิเทศสุขกิจ) เล่ม ๒
๑๕. ยาทำลายพระสุเมรุ	คัมภีร์แพทย์ไทยแผนโบราณ เล่ม ๒ ขุนโสภิตบรรณลักษณ์
๑๖. ยาทัพยาคูณ	คัมภีร์แพทย์ไทยแผนโบราณ เล่ม ๒ ขุนโสภิตบรรณลักษณ์

๑. ยาอัคคินิวคณะ

ที่มาของตำรับยา คัมภีร์ธาตุพระนารายณ์

“ ๑๑ อัคคินิวคณะ ให้เอา กันทา ยิงสม สิ่งละส่วน เปลือกอบเชย ใบกระวาน กานพลู สะค้าน ลิงละ ๒ ส่วน ชิงแห้ง ๓ ส่วน รากเจตมูลเพลิง ดีปลี สิ่งละ ๔ ส่วน น้ำตาลกรวด ๖ ส่วน กระทำเป็นจุน น้ำผึ้งรวง เป็นกระสาย บดเสวยหนักลึง ๑ แก้วอาเจียน ๔ ประการ ด้วยตีกะชาคินีกำเรบ และวิสมามันทาคินีอันทุพล จึงคลืนเหียนอาเจียน มิให้เสวยพระกระยาหารได้ ให้จำเรียวธาตุทั้ง ๔ ให้เสวยพระกระยาหาร เสวยมีรสขูกำลังยิ่งนัก

ข้าพระพุทธเจ้า ขุนประสิทธิโอสถจีน ประกอบทูลเกล้าฯถวาย ครั่งสมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้าเมืองลพบุรี เสวยเพลเช้าอัตร่า ดินักแล ฯ”

สูตรตำรับยา ประกอบด้วย ตำยา ๑๐ ชนิด รวมน้ำหนัก ๒๗ ส่วน ดังนี้

ลำดับ	ตำยา	น้ำหนักยา
๑	กัญชา	๑ ส่วน
๒	ยิงสม (โสม)	๑ ส่วน
๓	เปลือกอบเชย	๒ ส่วน
๔	ใบกระวาน	๒ ส่วน
๕	กานพลู	๒ ส่วน
๖	สะค้าน	๒ ส่วน
๗	ชิงแห้ง	๓ ส่วน
๘	เจตมูลเพลิง	๔ ส่วน
๙	ดีปลี	๔ ส่วน
๑๐	น้ำตาลกรวด	๖ ส่วน

ข้อบ่งใช้

แก้คลื่นเหียนอาเจียน ที่เกิดจากไฟย่อยอาหารผิดปกติ

รูปแบบยา

ยาผง ยาแคปซูล

ขนาดและวิธีใช้

รับประทานครั้งละ ๓.๗๕ กรัม วันละ ๑ ครั้ง ก่อนอาหารเช้า

น้ำกระสายยาที่ใช้

- น้ำผึ้งรวง
- ถ้าหาน้ำกระสายยาไม่ได้ ให้ใช้น้ำสุกแทน

ข้อห้ามใช้

ห้ามใช้ในหญิงตั้งครรภ์ หญิงให้นมบุตร ผู้ที่มีไข้ และผู้ที่มีอายุต่ำกว่า ๑๘ ปี

ข้อควรระวัง

- ควรระวังการรับประทานร่วมกับยาในกลุ่มสารกันเลือดเป็นลิ่ม (anticoagulant) และยาต้านการจับตัวของเกล็ดเลือด (antiplatelets)
- ควรระวังการใช้ในผู้ป่วยโรคความดันโลหิตสูง โรคหัวใจ โรคแผลเปื่อยเพปติก และโรคกรดไหลย้อน เนื่องจากเป็นตำรับยารสร้อน

ข้อมูลเพิ่มเติม

๑. ดิกกะชาคินี หมายถึง ไฟย่อยอาหารกำเริบ ซึ่งมักสัมพันธ์หรือเกิดจากปิตตะกำเริบ
๒. วิสมามันทาคินี อันทุพล หมายถึง ไฟย่อยอาหารที่มีลักษณะที่ไม่สม่ำเสมอหรือไม่คงที่ เช่น บางมื้อกินอาหารได้มากเนื่องจากไฟย่อยอาหารมีกำลังแรง แต่พอถึงมื้อต่อไปมีอาการเบื่ออาหาร ไม่อยากรับประทานอาหาร เนื่องจากไฟย่อยอาหาร (อัคนิ) อ่อนกำลังลง ลักษณะอาการอื่น ๆ ลง ๆ ไม่แน่นอน ไม่สม่ำเสมอของไฟย่อยอาหารเป็นผลจากความผิดปกติของ “วาตะ” อาจกล่าวอีกอย่างว่า “วาตะทำให้ไฟย่อยอาหารมีลักษณะที่ไม่แน่นอน”
๓. ยามีรสร้อน ผู้ป่วยที่มีภาวะโรคกระเพาะอาหาร ควรรับประทานอาหารและแบ่งรับประทานอาหารเช้าและเย็น
๔. ชื่ออื่นในตำรายาเกร็ด เช่น อัคคีวิฆนะ, ยาชื่ออัคคีวิฆนะ, ยาชื่ออัคคี

เอกสารอ้างอิง

๑. คัมภีร์ธาตุนารายณ์ (ฉบับโบราณ). กรมหลวงวงศาฯ กรมหมื่นไชนนาทประทาน พ.ศ.๒๔๕๙.
๒. ชยันต์ พิเชียรสุนทร, แม้นมาส ขวลิต, วิเชียร จีรวงส์. คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์ ฉบับเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา มหาราช ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๔๒. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์และมูลนิธิภูมิปัญญา. ๒๕๔๘. หน้า ๒๙.

๒. ยาคุชไสยาศน์

ที่มาของตำรับยา คัมภีร์ราตุพระนารายณ์

“ยาคุชไสยาศน์ ให้เอา การบูร ๑ ส่วน ไบสะเดา ๒ ส่วน สหฺสคุณเทศ ๓ ส่วน สมุลแว้ง ๔ ส่วน เทียนดำ ๕ ส่วน โกฎกระดูก ๖ ส่วน ลูกจันทน์ ๗ ส่วน ดอกบุนนาค ๘ ส่วน พริกไทย ๙ ส่วน ชিংแห้ง ๑๐ ส่วน ดีปลี ๑๑ ส่วน ใบกัญชา ๑๒ ส่วน ทำเป็นจุมละลายน้ำผึ้งเมื่อจะกินเคกด้วยสัฟฟิดิโอ ๓ จบ แล้วกินพอควร แก่สรรพโรคทั้งปวงหายสิ้น มีกำลังกินเข้าได้ นอนเป็นสุขหนักแลฯ”

สูตรตำรับยา ประกอบด้วย ตำยา ๑๒ ชนิด รวมน้ำหนัก ๗๘ ส่วน ดังนี้

ลำดับ	ตำยา	น้ำหนักยา
๑	การบูร	๑ ส่วน
๒	ไบสะเดา	๒ ส่วน
๓	หฺสคุณเทศ	๓ ส่วน
๔	สมุลแว้ง	๔ ส่วน
๕	เทียนดำ	๕ ส่วน
๖	โกฎกระดูก	๖ ส่วน
๗	ลูกจันทน์	๗ ส่วน
๘	ดอกบุนนาค	๘ ส่วน
๙	พริกไทย	๙ ส่วน
๑๐	ชিংแห้ง	๑๐ ส่วน
๑๑	ดีปลี	๑๑ ส่วน
๑๒	ใบกัญชา	๑๒ ส่วน

ข้อบ่งใช้

ช่วยให้นอนหลับ เจริญอาหาร

รูปแบบยา

ยาผง แคปซูล

ขนาดและวิธีใช้

รับประทานครั้งละ ๒ กรัม วันละ ๑ ครั้ง ก่อนนอน

น้ำกระสายยาที่ใช้

- น้ำผึ้งรวง
- ถ้าหาน้ำกระสายยาไม่ได้ ให้ใช้น้ำสุกแทน

ข้อห้ามใช้

- ห้ามใช้ในหญิงตั้งครรภ์ หญิงให้นมบุตร ผู้ที่มีไข้ และผู้ที่มีอายุต่ำกว่า ๑๘ ปี
- ห้ามใช้ร่วมกับยาที่มีฤทธิ์กดระบบประสาทส่วนกลาง เช่น ยานอนหลับ และยาต้านการชัก รวมทั้งแอลกอฮอล์ หรือสิ่งที่มีแอลกอฮอล์ผสมอยู่

ข้อควรระวัง

- ควรระวังการรับประทานร่วมกับยาในกลุ่มสารกันเลือดเป็นลิ่ม (anticoagulant) และยาต้านการจับตัวของเกล็ดเลือด (antiplatelets)
- ควรระวังการใช้ร่วมกับยา phenytoin, propranolol, theophylline และ rifampicin เนื่องจากตำรับนี้มีพริกไทยเป็นส่วนประกอบ
- ควรระวังการใช้ยาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในผู้ป่วยที่มีความผิดปกติของตับ ไต เนื่องจากอาจเกิดการสะสมของการบูรและเกิดพิษได้

ข้อมูล ณ วันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๖๒ หน้า ๔ / ๓๑

ข้อมูลเพิ่มเติม
เอกสารอ้างอิง

- ควรระวังการใช้ในผู้ป่วยโรคความดันโลหิตสูง โรคหัวใจ โรคแผลเปื่อยเพปติก และโรคกรดไหลย้อน เนื่องจากเป็นตำรับยาสรร้อน
- ยานี้อาจทำให้วงซึมได้ ควรหลีกเลี่ยงการขับชี่ยานพาหนะ หรือทำงานเกี่ยวกับเครื่องจักรกล
-
- ๑. คัมภีร์ธาตุพระนารายณ์ (ฉบับโบราณ). กรมหลวงวงศาฯ กรมหมื่นไชนนาทประทาน พ.ศ.๒๔๕๙.
- ๒. ชยันต์ พิเชียรสุนทร, แม้นมาส ขวลิต, วิเชียร จีรวงส์. คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์ ฉบับเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา มหาราชฯ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๔๒. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์และมูลนิธิภูมิปัญญา. ๒๕๔๘. หน้า ๓๔.

๓. ยาแก้ลมเนาวนาริวาย

ที่มาของตำรับยา ตำรายาศิลาจารึกในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

“สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะกำเนิดแห่งลม อันชื่อว่าเนาวนาริวาย เป็นคำรบ ๑๘ นั้น เกิดแต่ปลายปัดคาคปลายสันทฆาตเจือกันกล่าวคือจับต้นคอเป็นต้นก็ดี ในลำคอกก็ดี เหตุว่าแล่นถึงกันมักบังเกิดแก่สตรีทรงครรภ์ กระทำให้ปลายมือปลายเท้า ดุจปลาดุกยกอก แล้วขึ้นมาจับเอาต้นคอให้คอแข็ง จะเป็นคอกก็มีได้ สมมติว่าคอแข็งแล้วกระทำพิษให้ร้อนเป็นกำลัง จึงพระฤาษีเพชกะเทพให้แต่งยานี้แก่ เอกัญญา ๑, ดิปลี ๑, พริกไทย ๑, ชิงแห้ง ๑, ขอบชะนางทั้ง ๒, ตานหม่อน ๑, ลูกจันทน์ ๑, ดอกจันทน์, สมุลแว้ง ๑, อบเชย ๑, กานพลู ๑, เอาเสมอภาค ทำเป็นจุมบดละลายน้ำผึ้งกินหนัก ๑ สลึง ให้กินเช้าเย็น อาจารย์ท่านกล่าวไว้ว่าให้กิน ๗ วันหายวิเศษนัก ๆ”

สูตรตำรับยา ประกอบด้วย ตำยา ๑๒ ชนิด รวมน้ำหนัก ๑๒ ส่วน ดังนี้

ลำดับ	ตำยา	น้ำหนักยา
๑	กัญญา	๑ ส่วน
๒	ดิปลี	๑ ส่วน
๓	พริกไทย	๑ ส่วน
๔	ชิงแห้ง	๑ ส่วน
๕	ขอบชะนางแดง	๑ ส่วน
๖	ขอบชะนางขาว	๑ ส่วน
๗	ตานหม่อน	๑ ส่วน
๘	ลูกจันทน์	๑ ส่วน
๙	ดอกจันทน์	๑ ส่วน
๑๐	สมุลแว้ง	๑ ส่วน
๑๑	อบเชย	๑ ส่วน
๑๒	กานพลู	๑ ส่วน

ข้อบ่งใช้ แก้ลมเนาวนาริวาย

รูปแบบยา ยามง ยาแคปซูล

ขนาดและวิธีใช้ รับประทานครั้งละ ๒ กรัม วันละ ๒ ครั้ง เข้าและเย็น ก่อนอาหาร

น้ำกระสายยาที่ใช้

- น้ำผึ้งรวง
- ถ้าหาน้ำกระสายยาไม่ได้ ให้ใช้น้ำสุกแทน

ข้อห้ามใช้ ห้ามใช้ในหญิงตั้งครรภ์ หญิงให้นมบุตร ผู้ที่มีไข้ และผู้ที่มีอายุต่ำกว่า ๑๘ ปี

- ข้อควรระวัง
- ควรระวังการรับประทานร่วมกับยาในกลุ่มสารกันเลือดเป็นลิ่ม (anticoagulant) และยาต้านการจับตัวของเกล็ดเลือด (antiplatelets)
 - ควรระวังการใช้ร่วมกับยา phenytoin, propranolol, theophylline และ rifampicin เนื่องจากตำรับนี้มีพริกไทยเป็นส่วนประกอบ

ข้อมูลเพิ่มเติม

ลมหนาวนารีวาโย เป็นลมที่ทำให้มีอาการเจ็บแปล็บที่ปลายมือปลายเท้าคล้าย
ปลาตุยกออก ต้นคอตึงแข็งเกร็ง หันคอไม่ได้

เอกสารอ้างอิง

โรงเรียนแพทย์แผนโบราณ. ตำรายาศิลาจารึกในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
(วัดโพธิ์) พระนคร, พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้า
ให้จารึกไว้เมื่อ พ.ศ.๒๓๗๕ ฉบับสมบูรณ์, ๒๕๐๕. หน้า ๓๒๒.

๔. ยาน้ำมันสนันไตรภพ

ที่มาของตำรายา ตำรายาศิลาจารึกในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ,จารึกตำรายา วัดราชโอรสาราวรวิหาร.

“๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะกระษัยโรคอันบังเกิดขึ้นเป็นอุปบัติก คือกระษัยเหล็กนั้นเป็นคำรบ ๓ มีประเภทกระทำให้น้ำเหน่าและท้องน้อยนั้นแข็งดุจดังแผ่นศิลา และจะไหวตัวไปมากก็ได้ ครั้นแก้เข้าแข็งลามขึ้นไปถึงยอดดอก และให้บริโภคอาหารมิได้ ให้ปวดขบดังจะขาดใจตายดังนี้ ๆ

อนึ่ง เอาใบกะเพรา ใบแมงลัก ใบเสี้ยนผี กระชาย กัญชา พริกไทย หอมแดง หญ้าไซ เกลือ ลูกคัตเค้า ยาทั้งนี้เอาน้ำลิ่งละทะนาน ๑ น้ำมันงาทะนาน ๑ หุงให้คงแต่น้ำมันแล้ว จึงเอา ลูกจันทน์ ดอกจันทน์ กระวาน กานพลู เทียนดำ เทียนขาว การบูร ลิ่งละ ๑ สลิ่ง ทำเป็นจุ่มปรุลงใต้น้ำมันนั้น แล้วจึงเอามาทาท้องริดเสียให้ได้ ๓ วันก่อน แล้วจึงกินน้ำมันนี้อีก ๓ วันหายวิเศษนัก ยาน้ำมันขนานนี้ชื่อ สนันไตรภพ แก้ก้อนกระษัยทั้งปวงหายดีนัก ๆ”

สูตรตำรายา ประกอบด้วย ตำยา ๑๘ ชนิด ดังนี้

ลำดับ	ตำยา	น้ำหนักยา
๑	ใบกะเพรา	๑ กิโลกรัม (น้ำหนักตัวยาสด)
๒	ใบแมงลัก	๑ กิโลกรัม (น้ำหนักตัวยาสด)
๓	ใบผักเสี้ยนผี	๑ กิโลกรัม (น้ำหนักตัวยาสด)
๔	กระชาย	๑ กิโลกรัม (น้ำหนักตัวยาสด)
๕	กัญชา	๑ กิโลกรัม (น้ำหนักตัวยาสด)
๖	พริกไทย	๑ กิโลกรัม (น้ำหนักตัวยาสด)
๗	หอมแดง	๑ กิโลกรัม (น้ำหนักตัวยาสด)
๘	หญ้าไซ	๑ กิโลกรัม (น้ำหนักตัวยาสด)
๙	เกลือ	๑ กิโลกรัม
๑๐	ลูกคัตเค้า	๑ กิโลกรัม (น้ำหนักตัวยาสด)
๑๑	ลูกจันทน์	๑ สลิ่ง
๑๒	ดอกจันทน์	๑ สลิ่ง
๑๓	กระวาน	๑ สลิ่ง
๑๔	กานพลู	๑ สลิ่ง
๑๕	เทียนดำ	๑ สลิ่ง
๑๖	เทียนขาว	๑ สลิ่ง
๑๗	การบูร	๑ สลิ่ง
๑๘	น้ำมันงา	๑ ทะนาน

ข้อบ่งใช้

แก้กษัยเหล็ก

รูปแบบยา

ยาน้ำมัน

ขนาดและวิธีใช้

- ใช้น้ำมันทาริดท้อง นวดคลึงบริเวณรอบสะดือถึงชายโครง ทิศตามเข็มนาฬิกา ๓ วันก่อน แล้วจึงรับประทานยาน้ำมัน
- รับประทานครั้งละ ๓ - ๕ มิลลิลิตร วันละ ๑ ครั้ง ก่อนอาหารเช้า เป็นเวลา ๓ วัน

ข้อห้ามใช้	ห้ามใช้ในหญิงตั้งครรภ์ หญิงให้นมบุตร ผู้ที่มีไข้ และผู้ที่มีอายุต่ำกว่า ๑๘ ปี
ข้อควรระวัง	<ul style="list-style-type: none"> - ควรระวังการรับประทานร่วมกับยาในกลุ่มสารกันเลือดเป็นลิ่ม (anticoagulant) และยาต้านการจับตัวของเกล็ดเลือด (antiplatelets) - ควรระวังการใช้ร่วมกับยา phenytoin, propranolol, theophylline และ rifampicin เนื่องจากตำรับนี้มีพริกไทยเป็นส่วนประกอบ - ควรระวังการใช้ในผู้ป่วยโรคความดันโลหิตสูง โรคหัวใจ โรคแผลเปื่อยเพปติก และโรคกรดไหลย้อน เนื่องจากเป็นตำรับยารสร้อน - ควรระวังการใช้อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในผู้ป่วยที่มีความผิดปกติของตับ ไต เนื่องจากอาจเกิดการสะสมของการบูรและเกิดพิษได้ - ควรระวังในการทาบริเวณผิวหนังที่บอบบางหรือผิวหนังที่แตก เนื่องจากอาจทำให้เกิดการระคายเคืองได้
ข้อมูลเพิ่มเติม	กษัยเหล็ก เป็นกษัยอันเกิดจากอุปาทิภาวะโรคชนิดหนึ่ง เกิดจากลมอัดแน่นแข็งเป็นดานอยู่ในท้องน้อย ผู้ป่วยมีอาการเจ็บปวดท้องแข็งลามขึ้นไปถึงยอดอก กินอาหารไม่ได้ เป็นต้น
เอกสารอ้างอิง	<ol style="list-style-type: none"> ๑. โรงเรียนแพทย์แผนโบราณ. ตำรายาศิลาจารึกในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) พระนคร, พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ จารึกไว้เมื่อ พ.ศ.๒๓๗๕ ฉบับสมบูรณ์, ๒๕๐๕. หน้า ๓๔๘. ๒. จารึกตำรายาไตรราชโอรสารามวรวิหาร. กรุงเทพฯ:กรมศิลปากร,๒๕๔๕. หน้า ๑๒๘.

๕. ยาแก้ลมขึ้นเบื้องสูง

ที่มาของตำรับยา ตำรายาศิลาจารึกในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

“๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยตำรายาคือวิเศษสรรพคุณสำเร็จ อันอาจารย์เจ้าในก่อนประมวลไว้ ให้แก้สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา ๆ

ในที่นี้จะว่าแต่สรรพคุณวิเศษ คือคณะสรรพยาที่จะแก้ซึ่งโรคสรรพลมทั้งปวงอันกำเริบพัดขึ้นเบื้องบนนั้นโดยนัยดังนี้ ๆ

ยาแก้ลมขึ้นสูง เอายาดำ, กัญชา, อุตพิต, ดอกตี่ง สิ่งละ ๔ ส่วน กระจะเทียม ๖ ส่วน, ว่านน้ำ, ชะเอมเทศ, โกงฐน้ำเต้า, โกงฐพุงปลา, มหาหิงคุ์ สิ่งละ ๘ ส่วน ว่านเปราะ, ผลผักชี สิ่งละ ๑๒ ส่วน ชิงแห้ง, แก่นแสมทะเล, รากส้มกุ้ง, สะค่าน สิ่งละ ๑๖ ส่วน พริกไทย, เปลือกกันเกรา สิ่งละ ๒๔ ส่วน ทำเป็นจุมบดละลายน้ำผึ้งรวงให้กินหนัก ๑ สลึง แก้ลมขึ้นสูงหายคืนัก ๆ”

สูตรตำรับยา ประกอบด้วย ตำยา ๑๘ ชนิด รวมน้ำหนัก ๑๙๘ ส่วน ดังนี้

ลำดับ	ตำยา	น้ำหนักยา
๑	ยาดำ	๔ ส่วน
๒	กัญชา	๔ ส่วน
๓	อุตพิต	๔ ส่วน
๔	ดอกตี่ง	๔ ส่วน
๕	กระจะเทียม	๖ ส่วน
๖	ว่านน้ำ	๘ ส่วน
๗	ชะเอมเทศ	๘ ส่วน
๘	โกงฐน้ำเต้า	๘ ส่วน
๙	โกงฐพุงปลา	๘ ส่วน
๑๐	มหาหิงคุ์	๘ ส่วน
๑๑	ว่านเปราะ	๑๒ ส่วน
๑๒	ผลผักชี	๑๒ ส่วน
๑๓	ชิงแห้ง	๑๖ ส่วน
๑๔	แก่นแสมทะเล	๑๖ ส่วน
๑๕	รากส้มกุ้ง	๑๖ ส่วน
๑๖	สะค่าน	๑๖ ส่วน
๑๗	พริกไทย	๒๔ ส่วน
๑๘	เปลือกกันเกรา	๒๔ ส่วน

ข้อบ่งใช้

แก้ลมขึ้นเบื้องสูง

รูปแบบยา

ยาผง ยาแคบซูล

ขนาดและวิธีใช้

รับประทานครั้งละ ๒ กรัม วันละ ๒ ครั้ง เช้าและเย็น ก่อนอาหาร

น้ำกระสายยาที่ใช้

- น้ำผึ้งรวง

- ถ้าหาน้ำกระสายยาไม่ได้ ให้ใช้น้ำสุกแทน

ข้อห้ามใช้	ห้ามใช้ในหญิงตั้งครรภ์ หญิงให้นมบุตร ผู้ที่มีไข้ และผู้ที่มีอายุต่ำกว่า ๑๘ ปี
ข้อควรระวัง	<ul style="list-style-type: none"> - ควรระวังการรับประทานร่วมกับยาในกลุ่มสารกันเลือดเป็นลิ่ม (anticoagulant) และยาต้านการจับตัวของเกล็ดเลือด (antiplatelets) - ควรระวังการใช้ร่วมกับยา phenytoin, propranolol, theophylline และ rifampicin เนื่องจากตำรับนี้มีพริกไทยเป็นส่วนประกอบ - ควรระวังการใช้ในผู้ป่วยโรคความดันโลหิตสูง โรคหัวใจ โรคแผลเปื่อยเพปติก และโรคกรดไหลย้อน เนื่องจากเป็นตำรับยารสร้อน
ข้อมูลเพิ่มเติม	<ol style="list-style-type: none"> ๑. ลมชื้นเบื้องสูง เป็นโรคลมที่ทำให้มีอาการปวดศีรษะ ตาแดง หูตาฝ้าฟาง หูอื้อ อ่อนเพลีย สวิงสวาย เป็นต้น ๒. ดองดื่มจะต้องฆ่าฤทธิ์ตามกรรมวิธีก่อนนำไปปรุงยา
เอกสารอ้างอิง	<ol style="list-style-type: none"> ๑. โรงเรียนแพทย์แผนโบราณ. ตำรายาстилจากรีกในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) พระนคร, พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้จารึกไว้เมื่อ พ.ศ.๒๓๗๕ ฉบับสมบูรณ์, ๒๕๐๕. หน้า ๔๒๙. ๒. กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกกระทรวงสาธารณสุข. พจนานุกรมศัพท์แพทย์และเภสัชกรรมแผนไทย ฉบับบัณฑิตยสภา พ.ศ. ๒๕๕๙. พิมพ์ครั้งที่ ๔. โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. กรุงเทพฯ. ๒๕๕๙. หน้า ๔๖๖.

๖. ยาไฟอาวุธ

ที่มาของตำรับยา แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ เล่ม ๑ พระยาพิศณุประสาทเวช ร.ศ. ๑๒๘

“...อันว่าลมที่กึ่งขึ้นกึ่งลงแลลั่นอยู่ในท้องที่เป็นข้างคลื่นดุจดังลูกพุกนั้นก็หาย ถ้าไม่หายท่านให้แต่งยาอันชื่อว่าอินทจักร์นั้นให้กินต่อไป ถ้ามีฟิงยาอันใดแล้ว ท่านให้แต่งยาอันชื่อว่าไฟอาวุธนั้นให้กินต่อไป

ยาชื่อไฟอาวุธขนานนี้ เอาผลจันทน์ ๑ ดอกจันทน์ ๑ กระวาน ๑ กานพลู ๑ โกลฐทั้ง ๕ เทียนทั้ง ๕ ชะเอมเทศ ๑ กั้นชา ๑ แก่นแสมทะเล ๑ เอาลิ่งละ ๑ ส่วน อุตพิศ ๑ เปลือกสมุลแว้ง ๑ ดีปลี ๑ ใบพิมเสน ๑ เอาลิ่งละ ๒ ส่วน รากจิงจ้อ ๑ รากส้มกุ้ง ๑ รากเปล้าน้อย ๑ รากเปล้าใหญ่ ๑ รากสะค้าน ๑ รากพาชน ๑ เอาลิ่งละ ๓ ส่วน สหิคุณเทศ ๔ ส่วน บุกรอ ๙ ส่วน พริกไทย ๑ ชิงแห้ง ๑ รากเจตมูล ๑ เอาลิ่งละ ๑๖ ส่วน รวมยา ๓๒ สิ่งนี้ทำเป็นจูน เอาน้ำมะนาวเป็นกระสายรดทำแห้งไว้ กินแก้ทราง ๗ จำพวก แก้กานโจรทั้ง ๑๒ จำพวก แก้กีดน้ำนมทั้ง ๗ จำพวก แก้ไอผอมเหลือง แลแก้ไส้พองท้องใหญ่ แก้ฟุงโรแลลมจุกเสียด แลแก้ข้างแก้ม้ามแก้ดานเสมหะให้ปวดมวนเสียดแทง แก้อุจจาระเป็นเสมหะโลหิตระคนกันมักให้ถอยยากั้ง มักให้เป่งใช้ไม่รู้สีกตัวให้ลงเป็นโลหิต แก้ใช้เพื่อเสมหะเพื่อลม”

สูตรตำรับยา ประกอบด้วย ตำยา ๓๒ ชนิด รวมน้ำหนัก ๑๐๔ ส่วน ดังนี้

ลำดับ	ตำยา	น้ำหนักยา
๑	ผลจันทน์	๑ ส่วน
๒	ดอกจันทน์	๑ ส่วน
๓	กระวาน	๑ ส่วน
๔	กานพลู	๑ ส่วน
๕	โกลฐสอ	๑ ส่วน
๖	โกลฐเขมา	๑ ส่วน
๗	โกลฐหัวบัว	๑ ส่วน
๘	โกลฐจุฬาลัมพา	๑ ส่วน
๙	โกลฐเขียง	๑ ส่วน
๑๐	เทียนดำ	๑ ส่วน
๑๑	เทียนแดง	๑ ส่วน
๑๒	เทียนขาว	๑ ส่วน
๑๓	เทียนข้าวเปลือก	๑ ส่วน
๑๔	เทียนตาคักแตน	๑ ส่วน
๑๕	ชะเอมเทศ	๑ ส่วน
๑๖	กัญชา	๑ ส่วน
๑๗	แก่นแสมทะเล	๑ ส่วน
๑๘	อุตพิศ	๒ ส่วน
๑๙	เปลือกสมุลแว้ง	๒ ส่วน
๒๐	ดีปลี	๒ ส่วน
๒๑	ใบพิมเสน	๒ ส่วน
๒๒	รากจิงจ้อ	๓ ส่วน

ลำดับ	ตัวยา	น้ำหนักยา
๒๓	รากส้มกุ้ง	๓ ส่วน
๒๔	รากเปล้าน้อย	๓ ส่วน
๒๕	รากเปล้าใหญ่	๓ ส่วน
๒๖	รากสะค้าน	๓ ส่วน
๒๗	รากพาชโหนด	๓ ส่วน
๒๘	หัสศุณเทศ	๔ ส่วน
๒๙	บุงรอก	๙ ส่วน
๓๐	พริกไทย	๑๖ ส่วน
๓๑	ขิงแห้ง	๑๖ ส่วน
๓๒	เจตมูลเพลิงแดง	๑๖ ส่วน

ข้อบ่งใช้	แก้ลมจุกเสียด ปวดมวนท้อง แก้กานเสมหะ
รูปแบบยา	ยาผง แคปซูล
ขนาดและวิธีใช้	รับประทานครั้งละ ๒ กรัม วันละ ๒ ครั้ง เช้าและเย็น ก่อนอาหาร น้ำกระสายยาที่ใช้ - น้ำมะนาว - ถ้าหาน้ำกระสายยาไม่ได้ ให้ใช้น้ำสุกแทน
ข้อห้ามใช้	ห้ามใช้ในหญิงตั้งครรภ์ หญิงให้นมบุตร ผู้ที่มีไข้ และผู้ที่มีอายุต่ำกว่า ๑๘ ปี
ข้อควรระวัง	- ควรระวังการรับประทานร่วมกับยาในกลุ่มสารกันเลือดเป็นลิ่ม (anticoagulant) และยาต้านการจับตัวของเกล็ดเลือด (antiplatelets) - ควรระวังการใช้ร่วมกับยา phenytoin, propranolol, theophylline และ rifampicin เนื่องจากตำรับนี้มีพริกไทยเป็นส่วนประกอบ - ควรระวังการใช้ในผู้ป่วยโรคความดันโลหิตสูง โรคหัวใจ โรคแผลเปื่อยเพปติก และโรคกรดไหลย้อน เนื่องจากเป็นตำรับยารสร้อน
ข้อมูลเพิ่มเติม เอกสารอ้างอิง	दानเสมหะ หมายถึง เสมหะที่คั่งค้างในลำไส้ทำให้ท้องแข็งปวดมวน พิศณุประสาทเวช, พระยา. แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ เล่ม ๑. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทย สพานยศเส; ร.ศ. ๑๒๘. หน้า ๓๕๔.

๗. ยาแก้นอนไม่หลับ /ยาแก้ไข้ฟอมเหลือง

ที่มาของตำรับยา แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ เล่ม ๑ พระยาพิศณุประสาทเวช ร.ศ. ๑๒๘

“กัญชา แก้ไข้ฟอมเหลืองหากำลังมิได้ ให้ตัวสันเสียดสันเป็นด้วยวาโยธาตุกำเริบ แก้นอนไม่หลับ เอาตรีภูก ๑ จันทน์ทั้ง ๒ ใบสะเดา ๑ ใบคนที่เขมา ๑ พริกอ่อนเสมอภาค ใบกันขาเท่ายาทั้งหลายทำผง เอาน้ำมะพร้าว น้ำผึ้ง น้ำส้มซ่า น้ำตาลทราย กระเทียมสด น้ำเบญจทับทิมต้มละลายยากินหายแล”

สูตรตำรับยา ประกอบด้วย ตำยา ๘ ชนิด รวมน้ำหนัก ๑๖ ส่วน ดังนี้

ลำดับ	ตำยา	น้ำหนักยา
๑	ขิงแห้ง	๑ ส่วน
๒	พริกไทยอ่อน	๒ ส่วน
๓	ดีปลี	๑ ส่วน
๔	จันทน์แดง	๑ ส่วน
๕	จันทน์ขาว	๑ ส่วน
๖	ใบสะเดา	๑ ส่วน
๗	ใบคนที่เขมา	๑ ส่วน
๘	ใบกัญชา	๘ ส่วน

ข้อบ่งใช้

๑. แก้นอนไม่หลับ
๒. แก้ไข้ฟอมเหลือง มีอาการตัวสัน เสียดสัน อ่อนเพลีย ไม่มีกำลัง

รูปแบบยา

ยาผง แคปซูล

ขนาดและวิธีใช้

รับประทานครั้งละ ๒ กรัม วันละ ๒ ครั้ง เช้าและเย็น ก่อนอาหาร

น้ำกระสายยาที่ใช้

- น้ำมะพร้าว น้ำผึ้งรวง น้ำส้มซ่า น้ำตาลทราย กระเทียมสด น้ำเบญจทับทิมต้ม
- ถ้าหาน้ำกระสายยาไม่ได้ ให้ใช้น้ำสุกแทน

ข้อห้ามใช้

- ห้ามใช้ในหญิงตั้งครรภ์ หญิงให้นมบุตร และผู้ที่มีอายุต่ำกว่า ๑๘ ปี
- ห้ามใช้ร่วมกับยาที่มีฤทธิ์กดระบบประสาทส่วนกลาง เช่น ยานอนหลับ และยาด้านการชัก รวมทั้งแอลกอฮอล์ หรือสิ่งที่มีแอลกอฮอล์ผสมอยู่

ข้อควรระวัง

- ควรระวังการรับประทานร่วมกับยาในกลุ่มสารกันเลือดเป็นลิ่ม (anticoagulant) และยาด้านการจับตัวของเกล็ดเลือด (antiplatelets)
- ควรระวังการใช้ร่วมกับยา phenytoin, propranolol, theophylline และ rifampicin เนื่องจากตำรับนี้มีพริกไทยเป็นส่วนประกอบ
- ยานี้อาจทำให้วงซืมได้ ควรหลีกเลี่ยงการขับขี่ยานพาหนะ หรือทำงานเกี่ยวกับเครื่องจักรกล

ข้อมูลเพิ่มเติม

๑. ไข้ผอมเหลือง เกิดจากธาตุลมกำเริบส่งผลให้ร้อนไม่ค่อยหลับ เบื่ออาหาร เมื่อเป็นเรื้อรัง ร่างกายผ่ายผอม ซีด เหลือง อ่อนเพลีย และไม่มีกำลัง ซึ่งอาจเกิดจากหลายสาเหตุ เช่น โรคริดสีดวง

๒. ริดสีดวง เป็นโรคกลุ่มหนึ่ง เกิดได้กับอวัยวะต่างๆ ของร่างกาย เช่น ตา จมูก ลำไส้ ทวารหนัก ตำราการแพทย์แผนไทยว่า มี ๑๘ ชนิด แต่ละชนิดมีอาการและชื่อเรียกแตกต่างกันไป บางชนิดอาจมีติ่งหรือก้อนเนื้อเกิดขึ้นที่อวัยวะนั้น เช่น ริดสีดวง ตา ริดสีดวงทวารหนัก

เอกสารอ้างอิง

พิศณุประสาธเวช, พระยา. แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ เล่ม ๑. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทยสถานยศเส; ร.ศ. ๑๒๘. หน้า ๔๗๖.

๘. ยาแก้สันทมากลอนแห้ง

ที่มาของตำรับยา แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ เล่ม ๒ พระยาพิศณุประสาทเวช ร.ศ. ๑๒๖

“จะว่าด้วยโรคสำหรับบุรุษหรือสตรีก็เหมือนกัน แต่จะว่าด้วยบุรุษนั้นก่อน ถ้าผู้ใดเป็นโทษสันทมาฏ แลกลอนแห้ง มักให้ผูกพรตีกแลลมเสียดแทง ให้เป็นลูกเป็นก้อนเป็นดานในท้องให้เมื่อยขบทั่วสารพวงค์ มักให้เจ็บบั้นเอว ให้มือเท้าตายเป็นเหน็บชา มักขัดหัวเหน่าน้ำตะโพก ดึงสองราวข้างไปจนตลอดทวารหนัก บัสสาวะปนโลหิตให้ปวดสึสะวิงเวียนหน้าตา ปากเปี้ยวตาแหกเสียงแห้งเจรจาไม่ใคร่ได้ยิน จักขุมืดทูนึก แล จุกเสียดท้องขึ้นแน่นน่าอก เสพอาหารไม่มีรส โรคทั้งนี้เป้นเพื่อวาตะ, เสมหะ, โลหิต, กำเริบ เมื่อจะเป้นนั้นให้ เหม็นเนื้อตัวแลอาหารถอย บางทีให้จับสับคร้อนสทันทวนว มักอยากของเปรี้ยวหวานแลเย็น เปนทั้งนี้เพราะ โลหิตแห้งติดกระดูกสันหลัง บุรุษแลสตรีเป้นเหมือนกันจะแก้ทันทให้แตงยานี้

ยาแก้โรคสำหรับบุรุษชานนี้ เอาเถาสะค้าน ๑ ผักแพวแดง ๑ หัวดองดึง ๑ วานน้ำ ๑ มหาหิงคุ์ ๑ เนื้อในฝักราชพฤกษ์ ๑ โกงสุล ๑ โกงสุงปลา ๑ โกงสุลาลำภา ๑ กัญชา ๑ หัวอุตพิต ๑ ชะเอมเทศ ๑ ดีปลี ๑ แก่นแสมทะเล ๑ ยาทั้งนี้เอาเสมอภาค พริกไทยกึ่งยา แต่ว่าผ่อนตามกำลัง ทำผงแล้วเอาน้ำใบกะเม็ง ๑ น้ำผลประคำดีควาย ๑ เอาเท่ากันเคล้ายาให้ได้ ๗ ครั้ง ผึ่งให้แห้งแล้วบดกับน้ำผึ้งรับประทาน หนัก ๑ สลึง แก้โรคดังกล่าวมาแล้วแต่หลัง”

สูตรตำรับยา ประกอบด้วย ตำยา ๑๕ ชนิด รวมน้ำหนัก ๒๑ ส่วน ดังนี้

ลำดับ	ตำยา	น้ำหนักยา
๑	สะค้าน	๑ ส่วน
๒	ผักแพวแดง	๑ ส่วน
๓	ดองดึง	๑ ส่วน
๔	วานน้ำ	๑ ส่วน
๕	มหาหิงคุ์	๑ ส่วน
๖	เนื้อในฝักราชพฤกษ์	๑ ส่วน
๗	โกงสุล	๑ ส่วน
๘	โกงสุงปลา	๑ ส่วน
๙	โกงสุลาลำภา	๑ ส่วน
๑๐	กัญชา	๑ ส่วน
๑๑	อุตพิต	๑ ส่วน
๑๒	ชะเอมเทศ	๑ ส่วน
๑๓	ดีปลี	๑ ส่วน
๑๔	แก่นแสมทะเล	๑ ส่วน
๑๕	พริกไทย	๗ ส่วน
ส่วนประกอบอื่นในตำรับ		
	ใบกะเม็ง	
	ผลประคำดีควาย	

ข้อบ่งใช้	บรรเทาอาการท้องผูกเป็นพรตติก อาการปวดเมื่อยทั่วร่างกาย มือชาเท้าชา ปวดศีรษะ หน้ามืดวิงเวียน จุกเสียดท้อง แน่นหน้าอก ที่เกิดจากท่อนทมาตและ กล่อนแห้ง
รูปแบบยา	ยาผง ยาแคปซูล
ขนาดและวิธีใช้	รับประทานครั้งละ ๒ กรัม วันละ ๒ ครั้ง เช้าและเย็น ก่อนอาหาร น้ำกระสายยาที่ใช้ - น้ำผึ้งรวง - ถ้าหาน้ำกระสายยาไม่ได้ ให้ใช้น้ำสุกแทน
ข้อห้ามใช้	ห้ามใช้ในหญิงตั้งครรภ์ หญิงให้นมบุตร ผู้ที่มีไข้ และผู้ที่มีอายุต่ำกว่า ๑๘ ปี
ข้อควรระวัง	- ควรระวังการรับประทานร่วมกับยาในกลุ่มสารกันเลือดเป็นลิม (anticoagulant) และยาต้านการจับตัวของเกล็ดเลือด (antiplatelets) - ควรระวังการใช้ร่วมกับยา phenytoin, propranolol, theophylline และ rifampicin เนื่องจากตำรับนี้มีพริกไทยในปริมาณสูง - ควรระวังการใช้ยานี้ในผู้ป่วยสูงอายุ
ข้อมูลเพิ่มเติม	ต้องฆ่าเชื้อต้องดิงก่อนนำไปปรุงยา
เอกสารอ้างอิง	พิศณุประสาทเวช, พระยา. แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ เล่ม ๒. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ศุภ การจำรูญ ถนนอัษฎางค์; ร.ศ. ๑๒๖. หน้า ๑๖๓.

๙. ยาอัมฤตย์โอสถ

ที่มาของตำรับยา แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ เล่ม ๒ พระยาพิศณุประสาทเวช ร.ศ. ๑๒๖

“ขนานหนึ่งชื่ออัมฤตย์โอสถ แก้มกชยทั้งปวงเอา สหฺสคุณ ๑ แก่นแสมทะเล ๑ รากส้มกุ้ง ๑ ลูกมะตูม ๑ ลูกมะแหน ๑ ลูกพิลังกาสา ๑ สมอเทศ ๑ สมอไทย ๑ โกฎเขมา ๑ เทียนดำ ๑ เทียนขาว ๑ ลูกจันทน์ ๑ ดอกจันทน์ ๑ กระจวาน ๑ กานพลู ๑ ดีปลี ๑ ยาทั้งนี้เอาเสมอภาค เอาเปลือกหอยโข่ง ๑ เปลือกหอยขม ๑ เปลือกหอยแครง ๑ เป็ยผู้เฒ่า ๑ เอาสิ่งละ ๓ ส่วน เอาถิ่นชา ๑๐ ส่วน เอาพริกไทย ๒ เท่ายาทั้งหลาย ตำผงกระสายยักย้ายใช้ให้ขอบโรคทั้งหลายเกิด”

สูตรตำรับยา ประกอบด้วย ตำยา ๒๒ ชนิด รวมน้ำหนัก ๗๖ ส่วน ดังนี้

ลำดับ	ตำยา	น้ำหนักยา
๑	หฺสคุณ	๑ ส่วน
๒	แก่นแสมทะเล	๑ ส่วน
๓	รากส้มกุ้ง	๑ ส่วน
๔	ลูกมะตูม	๑ ส่วน
๕	ลูกมะแหน (สมอพิเภก)	๑ ส่วน
๖	ลูกพิลังกาสา	๑ ส่วน
๗	สมอเทศ	๑ ส่วน
๘	สมอไทย	๑ ส่วน
๙	โกฎเขมา	๑ ส่วน
๑๐	เทียนดำ	๑ ส่วน
๑๑	เทียนขาว	๑ ส่วน
๑๒	ลูกจันทน์	๑ ส่วน
๑๓	ดอกจันทน์	๑ ส่วน
๑๔	กระจวาน	๑ ส่วน
๑๕	กานพลู	๑ ส่วน
๑๖	ดีปลี	๑ ส่วน
๑๗	เปลือกหอยโข่ง	๓ ส่วน
๑๘	เปลือกหอยขม	๓ ส่วน
๑๙	เปลือกหอยแครง	๓ ส่วน
๒๐	เป็ยผู้เฒ่า	๓ ส่วน
๒๑	ถิ่นชา	๑๐ ส่วน
๒๒	พริกไทย	๓๘ ส่วน

ข้อบ่งใช้

แก้ลมกชย

รูปแบบยา

ยาผง ยาแคปซูล

ขนาดและวิธีใช้

รับประทานครั้งละ ๒ กรัม วันละ ๒ ครั้ง เข้าและเย็น ก่อนอาหาร

	<p>น้ำกระสายยาที่ใช้</p> <ul style="list-style-type: none"> - น้ำสุก
<p>ข้อห้ามใช้</p>	<p>ห้ามใช้ในหญิงตั้งครรภ์ หญิงให้นมบุตร ผู้ที่มีไข้ และผู้ที่มีอายุต่ำกว่า ๑๘ ปี</p>
<p>ข้อควรระวัง</p>	<ul style="list-style-type: none"> - ควรระวังการรับประทานร่วมกับยาในกลุ่มสารกันเลือดเป็นลิ่ม (anticoagulant) และยาต้านการจับตัวของเกล็ดเลือด (antiplatelets) - ควรระวังการใช้ร่วมกับยา phenytoin, propranolol, theophylline และ rifampicin เนื่องจากตำรับนี้มีพริกไทยในปริมาณสูง - ควรระวังการใช้ในผู้ป่วยโรคความดันโลหิตสูง โรคหัวใจ โรคแผลเปื่อยเพปติก และโรคกรดไหลย้อน เนื่องจากเป็นตำรับยารสร้อน - ควรระวังการใช้ยาในผู้ป่วยสูงอายุ
<p>ข้อมูลเพิ่มเติม</p>	<p>ลมกษัย เป็นลมที่ทำให้ผอมแห้งแรงน้อย ทำให้มีนติง มือเท้าอ่อนแรง เป็นต้น</p>
<p>เอกสารอ้างอิง</p>	<ol style="list-style-type: none"> ๑. พิศณุประสาทเวช, พระยา. แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ เล่ม ๒. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ศุภการจรัญ ถนนอัมรินทร์; ร.ศ. ๑๒๖. หน้า ๓๗๒. ๒. กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกกระทรวงสาธารณสุข. พจนานุกรมศัพท์แพทย์และเภสัชกรรมแผนไทย ฉบับบัณฑิตยสภา พ.ศ. ๒๕๕๙. พิมพ์ครั้งที่ ๔. โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. กรุงเทพฯ. ๒๕๕๙. หน้า ๔๖๔. ๓. นิตเทศ (ถมรัตน์) พุ่มชูศรี. อายุรเวชศึกษา (ขุนนิตเทศสุขกิจ) เล่ม ๒. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พร้อมจักรการพิมพ์; ๒๕๑๖. หน้า ๒๐๑.

๑๐.ยาอโยสาลี

ที่มาของตำรับยา เวชศึกษา แพทย์ศาสตร์สังเขป เล่ม ๑, ๒, ๓ พระยาพิศณุประสาทเวช ร.ศ. ๑๒๗

“ยาอโยสาลี เอาลูกจันทน์ ๑ สลึง ดอกจันทน์ ๒ สลึง ลูกกระวาน ๓ สลึง กานพลู ๑ บาท ลูกพิลังกาสา ๑ บาท ๒ สลึง ว่านน้ำ ๑ บาท ๓ สลึง โกรฐสอ ๒ บาท โกรฐเขมา ๒ บาท ๑ สลึง เทียนเข้าเปลือก ๒ บาท ๒ สลึง เทียนแดง ๒ บาท ๓ สลึง เทียนขาว ๒ บาท เทียนตาตุ๊กแตน ๒ บาท ๑ สลึง เจตมูลเพลิง ๓ บาท สมอไทย ๓ บาท ๑ สลึง สมอเทศ ๓ บาท ๑ สลึง หัวบุงรอก ๓ บาท ๓ สลึง หัสศุณเทศ ๑ ตำลึง ๒ บาท จันทน์เทศ ๑ ตำลึง กัญชา ๓ บาท ๓ สลึง พริกอ่อน ๑ ตำลึง กินเข้าเย็นทุกวัน แก้วสารพัดลม ๘๐ จำพวก แก้วโลหิต ๒๐ จำพวก แก้วริดสีดวง ๒๐ จำพวก ยานี้กินได้ ๓ เดือน หายโรคพยาธิมิได้มีเลย อายุวัฒนะทั้งเกิดปัญญารู้หลักนักปราชญ์มากกว่าคนทั้งปวง ถ้าผู้ใดพบให้ทำกินวิเศษนัก ใครกินยานี้ดูจยาทิพย์นั้นแล ฯ”

สูตรตำรับยา ประกอบด้วย ตำยา ๒๐ ชนิด รวมน้ำหนัก ๗๕๗.๕๐ กรัม ดังนี้

ลำดับ	ตำยา	น้ำหนักยา
๑	ลูกจันทน์	๓.๗๕ กรัม
๒	ดอกจันทน์	๗.๕๐ กรัม
๓	กระวาน	๑๑.๒๕ กรัม
๔	กานพลู	๑๕ กรัม
๕	ลูกพิลังกาสา	๒๒.๕๐ กรัม
๖	ว่านน้ำ	๒๖.๒๕ กรัม
๗	โกรฐสอ	๓๐ กรัม
๘	โกรฐเขมา	๓๓.๗๕ กรัม
๙	เทียนเข้าเปลือก	๓๗.๕๐ กรัม
๑๐	เทียนแดง	๔๑.๒๕ กรัม
๑๑	เทียนขาว	๓๐ กรัม
๑๒	เทียนตาตุ๊กแตน	๓๓.๗๕ กรัม
๑๓	เจตมูลเพลิง	๔๕ กรัม
๑๔	สมอไทย	๔๘.๗๕ กรัม
๑๕	สมอเทศ	๔๘.๗๕ กรัม
๑๖	หัวบุงรอก	๕๖.๒๕ กรัม
๑๗	หัสศุณเทศ	๙๐ กรัม
๑๘	จันทน์เทศ	๖๐ กรัม
๑๙	กัญชา	๕๖.๒๕ กรัม
๒๐	พริกไทยอ่อน	๖๐ กรัม

ข้อบ่งใช้ แก้โรคทางลม บรรเทาอาการจุกเสียดแน่น

รูปแบบยา ยามง ยาแคปซูล

ขนาดและวิธีใช้ รับประทานครั้งละ ๒ กรัม วันละ ๒ ครั้ง เช้าและเย็น ก่อนอาหาร

ข้อห้ามใช้ ห้ามใช้ในหญิงตั้งครรภ์ หญิงให้นมบุตร ผู้ที่มีไข้ และผู้ที่มีอายุต่ำกว่า ๑๘ ปี

ข้อควรระวัง	- ควรระวังการรับประทานร่วมกับยาในกลุ่มสารกันเลือดเป็นลิ่ม (anticoagulant) และยาต้านการจับตัวของเกล็ดเลือด (antiplatelets) - ควรระวังการใช้ร่วมกับยา phenytoin, propranolol, theophylline และ rifampicin เนื่องจากตำรับนี้มีพริกไทยเป็นส่วนประกอบ
ข้อมูลเพิ่มเติม	ยาอโกลยาสาลิเป็นสูตรตำรับเดียวกันกับยาอโกลยาสาลิ ในบัญชียาหลักแห่งชาติปี ๒๕๖๑ เพียงแต่ในบัญชียาหลักแห่งชาติไม่ได้ใส่กัญชาในสูตรตำรับ เนื่องจากเสนอตำรับยาก่อนที่พระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษ (ฉบับที่ ๗) พ.ศ. ๒๕๖๒ ประกาศใช้
เอกสารอ้างอิง	พิศณุประสาทเวช, พระยา. เวชศึกษา แพทย์ศาสตร์สังเขป เล่ม ๑. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทย สพานยศเส; ร.ศ. ๑๒๗ หน้า ๗๒.

๑๑. ยาแก้ลมแก้เส้น

ที่มาของตำรับยา เวชศาสตร์วิถึณณา เล่ม ๕

“ขนานหนึ่งเอา เทียนขาว ๑ เทียนดำ ๒ เทียนข้าวเปลือก ๓ ชิง ๔ เจตมูล ๕ ใบกัญชา ๒๐ พริกไทย ๔๐ ส่วน ทำเป็นจุมละลายน้ำผึ้ง น้ำส้มช่ากินแก้ลมแก้เส้นแก้เมื่อยแก้เหน็บชาแก้ตื่นตายเมื่อตายหายคืนัก”
สูตรตำรับยา ประกอบด้วย ตำยา ๗ ชนิด รวมน้ำหนัก ๗๕ ส่วน ดังนี้

ลำดับ	ตำยา	น้ำหนักยา
๑	เทียนขาว	๑ ส่วน
๒	เทียนดำ	๒ ส่วน
๓	เทียนข้าวเปลือก	๓ ส่วน
๔	ชิง	๔ ส่วน
๕	เจตมูลเพลิงแดง	๕ ส่วน
๖	ใบกัญชา	๒๐ ส่วน
๗	พริกไทย	๔๐ ส่วน

ข้อบ่งใช้	แก้ลมในเส้น บรรเทาอาการมือเท้าชา อ่อนแรง
รูปแบบยา	ยาผง ยาแคปซูล
ขนาดและวิธีใช้	รับประทานครั้งละ ๒ กรัม วันละ ๒ ครั้ง เช้าและเย็น ก่อนอาหาร น้ำกระสายยาที่ใช้ - น้ำผึ้งรวง น้ำส้มช่า - ถ้าหาน้ำกระสายยาไม่ได้ ให้ใช้น้ำสุกแทน
ข้อห้ามใช้	ห้ามใช้ในหญิงตั้งครรภ์ หญิงให้นมบุตร ผู้ที่มีไข้ และผู้ที่มีอายุต่ำกว่า ๑๘ ปี
ข้อควรระวัง	- ควรระวังการรับประทานร่วมกับยาในกลุ่มสารกันเลือดเป็นลิ่ม (anticoagulant) และยาต้านการจับตัวของเกล็ดเลือด (antiplatelets) - ควรระวังการใช้ร่วมกับยา phenytoin, propranolol, theophylline และ rifampicin เนื่องจากตำรับนี้มีพริกไทยในปริมาณสูง - ควรระวังการใช้ในผู้ป่วยโรคความดันโลหิตสูง โรคหัวใจ โรคแผลเปื่อยเพปติก และโรคกรดไหลย้อน เนื่องจากเป็นตำรับยารสร้อน - ควรระวังการใช้ยานี้ในผู้ป่วยสูงอายุ
ข้อมูลเพิ่มเติม	ลมในเส้น เป็นลมที่พัดประจําอยู่ตามเส้นต่าง ๆ ในร่างกาย เช่น ลมจันทกระลา พัดอยู่ในเส้นอิทา ลมสุญทกลา พัดอยู่ในเส้นปิงคลา เมื่อลมเหล่านี้พัดปกติจะทำให้ผู้ป่วยมีอาการปวดหรือชาตามแนวเส้นที่ลมนั้นพัดประจําหรือบริเวณใกล้เคียง เป็นต้น
เอกสารอ้างอิง	เล่ม ๕ วรกิจ พิศาล. เวชศาสตร์วิถึณณา ตำราแพทย์แบบเก่า เล่ม ๕ เรียบเรียงตามตำราของท่านพระยาประเสริฐสารทวาร (หนู) บิดา. กรุงเทพฯ : พิศาลบรรณินดี; ๒๕๖๐ หน้า ๙๗๔.

๑๒. ยาแก้โรคจิต

ที่มาของตำรับยา อายุรเวทศึกษา (ขุนนิทเทศสุขกิจ) เล่ม ๒

“๑๔๘๓. ยาแก้โรคจิต ขนานที่ ๑ เอาเปลือกกุ่มน้ำ ๒ บาท เปลือกมะรุม ๖ บาท หัวหมู เป็ล้าน้อย เป็ล้าใหญ่ รวงแดง จันทน์เทศ เปลือกมะตูม ก้านกล้วยชา บอระเพ็ด เปลือกโมกมัน หญ้าชันกาด สนเทศ ลิงละ ๑ บาท ระย้อมเท่ายาทั้งหลาย รวมตำผงละลายน้ำร้อนแทรกพิมเสน กินครั้งแรกหนัก ๒ ไพ ถ้านอนไม่หลับให้ ทวียาขึ้นไปถึง ๑ สลึง”

สูตรตำรับยา ประกอบด้วย ตำยา ๑๔ ชนิด รวมน้ำหนัก ๕๗๐ กรัม ดังนี้

ลำดับ	ตำยา	น้ำหนักยา
๑	เปลือกกุ่มน้ำ	๓๐ กรัม
๒	เปลือกมะรุม	๙๐ กรัม
๓	หัวหมู	๑๕ กรัม
๔	เป็ล้าน้อย	๑๕ กรัม
๕	เป็ล้าใหญ่	๑๕ กรัม
๖	รวงแดง	๑๕ กรัม
๗	จันทน์เทศ	๑๕ กรัม
๘	เปลือกมะตูม	๑๕ กรัม
๙	ก้านกล้วยชา	๑๕ กรัม
๑๐	บอระเพ็ด	๑๕ กรัม
๑๑	เปลือกโมกมัน	๑๕ กรัม
๑๒	หญ้าชันกาด	๑๕ กรัม
๑๓	สนเทศ	๑๕ กรัม
๑๔	ระย้อม	๒๘๕ กรัม

ข้อบ่งใช้ แก่โรคลมที่ทำให้กำวล เครียด นอนไม่หลับ

รูปแบบยา ยาผง ยาแคปซูล

ขนาดและวิธีใช้ - รับประทานครั้งแรก ครั้งละ ๕๐๐ มิลลิกรัม วันละ ๒ ครั้ง เข้าและเย็น ก่อนอาหาร

- ถ้านอนไม่หลับ รับประทานครั้งละ ๑ กรัม วันละ ๒ ครั้ง เข้าและเย็น ก่อนอาหาร

น้ำกระสายยาที่ใช้

- น้ำร้อนแทรกพิมเสน

- ถ้าหาน้ำกระสายยาไม่ได้ ให้ใช้น้ำสุกแทน

ข้อห้ามใช้ - ห้ามใช้ในหญิงตั้งครรภ์ หญิงให้นมบุตร และผู้ที่มีอายุต่ำกว่า ๑๘ ปี

- ห้ามใช้ในผู้ที่ใช้ยาลดความดันโลหิต

ข้อควรระวัง ควรระวังการใช้ยาตำรับที่มีระย้อมเป็นส่วนประกอบ เนื่องจากสารสำคัญซึ่งมีฤทธิ์ในการลดความดัน คือ สาร reserpine และอัลคาลอยด์อื่น ๆ หากได้รับในขนาดที่สูงเกินไป มีผลลดการทำงานของประสาท ทำให้เกิดอาการวิงเวียนศีรษะ ปากแห้ง คัดจมูก ท้องร่วง มึนงง หน้ามืด ใจสั่น ซึม มือแขนสั่น

ข้อมูลเพิ่มเติม

๑. ยาแก้โรคจิตตัวรับนี้ เป็นตำรับยาตามหนังสืออายุรเวทศึกษา (ขุนนิเทศสุขกิจ) เล่ม ๒ ทั้งนี้ไม่ได้หมายถึงโรคจิตในความหมายของการแพทย์แผนปัจจุบัน (โรคทางจิตเวชและไบโพล่า)

เอกสารอ้างอิง

๒. ระย่อมจะต้องฆ่าฤทธิ์ตามกรรมวิธีก่อนนำไปปรุงยานิเทศ (ถนรัตน์) พุ่มชูศรี. อายุรเวทศึกษา (ขุนนิเทศสุขกิจ) เล่ม ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พร้อมจักรการพิมพ์; ๒๕๑๖. หน้า ๑๕๘.

๑๓.ยาไพสาลี

ที่มาของตำรับยา อายุรเวทศึกษา (ขุนนิทเทศสุขกิจ) เล่ม ๒

“ ยา ไพสาลี ว่า พระพุทธเจ้า ทรงให้พระอานนท์ทำแจกเป็นทาน เอาลูกจันทน์ ดอกจันทน์ สิ่งละ ๑ สลึง กระจวาน ๑ สลึง ๑ เพื่ออง กานพลู ๒ สลึง ดีปลี ๒ สลึง ๑ เพื่ออง ลูกพิลังกาสา ๓ สลึง ว่านน้ำ ๓ สลึง ๑ เพื่ออง เกลือลินเฮอร์ ๑ บาท เทียนดำ ๑ เพื่ออง เทียนยาวพณี ๒ สลึง ๑ เพื่ออง การบูร ๗ สลึง สมอเทศ ๗ สลึง ๑ เพื่ออง เทียนข้าวเปลือก ๖ สลึง สมอไทย ๒ บาท สมอพิเภก ๒ บาท ๑ เพื่ออง โกรฐสอ ๙ สลึง โกรฐเขมา ๙ สลึง ๑ เพื่ออง บุกรอ ๗ สลึง ชิงแห้ง ๑๐ สลึง ๑ เพื่ออง เจตมูลเพลิง ๗ สลึง หัสศุณเทศ ๕ บาท กัญชา ๓๐ บาท พริกไทยร้อน ๖๐ บาท ยาทั้งนี้ทำเป็นผงละลายน้ำฝิ่งน้ำอ้อยแดง น้ำนมโคก็ได้ กิน หนัก ๑ สลึง กิน ๓ เวลา แก่สารพัดโรค ได้ เลื่อนกล่อน หืดไอ ภูเขาสูง เสมหะ ตามืด ตาฟาง หูหนวก หูตึง ลมสติมักหลงลืม เจ็บตะโพก จุกเสียด ลมสลักอก ชี เรื้อน คุดทะราด เป็นฝีในพาดานและลำคอ ลมมักให้หาวเรอ ให้รากสะอึก ลมสะแกเวียน นอนไม่หลับ ใ้ังวงเหงา หาวนอน ลมปวดมวนในท้อง เป็นบ้ำงเป็นจุกผามม้ามย่อย หงอย เพื่อ พุดมิชด์ ”

สูตรตำรับยา ประกอบด้วย ตำยา ๒๓ ชนิด รวมน้ำหนัก ๑,๘๒๐.๖๓ กรัม ดังนี้

ลำดับ	ตัวยา	น้ำหนักยา
๑	ลูกจันทน์	๓.๗๕ กรัม
๒	ดอกจันทน์	๓.๗๕ กรัม
๓	กระจวาน	๕.๖๒๕ กรัม
๔	กานพลู	๗.๕ กรัม
๕	ดีปลี	๙.๓๗๕ กรัม
๖	พิลังกาสา	๑๑.๒๕ กรัม
๗	ว่านน้ำ	๑๓.๑๒๕ กรัม
๘	เกลือลินเฮอร์	๑๕ กรัม
๙	เทียนดำ	๑.๘๗๕ กรัม
๑๐	เทียนยาวพณี	๒๔.๓๗๕ กรัม
๑๑	การบูร	๒๖.๒๕ กรัม
๑๒	สมอเทศ	๒๘.๑๒๕ กรัม
๑๓	เทียนข้าวเปลือก	๒๒.๕ กรัม
๑๔	สมอไทย	๓๐ กรัม
๑๕	สมอพิเภก	๓๑.๘๗๕ กรัม
๑๖	โกรฐสอ	๓๓.๗๕ กรัม
๑๗	โกรฐเขมา	๓๕.๖๒๕ กรัม
๑๘	บุกรอ	๒๖.๒๕ กรัม
๑๙	ชิงแห้ง	๓๙.๓๗๕ กรัม
๒๐	เจตมูลเพลิง	๒๖.๒๕ กรัม
๒๑	หัสศุณเทศ	๗.๕ กรัม
๒๒	กัญชา	๔๕๐ กรัม
๒๓	พริกไทยร้อน	๙๐๐ กรัม

ข้อบ่งใช้	แก้โรคลม แก้หืดไอ มีเสมหะ
รูปแบบยา	ยาผง ยาแคปซูล
ขนาดและวิธีใช้	รับประทานครั้งละ ๒ กรัม วันละ ๓ ครั้ง ก่อนอาหาร น้ำกระสายยาที่ใช้ - น้ำผึ้งรวง น้ำอ้อยแดง น้ำนมโค - ถ้าหาน้ำกระสายยาไม่ได้ ให้ใช้น้ำสุกแทน
ข้อห้ามใช้	ห้ามใช้ในหญิงตั้งครรภ์ หญิงให้นมบุตร ผู้ที่มีไข้ และผู้ที่มีอายุต่ำกว่า ๑๘ ปี
ข้อควรระวัง	- ควรระวังการรับประทานร่วมกับยาในกลุ่มสารกันเลือดเป็นลิ่ม (anticoagulant) และยาต้านการจับตัวของเกล็ดเลือด (antiplatelets) - ควรระวังการใช้ร่วมกับยา phenytoin, propranolol, theophylline และ rifampicin เนื่องจากตำรับนี้มีพริกไทยในปริมาณสูง - ควรระวังการใช้ในผู้ป่วยโรคความดันโลหิตสูง โรคหัวใจ โรคแผลเปื่อยเพปติก และโรคกรดไหลย้อน เนื่องจากเป็นตำรับยารสร้อน - ควรระวังการใช้ยาในผู้ป่วยสูงอายุ - ควรระวังการใช้ยาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในผู้ป่วยที่มีความผิดปกติของตับ ไต เนื่องจากอาจเกิดการสะสมของการบูรและเกิดพิษได้
ข้อมูลเพิ่มเติม	-
เอกสารอ้างอิง	นิเทศ (ถมรัตน์) พุ่มชูศรี. อายุรเวชศึกษา (ขุนนิเทศสุขกิจ) เล่ม ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พร้อมจักรการพิมพ์; ๒๕๑๖. หน้า ๒๒๓.

๑๔.ยาทริดีสีดวงทวารหนักและโรคผิวหนัง

ที่มาของตำรับยา อายุรเวชศึกษา (ขุนนิเทศสุขกิจ) เล่ม ๒

“เอาขมิ้นชัน ใบกัญชา ลิงละ ๑๕ กรัม น้ำมันเมล็ดฝ้าย พอเปียก ใส่แก๊ริดีสีดวงทวารหนัก ใส่แก๊โรคผิวหนังต่าง ๆ”

สูตรตำรับยา ประกอบด้วย ตำยา ๓ ชนิด รวมน้ำหนัก ๖๐ กรัม ดังนี้

ลำดับ	ตำยา	น้ำหนักยา
๑	ขมิ้นชัน	๑๕ กรัม
๒	ใบกัญชา	๑๕ กรัม
๓	น้ำมันเมล็ดฝ้าย	๓๐ กรัม

ข้อบ่งใช้	ทาแก๊ริดีสีดวงทวารหนัก และทาแก๊โรคผิวหนัง (เช่น ฝีหนอง ฝีเนื้อเยื่อ)
รูปแบบยา	ยาน้ำมัน
ขนาดและวิธีใช้	ทาวันละ ๒ ครั้ง เช้าและเย็น หลังอาบน้ำ
ข้อห้ามใช้	-
ข้อควรระวัง	ควรระวังการใช้กับผู้ที่แพ้ส่วนประกอบของตำรับ
ข้อมูลเพิ่มเติม	-
เอกสารอ้างอิง	นิเทศ (ถมรัตน์) พุ่มชูศรี. อายุรเวชศึกษา (ขุนนิเทศสุขกิจ) เล่ม ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๒ กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พร้อมจักรการพิมพ์; ๒๕๑๖. หน้า ๒๗๖.

๑๕. ยาทำลายพระสุเมรุ

ที่มาของตำรับยา คัมภีร์แพทย์ไทยแผนโบราณ ชุนโสภิตบรรณลักษณะ เล่ม ๒

“ยาทำลายพระสุเมรุ เอาลูกจันทน์ ๑ เพ็อง ดอกจันทน์ ๑ สลึง ลูกกระวาน ๑ สลึง เพ็อง กานพลู ๒ สลึง เกลือลินเฮอร์ว ๓ สลึง ดีปัส ๒ สลึง เพ็อง หวานน้ำ ๓ สลึง เพ็อง โกลุสอ ๑ บาท โกลุสเมา ๑ บาท เพ็อง เทียนดำ ๕ สลึง เทียนแดง ๕ สลึง เพ็อง เทียนขาว ๖ สลึง เทียนตาตักแตน ๖ สลึง เพ็อง เทียนข้าวเปลือก ๗ สลึง ชิงแห้ง ๗ สลึง เพ็อง กัญชา ๒ บาท รากเจ็ดมูลเพลิง ๒ บาท เพ็อง หัวบุงรอก ๔ สลึง เนื้อลูกสมอไทย ๔ สลึง เพ็อง เนื้อลูกสมอเทศ ๑๐ สลึง การะบูร ๑๐ สลึง เพ็อง หักกุนเทศ ๑๐ สลึง เพ็อง พริกไทยล่อน ๕๗ บาท ๓ สลึง บดเป็นผงละลาย น้ำอ้อยแดง หรือน้ำนมโค กินครั้งละ ๑ สลึง แก้มจุกเสียด ลมปะทะอก ลมตามีคุดูหนัก ปวดหัวมึนตึ๊ง ลมเมื่อยขบ ในร่างกาย ลมสะดุ้งแลลั่นไปทั้งตัว ลมเปรี้ยวค้ำ แก้กูกพามม้าน้อย มารกะไชย ไล่ฟองท้องใหญ่ ลมคั่งเพื่อ ลมอำมะพฤษอำมะพาส ลมบัตฆาต แก้วโรคผิวหนัง ลมชักปากเปี้ยวตาแหก แก้วโรคสีดวงทวาร แก้วโรคเสมหะโลหิตเรื้อรัง หายแล”

สูตรตำรับยา ประกอบด้วย ตำยา ๒๓ ชนิด รวมน้ำหนัก ๑,๓๓๘.๗๕ กรัม ดังนี้

ลำดับ	ตัวยา	น้ำหนักยา
๑	ลูกจันทน์	๑.๘๗๕ กรัม
๒	ดอกจันทน์	๓.๗๕ กรัม
๓	กระวาน	๕.๖๒๕ กรัม
๔	กานพลู	๗.๕ กรัม
๕	เกลือลินเฮอร์ว	๙.๓๗๕ กรัม
๖	ดีปัส	๑๑.๒๕ กรัม
๗	หวานน้ำ	๑๓.๑๒๕ กรัม
๘	โกลุสอ	๑๕ กรัม
๙	โกลุสเมา	๑๖.๘๗๕ กรัม
๑๐	เทียนดำ	๑๘.๗๕ กรัม
๑๑	เทียนแดง	๒๐.๖๒๕ กรัม
๑๒	เทียนขาว	๒๒.๕ กรัม
๑๓	เทียนตาตักแตน	๒๔.๓๗๕ กรัม
๑๔	เทียนข้าวเปลือก	๒๖.๒๕ กรัม
๑๕	ชิงแห้ง	๒๘.๑๒๕ กรัม
๑๖	กัญชา	๓๐ กรัม
๑๗	เจตมูลเพลิง	๓๑.๘๗๕ กรัม
๑๘	บุงรอก	๓๓.๗๕ กรัม
๑๙	สมอไทย	๓๕.๖๒๕ กรัม
๒๐	สมอเทศ	๓๗.๕ กรัม
๒๑	การบูร	๓๙.๓๗๕ กรัม
๒๒	หัสคุดเทศ	๓๙.๓๗๕ กรัม
๒๓	พริกไทยล่อน	๔๑.๒๕ กรัม

ข้อบ่งใช้	แก้ลมจุกเสียด ลมเมื่อยขบในร่างกาย ลมเบรื้อยวตำ ลมอัมพฤกษ์อัมพาต
รูปแบบยา	ยาผง ยาแคปซูล
ขนาดและวิธีใช้	รับประทานครั้งละ ๒ กรัม วันละ ๒ ครั้ง เข้าและเย็น ก่อนอาหาร
ข้อห้ามใช้	น้ำกระสายยาที่ใช้ - น้ำอ้อยแดง น้ำนมโค - ถ้าหาน้ำกระสายยาไม่ได้ ให้ใช้น้ำสุกแทน
ข้อควรระวัง	ห้ามใช้ในหญิงตั้งครรภ์ หญิงให้นมบุตร ผู้ที่มีไข้ และผู้ที่มีอายุต่ำกว่า ๑๘ ปี - ควรระวังการรับประทานร่วมกับยาในกลุ่มสารกันเลือดเป็นลิ่ม (anticoagulant) และยาต้านการจับตัวของเกล็ดเลือด (antiplatelets) - ควรระวังการใช้ยานี้ ร่วมกับยา phenytoin, propranolol, theophylline และ rifampicin เนื่องจากตำรับนี้มีพริกไทยในปริมาณสูง - ควรระวังการใช้ในผู้ป่วยโรคความดันโลหิตสูง โรคหัวใจ โรคแผลเปื่อยเพปติก และโรคกรดไหลย้อน เนื่องจากเป็นตำรับยารสร้อน - ควรระวังการใช้ยานี้ในผู้ป่วยสูงอายุ - ควรระวังการใช้อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในผู้ป่วยที่มีความผิดปกติของตับไต เนื่องจากอาจเกิดการสะสมของการบูรและเกิดพิษได้
ข้อมูลเพิ่มเติม	ลมเบรื้อยวตำ เป็นโรคลมชนิดหนึ่ง เกิดจากการกระทบกับความเย็นมากจนเป็นตะคริว ผู้ป่วยมีอาการกล้ามเนื้อเกร็งอย่างรุนแรง กระตุก ทำให้เจ็บปวดบริเวณที่เป็นมาก มักแก้โดยการนวดจุดบริเวณตามตุ่มด้านในหรืออาจรักษาด้วยยาสังฆวิชัย หรือยาทำลายพระสุเมรุ
เอกสารอ้างอิง	ขุนโสภิตบรรณลักษณ์ (อำพัน กิตติขจร). คัมภีร์แพทย์ไทยแผนโบราณ เล่ม ๒. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อุตสาหกรรมการพิมพ์; ๒๕๐๔. หน้า ๒๖๘.

๑๖.ยาทัพยาธิคุณ

ที่มาของตำรับยา คัมภีร์แพทย์ไทยแผนโบราณ ขุนโศภิตบรรณลักษณ์ เล่ม ๒

“ยาชื่อทัพยาธิคุณ เอาสะค้าน ผักแพวแดง ดอกดิ่ง หวานน้ำ ยาดำ มหาหิงค์ โกฎสูอ โกฎจุลาลำพา โกฎพุงปลา กัญชา หัวอุตพิต เนื้อฝักราชพลกษ์ ซะเอมเทศ ดีปลี แก่นแสมทะเล เอาสิ่งละ ๑ ส่วน พริกไทย ล่อนเท่ายาทั้งหลาย ตำเป็นผง เอาน้ำใบกะเม็ง น้ำลูกประคำดีควาย เคล้ายาผงตากแดดให้แห้งสิ่งละ ๗ ครั้ง แล้วบดด้วยน้ำผึ้งกินหนัก ๑ สลึง แก้ก่อน ๕ ประการ ซึ่งให้จุกเสียดแลเป็นพรรตัก แก้มเป็นก้อนในอุทร ให้เจ็บทั่วร่างกาย เจ็บสะเอว มือเท้าตายกระด้างแลเมื่อยขบทุกข้อทุกลำ ชัดแข็งขา เจ็บทวารหนัก เบาพิการต่าง ๆ เจ็บศีรษะเวียนหน้าตา เจ็บไหล่ทั้งสอง ปากเปรี้ยว เลียงแทบแห้ง ซัดลิซ้าง ซัดอก ท้องขึ้น กินอาหารไม่มีรส นอนไม่ใคร่หลับ โรคทั้งนี้เป็นเพราะเสมหะแห้ง บุรุษและสตรีเป็นเหมือนกัน”

สูตรตำรับยา ประกอบด้วย ตำยา ๑๖ ชนิด รวมน้ำหนัก ๓๐ ส่วน ดังนี้

ลำดับ	ตำยา	น้ำหนักยา
๑	สะค้าน	๑ ส่วน
๒	ผักแพวแดง	๑ ส่วน
๓	ดอกดิ่ง	๑ ส่วน
๔	หวานน้ำ	๑ ส่วน
๕	ยาดำ	๑ ส่วน
๖	มหาหิงค์	๑ ส่วน
๗	โกฎสูอ	๑ ส่วน
๘	โกฎจุลาลำพา	๑ ส่วน
๙	โกฎพุงปลา	๑ ส่วน
๑๐	กัญชา	๑ ส่วน
๑๑	อุตพิต	๑ ส่วน
๑๒	เนื้อในฝักราชพลกษ์	๑ ส่วน
๑๓	ซะเอมเทศ	๑ ส่วน
๑๔	ดีปลี	๑ ส่วน
๑๕	แก่นแสมทะเล	๑ ส่วน
๑๖	พริกไทยล่อน	๑๕ ส่วน
ส่วนประกอบอื่นในตำรับ		
	ใบกะเม็ง	
	ลูกประคำดีควาย	

ข้อบ่งใช้

แก้ก้อนที่ทำให้จุกเสียดเป็นพรรตัก เจ็บเมื่อยขบตามร่างกาย กินอาหารไม่รื้อรส นอนไม่หลับ

รูปแบบยา

ยาผง ยาแคปซูล

ขนาดและวิธีใช้

รับประทานครั้งละ ๒ กรัม วันละ ๒ ครั้ง เข้าและเย็น ก่อนอาหาร

น้ำกระสายยาที่ใช้

- น้ำผึ้งรวง

- ถ้าหาน้ำกระสายยาไม่ได้ ให้ใช้น้ำสุกแทน

ข้อห้ามใช้	ห้ามใช้ในหญิงตั้งครรภ์ หญิงให้นมบุตร ผู้ที่มีไข้ และผู้ที่มีอายุต่ำกว่า ๑๘ ปี
ข้อควรระวัง	<ul style="list-style-type: none"> - ควรระวังการรับประทานร่วมกับยาในกลุ่มสารกันเลือดเป็นลิ่ม (anticoagulant) และยาต้านการจับตัวของเกล็ดเลือด (antiplatelets) - ควรระวังการใช้ร่วมกับยา phenytoin, propranolol, theophylline และ rifampicin เนื่องจากตัวรับนี้มีพริกไทยในปริมาณสูง - ควรระวังการใช้ในผู้ป่วยโรคความดันโลหิตสูง โรคหัวใจ โรคแผลเปื่อยเพปติก และโรคกรดไหลย้อน เนื่องจากเป็นตัวรับยารสร้อน - ควรระวังการใช้ยานี้ในผู้ป่วยสูงอายุ
ข้อมูลเพิ่มเติม	<ol style="list-style-type: none"> ๑. กลิ่น ๕ ประการ ได้แก่ กลิ่นดิน กลิ่นน้ำ กลิ่นลม และกษัยกลิ่น ๒. ต้องดื่งจะต้องฆ่าฤทธิ์ตามกรรมวิธีก่อนนำมาปรุงยา
เอกสารอ้างอิง	ขุนโสภิตบรรณลักษณ์ (อำพัน กิตติขจร). คัมภีร์แพทย์ไทยแผนโบราณ เล่ม ๒. กรุงเทพฯ โรงพิมพ์อุตสาหกรรมการพิมพ์; ๒๕๐๔. หน้า ๒๙๓.

ประกาศกระทรวงสาธารณสุข

เรื่อง กำหนดตำรับยาเสพติดให้โทษในประเภท ๕ ที่มีกัญชาปรุงผสมอยู่
ที่ให้เสพเพื่อรักษาโรคหรือการศึกษาวิจัยได้ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๖๒

ประกาศกระทรวงสาธารณสุข

เรื่อง กำหนดตำรับยาเสพติดให้โทษในประเภท ๕ ที่มีกัญชาปรุงผสมอยู่
ที่ให้เสพเพื่อรักษาโรคหรือการศึกษาวิจัยได้ (ฉบับที่ ๒)

พ.ศ. ๒๕๖๒

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๕๘ วรรคสอง แห่งพระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษ พ.ศ. ๒๕๒๒ ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษ (ฉบับที่ ๗) พ.ศ. ๒๕๖๒ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุขออกประกาศไว้ ดังต่อไปนี้

ข้อ ๑ ให้ยกเลิกความในข้อ ๕ ของประกาศกระทรวงสาธารณสุข เรื่อง กำหนดตำรับยาเสพติดให้โทษในประเภท ๕ ที่มีกัญชาปรุงผสมอยู่ ที่ให้เสพเพื่อรักษาโรคหรือการศึกษาวิจัยได้ พ.ศ. ๒๕๖๒ ลงวันที่ ๒๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๒ และให้ใช้ความต่อไปนี้แทน

“ข้อ ๕ ตำรับยาที่ผู้ประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทย ผู้ประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทยประยุกต์และหมอพื้นบ้านตามกฎหมายว่าด้วยวิชาชีพการแพทย์แผนไทยปรุงขึ้นจากองค์ความรู้ และภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยที่ชัดเจน และได้รับการรับรองจากกรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก”

ข้อ ๒ ประกาศนี้ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นไป

ประกาศ ณ วันที่ ๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๒

อนุทิน ชาญวีรกูล

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุข